

SZIRMAY ANTAL

Notitia montium et locorum viniferorum Zempleniensis, 1798
A tokaji, vagy is hegyallyai szőlőknek ültetéséről, 1810

EUROPICA VARIETAS TOKAJENSIS - FONTES

TOKAJ-HEGYALJA
EGYETEM

L'Harmattan

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően felhasználható.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Notitia montium et locorum viniferorum Zempleniensis, 1798. A tokaji, vagy is hegyalljai szőlőknek ültetéséről, 1810

Notitia montium et locorum viniferorum Zempleniensis, 1798. Planting of grapevines in Tokaj or Hegyalja, 1810

Szirmay Antal

Szerkesztette Orbán Áron

<https://orcid.org/0000-0001-6049-0978>

Agrárgazdaság / Agricultural economics (12731), Kertészet és szőlészet / Horticulture, viticulture (12610), Társadalom és gazdaságtörténet / Social and economic history (12979), Történelmi földrajz / Historical geography (12999)
helytörténet, bortörténet, szőlőtörténet

local history, wine history, grape history

ISBN 978-963-646-303-8 (pdf)

DOI: <https://doi.org/10.56037/978-963-414-939-2>

Open Access

<https://openaccess.hu/>

Szirmay Antal
Notitia montium et locorum viniferorum
Zempleniensis, 1798
A tokaji, vagy is hegyallyai szőlőknek ültetéséről, 1810

Europica varietas Tokajensis

A Tokaj-Hegyalja Egyetem (Sárospatak)
Speculum Kutatócsoportjának sorozata

Főszerkesztő
Monok István

Szerkesztőbizottság
N. Kis Tímea, Molnár Dávid, Monok István, Orbán Áron

Acta Universitatis Tokajensis Sárospatakini – Patrimonium culturale – Fontes

IV.

Sorozatszerkesztő
Molnár Dávid

ISSN 2939-5712
ISBN 978-963-414-939-2
DOI: <https://doi.org/10.56037/978-963-414-939-2>

Borítókép:
Szirmay Antal arcképe a *Zemplén történeti ismertetése* (1804) elején

Szirmay Antal
Notitia montium et locorum viniferorum
Zempleniensis, 1798
A tokaji, vagy is hegyallyai szőlőknek ültetéséről,
1810

A Kassán 1798-ban és a Pesten 1810-ben kiadott könyvek hasonmása

Pető Gábor fordításában
Orbán Áron jegyzeteivel és tanulmányával

Budapest – Sárospatak
L'Harmattan – Tokaj-Hegyalja Egyetem
2022

© L'Harmattan Kiadó, 2022
© Tokaj-Hegyalja Egyetem, 2022
© Szerzők, szerkesztők, 2022

A kiadásért felel a L'Harmattan Kiadó ügyvezetője
és a Tokaj-Hegyalja Egyetem rektora

Készült a Tokaj-Hegyalja Egyetem (Sárospatak)
Kulturális Örökség Tudományok,
a Szőlészeti és Borászati Tanszéke
és az MTA Könyvtár és Információs Központ
együttműködésében

TOKAJ-HEGYALJA
EGYETEM

Szerkesztette
Orbán Áron

Lektorálta
Molnár Péter
Tóth Gergely

A személy- és helynévmutató összeállításában közreműködött
Budai-Király Tímea

Tartalomjegyzék

Antonius Szirmay	
<i>Notitia historica, politica, oeconomica montium, et locorum viniferorum Comitatus Zempleniensis – facsimile</i>	7
Szirmay Antal	
<i>Zemplén vármegye bortermő hegyeinek és helyeinek történelmi, politikai és gazdasági ismertetése – fordítás (Pető Gábor)</i>	213
Szirmay Antal	
<i>A tokaji, vagy is hegyaljai szőlőknek ültetéséről, jó műveléséről, a szüretelésről, a boroknak tsinállásáról és megtartásáról – facsimile</i>	309
Orbán Áron	
„A holott Te természet, áldott az a határ!”	
Szirmay Antal Hegyaljával és a tokaji borral kapcsolatos művei	349
<i>Egy zempléni nemes életműve és megyleírásai; a Hegyalja–Ismertetés keletkezése</i>	351
<i>A Hegyalja–Ismertetés szerkezete és topográfiai–földrajztudományi kontextusa: Bél Mátyás nyomában</i>	359
<i>Szirmay és a 18. századi történetírás. A mű gazdag forrásvilága és a forráskezelés problémái</i>	370
<i>A Hegyalja–Ismertetés a 18. századi történetírás kontextusában</i>	370
<i>A történeti részek forrásai, illetve betétszövegei</i>	373
<i>Szirmay saját művei</i>	373
<i>A 18. századi tudományos történetírás nyomtatványai</i>	374
<i>Újságok</i>	376
<i>Helyi jellegű beszámolók, kisebb nyomtatványok (16–18. század)</i>	377
<i>A hagyományos kánon: a 12–17. századi nagy történeti művek</i>	379
<i>Oklevelek és egyéb elsődleges források</i>	380
<i>Szóbeli közlés, személyes tapasztalat</i>	385
<i>A problematikus forráskezelés főbb típusai</i>	385
<i>Pontatlan hivatkozások vagy idézőjel-használat</i>	386
<i>Az „elhallgatott közvetítő”</i>	386
<i>Szó szerint átvett, de egyáltalán nem hivatkozott szövegek</i>	388
<i>A hegyaljai szőlő és bor – számos nézőpontból</i>	391
<i>A Hegyalja–Ismertetés és a tokaji borral kapcsolatos 18. századi irodalom</i>	391

<i>Adalékok a tokaji bor történetéhez</i>	396
<i>A tokaji borról röviden – tudós megállapításokban és versekben</i>	397
<i>Szőlőművelés és borkészítés – a Hegyalja-Ismertetésben és az 1810-es kézikönyvben</i>	403
<i>A növényi arany legendája</i>	409
<i>Megjegyzések a borkereskedelemről</i>	412
<i>Összegzés</i>	414
<i>Függelék: A Hegyalja-Ismertetés fejezetei és a Zemplén helyrajzi-politikai ismertetése ezeknek megfelelő fejezetei</i>	417
Rövidítve idézett szakirodalom	421
Illusztrációk jegyzéke	433
Személy- és helynevek mutatója (Budai-Király Tímea)	435

NOTITIA
HISTORICA, POLITICA,
OECONOMICA
MONTIUM,
ET
LOCORUM VINIFERORUM
COMITATUS
ZEMPLINIENSIS.

AUTHORE
ANTONIO SZIRMAY
DE SZIRMA

(Sac. Cæs. & Reg. Apost. Majestatis Consiliario
Aulico.)

Cassovia,
TYPIS JOANNIS JOSEPHI ELLINGER,
Cæs. Reg. privil. Typographi 1798.

Hic Baccho locus, his ultro bonus imperat
arvis,

Nec Regni ulterius curat protendere fines.

VANIER. Præd. Rust. Lib. X.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

PRÆFATIO.

*W*um Notitiam Historicam, Politicam, Topographicamque Comitatus Zempléniensis conscriberem, rogabant Amici: ut donec opus censuram Aulicam pertranseat, adminus ea, quæ de vinis, viniferisque Zempléniensium locis consignavi, explendæ publicæ aviditatis gratia, distinctim excerpta ederem. Detuli voluntati Amicorum, Notitiamque Montium, et Locorum Viniferorum, quæ in Classem Tokayensium, sive (uti vocant) Hegyallensium, seu Submontanorum veniunt, publici juris facio. Ut bono publico subserviam, quæstionibus Oeconomicis

A 2

ad-

adaugeo. Ne prolixus fiam, ad Diplomatum congeriem provocatione plerumque facta, pauca nonnisi ex iis profero. Oblectandi denique Benevoli Lectoris gratia, ridicula vinitorum, de vinisque nostris adagia intermisceo. Vale Benevole Lector, et fave!

Dabam Ruri meo 19. Martii
1798.

ANTONIUS SZIRMAY.

§ 1.

§ 1.

Descriptionem Montium viniferorum
 Provinciae Zemplénienſis a Prin-
 cipe, & per univerſum terrarum Or-
 bem decantatiſſimo Tokay monte or-
 dimur; tametsi jure meliori Tarcza-
 linenſis dici deberet, tum a ſubjecto
 in occaſum Oppido Tarczall, tum
 quod majores noſtri Pannoniam occu-
 panes illum ſic a ſtrenuiſſimo milite
 Turzoll nominaverint. Uti ex Ano-
 nymo Belæ Regis Notario Not. Hiſtor.
 §. 7. offendimus, qui cap. 16. ſic habet:
 „ Onudu, & Rettel, nec non Tur-
 „ zoll, tranſeuntes ſylvam juxta flu-
 „ vium Budrug (Bodrogh) equi-
 „ tando; qui bravium accipere volen-
 „ tes, ſuper equos velociſſimos curren-
 „ tes ſuper verticem uniſs altioris mon-
 „ tis ascenderunt. Quos Turzoll
 „ miles ſtrenuiſſimus antecedens cacu-
 „ men montis primus omnium ascendit,
 „ & montem illum a die illo uſque nunc

Mont
Tokay.

A 3

„ mon-

„ montem Turzoll nominaverunt,
 „ & in eodem loco more Paganismo
 „ occiso equo pinguisimo magnum Al-
 „ damás fecerunt. „ Eminet is in-
 ter duo Oppida Tokay, & Tarzall,
 solusque e planitie campestri attolitur.
 Brachia extendit in diversissimos clivos,
 opportunumque vitibus præbet hospiti-
 um. Usque ad dimidium mera vestit-
 us vite est, ad summum præceps, in
 vertice convexus, & calvus, unde &
 Kopafz-tetõ, sive Calvus ver-
 tex nominatur. Vulgus frigens eo
 convenire noctu solere, choreasque du-
 cere fabulabatur. Reperitur in Tabu-
 lario provinciæ publicus, uti vo-
 cant, processus, sive causa judicialia
 de An. 1703. contra sagas illic choreas
 ducentes, cumque & puella quadrage-
 naria in examen traheretur, seque cum
 Diabolis ob provectam suam ætatem
 saltasse negaret; Notarius Comitatus
 Franciscus Keresztes faceti vir ingenii
 examini annosæ puellæ illud Anecdo-
 ton subjecit: NB. *Negyven esztendõs le-
 ányal már az ördög sem akart tán-
 tzolni!* quod nempe cum puella qua-
 dragenaria jam neque diabolus saltare
 voluerit, Pars orientem, & occiden-
 tem versus procreat vinum mediocris
 qualitatis, quamvis & hic excellant Cli-

vi Meleg-Ódal, & Aranyas. Optimum profert fructum pars meridionalis, vocaturque Mézes-málé quasi Mellea-placenta. Posterioris sortis vina sunt, quæ septemtrionem versus gignuntur. Solum in vertice lapidosum est, a dimidio usque ad imum resolutum, & friabile, ex arena, sabulo, & argilla mixtum. Intime sub terra mons totus saxosus est, sex tantum scaturigines in eo, tres ad Tokay, totidem ad Tarczall reperiuntur,

§ 2.

Tokayensem sequuntur alii viniferi ^{Montes} montes Hegy-allya dicti, qui ab ^{Hegy-} oppido Bodrogh-Keresztúr porriguntur in ^{allya.} septemtrionem, & brachio uno protensi versus occasum tenent radicibus Oppida Zombor, Mád, Tállya, altero in orientem fovent sub se serie perpetua vicos, atque Oppida Kis-falud, Szeghy, Erdö-Bénye, Liszka, Tólcsva, Vámos-Új-falu, Zsadány, Sára, Olafzi, Petrahó, Patak, Ardó usque ad Sátorallya-Ujhely, ubi mons Magos-hegy ex eo præ cæteris notabilior: quod hunc ignivomum olim fuisse crater, & copiosa circa eum Lava prodat. Montes hi omnes una solum valle a To-

A 4

kayno

kayno monte dirimuntur pari passim gloria vini. Discrimen eorum juxta, & nomenclatura suis locis occurret, terræ vero ex qua componuntur, qualitatem Clariss. Joannes Derczény, Ordinarius Comitatus Physicus, erudite sane descripsit in Appendice ad Opusculum, quod de effervescentia vini Tokayensis recenter An. 1797. edidit.

§ 3.

Forum interna Compages. Montium horum internam compagem maxima in parte compositam esse demonstrat ex terra silicea. Unde Tólcsvenses montes Jaspidibus, & Chrystallo adamantibus Bohemicis haud absimili sunt divites, e latere vero montis Tokayensis granatelli eruuntur, ad Patakinum Rubini, sed exigui colliguntur. Auri etiam, & argenti minerarum ad Oppidum Tólcsva sunt indicia, sed nullo operarum pretio, uti in descriptione Oppidi Tólcsva indicabimus.

Memoratu digna est Joannis Ferenczy, Vámos-Ujfalusiensis Notarii, de Jaspidibus in terreno Tólcsvensi inventis An. 1752. ad Divam Mariam Theresiam Imp. & Regnam data, nativo idiomate nostro exarata epistola, Proth. 43. pag. 312. Arch. Zempl. contenta, & per Can-

Cancellariam Regiam ad Comitatum remissa, qua significat semet Jaspides in terreno Tólcsvensi invenisse, fodinamque talium lapidum ibi erigi debere cum maxima nominis Suæ Majestatis gloria: quod tam eximium, & inauditum materiale in ditione Regia adinventum sit. Exemplar etiam lapidis literis inclusit: ut de inventa hac raritate eo certior sit Sua Majestas. Petit autem acclusum lapidem perito politori (*valami jó Slaifernek*) ad manus dari, qui superiorem corticem ope plumbeæ trochleæ (*ólom Karikán*) desummendo pulchre repurget, dein formet ex illo aliquam figuram, sed pulchre, secundum angulos, orbis, vel lineas poliendo, & postquam DEUS multis ejusmodi frustis benedixerit Suam Majestatem (quod ardenti corde precatur) tunc ex frustis ejusmodi tabulæ ad instar speculorum, sed pulchre efformentur, aut ovali forma relinquantur, ut possit Sua Majestas iis suorum cubilium pavimenta exponi, ex minoribus autem frustis diversas raritates (*sokféle raritásokat*) utpote pixides pro Tabacca Cæsari marito suo, vel nodulos pro tunicis Ungaricis Principum filiorum effabricari facere. Ante triginta annos scribit semet audivisse

(si tamen verum est, *ha igaz*) Venetiis exædificatum fuisse ex lapidibus ejusmodi facellum. Forte ergo ex artificibus illis vivet aliquis? Ex his unum, alterumve advocandum esse. Præmia demum tantæ fidelitatis petit, affinemque suum (*Lörintz György Uramat*) Inclyti Comitatus actualëm Jurassorem, verum Romano-Catholicum hominem reflexioni Regiæ recommendat: ut fiat Judex Nobilium. Favorabile responsum præstolaturus per postam Tokayensem, subnexo etiam in literis ad se dandis observando titulo: „ P. S. *Ezekre lé-
 „ endő kegyelmes jó válaszfát a' To-
 „ kaji postára el-várom tsak illyen ti-
 „ tulussal: Nemes, Nemzetes Ferentzy
 „ János Uramnak, Vámos-Ujfalussi
 „ helység érdemes Notariussának, mint
 „ igaz hívemnek betsülettel adásék,
 „ per Tokay, Vámos-Ujfalú.*

§ 4.

Vicinus his in meridiem est mons
 Mons eximius Szerentsiensis, per Hungaros a
 Sze- felici Pannoniæ occupatione sic compellatus. Not. Hist. §. 7. & apud Citat.
 rents. Anonymum cap. 17. pari interjecta
 valle rescissus, vitifer, quamvis disparis fructus. Brachium unum commu-
 nicat

nicat cum vicinis pagis Ond, & Golop, alterum vero brachium ad pagum Monok extendit.

§ 5.

Haud minorem laudem meruerunt, qui a montibus Hegyallya recedunt in orientem, & alii vicini, ab Hegyallensibus interjecta dirempti planitie, qui a Bodrogo inter Zemplén Oppidum, & vicos Szöllöske, Lagmotz, Bári, Nagy- & Kis-Toronya ab occasu, ab ortu vero inter Czéke omnes viniferi uno, & amplius milliari protenduntur.

Montes vicini Hegyallyæ ab oriente.

§ 6.

Sunt & interamnani montes viniferi in insula Bodrog-Köz, quorum primus est mons Kövesdinus e regione Hegyallyæ, priores non tantum exæquans altitudine, sed etiam iisdem multo amœnior. Duo ejus juga sunt, tanquam capri cornua, & ideo incolis Bakhegy dicitur, ex quorum verticibus totam regionem interamnensem usque ad montem Tokay prospicies. Brachium extendit ad vicinum pagum Szerdahely, & per latera vaste colitur vite præstanti, sejunctum exi-

Montes Infulani Kövesd

gua

gua valle a se habet collem peramœnum, cui arx Kövesd supereminet. Solo superne arenoso, & friabili, interne saxoso, marmoreo.

§ 7.

Mons
Hel-
metz
Szentés

Hunc altitudine, & nobilitate vini subsequitur Helmetzinus, amœnitate autem præit. Rotundior enim est, & ita planus in summo: ut majori commoditate non tantum in orientem usque Munkáts, & meridiem usque Debretzinum, sed etiam in septentrionem usque Carpathos montes prospectum exhibeat. Pedem unum occidentem versus extendit supra vicinam possessionem Szentés, ubi etiam vite colitur. Cæterum hic saxo in laminas per naturam ita discisso abundat: ut si ars naturæ accederet, elegans sane stratum pavimenti ædificiorum suppeditaret.

§ 8.

Mons Krivoſtyán discedit ab his extra Insulam septentrionem versus miliaribus quatuor, estque in finibus provinciae Ungensis in ripa Laborczæ amnis ulteriore, qua ex ditione Homonnenſi egreditur. Longior est, & pulchre

chre objecto in meridiem latere, tenetque vineas nitidi potus gratia commendabiles.

§ 9.

Vicinus priori in occasum, & uno Labortza tantum interfluente diremptus est mons Barkó, fastigio, longitudine, & vinearum similitudine priori proxime accedit. Est ei a septentrione rudus arcis sui nominis, de qua multa in Notitia Historica Comitatus diximus, & adhuc in descriptione loci Barkó dicemus.

Mons
Barkó.

§ 10.

Præter hæc juga vitifera, sunt etiam Oppidi Gál-Scéch incolis in exigua montis Dargó parte suæ vineæ, sed quæ nec in censum venire merentur. Oppidorum quoque Varanó, & Homonna, ac pagorum Nagy- & Kis-Domássa montes, vitem (uti conscriptiones perhibent) adhuc anno 1732. ferebant, sed prouti nimis austeram, & ideo a posteris derelictam, ita nec per nos amplius in Classem vinearum Zemplenensium referendam.

Montes
Gál-
Scéch
Varanó
Ho-
monna,
Do-
mássa.

§ 11.

§ 11.

Ostensis jugis, & montibus viniferis, recensenda venit vinorum omnis generis in hac regione fertilitas, & diversitas. Fertilitatem quod concernit; cum mediocri vindemia post singulum fossorem procreetur vas vini, tres urnas continens, calculo a numero fossorum ducto mediocri vindemia procreantur facile 80. & amplius millia doliorum vini, sive urnarum 240. millia. Ex his *primæ Classis*: sunt: Tállya, Ond, Rátka, Mád, Zombor, Tartzall, Tokay, Bodrog-Keresztúr, Kis-falud, Szeghi, Liszka, Erdö-Bénye, Tólcsva, Zsadány, Petrahó, Patak, Vámos-Ujfalu, Sátor-Ujhely, Olafzi, Kis-Toronya. *Secundæ Classis*: Monok, Szerents, Bekecs, Kövesd, Szentés, Király-Helmez, Zemplén, Szöllöske, Csernakó, Nagy-Toronya, Bári, Lagmotz. *Tertiæ Classis*: Krivosfján, Barkó, Gál-Széch.

§ 12.

Eorum qualitates ita bonitate, & virtute differunt. Dulcissima, & fere optima sunt Tartzaliensia ex Mézes-mal, Tokayensia, & Ma-

Madenſia. Maxime ſubſtantioſa Tállyenſia, quæ joculari ſermone in Concilio etiam Tridentino approbata dicuntur. Zomborienſia omnium fere fortiſſima. Szeghienſia, & Zſadánienſia maxime aromatica. Tólcſvenſia, & Bényenſia diu iſſime durant, nec quidquam commiſſa mari capiunt vitii. Reliqua cum Inſulanis paul omitiora. Laudant etiam ſuum Gál-Széchiennes, Krivoſtyánienſes, & Barkóvienſes vinum, quia nimis limpidum, & miros ejulatus in bibentibus excitat.

§ 13.

Traditio de vinis Tállyenſibus in Traditio de
 Concilio Tridentino approbatis origi-
 nem inde habet: quod Cardinalis Ge-
 orgius Dráskovichius, Colocienſium Ar-
 chi-Præſul, tunc Epifcopus Quinque
 Eccleſienſis An. 1562. ad Sacrum Con-
 cilium ex parte Regni Hungariæ dele-
 gatus Tállyenſe vinum de meliori gra-
 no ſecum attulerit. Accidit forte: quod
 prandio cum reliquis purpuratis Eccle-
 ſiæ Patribus a Summo Pontifice exci-
 peretur, edebatur, bibebatur, jucunda-
 batur Sacra Corona in Domino, vina
 Champaniæ, de Lachryma Chriſti, &
 ſexcenta alia longa ſerie adlata dilau-
 da-

dabantur. Profert & Hungarus Præful
 suum Tállyense Italica longo intervallo
 post se relinquens, Sanctissimoque men-
 sæ Præfidi prisca Hungarorum sincerita-
 tate propinat. Degustat hic nectar
 hocce cœlicum, & an per cœlestes
 genios adlatum? vel unde? rogat. Ex
 Tállya reponit ille. Non potuit
 Summus Sacrorum Antistes bonitate
 potus pene sibi ereptus non exclamare:
 Summum Pontificem Talia vina de-
 cent!

§ 14.

**Firma-
 tur
 Testi-
 moniis.** Traditio hæc provincialium non ca-
 ret legitimo testimonio. Recenset hoc
 factum Joannes Bocatius, Consul Casso-
 viensis, Tridentino Concilio coævus,
 Hungaridos Libro II. Bartphæ An. 1599.
 impresso, qui sic habet:

Hungara ni Getici sentiret acinacis iras,
 Nonne satis felix terra vocanda foret?
 Ut taceam reliquas, quis cœlitus aucta su-
 perbit

Dotibus, est sapido nobilitata mero.
 Incola qua passim generosas educat uvas,
 Est locus, Hungarice TALLIA nomen
 habet.

Hinc Bacchi latices abvexerat Hungara tellus,
 Dulcia Pontifici dona ferenda suo.

Mox

Mox Pater admiscens cupidis nova pocula
labris,

Laudat, & unde liquor sit bonus iste? ro-
gat.

Hungarus huic Præful, cui nota locique, me-
rique

Conditio: est matri TÁLLIA nomen, ait.
Gratulor ergo mihi Papa dicit, TALIA nobis
Vina, Patrem Sanctum TÁLLIA vina de-
cent!

Item Samuel Timon in notione Ty-
bisci de vino Tállyensi:

Permaneat, vigeatque hujus laus summa
Lyæi,

Summum Pontificem TÁLLIA vina decent!

§ 15.

Sed & de reliquis sua sunt Provin- De
cialibus adagia Ungarica, & Latina. ^{reliquis}
Ex his ut notiora de *Mád*, de *Tállya*, ^{vinis}
de *Keresztur*, velut petulca præteream, ^{adagia.}
memoratu magis digna sunt sequentia:

De Vinis Hegyallensibus in genere:

Visebat Bacchus totum sua Regna per orbem,

Dispiciens: præsent quæ meliora mero?

Denique *Tokkaji* claram progressus ad oram,

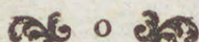
Vidit & hisce locis culmina sacra sibi.

Obsupuit: quod delicias adametque, feratque

Zemplén, jam gelido terra propingua polo.

B

Post

Post *Cervum* (a) scandit, montanaque cir-
cumspexit,

Quæ *Máda*, quæ *Tartzall*, quæ quoque
Zombor habet.

Amplius obstupuit sua dona, locosque meraci
Oreque mox fudit talia verba suo:

Campanos colui, & *Chios* per tempora multa,
At demum æternos hic mihi figo lares!

De vi medica vinorum Tokayensium.

Aldott Tokai bor, be jó vagy, 's jó valál,
Hogy tsak szagodtól is el-szalad az halál,
Mert fok beteg téged mihelyt kezdett inni,
Meg gyógyúlt, noha már ki-akarták vinni.
Istenek itala, halhatatlan Nectár!

A' holott Te termesz; áldott az a' határ!
Bár tsak a' sivatag homokok között is
Fakadna olly forrás, ha nem több, tsak
ött-is

Honnét az Orvosság folya mint a' Tisza,
A' mellynek a' vizét fok ember 's hal ízűza,
Be fok beteg menne ennek a' partyára,
'S teli szivná magát piótza módjára!

De Tokayensi.

Tokkajum suprema tenet fastigia vini,
Sed *depressa* (b) cave, pocula *celsa* cape.

De

(a) *Szarvas*, collis vitifer præcipuus Tartzalini.

(b) Nam in humilibus locis vilis nascitur.

De Tartzall.

Vinum de *Tartzall*, a' melytül az ember leborúl artzal.

De Zombor.

Vinum de *Zombor*, már azt lehet mondani hogy bor!

De Lifzka.

Sarmata *Lifzkanis* degustat pocula cellis
 Suspirans: *Utinyam plyurima Lyiska foret!* (c)

De Olafzi.

Huicce loco belle nomen dedit *Ittala* tellus
 Gignit enim *Aufoniis* æmula vina cadis.

De Tóltsva.

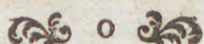
Èvan *Tóltsvensis* quoniam vel *Cæcuba* vincit. (d)
 Est bonus, at melior, quia permeat æquora salvus.

B 2

De

(c) *Lyiska*, Polonice vulpes. Molliter pronunciant Poloni litteras u. l.

(d) *Cæcubum* vinum olim apud Romanos suppar *Tóltsvensi*. Ita HORAT. *Cæcuba vina ferens Alcon Chium maris expers.*

De Patak.

Quam multis tantum non ridet *Bodrogus*
 amnis,
 Quantum ex Flumineo (e) parva lagena
 cado!

De Bénye

Vinum de Bénye; a' mellytül a' Lengyel
 azt mondgya: *Ennye!* (f)

De Ujhely.

Doliola Ujhelii non sunt ita prisca falerni,
 At crebro feris gratia rebus inest.

De Szerents.

Huic equidem perfecta foret *fortuna*; sed illi
 In patria lingua littera summa deest. (g)

Unde tritum illud Hungaricum:

Vinum de Szerents; Lengyelnek meg se je-
 lents.

De Monok.

Non placeat cuncto hic Bromius si forte palato,
 Gaudet heris se non displicuisse suis.

De

(e) *Patak* Ungarice *Flumen*.

(f) *Ennye!* particula admirantis.

(g) *Szerentse*, sive fortuna, nam ob *Hegyallenia*
 exiguam habet diffractiōnem.

De Toronya.

Hoc multi laudant, aliqui nec Nobile dicunt,
Jurgia contemnens Sarmata sæpe rapit.

De Kövesd.

Quod de Kövesdi mittit vindemia monte,
Est Bodrogani gloria prima soli.

De Bári.

Vinum de Bári, addig vólt hires, még éltt
Makripodáry. (h)

De Krivostyán.

Est variis titulis alter pretiosus Iachus,
Dote salutifera sum pretiosus ego. (i)

De Barkó.

Exterus ignorat, qualem det Barkó Lyæum,
Nam quidquid prælis exprimit, ipsa bibit.

Item:

Vinum de Barkó, mellytül sír nem tsak a'
Tzigány Rajkó, (k)

De visítt tölle még a' Rigó-is és a' Szajkó.

B 3

De

(h) Makripodáry Hyacinthus Episcopus Csanadiensis sub Leopoldo I. Imp. Anno 1659. hoc vino usus fuisse dicitur ex præscriptione Medicorum.

(i) Habet vim Diarhæticam, urinam pellentem.

(k) *Rajkó* Zingari prolem vocant.

De Gálszéch.

In Gál-Széch acetum forte ne puta vile,
Quia vilius erat, quamdiu fuit vinum.

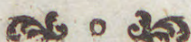
§ 16.

Medica
vis vi-
norum
de uvis
palsis.

Cæterum illud de vinis harum par-
tium, præfertim quæ de uvis palsis ex-
primuntur, mirabile: quod singulari me-
dendi vi prædita sint. Corticis Peru-
viani usus in vino hoc exhibetur per
nostros medicos optimo cum effectu. In
deliquiis animi est maximum cordiale.
Pro effectis confortans, roborans, &
revera lac senum, moderate, præfer-
tim vesperi sumptum ad proliferationem
plurimum conducit. „ Depulsum ejus
„ haustu lethargum, calidas, quartanas
„ item curatas febres, sedatam plurimum
„ horarum phrænesim, hominemque
„ sibi ita redditum: ut supremo rite
„ comparari potuerit agoni. „ Dudum
ante me Thúrótzy in Hungaria suis
cum Regibus Anno 1743. compendio
data adnotavit, & ego in me ipso ex-
pertus sum, quin & effluens e scissa
hac vite humor salubris est. (1)

§ 17.

(1) Morbos oculorum sanat, æstivo ardore perustos
vultus reficit, potus calculo medetur.

§ 17.

Tanta tamen est in disquirenda vini hujus medica vi Medicorum nostrorum oscitantia: ut cum Stephano Veszprémy Medicinæ Doctore in Medicorum Ungariæ Biographia Cent. altera parte priori pag. 116. „ mirari ne-
„ tiquam desinam: quod vinum Tokaynum omnium fere Mortalium consensione, reliquarum totius Europæ provinciarum vinis præstantia anteferendum, nemo unquam Civium nostrorum in hanc usque diem lege artis, ut meruerat, & debebat, quantum quidem scire licet, rite examinaverit, & usum Physico-Medicum nos edocuerit. Fontes Ungariæ medicatos plures nostrum singularibus libellis descripserunt, varios naturæ thesauros, & alia; cur in decantatissimum o! populares dulcissimi, ac vere Divinum liquorem, Hungariæ profecto nectarem, & plus quam Nepeuthis elogio dignum, solius naturæ beneficio in montibus Tokayno cinis parari solitum curatius inquirere amplius negligemus?

In ea disquirenda Medicorum nostrorum oscitantia,

§ 18.

Recen- Publicarunt equidem plures viri Cla-
 fio rissimi dissertationes suas de vino To-
 Opus- rissimi dissertationes suas de vino To-
 culo- kayensi, utpote:

de vino Paulus Keler, Bartphenfis, de vi-
 Tokay- neis Hungariæ Thorunii 1712.

ensi Joannes Matolai, Vetusolienfis, dis-
 edito- quitionem Physico-Medicam de vini
 rum. Tokayensis cultura, indole, præstantia,
 & qualitatibus insertam appendici Ac-
 tor. Nat. curiosor. Vol. VII.

Bartholom. Zarubal, Metamorpho-
 ses seu natales Poeticos Submontanarum
 superioris Hungariæ Urbium, ac vinea-
 rum Casovix 1728.

Daniel Fischer, tractatum Medico-
 Physicum de terra medicinali Tokayen-
 si, a Chymicis quibusdam pro solari
 habita Wratislaviæ 1732.

Adamus Fukker, Tabulam Geogra-
 phicam, montium vitiferorum, utpote
 Tokayensis, Tartzall, Mada, & reli-
 quorum, nec non regionis vicinæ. Epe-
 rielsini 1749.

Samuel Domby, Borsodiensis, Dis-
 sertationem inauguralem Physico - Che-
 mico Medicam de vino Tokayensi. Tra-
 jecti ad Rhen. 1758.

Pe-

Petrus Jœnichius, commentationem de vineis Hungariæ editam Thorunii in 4-to 1761.

Fukker, Cassoviensis Medicus, recentiori ævo 1790. Dissertationem Germanico idiomate de vino Tokayensi conscriptam.

Verum dissertationes istæ plerumque inaugurales, & exercitationes saltim Academicæ, ac ut ipsimet viri hi Eru- diti fatentur, fugitivo calamo, & sine cura conscriptæ sunt; nullus autem horum materiem hanc pro dignitate liquoris nobilissimi Oeconomice, Physice, Chemice, & Medice pro commenda- tione etiam apud externos ad lancem rite expendit, & nec a nobis, qui non sumus Medici, desiderari potest, & ideo cura hac Spectabili Domino Jo- anni de Dertzeny Med. Doctori, & Or- dinario Comitatus Physico, qui publi- cæ expectationi semet hac in parte sa- tisfacturum nobis appromisit, relicta.

§ 19.

Historicæ potius nobis superandæ ve- Quan- do nam vineæ his in partibus coli ceperint? Quon- do nam vineæ his in partibus coli ceperint.
 nient quæstiones: quandonam vineæ his in partibus coli, & quando inclarescere ceperint? Vineas in Hungaria jam sub Pannonis cultas fuisse demonstrat Belius

B 5

in

in Prodomo. Mentionem Pannonico-
rum vinorum facit Eutropius. De vineis
Pannonicis Claudianus Romanus Poëta
canit anno post Christum natum 423.

- - - - - hinc obsidione solutus
Pannonius, potorque Savi - - - - -
Rursum cote novat nigras rubigine falces,
Exesosque situ cogit splendere ligones,
Agnoscit causas, & collibus oscula notis
Figit. - - - - & opacum vitibus Istrum
Conferit.

Probum Imperatorem patria Sirmi-
ensem anno post Christum natum 282,
primum in Pannonia vites plantasse,
opereque militari Almus montem apud
Sirmium, & Aureum apud Mœsiam Su-
periolem (nunc Serviam) vineis con-
sevisse scribit Aurelius Victor. In Di-
plomate antiquissima vinearum est men-
tio apud Katona Hist. Crit. Tom. 3.
pag. 508. „ ubi Magdalena Comi-
tis Martini uxor Monasterio S. Petri
in prædio Kathariensi constructo præ-
dium Mura, mansiones vinitorum,
servos, & vineas donat Anno 1163. „
Sed hæc omnia de vino Sirmiensi, Ser-
vico, Danubio Savo, & Muræ flumini-
bus vicino. Soproniensium pariter vi-
nearum antiquissima est tum in Diplo-
matibus, quam Scriptoribus mentio.
Jam

Jam „ Stephanus V. Rex totam vicefi-
 „ mam decimarum tam in blado, quam
 „ in vino per Comitatum Suprun con-
 „ fert Monasterio Fratrum Odinis Cis-
 „ terciensis de Monte S. Mariæ perpe-
 „ tuo possidendam. Anno 1270. Ex
 „ Orig. Tab. Camerae Regiæ. „ Idem
 Rex „ Sagittarios suos de Comitatu Su-
 „ pruniensi a solutione tributi, quod
 „ *Koro-Cheber* nuncupantur de vineis
 „ suis propriis eximit. „ Anno 1270.
 Ex Tom. II. Dipl. Comitis Francisci
 Széchény. Attamen & vineas Tokayen-
 ses ante adventum Hungarorum jam cul-
 tas fuisse non obscure indicat Anonym.
 Belæ Regis Notarius, qui postquam
 Cap. 17. recensuisset: „ qualiter Arpad
 „ Dux, & sui Nobiles ultra montem
 „ Turzoll (*Tarczal*) castra metati fu-
 „ issent in campo juxta fluvium Tucota
 (*Takta*) usque ad montem *Zerenche*;
 iteratis vicibus Cap. 16. 22. comme-
 morat: quod *in monte Turzoll magnum*
Aldomás fecerint, imo Cap. 22. diserte
 dicit: „ quod singulis fere diebus *ine-*
 „ *briati* fuerint propter eventum læti-
 „ tiæ. „ Jam *Aldomás* apud Hungaros
 non aliud, quam *potum benedictionis*
pro usu capione designat, & inebriatio
 singulis diebus non aliunde, quam a vini
 potu provenire debuerit.

§ 20.

Noviter Vineas tamen has Ao. 1241. Tar-
 planta-
 tæ Di-
 ploma-
 tibus
 proban-
 tur
 1248.
 1252.
 1257.
 1271.

taris integro triennio hic commoranti-
 bus desolatas, & per Belam IV. Regem
 deductis ad pagum *Olaszi*, & Oppida
Patak, ac *Olaszi-Liszka* Italicis coloniis
 non solum infrauratas, sed etiam viti-
 bus Italicis noviter plantatas Not. Hist.
 §. 22. diximus: Colonias has ex diti-
 onibus *Venetis* deductas fuisse ostendit
 inductum ibidem Diploma, quo Cypri-
 anus Comes de Sarus ex mandato Re-
 gis Belæ IV. dividit metas *Venetorum*
 in *Olaz*, & *Potok* Ao. 1252. *Italo-*
rum etiam, ac *Latinorum* nomine ve-
 niunt, sive quod Dominium Venetum
 sit pars Italiae Superioris, sive quod ex
 alia quoque Italiae parte adductæ fue-
 rint, unde & Oppidum *Olaszi-Liszka*
 terram *Italorum* idem Rex compellat
 Diplomate, quo „ pro obtinendo sibi,
 „ ac animæ felicis recordationis Colo-
 „ manni condam Regis, carissimi Fra-
 „ tris sui salutis æternæ remedio ter-
 „ ram *Lizka-Olozy*, sive (uti Wagner
 „ Anal. Scep. par. 1. pag. 303. habet)
 „ *Italorum*, & *Latinorum* nuncupa-
 „ tam, ad se immediate pertinentem,
 „ & vineam cum uno situ Curiae in
 „ *Potok* sine hærede decedentis donat
 per-

„ perpetuo Ecclesiæ B. Martini de Sce-
 „ pus. „ Anno 1248. Hoc privilegium
 per insultus Cumanorum, & Newgaro-
 rum (quos Claris. Katona Tartaros No-
 gaienses fuisse censet) amissum renovat
 Andreas III. Anno 1290. Colonias vero
 has non alio fine, quam ad colendas
 vineas, & quidem per ipsummet Re-
 gem inductas fuisse patet tum ex me-
 morato per nos Notit. Hist. §. 22. Con-
 vocatorio Regio edicto, tum ex prære-
 censiti Diplomatis verbis: *terram ad se*
immediate pertinentem, tum quia *vini-*
tores Regii compellantur alio Diplo-
 mate, quo idem Rex Bela „ ob reme-
 „ dium, & salutem animæ suæ Fratri-
 „ bus in *Thuruny* S. Augustini Regu-
 „ lam profitentibus quatuor mansiones
 „ *vinitorum suorum* villam inter *Potok*,
 „ & *Olox* positas donum dat. Anno
 „ 1257. Kaprinay Histor. Dipl. pagina
 „ 203. „ Noviter denique majori in
 parte plantatas fuisse remonstrat ipsa de-
 solatio Patriæ, per quam vineæ etiam
 integro triennio incultæ noviter quasi
 plantari debebant, sed & non obscure
 indicat illud Diploma Stephani V. filii
 Belæ IV. quo decimam partem omnium
 tributorum, per quemcunque exigi con-
 suetorum Episcopo Agriensi addicit, ac
 de Zempleniensi Comitatu sic loquitur:
 „ Item

prior vero ad distinctionem hujus etiam *Hólyagos-for-mint*, nominatur. *Gó-hér* Uva dulcissima, in uvas quidem passas cito vertitur nobilissimas. Malvaticisque simillimas, sed quia cito maturescit, per apes item, vespas, & crabrones ob dulcedinem exsugitur, nulli fere alteri usui deserviens; quam quod vinicularum gulam jam mente Julio exsatiat. Est autem duplex uvæ hujus species, *Török-Góhér*, & *Budai-Góhér* dicta. Prior ex Peninsula Morea, posterior ex partibus Cis- & ultra-Danubianis horsum translata. *Muskatal* uvæ Asiaticæ species, odore nucis *Moscatae*, dulcoris singularis, palmitate non usquequaque durabili, & ideo non admodum propagari solito. *Hárs-levelü* fragrantia eximia, floribus sambuci consimilis, durabilis, succulenta, solo Tokayensi conveniens, spisso quasi melle impinguita, & ideo Solis ardore in Uvam passam optime cum *For-mint*, excoquitur. Huic proxime affinis est uva *Balafánt*, caudice durabili, bacca globosa, succo dulci, spisso, melleo, uvas passas majores producens. *Leány szöllö*, & *Fejér-Szöllö* species inter se non multum differentes, nisi quod prior flavedinem quandam auro concolorem a Sole mutuatur, posterior autem prove-

ctis-

ctissima etiam vindemia palleſcat, utraque alvum promovens, nimis ſucculenta, & ideo præſentiſſimum diſſenteria laborantibus medicamentum. *Polyhos* uva carnea, quia uvas numeroſas, eaſque grandiores proferat, locis humilioribus per plebejos plantari ſolita, ſed quia ſuccum auſterum, mucedinem facile contrahentem producit, e Nobilioribus vineis exulat. *Rósás* roſei coloris, ſucco tamen albo, ſucculenta, durabilis, ſed non æque dulcis, ac reliquæ ſaporis, vino tamen quotidiano uſui deſerviuro accomodatiffima. *Gerſett* cæruleſcentis coloris, ſucco, & qualitate priori conſimilis. *Purcsin* atro cærulei coloris, denſiſſima bacca, durabilis, ſucco rubeſcente, & ideo præſertim ſi cum cuticula maceretur, liquorem rubrum producens, dulcis ſaporis. *Kecske - Csecsü*, uberi Capræ conſimilis, cute ſplendicante, bacca oblonga, carnea, cuticula duriore, dulcis ſaporis, ſucco albo, non alteri fere uſui deſervit; quam quod antequam gelu torreatur, collecta diutius duret pro hyeme repoſita. *Rumonya* ſive Romana priori conſimilis, tantum quod magis lævigata, baccam oblongam incurvatam proferat. *Bogár - ſzöllö*, aliis *Bolgár - ſzöllö*, ſive uva *Bulgarica*, prioribus

C
qua

qualitate similis, tantum quod colore jam rubescente, jam cærulescente ab iis discrepet. Cæterum species *Rósás*, *Gersett*, *Purcsinn*, *Kécske-Csecsü*, *Rumonya*, & *Bogár-szöllö*, quia magis carneæ, & cuticula duriore sunt, rarissime uvas passas producant, vel si etiam producant, a vindemiatoribus non feliguntur, ne macerandæ aureo vini ex uvis passis exprimendi colori officiant. Sunt adhuc species: *Király-édes*, foliis pentagonis, fimbriatis, bacca rariore, fructum nimis dulcem, sed quia prima pullulat, & ideo plerumqueverno gelu absummitur, raro profert. *Fejér-boros*, bacca albicante, densa, succo dulci. *Gyöngy-fejér* priore minor, bacca rariore. *Zöld-szöllö*, aliis *Lelt-szöllö*, bacca densa, viridescente, succo dulci copioso, *Görbe-szöllö* bacca oblonga, incurvata, carnea, cute duriore. *Batay*, *Gácsai*, & *Bakátor*, bacca ovali, nimis carnea, durabili, quæ ternæ species ex partibus Trans-Tybiscanis translatae etiam *All-földi-szöllö* vocantur, solum planum, & declive amant, mustum copiosum profundunt, sed raro, aut nunquam in uvas passas torrentur.

§ 23.

Post Belæ IV. tempora in Diplo-
 matibus usque Annum 1300. non alia-
 rum fere, quam Olaszienſium, Pataki-
 nenſium, & Liſzkenſium vinearum oc-
 currit mentio. Quod argumento eſt:
 eas his primum in locis inſtauratas, de-
 mum per totum montium Hegyallenſium
 tractum longe, lateque propagatas fuiſſe.
 Erat autem ſummum tam vinorum,
 quam vinearum eo tempore pretium.
 In Actis Episcopatus Agrienſis (dum de-
 legatum quoad redemptionem decimæ
 Episcopalis Anno 1779. ageremus) non
 ſine admiratione legimus, temporibus
 Ludovici I. Regis circa annum 1380-
 decem, & amplius nummum aureo-
 rum millia titulo decimæ vini Episcopo
 Agrienſi ex Comitatu Zemplén prove-
 niſſe. In collectione Diplomatica Cor-
 nideſiana Tom. 3. pag. 167. reperi:
 „ integram hæreditariam poſſeſſionem,
 „ Heüzud vocatam, in Comitatu de Zo-
 „ bouch juxta Ticiam exiſtentem, pro
 „ vineis Joannæ, filiæ Thekeus, quas
 „ in villa Potok habere dicebatur, per
 „ Petrum filium Kalad pro ſe, & Ste-
 „ phano Fratrem ſuo coram Capitulo Ec-
 „ cleſiæ Varadinenſis combiatam fuiſſe.
 „ Anno 1295. „ In tanto tamen vini,

Vino-
 rum &
 vinea-
 rum
 pretium
 1295.
 1380.

& vinearum pretio illud mirabile: quod ante duo adhuc Sæcula Sirmiensia vina omnibus reliquis, quæ Hungaria progenerabat, adeoque Tokayensibus etiam antecelluerint; superanda itaque venit nobis ea quæstio: quandonam vina Tokayensia inclarescere cœperint, & ad eam, qua hodie perfruuntur famam, & gloriam pertigerint?

§ 24.

Tonellarum, sive Antalkonum mensuræ, qua hodie in dividendis vinis uvarum passarum utimur, antiquissima est in Diplomatum mentio. Sed mensuræ hujus usus Zempléniensibus æque, ac Danubianis communis fuit. Vidimus Not. Hist. § 33. ex teloniali privilegio Familiæ Nagy-Mihályi per Carolum I. concessio *de una tonella vini unum pondus* Ao. 1312. exactum fuisse. Magister Willermus Drugeth Comes de Scepus, & Wjvár condito (quod Cl. Kationa Tom. 8. pag. 624. inducit) testamento cavet: „ ut Christianus de Bu-
 „ da de 20. *tonellis* vini, forsitan 30.
 „ marcas valentibus, vel ultra, & Ni-
 „ colaus dictus Ztoian cum pecunia sua
 „ procedens rationem reddat Geri Of-
 „ ficiali suo. Anno 1330. Sed jam

Tu-

Tunellarum est mentio in Belæ IV. diplomate, quo „ formam exigendorum „ tributorum in Jaurino, Abada, & „ Fizegtu præscribit, ut de qualibet „ *tunella* vini Regi denarii 8. Comiti „ denarii 2. solvantur. Anno 1255. Ex Tomo 2. Dipl. Com. Franc. Széchény No. 33.

§ 25.

Vini tamen Tokayensis, locorumque illi adjacentium, ævo nostro optimi, & longe gentium celebratissimi nullus scriptorum usque Nicolaum Isvánfium Lib. 2. circa Annum 1491. facit mentionem, nec Bonfinius, qui sola Pilisienſia Dec. 1. Cap. 1. memorat, nec Rauzanus, nec Galeotus Martius, qui in Aula Mathiæ Regis diu versati materiam hanc accuratius pertractarunt, ita nec Cuspinianus in Aula Budensi sub Uladislao II. Rege diutius commoratus, licet alias totus sit in prosequendis iis, quæ ad commendandam Hungariæ felicem fertilitatem conducere videbantur, ne meminere quidem. Omnes hi cum Barone Sigismundo ab Herberstein Ferdinandi in Aula Hungarica Legato vina Sempronienſia, Sirmiēſia, Pilisienſia dilaudant. Galeotus Martius scribit:

Vina tamen Sopro-nienſia, Sirmi-enſia celebri-ora us-que an-num 1557.

quod vino Sirmienſi par, aut ſimile in toto terrarum orbe difficile ſit reperire. Cuſpinianus vero vina Sirmienſia dicit excellentiſſima, quæ cum Cretico, aut Corſico certare putat vino. Quin imo & Nicolaus Oláhus, qui e Transylvania oriundus poſt exactos in Aula Uladiſlai, & Ludovici II. Regum juvenilis ætatis annos per varios honorum gradus ad Cancellarii Auſici primum, deinde etiam ad Archi-Epiſcopi Strigoniensſis dignitatem Anno 1557. pertigit, hic inquam rerum Hungaricarum, ſi quis alius, peritiſſimus Tokajenſis quidem vini Cap. 11. facit mentionem, ſed dum celebriora Hungariæ vina enumerat, Tokayenſibus præcipuam gloriam non tribuit. Sic enim habet Cap. 10. in deſcriptione Civitatis Peſthienſis, ævo ſuo emporii tota Hungaria celeberrimi: „ Peſthum Ci-
 „ vitas vinis exoticis, non Sirmicis mo-
 „ do, iisque optimis (quæ perinde ac
 „ Cretica ſunt) dulci ſapore præſtanti-
 „ bus, ſed & Baronianis, Somodianis
 „ celebris. Eo conveniunt magno nu-
 „ mero Poloni, Sileſitæ, & plereque
 „ nationes externæ, in eaque vina mer-
 „ cantur.

§ 26.

Verosimillimum itaque est: vina Tokayensia tunc primum inclarescere cœpisse, dum circa annum 1560. vineas primum trina fossione excolere, vindemiam in provectiorem aut unnum differre, dein circa annum 1650 uvas ardore Solis, & superveniente gelu marcidas, quas jure merito *passas* vocant, a reliquis distinguere, hisque ad instar viscosi mellis conculcatis generosum mustum superfundere longa experientia edocti incolæ cœpissent. Contigisse id circa annum 1650. vel non longe ante, lex Art. 79. 1655. indigitat: „ Civitates Submontanæ repræsentant: qualiter ex vineis Civium, ac etiam Nobilium in promonthoriis Dominorum terrestrium existentibus per Officiales eorundem *Uvæ nigræ*, & *passæ*, sive præstantiores colligi, & asportari soleant; quæ tanquam præjudiciosa, ut posthac præcaveantur, decretum est. „ In processu porro Urbariali Tokayensium reproductis Nonatorum, decimatorumque registris evictum est: neque selectionem separatam Uvarum passarum, neque decimationem, aut nonationem earum ante annum 1650. in usu fuisse, sed, & ipse submontanarum Ciuitatum

Quando vina Tokayensia inclarescere cœperint.

medio Ablegatorum nunciorum Comitii
 anni 1655. exhibitus suplex Libellus id
 pro argumento habet: „ quod cum pe-
 „ culiari Vinicularum industria, utpote
 „ trina fossione, separataque selectione
 „ uvæ passæ haberi possint; publica le-
 „ ge præcaveatur: ne Domini terrestres
 „ *ex uvis passis* nonam prætendere au-
 „ deant. Dominia vero terrestralia *se-*
 „ *paratam* hanc uvarum passarum sele-
 „ ctionem, *antea insolitam* bonitati mu-
 „ sti multum detrahere, & quamvis u-
 „ væ præstantiores ab eo tempore, a
 „ quo post annum 1500. vineæ trina fos-
 „ sione excoli cœperant, jam a sæculo
 „ fere præfuerint, mustum tamen ex
 „ uvis talibus præstantioribus expressum
 „ semper nonationi subjectum fuisse, ge-
 „ neralem denique Regni legem, qua
 „ *omnes terræ nascentiæ* nonæ Domi-
 „ nali subjiuntur, pro se allegabant, „
 & ideo cum vinicolæ uvas passas nona-
 tionem submittere noluerint, ut selectionem
 illarum separatam, antea inusitatam
 impediant, selectas talismodi uvas per
 vim etiam auferebant. Ut proinde obex
 abusibus hujusmodi ponatur, lex præ-
 missa condita est, quæ de violenta Uva-
 rum passarum asportatione præcavenda
 sonare quidem videtur; sed Regia Divæ
 Mariæ Theresiæ autoritate nobis cau-
 sam

sam Tokayensium referentibus, ex præ-
 adducto vinicularum suplici libello Co-
 mitiis anni 1655. exhibito, & ea politica
 ratione: ne vinicolæ propter nonam Do-
 minalem a feligendis uvis passis deter-
 reantur, per idque notabilis Regni fun-
 dus deficiat, anno 1779. ita explanata
 est: ne ipsa etiam Uvarum passarum
 nonatio, velut præallata lege Dominis
 terrestribus vetita, usum in posterum
 habeat.

§ 27.

Jam in gratiam exterorum operæ Confec-
 pretium erit enarrare: qualiter nam li- tionis
 quor iste salutaris paretur? Ut uvæ pas- vini
 sæ progenerentur, Cœli cumprimis tem- uvarum
 pestas favere debet: ut vites ad sum- passa-
 mum usque 24-tam Junii deflorescant, rum
 mense Julio, & Augusti initio statis tem- metho-
 poribus pluviae sint, ut baccae succum du-
 copiosum imbibant. Post medium Au-
 gusti, posteaquam tertia vice perfodiun-
 tur vineæ, toto mense Septembri, &
 initio Octobris serenior Cœli tempestas
 fulgeat, quæ uvas excoquat. Absit ge-
 lu, & pruina, antequam uvæ ad per-
 fectam maturitatem perveniant, ne ob-
 rigescente caudice circulatio succi impe-
 diatur. Circa medium Octobris pluvia

cuticulam emolliat, subsequantur dies fereni, noctes gelidæ, & pruinosæ, quæ uvam marcescere faciant, torreant, siccant, & assent. Ita *passæ uvæ* circa finem Octobris, & initium Novembris a reliquis seliguntur partim per collectores in ipsis vineis, partim per alios hunc in finem destinatos in oblongis mensis, quarum margines asserculis ita muniuntur, ne succus a latere disfluat, sed per aperturam mensæ in subjectum cadum defluat. Sic selectæ vasis superne apertis infunduntur, inferne vasa perforantur: ut succus densior (Essentiam vocant) in suppositum vasi scaphium destillet. Postquam majori quantitate congregatæ fuerint, curandum: ne longiori, quam par est, tempore asservatæ acescant. Quod tunc evenire solet: si succo non viscido, aut tenuiori imbutæ sint, calidiorque cœli tempestas fermentationem succi promoveat. Conculcandæ igitur viscosæ cujuscumque massæ ad instar, sicquæ conculcatis generosum mustum in una tertia jam fermentans, in duabus vero tertiis recenter expressum superfundendum. Fermentans mustum totam massam ad fermentationem concitabit, recenter expressum autem dulcorem conciliabit. Quantitas superfundendi musti qualitati uvarum passarum adtemperanda.

da. Si ex promonthorio primæ Classis substantiosæ uvæ passæ fuerint, ordinariè tres urnæ quatuor *Puttonibus* (singulus *Putton* 50. justas Posonienses continet) superfunduntur, secus vero major dosis ex uvis passis superadditur. Miscetur sæpius hæc mixtura, donec bene fermentet, crassiorque substantia densi corii ad instar liquori innatet. Ita præparatum mustum aliqui perterebrato cadi fundo distillant: ut nonnisi fæces, crassiorque substantia in fundo cadi remaneat, alii sæpius commixtam materiem cribris lamineis excipiunt, manibusque succum exprimunt, alii denique (quod usitatissimum est) faccis infundunt, pedibusque calcando succum extorquent. Remanenti *brizæ* mustum denuo superfunditur, & post duodecim horas per faccos colatur, obtineturque *Mázlás*, sive *secundarium* vinum Uvarum passarum. *Essentiam* aliqui separatim vasculis infundunt, alii vino ex Uvis passis confecto admiscent.

§ 28.

Ne uvis passis Hegyallensibus, & musto aliud ex vilioribus promonthoriis substituatur, musti, & uvarum passarum talis substitutio lege publica Art. 118.

1723.

1723. prohibita est. Vigilæ undique occasione vindemiæ, & exploratores constituuntur, & ut occulti impostores tanto citius detegi possint, tertialitas vini talis, aut ejus pretii, vel uvarum ex determinatione Comitatus denunciante cedit, postquam autem mustum effervescit, pro ratione situs, & classis promonthorii, pro ratione item vindemiationis sereno, vel pluvio Cælo factæ, quodlibet vinum qualitate sua se distinguet, nec fraudes illæ a Zempleniensibus præmetuendæ sunt, quas cum destructione crediti nationis diversitores exercent, dum vina Ordinaria, & neque Hegyalensia arte parato dulcore, qui dein in aciditatem vertitur, corrumpunt, & loco Tokayensium impune plerumque venditant.

§ 29.

Confec-
tio non
possessi-
onariis
prohi-
bita.

Alia lege Art. 12. 1729. „ coemptio
„ uvarum passarum in Regno non pos-
„ sessionatis, per consequens publico,
„ pro casu, quo illis abuterentur, nul-
„ lam satisfactionem dare queuntibus est
„ vetita. „ De hac observationem non-
nullorum § 57. dabimus.

§ 30.

§ 30.

Juvabit hic ipsum etiam plantationis, Plantatio & cultura vinearum Hegyallensium. & culturæ vinearum Hegyallensium modum exhibere tum in gratiam extraneorum, tum ut in ea describenda observationibus nostris Physico-Oeconomicis utilitati publicæ consulamus. Plantatio vitium (*Vitetés*) fit egesta primum æstate terra, fossisque ductis, quibus desecti palmites vitium provento autumno, vel ingruente primo vere imponuntur, firmantur, aggestaque terra conssepeliuntur, ita: ut vertices palmitum ad sex pollices e terra promineant. Sic plantati ordinarie post tres annos propagantur, fructumque ferunt. Interea defendi debent a frigore, mense adhuc Octobri terra aggesta cooperiri, nec nisi exeunte mense Martio adaperiri. Meliori successu fit vitium transplantatio, si nempe ipsi vitium trunci ex alia vinea radicibus effodiantur, consepultoque ipso stipite, palmites in ordinem dispositi e terra promineant. Pessime aliqui sola radice vitis infossa ipsum truncum e terra prominentem relinquunt. Sic enim transplantata, & vulnerata radix alendo crassiori trunco non sufficit; e contra si ipse stipites conssepeliatur, & radices succum terræ attrahunt, & ipsi conssepulti stipites
 novas

novas radices protrudunt, quæ vitem
 multo lætius succrescere faciunt. Cæte-
 rum ordinarius labor culturæ vinearum
 sic peragitur: collectione uvarum pera-
 cta, trunci, sive stipites vitium teguntur,
 sive aggesta ex omni parte terra coope-
 riuntur. Labor iste (*Fedés*) est vineis
 multum proficiuus, tum quia truncum
 vitis a frigore brumali defendit, tum
 quia radices herbarum succum vitis ex-
 fugentium evelluntur, tum quia decidua
 vitium folia permiscentur terræ, quæ
 dein hyeme sub nivibus macerata, pu-
 trescentiaque glebam sæcundiozem red-
 dunt, radicemque vitis analogis particu-
 lis humectant. Primo vere initio mensis
 Martii adaperiuntur vineæ, sive terra
 ad stipites aggesta amovetur. Suffodiun-
 tur iterum per hunc laborem (*Nyitás*)
 radices remansæ herbarum, quæ vitis
 succum exfugerent, fipesque adaper-
 tus libere pullulat. Scinduntur expost pal-
 mites (*Mettzés*) horizontaliter ita: ut
 nonnisi proximæ duæ trunco gemmæ re-
 linquantur. Si altius amputentur, fru-
 ctum quidem illo anno uberem proferunt,
 sed subsequis annis exiguum vel nullum,
 ac ipsum etiam truncum vitis per novi
 stipitis efformationem informem reddunt.
 Altior tamen hæc amputatio fit in senio-
 ribus vitibus, quæ sublequo anno alio-
 quin

quin interituræ, vel ejiciendæ viniculis videntur. Unde peritos culturæ operarios hic labor requirit. (m) Amputationem hanc sequitur, vel pro re nata etiam præcedit propagatio vitium (*Bujtás, homlítás*) quæ vites multiplicat, & vineam fœcundiorē reddit. Fit hæc egesta fovea, ubi vites in ordine dispositæ sunt, oblonge ducta, ubi vero sine ordine plantatæ sunt, plerumque fossa triangulari, aut quadrangulari, cui ipse truncus, sive stipes vitis profundius immergitur ita: ut palmites sive in triangulum, aut quadrangulum, sive in rectum ordinem dispositi promineant, aggeritur fimus, terra conspeditur, prostantes vero palmites palis adligantur. Fimus bovinus, vaccinus, ovinus, columbarum, ex putrefacto cespite, aut vegetabilibus meliore cum fructu fimandis vineis adhibetur, quam equinus. Hic enim nisi cum alterius speciei fimo, aut cespite permisceatur, intenso suo calore præsertim in gleba arenosa vites

ex-

(m) Consuetudo hæc amputandi optima est, uti recte observat Vanier. Præd. Rust. Lib. X.

----- melior de vite pedata,
 Quo proprio solo fruitur, vindemia pendet:
 Caudice quæ brevior, terræ vicina, reflexi
 Auxilio solis felicius excoquit uvas, &c.

exurit. Propagari autem debent vitium meliores species, quæ ex ipso cortice palmitis jam verno tempore dignosci possunt. *Formint* enim, *Balafánt*, & *Hárs-levelü* aurantium quasi præferunt colorem. *Purcsin*, *Bogár-szöliö* & *Gersett* rubescunt. *Fejér-szöllö*, *Rótság*, & *Leány-szöllö* vitium cortex albescit. De his, reliquisque faciliori opera dignoscendis infra faciemus reflexionem, ubi de vindemia agemus. Ipsi quoque propagandi palmites sint succo pleni, ligno intra corticem viridescente, medulla lachrymante, non autem exsucco, & maridi, quos vinicolæ *Laxáttt* vocant. Sic propagatæ vites eodem adhuc anno uberem fructum ferunt, superimpositus vero, & conepultus fimus non tantum radices propagatarum, sed vicinarum quoque vitum humectat, & sæcundiores reddit. Durat hic labor usque mensem Julium. Meliori tamen cum successu fit propagatio provecto authumno, aut primo vere, tum quia gemmæ ex post pullulantium vitium exiguo contactu decidunt, ante pullulationem vero custodiri non debent, adeoque citius labor peragitur; tum quia maturius propagatæ vites lætius pullulant, directione palmitis crescunt, tum denique quia pullulantes jam, altiusque prominentes

nentes nondum propagatas vites mense Majo insectorum quædam species perforat, & depascitur. Species hæc insectorum est colore viridi inaurata, autennis nigris. Lineus illam Curculionem Alui, vinicolæ *Illonka* vocant. Exeunte mense Aprili, & ineunte Majo prima fossura vinearum peragitur, tum ut a pullulantibus aliis herbis vineæ repurgentur, tum ut perfossæ vites lætius crescant. Cavendum in hac, aliisque subsequis vinearum fossionibus: ne perfossio post decedentes pluvias immediate fiat. Sic enim propulsus e terra ardore solis copiosior, calidusque vapor vites aduret. Perfossis sic primo vineis incutiuntur pali: ut succrescentes teneriores palmites contra vim ventorum defendant, ac postquam vites defloruerint, palmites palis adligantur cariceti specie (*Sás*) quæ in vicina insula *Bodrog-Köz*, paludibusque in copia crescit. Herba hæc ligatoria prævie madefieri, & præcedente adhuc anno demeti debet. Nam cum prima vinearum ligatura ad eam altitudinem nondum excrescit: ut longitudine sua palmites ambire possit, teneriorque adhuc per dilatantes semet palmites facile rumpitur. Pessimo etiam cum successu per nonnullos avaros vinicolas ligantur vites, antequam deflores-

D

cant,

cant, vel in ipsa florescentia, argumento illo: ut contra vim regnantium tunc vel maxime ventorum defendantur. Damnum enim illud, quod venti decussis quibusdam tenerioribus palmitibus causant non est tantæ considerationis, quantum infertur fructibus vitium, si ligatæ constringantur, per idque sive in ipsa florescentia pollen florum detergatur, sive ante efflorescentiam ligatis vitibus pollen præfocetur, liberque meatus aëri, ut farinam genitalem ex uno flore ad alium deferat, intercludatur, & actus generationis vegetabilis hujus præpediatur. Sic ligatas vites, vel si copiosæ etiam pluviae pollen florum detergant, observatum est exiguum fructum proferre, unde jure merito vinicolæ Hungari *abliguritum* tunc fructum vinearum dicunt (*El-nyellett a' szöllö*) Ipsa provida natura parens ventos tunc, dum vites florent, ordinavit: ut per hos pollen florum ad conceptacula, stigmaque genitale femineum floris deferatur, & ideo ipsam ventorum causam in efflorescentia vitium optime posuit. Exhalans nempe ex floribus vitium copiosum acidum *gas* ad tam sensibilem motum concitat reliquum aërem: ut æquilibrio ejus turbato vina etiam in cellariis turbari, & ad novam fermentationem concitari

citari observatum fit; unde circuli quoque vasorum florentibus vitibus vel maxime rumpuntur, sedulamque inspectionem vina præsertim noviora requirunt. Deflorescentibus vitibus altera fossura (*Forgatás*) peragitur exeunte mensè Junio, & ineunte Julio ita: ut usque 20. Julii terminetur; exposit enim urente Canicula si fodiantur vineæ, folia vitis, ipsique fructus aduruntur, flavescunt, siccantur, decidunt. Cum medio Augusti altera vice ligantur vites decerptis palmitum summitatibus, laborque hic vocatur: *igaxgatás*. Decerptio hæc verticum ita fit: ut justæ palmitum altitudini propagationi deservituræ non detrahatur. Prodest fructui, per eam enim succus ad summitates exuberans retrahitur, & concentratur in imis partibus palmitis, & fructu, quem utrumque ampliori succo imbuat, palmitemque crassiolem, fructum autem succo pleniorlem, grandiorlemque reddit. Pessime per nonnullos decerpuntur a vite ipsa etiam folia. Per hanc decerptionem circulatio succi impeditur, unde & fructus marcescit, decedit, vel immaturus, minutusque redditur. Cum ligatura hac insimul peragitur, vel eam immediate subsequitur tertia fossura (*Harmadlás*) quæ ante annum 1550. non fiebat, sed

prognatæ herbæ omiffa fecunda , vel
 tertia fossura evellebantur , aut mete-
 bantur. Trina fossio multum conducit
 ad maturitatem fructus , obtinendasque
 uvas passas , imo ad mures , gliresque
 abigendos , qui nidos in non perfossa sic
 vinea figunt. Quo citius tamen termi-
 nanda est , ne uvæ jam mollescentes per
 fossores devorentur. Sequitur custodia
 a furibus , canibus , rapacibusque avi-
 bus , quæ abiguntur clamoribus , strepitu
 crepitaculorum , mastygum , lapidum ex
 funda ejectione , sclopetorumque splo-
 sione , vel capiuntur laqueis. Ipsa vin-
 demia sereno cœlo peragitur , calcatis
 primum in sacco , dein cado uvis , ex-
 post prælo subjectis. Altera conculcatio
 in cadis nimis utiliter peragitur , non
 solum ut remansæ ne fors baccae con-
 culcentur , sed ut uvæ quoquæ passæ
 adhuc in *briza* reperibiles conterantur ,
 quæ secus torculari subjectæ integræ re-
 manerent. Utilissimus vero labor est
 occasione vindemiæ , si propagandæ me-
 liores , aut rariores species vitium , tunc
 ex ipso fructu vel maxime dignoscibiles
 signentur alligata vertici palmitis telæ
 aliqua lacinia , ligamento ex cortice ti-
 liæ , aut involucro fagopyri. Qua occa-
 sione species inutiles , feræque admota
 ad radicem securi utiliter excidentur ,
 secus

fecus decidentibus foliis a bona specie
 dignosci non poterunt, & cum palmi-
 tem aliis longe fœcundiozem habeant,
 inutiliter propagabuntur. Sunt præterea
 extraordinarii vinearum labores: *Oltás*
 five infitio. Fit hæc defecto vitis, &
 fiffio trunco, ficut in arboribus, cui pal-
 mes ex alia vite melioris speciei impo-
 nitur: ut trunco plene adhæreat. Lo-
 cum obtinet plerumque in plebejorum
 vineis, qui speciem viliorem fic meliore
 permutare volunt. E Nobiliorum vineis
 exulat ideo vel maxime: quod per col-
 lectos vagos foffores infitionis factæ ig-
 naros, quamvis palis per transversum
 positis figna infitionis ponantur, infiti
 truncis palmites facile decutiantur. *Fö-
 delés*, feu fupitum aggeffa nova terra
 contectio, quæ fit in cacuminibus mon-
 tium, ubi vehementia imbrium abrepta
 gleba ipfas radices vitium denudat, pal-
 mitesque ita humiles reddit: ut jam
 neque propagari poffint. Fit detracta,
 vel apportata nova gleba congefio in
 in cumulos, putrefactoque cespiti com-
 mixta mense Novembri, quæ demum
 fœcundatis hyeme radicibus vitem læte
 pullulare, palmitesque altius crefcere
 facit. Inter extraordinarios labores re-
 fertur faxorum quoque, & lapidum ex-
 portatio, quæ minimo impendio per-

agitur per operarios occasione propagationis finum in corribus apportantes, si evacuatis corribus redeundo lapides exportent. Aliqui hos pessima œconomia in effossas profundiores scrobes (*Liktör verem* vocant) sepeliunt. Per id enim non solum ædificia requisito materiali privant, sed & fundum vineæ rursus saxosum reddunt, novosque ex scrobibus lapides eruendo laborem multiplicant. Alii vineas ex erutis lapidibus in contignationes struunt, (*kö gát rakás*) quæ utinam ex omnibus vineis exularent! fossæ enim transversim, & a latere ductæ minore sumptuum, & materialium impendio tantundem præstarent, nisi forte extraordinarium præcipitium loci aggerem talem requireret. Labor omnis vinearum peragitur aut soluta operariis per ipsum vineæ proprietarium diurna mercede (*Napi-szám*) aut conventionem cum viniculis de quolibet labore perficiendo summatim (*Szakmány*) inita. Ut fraudes vinicularum præcaueantur, plura jam edita sunt per Provinciales *vinearum culturæ regulamenta*. Inspectores publici constituti. Sed per eam provisionem nonnisi fures publici multiplicabantur. Modus ergo fraudibus ipsorum obviandi alter non est: quam ut ipse proprietarius laborem quemvis sedulo

sedulo inspiciat, vel per fidum sibi amicum, aut Officialem revideri curet, poenasque a fraudulento vinicola repositat.

§ 31.

In bona quoque conservatione vinorum nostrorum multum situm est. In repletura adhibenda plurimi errant. Prima, & secunda repletura vini horni, si e novi Hegyallensis facienda est ex vino praelis expresso (*sajtolás*) in quantum illud sufficit. Nam hoc foecibus fere caret, & ideo si cum alio non commisceatur, saporem demum insipidum, amarescentemque, colorem vero fuscum obtinet, e contra si aliis vinis misceatur, illis aroma addit, aromaticis suis particulis ex acino, caudice, granisque baccarum expressis. Expost vero vina replenda sunt semper vino ejusdem antiquitatis, secus tam novius vinum antiquiora, quam antiquius noviora ad novam, eamque ad invicem difforem, ac ideo acescentem fermentationem concitabit. Pingviora ex Uvis passis expressa nunquam replenda sunt usque ipsum orificium vasis, sed vacuitas unius adminimum, vel duorum pollicum superne est relinquenda. Cum enim li-

D 4

quor

quor iste melleus, oleosusque accrescat, & spissitudine sua elevetur, superne penes obturaculum effluet, ipsumque obturaculum humore a cellario mucedinem contracturo inficiet. Cellaria quoque æstate frigida, hyeme calida, & sicca, una profundiora vinum Hegyallense requirit, proinde exteris, aut Urbanis, qui ejusmodi cellariis destituuntur, vel qui pro usu duntaxat domestico vina Tokaina emunt, aut ea lagenatim distrahunt, præstat vinum Tokainum ex fœcibus detrahere, lagenis hermetice claudendis, sive bene obturandis, sigillandisque infundere, illasque ad arenam in cellario collocare. Sic ultra centum etiam annos suam dulcedinem, aromaque retinentia conservabant olim Poloni florente eorum Statu. Aër externus ad motum per tonitrua, strepitusque Urbanos concitandus velut præclusus ea non turbabit, neque ingredientur corruptionem inducentia e Caseo, putribus, caulibus, aliisque acescentibus effluvia. Arena ambiet requisito frigore. Evaporatio fere nulla, & ideo nec repleturam exigent, nec spirituosæ particulæ evolabunt. Tutæ erunt a famulorum furtis in numerato lagenæ, sigillisque munitæ alio vino repleri, vel misceri nequeunt. Præterea fœcum eximius
 usus

ufus erit , quibus superinfundi poterit aliud vinum , obtinebiturque fecundarium , five Máslás , & hoc etiam post sex menses detracto , ex fœcibus exuretur spiritus vini rectificatissimus (*Alcohol*). Cæterum vina nostra in profundioribus , æstateque frigidis Cellariis etiam in fœcibus optime conservantur , nec indigent ulla arte , aut imprægnatione vasis sulphurea , alioquin uredinem pectoris , capitisque dolores plurimis causante. Cum benigna nobis natura parens uvis , & vino Hegyallensi indiderit sufficientem melleam materiem , vivacem spiritum , aromaticum oleum , gratumque odorem , quæ vina hæc , dummodo munde , & sine commixtione cum aliis conserventur , ac putredinosæ , acetosæ , aliæque noxiæ e Cellariis exhalationes exulent , a corruptione tuta præservant , uti recte observat laudatus jam nobis Claris. Joannes Derczény , & Poëta Gallicus dudum cecinit :

- - - - - ab albis

Optima sunt , quæ vina fluunt Tocaina racemis :

Dulcis in ore sapor , vivaxque in pectore virtus.

Non humus hanc omnis feliciter educat uvam ,
Quæ genus , & nomen servent.

D 5

§ 32.

De auri
vegeta-
bilis in
monti-
bus To-
kayien-
sibus
existen-
tia ad-
ducta
testimo-
nia.

Restat adhuc superanda quæstio de auri vegetabilis Hungarici in uvis, & montibus Tokayensibus existentia. Complures hanc affirmant. In Hungaria suis cum Regibus compendio data Tyrnaviæ 1743. & Topographia Magni Regni Ungariæ pag. 480. hæc habentur:

„ In vineis Tokayensibus aurum ger-
minare sæpius observatum fuit, &
nunc uvis adhærescit, nunc foliis in-
spergitur, nunc uvarum grana pene-
trat, certo vites aureas, & grana
ipsa aurea in partibus submontanis
reperita Gazophylaceum Viennense
ostentat. Capreolum aureum circa
truncum vitis Sirmienfis intortum ad
magnitudinem duorum Cubitorum fuisse
reperit jam pridem memoriæ tradide-
runt Rauzanus in Epit. Rer. Ung. &
Galeotus Martius Lib. de dictis, &
factis Math. Regis Cap. 27. De auro
nativo Tokayensi primus Matthæus Hel-
dius celebris Hungariæ Medicus in Mi-
scell. Nat. Curios. Dec. I. refert: Geo-
rgio Rákóczy Transylvaniæ Principi anno
1651. in arce Patakino Tokaino haud
longe distita constituto dono apportatos
fuisse botros quosdam acinis compactis
auri atomis mire splendentes adeo: ut
fol-

folliculi, seu membranæ exteriores auro quasi obductæ conspicerentur, dumque de racemis his ab Heldio, una cum Principe ad mensam assidente iudicium expeteretur, eos manibus prius contrectando auri obrizi granis inprægnatos comperisse, idemque labenti tempore Sachſio quoque Wratislaviensi Medico oretenus reulisse. Historiolam hanc Heivinius repetit in observat. ad epistolam itinerariam Tollii, & Kölesérius in Aurar. Rom. Dacica pag. 60. In laudata hac Curiosorum observatione refertur de Martino Henrico Frankenſteinio quoque Poliatro Eperiefsiensi: quod ille non modo possederit aliquos acinos circa Tokaynum inventos, auri granis inprægnatos, sed duabus præterea domesticis historiolis ad Sachſium anno 1659. exmissis rem illam uberius illustraverit. Joan. Joach. Bekcherus Metallur. p. I. dicit: se vidisse in Hungaria vitem supra auri venam prognatam, cujus truncus non solum totus aureis velut filis obvolutus fuit, sed & in quibusdam granis, seu acinis auri obrizi granula inventa sunt. Idem Beckerus L. 1. p. 2. Metall. narrat: „ Nobilis „ Hungari *Walpataky* vinitorem invenisse in vinea sua progeneratum dentem, quasi aureum, quem ubi ligone „ de-

„ decussisset, alterum rursus progermi-
 „ nasse. Joannes Paterfon Hain Physic-
 us Eperiesiensis de vitibus aureis To-
 kayensibus Ephem. p. 117. 118. sic scrip-
 psit Sachsio : „ Generosus Dominus
 „ *Zemere László* Vice-Comita-
 „ tus *Zemplinensis* invenerat anno 1670.
 „ in vinea sua uvam, in qua omnes
 „ acini erant aurei, Cuticulam uvæ
 „ attriverat metalum, acini erant per
 „ parva foraminula conspicui eleganti
 „ spectaculo. Uva hæc mihi destinata
 „ in barbari militis direptione una cum
 „ aliis bonis periit. Samuel Székely
 de Doba in literis ad Comitem Cancel-
 larium Nicolaum Pálffy 13. Martii
 1759. datis commemorat Colonelli
 Thomæ Szirmay generum Andream
 Pothornay misisse medio Consilarii
 Kuttersfeld Cæsareæ Majestati circulum
 aureum ex auro nativo viti Tokayensi
 adhærentem, septem ducatos ponderan-
 tem. Matthias Belius in Prodomo
 iconem quoque vitis talis Tokayensis
 exhibet.

§ 33.

In Regium Cimeliarchum Vindobo-
 Chry- nense aurum vegetabile instar fili con-
 sim vo- nense aurum vegetabile instar fili con-
 cantur. torti e terra prognatum, & in vico
Tár-

Tárca quarto lapide a Civitate *Fpe-*
riensi disito repertum asservans (quod
 scriptor *Ungariæ* suis cum Regibus ma-
 le cum vite aurea *Tokayensi* confudit)
 & *Clarifs. Stephan. Wefzprémy Med.*
Doctor juxta suæ *Biogr. Tom. 3. pag.*
168. talis auri *Teplitii* in *Scepufio* anno
 1772. inventi possessor nos de auri
 vegetabilis in *Hungaria* existentia du-
 bitare non sinunt equidem; sed tot
 aureolæ de vitibus *Tokayensibus* *Hi-*
storiæ aliam longe subeunt consideratio-
 nem. Videlicet (uti laudatus a Nobis
Clarifs. Wefzprémy erudite pro more
 suo citato loco disserit) dum sæculis
 sequioribus nescio quo facto *Chemici*
 quidam magnam auri cum vino affini-
 tatem, & sympathiam esse, eamque
 ex vegetatione auri in vitibus demon-
 strare sibi persvadebant, vulgus *Erudi-*
torum præjudicio partim auctoritatis,
 partim præcipitantiæ deceptum veram
 auri vegetantis in uvis firmissime cre-
 didit existentiam. Auxit opinionem
 vulgi id: quod terram *Tokayensem*
 variis particulis metallicis, aureis in-
 primis ob præstantiam suam inprægna-
 tam esse minuti *Philosophi* a longa
 annorum serie crediderint. Adauxit
 errorem, exterorum quoque opinio:
 quod ipsi *Galli* viniferis suis in monti-
 bus

bus auri, argentique venas latere ad-
struxerint, quibus nec Tokayenses in-
feriores esse volebant, ut canit Vanier
Præd. Rust. Lib. X.

- - - - - tantum ne Gallia munus
Sperne: latet cæcis argenti copia venis,
Ærisque, chalybisque latent, aurique metalla.
Parcite sed Baccho loca commoda, parcite,
cives

Destruere, & tectas, irritamenta malorum,
Divitias ferro sub eisdem quærere terris,
Queis auro melior, vitæ solamen amaræ,
Exoritur contra curas, & tædia vitis.

Sed omnes farinæ hujuscemodi ho-
mines egregie refutarunt primus omnium
J. A. Raymanus eruditus Eperiefsiensium
Medicus anno 1718. dein Daniel Fische-
rus Kesmárkienfis, ex post Zemplénien-
fis Physicus in tractatu Medico-Physico
de terra medicinali Tokayensi a Chy-
micis quibusdam pro solari habita anno
1732. Denique toties laudatus a Nobis
Weszprémus citato loco, & in Ephe-
mer. literariis Vindob. 1773. qui insti-
tuto examine adfixas cortici exteriori
uvarum miculas nil minus, quam au-
rum esse ex absentia characterum auri
essentialium egravitate scilicet, & fixi-
tate in igne maxima, promptaque cum
mer-

mercurio amalgamazione, & aureas illas miculas nil aliud: quam ipsum Uvarum perfectiorem succum fervore solis excoctum, in gummosamque substantiam spissatum esse demonstrarunt. Nos ipsi fide Carbonaria majorum decepti, in vinea nostra Madensi uvam miculis hujusmodi auri, & quidem protuberantibus conspicuam anno 1779. repertam esse in Ephemer. Vindob. Kereszturianis vulgari fecimus, sed dum relatio hæc magnam non solum Eruditorum Germaniæ, sed ipsius quoque Regnantis tunc Augustæ attentionem excitasset, jussuque ejus uva hæc a nobis repetetur, miculæ istæ, auri obrizi colorem præferentes, examini Universitatis Vindob. subjectæ primo statim obtutu pro ovulis certorum insectorum compertæ, & anni 1780. Ephemeridibus declaratæ sunt. Append. ad Num. 87. pag. 526.

§ 34.

Ipsa jam vinifera loca describemus secundum suas Classes. *Primæ Classis* sunt:

TOKAY Oppidum, olim *Tocota*, *Tochol*, *Tokoyd*, in confluente Tybisci, & Bodrogi situm. Unde & nomen

Tokay
Oppidum.

men illius Math. Belius derivat. *Tokay* enim Slavis confluentem designare dicit; quamvis id Hungari a *Tok*, & *háj* concretum putent: quod illic autacei capi, & adipe exenterari soliti fuissent. Sed nominis Etymon verius prius videtur Belio: quod cum adventu Hungarorum incolæ loci Slavi fuerint, a quibus jam prius castrum conditum fuisse memorat. Nobis autem derivatio nominis loci verosimillima videtur a præterfluente *Takta*, cum adventu Hungarorum *Tokota* dicto unde & citat. Anonymus locum *Tokay terram juxta Tokota* appellat. Cap. 16. 17. 22. 31. Castrumque terreum *Hymusudvor* vocatum, ibidem per militem *Turzoll* erectum memorat. Cap. 17. Glebam quidem omnis specie frugum feracem haberet, sed qua planum est terrenum, cum eluvionibus Tybisci, Bodrogi, & Taktæ quolibet vere mædeat, qua autem collinum est, cum vite colatur, nullas terras arabiles, sed unice prata uliginosa habet, quod etiam inter maleficia loci censetur; cæterum cum incolæ ex cultura vinearum, & re pecuaria non postremum merendi modum, piscaturam adhæc nobilem habeant, insuper ad duo flumina non tantum naves sale Marmatico, lignis,

vi-

victualibusque onustæ, ast ad transitum per fluvios solidis pontibus fratos viæ quoque præcipuæ commerciales Leopoliensis, Pesthana, Cassoviensis, & Transylvanica concurrant, non postremum harum partium emporium est. Incolæ sunt Hungari, Germani, Slavi, Rasci, Judæi. Templâ, & oratoria Romano-Catholici Divo Joanni Bapt. dicatum, item Græco-Catholici, Græci disuniti, Augustanæ, & Helveticæ Confessioni addicti, ac Judæi etiam suam Synagogam propter mixturam omnium harum religionum habeat. Qua Bodrogus cum Tybisco confluens insulam efficit, habebat arcem quadrangulo vasto opere, propugnaculis ad regulam artis muratis munitam, quarum unum ea parte, qua Bodrogus aquas diviserat, solidissimum fuerat, ab auctore Bethlenio Principe Transylvaniæ *Bethlenianum* nuncupatum. Interne prostabat turris, in qua pulvis pyrius asservabatur, mansiones adhæc muratas, & solidas, arcis Præfecti, & militis Præsidarii Usibus deservientes complectebatur. Ich-nographiam, & descriptionem ejusdem exhibent non tantum patrii, sed & exteri, Germani, & Galli scriptores. Memoratu digna vel maxime sunt de hoc fortalitia opuscula: Prospectus fortaliti

To-

Tokay in Münsteri Cosmographia. Meifner. Zeiler. Gualdo in Hist. Leop. Tom. 2. pag. 90. Theatr. Europ. Tom. 9. pag. 1150. Tom. 10. pag. 803. de Fer Force d' Europe Tom. 9. Bodenchr, & Parkenstein. Contrafactura contra fortalitium Tokay in Chron. Ungar. Francofurti in 4. anno 1664. Delineatio Castrorum Cæsarei exercitus ad Tokay anno 1660. in Theat. Europ. Tom. 9. p. 50. Petri Bizari Basileæ anno 1573. Georgii Werhneri Coloniae anno 1595. editæ dissertationes, item Windisch in Magaz. Hung. anno 1782. pag. 332. Kaprinay in Hung. Dipl. Tom. I. pag. 156. MSS. Belii, & Art. 61. 1609. ac plurimæ leges, quæ clarum Tokaynæ arcis, *tanquam Superiorum Regni partium antemuralis* nomen inclamant. Fata, & heros eisdem Oppidum, quos atx expertum est. Ante postremum in Pannoniam Hungarorum adventum possidebant locum Jazyges Metanastæ Slavis permixti, vel ipsi etiam Slavicæ originis, aggereque e terra congesto castrum conflente fluviorum alioquin validum communivisse scribuntur per Belium, & Kaprinay; sed cum antiquissimus scriptor Anonymus nullam castri hujus cum adventu Hungarorum faciat mentionem, ast Tokaynum ter-

ram magnam juxta Tokota vocet; nos natales arcis potius militi Turzol cum citato Anonymo debemus.

Cum adventu Hungarorum terram magnam juxta Tocotam, ad radicem montis ejusdem, ubi Budrug descendit in Thysciam Arpad Dux contulit frenuissimo militi Turzol. Anonym. loco citato. & Not. Hist. § 7.

Anno 1074. Fugiens e conflictu cum Salamone inito Geyza Regii sanguinis Princeps Tokaini refugium quæsit. Bonfin. Dec. 2. Lib. 2.

Anno 1241. devastasse Castrum Tartaros sævientes, quod diu postea destructum stetit, donec a Bohemis Anno 1440. partes has occupantibus instauraretur, memorant Kaprinay, & Bell; sed nos instaurationem arcis Stephano de Debrev deberi censemus. Nam ex post Stephano juniore Rege Patakinum incolente

Anno 1270. Tokay erat vilis possessio Caniferorum Regionum Anno 1290. per Ladislaum Regem Comiti Thomæ, filio Simonis collata, uti testatum reddit sequens Diploma: „ Nos „ Ladislaus DEI gratia Rex Hungariæ „ memoriæ commendantes significamus „ Universis, quibus expedit, pærsentium per tenorem: quod consideratis

E 2

„ fide-

„ fidelitatibus, & servitiorum meritis
 „ Comitis Thomæ, filii Simonis, quæ
 „ nobis, & Regno laudabiliter impen-
 „ dit, & devote, quasdam terras Ca-
 „ niferorum nostrorum Luch, & *To-*
 „ *chol* vocatas in Comitatu de *Zem-*
 „ *lien* existen. dedimus, donavimus,
 „ & contulimus eidem Thomæ Comiti
 „ cum omnibus utilitatibus, & perti-
 „ nentiis suis perpetuo pacifice possi-
 „ dendas, sine præjudicio juris alieni,
 „ eo jure, atque plenitudine, quibus
 „ iidem Caniferi dignoscuntur possedis-
 „ se, ita tamen: quod pro prædictis
 „ terris in concambium earundem Ca-
 „ niferis prædictis similes terras confe-
 „ remus. Datum in Mezeö Sumulo
 „ feria 4. post Dominicam Lætare.
 „ Anno 1290. Ex Coll. Dip. Mart.
 „ Kovachich.

Anno 1388. possidebatur per Pe-
 trum Zudar Banum. Ex Proc. Urb.
 Tokay.

Anno 1398. Sigismundus Rex *Ste-*
phano de Debrew pro possessione Kazon
 possessiones Tokoy, & Tarzal cum tri-
 buto assignavit nulla arcis mentione.
 Collect. Wagner.

Stephanus iste de *Debrö* unus ex
 iis Proceribus fuit, qui Sigismundo
 Regi carceri Siklofensi incluso Ladis-
 laum

laum filium Caroli de Duraccio subrogare contendebant. Not. Hist. § 54. 55. ut proinde factionem in Superiore Ungaria opportunis præfidiis firmaret, Anno 1401. munimentum Tokayni ad confluum duorum fluviorum tumultuario opere renovatum opposuit archiepiscopus Patakinæ Perenianorum, qui a Regiis partibus erant. Argumento nobis est Diploma Sigismundi, quo per notam infidelitatis Stephani de Debrew *Castra Tokay, Tallia, & Regécz* Georgio Despotæ Rasciæ confert, Tokay jam Castrum vocat, Bonfinius autem collationem hanc recensens Dec. 3. Lib. 3. *Tokay Castellum* compellat, cum illud hactenus semper tantum possessio nominaretur. Possidebatur ergo Castrum Tokay per Georgium Rasciæ, Despotam usque annum 1440.

Anno 1412. Sigismundus Hungariæ, & Uladislus Poloniæ Reges Tokaini noctem exegerunt. Dlugofs. Lib. XI. Not. Hist. § 61.

Anno 1440. Arx occupata, & instaurata per Bohemos recensetur a Kaprinaio, & Bell; sed alii coevi, qui castra Patak, Kövesd, & Gálszéch occupata recensent, Not. Hist. § 70. de arce Tokay altum tacent. Rectius itaque concluditur arcem hanc per Geor-

gium Despotam Joanni Hunnyady Gubernatori cessam, & per hunc ad refrænandas Bohemorum Patakinensium excursiones munimentis firmatam fuisse. Cum non longe post illius, tanquam Castri Hunnyadiani.

Anno 1457. occurrat mentio, uti sequens litera ex Tabulario Civitatis Bartpha per nos transcripta perhibet:
 „ Ladislaus de Hunnyad Comes Bisztri-
 „ censis Thavernicorum Regalium Ma-
 „ gister Egregio Paulo Bakws Castella-
 „ no Castri nostri de Tokay (hic mand-
 „ dat ablata Civibus Bartphensibus restitui
 1457.) vide Wagner Dipl. Com. Sáros
 pag. 118.

Anno 1460. egregie per Matthiam Corvinum Regem communita. Bell in MSS.

Anno 1469. Donatione Matthiæ Regis possessorium ejus adivit Emericus de Zápolya.

Anno 1490. Albertus Uladislai Regis frater arcem irrito conatu impetiit, cum Poloni hanc oram infestarent. Isthv. Lib. 2.

Anno 1514. Quamvis arx Patakina per seditiosos Crucigeros caperetur, arx Tokay tamen ab insultibus eorum tuta permanfit. Not. Hist. § 144.

Anno 1526. Comititia hic celebravit
 Joan-

Joannes Zápolya, arcemque magis communivit. Not. Hist. § 158.

Anno 1527. accerrima pugna ad Tokay decertatum est inter Ferdinandi I. Duces, & Joannem Zapolya. Isthván. Lib. 9.

Anno 1535. acre rursus ad Tokaynum inter Ferdinandi, & Zápolianos Duces prælium. Tandem cum nullo invecto Commeatu obsidionem præsidarii Zápoliani ferre nequivissent, arx per Franciscum Bebek Leonardo Felio Ferdinandi I. Imp. copiarum Duci dedita est. Isthván. Lib. 12.

Anno 1536. Castellum in Rakamaz per Zápolianos erectum Tokaino oppositum. Not. Hist. § 183.

Anno 1541. Dynastia Tokayensis in præmium exauthlatorum laborum donatione Ferdinandi Imp. *Casparo Serédy* attributa est.

Anno 1550. Sacra Regni Corona per Isabellam Reginam Joannis Zápolya viduam Ferdinando Regi tradita Tokayini hospitata est. Isthván. Lib. 16. & Dipl. Not. Hist. §. 208.

Anno 1556. Franciscus Némethy, Stephani Serédy tutor arcis Præfectus ad Zapolianos descivit, arcemque turpi perfidia Joanni Sigismundo tradidit. Isth. Lib. 19.

Anno 1558. Ditio Tokayina per Stephanum Dersöffy Cassoviensem Capitanum vastata. Not. Hist. §. 226.

Anno 1565. per Lazarum Schwendium glande plumbea trajecto Némethio arx capta. Istiv. Lib. 22. & Petr. Bizar. Basileæ 1573.

Anno 1566 recuperare illam contendebat Joannes Zápolya 32000. Transylvanorum, & Tartarorum arce circumdata, sed Jacobus Raminger, & Matthias Kalvally propugnarunt tam fortiter, & impigre locum: ut hostes, quamquam acerrime rem gerentes recedere cogerentur. Istiv. Lib. 23. & Bethlen Hist. Lib. 5.

Anno 1567. Ditio Tokayiensis per Turcas vastata. Istiv. Lib. 24. & Art. 2. 1567.

Anno 1595. possidebatur per Sigismundum Bathory Principem Transylvaniæ.

Anno 1605. quum Georgius Ruberus Præfectus, & milites quot quot habebant equos absumpsissent, nec postremo a felibus, & canibus devorandis cogente inedia abstinuissent, post unius anni obsidionem Stephano Botskaio data est.

Anno 1607. post mortem Bocskaiam collatum est Tokaynum *Georgio Thur-*

Thurzó in 70. millibus Imperialium ob
compositos Haydonum tumultos, qui

Anno 1611. *foedus* ibidem cum Trans-
sylvano pepigit Art. 5. 1613. memora-
tum. Not. Hist. § 389.

Anno 1621. *Sacra Regni Corona* ite-
rum Tokayni hospitabatur. Not. Hist.
§ 404.

Anno 1622. pervenit arx per pacta
ad manus Gabrielis Bethlen. Cum quo

Anno 1627. *Tractatus* hic susceptus.
Not. Hist. § 424.

Anno 1630. possidebatur per ejus
Viduam Catharinam Brandeburgicam.
Not. Hist. § 432.

Anno 1641. per Comitem Joannem
Drugeth. Not. Hist. § 461.

Anno 1646. *Synodus Evangelicorum*
hic celebrata. Lampe Hist. Eccl. pag.
397.

Anno 1647. *Georgio I. Rakóczy*
arx cum Dominio attributa. Not. Po-
lit. § 131. cum Petrus Szirmaius Anno
1646. ne arcem Tybiscus alluvione rui-
net, meatum fluvii adductis ex Belgio,
& Venetiis Hydraulis regulasset. Fasc.
229. Nro. 184. Arch. Zempl.

Anno 1648. *Tractatus Tokayni* pro
reaplicandis quinque Comitibus in se-
quelam Art. 20. 1647. susceptus. Not.
Hist. § 491.

Anno 1663. arx per Germanicum Præsidium tenebatur. Not. Hist. § 538.

Anno 1670. Seditione per Franciscum I. Rákóczy concitata, arx impetita irritò seditiosorum conatu. Not. Hist. § 568.

Anno eodem Georgius Széchény Archi-Episcopus Colocensis Ministrum Helveticæ Confessionis ex Tokay assistentia Cataphractorum Germanorum ejici curavit. Lampe Hist. Eccles. pag. 748.

Anno 1683. per Emericum Tököly occupata.

Anno 1685. per Æneam Caprara Ducem Cæsareum recuperata. Not. Hist. § 656.

Anno 1697. per Franciscum Tokayi concitata seditione assultu capta cæso Germanico præsidio. Not. Hist. § 688.

Anno eodem per Carolum Vaudemontium recuperata Oppido incenso, direpto, incolisque sine discrimine trucidatis. Ibid.

Anno 1703. per Comitem Nicolaum Berchény Francisci II. Rákóczy copiarum Ductorem capta. Not. Hist. § 716.

Anno 1705. ut Rákóczy propter dirutam arcem Patakinam Cæsari vicem redderet, mandato Rákóczii per Commissarium illius Samuelem Patay solo æquata,

æquata, & ne vel vestigium illius superfit, ad eam eluvione aquarum consepeliendam Tybiscus & Bodrogus fluvii per canales versus rudera derivati, qui magno totius circumviciniæ damno per immemorem posteritatem hodieum ad priores alveos reduci non sunt. Fasc. 230. No. 275. 277. Arch. Zempl.

Anno 1713. promonthorii Tokayensis pars per vehementiam imbrium abrupta. Fasc. 230. No. 283. Arch. Zempl.

Anno 1714. Paræcia Romano-Catholicis restituta cum vineis ad requisitionem Episcopi Agriensis Stephani Telekessy. Fasc. 230. Nro. 281. Arch. Zempl.

Anno 1715. Francisco II. Rákóczio perduellionis convicto oppidum, & Dynastia in Fiscum Regium redacta, hodieum jure Camerae Regiæ administrantur.

Anno 1770. Immortalis memoriæ Imperator Josephus II. Regna sua peragrans stationem hic habuit. Fasc. 194. Nro. 302. Arch. Zempl.

Anno 1772. Hebdomadales nundinæ huc inductæ. Fasc. 230. Nro. 294. Arch. Zempl.

Anno 1773. Ecclesia Catholica restaurata, & Scholæ nationales introductæ. Fasc. 230. Nro. 299. Arch. Zempl.

Præ-

Præfactorum porro arcis sequentium nomina erui poterant:

- Ao. 1457. Paulus Bakus. Ut supra.
 1514. Michael Heteley. Not. Hist. § 144.
 1525. Balhazar Lafztóczy. Not. Hist. § 159.
 1528. Stephanus Révay. Not. Hist. § 169.
 1556. Francisc. Némethy. Ut supra.
 1565. Joannes Raminger, & Matthias Kalvassy. Ut supra.
 1594. Franciscus Balassa. Isthván. Lib. 28.
 1596. Georgius Rueber pugna Keresztesiana vulneratus. Isthv. Lib. 30.
 1590. Claudius Ruffel. Loc. III. Nro. 523. Arch. Zempl.
 1625. Nicolaus Abaffy, cui pro fidelibus servitiis per Gabrielem Bethlen inscripta possessio Kinis, in Comitatu Zabólch flor. 5000. Dipl. Kovachich.
 1635. Joannes Kellemessy.
 1637. Baro Stephan. Révay. Fasc. 229. Nro. 175. Arch. Zempl.
 1646. Franciscus Stepán. Not. Hist. § 484. Andreas Kiss Vice-Capitaneus: Ibid.

Ao.

1668. Comes Strassoldo. Fasc. 229.
 Nro. 208. Arch. Zempl.
 1670. Comes Rudigerus Stahrem-
 berg Not. Hist. § 568.
 1685. Martinus Izdenczy. Not. Hist.
 § 652.

Religiosi autem ordines sequentes
 olim DEO Tokayni famulabantur:

Ordinis S. Pauli 1. Eremitæ, pro
 quibus Claustum honoribus Beatæ Ma-
 riæ Virginis dicatum fundavit Emericus
 de Zápolya. Anno 1470.

Destruxit cænobium hoc Gaspar Se-
 rédy anno 1537. conjectis in carcerem
 Vicario, & Fratibus, direptaque eo-
 rum supellectili. Ad dandam facti ra-
 tionem per Imperatorem Ferdinandum
 vocatus, se id ea ex ratione fecisse, re-
 posuit: ne Zápoliani ex Claustro fortali-
 tum efformet. Wagner MSS. Tom.
 I. pag. 127. & Fragmen panis Corvi
 Eremit.

Alter ordo Patrum Capucinatorum
 Tokayni domicilium habebat. Pastore
 animarum tempore revolutionis Rákó-
 czianæ orbatus cœtus Catholicorum To-
 kaiensium, instantissime mediante Chri-
 stophoro Hug à Winterbach, Officij
 Salinarii Tokayensis Præfecto petiit a
 Ste-

Stephano Telekessy Episcopo Agriensi: ut tum pro solatio suo spirituali, tum pro incremento Catholicæ fidei facultatem concedat evocandi ad se ex Austria aliquot PP. Capucinos, qui subinde domicilium ibi figere, & successive Ecclesiam & Conventum ædificare valeant. Annuit precibus instantium Pastor Zelosissimus, non obstante eo: quod jussu Regio novissime restitutus eo fuerit Parochus Catholicus nomine Joannes Körmöczy, adventum Capucinorum & ipse datis ad Patrem Provinciale literis flagrantissime expetens.

Habito itaque consensu Regis Caroli III. Episcopi, & insuper Camerae Scepusiensis pro tunc Eperiesini residentis ex Capitulo die 26. Aug. Ao. 1712. Cremsi celebrato P. Gregorius Austriacus pro tunc Minister Provincialis electus designavit cum obedientia Tokainum PP. Joachimum, & Quirinum adjuncto ipsis socio Fratrem Elia, qui eo, aplaudetne populo Catholico die 6. Decemb. 1712. advenerunt, & ibi domicilium in æde Ecclesiæ Parochiali legata, eique a Septemtrione contermina fixerunt, in eaque duobus annis commorati sunt.

Anno dein 1714. se transtulerunt ad domum Rákócziano Fiscalem, ex donatione Regia ipsis concessam, & pro
Re-

Residentia adaptatam, in quo fundo, & ei vicino Nobilis Georgii Bodony, quem idem Capucinis levissimo 45. flor. pretio cessit, successive jacta sunt fundamenta Ecclesiæ, & Monasterii. Cessit etiam, & quidem gratuito pro area Patribus fundum suum Nobilis Ladislaus Buday de Bølge.

Anno itaque 1716. die 5. Apr. ex delegatione Comitis Gabrielis Erdödy Episcopi Agriensis fundamentalem pro Ecclesia lapidem posuit Georgius Bizanczy, Munkácsiensis Græco-Catholicus Episcopus, sed productis extra fundamenta ad duas orgias muris ob benefactorum defectum ab ulteriori opere cessare oportuit usque ad Annum 1725. quo Comite Stephano Kóhary 20000. florenos liberaliter elargiente, & Camera Regia materialia gratuito conferente ædificium Ecclesiæ rursus assumptum, & Anno 1729. perfectum est, consecrante eandem die 8. Aug. ejusdem anni Georgio Zorger Episcopo Tininiensi, & Episcopi Agriensis suffraganeo.

Completo templi ædificio structuræ Monasterii manus admotæ sunt, quod munificentia benefactorum perfectum est Anno 1733. stetitque sub sequentibus Superioribus usque ad Annum 1787. quo die 22. Octobris per Decretum Regium,
&

& Commissarios Gasparum Szikszay,
Andream Sigray, Franciscum Nátafalusi
castatum est. Inscriptio porticus illius
fuit:

Vix orimur, morimur, sensimque
perimus, & imus,
At quo? nescimus; sed tamen
imus, eo.

Superiores Residentiæ erant sequen-
tes Patres:

	Anno
1. Joachimus Bohemus. - - -	1712.
2. Albericus Oenipontensis. - -	1715.
3. Cyprianus Halensis. - - -	1719.
4. Sigefridus Hungarus. - - -	1720.
5. Florinus Cremsensis. - - -	1721.
6. Crescentianus Baadensis. - -	1724.
7. Agathangelus Slavus. - - -	1729.
8. Crescentianus Baadensis. - -	1730.

Guardiani Patres:

1. Paschalis Jaurinensis - - -	1734.
2. Valerianus Crumloviensis. -	1737.
3. Agricola Palatinus. - - -	1738.
4. Daniel Hungarus - - -	1741.
5. Gregorius Budensis. - - -	1742.
6. Albertinus Passaviensis. - -	1744.
7. Auxentius Sabariensis. - - -	1745.
8. Va-	

8. Valerianus Crumloviensis. - 1746.
9. Zephyrinus Tyrnaviensis. - 1749.
10. Theodorus Oberzellenfis. - 1752.
11. Amantius Gmundensis. - - 1755.
12. Remedius Labacensis. - - 1758.
13. Gervafius Jaurinensis. - - 1760.
14. Cajus Pofoniensis. - - - 1761.
15. Honeftus Nyulafiensis. - - 1764.
16. Amantius Gmundensis. - - 1766.
17. Bartholomæus Galanthenfis. 1768.
18. Spiridion Jaurinensis. - - - 1769.
19. Salvius Budensis. - - - - 1772.
20. Francisc. Emanuel Horkenfis. 1775.
21. Sifinius Óvárinensis. - - - 1778.
22. Edmundus Köpcséniensis. - 1779.
23. Defideratus Budensis. - - 1780.
24. Crescentius Budensis. - - - 1783.
25. Synefius Budensis. - - - 1785.
26. Clementinus Sexardiensis. - 1786.

Tertius Ordo fuit Patrum Piarum Scholarum, circa annum 1724. pro imbuenda in literis Juventute huc inductorum, fed sublato Paulinorum Ordine, sublatisque Gymnafiis Tokayenfi, & Patakinenfi S. A. Ujhelinum ad medullium quali Comitatus anno 1788. translocatorum, ubi magno Reipublicæ emolumento juventutem humanioribus literis imbuunt, & ad comoda patriæ formant.

F

Pro-

Promontoria vini feracia Tokaini quod adinet; ea diversitas fuis in tres Classes hic dividit:

1mæ Classis sunt perpetuo Soli meridiano objecta Mézes-málé sive Mellea-placenta a terminis terreni Tarczalinensis usque ad ipsum Oppidum porrigitur. Demum clivi Pakfi, Gyöpös, Németh-szöllő, Hét-szöllő, Barát, Szerelmi, Tapasztó, Bornemisza, Kis-mézes-mál, Kún-hegy, Kóttasag, Kendős, Nagy-Szöllő.

2dæ Classis clivi orientales: Kis-Öfze, Zúgó, Meleg-Ódal, Aranyas a repertis auratis acinis dictus.

3tiæ Classis est plaga occidentalis, & Septemtrionalis, versus terrenum Bodrog-Keresztúr sita. Complectitur clivos: Zúgó, Péchy, Boglyos, Mariás, Keskeny-ág.

In omnibus his clivis nonnisi tres scaturigines fontium reperiuntur. Unde in proverbium Incolis abivit: *Naturam vini copia suplere defectum aquæ voluisse.*

Monumenta antiqua, prout & privilegia loci injuria temporum deperierunt. Unde oppidani ad Maximilianum Imp. & Regem confugerunt, expositisque eidem privilegiorum iuorum dispendiis supplices id consecuti sunt: ut idem Cæsar libertates

tates ipsorum cunctas, atque jura publico Diplomate Anno 1598. restitueret. Confirmarunt Anno 1610. Rudolphus, & Matthias II. Per ea obtinuerunt Oppidani: ut a servilibus laboribus Dominorum eximerentur, sed moderatum solum censum heris suis solverent, jura Municipalia, modos decimandi, & nonnandi vina speciales, jus gladii, liberam vini epocillationem, ac Magistratum e suis delectum peculiarem haberent.

Sigillum Oppidi refert serpentem a Moyse e cruce suspensum, est publici hic Veredarii statio, telonium ad pontes, salis lapidei depositoryum, nundinae magna frequentia diebus Conceptae B. Mariae Virginis, nati Joannis Bapt. SS. Annae, Matthaei, Demetrii, & Thomae celebrantur.

§ 35.

TARCZALL Oppidum a strenuissimo milite Hungaro *Turzoll* dicto nomen accepit, ut supra § 1. Glebam nigram friabilem, in declivitate omnis speciei frugum, in collinis vero optimi vini feracem habet, sed quae planum est solum, nonnisi 980. jugera terrarum arabilium complectitur, reli-

F 2

quam

Tar-
czall
Oppi-
dum.

quam planitiem prata, & arundines ad fluvium *Takta*, qua autem collinum est, vites occupant. Incolæ sunt Hungari, Romano-Catholicæ religioni, & Helveticæ confessioni addicti, unde utrisque sua sunt templa & oratoria. In Catholicorum Templo visitur vexillum Joannis Vékony Capitanei, qui Patakino oriundus ad victoriam Principis Eugenii Anno 1717. de Turcis reportatam, receptionemque Belgrádi plurimum momenti adtulit, Tarczalinique sepultus est (Vide de hoc Nicol. Schmid. Hist. Ottom. part. II. pag. 442.) Reliqua monumenta injuriæ bellorum deleverunt.

Fata, & heros eisdem fere locus iste, quos Tokaynum, propter viciniam expertus est.

Cum postremo adventu Hungarorum primus locum possedit miles *Turzoll* ex donatione Ducis Arpad, (Anonym Cap. 16. 17.) subsequē reliqui § præcedente enumerati; præterquam quod

Anno 1603. Sigismundus Rákoczy ex impignoratione Rudolphi Imp. Tarczall distinctim possederit.

Anno 1606. in tractatu Viennensi 23. Junii cum Bocskaiianis habito assensit sua Majestas: ut Oppidum Tarczall

a Sigismundo Rákóczy per Stephanum Bocskay redimatur, & ad Castrum Tokay more antiquo possideatur.

Reliquas vicissitudines loci ab anno 1670. usque ad annum 1700. nativa lingua descripsit Isaacus Babocsay Oppidi Notarius scriptor coævus, quas nos ex MSS. ejusdem Latino idiomate per synopsis sic recensimus.

Anno 1620. Petrus Zombor Deák Oppidi Tarczall Judex Principem Gabrielem Bethlen convivio excepit, per eum in numerum Nobilium relatus.

Anno 1671. Andreas Gyöngyösy, & Stephanus Tasnády Ministri Helveticæ Confessionis expulsi, templo pro Catholicis recepto.

Anno 1672. Posteaquam Generalis Cobb malecontentorum antesignanos Stephanum Petróczy, Matthiam Szuhay, Gabrielem Kende, & Paulum Sepesy ad Pagum Györke clade afficisset, Tarczalienses, & reliqua Oppida submontana metu dilapsa vineas hoc anno non collectas reliquerunt. Cobbio igne, ferroque omnia vastante.

Anno 1673. Securæ permanensionis literas (*Salvam Guardiam* vocabant) impetrarunt a Generale Cobb Tarczalienses solutis eidem 200 florenis. Sed iis non obstantibus per Tokaienses præ-

fidarios diversis exactionibus vini, & carniū supra vires affligebantur.

Eodem anno Judex Primarius Stephanus Jászay: quod literas Generalis Spank tardius, uti oportebat, Tokainum expediverit, cum suo vices gerente capti, Tokaynum deducti, ad palum attrahendi condemnati, dum jam per Carnificem in loco suplicii expansi fuissent, adlatis 10. vasis vini uvarum passarum ægre per Oppidanos liberati sunt. Unde in proverbium apud Hegyallenses abivit: *Leg-jobb Agens Tokay Antal!* sive Tokayensem Antonium (*Antalcomem*) potentissimum Advocatum esse.

Anno 1674. Commendans Tokayensis iterum Judicem, & Notarium ideo: quod Tökölianorum Tarczalini pernoctantium adventum non insinuaverint, vinctos ad se deduci curavit, ac in palum trahi imperavit, iterum præstitis decem vasis vini ægre liberatos.

Eodem anno Generalis Spank Secretarius Lochinszky ex castris ad Monok locatis misit Tarczalinum quatuor famulos, qui duo vasa vini præstantioris tam pro se, quam Generale adferri imperarent. Accidit pro infortunio incolarum: ut Tököliani Oppidum noctu aggressi tres famulos Spankianos trucidarent, quarto fuga elapso. Nec mora primo-

res

res loci ad castra Spankiana evocantur ; eunt trepidi cum donariis Sikár nomine Judex, Joannes Kifs Senator, & Isaac Babocsay Notarius ; sed vix in castra pervenerunt, jam tres præacutos quercinos palos paratos vident, quibus impalentur. Non aliter ab horrida morte liberari poterant, quam solutis Generali mille florenis, quos cum actutum dependere nequivissent, a Miskólcziensi Oppido mutuare coacti sunt, Dein 14. vasis vini præstantioris ex *Mézes-mál* Generali præstitis, & Cassoviam devectis. Demum 100. Cubulis avenæ copiis Spankianis gratuito administratis. Tunc deique infelicibus Tökölianis militibus per Tarczalienses interceptis, iisque in locum Primorum Oppidi, & interfectorum famulorum in præacutas fudes attractis.

Anno 1675. Noctu per divagantes Tökölianos, de die per horum persecutores præfidiarios Tokayenses continuis excursionibus, exactionibus, cædibus, & incendiis divexabantur.

Anno eodem Generalis Caraffa ad Oppidum Liszka castra metatus, 30. vasa vini, 20. boves emacellandos, & 10. plaustra panum gratuito præstanda Tarczaliensibus imperavit, & executione militari ab iis extorsit.

F 4

Non

Non mitior hoc fuit Comes Strassoldo Generalis.

Anno 1676. Georgius Harsány Tökölianus Centurio cum Pro-Centurione Petro Farkas noctu rigidissima hyeme Tarczalinum aggressus, illud prædonum in morem expilavit, pecoribus, pecudibusque omnibus abactis, quin vestibus utrique sexui detractis seminudos reliquit, exposit domos miserorum incendit.

Anno 1677. Tot calamitatibus pressi ad cincturam templi se receperunt, illamque circumvallando contra excursionem se muniverunt.

Anno 1678. Dum Michael Teleky cum exulantibus Hungaris e Transylvania egressus ad vicum Rakamaz castra figeret, in succursum ejus missi Agrienses Turcæ Octingenti Duce Aly Bego Kara Hasan Aga dicto 14. Augusti, recte dum prandii tempus esset, Tarczalinum venerunt, incendioque Oppido palantes incolas per vineas, & montes insequabantur, fæminas ad libidinem vi adegerunt, expilatisque omnibus, 162. captivos utriusque sexus abduxerunt, duodecim Oppidanis trucidatis, qui semet ad cincturam templi receperant, & inde defenderant. Hac occasione succenso antiquæ structuræ Parochiali templo, quod

quod hactenus illæsum permanerat, ingentis molis campanæ in cineres, & favillas dissolutæ sunt.

Superventens Michael Teleky reliquos ad arma capienda vi adegit, & Eperiefsinum promotis castris abduxit: ut nonnisi infantes, & effecti senes remanserint. Ad Eperiefsinum demum per Polonicas copias Duce Comite Lefsinszky fugato Telekio, Tarczalienses inde profugi domum redierunt.

Anno 1679. Pestis Tarczalini ita grassabatur: ut ex cinctura templi quorsum iterum semet receperant, quotidie 15. 16. peste enecti efferentur, nec qui supererant, pro inhumatione eorum sufficerent.

Hoc anno submontanus Archi-Diaconus, & Tallyensis Catholicus Parochus Pater Stephanus Jósa, Notit. Hist. § 607. nobis memoratus, qui jam Tökölianis, jam Cæsareanis adhæsit, & tunc Hungaros (*Labancz*) Cæsari adhærentes ductitabat, Tarczalini per Felcz nominatum Tökölianum Pro-Centurionem ex insidiis circumventus, amissis suorum 60. capite plexus est. De hoc vide Kazy Hist. Tom. III. Libr. 12. ad Annum 1679. Item Fasc. 194. Nro. 299. Arch. Zempl.

Anno 1680. Tarczalinenses Agriensibus Turcis se dediderunt, & in pignus locata Civi Cassoviensi Jacobo Olafz Communitatis vinea, 200. Thalleris deprædationem sui apud Kara Hassan Ali-Begum redemerunt.

Superveniente Emerico Tököly castra ejusdem victualibus, vecturis, & vino providere coacti, illocatis illuc ad flativa Tökölianorum Ducoribus Francisco Ferenczy, Joanne Fekete, Michaële Kocsis, & Petro Pataky.

Anno 1681. Tarczalinenses vineæ 21. Maji gelu, & pruina absumptæ. Decimavit vineas eorum h c anno Wolfgangus Jánoky Decimator Tökölianus, qui præterquam quod Oppidanos diversis exactionibus divexasset, ad conficienda quoque pro sua, qua Decimatoris parte, vina uvarum passarum adegit.

Anno 1682. Dum Ibrahim Budensis Bassa cum 40 suorum millibus ad oppugnandam Cassoviam proficisceretur, Tarczalienses ei medio delegatorum Joannis Mészáros Judicis, & Isaaci Babocsay Notarii suplices facti se dederunt, sed in vincula conjecti per custodes Janiceros solutis 15. Thaleris penes possessionem Monok dimissi sunt, posteaquam per Tökölianos capta jam
Casso-

Cassovia Turcæ accepto mandato Vezérii relicto Cassoviensi itinere Budam retrocedere, & ad oppugnandam Vienneam proficisci iussi fuissent.

Anno 1683. die 23. Junii. Franciscus Klobusiczky Vice-Comes Comitatus hujus cum insurgente Nobilitate castra ad Tarczal fixit, & Oppidanos arma capere coegit, secumque abduxit. Liberata demum obsidione Vienna, famaque didita: quod Joannes Sobieszkus Poloniarum Rex per tractum submontanum in Poloniam reverti velit, missi sunt delegati, qui onus hoc avertant. Ex Tokay Benedictus Tseklész, ex Tarczal Georgius Komjáthy, ex Tállya Stephanus Cserkó, ex Bénye Petrus Hidvégy ad Regem Poloniarum penes Oppidum Szepsi castra metantem, conveneruntque cum Cancellario ejusdem in mille vasis vini Polonis administrandis, si iter versus alias Regni partes flexerint. Sed nec copiae Polonicae Submontanum tractum pertransiverunt, nec Rex Poloniae, sicut erat magnanimus, mille vasa vini ab eis unquam exegit.

Anno 1684. Insurrectio ad liberandam e jugo Turcarum Budam Tarczalinenfibus, totiusque tractus Submontani Nobilibus imperata. Tökölus autem 40. vasa vini ex decima Tarczalinenfi
Mi-

Ministro Reformato Martino Rimaszombaty addixit.

Anno 1685. Copiæ Cæsareæ intra Leleſz, & Tárkány caſtra fixerunt. Unde obſidionem arcis Tokayenſis Tökölianus arcis Præfectus præmetuens Tarczalinenſes, quicumque armorum tractandorum capaces erant, ad deſenſionem arcis vi compulſit.

Immane gelu abſumſit vinearum palmites, & complures homines feſto Gregorii, Tybiſco quoque: ut curribus tranſiri potuerit, repente congelante.

Infurrectio per Tökölium Submontanis imperata, ſed redempta 3000. florenis, & 2000. Cub. tritici.

Generalis. Schultz Tökölianos perſecutus ad Oppidum Mád caſtra fixit, quem demulſerunt Tarczalinenſes aliquot vaſis vini uvarum paſſarum medio delegatorum Franciſci Dévay, Iſaaci Babocsay, & Thomæ Tache tranſmiſſis. Unde *ſalvam Guardiam* obtinuerunt.

Demum Schulzius Tokainum obſedit, & deditione cæpit, qua occasione militia Uvas jam maturas in vineis Tarczalinenſibus ita depavit, ut per incolas nec colligerentur.

Hoc anno primum ſtabilis contributio Oppido impoſita.

Anno

Anno 1686. Legio Kalliana in territorio Tarczalinenſi condeſcendit, fegetesque omnes equis ſuis abſumpſit.

Caraffa Generalis immanibus vini, victualium, fœni, avenæ exactionibus oppidanos iterum afflixit. Non ſecus & Magiſtratuales Comitatenſes gratiam apud Præfectos militares aucupari volentes vina pro Generalatu Caſſovienſi, & Eperieſienſi ab Oppidanis exegerunt.

Munkacſino excurrentes vagi Haydones iterum Oppidum deprædati ſunt, Miniſtrumque Reformatorum Stephanum Gyöngyöſy expilarunt. De hujus uxore ſic ſcribit Babocſaius: „ Feleſége- is „ mindenbül ki mellyeztetvén hajadon „ fövel tsak egy Tatár inghben hagyatik, a' középső lesnek kára nélkül.

Anno 1687. Templum a Reformatis iterum receptum.

Anno 1688. Transiens cum Tyronibus militaribus verſus Tranſylvaniam Officialis nomine ignotus Judicem, & aliquot loci primores denudari, ligatoſque tota nocte culicum morſibus exponi curavit, donec quinque aurei eidem perſolverentur, militia alioquin laute habita.

Caraffa Generalis appromiſſa pretii perſolutione 50. vaſa vini a Tarczalinen-

nenſibus medio Georgii Pauer Civis Eperieſienſis abvehi curavit, pretio nunquam ſoluto.

Anno 1689. a militia ultro, citroque commante afflicti, & quamvis Officiales militares graves inſolentias patraſſent, ad ſubſcribenda tamen atteſtata: quod cuncta vi Regulamenti præſtita ſint, minis, & verberibus adacti.

Anno 1690. Albertus Ladány Mi- niſter Helveticæ Confeſſionis iterum pa- ræcia ejectus.

Anno 1691. ſegetes incolarum per copias militares Ducibus Rabatin, & Schlik iterum equis conculcatæ, ac in pabulum equorum converſæ.

Anno 1692. Kiremberg Equitum Magiſter exactionibus victualium, & vini iterum eos afflixit.

Anno 1693. ſegetes, & fructus vi- nearum Locuſtæ depaverunt.

Anno 1694. Generalis Witrian ju- venes militiae idoneos Tarczalini capi, & Legioni ſuæ adſcribi curavit.

Anno 1695. grandia paſſi ſunt a grandine damna.

Anno 1697. Schlik Generalis no- vis, & inſolitis exactionibus eos dive- xavit. Dein Franciſcus Tokay conci- tata ſeditione Not. Hiſt. § 688. de- ſcripta, fidelitatis juramentum Tökölö præ-

præstandum ab eis exegit, Nobilemque Stephanum Nagy, quod ei insolentiae hujus malum eventum prænuñciaverit, trajici curavit.

Paulus Deák Colonellus Hungaricus ex persecutione Tokayanorum redux Tarczalineses ad instar hostis deprædatus est.

Ita & Carolus Waudemont Generalis. Trajecti in hoc perturbatione incolarum Stephanus Kerekes, & Nobilis Georgii Törös vidua.

His superveniens Solari Generalis nihilo mitior fuit.

Anno 1698. Repetierunt domicilia sua Tarczalineses dissipati.

Anno 1699. Optata pace perfruebantur.

Anno 1700. Franciscus II. Rákóczy modum cultivationis vinearum iis præscripsit, & per editum *Regulamentum* fallaciis vinicularum obices ponere contendit. Hactenus Babocsaius.

Hodie Oppidum tanquam ad Dynastiam Tokajensem spectans jure Cameræ Regiæ possidetur, illisque ipsis privilegiis, quibus Tokainum, gubernatur. Possident tamen in eo adhuc Curias liberas Comites Károly, Ráday, & Nobiles Patay.

Promontoria vini feracia habet primæ

mæ Classis ad meridiem, quæ continuo torrentur sole usque ad occasum, utpote Szarvas decantatissimum illum Clivum, Mézes-mále, Cserfás, qui pro mensa Cæsaris primus haberi, commendarique solet. Felső-Thurzó, Lajfrom, Szil-völgy, Deák, Király-mály, Agyag, Csuka, Kőbánya, Tárcki, Paksi, Bigó, Görbe, Barát, Árok háti, Forrás, Baksó, & Clivus Theresiæ jam ætate nostra plantatus, a Diva Maria Theresia Regina, & matre Hungarorum nomen accepit.

2dæ Classis sunt, quæ in Occidentem inclinant: Nagy - & Kis Cseke, Peröcz, Sóhajó, Nagy- & Kis-mondolás, Nagy-váti, & Feketehegy.

3tiæ Classis, quæ versus Septentrionem vergunt: Nagy- & Kis-remető, Bodonyi, Zombori, Élő-hegy, Farkas, Nagy- & Kis-bajúsz, Vinnai, Püspöki, Poncki, Nyavalya, & Kis-Váradi.

Ex his etiam omnibus Clivis nonnisi tres scaturigines aquæ prorumpunt.

Forma sigilli oppidani scæminam botro manus infigentem, & genium aligerum inumbrantem refert. Nundinæ ad diem S. Stanislai celebrantur. Proth. 28. pag. 557. Arch. Zempl.

§ 36.

TÁLLYA Oppidum occupat locum erectum, & sensim acclivem, solo optimo gaudet, pingui, & resolutio, frugum omnis generis, & generosi vini ferace, jugera terrarum arabilium 977. numerat, sed nec fœnificia, nec sylvas habet, quod etiam inter maleficia loci censetur. Incolæ sunt Hungari Romano-Catholicæ religioni, & Helveticæ partim, Augustinæ partim confessionibus addicti, templaque sua, & oratoria omnes hi cœtus distincta habent. Græci, & Judæi mercaturæ causa hic paucis tabernis cohibiti, illi Tokayensem sacerdotem ritus sui exercendi causa adeunt, hi privata in domo preces suas demurmurant.

Nomen accepit a castro *Tallia*, quod summo vertice montis *Vár-hegy* triplici vallo, atque aggere hucdum notatur. Antiquissimum illud fuisse, & opulentum ruinæ ejusdem luculenter factis ostendunt. Nam & domorum, splendidorum olim, elatarumque frequentes adhuc ætate nostra visebantur parietinæ, & mœniorum murus solidus.

Anno 1241. pugna hic cum Tartaris conferta probatur diplomate Not. Hist. § 21. „ sub Regach, & *Tallia*

G

cum

„ cum eisdem Tartaris pugnauimus, de
 „ equo cecidimus, & idem Thomas
 „ suum equum nobis præbuit. &c.

Anno 1411. possidebatur per Stephanum de Debrew, & expugnatum per Sigismundum Regem, ipso Rege in expugnatione arcis præsentate. Not. Hist. §. 54. & Coll. Dipl. Daniel. Cornides.

Anno 1469. Castellanus arcis fuit Thomas de Roskovány. Ex Tab. familiæ ejusdem.

Anno 1500. possidebatur per Joannem Zápolya. Not. Hist. § 140.

Anno 1528. Occupatum per Cæsares.

Anno 1536. Captum per Zápolianos. Not. Hist. § 182.

Anno 1550. restitutum Cæsari Ferdinando per Isabellam Reginam, & collatum Gaspari, & Georgio Serédy.

Anno 1557. Ferdinandus Rex Joanni Allaghy Præfecto arcis commisit: ut duas vineas Tállyæ existentes, & ad hospitale Cassoviense spectantes, eidem hospitali restituat. Ex Arch. Civit. Cassov.

Anno 1560. Collatum Regia donatione Joanni, Georgio, & Melchiori Allaghy. Not. Hist. § 231. ubi jam demolita arx *Tállya* dicitur.

Anno

Anno 1584. possidebatur per Casparum, Andream, & Franciscum Magóchy Comitem Beregiensem, & Tornensem.

Anno 1590. „ Rudolphus Imp. pro
 „ parte Sigismundi Rákóczy Comitis
 „ Comitatum Heves, & Borsod, nec
 „ non arcis, & Præsidii Agriensis Supremi Præfecti, & Capitanei, ac
 „ Judithæ filiae condam Joannis Bekény de Allagh consortis exhibitas
 „ Conventus Ecclesiæ S. Joannis Bapt. de Jaszow fassionales, mediantibus
 „ quibus dictus Joannes Bekény de Allagh prius testamentum suum 1563.
 „ conditum revocat, posterius: quo mediante arcem Regécz in Aba-Uj,
 „ & demolitum castrum *Tállya* in Zemplin. Comitatibus existent per condam
 „ Joannem Bekény de Allagh propriis suis virtutibus, & laboribus aquisita
 „ Andreae, & Judith filio, & filiae suis, reliqua vero bona Georgio, & Melchiori Allaghy fratribus suis uterinis
 „ testatur, consensu suo firmat. Pragæ Ex processu Fisci Regii contra Barones Orczy.

Anno 1591. „ Rudolphus Imp. & Rex binas literas fassionales Capituli Ecclesiæ Agriensis, alteram, mediantem qua Franciscus Allaghy assumptis

G 2

„ in

„ in se oneribus Stephani, & Michëlis,
 „ filiorum alterius Stephani Allaghy
 „ fratris sui carnalis ex dubio huius
 „ eventu in causa ratione, & prætextu
 „ totalium, & integrorum Castrorum
 „ Regécz, ac diruti *Tállya* vocatorum;
 „ item Oppidorum, possessionum, &
 „ portionum possessionar. ac prædia-
 „ lium ad præscripta castra de jure, &
 „ ab antiquo spectantium, contra Ju-
 „ dith Allaghy prius Andreae Magóchy,
 „ nunc autem Sigismundi Rákóczy Su-
 „ premi arcis Agriensis Capitanei con-
 „ fortem, sororem videlicet suam con-
 „ divisionalem promotam, una cum clava
 „ Surány relicta suprafati Stephani se-
 „ nioris Allaghy tutrice naturali præli-
 „ batorum Stephani, & Melchioris fi-
 „ liorum suorum suscitasset, causam de-
 „ fluam deponant, oppidumque Mád
 „ in Comitatu Zemplin existens ad præ-
 „ fatum dirutum castrum *Tállya* de
 „ jure pertinens reciproca inita trans-
 „ actione inter se mediante, eidem
 „ Sigismundo Rákóczy, consortique
 „ suæ Judithæ Allaghy, sexusque utri-
 „ usque eorum descendentibus Anno
 „ 1590. fatentur; alteram vero, qua
 „ mediante dicta Juditha Allaghy præ-
 „ dictum Oppidum Mád Sigismundo
 „ Rákóczy marito suo fatetur de Anno
 „ 1591.

„ 1591. Regium consensum attentis, &
 „ consideratis fidelitate, & fidelium
 „ servitiorum cumulatis meritis, fidelis
 „ Sigismundi Rákóczy, quæ ipse sacræ
 „ primum Regni Coronæ, & deinde
 „ Majestatis Regiæ ab initio statim fe-
 „ licis Regiminis in diversis officiis, &
 „ militaribus functionibus præsertim ve-
 „ ro in Capitaneatu Agriensi, quo cum
 „ laude, & militari gloria est perfun-
 „ ctus, contra atrocissimos Christiani
 „ nominis hostes in diversis tam gene-
 „ ralibus, quam particularibus expedi-
 „ tionibus, & excursionibus infracto
 „ pectore, & intrepide, summaque
 „ fidelitatis constantia militariter, ac
 „ utiliter, & cum satisfactione exhibuit.
 „ Pragæ. Ex eodem Processu.

His tamen tractatibus non obstanti-
 bus, Oppidum Tállya usque annum
 1331. possidebatur per Comitem Mel-
 chiohem Allaghy Not. Hist. § 421.

Anno 1633. occupatum est per Ni-
 colaum Eszterházy Comitem Regni Pa-
 latinum titulo dotis uxoris suæ Ursulæ
 Dersöffy. Not. Hist. § 437.

Anno 1647. „ Ferdinandus Imp.
 „ totalem, & integram arcem, seu
 „ Dominium Regécz vocatum, in Co-
 „ mitatu Abaujvár existen. habitam si-
 „ mul cum diruto castro Tállya, cun-

„ ctisque totalibus, & integris oppidis
 „ ac possessionibus nempe Szánthó,
 „ Tállya, Rátka, Fony, Wilmány,
 „ Horváthi, Baskó, Regéczke, Sán-
 „ dorka, alias Mogyoróska, Szent-
 „ Anna falva, Alsó-Vadász, Szikszó-
 „ Uj-falu, Alsó-Novaj, & Marczin-
 „ falva, item portione possessionaria
 „ in Legyes - Bénye habitis Principi
 „ Transylvaniæ Georgio Rákóczy, con-
 „ sortique ejus Susannæ Lorántffy, se-
 „ xusque masculini descendentibus pe-
 „ nes quemdam tractatum, depositis
 „ prævie Nicolai Comitis Eszterházy
 „ Palatini hæredibus 160. mille flor.
 „ Hung. jure perennali, sexui vero
 „ fœmineo in, & pro 160. mille flor.
 „ Ung. remdemptibiliter contulit. Vien-
 „ næ Austriæ die 7. Maji. Ex Proc.
 „ Fiscii Regii contra Baron Orczy.

Anno 1663. Cum Rabatta Gene-
 ralis exactione vivi stativanti militiæ
 non competente Oppidanos Tállyenses
 multum divexaret, & nisi imperata
 præstarent, in præacutam sudem trahen-
 dos primores loci minaretur, Jantó, &
 Tolvaj Nobiles Tállyenses concitata
 plebe hospitium Generalis aggressi plu-
 rimos e legione ejus trucidarunt. Ipse
 Rabatta vix persequentium manus effu-
 git

git amisso in fuga uno Centurione. Fasc. 216. Nro. 1. 2. 3. Arch. Zempl.

Anno 1670. Minister Helvet. Confessionis assistentia Cataphractorum equitum hinc ejectus. Lampe Hist. Eccl. pag. 748.

Anno 1683. Conventiculum hic celebrarunt Tököliani. Fasc. 232. Nro. 499. Arch. Zempl.

Anno 1684. occuparunt templum Catholicorum rursus Helveticæ Confessionis addicti.

Anno 1708. Conventiculum hic celebravit Franciscus Rákóczy. Fasc. 217. Nro. 246. Arch. Zempl.

Anno 1714. templum Parochiale pro parte Catholicorum a Reformatis receptum. Fasc. 189. Nro. 93. Arch. Zempl.

Anno 1715. Francisco II. Rákóczy perduellionis convicto possidebatur per Cameram Regiam.

Anno 1720. Joanni Leopoldo Donato Principi a Trauczon Regia donatione Caroli VI. Imp. collatum.

Anno 1749. Nundinæ hebdomadales huc inductæ. Prot. 40. pag. 619. 622. Arch. Zempl.

Anno 1780. stirpe Principum Trauczon in sexu virili extincta; nunc jure Cameræ Regiæ administratur. Sed & sunt præterea Comitibus Keglevich, Ra-

day, Szirmay, Barkóczy, Andrásfy, Sennyey, & Nobilibus Bégány, Lányi, Plathy, Róth, Szemere, Spillemburg, Civibusque Cassoviensibus, Eperiesiensibus. Bartphensibus, & Leutschoviensibus suæ Curiaë.

Anno 1786. novis coloniis Suevicis Oppidum auxit Josephus II. Imp. iisque terras allodiales Dominii tradidit.

Nundinae publicæ hic celebrantur diebus SS. Vincentii, Ambrosii, Ladislai, & Colomanni.

Ex privilegiis Oppidi non aliud restat, quam popinae libertas a festo S. Michaëlis usque ad Calendas Januarias.

In sigillo publico botrum pro insignibus ostentant.

Clivos nobilissimi vini feraces sinu suo complectitur Oppidum sequentes: Patocs, Heteny, Medgyes, Kúvágó, Dongó, Hegyes, Bányász, Hafznos, Görbe, Bahom-allya, Tökösmál, Remetehegy, Sas-hegy, Nyerges-hegy, Palota, Cserepes, Tállyi-kőhegy, Halastó, Csik-hegy, & Várhegy, ex quibus plurimi fontes scaturiunt.

§ 37.

Ond pagus OND pagus, in amæna planitie
 penes rivulum Ondi-patak, 515. jugera
 ter-

terrarum arabilium, glebam fertilem, colles vitiferos habet, parca tamen hic prata, & lignendi potestas nulla. Incolæ Hungari Helveticæ confessioni in maxima parte addicti, Paræciæ Szerencsiensi affiliati. Post desolationem injuria bellorum perpeſſam, infella est possessio novis Hungarorum coloniis Anno 1695. Fasc. 208. Nro. 97. Arch. Zempl. possidebaturque ex donatione Rudolphi Imp. Anno 1603. pro Sigismundo Rákóczy elargita per hæredes ejus usque annum 1711. expost per Cameram Regiam, nunc autem per Comites ab Aspremonth, & Szirmay, ac Barones Orczy possidetur.

§ 38.

R Á T K A pagus, 662. jugera terrarum arabilium, glebam fertilem, læta ^{Rátka pagus} fœnifecia, colles generosi vini feraces habet. Incolæ origine Suevi, sed jam Hungaricam callentes, religionis Romano-Catholicæ sunt, & ad parochiam Tállyensem affiliantur.

Heros, & fata eadem experta est possessio, quæ castrum Tállya, velut ejusdem appertinentia, nisi quod dilapsis, & excisis injuria bellorum veteribus colonis fuerit desolata solitudo, do-

nec deductis ex Circulo Suevico per Principem Thrauczon novis coloniis Anno 1754. populosa redderetur.

Possidetur ex defectu sexus masculini Principum a Thrauczon per Cameram Regiam, sed etiam est hic Nobilibus Melczer præcipua Curia.

Colles omnes vitiferi, Rátkensis promontorii nomine veniunt, nisi quod collis ad Melczerianam familiam spectans *Isten-hegy* vocetur.

§ 39.

Maád
Oppi-
dum

MÁAD Oppidum in amœna valle, a meridie aperta, de reliquo collibus vini-feris circumsepta. Per medium vallis demanat rivus a Septentrione, influitque in lacunam *Bécs-ere*, 838. jugera terrarum arabilium, glebam in plano pinguem, tritici cumprimis feracem, in collibus terram ex albido flavam, saxo rubello friabili mixtam habet. Incolæ loci Hungari, Romano- & Græco-Catholici, ac Helveticæ Confessioni addicti, quarum etiam trium religionum templa visuntur.

Anno 1591. possidebatur Oppidum ad castrum *Tállya* per Franciscum *Allaghy* ut supra § 36.

Anno 1596. Sigismundus *Rákóczy* per connubium cum *Juditha Allaghy*,
&

& ex donatione Rudolphi Imp. Oppidi herus factus. Ut supra § 36.

Anno 1620. possidebatur per Comitem Melchiorem Allaghy, quo in sexu virili extincto.

Anno 1633. præmisso jure Donationis Rudolphinæ occupatum per filios Sigismundi Rákóczy. Not. Hist. § 437.

Anno 1670. Georgius Széchény Archi-Episcopus Colocensis Ministrum Reformatorem assistentia militum Cataphractorum hinc ejici curavit. Lampe Hist. Eccl. pag. 748.

Anno 1715. Francisco II. Rákóczy perduellionis convicto, in Fiscum Regium devolutum.

Demum quartam partem Oppidi titulo pignoris possedit familia Comitum Klobusiczky.

Hodie possidetur medietas Oppidi per Comites ab Aspremonth jure successorio aviæ suæ Juliannæ Rákóczy, una quartalitas per Comites Szirmay, altera quartalitas per Barones Orczy. Sunt tamen & septem liberæ Curriæ Makovicza dicta, Principis olim Poloni a Zangusko, nunc per Cameram Regiam possessa. 2da. Hegyiana. 3tia. Nobilium Nagy Tólcsvensium. 4ta. Comitum Szentivány. 5ta. Miskólcziórum Korponensium. 6ta. Spléniana. 7ma. Parochi

rochi Catholici. Inhabitant præterea
Oppidum Nobiles Gönczy, Tólnay,
Pramer, & alii.

Assurgunt colles vini feraces imæ
Classis: Percze-hegy, Nyúlászó, Ma-
kovicza, Szent-Tamás, Kövágó, Bac-
kai, Király-hegy, Becsek.

2dæ Classis: Birsalmás, Hóld-
völgy, Hintós, Juháros, Úszhegy,
Kis-Vilmány.

3tiæ Classis: Veres, & Sarkad.

Ex collibus his prorumpunt quinque
fontes Diós-kút, Adó-kút, Király-kút,
Kis-kút, & quintus infra collem Kövágó
sulphureus, qui salubria balnea præ-
bet.

Sigillum Oppidi B. Joannem Bapt.
refert.

§ 40.

Zom-
bor Op-
pidum

ZOMBOR Oppidum, a Zumbur
primo terræ hujus ex Hungaris possessore
dictum, 2621. jugera terrarum arabi-
lium complectitur, declivitatem terreni
prata, clivos vites occupant. Glebam
nigram friabilem, omnis generis frugum
sine fimatione feracem, prata vero la-
cunosa habet, quod etiam inter male-
ficia locis censetur. Incolæ Hungari,
religionis Romano - Græco - Catholicæ,
&

& Helveticæ etiam confessioni addicti, qui omnes sua templa, & oratoria habent.

Primus ex Hungaris (uti præmisimus) terræ possessor fuit *Zumbur* (*)

Exposit locum possedit Comes *Ratholdus* cujus generatio tempore Regis *Colomanni* de Regno *Apulorum* de *Caserta* venit, & cui Rex Anno 1110. reliqua inter terram etiam filii *Pascha* de genere *Zumbur* donavit. *M. Joan. de Thurócz* Cap. 17.

Hujus descendens *Magister Kokos*, filius *Magistri Stephani*, de genere *Ratholdi* Comes *Tolnensis*, & de *Budrugh* Anno 1300. pro terra *Zumbur* litigavit cum *Comite Joanne de Zoda*. Uti ipsas adjudicatorias literas infra § 52. exhibemus. Ex *Coll. Dipl. Car. Fejérváry* Tom. III.

Anno 1321. *Magistri Kokos* filii in duas stirpes dividebantur, quarum una a diverticulo *Fejew* in terreno *Zomboriensi* sito, & in adjudicatoriis memorato *Fejes* de *Zombor*, altera autem linea

(*) Fuit filius Ducis *Lehel*, uti in *Transumpto Genealogiæ Comitum Esztoras* per *Capit. Eccl. Castriferrei* perhibetur, ddo. *Anni 1670.* & apud *Bonin*.

nea pure de Zombor vocabatur. Ex hac Andreas de Zombor homo Regius metas possessionis Arbona Zsadány defixit, uti infra § 48. videbimus.

Ab Anno 1600. locum possedit Familia Nobilium Lippay de Zombor. Ex qua Georgius Archi-Episcopus Strigoniensis Zombor hactenus pagum Anno 1665. diplomate Leopoldi I. Imp. in numerum Oppidorum privilegiatorum evehi curavit, & nundinarum publicarum celebrationem introduxit.

Sed & Sigismundus Rákóczy Anno 1603. portionem in Zombor Regia donatione Rudolphi Imp. adeptus est.

Demum sub intestinis patriæ motibus ita desolatum fuit: ut Anno adhuc 1732. nihil aliud, quam parietinæ Templi diruti, & agri, prataque lacunosa ex eo conspicerentur, quo tempore Madini constitutus peculia is Ductor, & administri Zomboriensis promonthorii res curabant.

Novis colonis infessum nostra jam ætate pristinæ celebritatis aliquam formam recepisse videtur.

Possidetur autem per Comites Aspremonth, Károly, Andrásy, Ráday, Barones Orczy, Nobiles Péchy, Fáy, Patay, Szepessy, Way, Bernát, Mudrany; Pramer, Zicsy de Zsujta, Mar-
szó,

zsó, Kovács, Vásáry, Bajory, Szabó, Csengery, Dombrády, Uzza, Matyafovszky, Szemere, Nagy, Nézzay, Radvány, Kremer, & Pulfzky.

Colles viniferos habet 1mæ Classis: Csajka, Hangács, Virginás, Lajos, Zombori-Király, Disznókő.

2dæ Classis: Mészfelátó, Galambos, Kereknémahegy, Csákány, Nagy-Köves, Felbér, Bokond, Borkút.

3tiæ Classis: Hegymegy, Harcsa, Keöporos, Kis-Hangács, & Makkos.

Ex his collibus prorumpit fons limpidissimus *Hasca-Kút*, influitque in fluvium *Takta*.

§ 41.

BODROG - KERESZTÚR, Bodrog Keresztúr Oppidum, ad distinctionem plurium in Regno *Keresztúr*, ab amne Bodrogo, cui assidet, dictum, 727. jugera terrarum arabilium complectitur, reliquum in collibus vites, Bodroganam ripam fœnifecia occupant, glebam fertilem, colonos Hungaros, Romano- & Græco-Catholicos, ac Helveticæ Confessione addictos, singulique isti cœtus distincta orationem loca, ac Romano-Catholici quidem inventæ S. Cruci consecratum templum habent.

Per-

Pertinebat Anno 1408. ad familiam Keresztúry cum stirpe de Gara identicam Not. Polit. § 118. ex qua adhuc Anno 1637. in linea Nobilium Franciscus Garay Judex Nobilium Comitatus supererat, & curiam Nobilitarem in Oppido Bodrog-Keresztúr possidebat. Fasc. 212. Nro. 420. Arch. Zempl. quæ hodieum nomine Curie Garaianæ compellatur.

Anno 1603. Oppignorum est Oppidum per Rudolphum Imp. Sigismundo Rákóczy.

Anno 1606. per Stephanum Bocskay ex concessione Tractatus Viennensis redemptum, & ad castrum Tokay applicatum.

Anno 1589. & 1617. fuit hic loci Typographia, uti apparet ex opusculis ibidem proculis, qualia sunt: *Majestatis Hungaricæ Aquila a Christophoro Lakner edita typis excusa Bodrog-Kereszturini apud Emericum Farkas Anno 1617.* Item: *Summája azoknak az Artikulusoknak &c. Bodrog-Kereszturini typis Joannis Manlii Anno 1598.* Meminit hujus libri Card. Petrus Pázmány Hodeg. Lib. 3. pag. 9.

Anno 1647. per Ferdinandum III. Imp. Georgio Rákóczy attributum est.

Anno

Anno 1711. possidebatur per Came-
ram Regiam.

Anno 1714. Templum Parochiale
pro usibus Catholicorum a Reformatis
receptum. Fasc. 189. Nro. 91. Arch.
Zempl.

Nunc Oppidi Dominus est Comes ab
Aspremonth ex successione aviæ Julian-
næ Rakóczy. Sunt tamen & liberæ Cu-
riæ Comitibus Teleky, Sennyey, Döry,
& Nobilibus Patay, Jósa, Keczer, Ba-
gossy, Besseney, Kádas, Fáy, Schnei-
der, Glaczinger, & Curia Garaiana
dicta.

Privilegiis paribus cum Tokaino Op-
pidum isthoc gaudet a Rudolpho II. Imp.
concessis, & per Matthiam II. Imp. con-
firmatis Anno 1610. Loc. 72. Nro. 100.
Arch. Zempl. Jure etiam gladii pollebat,
sed jam eo non utitur. Sigillum refert
agnum, nundinæ autem celebres institu-
untur ad dies SS. Trinitatis, Matthiæ,
Bartholomæi, & Catharini.

Colles vitiferos habet omniæ Classis,
Csóka-mál, Sajgkó, Kakas, Kö-vágó,
Mészze-látó, Ujhegy, & Henye.

§ 42.

KIS-FALUD, sive parvus pagus, Kis-fa-
lud pa-
gus in rippa Bodrogi, ab exilitate sua olim dictus, 336. jugera terrarum arabilium complectitur, prata ultra Bodrogum protenduntur. Incolæ Hungari Romano Catolici, & Helv. Confessione addicti, parochiæ Keresztúriensi affiliati, vivunt ex agri, & vini cultione.

Anno 1341. possederunt locum Magistri Stephanus, Akus, Lorandus, & Ladislaus, Mychk Bani Sclavoniæ filii, vineasque in monte *Kis-folud* inter se diviserunt. Not. Hist. § 44. Ex his demum una stirps villæ dominata *Zeghy* vocabatur.

Anno 1469. ad castrum Tokay applicata possessio donatione Matthiæ Corvini collata est Emerico de Zápolya.

Anno 1515. Joannes de Zápolya prodigio, quod Isthvánffy Lib. 6. refert, excitus, Capellam Corporis Christi in Scepusio fundavit, ad ejusque Rectoratum possessionem Kis-falud applicuit, uti docetur sequenti Investitura: „ Nos Jo-
„ annes DEI gratia Rex Hungariæ &c.
„ Quod nos inducti meritis, & virtu-
„ tibus, ac literalis scientiæ sufficienti
„ peritia, cæterisque animi dotibus fi-
„ delis nostri Venerabilis Francisci de
„ Nagy-

„ Nagy-Körös, quibus ipse apud Ma-
 „ jestatem nostram fidedigno testimonio
 „ meruit commendari. Eundem igitur
 „ tanquam personam idoneam, & bene
 „ meritam ad Lectoratum, Canonica-
 „ tum, Ecclesiae Scepusiensis, nec non
 „ Rectoratum Capellae nostrae ad latus
 „ ejusdem Ecclesiae Scepusiensis con-
 „ structae, simul cum possessionibus Kol-
 „ bach in Scepusiensi, Somogy Aba-
 „ Ujvariensi, *Kis-falud*, & *Zegi* in
 „ in Zempliniensi Comitatus existen.
 „ & habitis ad eosdem Lectoratum, Ca-
 „ nonicatum, & Capellam pertinen.
 „ auctoritate juris Patronatus nostri Re-
 „ galis &c. duximus eligendum, nomi-
 „ nandum. &c. Datum Varadini in vi-
 „ gilia festi B. Laurentii Martyris Anno
 „ Domini 1537. „ Ex Processu Resid.
 Szathmár. Soc. JESU, contra Compos-
 sessores Szeghien.

Anno 1626. *Kis-falud*, & *Zeghy*,
 quamvis ex pacificatione exmissa Ga-
 briel Bethlen suae Majestati Sacratissimae
 restituit. Dat. Leutschoviae 28. Dec.

Anno 1647. Patribus Soc. JESU sine
 erudiendae juventutis Not. Hist. § 485.
 ad arcem Szathmár introductis, pro me-
 liori subsistentia ad Residentiam memo-
 ratorum Patrum per Ferdinandum III.
 Imp. applicata est.

Anno 1720. novis coloniis infesta ,
cum diu antea defolata stetisset.

Anno 1773. Societate per Bullam
Pontificiam extincta, nunc ad fundum
Studiorum publicum pertinet.

Montem vini feracem habet *Vár-
hegy* rotundum, instar metæ separatum
a reliquis. In summo cacumine ostendit
ruinas ex arce olim Zeghiorum ibi su-
pereminente residuas.

§ 43.

Szeghy
præ-
dium

SZEGHY prædium, olim pagus
familie agnominis, in ripa Bodrogi,
glebam feracem, sed multis adhuc du-
metis oblitam habet.

Possidebatur olim per familiam *Zeg-
hi*, eaque in sexu virili extincta per Jo-
annem Zápolya ad Capellam SS. Cor-
poris Christi applicatus, per Gabrielem
Bethlen occupatus, Anno 1626. Ferdi-
nando II. Imp. restitutus, per hunc fa-
milie Rakaczay in parte collatus. Not.
Polit. § 196.

Nunc plurimos heros agnoscit, ut-
pote Fundum Studiorum publicum, Co-
mites Aspremonth, Barones Berzeviczy,
Nobiles Patay, Péchy, Keczer, Kazin-
czy, Desseöffy, Mudrány, Olchváry,
Okolicsány, qui omnes ibi mansiones
suas

suas vinicolandi studio, & diversoria habent.

Colles vitiferi præstantissimo fructu supereminent prædio, vocanturque: Somos, Poklos, Mézpest, Göböly, Lapis, Csirke, Czigány, Aranyos, Hofszúmály, Varjas, & Hatalos.

Sylvæ quoque Longh Not. Polit. § 55. memoratæ, sed nimis devastatæ pars hic visitur.

§ 44.

OLASZI-LISZKA Oppidum in ripa ^{Liszka} Bodrogi, glebam frugum, & vini feracem, ^{Oppidum} 962. jugera terrarum arabilium, ampla fœnifecia ad amnem Bodrogum, sylvæ Longh Not. Polit. § 55. memoratæ partem incolæ Hungari Romano-Catholici, & Helveticæ Confessione addicti distinctum Templum, & Oratorium habent. Turris Templi Catholicorum est structuræ eximiæ, ambulacris ex secto lapide ornata.

Cum adventu Ungarorum locum incoluisse Sclavos, nomen *Liska*, Slavæ vulpem designans indigitat.

Anno 1245. post devastationem Tartaricam locum instaurasse, & vitibus consevisse Italos jam supra § 20. & Not. Hist. § 22. docuimus. Unde *Olaszi*,

H 3

sive

sive *Italorum-Liszka* nominari cœpit. Quamvis & *Liska* nomen ab Italis derivari non vana sit conjectura: quod etiam *Liskonus* Ferdinandi I. Dux, Isthvánffii Lib. 5. & Bethlen Lib. 3. memoratus, Italice *Lisca* vocatus fuerit.

Anno 1248. Terram *Lizka-Olozi* ad se pertinentem Rex Bela IV. Ecclesiæ B. Martini de Scepus donavit. Ut supra § 20.

Anno 1290. Donationem hanc Andreas III. renovavit. Ut supra § 20.

Anno 1466. Matthias Corvius Rex nundinale privilegium Qppido contulit. Prot. 49. pag. 97. Arch. Zempl

Anno 1530. Joannes Zápolya Rex Oppidanos ad 12. milliaria liberos a teloniis pronunciavit. Ex processu Urbar.

Anno 1560. per Lazarum Schwendium Belliducem fuit ad Confinium Tokay, occupatum, sed publica lege Art. 32. 1567. Præposito, & Capitulo Scepusiensi restitutum.

Anno 1606. vi pacificationis Vienneſis traditum est ad tempus oppidum Stephano Bocskay. Not. Hist. § 357.

In reliquo sicut semper erat Præposituræ Scepusiensis foundationale, ita nunc quoque per Episcopum, & Capitulum Scepusiense possidetnr. Sunt tamen & hic liberæ Curiæ Residentiæ olim

olim Patrum Jesuitarum Leutschovien.
ac Nobilium Melczer, & Jakabfalvay.

Sunt Oppidanis eximia privilegia a
Rudolpho II. & Ferdinando II. Imp.
concessa, quibus a labore Dominis præ-
stando exempti moderatum nonnisi cen-
sum solvunt, jus epocillandi, consvetu-
dines nonandi, distinctum Magistratum,
nundinarum, & fori proventum, ac Si-
gillum Tokayensi simile habent. Jure
etiam gladii pollebant, sed eo non utun-
tur.

Nundinæ, sed non multum frequen-
tes hic celebrantur ad dies SS. Benedicti,
Ladislai, Michaelis, & Andreae.

Clivis vini primæ Classis feracibus
Rány, & Élöhegy dictis gloriantur. Sed
& confitum est vitibus diverticulum *Me-
szes*, olim *Mesces* Comitis Autolei, de
genere Hermanni possessio, in quam
dum Anno 1255. nominatus Comes in-
troduceretur Diplomate Belæ IV. Regis
designati erant homines Regii Comes
Stephanus filius Cadar de Tolchva, vel
Andronicus de eadem. Katona Tom.
6. pag. 230.

§ 45.

Vámos-
Ujfalu
pagus

VÁMOS - UJFALU pagus (*)
five telonialis nova possessio, a telonio ibidem exigi consueto (uti mox videbimus) dicta, glebam fertilem, colles vitiferos, 336. jugera terrarum arabillum habet. Coloni Ungari Romano-Catholici, & Helveticæ Confessioni addicti parochiæ Tólcsvensî affiliati.

Anno 1490. Dominus loci fuit Joannes de Tharcza. Not. Hist. § 131.

Anno 1512. Nicolaus de Tharcza pagum Vámos-Ujfalu cum *Telonio ibidem exigi consueto*, aliasque possessiones cum Emerico de Perén Palatino pro Casiro Wjvár permutavit, uti sequentes literæ perhibent: „ Nos Wladislaus DEI
„ gratia Rex Hungariæ &c. quod Spectabilis, ac Magnus Emericus de
„ Perén Comes perpetuus Comitatus
„ Aba-Ujvár, & hujus Regni nostri
„ Hungariæ Palatinus, & Judex Cumanorum nostrorum, ab una, ac Egregius Nicolaus de Tharcza partibus
„ ab altera, idem etiam Emericus de
„ Perén Francisci, & Petri filiorum,
præ-

(*) Antiquitus *Vámos* vocabatur. Wagner Dipl. Sáros pag. 78.

„ præfatus vero Nicolaus de Thárcza
 „ cunctorum fratrum, & proximorum
 „ suorum oneribus in se assumptis. Pri-
 „ mo præfatus Emericus de Perén Co-
 „ mes, & Palatinus castrum suum Wj-
 „ vár vocatum in Comitatu de Sáros
 „ existens simul cum possessionibus Uj-
 „ falu, Lithynye, Olenyk, Hanigócz,
 „ Beglér, Kruslolov, nec non telonio
 „ in dicta possessione Ujfalú exigi solito
 „ &c. annotato Nicolao Thárczay dedi-
 „ disse, & contulisset. E converso
 „ idem Nicolaus Thárczay omnes, &
 „ totales portiones suas possessionarias
 „ in oppido, & possessionibus infra-
 „ tis videlicet Tholchova, *Vámos-Uj-*
 „ *falu, ac telonio ibidem exigi solito,*
 „ nec non Cbergew, Nagy Thoronya,
 „ Gerchel, Upor, Isép, Abara, &
 „ prædio Kis-Abora in Comitatu, Zem-
 „ plén prælibatis Emerico de Perén Co-
 „ miti, & Palatino, ac Francisco, Pe-
 „ tro filiis ejusdem dedisset, & contu-
 „ lisset. &c. „ Dat. in Erd. &c. Anno
 1512. Ex Coll. Dipl. Caroli Fejérváry
 Tom. III.

Possidebatur ergo pagus Vámos-új-
 falu per Perénios Petrum, & filium
 ejus Gabrielem, per eosque ad castrum
 Patak applicatus est.

H 5

Anno

Anno 1563. Gabriele Perénio sine hærede decedente, Vámos-Ujfalú illos heros agnovit, qui castro Patak dominabantur, utpote

Anno 1564. Fiscum Regium.

Anno 1574. Familiam Dobó Not. Hist. § 255.

Anno 1601. Dobonibus in Francisco filio Stephani extinctis occupata est per Fiscum Regium. Not. Hist. § 341.

Anno 1608. in Michaëlem Lorántffy de Serke per Fiscum Regium translata.

Anno 1630. Georgius Rákóczy per connubium cum Susanna Lorántffy possessorium ejus adivit.

Anno 1711. ex nota Francisci II. Rákóczy occupata per Fiscum Regium.

Anno 1720. Principibus a Thrauczon per Carolum VI. Imp. donata, hisque

Anno 1780. in sexu virili emortuis, nunc per Cameram Regiam possidetur.

Fuit circa exitum sæculi prioris desolata solitudo, unde & in Donatione Principum Thrauczon prædium nominatur, nostro jam ævo novis coloniis infesta, rudera antiquæ structuræ Templi ostentat. Vineæ loci uno tantum clivo Rány dicto definiuntur.

§ 46.

NAGY-TÓLCSVA Oppidum ^{Tólc-}
 in amœna valle situm, a rivulo e pro-^{va Op-}
 ximis montibus Horváthiensibus ma-^{pidum}
 nante, & jam cum postremo Hungaro-
 rum in Pannoniam adventu *Tolsua* di-
 cto nomen accepit, uti mox infra vide-
 bimus. Glebam optimam, 650. juge-
 ra in terris arabilibus habet. Incolæ
 loci Hungari, religionem Romano- &
 Græco-Catholicam majori in parte pro-
 fitentur. Sunt tamen complures etiam
 Helveticæ, & Augustanæ confessioni
 addicti, ac Judæi. Publicum vero re-
 ligionis exercitium cum Templis nonnisi
 Romano- & Græco-Catholici, ac Hel-
 veticæ Confessioni addicti habent.

Primus ex Hungaris locum possedit
 miles *Retel*, pater *Oluptulma*, cui Ar-
 pad Dux terram a *Satur-halma* (nunc
 Sátor-Ujhely) usque ad fluvium *Talsuoa*
 condonavit. Anonym. Belæ Reg. No-
 tar. Cap. 15.

Anno 1366. possidebatur per La-
 dislaum filium Joannis de Tolchua,
 cujus antenati jam anno 1254. loco do-
 minabantur, nominanter: Joannes filius
 Langensii; Demetrius filius Uz Grego-
 rius filius Kemez & Uz filius Balasei de
 Tolchua. Not. Hist. § 24. Sed & Anno
 1255.

1255. Comes Stephanus, filius Cadar de Tolchua, & Andronicus de eadem, qua homines Regii pro reambulatione metarum possessionis Mesces designabantur, uti supra § 44. vidimus.

Anno 1512. Nicolaus Tárçzay totales possessiones Tolchua, & Vámosujfalu cambiavit cum Emerico de Pérén pro Castro Ujvár in Comitatu Sáros. Ut supra §. 45.

Anno 1514. „ Elias Plebanus de „ Tolchua, Factor Cardinalis Strigoniensis univrsarum Ecclesiarum Plebanis significat: quod Laurentium Zywr Concivem de Cassa Constantinopolim miserit ad congregandum populum contra Turcas mandando: ut illum, & suos sequaces sub pœna excommunicationis comiter acceptent. Wagner Dipl. pag. 319.

Ab Anno 1630. tanquam arcis Paták appertinentia possidebatur per Rákóczios.

Anno 1700. Oppignoravit illud Franciscus Rákóczy Stegnerianis.

Anno 1714. Templum Parochiale ab Helveticæ Confessioni addictis pro parte Catholicorum receptum. Fasc. 189. Nro 95. Arch. Zempl. Qua occasione feminae Tolcsvenfes colis, furcillis, aliisque muliebribus armis instructæ intro-

troductum Catholicum Parochum Gabrielem Nedeczky putridis gallinarum ovis, veluti totidem bombardis impetitum Oppido rursus eiecere, reductum dein per Comitem Joannem Pálffy insolentibus fæminis cum Magistratu pro demerito castigatis. Prot. 12. pag. 73. Arch. Zempl.

Hodie Oppidum possidetur ad Majoratum Familiæ Nobilium Szirmay. Sunt præterea Nobilibus Nagy, Berhely, Mezölsy, Szemere, & Carove liberæ Curiaë.

Orientem versus adjacet Oppido diverticulum Kis-Tólcsva dictum, in quo diverforium, & duæ molæ ad Nobiles Szirmay spectantes visuntur.

Colles vitiferi Tolcsvenfes sunt imæ Classis: Cziróka, Paczoth, Kútpatka, & Gyapáros.

2dæ. Classis: Elöhegy, Várhegy, Nagykeö, & Bikódal.

Solum ubique resolutum est, & pingue, inferne filice Jaspideo diversi coloris permixtum; ut supra § 3. Auri etiam, & argenti particulis saxa inprægnata esse indubium est, sed in tam exigua quantitate: ut operariis mercedem non rependant. Unde in proverbium de auri, & argenti fodinis Tólcsvensibus abivit: *quod earum cultura*
ter-

tertia quævis generatio hominum decipiatur.

In cacumine collis Vár-hegy sunt rudera arcis, & lacus, seu paludis, a quibus Oppido nomen relictum esse aliqui autumant, quasi Tós-vár vocatum olim fuisset.

§ 47.

Erdő-
Bénye
pagus.

ERDŐ-BÉNYE pagus, in montibus undique inclusa planitie, unde & nomen a sylvis mutuavit. 559. jugera terrarum arabilium continet, solum vinearum ubique lapidosum est: ut fortissimis bipallis subigi debeat, ager solo licet resoluto, tamen macro, & tritici impatiente, fœni facultas nulla nisi per montium cacumina, quæ æstate sicca extorrentur, vini tamen generosi ferax est. Eminent reliqua inter ædificia templum Divo Georgio Sacrum Catholicis usibus destinatum, sed & oratorium est Helveticæ Confessienis, nam utriusque religionis inhabitant incolæ, iique Hungari.

Anno 1604. possidebatur per Joannem Joó de Kaszaháza Personalis præsentiae Regiæ in judiciis Locumtenentem, quem Isthvánffy Lib. 33. in bo-

bonorum amissione damnatum, & turri arcis Viennensis inclusum scribit.

Post annum 1630. possessioni ad Castrum Patak applicatae dominabantur Rákóczii.

Anno 1700. per Franciscum Rákóczy Oppignorata est Stegnerianis.

Nunc ad Majoratum familiae Nobilium Szirmay possidetur. Sunt tamen Comitibus Barkóczy, & Nobilibus Josa suae Curiae.

Colles vini feraces hic sunt praecipui: Tólcsva, Verömály, Zsabás, Barna-mály, Öfzvér, Mulató-hegy, & Vár-hegy, in quo rudera praellatae § 46. arcis.

Ex clivis his complures fontes manant. Duo sunt magis memorabiles *Rednek* dictus, aquas stillat nitreas, coloris caerulei, qui valetudinis causa adhibetur balneis. Alter aluminosus *Szemgyógyító* vocatus ex eo: quod oculis medeatur, reliqui non tam Medici, quam potui vinitorum utiles.

Adjacet pago diverticulum *Kis-Bénye*, ubi olim alium pagum stetisse Donatio Regia Caroli VI. pro Principe Thrauczon Anno 1720. facta indigitat.

§ 48.

Zsa-
dány
pagus

ARBONA-ZSADÁNY pagus, a rivis Arbona, & Zsadány, qui e monte Zsadány prorumpentes pagum interfluunt, & in Bodrogum influunt, nominatus, glebam frugum, & vini præstantissimi feracem, 313. jugera terrarum arabilium, fœnifecia ad Bodrogi ripam habet. Incolæ Hungari, Romano- & Græco Catholici, ac Helveticæ Confessioni addicti, parochiæ Tólcsvensî affiliati.

Anno 1321. duas possessiones *Orbon* & *Zsadány*, nunc conjunctas efficiebat, possidebaturque per Marcellum, & Juche pro effusione sanguinis eorum per Belam IV. Regem collata, uti sequens Diploma metas etiam harum possessionum describens, & Clausri Patrum Dominicanorum in Patak mentionem faciens perhibet: „Excellentissimo Domino suo Carolo DEI gratia Illustri Regi Hungariæ Capitulum Ecclesiæ Agriensis &c. Literas Vestræ Serenitatis recepimus continentes: quod mitteremus hominem nostrum pro testimonio fidedignum, coram quo Andreas de Zombor homo Vester sciret, & inquireret omnimodam veritatem: si possessio *Zadani* vocata „ in

„ in Comitatu de Zemplén existens
 „ Marcello, & Juche pro eorum me-
 „ ritoriis servitiis, & effusione sangvi-
 „ num eorundem per Dominum Belam
 „ condam Regem Hungariæ Claræ me-
 „ moriæ avum Vestrum extiterit col-
 „ lata, & donata perpetuo possidenda,
 „ & quod privilegia eorum super ipsa
 „ possessione confecta in *Claustro Fra-*
 „ *trum Prædicatorum de Potoka* igne
 „ fuerint concremata? &c. Misimus
 „ hominem nostrum virum idoneum,
 „ videlicet *Nicolaum Sacerdotem de*
 „ *Zerench* Vice-Archi-Diaconum &c.
 „ qui diligenter inquirendo talem super
 „ præmissis scivissent veritatem: quod
 „ prædicta possessio *Zadány* Marcelli,
 „ & Juche prædictorum fuisset ab anti-
 „ quo, & privilegia eorum, super præ-
 „ dicta possessione confecta in *Claustro*
 „ *Fratrum Prædicatorum de Potoka*
 „ igne fuissent concremata. Metæ ve-
 „ ro, quibus dicta possessio *Zadány* ab
 „ aliis terris separatur, prout idem ho-
 „ mo noster nobis recitavit, hoc ordi-
 „ ne exprimuntur: Quod prima metæ
 „ incipit a parte Septentrionali juxta
 „ quemdam fluvium *Orbon-Potoka* vo-
 „ catum, in fine villæ *Orbon*, ubi est
 „ metæ terrea, deinde progreditur ver-
 „ sus orientem, & pertransiendo quem-
 „ I „ dam

„ dam montem lapidosum venit ad
 „ unam metam lapideam, deinde cir-
 „ cumeundo quemdam montem *Man-*
 „ *dalon* nominatum descendit versus
 „ fluvium *Zadán-Potoka* nominatum,
 „ & venit ad quoddam spinetum, ubi
 „ est meta terrea, deinde in eadem
 „ plaga eundo venit ad quasdam ma-
 „ gnas arbores populeas, pro meta
 „ assignatas, & ibi in conjunctione in-
 „ sulorum fluvii *Budrugh* pertransit ip-
 „ sum fluvium *Budrugh*, & per pra-
 „ tum, ac arbores versus meridiem di-
 „ scurendo super quoddam venit *pro-*
 „ *monthorium Zadány-halma* vocatum,
 „ ubi est meta terrea, deinde circum-
 „ eundo tres lacus *Hozzutou, Zelustou,*
 „ *Lapostou* vocatos progreditur versus
 „ villam *Wys*, & ibi ad jactum unius
 „ sagittæ circumdat quemdam fluvium
 „ *Turczar* nominatum, deinde regre-
 „ diendo versus occidentem circuit an-
 „ gulum *Budrug*, & eundo versus ean-
 „ dem plagam venit ad vallem villæ
 „ *Sára*, deinde reflectitur iterato ver-
 „ sus Septemtrionem, & pertranseundo
 „ fluvium *Budrug* venit ad quandam
 „ arborem pyri pro meta assignatam,
 „ deinde a partæ villæ *Sára* per ripam
 „ cujusdam lacus discurrendo venit ad
 „ duas arbores pyri pro meta assigna-
 „ tas,

„ tas, deinde ascendendo venit ad quan-
 „ dam vallem *Mocholaston* vulgo vo-
 „ catam, & in eadem valle discurrendo
 „ circuit quendam montem *Zadany-he-*
 „ *gye* vocatum, & descendendo venit
 „ ad metam principalem, & ibi termi-
 „ natur. Datum tertio die quindena-
 „ rum Epiphaniæ Domini, anno 1321.
 „ Loc. 25. Nro. 73. Archivi Zempl.

Anno 1516. medietatem possessio-
 nis Claustro Paulinorum Terebesiensis
 donavit Sigismundus Zrittey. Frag-
 men Corvi Eremit.

Altera medietas pagi possidebatur
 ad Castrum Patak per Perénios, & alios
 iis succedentes.

Anno 1606. Portio Paulinorum oc-
 cupata fuit per Stephanum Bocskay.

Anno 1610. Patribus restituta. Fasc.
 210. Nro. 231. Arch. Zempl. & Art. 2.
 1613.

Anno 1666. Medietas ad Dominium
 Patak spectans per Principem Sophiam
 Báthory, & filium Franciscum Rákóczy
 Residentiæ Patrum Societatis JESU
 Patakinensi attributa. Not. Hist. § 564.

Anno 1678. altera medietas Decre-
 to provinciæ a Claustro Paulinorum Te-
 rebesiensis avulsa, & ad Cænobium co-
 rundem Patrum S. A. Ujheliense applica-
 ta. Fragmen Corvi Erem.

Anno 1773. Patribus Jesuivitis,
Anno 1786. Patribus Paulinis sublatis,
nunc in medietate ad fundum Studio-
rum, in altera medietate ad fundum
Religionis possidetur.

Colles vini feraces hic sunt: Zsa-
dány-hegye, Elő-hegy, Szár-hegy,
Szent-Ignác, omnes soli meridiano
obversi, & ideo plurimas uvas passas
proferentes.

§ 49.

Olafzi
pagus **OLASZI** olim *Olax* pagus, in
Bodrogi ripa, ab Italis conditoribus di-
ctus, ut supra § 20. & Not. Hist. § 22,
solum fertile, frumenti, & vini ferax,
614. jugera terrarum arabilium, prata
fæcunda, sylvas glandiferas *Longh* Not.
Polit. § 55. memoratas, ac bene con-
servatas, in fluvio Bodrogo utilem pis-
caturam, incolæ Hungari Romano- &
Græco-Catholici Tempa distincta, ac
hi suum Parochum, illi Capellanum lo-
calem habent.

Anno 1244. Conditus est pagus per
Italos, qui vineas vitibus Italicis novi-
ter hic plantarunt. Ut supra § 20. &
Not. Hist. §. 22.

Anno 1252. Metas Venetorum in
Olox,

Oloz, & *Potok* Cyprianus Comes de Sarus divisit. Ibidem.

Anno 1257. Olaszienfes incolæ erant Vinitores Regii. Not. Polit. § 26.

Anno 1438. possidebat locum Joannes de Perén.

Anno 1504. Emericus de Perén possessionem avitam *Olaszi* Cænobio Tebehsienfi Patrum Paulinorum a se fundato contulit, uti sequentes literæ docent: „ Nos Wladislaus DEI gratia
 „ Rex Hungariæ &c. Quod fidelis noster sincere dilectus Spectabilis, ac
 „ Magnificus Emericus de Perén Comes perpetuus Comitatus Abaujvár,
 „ & Regni nostri Hungariæ Palatinus,
 „ ac Judex Cumanorum nostrorum coram Nobis personaliter constitutus
 „ oneribus, & quibusvis gravaminibus Francisci, & Petri filiorum, nec non
 „ Barbaræ filia, aliorumque cunctorum fratrum, & consanguineorum
 „ suorum, quos infra scriptum tangeret, seu tangere posset negotium, super se,
 „ & cunctas hæreditates assumptis proposuit, & Confessus est in hunc modum: Quod quia ipse Comes, &
 „ Palatinus salutari Zelo ex Alto instinctus, & animo revolvens nihil esse homini magis firmum, & stabile
 „ in alio sæculo, quam merita, quæ

„ hominem sequantur, volens suæ, ac
 „ parentum, & majorum, posterorum-
 „ que suorum saluti consulere, atque
 „ pro suæ suorumque majorum, ac pa-
 „ rentum, & posterorum suorum ani-
 „ marum refrigerio Sanctum, & pium
 „ memoriale instituere, & post se re-
 „ linquere, simul etiam ea devotione,
 „ quam erga Beatissimam Virginem
 „ Mariam. DEI genitricem, in cuius
 „ glorioso nomine Clastrum quoddam
 „ in Oppido suo *Terebes* vocato, quod
 „ per ipsum conditum, & fundatum
 „ existit, accensus, cuius patrocinio se,
 „ ac suos in conspectu DEI perpetuo
 „ foveri confidit, possessionem suam
 „ avitam, & paternam *Olaszi* videlicet
 „ vocatam in Comitatu *Zemplen* ha-
 „ bitam, simul cum cunctis suis utilita-
 „ tibus &c. Prout nos quoque confi-
 „ derantes bonam mentem, & factum
 „ salutare ejusdem Domini *Comis*, &
 „ *Palatini* &c. dictam collationem, at-
 „ que donationem, Elemosynariamque
 „ ipsius largitionem per eum modo
 „ præmisso dicto Claustro, & Fratribus
 „ Eremitis coram Nobis factam ratam,
 „ gratam, & acceptam habentes, eidem
 „ Donationi, collationi &c. nostrum Re-
 „ gium, & gratiosum consensum præbui-
 „ mus, præbemusque benevolum pari-
 „ ter

„ ter & assensum &c. Datum Budæ
 „ in festo B. Martini Episcopi, & Con-
 „ fessoris, anno Domini 1504. Regno-
 „ rum nostrorum Hungariæ anno 14.
 „ Bohemiæ vero 34. L. S. Loc. 10.
 „ Nro. 367. Archivi Zempl.

Anno 1606. occupata fuit per Ste-
 phanum Bocskay.

Anno 1610. Patribus restituta. Fasc.
 210. Nro. 231. Arch. Zempl.

Anno 1678. Decreto Provinciæ
 a Claustro Terebelsiensi avulsa, & ad
 Clastrum Ujheliense applicata. Fragmen
 Corvi.

Anno 1786. Sublato Paulinorum
 Ordine, nunc ad fundum Religionis pu-
 blicum possidetur.

Terreno possessionis includitur di-
 verticulum *Csók-földe*, sive *terra osculi*,
 quod plebs a terreno Patakinensi avul-
 sum, & per Sophiam Báthory viduam
 Rákóczianam pro dato sibi per unum e
 Patribus Paulinis osculo iis traditum fa-
 bulatur.

Colles vitiferi sunt hic: Magoshegy,
 Somos, & Mandalin.

§ 50.

Petrahó pagus **PETRAHÓ**, olim *Patrowszkó*, *Patrowo* pagus, intra Olafzi, & Patak in ripa Bodrogi, glebam fertile[m], 410. jugera terrarum arabiliu[m], incolas Hungaros, Helveticæ Confessione[m] addictos ac proprio Ministro, & oratorio gaudentes habet.

Anno 1248. post vastitatem a Tartaris illatam locus etiam iste infessus fuit coloniis Italicis, qui vites noviter hic plantare cæperunt.

Anno 1257. Rex Bela IV. ob remedium animæ suæ Fratribus in *Thuruny* (sive uti Kaprinay habet) *Thurul S. Augustini* regulam profitentibus quatuor mansiones vinitorum suorum *villam inter Potok, & Olox* positas donavit. Ut supra § 20. Unde cum loci Domini fuerint *Patres*, voce a Latinis derivata per Ungaros *Pátereké*, per Russos oras has incolentes *Patrowszkó* & *Patrowo* dicebatur, sensimque *Patrowo* in *Paterhó*, ac tandem in *Petrahó* degeneravit, cum præsertim Hungari a Russis, & Slavis pagum Patrum indigitantibus *Paterho drzi* frequentius audirent.

Turuny autem a turri Augustinianorum denominata, & perignarum lingvæ Ungaricæ scribam perperam *Thurul* vocata

cata possessio fuit *Toronya*, quam Augustinianorum fuisse infra § 52. videbimus.

Anno 1530. Revolutione Evangelii his in partibus suborta, posteaquam Religiosi Patres per Casparum Drágffy occupata possessione *Thoronya* Not. Hist. § 177. pulsi sunt, possessio quoque *Patrahó* per Petrum Perénium ad Dynastiam Patakinensem applicata, ex post eisdem heres, quos arx Patakina experta est, ac hodie quoque per defectum sexus virilis Principum a Trauczon ad Dominium Patak per Cameram Regiam possidetur.

Colles vitiferos in terreno proprio non habet possessio, sed collem Patakinensem sibi vicinum *Szent - Vincze*, olim ad Patres Dominicanos spectantem vitibus excolit.

§ 51.

SÁROS-NAGY- & KIS-PATAK Nagy, & Kis-Patak
 Oppida duo conjuncta, olim *Potok* & *Rettel-Pataka* dicta, prius in dextra, Oppida
 posterius in sinistra Bodrogi ripa, glebam da
 fertilem, ampla fœnifecia, lacus pisciferos,
 colles vinis feraces, sylvas glandiferas
Longh, & *Esztava* nominatas, 1597. jugera,
 terrarum arabilium possident, in-

travillanum autem Oppidi Nagy-Patak 177,551. Oppidi Kis-Patak 104,661. in toto 282, 212. Orgias quadratas constituit. Incolæ Hungari, Romano- & Græco-Catholici sua templa, prout & Helveticæ Confessione addicti suum oratorium, Parochos, & Ministrum habent.

Nomen *Sáros-Patak*, sive cænosi fluvii acceperunt cum adventu Hungarorum in Pannoniam a transvadatione parvi fluvii, „ qui manans a *Satur-hal-*
 „ *ma* descendit, in *Budrug* per militem
 „ Hungarum *Rettel* patrem *Oluptulma*
 „ facta, qui per inundationem aquarum
 „ equo offendente in aquam submersus,
 „ & sociis ejus adjuvantibus vix a letho
 „ liberatus, unde locus ille per socios
 „ *Rettel* per risum *Rettel-Potoka* no-
 „ minatus est, terramque illam, quæ
 „ *Rettel-Potoka* vocatur, posteritas
 „ *Rettel* usque ad tempora Andreae
 „ Regis filii Calvi Ladislai habuit. Ano-
 „ nym. Belæ Not. Cap. 15.

Primus ergo loci possessor ex Hungaris fuit per Donationem Arpadi Ducis *Rettel* pater *Oluptulma*, qui & conditor arcis fuisse videtur. Quia nulla arcis cum adventu Hungarorum occurrit mentio. Jam vero

Anno

Anno 1050. Rex Andreas I. locum *Pataka* cum posteris Retel cambiavit, & cum Regina Agumenda filia Ducis Ruthenorum securioris permanſionis cauſa (*quia timebat advettum Imperatoris Tentonicorum*) hic habitavit. Anonym. Cap. 15. Pray Annal. Lib. 1. Bonfin. Dec. 11. L. 11. Unde locum jam mutatum fuiſſe indubium eſt.

Anno 1201. Emericus Rex Hoſpites de Potok iudicio ſui Præpoſiti ſubjicit, & hoc non ſufficiente Palatini, vel Regis, ac ut nullius alterius ſubjaceant iudicio, præcepit. Wagner MSS. Tom. I. pag. 310.

Anno 1212. Andreas II. Rex Patakini commoratus, ejuſque filia S. Elifabeth hic nata. Not. Hiſt. §. 18. Patak caſtrum fuiſſe pariter indicant.

Ab Anno. 1218. uſque 1330. inferior pars Comitatus a Caſtro Potok denominabatur *Comitatus Potokiensis*. Not. Hiſt. §. 12. 37. Quia vero Comitatum *Vár-megye* denominatio a præcipua arce fiebat, arcis adhæc Præfectorum nomina in *Ritu explorandæ veritatis*, & Not. Hiſt. §. 13. jam de anno 1219. deſignentur, arcem jam antea ibi ſteſiſſe extra omne dubium eſt. Recenſentur autem Comites Potokienses ſequentes: Anno 1219. Gregorius. Anno

no 1229. Farkasius, Anno 1273. Ladislaus Comes de Beregh, & Potok. Anno 1223. Magister Danch Comes etiam de Zoliom, Anno 1323 Mychh Comes de Sarus, & Potok Anno 1330. Joannes filius Alexandri, de Comitatu Potokiensi, in Chron. Joan. de Thwrócz Cap. 96.

Anno 1252. post devastationem Tartaricam locus infessus fuit per colonias Venetas, sive Italicas, qui vites noviter his in partibus plantare, & colere ceperunt. Ut supra § 20.

Anno 1262. Stephanus junior Rex Belæ IV. filius hic habitavit, turrim arcis ex parte Septentrionali exstruxit, ac Comiti Michaëli filio Ubul donavit. Not. Hist. § 25.

Anno 1286. Mokyanus Palatinus hic Congregationem Generalem celebravit. Not. Hist. § 28.

Anno 1291. Andreas III. Rex recognoscit: quod Magister Georgius, filius Simonis Castrum Regium Potok Regiæ se submittendo gratiæ ad primum mandatum Regium sine difficultate qualibet resignaverit. Katona Tom. 4. pag. 1074.

Anno 1301. Patak in Diplomate Civitas Regia vocatur, acrique prælio inter Matthæi de Threnchén asseclas, &
Re.

Regios milites ibi decertatum est. Kaprinay pag. 217. Timon Cassovia vetus, & Nova pag. 33.

Exposit Civitas Patak pro fideliter navata in bello hoc opera videtur fuisse Simonis Comitis Not. Hist. § 27. nominati filiis donata, cum iidem Anno 1321. castrum *Pothok* pro Castro *Purusthyan* cum Carolo Rege permutaverint. Kationa Tom. 8. pag. 431. & Windisch in Ungriſch Magazin Tom. 2. pag. 171.

Anno 1330. Joannes filius Alexandri de Comitatu Potokiensi Caroli Regis vitam servavit. Thwrocław. Chron. Cap. 96. Pray Annal, L. 2. pag. 26. Bonfin. Dec. 2. Lib. 9.

Anno 1366. Patak fuit Civitas Reginalis sive Reginarum Hungariæ, uti adjudicatoriæ per oppidanos in processu Urbiali in origine reproductæ perhibent, quas nos quoque in verbis ad rem nostram facientibus eo majore cum fiducia horum transcribimus: quod ex iis tam Magistri Tavernicorum Reginalium causas pure Civium Reginalium discutiendi, quam Judicis Curiae Regiæ de proprietate jurium judicandi activitas pateat: „ Nos Comes Stephanus „ Bybek Judex Curiae Serenissimi. „ & Magnifici Principis Domini Ludovici, DEI gratia Incltyti Regis „ Hun-

„ Hungariæ. Memoriae commendamus
 „ tenore præsentium significantes, qui-
 „ bus oxpedit univcrsis. Quod Lau-
 „ rentius Sartor pro Stephano, filio
 „ Pauli de Butka, cum Procuratoriis
 „ literis Conventus Ecclesiæ de Lelesz
 „ juxta continentiam literarum Georgiũ
 „ Bybek Magistri *Tavernicorum Regi-*
 „ *nalium* fratris nostri Prorogatoria-
 „ rum in Octavis diei Strenarum in
 „ Anno Domini 1364. præteritis in
 „ figura judiciaria ejusdem Magistri Ta-
 „ vernicorum comparendo contra *Ci-*
 „ *ves, & Hospites de Patak*, quas-
 „ dam duas literas inquisitionales, unam
 „ ejusdem Conventus de Lelesz, &
 „ aliam Vice-Comitis, & Judlium Co-
 „ mitatus de Zabólch, ambas Domino
 „ nostro Regi, ad suum literatorium
 „ Præceptum rescriptas, tenorem lite-
 „ rarum Regalium ipsis Conventui, ac
 „ Vice-Comiti, & Judlium directarum
 „ de verbo ad verbum in se habentes;
 „ asserens actionem, & propositionem
 „ ejusdem Stephani, filii Pauli
 „ literis explicari in eisdem, prout per
 „ literas ejusdem Magistri Tavernico-
 „ rum *Reginalium* exinde confectas in-
 „ formabamur, sibi præsentarant inter
 „ cætera sua serie exprimentes: Quod
 „ Regius, & dici Conventus homines,
 „ ac

„ ac duo ex Judlium Comitatus de Za-
 „ bólch ad infra-scripta rescinda trans-
 „ missi, in eisdemque literis nomina-
 „ tim conscripti in Comitibus Zem-
 „ plén, & Zabolch circumeundo, ab
 „ omnibus, quibus decuisset, & licuis-
 „ set, talem de infra-scriptis scivissent
 „ veritatem: Quod memorati *Cives,*
 „ & *Hospites de Patak* propria eorun-
 „ dem potentia ad faciem possessionis
 „ Gáva vocatæ prædicti Stephani, fi-
 „ lii Pauli venientes quoddam pratum
 „ ipsius defalcassent, & fænum in eo-
 „ dem habitum, & defalcatum aspor-
 „ tassent. Quarum literarum exhibi-
 „ tionibus factis, earumque perce-
 „ ptis tenoribus, & expositis præfato
 „ Laurentio Sartore Procuratore dicti
 „ Stephani filii Pauli eidem super
 „ præmissis ex parte prædictorum
 „ *Civium, & Hospitum de Patak*
 „ *judicium, & justitiam per ipsum*
 „ *Magistrum Tavernicorum Reginalium*
 „ *elargiri postulante;* Michael filius Kut-
 „ mér pro eisdem Civibus, & hospiti-
 „ bus de Patak cum Procuratoriis li-
 „ teris eorundem in ipsius Magistri Ta-
 „ vernicorum *Reginalium* exurgendo
 „ præsentiam responderat ex adverso:
 „ quod præfati Cives, & hospites de
 „ Patak annotatum pratum pot ntialiter
 „ ter

„ ter non defalcassent, sed ipsi Cives
 „ annotatum pratum tempore ab an-
 „ tiquo *nomine terræ, seu juris Regi-*
 „ *nalis intra metas dictæ Civitatis Pa-*
 „ *tak* existentis usi existissent, nec in
 „ aliquo adtineret possessioni Gáva præ-
 „ notatæ, quibus sic habitis, idem Lau-
 „ rentius Procurator præfati Stephani
 „ filii Pauli objecerat eo modo: quod
 „ metæ ipsius Civitatis Patak annota-
 „ tam possessionem Gáva in nulla sui
 „ parte attingerent, sed ipsi Cives de
 „ Patak ultra trium, vel quatuor pos-
 „ sessionum, seu villarum modo præ-
 „ misso potentialiter venientes præmissa
 „ perpetrassent, & in eo se idem Ste-
 „ phanus ad juridicam assertionem vici-
 „ norum, & commetaneorum, Compro-
 „ vincialiumque suorum Nobilium prom-
 „ ptus esset submittere, & paratus. Un-
 „ de quia ad reambulationem meta-
 „ rum possessionis Gáva, & dictæ Ci-
 „ vitatis Patak, ac ad revidendum, &
 „ rescindendum id: utrum ipsum pratum
 „ litigiosum intra metas dictæ *Civita-*
 „ *tis Patak*, vel annetatæ villæ Gáva
 „ existeret, & adjaceret? modo infra-
 „ scripto faciendas, *Reginales*, & di-
 „ cti Conventus de Lelesz homines
 „ transmitti debuerant necessario. Ideo
 „ idem Magister Tavernicorum Regi-
 „ na-

„ narium ipsi Conventui scribendo, eo-
 „ rum amicitiam petierat reverenter :
 „ quatenus ipsorum darent homines
 „ utrisque partibus pro testimoniis fi-
 „ dedignos; quibus præsentibus *homi-*
 „ *nes Reginales* infradeclarandi in Octa-
 „ vis festi Beati Georgii Martyris tunc
 „ venturis, & aliis diebus ad id suffi-
 „ cientibus ad facies dictarum Civita-
 „ tis Patak, & villæ Gáva vocatarum,
 „ vicinorum, & cometaneorum suorum
 „ legitimis Convocationibus habitis, &
 „ partibus, vel earum legitimis Procu-
 „ ratoribus præsentibus accedendo ;
 „ Primo metas dictæ possessionis Gáva
 „ juxta demonstrationem præfati
 „ Stephani filii Pauli, & demum me-
 „ tas dictæ Civitatis Patak ex parte
 „ ipsius possessionis Gáva secundum
 „ demonstrationem præscriptorum Ci-
 „ vium de Patak, vel Procuratoris eo-
 „ rundem reambularent, factaque ipsa
 „ reambulatione, de eo, utrum præ-
 „ missum pratum litigiosum intra me-
 „ tas dictæ possessionis Gáva ipsius
 „ Stephani filii Pauli, aut intra metas
 „ dictæ *Civitatis Patak Reginalis* fo-
 „ ret, & existeret? viderent, & intue-
 „ rentur, ac ab iisdem vicinis, & com-
 „ metaneis, comprovincialibusque No-
 „ bilibus ipsarum Civitatis, & posses-
 „ sionis

„ fionis, & aliis, quibus decens fieret,
 „ & opportunum hominibus, palam,
 „ & occulte scirent, & inquirerent
 „ omnimodam veritatem. Post hæc
 „ ipsius possessionariæ reambulationis, &
 „ revisionis metarum, ac inquisitionis
 „ seriem cum totius inibi peragendi
 „ negotii processu ad Octavum diem
 „ Octavarum dicti festi Beati Georgii
 „ Martyris, similiter tunc affuturi *Do-*
 „ *minæ nostræ Reginae* fideliter rescri-
 „ beret Conventus de Lelez prænota-
 „ tus. Et cum discussio præmissorum
 „ ab eodem Octavo die Octavarum
 „ festi S. Georgii Martyris diversis pro-
 „ rogationum cautelis intervenientibus
 „ juxta continentiam literarum prædi-
 „ cti Magistri *Tavernicorum Regina-*
 „ *lium* ad quindenas residentiae exer-
 „ citus Regalis contra Bulgaros moti,
 „ & ad Octavas festi Beati Michaëlis
 „ Archangeli in anno proxime præte-
 „ rito elapsas proclamatae dilative de-
 „ venisset; tandem ipsis quindenis ad-
 „ venientibus prædictus Laurentius Sar-
 „ tor pro ipso Stephano filio Pauli de
 „ Buttka cum Procuratoriis literis præ-
 „ dicti Conventus ab una, item Joan-
 „ nes filius Pauli pro se personaliter,
 „ & pro prædictis Civibus, & hospi-
 „ tibus de Patak, *cum Procuratoriis*
 „ *literis*

„ *literis eorundem* (*) parte ab altera,
 „ præsenti *Causa* eo: *quod eadem fa-*
 „ *ctum possessionarium tangere digno-*
 „ *scebatur*, ad nostram præsentiā de-
 „ ducta &c. &c. Ideo una cum Præ-
 „ latis, Baronibus, & Regni Nobilibus
 „ nobiscum in iudicio confidentibus,
 „ metas ipsius possessionis Gáva ne-
 „ quaquam ultra ipsum fluvium Ticiæ
 „ extendi, nullumque jus, & juris pro-
 „ prietatem eandem ultra ipsum flu-
 „ vium Ticiæ habere agnoscentes, ei-
 „ demque Stephano, filio Pauli, & ad
 „ ipsum pertinentibus ultra jam di-
 „ ctum fluvium Ticiæ pro usu aliqua-
 „ rum terrarum, pratorum, sylvarum,
 „ stagnorum, & quarumlibet utilitatum
 „ earundem transitum facere non posse
 „ decernentes, atque committentes præ-
 „ missam terram litigiosam cum sta-
 „ gnis, pratis, sylvis, & aliis omnibus
 „ suis utilitatibus, & pertinentiis uni-
 „ versis, quibusvis nominibus vocita-
 „ tis, in superficieque ejusdem a dicto
 „ fluvio Ticiæ versus prælibatam Ci-
 „ vitem Patak existentibus, eisdem
 „ Civibus de Patak adjudicavimus, &
 „ K 2 „ com-

(*) Procuratorias literas sub sigillo proprio Patak
 expediebat, quod authenticam sigilli Civi-
 tatenſis designat.

„ commisimus perpetuo possidere, te-
 „ nere pariter, & habere, salvis juribus
 „ alienis, præfato Stephano filio Pauli
 „ perpetuæ taciturnitatis silentium im-
 „ ponentes, ab eadem eundem pro in-
 „ debita requisitione, & recaptivatione
 „ ejusdem in ipsius æstimatione convic-
 „ tum fore decernentes, atque relin-
 „ quentes. In cujus rei memoriam,
 „ firmitatemque perpetuam præsentibus
 „ eisdem Civibus concessimus literas
 „ nostras privilegiales pendentis anthen-
 „ tici sigilli nostri munimine roboratas.
 „ Datum in Wisegrad sedecimo die Octa-
 „ varum festi Beati Martini Confessoris
 „ prædictarum, Anno Domini 1366.
 „ (L. S. pendentis.)

Anno 1390. Regia Civitas Patak per
 Sigismundum Regem Nicolao de Perén
 donata. Fasc. 211. Nro. 353. Arch.
 Zempl.

Anno 1411. Petrus de Perén seditio-
 sos Stephano de Debrö adhærentes pro-
 pe Oppidum Nagy-Patak profligavit.
 Not. Hist. §. 54.

Anno 1429. emortua in sexu virili
 Nicolai de Perén linea Civitas Nagy-Pa-
 tak ad Regias Sigismundi Imp. manus
 devoluta per eum *in cætum, & nume-
 rum aliarum Liberarum Civitatum in
 Regno Hungariæ habitarnm aggregata
 est.*

est. Datum Agriæ feria 2. proxima post
Dominicam Lætare. In processu Urbar.
Oppidor. Product Nro. 7 & Z.

Anno 1436. per Sigismundum Re-
gem Georgio de Palócz Archi Episcopo
Strigoniensi oppignorata, in Mattheum
de Palócz Régni Palatinum devoluta
iterum fuit oppidum. Katona Tom. 12.
pag. 750.

Eodem anno Mattyus de Palócz Pa-
latinus Patakini generalem Congrega-
tionem celebravit. (*) Not. Hist. § 66.

Anno 1440. per Hussitas Bohemos
arx occupata. Simon de Keza Part. 4.
Cap. 34. Pray Annal. part. 2. pag. 343.

Anno 1459. Hussitæ Bohemi arce
exturbati, & profligati, & tunc mons
Patakinensis *Király-hegy* a Regiis copiis
nomen accepit. Kaprinay Dipl. part.
2. pag. 203.

Anno 1514. per Cruceatos concitata
seditione Rusticana Patakinum occupa-
tum. Wagner MSS. Tom. 1. pag. 324.

Anno 1526. Copiæ Zempliniensium
ad fatalem campum Mohách profecturæ
ibi recensabantur. Not. Hist. § 151.

K 3

Anno

(*) Congregationes generales ævo illo nonnisi eæ
dicebantur, ubi Conventum Statibus Pala-
tinus indixit.

Anno eodem Antonius de Pálócz
Supr. Comes, loci herus, & ultimus
firpis, in campis Mohách occumbens.
Isthv. Lib. 8. eodem tumulto, quo Mi-
chael frater Pincernarum Regalium Ma-
gister Patakini illatus est. Marmor e
subterranea Chrypta protractum, & pa-
rieti Septentrionem respicienti aplicitum
hanc inscriptionem ostentat:

Hic situs Antoni es, Michaelque Pálóczia
proles,

Quos prius unus amor, nunc tenet urna
duos.

Ille domi clarus, Regali clarus in aula

Alter, nunc Supero est clarus uterque
polo.

1516. 1526.

Petrus autem Perénius arcem occu-
pavit, in ejus possessione tam per Fer-
dinandum, quam Joannem Regem con-
firmatus. Isthvan. Lib. 9.

Anno 1530. Lutheri dogma Pataki-
num invectum Religiosis viris partim ad
illud descidentibus, partim expulsis.
Not. Hist. § 175. usque 179.

Anno 1536. Ferdinandus Imp. cum
Joanne Rege inducias Patakini pepigit.
Not. Hist. § 186.

Anno 1542. Conventiculum Proce-
rum Regni ibidem habitum. Not. Hist.
§ 195.

Anno

Anno 1555. Dobóiani cum Perénianis pro Sáros-Patakina ditioe litigant; unde Gabriel Perénus Stephanum Dobó violata fide captum carceri mancipavit, fratrem vero ejus Dominicum vinctum Constantinopolim transmissit, cupiens eos e medio sublato, ne litem prosequi possint. Isthv. Lib. 19.

Anno 1558. Exturbato Gabriele Perénio arx præsidio Regio firmata, ditio Patakina vastata. Isthv. Lib. 20.

Anno 1559. Art. 24. Patak Civitas compellatur, ad ejusque munitionem totus Comitatus ordinatur.

Anno 1566. Tartari Oppidum deprædati. Isthv. Lib. 23. Bethlen Hist. Lib. 5.

Anno eodem Gabriele Perény sine hærede decedente Dominium Patak in Fiscum Regium devolutum.

Anno 1578. Familæ Dobó per Maximilianum Imp. Oppignoratum. Not. Hist. § 255.

Anno 1601. Dobónibus in Francisco filio Stephani extinctis devolutum in Fiscum Regium. Not. Hist. § 341.

Anno 1608. Michaëli Lorántffy per Cameram Regiam venditum.

Anno 1610. Inductitia Corona Turcica olim Principi Bocshaio donata in arce Patak per Curatores Orphani Va-

lentini Drugeth ad manus Georgii Thurzó Comitis Palatini resignata. Georg. Závodszky in suo Diario.

Anno 1617. Georgius Rákóczy per connubium cum Susanna Lorántffy possessorium ejus adivit. Not. Polit. § 131.

Anno 1620. per Georgium Drugeth ditio Patakina vastata. Keteler. Timon, & Acta Diætæ Novizol.

Anno 1645. Conventus Generalis septem Comitatum Rákóczio subjectorum hic celebratus. Not. Hist. § 475.

Anno 1647. Georgius Rákóczy in possessione arcis per Donationem Ferdinandi III. confirmatus solutis 313,000. florenis. Not. polit. § 131.

Anno 1661. funus Georgii II. Rákóczy magno concursu hic peractum. Proth. A. 7. pag. 286. item Fasc. 217. Nro. 92. Arch. Zempl.

Anno 1664. Studiosa juvenus ex Collegio Reformatorum dispulsa. Unde Commissio Regia in negotio gravaminum Evangelicorum contra Sophiam Báthory magno præcipuorum virorum concursu Patakini celebrata. Fasc. 209. Nro. 122. Arch. Zempl.

Anno 1666. Nuptiæ Francisci I. Rákóczy cum Helena Zrinia magna frequentia hic celebratæ. Prot. A. 9. pag.

pag. 255. & Fasc. 217. Nro. 97. Arch. Zempl.

Anno 1668. Patres Societatis Jesu ad Arcem introducti. Not. Hist. § 564.

Anno eodem etiam Reformatorem scholæ, & Professores ad Oppidum reducti. Kazy Hist. Lib. 9. Lampe Hist. Eccl. pag. 590.

Anno 1670. Maleferiata conjuratione erumpente; Commendans Tokayensis Comes a Stahrenberg cum Officialibus Cæsareis ex insidiis per Rákóczium hic custodiæ mancipati. Not. Hist. § 568.

Anno 1671. ad arcem Germanicum præsidium inductum. Not. Hist. § 575.

Eodem anno arx reparata, molen-dinum navale in Bodrogo erectum. Fasc. 209. Nro. 124. 125. 128. Arch. Zempl. Collegium Reformatorem per Patres Jesuitas occupatum. Loc. 100. Nro. 431. Arch. Zempl.

Anno 1682. Schola Patakinensis Reformatis restituta.

Anno 1683. Philippus Baro de Saponara Commendans Patakinensis arcem Orphanis Rákóczianis restituit. Jesuivite cum præsidio Germanico Szathmarinum discesserunt. Templum mæ-nibus arcis contiguum Reformatis traditum. Intererant receptioni Comes Eme-

ricus Tököly cum consorte Helena Zri-
nia, & Orphanis Rákóczianis.

Anno 1685. Exturbati ex templo
arcensi Evangelici ex mandato Regio
per Franciscum Klobusiczky Vice-Co-
mitem.

Anno 1687. Schola a Reformatis
adempta, exercitium religionis iisdem
interdictum, Ministro ad pagum Hoty-
ka semet conferente. Lampe Hist. Eccl.
a pag. 499. usque 503.

Anno 1697. Franciscus Tokay con-
citata seditione arcem patentibus portis
ingressus præsidium omne cum Vice-
Commendante Sturman, & Baronem
Alexandrum Vécsey trucidavit, tem-
plum Reformatis tradidit, mox inde
per Generalem Octavium Nigrelli ex-
turbatis. Not. Hist. § 688.

Anno 1701. cum Franciscus II. Rá-
kóczy motæ in Hungaria seditionis au-
ctor fuisset, Anno 1702. Dynastia Pa-
takinensis in Fiscum Regium redacta,
arx vero cum multorum malorum quæ-
dam quasi fabrina esset, ex mandato
Leopoldi Imp. diruta. Fasc. 209. Nro.
141. 144. 145. Arch. Zempl. Reper-
ta fuisse in arce arma, quibus 15. mil-
lia militum armari poterant, & tormen-
ta etiam bellica Cassoviam translata
scribit

scribit Isaac Babocsay testis coævus, & in diruitione præsens.

Anno 1705. Schola Patakina cum templo, & parochia Reformatis iterum per Franciscum Rákóczy attributa. Lampe Hist. Eccl. pag. 518.

Anno 1708. Conventiculum Rákóczianorum Patakini celebratum. Sub quo Emericus Bezerédy magni nominis vir, quod conjurationem Rákóczianam averfatus cum sua legione ad Cæsareas partes transire meditaretur, carnificis manu obruncatus ante portam arcis vitam posuit. Fasc. 218. Nro. 247. 269. Arch. Zempl. Intrepido animo, non obligatis oculis sustinuit suplicium, indecorum fore, dicens, ut qui plures & toties contempserit gladios, nunc ad unius aspectum exhorrescat. Uti recenset Kollinovich testis coævus in MSS. Hist.

Anno 1714. Templum arcense, & Parochia Catholicis restituta, in possessione autem Oppidani Oratorii, & Scholarum Reformati confirmati. Not. Hist. § 753. 755.

Anno 1720. Carolus VI. Imp. Leopoldo Donato Principi a Thrauczon, Comiti in Falkenstein, hæreditario Aulæ suæ Præfecto, aurei velleris equiti, Actuali Intimo, & Conferentiali suo
Con-

Consiliario Dominium Patak, utpote arcem, & oppidum Sáros-Patak, nec non Oppida Nagy- & Kis-Patak, ac Ujhely cum *possessione Borfi szer*, possessiones, item Pertrahó, Végh-Ardó, Tökés-Csernahó, Kis-Toronya, portionesque possessionarias in possessionibus Bányácska, & Kovács-Vágácsi, ac prædio Vámos-Ujfalu, cum jure gladii, & patronatus Ecclesiarum donavit. Item abalienata Tólcsva, utramque Bénye, item Erdő-Bénye, portiones in Berczel, Gáva, Balsa, & Szabólc ad arcem Patak spectantia revindicandi facultatem tribuit. Loc. 100. Nro. 430. Arch. Zempl.

Anno 1722. Studiofa juvenus in Collegio Reformatorum gravem tumultum excitavit. Fasc. 209. Nro. 151. Arch. Zempl.

Anno 1731. Hospitale pro pauperibus Patakini fundatum. Fasc. 209. Nro. 153. Arch. Zempl.

Anno 1777. Convictum pro Nobili juventute Generalis Nicolaus Beleznay ibidem fundare nitebatur. Loc. 100. Nro. 436. Arch. Zempl.

Anno 1780. Principibus Thrauczon in sexu virili emortuis, nunc Dominium per Cameram Regiam possidetur.

Anno

Anno 1786. Josephus II. Imp. inductis ad partem oppidi meridionalem Suevicis coloniis, illam a nomine suo *Jósef-falva* vocari præcepit.

Arx Patakina fuit opere firma, quam Petrus Perénius majoris ad instar munimenti mœnibus, ac fossis circumvallavit, ut patet ex literis ejusdem ad Civitatem Calloviensem ex Castro Wjhely Anno 1534. datis, quibus operas erigendarum hujusmodi munitionum peritas sibi a Civibus submitti petit. MSS. Kaprinay Tom. 27. pag. 336. Patebit id etiam ab infra ex inscriptione sepulchri filii ejusdem Gabrielis de Perén. Absolvit opus Petrus Anno 1541. quod apparet ex insignibus, & epigraphe supra munimenti portam flumentanam lapidi insculptis:

„ Felix Civitas, in qua verbum DEI prædicatur, & observatur illud. 1541. April. 16. „

Ostentat hucdum arx vetustam illam turrim *Vörös-torony*, quam a Stephano juniore Rege exstructam supra vidimus. Est ea quinque substructiones alta, muros tres orgias latos complexa, cujus apex in pyramidem assurgens turriculis quatuor, per totidem angulos exornabatur, asservabanturque in ea thesauri

fauri Rákócziani, ut in proverbium apud Transylvanos abiret: *Patak vitte ell Erdélybül a pénzt.* Not. Hist. §575. Scribit Isaacus Babocsay Tarczalinensis Notarius Anno 1670. studiosum quempiam in Collegio Helveticorum monedulam aluisse, quæ dum curiosius volitaret in fenestram hujus turris rubeæ penetravit, indeque ex cumulo nummos aureos rostro sensim exportabat, & in theca Studiosi congregabat, qui dum jam ad ducentenorum numerum excrevissent, studiosus sibi metuens, ne advertatur, monedulam interemit, & ad exterâs Academias profectus Patakinum deferuit.

Palatii arcem vel maxime ornavit Georgius I. Rákóczy. Testatur id marmor supra januam palatii in orientem spectantis, in quo insignibus Rákóczianis pulchre sculptis subscripta leguntur isthæc: „ DEO favente hæc Palatia „ Spect. & Magnif. Dominus Georgius „ Rákóczy de Felső-Vadász intra diem „ 22. Apr. Anni 1617. & 22. diem Augusti, „ anni 1618. FF. Non est cur- „ rentis, neque volentis, sed misere- „ rentis „ DEI.

Alii possessores exiguam sui memoriam reliquerunt. Franciscus II. Rákóczy Caminum fumigatorium exstruxisse

videtur, cui hæc incidi curavit: „Vir-
 „tutem præsentem odimus, amiſſam
 „quærimus. Anno 1700. F. R.

Qua ad arcem interiorem itur, vi-
 ſitur immane os ſupra portam pendu-
 lum, quod incolæ ex Crure Gigantis
 eſſe prædicant.

Præfectorum arcis nomina ſequentium
 ſolum erui poterant:

Anno 1229. Zuga Caſtellanus, &
 Curialis Comes de Potok nominatur in
 ritu explorandæ veritatis § 371.

Anno 1300. Georgius filius Simonis
 Comes de Zobolch, & Caſtellanus de
 Potok. Katona Tom. 4. pag. 1233.

Anno 1548. Ambroſius Wégh Præ-
 ſectus caſtri Patak. Pray Annal. Lib.
 5. pag. 417.

Anno 1671. Comes Stahremberg.
 Fasc. 209. Nro. 128. Arch. Zempl.

Anno 1681. Philippus Baro de Sa-
 ponara Not. Hiſt. § 639.

Templum parochiale, quod in arce
 viſitur, exſtructum eſt per Pálóczios,
 cum porta ejus arcem interiorem reſpi-
 ciens annum 1492. inſculptum oſtentet;
 male ergo per Cl. Stephanum Weſzpré-
 my in Biogr. Medic. Tom. 4. pag. 335.
 illius a fundamentis excitator Petrus Pe-
 rénius

rénius adstruitur, qui illud potius pro usibus Helveticorum adaptavit.

Parochi porro Patakinenses erant viri præcipui. Jam supra sub Emerico Rege vidimus fuisse præpositum. Joannem Plebanum de Potok Regi Stephano fuisse acceptum memoravimus. Not. Hist. § 24. Ao. 1366. Alexander Plebanus in reambulatione metarum Reginalis Civitatis Patak erat homo Regius. Ao. 1526. Parochus loci Michael de Ráska itidem fuit Præpositus. Fasc. 209. Nro. 121. Arch. Zempl. Anno 1503. Georgius parochus fuit Episcopus Bodoniensis. Fasc. 232. Nro. 10. Arch. Zempl. Anno 1790. Stephanus Györky Præpositus B. Mariæ Virginis de Ságh. Reliquorum etiam Sacrorum Curionum nomina lubenter huc inseruissemus, sed ab iis, qui suppeditare poterant, impetrare non potuimus. Hodiernum Parochum scimus esse Joannem Kovalik, una Vice-Archi-Diaconum Insulanum.

Ipsa etiam Parochia in honorem S. Joannis Bapt. fundata Fasc. 209. Nro. 121. Arch. Zemp. fuit a jurisdictione Diocesani Episcopi exempta. Id testatur lis suborsa inter Joannem Archi-Episcopum Strigoniensem, & Stephanum Episcopum Agriensem. Archi-Episcopus prætendebat Monasterium S. Cru-

Crucis de Lelesz, parochias item de Patak, & de Ujhely quoad totalem obedientiam, & jurisdictionem spiritualem ad se pertinere, cum partes inter se convenire non possent, Joannes Archiepiscopus appellavit ad Bonifacium Papam IX. & ejus Sacram sedem Apostolicam Anno 1399. Quam controversiam Bonifacius sic decidit: „ ut „ Monasterium S. Crucis de Lelesz, & „ parochiales Ecclesiæ de Nagy Patak, „ ac de Wjhely, nullum alium, præter „ Archiepiscopum tanquam immediatum Superiorem recognoscere, & eidem, ac nulli alteri obedientiam, ac reverentiam debitas exhibere, ac ad Synodum ejusdem Archiepiscopi, quoties illa celebrari contingeret, accedere, & pro procurationibus Legatorum, ac provisionibus nunciorum Sedis Apostolicæ persolvendis, & aliis oneribus supportandis contributionem debitam facere debeant. Dat. Romæ apud S. Petrum Calendis Maji, Pontificatus Anno II. Christi 1400. Katona Tom. 11. pag. 481. 510. & Péterffy Conc. Part. 2. pag. 288.

Lege etiam publica Regni art. 25. 1545. Parochia Patakinensis inter præcipuas numeratur.

L

Jus

Jus demum Patronatus hujus Ecclesie fuit Anno 1526. penes Familiam de Pálócz. Anno 1720. penes Principer Thrauczon. Fasc. 209. Nro. 121. Loc. 100. Nro. 430. Arch. Zempl.

Sepulti jacent cineres in hoc Templo Michaelis, & Antonii Pálócziorum ut supra. Petri, & Gabrielis Perénii, hujusque Consortis Helenæ Ország. Stephani, & Francisci Dobónis, Susannæ Lorántffy, Georgii, & Sigismundi Rákóczy, ac Henricæ filiae Friderici V. Palatini, Claræ, & Barbaræ Zekell.

Petrum, & Gabrielem Perénios in Templo hoc Patakinensi, & non Terebelsiensi fuisse sepultos evincit Oratio, quam Basilius Fabritius Zikzay Ludi Magister de vita, & obitu Gabrielis in Sáros-Patak occasione funeris recitavit. Witteb. Anno 1568. in 4. plag. 6. typis Joannis Cratoris impressa, cujus unum exemplar nos quoque possidemus, & quæ sequentes inscriptiones monumenti, aræ, & vexilli sepulchralis subjunctas exhibet.

Erat Patakinum complurium etiam Religiosarum Familiarum domicilium. Anno 1255. Clastrum Ordinis Prædicatorum jam ibi fuisse patet apud Cl. Kátóna Tom. 6 pag. 240. Item Pray Hier. Ung. Tom. 1. pag. 198. Clastrum idem
 anno

anno 1322. incendio deletum, in eoque literæ Privilegiales Comitibus Marcello, & Juche super possessione Zsadány per Belam Regem datæ conflagrasse exponuntur. Fasc. 209. Nro. 120. Arch. Zempl.

Monialium Ordinis S. Claræ ad S. Annam odæum Anno 1380. in Patak stetit. Not. Hist. § 51. probavimus, cujus rudera in suburbio ultra fossam hodie occurunt.

Aliæ Moniales Ordinis S. Ursulæ ad S. Spiritum e regione Claustrii Franciscanorum, nunc Collegii Reformatorum cænobium habebant.

Patres autem Franciscani locum illum incolebant, ubi nunc Collegium memoratum visitur. Not. Hist. § 151. 179.

Patres Societatis Jesu Sophia Báthory Anno 1666. adduxit, quorum foundationis seriem Not. Hist. § 564. cum Regia Leopoldi Imp. confirmatione dedimus.

Trinitarios de redemptione Captivorum Anno 1694. fundavit Georgius Körösy bonorum Rákóczianorum Præfectus, eorumque foundationem Ao. 1734. Princeps Thrauczon, & Comes Aspremonth aliis redditibus auxerunt. Clau-

strum eorum hanc Inscriptionem præfert:

VNI trInoqVe Deo, Ioanni a Matha,
feLICI a VaLoIs, Vtpote sVIS patronIs-
reLIgIoSVs orDo sanCtæ trInItatIs
e plorVM obLatIonibVs ereXI.

Patakinensis Conventus Franciscano-
rum fuit reliquis Conventibus eminentior, quia fuit Custodia, habens certum numerum tam Conventuum, quam fratrum sub sua directione. Pertinebant ad Custodiam Patakinensem Conventus Patakinensis, Szantóviensis, Czékenfis, Sóvárinensis, & Homonnenfis, in quibus Anno 1525. numerabantur patres 98. Erant tunc in Hungaria tales Custodiæ 10. numerus Conventuum 73. numerus Patrum, & fratrum 1473. Uti testantur annales Ordinis pag. 29.

Anno 1527. celebratum est Capitulum Provinciale in Conventu de Sáros-Patak, Dominica Jubilate, in quo in Ministrum Provinciale unanimes Patrum vocalium consensu iterato electus fuit Pater Gabriel de Péch-Varadino, licet jam senio confectus, fuitque in ordine quintus Minister Provincialis. Anal. Ord pag. 27.

Ad fundationem Monialium in Claustro Sáros-Patak ad S. Annam degentium

tium Anno 1391. pertinebat medietas possessionis Toronya Fasc. 204. Nro. 597 Arch. Zempl Anno 1556 Ferdinandus Rex annuit: ut Matthias Viczmándy, & Sigismundus Thorda possessionem Sancti-Monialium de Sáros-Patak Csernahó vocatam occupare possint. Item Anno 1560. idem Rex confirmavit: ut Sigismundus Thorda possessionem Csernahó in Comitatu Zemplén existentem olim ad Moniales S. Claræ in Castro Sáros-Patak degentes pertinentem secundum transactionem cum Monialibus ejusdem Ordinis in Claustro Tyrnaviensi agentibus factam possideat. MSS. Kaprinay Tom. 23. pag. 20. 23.

Indu Literarium jam ante Cladem Moháchianam Patakini fuisse ostendimus Not. Hist § 174. quem dein Petrus Perénus Anno 1531. in Scholas Evangelicorum transformavit, filius Petri Gabriel stabilibus redditibus auxit, ejusque voluntatem Maximilianus II. Imp. ratam habuit, uti patet ex Actis Diætæ 1662. Susanna demum Lorántffy bonorum Király-Helmecziensium, & Dobó-Ruzkensis proventus eidem Scholæ Patakinae legavit testamento in Patak 30. Octobr. Anno 1658. condito. Loc. 100. Nro. 435. Arch. Zempl.

Schola hæc Anno 1672. per Sophiam Báthory turbata transivit Albam Juliam in Transylvaniam. Anno 1683. revenit Patakinum, rursus Anno 1687. vice altera loco dimota Gönczium transivit, Unde Anno 1695. Cassoviam translata, Anno 1696. in suburbio illocata, Anno 1703. bello Civili dissipata, antiquam suam sedem Anno 1704. Patakini recuperavit, ibique hodiedum viget.

Inscriptio portæ Collegii sequens est:
 „ Orate pro paCe HierosoLIMæ, pos-
 „ tVLate, Vt sint beati, qVI tibi
 „ faVent. — Fiat paX In CirCVItV
 „ tVo, & qVies In ConCLaVibVs
 „ tVIs. Psal. 122.

Protege, conserva, convertas, destrue, sana,
 Primores, populum, hostes, rixas, vulnera
 nostra,

Professores ejus inde ab Anno 1531.
 erant sequentes:

1. *Stephanus Kopácsy* circa annum 1531. Scholæ præfectus fuit, sed qui hinc circa An. 1542. Vittebergam abiit, unde redux, posteaquam Erdödini, & Rivulini Ecclesiis, & Scholis præfuisse 1549. Patakinum ad regendam Scholam, & Ecclesiam revocatus fuit, quo tempore

pore Schola Patakiensis antea trivialis formam Collegii induit. Obiit An. 1562. qua senior Tractus Zemplénien. (*)

2. *Joannes Vitus Balsaratus* circa 1560. Professor factus, obiit Pastorem simul agens Patakini 1575.

3. *Franc. Czeglédy* 1557. *Stephano Kopácsy* senio jam fracto adjunctus, ejus simul gener, focero non tantum in Officio Pastoris Patakinensis, sed & in munere Seniorali successit, mortuus Patakini 1590.

4. *Basilus Fabritius Szikszoviensis* 1561. Professor factus, 1564. Claudio-polim vocatus, 1566. Patakinum reversus, ibi 1576. obiit.

5. *Petrus Beregszázy* 1574. *Varadinum* pro Pastore abductus 1576.

6. *Michael Paksi* 1576. *Fabritio* suffectus, 1577. *Agriam* pro Pastore evocatus.

7. *Georg. Cæsar Cassoviensis* 1578. simul Pastor Ecclesiæ Patakinæ 1586. mortuus.

8. *Matthias Thoraconymus* 1580. muneri valedixit 1587.

L 4

9.

(*) Proverbium de hoc: sequere *Kopdesy* Not. Hist. § 179. deduximus.

9. *Casp. Pilczius* 1587. munus deposuit 1597.

10. *Casp. Pesthi* 1591. una munere Pastoris functus, 1596. mortuus.

11. *Demetr. Krakay* aliis *Karkai* usque annum 1598.

12. *Emer. Katona Ujfalvinus* 1599. exposit Concionator Aulicus Magnif. Sigismundi Rákóczy.

13. *Moses Kézdi Vásárhelyi* 1601.

14. *Joh. Vásárhelyi*. 1603. 1608.

15. *Joh. Alexis Kecskeméthy* 1608. una Pastor Ecclesiæ 1609.

16. *Mich. Lány Szepfinus* 1610. Pastor Ecclesiæ Göncziensis factus 1613.

17. *Steph. Sidenus Szikszoviensis* 1612. mortuus 1623.

18. *Georg. Korocz Szepsi* 1614. Tokaino ex Ministerio evocatus, 1620. Tokainum reditit.

19. *Georg. Lövey* 1615. dein Pastor Madensis 1618.

20. *Joh. Boros Szenczy* 1616. mortuus 1622.

21. *Joh. Filitzki* 1622.

22. *Mart. Day Muraközy* 1622. eodem anno peste sublati.

23. *Steph. P Tolnai* 1623. dein Concionator Aulicus Georgii Rákóczy. 1626.

24. *Joan. S. Simándy* 1626. factus Pastor Ujheliensis 1636.
25. *Math. D. Komjáthi* 1626 dein Pastor Tólcsvensis. 1630.
26. *Georg. Zemlényi* 1626. dein Pastor Vinenfis. 1631.
27. *Georg. Salánky* 1629. demum Pastor Mádensis 1635.
28. *Bened. Bakai* 1630.
29. *Andr. Ruzskai* 1631. demum Pastor Bényensis 1636.
30. *Mich. Dobraviczai* 1634.
31. *Paul. L. Szepsi* 1636. demum Pastor Patakinensis.
32. *Franc. Verötzi* 1636. Rector Scholæ, demum Pastor Tállyensis.
33. *Joh. D. Bényei* 1637. dein Pastor Madensis 1641.
34. *David Valerius* 1637.
35. *Stephanus Fövényessi* 1638. factus Pastor Szentpéteriensis. 1639.
36. *Joh. D. Tolnai* 1639. Miskolczinum pro Pastore abiit 1642. reductus 1649. tandem Pastor Tarczalinenfis 1656.
37. *Dan. P. Kolosi* 1640. dein Pastor Beregszáziensis 1642.
38. *Mich. Szentpétery* 1641.
39. *Joh. Zebegnyei* 1643. dein Pastor Tállyensis 1646.
40. *Paul. Tarczali* 1644. pro Con-

rectore vocatus, demum Pastor Gönczienfis.

41. *Casp. P. Szepfi* Conrector 1645.

42. *Steph. Benjamin Szilagyi* 1645.

Varadino Patakinum vocatus, Tólcsvam pro munere Pastoralis transit 1647.

43. *Alex. Huszty* 1646. vix sex menses exegit, litibus Tolnaianis implicatus.

44. *Joh. S. Szentpéteri* 1646. pro Pastore Bodrog-Kerefturinum secessit 1649.

45. *Math. Nógrády* 1648. Döbröinum pro Pastore evocatus. 1649.

46. *Joh. Herczeg Szöllösi* 1647 Conrector, factus Pastor Tólcsvanfis 1654.

47. *Andreas Váczy* 1648. munus Pastoralis amplexus 1649.

48. *Thom. Ujváry* 1649. Conrector, muneri valedixit 1650.

49. *Joh. Amos Commenius* 1650. in Reformatorem Scholæ evocatus, muneri valedixit. 1654.

50. *Steph. Veregyházi* 1651. Præceptor Classium Superior.

51. *Mich. Tonfæus* 1652. Varadino Patakinum vocatus, dein Pastor B. Kereftúrienfis 1655.

52. *Steph. Ötvös Száthmáry* 1653. Conrector, factus Minister Érsek-Ujvarienfis. 1656.

53. *Paulus Szántai* 1654. dein Pastor Tólcsvensis.

54. *Mich. Buzinkai* 1656. una cum Collegio per Sophiam Báthory pulso Transylvaniam petiit, & Albæ Juliæ muneri immortalus est. 1683.

55. *Sam. Lippai* 1656. dein Debreni Professore egit 1660.

56. *Melch. Batzonyi* 1656. mortuus 1662.

57. *Joh. Posaházy* 1657. in scholam Patakinam vocatus, pariter ac Buzinky cum Collegio in Transylvaniam abiit, & Albæ Juliæ 1686. obiit.

58. *Valent. Köpeczi* Med. Doctor 1665. Professor tertius, muneri valedixit 1668.

59. *Andr. Sellyei* 1669. Pedagogiarchæ titulo vocatus, munus istud post tres menses cum Pastoratu Patakinensi permutavit.

60. *Joh. Tsétsi* post reditum studiorum ex Transylvania 1686. Professor illis datus, muneri varias inter vicissitudines immortalus est 1708. Patakini.

61. *Steph. Simándi* 1709. ex peste obiit 1710. Hanc tumuli inscriptionem habet: „ Mykrokosmos erat - - -
- - - cui natura parem non dedit orbe magum,

62. *Andreas Füleki* 1711. per factionem Joh. Tsetsi junioris 1717. exauctoratus, Minister loci factus est.

63. *Joh. Tsétsi junior* 1713. per mandatum Regium 1734. ab officio amotus, privatam vitam Patakini clausit 1769.

64. *Greg. Szomolló Nagy - Mihályi* 1719. ob lites cum Tsétsio, & disturbia ex illis enata eodem mandato Regio Caroli VI. Imp. 1734. munere amotus, Tsetinum pro Pastore abducus est.

65. *Mich. Paksi Szathmári* 1734. in munere mortuus 1744.

66. *David Sárkány* 1734. dein 1758 hemiplexia fractus Miskóltzini vitam privatam clausit. 1762.

67. *Mich. Paksi Szathmári* filius Nro. 65. memorati, primum Prof. Ling. Orient. Cat. & Eloqv. factus est 1742. sed mox in Ecclesiam Csatiensem secessit 1743. mortuo vero patre 1744. eidem successor datus 1771. apoplexia factus, vitam, 1778. Patakini finiit.

68. *Steph. Bányai* 1744. muneri valedixit 1767.

69. *Paulus Paksi Szathmáry* Med. Doctor. 1759. munere, & vita defunctus 1766.

70. *Joh. Szentefsi* 1767. mortuus 1781.

71. *Steph. Szent Györgyi*, qua interimalis Prof. evocatus 1767. mox 1770. pro Ordinario declaratus, hodie dum munus suum Continuat.

72. *Mich. Paksi Szathmáry*, filius Michaelis Nro. 67. notati, 1771. Patakinum ex Academiis appulit, 1772. lectiones suas orsus, 1773. mortuus.

73. *Gabr. Fülep Öry* SS. Theol. Doctor, ex Ecclesia Afzsaloviensi in Prof. Theol. & successorem Michaëlis Paksi Szathmáry evocatus 1773. nunc Summus per Districtum Cis-Tibiscanum Superintendens.

74. *Mart. Szilágyi* 1773. mortuus 1790.

75. *Joh. Szombathi* 1783. hodie dum in munere perseverat.

76. *David Szabó* 1792. successor Martino Szilágyi datus, munus continuat.

Ministri Evangelici Patakinenses apud Lampe in Hist. Eccl. pag. 597. sequentes recensentur:

Anno 1532. Michael Sztáray, allis Ztari, sive Ztarinus Not. Hist. § 179. memoratus, Stephanus Kopacsi.

1568. Franc. Czeglédy.

Gaspar Pesihy.

1586.

1586. Georg. Cæsar Cassovienfis.
Thomas Tholnay.
1609. Joan. Alexis Kecskeméthi.
Mich. Orvos Sári.
Georg. Balogi.
1629. Steph. Károlyi.
Johan Jüsüs Pataki.
1632. Steph. Tholnay.
Petrus Tholnay.
Paulus Ar dai.
Steph. Keresztfzegi.
Mich. Pofaházy.
Eranc. Vereczky.
Paulus Megyefsi.
1655. Samuel Lippai.
Steph. B. Sellyei.
Petrus Szerencsi.
Mich. Várady.
Matthias Szántay.
Gregor. Némethy.
1687. Paulus Ember Debreczeni.
1695. Petrus Gönyüi.

Celebris etiam Typographia Rákóc-
cziana fuit Patakini. Meminit illius
Paulus Walafzky in Conspectu Reip.
Litter. pag. 205. Confessio Reformata
Tarczaliensi - Tordenfis. Anno 1562.
confecta, sub titulo: *Compendium Do-
ctrinæ Christianæ* Patakini recusa Lati-
ne, & Hungarice Anno 1655. cura
Prin-

Principis Sufannæ Lorántffy Georgii Rákóczy viduæ. Exemplar reconciliationis cum Hungaris factæ Anno 1606. Conditiones pacis inter Romanorum Imp. Rudolphum II. ac Hehomatem I. Suitanum, item Articuli Diætales 1608. 1609. 1613. 1618. 1622. 1625. 1638. 1647. 1649. Patakini typis editi recensentur in Bibliot. Cornides pag. 170.

Maximilianus Imp. & Rex Oppido Sáros-Patak, & Suburbio Kis-Patak sequentes libertates concessit:

1mo. Per universum Regnum sint immunes a telloniorum solutione.

2do. Eligant sibi Judices, qui tamen coram Provifore juramentum deponant.

3tio. Eligant Magistrum Fori, qui habeat antiquas *accidentias*, sive proventus ex foro.

4to. Habeant jus gladii, exceptis Calibus læsæ Majestatis, proditionis, & incendii.

5to. Vina sua educillent toto anno præ er 18. vasa vini in tribus terminis pro Dominio epocillanda.

6ta. Liberam inductionem mercium, & victualium habeant.

7mo.

7mo. Soluta Nona, & decima, vinum, fruges, & alia libere distrahant, Provisor tamen habeat præemptionem.

8vo. Præemptiones in foro ante horam decimam matutinam non fiant.

9no. Extraneis domos in Oppido non habentibus, nec onera publica ferentibus vinum educillare, & quæstum exercere non licebit.

10mo. Nobiles in Oppido degentes Judici loci suberunt, & onera publica ferent.

11mo. Artifices in Tribus, & Cehas dividuntur.

12do. Sigillo authentico Oppidum utetur.

13tio. Ministris Ecclesiæ proventus per Gabrielem Perény limitati expost etiam conceduntur.

14to. Abusus exactionum tempore Perénianorum inducti tolluntur, utpote *vini penna*, & *Nummi subtractitii* in emptionibus, & venditionibus, ac unico modo nonandi, & decimandi observabitur. Tenutorum vero liberam emptionem, & venditionem habebunt. Dat. in Arce Wolkersdorf. 21. Aug. 1572.

Ferdinandus II. Imp. nundinarum celebrationem Proth. 38. pag. 418. Arch. Zempl. tali Regio Diplomate indul-

dulfit: „ ut in oppido Sáros - Patak
 „ -quaternæ nundinæ liberæ, seu fora
 „ annualia libera in festivitibus S. Ge-
 „ deonis, hoc est 30. Martii, item Do-
 „ minica Exaudi, sive festum Sacræ
 „ Pentecostes præcedente, nec non fe-
 „ sto S. Ladislai, hoc est 28. Junii,
 „ denique festo S. Gebhardi, sive 27.
 „ Augusti perpetuo celebrentur. Dat.
 „ Viennæ 15. Julii 1634.

Colles viniferos habent oppida hæc præcipuos Király-hegy, Megyer, Szög-fő, Darnó, & Hofszú-hegy. In Megyer est etiam lapicidina saxi candidi, & mollis idonei, ideoque tota hac ora celebris. Ibidem & fontem aquæ frigidæ, nitidæ, & salubris observavimus. Sejungitur ab his Septemtrionem versus collis peramœnus Somlyó dictus, vitibus ex omni parte confitus, qui olim mille, & amplius dolia vini proferens pro usibus mensæ Rákocziorum colebatur. Subjecta erat colli amplior domus vinaria, & fons aquæ saluberrimæ, columnis ex secto lapide elegantis sculpturæ circumseptus, ac quod mensæ Rákocziorum deserviret, *Fejedelem - Kúttya* vocatus, nunc rudera solum columnarum ostentat, ipse vero collis per vicinos ei Károly- & Thrauczon salvenses incolas vite colitur.

M

Ad-

Adjacet terreno Oppidorum præ-
dium *Abaj-Homok*, olim duas posses-
siones constituens. Nam Anno 1366.
Abaj fuit Ladislai, filii Joannis de
Tolchua, *Homok* vero fuit Ladislai de
Ágóch possessio, uti literæ intra posses-
sionem *Gáva*, & oppidum *Kis-Patak*
metas distingventes perhibent: „ Con-
„ ventus de *Lelesz* petitionibus Magi-
„ stri *Tavernicorum* *Reginalium* satisfac-
„ cere cupiens, ut tenetur, Religiosos
viros Fratrem *Andream* cum *Nicolao*
de *Kuppony* pro parte Actoris, & Fra-
trem *Petrum* cum Discreto viro *Domino*
Alexandro Plebano de Patak homino
„ Regio speciali pro parte Civium de
„ *Patak* in causam attractorum cum ho-
„ minibus *Reginalibus* homines ipsorum
„ pro testimoniis transmisisset. Qui ter-
„ tio die *Octavarum* festi *Beati Georgii*
„ *Martyris* accessissent ad facies poses-
„ sionis *Gáva* &c. ubi &c. possessiones
„ *Ladislai* filii *Joannis de Tolchua* *Fel-*
„ *sen-Kenezlen*, & *Aba* vocatas eisdem
„ recte vicinari &c. Item *Ladislau* de
„ *Ágóch* dixisset: ut præattactæ posses-
„ sioni *Aba* possessio sua *Homoky* vo-
„ cata vicinaretur &c. Anno 1366. Ex
„ *Autogrepho* Oppid. *Patak*. Possesio-
nes hæ post annum 1526. desolatæ, de-
mum ad arcem *Patak* per potentes ejus
heros

heros occupatæ, Anno 1666. Residentiæ Patrum Societatis Jesu per Sophiam Báthory attributæ, nunc prædia ad Parochum Patakinensem Romano-Catholicum pertinent.

§ 52.

SÁTOR - ALLYA - ÚJHELY Sátor-allya-Ujhely
Oppidum antiquissimum. Jam enim cum adventu Hungarorum in Pannoniam stabat, & *Sátor-halma* vocabatur. Oppidum
Anonym. Belæ Notar. Cap. 15.

Nomen accepit a monte *Sátor*, territorii expansi formam præferente, cui subjacet, stabatque alio loco declivi ad ripam sinistram amnis Ronyvæ, exundationi ejusdem, & Bodrogi obnoxio, ubi rudera ejus hodieum visuntur.

Anno 904. Primus ex Hungaris loci possessor fuit *Rettel* pater *Oluptulma*, cui Dux Arpad totam terram cum habitatoribus suis a *Sátor-halma* usque fluvium *Tulsuva* condonavit. Anonym. Cap. 15.

Anno 1110. donatum est Oppidum per Regem Colomannum Comiti Ratholdo, qui de Regno Apulorum de Caserta venit. *Thurócz Chron.* Cap. 17.

Anno 1241. per Tartaros eversum Oppidum, Anno 1250. translocatum

M 2

est

est ad dextram fluvii Ronyvæ ripam, locum elevatiorem, ab exundationibus liberum, ad radicem montis *Sátor*, compellarique cœpit *novus infra Sátor locus*. *Sátor-allya-Ujhely*, five Tabernaculorum Neapolis

Anno 1298. possessio Wjhely fuit Magistri Kokos, filii Magistri Stephani, de genere Rathólth Comitis Tolnensis, & de Budrugh, Anno 1299. per Comitem Joannem de Zoda occupata, uti sequentes literæ, una formam antiquæ *Sententiæ Curialis* exhibentes perhibent: „ Nos Comes Srephanus Vice-
 „ Judex Curiae Regiæ Domini Regis
 „ memoriæ commendantes significamus:
 „ Quod cum Magister Kokos, filius
 „ Magistri Stephani de genere Ratholth
 „ Comes Tolnensis, & de Budrugh personaliter adstans contra Comitem Joannem de Zoda, pro quo Nicolaus de Ungh, & Matthæus servientes ejusdem cum Procuratoriis literis Omodei Patakini comparuerunt in figura judicii, & quia negotium grande erat, ipsam Causam ad præsentiam Domini Andreae Illustris Regis Ungariæ deduximus decidendam. Magister Kokos exhibuit inquisitorias literas Capituli Strigoniensis, in quibus continebatur: ut idem Comes Joannes
 „ nes

„ nes feria 5. proxima post festum Pen-
 „ tecostes anno Domini 1299. villam,
 „ seu possessionem ejusdem Magistri
 „ *Wjhell* vocatam, in Comitatu de
 „ *Zemlien* existentem, item aliam pos-
 „ sessionem *Zumbur*, lite pendente de-
 „ struxisset, & quod insuper terram
 „ suam *Fejew* vocatam, & piscinas
 „ suas *Hodus*, *Tulman*, & *Taktha*
 „ vocatas de *Tychia* exeuntes indebite
 „ occupatas detinisset. Igitur Domi-
 „ nus Andreas Illustris Rex Hungariæ
 „ Dominus noster, uua cum Magistro
 „ *Demetrio* Comite de *Zolum*, *Thoma*
 „ Comite *Nitriensi*, & *Borsiensi*, & no-
 „ biscum tanquam Vice-Judice Curiae
 „ suæ, ac Nobilibus quam pluribus in
 „ omnibus actionibus ejusdem Magistri
 „ *Kokos*, videlicet dampno 100. mar-
 „ carum in combustione possessionis
 „ *Zumbur*, & occupatione terræ *Fejew*,
 „ & piscinarum *Hodos*, *Tolman*, &
 „ *Taktha* facto principali, item de-
 „ structione possessionis *Wjhell*, dam-
 „ pno 50. marcarum, destructione vil-
 „ læ *Zumbur* dampno 30. marcarum
 „ prædictum Comitem *Joannem* senten-
 „ tionaliter fore convictum decrevit,
 „ contra Magistrum *Kokos* supradictum.
 „ Dat. Budæ feria 6. proxima ante
 „ Dominicam *Esto mihi*, anno Domini

M 3

„ 1300.

„ 1300. Ex Coll. Dip. Car. Fejérváry
„ Tom. III.

Anno 1318 Magistri Ladislaus, & Donch villam Ujhely pro castro Zemlien cum Comite Thoma cambiarunt, coram Conventu Lelesziensi. Ex Arch. Fam. Soós.

Anno 1321. Mych Bani filii Not. Hist. § 36. memorati Castrum Potok, & possessiones *Wjhel*, Ordow, Borfi, Knachy, Tay, & Thuronia, item castrum Zemlén, cum villa Lodomuch, velut bona sua adquisititia pro Castro Pufsián, ejusque appertinentiis cum Carolo Rege cambiarunt. *Katona Tom. 8, pag. 431.*

Anno 1352. Ujhely munificentia Ludovici I. Regis possedit Theodorus Keriatovich Dux Ruthenorum, ædificatque in edito monte Várhegy Castro, illud coloniis Ruscis ita auxit, ut subsequere Civitas vocaretur. Nam

Anno 1390. Wjhely Regia Civitas nominatur, cum Castro prope eandem existente per Sigismundum Imp. Nicolao de Perén donata. Fasc. 211, Nro. 353. Arch. Zemp. exposit eosdem heros, quos arx Patakina agnovit, ac hodie quoque ad ditionem Patakinam jure Camerae Regiæ administratur.

Anno 1497. Castellanus arcis fuit
Bla-

Blasius Földessy. Ellench. Buttkey. Fasc.
4. Nro. 53.

Anno 1522. Lutheri dogma in Hungaria primum Ujhelini disseminari cœpit per Michaëlem Sziklofi, ante cladem adhuc Moháchianam Lutheri Wittebergæ auditorem. Uti id demonstrat Samuel Székely in suis Collec. Item Wetzprémy in Biogr. Med. Cent. alt. part. post pag. 93. qui sic habet: „ Michael „ Sziklossy cum Anno 1522. haustam „ a Luthero doctrinam Sator-Ujhelini „ disseminare inciperet, alii vero ejus „ focii in ludo literario Patakini propugnarent, de novandi Studio accusati, „ Georgium Marchionem Brandeburgicum Regis Uladislai ex sorore nepotem, ejusque filii Ludovici II. tutorem protectorem invenerunt. Uti id testatur Scultetus in Postilla. Sed & refert Illustr. Kollarius in origine, & usu potestatis legislat. circa sacra Ap. Reg. Hungar. Windob. 1774. in 8. pag. 123. 124. Prout & Lampe in Hist. Eccl. pag. 54. 70. nec non Michael Szathmár Némethy in Præfat. ad Conciones suas Dominicales Claudiop. Anno 1675. typis procusa sic scribit: „ Anno „ 1522. Siklósy Mihály kezdte reformálni Ujhelyt. Ellene hozatott Ke-mény Articulus 54. Anni 1522. ut

M 4

„ Lu-

„ Lutherani , & eorum fautores pœna
 „ capitis, & ablatione omnium bono-
 „ rum puniantur. Item Art. 4. 1525.
 „ ut Lutherani comburantur.

Anno 1527. arx per Petrum Peré-
 nium obsidione pressa. Not. Hist. § 157.

Anno 1528 Simon Deák Perénianus
 Præfectus per Præsidarios exclusus arce
 Casparo Serédy Cæsareo Duci tradita.
 MSS. Kaprinay Tom. 27. pag. 306.

Anno 1534. arcem adhuc integram
 fuisse patet , cum Petrus Perénius ex
 illa literas § præcedente 51. provocatas
 ad Cives Cassovienses dederit , sed &
 Anno 1536. Nicolaus Oláhus in suis
 Commentariis Cap. II. de ea sic habet:
 „ Ujhely, & Terebes arces aggere extra
 „ mœnia circumductæ fortissimo.

Anno itaque 1558. per Emericum
 Telekesium ditionem hanc ferro , &
 igne vastantem , ne Perénianis receptui
 foret, dirui debuit, cum ex post nulla
 ipsius mentio occurrat, & triste nonnisi
 illius in ruderibus vestigium profert.

Anno 1697. Seditio Tokayana in
 mundinis Ujheliensibus erupit. Not. Hist.
 § 688.

Anno 1715. territorium Ujheliense
 immani grandine quassatum : ut homi-
 nes, & pecora in campis mactarentur.
 Fasc. 232. Nro. 17. Arch. Zempl.

Anno

Anno 1758. 1764. 1768. subortis incendiis Oppidum fere ex integro conflavit. Fasc. 232. Nro. 18. Arch. Zempl.

Templum Parochiale Oppidi Anno 1482. Emericus de Pálócz exstruxerat. Not. Hist § 128. quo tamen incendiis labefactato, & diruto, aliud, quod nunc visitur Anno 1770. inchoavit Princeps Joannes Guilelmus a Thrauczon, eoque sine masculino hærede decedente consummavit Camera Regia.

Fuit illud Anno 1560. per Gabrielem Perénium confirmante factum ipso Maximiliano Imp. usibus Evangelicorum applicatum, uti in actis Diætæ Anni 1662. deducitur, quo anno per Sophiam Báthory Catholicis fuit restitutum. Not. Hist. § 526. Anno 1670. per Evangelicos receptum. Anno 1673. pulsus Concionatoribus iterum Catholicis attributum, Anno 1682. per Emericum Tököly iterum Evangelicis traditum. Lampe Hist Eccl. pag. 597. Anno 1714. ultimo Catholicis redditum. Fasc. 189. Nro. 90. Arch. Zempl.

Anno 1733. navis templi fornice tecta, cum sequenti inscriptione, quam adhuc in pueritia nobis Notavimus
 opitVLante Del gratla, fornix iste
 In elVs gLorlaM, ereCtVs est.

M 5

Ipsa

Ipsa Catholica parochia amplis redditibus dotata, fuit privilegiata, a jurisdictione Episcopi Agriensis exempta, & Archi-Episcopo Strigonienfi subjecta, ut supra § 51. vidimus. Pertinent ad eam hodie dum amplissima prata *Pap-szögh*, agri, vineæ, lacus piscosi *Pap-tava*, mola aquatica *Pap-malma*, educilla duo, & macella, nec non vicus Oppidi *Pap-sor* dictus.

Quin decima etiam frugum Oppidi non ad Episcopum Diæcesanum, sed ad Parochum pertinebat, uti Anno 1503. testatum reddit Petri Plebani de Ujhely cum Georgio Episcopo Bodoniensi, & Plebano de Sáros Patak ratione occupationis decimarum controversia Fasc. 232. Nro. 10. Arch. Zempl.

Præter hunc Petrum Plebanum, nonnisi sequentium Parochorum nomina ævi recentioris erui poterant:

Anno 1714. fuit Joannes Kilian.

Anno 1720. Andreas Püspöky Canonicus, ex post Electus Episcopus Vovadrensis.

Anno 1735. Joannes Dely Canonicus.

Anno 1745. Joannes Gusztiny Canonicus, ex post Episcopus Nitriensis, qui

qui concionibus, & opere de SS. Eucharistia sub titulo: *Üdvösség mannája* inclarui

Anno 1750. Stephanus Barta e S. J. dein Canonicus.

Anno 1760. Stephanus Csák Canonicus, exposit Abbas B. M. V. de Dömök.

Anno 1764. Josephus Kováts, prius Agriæ multis annis Theologiam docuit, exposit Præpositus S. Stephani de Castro Agriensi, cui, quia fuit nimis proceræ staturæ, & singulari Nobis amicitia junctus, hoc Epitaphium posuimus:

HIC DORMIT Ioseph Kováts parochVs, præpositVs VihelIensis. —
Menfuram excessit carmen, & ille miser.

Anno 1778. Emericus Szöny.

Anno 1791. Stephanus Györky Præpositus B. M. V. de Ság.

1795. Georgius Szeldmajer de Buzitha Canonicus.

Augustanæ Confessionis ab Anno 1522. usque 1560. publicum exercitium Ujhelini non erat, sed ejus promotores Michael Sziklofsy, Michael Szilváfsy Andreas Batizy, & Matthias Dévay privatorum in Domibus conciones ad populum habebant.

Anno 1560. quamvis parochiale Ca-
tho-

tholicorum Templum iis traditum fuerit, major tamen populi pars doctrinam aspernabatur, tum ideo: quod seniores religioni Catholicae innutriti adhuc vixerint, tum: quod Confessionis principia per Synodum Tarczaliense-Tordensem, susceptasque per Gabrielem Perény ad Academias Wittebergensem & Lipsiensem legationis nondum satis confirmata, tum denique: quod Lazarus Schwendius Generalis homo exterus Art. 31. 1567. memoratus dogmatis hujus vel maxime promotor fuerit.

Anno 1600. Stephano, & Nicolao Bocskay, ac Valentino Drugeth Dynastis, cum potiore Nobilitatis Parte Fasc. 183. Nro. 7. Arch. Zempl. Helveticam Confessionem, quam (uti ex Proth. A. 6to. pag. 141. Arch. Zempl. apparet) *Magyar hit* vocabant, amplexis; primus sub revolutione Bocskaiana Ujhelinum inductus Helveticae Confessionis Minister Andreas Sárosy, successores in functione habuit:

1617. Matthiam Tiheméry.

Joannem Simándy.

Joannem Bényey.

1639. Valent. Géressy.

Michaëlem Kapossy.

Steph. Rimaszombathy.

1646. Joan. Irátossy.

1647.

1647. Caspar. Hatházy.
 Steph. Benjam. Szilágyi.
 Steph. Némethi.
 1655. Steph. Kapossy.
 1662. Joannem Sólthy per Sophiam
 Báthoream pulsum.

1670. Joannem Salánky.
 Simonem Vadáfzy.

1673. expulsos.

1682. Gabrielem Nánássy.

1684. Franciscum Makay.

1685. 1699. Martinum Zádorházy.

Anno 1714. templo parochiali Catholicis reddito, ad ligneum Oratorium cum exigua campana in vico *Pap-sor* restricti sunt.

Anno 1781. publicata per Divum Josephum II. Imp. tolerantia Christiana in conspicuo oppidi loco novum Oratorium ex solidis materialibus, turri, & campanis majoribus ornatum exstruxerunt, quo hodie dum gaudent.

Ordinis S. Pauli I. Eremitæ Patres, regulam S. Augustini profitentes hic celeberrimum, & antiquissimum Monasterium ad S. Aegydiu habebant. Antiquissimum ideo dicebatur: quod posteaquam primum Eremitarum in Patach Comitatu Baranyensi per Bartholomeum Episcopum Quinque Ecclesiensem Anno 1215. erectum Monasterium Tur-

cæ

cæ Anno 1526. evertissent, Ujheliensi Claustro nullum antiquius fuerit. Fundavit namque istud Andreas II. Rex Anno 1221. dum Patakini moraretur in Eremito prope oppidum Ujhely sita, a turri templi *Thuruny* dicta. Anno 1241. per Tartaros eversum Anno 1252. restauravit Bela IV. donata Patribus possessione *Petrahó*, ut supra § 50. monasterioque Anno 1258. ad locum commodiorem translocato, attributa Patribus Eremito sylvosa pone ipsum Oppidum, quæ dein coloniis infesta, nunc sub nomine Curie *Barátszer* venit. Ao. 1312. Carolus I. Ao. 1350. Ludovicus I. Reges confirmarunt, Joannes Comes supra § 51. nominatus foundationem auxit duabus piscinis in sylva *Longh Barát-tó & Casfató* vocatis. Ex Tabul. Ordinis.

Anno 1506. Michael de Buttka vineas *Tólcsvenses*, Anno 1509. Laurentius Faber de *Toronya* pariter vineam, Ao. 1510. Ursula *Varju* unam sessionem in *Kelecsény* Patribus donavit.

Anno 1530. exturbavit Patres ex vinea *Thoronya* Gaspar *Dragffy*, ex Ujheliensi Cænobio, & possessione *Petrahó* Petrus *Perény*.

Anno 1560. cum parochiale Templum *Evangelicis* ea conditione cedendum *Maximilianus Imp.* non abnueret; ut

ut vicissim Patres Paulini ad suum Cœnobium reducerentur, reducti sunt per Gabrielem Perénium.

Anno 1603, pulsi sunt per Bocskaianos bonis eorum in Fiscum Regni reductis.

Anno 1610. Claustrum, & bona sua iterum receperunt. Not. Hist. §. 378. & Art. 2. 1613.

Anno 1626. Templum eorum instauravit & ara majore illustravit Comes Melchior Allaghy. Not. Hist. § 437.

Anno 1665. sub Alphonso Skotniczky Vicario notabili accessione auctus Conventus. Franciscus Somogyi Præpositus Lelesziensis prædivitem supellectilem eidem donavit, vidua Pesthiana Curiam, & hortum in Olaszi. Sophia Báthory vidua Georgii Rákóczy, ejusque filius Franciscus in compensationem injuriarum, per possessores Domini Patlak Conventui illatarum cæssit pagum Kiszte, prædium Komár, Curiam in Barancs, vineas Várallya, & Oremus cum uno fundo in Ujhely.

Anno 1672. invaserunt & expilarunt Conventum tumultuantes Hungari tempore indulgentiarum festo B. Aegydi celebrari solitarum.

Anno 1674. Patris Georgii Csepelény, per tumultuantes Patriæ Cives

Anno

Anno 1672. trucidati corpus corruptionis expers ex Farnolsiensi terreno extractum, in sacelli per Rákoczium in perennem rei memoriam exædificati Chrypta honorifice tumulatum, cum inscriptione, quam Nicolaus Benger Annal. Ord. Vol. 2. pag. 124. exhibet.

Anno 1678. pagi Olafzi, Zsadány, & Sára a fundatione Terebefsienfi avulsi, ad Conventum Ujheliensem applicati sunt.

Anno 1679. 23. Martii iterum invaserunt Cœnobium Tököliani cum sex armatorum centuriis, acrique illud oppugnatione ab hora decima meridiem præcurrente ad ipsam vesperam terminis ex partibus premebant. Propugnarunt locum duo Patres Marcus Belsenyei, & Augustinus Szörény cum 30. viris, remque adeo strenue gerebant: ut incenso etiam Cœnobio, templo, vicinisque circum casis, & horreo conflagentibus propugnatores non cesserint, oppugnantes vero plurimis ex suis desideratis recedere debuerint.

Anno 1690. Stephanus Barlogh pagum Vitány Conventui in viginti mille florenis legavit.

Anno 1706. Franciscus Rákóczy mandaverat Claustrum funditus exuri, ne receptaculo esset Cæsareis copiis, quæ

quæ Duce Generale Rabutinio ad obfidi-
dione premendam Cafsoviam propera-
bant. Sed mandato huic non paruit
Dux Rákóczianus Comes Alexander Ká-
roly, locumque flammis destinatum fer-
vavit.

Anno 1786. sublato ordine Paulino-
rum, Anno 1788. Patres Piarum Scho-
larum Tokaino ad hunc Conventum
transpositi, Gymnafioque majore, &
Collegio ifthic erecto erudiendæ juven-
tuti præfunt magno Reip. emolumento,
uti § 34. indicavimus.

Paulinorum porro Conventum fequen-
tes Vicarii, & Piores regebant:

1.	Joannes	- - - -	Anno 1293.
2.	Laurentius	- - - -	1310.
3.	Petrus	- - - -	1312.
4.	Nicolaus	- - - -	1354.
5.	Martinus	- - - -	1367.
6.	Thomas	- - - -	1393.
7.	Nicolaus	- - - -	1449.
8.	Martinus	- - - -	1454.
9.	Valentinus	- - - -	1462.
10.	Vincentius	- - - -	1465.
11.	Demetrius	- - - -	1477.
12.	Casparus	- - - -	1562.
13.	Michaël	- - - -	1564.
14.	Georgius	- - - -	1578.
15.	Mart. Koprinchic	- - - -	1637.
	N		16.

16. Greg. Jaurinensis - - - - 1639.
 17. Joan. Petroviczy - - - - 1640.
 18. Osvál. Virostek - - - - 1642.
 19. Joannes Vanoviczy, dein Ep.
 Scardon. - - - - 1645.
 20. Greg. Bibery dein Gen. Ord. 1659.
 21. Alph. Skotniczky - - - - 1667.
 22. Augus. Benkovics Gener. Or-
 dinis, dein Ep. Varedin. 1667.
 23. Ludov. Barilovics Gen. Ord. 1689.
 24. Ladislaus Nádasdy, dein Ep.
 Csanadiensis - - - - 1690.
 25. Alex. Skolni - - - - 1696.
 26. Steph. Eniczkey - - - - 1701.
 27. Augus. Bolla - - - - 1713.
 28. Euseb. Radovány - - - - 1714.
 29. Bened. Flavy - - - - 1726.
 30. Paul Vukovics - - - - 1723.
 31. Joseph. Simonyi - - - - 1726.
 32. Paul. Fejér - - - - 1732.
 33. Paul. Leteney - - - - 1738.
 34. Gerar. Bogovics - - - - 1744.
 35. Jos. Kunktár - - - - 1747.
 36. Joach. Kollarics. - - - - 1755.
 37. Joseph. Keresztes - - - - 1707.
 38. Laur. Ország - - - - 1770.
 39. Mich. Kuzlics - - - - 1758.
 40. Hyeron. Marton - - - - 1773.
 41. Franc. Vidy - - - - 1776.
 Cæterum Oppidum Ujhely 6000. in-
 colarum, 2832. jugera agrogum glebæ
 fer-

fertilis numerat, coloni Hungari, Germanis, Slavisque mixti diversas religiones profitentur, Romano, & Græco-Catholici sua templa, & parochos, Helvetici Oratorium, & Ministrum, quin & Judæi eximiam synagogam scholasque normales nationales habent. Augustani, & Græci non uniti Tokaino affiliantur. Ruthenorum hic Anno 1700. Archiepiscopus residebat.

Inter cultiora oppidi ædificia eminet ampla domus Comitatus, in qua Conventus provinciales celebrantur, complectens Tabularium provinciæ, artificiosæ structuræ carceres cum sacello, in quo Captivi sacerdotem Divina peragentem & audire, & videre possunt ex novem carceribus, & uno tridinio.

Alluitur Oppidum amne Ronyva, ponte lapideo strato, & quatuor molas aquaticas, Dominii, Oppidanorum, Parochi, & Harthaianam sustinente.

Terrenum Orientem versus longo tractu ambit Longhia sylva, glandium ferax, per cujus medium Bodrogus fluvius volvitur, & exquisitissimos carpiones, ac lucios Oppidanis suppeditat.

Montibus quoque præcipuis, & generosi vini feracibus clivis gloriatur Oppidum. Altissimus est *Magos hegy*, quem ignivomum olim fuisse crater,

& copiosa circa eum Lava prodit. Hunc sequitur *Sátor* in vertice expansi tentorii forma, prominentibus ex eo minoribus collibus castrorum speciem referentibus. Reliqui montes, & Clivi sunt: *Vár-hegy*, *Szár hegy*, *Bányai*, *Fekete-hegy*, *Köves-hegy*, *Boglyoska*, *Veres-haraszt*, *Tompa*, *Meleg-Ódal*, *Néma-hegy*, & *Czepre*. Prorumpunt ex his fontes salubres. Eorum præcipuus est *Berzsik* in area nundinarum, qui per subterraneos canales derivatus salit in platea principali ante domum Comitatus cum maxima gloria salubritatis. Alter *Zsólyomka* in radice montis *Magos-hegy*, ubi in amœna valle series domorum ex utraque parte inter plateam a Philomelarum cantu *Fülemie úttza* vocatam. Tertius *Kómló-Kút* in plano inter agros. Quartus infra montem *Szár-hegy*, quintus infra clivium *Köves-hegy* sextus infra *Néma hegy* *Szent-János Kúttya* ideo vocatus: quod post festum Nativ. S. Joannis exarescat.

Nundinæ tota hac ora celeberrimæ diebus Palmarum, B. M. Visitandis, SS. item *Ægydii*, & *Emerici* hic celebrantur. Sigillum Oppidi literam W. & annum 1505. refert.

Adjacent Oppido tria Diverticula: *Néma* ubi diverlorium, *Unghvár* distincti

cti

eti alicujus Oppidi speciem a longinquo præferens, ubi tamen nonnisi Cellaria in saxu friabili excisa, superne autem domus vineariæ habentur, excursionibus & computationibus incolarum accommodæ Tertium remotius diverticulum est *Hofzúláz*, per Josephum II. Imp. coloniis Suevicis infessum, quod jam distinctam ab Oppido possessionem efficiet.

Anno 1702. Franciscus Rákóczius in defluxu fluvii Ronyva novum Oppido vicum addiderat, eumque Prætorianæ suæ Cohorti *Palotás* dictæ Not. Hist. § 726. memoratæ habitationi destinatum incolæ *Palotás úttza* dicebant, Rákóczius autem a loco natalitatis suæ *Borfi-szer* vocaverat, qui taliter etiam in Donatione Thrauczoniana supra § 51. compellatur. Fugiente Anno 1711. Rákóczio, ne vel memoria prætorianorum ejus superfit, solo æquata ædificia, Zingarisque in rudibus casas suas figentibus Platea *Czigány úttza* vocari cæpit, sed in dies increfcente politiorum incolarum numero, ædificiisque cultioribus & hic positis, vicus oppido unitus tam veterem, quam recentiore nomenclaturam amisit, & nos etiam tantum pro illustranda vici *Borfi-szer* in Donatione Thrauczoniana comprehensi nomenclatura ortum,

& Metamorphosim illius hicce deduximus.

Accedit non postrema gloria Oppido etiam in eo quod celeberrimam patriæ, & ætatis nostræ Poëtriam Barbaram Mólnár regeneraverit, & sinu suo foveat, cujus patria lingua conscripti versus sub titulo *Mólnár Borbála munkáji* sive acumen ingenii, sive ars Poëtica spectetur ejus sunt elegantia: ut merito Unive sã nationis honori cedant: quod non tantum Galli, Angli, & Itali, sed nos quoque Hungari tam excellentis ingenii, & judicii fœmina gloriari possimus.

Nos quoque Eperiefsini quidem in lucem editi, sed avitæ portionis nostræ Ujheliensis possessores hoc in Oppido quondam floruimus, Elegiasque nostras, & Poëmata ad annum *Ronyva* conscripsimus, uti perhibet Elegia totius vitæ nostræ cursum exhibens

Fragopoli primum vitales hausimus auras,
 Prima urbs vagitus audiit ista meos.
 Protinus infantem nitidas accepit in ulnas

Phœbus, & Aonidum, dixit, alumnus eris.

Parce puer lachrymis, venient & fletibus anni,

Hei

Hei mihi! fortunæ vulnera quanta
feres!

Aspice cænoso spumantem vortice *Rony-*
vam,

Stant ubi Rutheni diruta castra Ducis.
Has quondam ad falices, hæc ad coryleta
canendo

Deduces Latias ex Helicone Deas.
&c. &c.

§ 53.

NAGY- & KIS-TORONYA, <sup>Nagy-
& Kis-
Tornya
pago</sup>
olim Thurul, Turuny, Felső-alsó-To-
ronia, duo pagi distincti, a turri Au-
gustinianorum sic dicti, qui hic domici-
lium in Eremito sylvestri pagi Nagy, seu
Felső-Toronya olim habebant. Ut
supra § 50. 52.

Anno 1221. Fundaverat hic Mona-
sterium Rex Andreas II. Anno 1241.
per Tartaros eversum, Anno 1258. Uj-
helinum translocatum, pagi Felső-To-
ronya medietate Patribus attributa.

Anno 1254. Terra Turonya per
Familias Uz, & de Tolchova redempta
est a filiis Simon. Not. Hist. § 24.

Anno 1281. Michael, & Ompud
coram Capitulo Agriensi testantur: quod
Farkasius de Emewd obligationi certæ
dotis satisfecerit, & ideo eidem posses-

N 4

tionem

tionem Turonya in Comitatu Zemlin reddiderint. MSS. Kaprinyay Tom. 1. pag. 249. 256.

Anno 1321. Micz Baniani posteri etiam possessionem Turonia pro Castro Purusthian permutarunt. Supra § 52.

Anno 1330. Joannes de Comitatu Potokiensi supra § 51. nominatus possessionis Felső-Toronya medietatem Monialibus Ordinis S. Claræ Patakini ad S. Annam degentibus donavit.

Anno 1380. Occupavit possessiones Nicolaus de Perén, sed Monialibus Felső-Toronya reddidit. Not. Hist. § 51.

Anno 1390. In possessorio pagi Kis-Toronya per donationem Sigismundi Regis confirmatus. Not. Hist. § 51.

Anno 1512. Felső-Toronya in dimidietate pertinebat ad Augustinianos, five Paulinos Ujhelienses, altera medietate ad Moniales S. Claræ in Patak degentes pertinente. Wagner Tom. XV. pag. 164. MSS.

Anno 1530. Exturbavit possessorio Moniales, & Monachos Gaspar Drágffy, hocque in sexu virili extincto.

Anno 1578. devenerunt in possessorium Familiæ Dobó, per quam ad arcem Patak applicatæ possidebantur per heros arcis, donec Francisco II. Rákóczy perduellonis convicto Possessio Nagy-To-

Toronya forori Aspremonthianæ cessisset, Kis-Toronya autem Principi Leopoldo Donato a Thrauczon per Carolum VI. Imp. donaretur, per cujus defectum rursus in Fiscum Regium devoluta, nunc per Cameram Regiam possidetur. Sunt præterea in Kis-Toronya Baronibus Sennyey duæ Curiaë a Comitibus Pethö in eos devolutæ.

Incoluntur ab Hungaris Catholicis, & Helveticæ Confessione addictis, quibus in Kis-Toronya oratorium est. Nagy-Toronya 1215. Kis-Toronya 481. jugera agrorum numerat agricolatione bona. Sunt utrique pago sylvæ quercinæ, & Clivi vini præstantioris feraces Mákos, Keletka, & Fekete-hegy dicti. In Classe tamen vinearum Submontanarum nonnisi Clivi Kis-Toronyienses recensentur.

§ 54.

Reliqua etiam loca secundæ, & tertie Classis sic descripta habemus; sed jam opus in majus volumen excrevit, Cum itaque omnium alioquin locorum descriptionem in Notitia Politica Comitatus daturi simus, tum ne eandem crambem repetere videamur, tum quia hæc in Classe submontanorum non comprehenderentur, a secundæ, & tertie

Secundæ
Tertie
Classis
Loca
cur ex-
missa?

N 5

Clas-

Classis locorum descriptione hic præscindimus.

§ 55.

De dis-
tractio-
ne vini
To-
kayni
promo-
venda
Opinio.

Si alicubi, in prærecensitis certe locis felix esset incolarum conditio, si distractionis vini melior modus iisdem suppeteret. Commercium istud vel maxime versus mare Balthicum cum nationibus Septemtrionalibus constabiliendum censeremus. Cum enim versus mare Adriaticum propter longinquum intermedium usque portum Fluminensem, vel Tergestinum terrestre iter, copiam item vinorum Italicorum, Gallicorum, Cypriorum, versus mare autem nigrum propter obstacula ditionum Turcicarum, & solius nationis Russicæ viciniam florens vini hujus commercium vix sperari possit, e contra situs partium istarum ita sit positus: ut per navigabilem fluvium Popradum ex Comitatu Scepusiensi in Vistulam defluentem omnia partium istarum producta in propingvo usque mare Balthicum beneficio aquæ transponi, & ibi non solum cum nationibus Septemtrionatibus Russis, Danis, Suecis, hoc naturæ producto carentibus, sed etiam cum Batavis, Anglis, quin majore Germaniæ parte per mare
Ger-

Germanicum longe utilissimum commercium institui posset, hoc præ aliis constabiliri, & obstacula removeri deberent. Removerentur autem: si cum Rege Borussiae tractatus iniretur: ut vectigalia ad minus a Transportandis aliorum vinis (*Transito*) imminueret. Si vina pro mercibus illis extraneis, utpote pellibus, & aliis, quibus ditiores Cæsareo-Regiæ carent, permutarentur. Taliter optimo cum successu mercaturam olim exercebant quæstores, & pelliones Scepusienses, dum vina Tokayna pro pellibus in nundinis Lipsiensibus, Dresdæ, & Hamburgi permutabant. Similis permutatio institui posset cum Polonis, & Silesitis pro tela, cera cannabe. Posset augeri hoc commercium: Si Viennæ, Tergestii, & Flumine talis societas coalesceret, quæ merces Cæsarearum Fabricarum, Zacharum, fabasque Arabicas pro vinis Tokayensibus permutaret. Permutationem talem Optimo cum successu jam faciebant Tokayni Quæstores Stegner, & Keffala. Non exiguum exinde etiam in populum dimanat commodum: quod Imperator Russiae Residentem suum Tokayni habeat; quid si depositoria adhuc vinorum pro exercendo cum Russis Commercio Leopoli in terris Austriacis,
Kio-

Kioviæ, ac in Oczakov ad fluvios Boristenem, & Bohum in terris Rufsicis instituerentur, & tam ibidem, quam Tokaini societates mercatoriæ coalescerent?

§ 56.

Opinio
nonnul-
lorum
refelli-
tur.

Promovendum hoc commercium nonnulli putant: si diversæ qualitatis vina ad instar Gallicorum, Hispanicorum, Lusitanicorum, & Italicorum, ex vino quoque Tokajensi ordinario per excoctionem, ac spirituosum etiam potus, & liquores per distillationem conficerentur. Negare quidem non possumus: naturam arte juvari posse, & ideo excoctio spiritus vini ex briza, vel fœcibus: confectio vini absinthiaci, imprægnatio novi vasis, cui mustum infunditur, odore florum sambuci, aliaque innocua, quæ vel saporem, vel odorem vino conciliant, nullam subeunt reflexionem; sed quod excoctionem, aut artificiose procuratum dulcorem, vel effervescentiam adtinet: tantum distare nobis videtur vinum tale arte paratum ab illo, quod sol beneficus in ipsa matre vite paravit, quantum distant figmenta Alchymistarum ab auro per matrem naturam in visceribus terræ parari solito. Excoctione impeditur debita fermentatio

tio, spiritu sæ particulæ avolant, dulcor sic præparatus successive vertitur in aciditatem, stabilis efervescentia paratur rebus abominabilibus, dulcor sæpe fanitati noxiis, uti plumbo, Color Sulphureo odore plurimis ardorem internum causante, & ideo sinceri Hungari maneamus in posterum etiam in prisca gentis, vinique nostri sinceritate, quæ nobis creditum apud Exteros hactenus conciliavit. Ipse Wanierus dum confectionem vinorum Gallicorum arte paratorum describit, & docet, optime subjungit:

Divitibus quicunque volet fucata venenis
Dolia corrumpat, tu purum a vite Lyæ-
um

Semper ama, medicata placent, sincera
ruentem

Vina fovent stomachum-

§ 57.

Ad provehendam fortem incolarum nonnulli autumant: legem etiam illam Regni Art. 12. 1729. qua coemptio Uvarum passarum non possessionatis est prohibita, mitigandam, confectionemque vinorum irrestrictè omnibus tam indigenis, quam alienigenis concedendam
veni-

Obser-
vatio
nonnullorum
de Art.
12 1729.

venire. Hi pro motivis adducunt: quod extranei natura ad commercia nobis accommodatiora in societatem potius alligandi, quam alienandi veniant. Quod non possessionati quoque onera publica ferant, & ideo conveniens sit: ut ex commo pariter publico participant. Quod per tales quoque productum istud intra-Regnanum consummatur, & educatur, consumptionis vero, & educationis fontes non præcludendi, ast potius in plures ramos aperiendi. Quod fraudes non aliæ præmetui possint, quam vel substitutio vilioris vini, & uvarum occasione vindemiæ, vel adulteratio per artificiose procuratum dulcorem. Priorem sat, superque præcavent Magistratus Comitatus, localis, & Domina Terrestalia, posterior coëmptione Uvarum passarum non fit, sed alia ratione, unde stante etiam lege apud Diversitores nunquam sufficienter præcavebitur, & plerumque impunita manet. Denique obtendunt experientiam optimam rerum Magistrum Regnante Divo Josepho II. Imp. ostendisse: indultum tunc omnibus promiscue liberum cum uvis passis quæstum nullo prorsus incolarum damno, quin cum lucro intervenisse. Libertas hæc plurimos præsertim extraneos ad emendum allexit, per concursum plurimum

rium emptorum musti, & uvarum pas-
 farum pretium adeo increvit: ut pro
 felicissimo reputaretur, qui occasione
 vindemiæ mustum, & uvas passas di-
 strahere poterat, plebsque Contribuens,
 cujus ratio haberi debet, plurimum pa-
 rati æris ex concursu tali emptorum par-
 ticipavit.

§ 58.

Quæ argumenta num tanti sint pon-
 deris: ut abrogandam, vel mitigandam ^{Conclu-}
 Patrum legem exigant? Patribus Patriæ ^{sio}
 expendenda substernimus. Judæi certe
 propter innatas iisdem fraudes, & a
 montanis Civitatibus arcentur, & *Cre-*
ditum Nationis conditæ præmissæ legis
 fuit ratio, &

FINIS.

Zemplén vármegye bortermő hegyeinek és helyeinek történelmi, politikai és gazdasági ismertetése

Szirmay Antal

Szirmai Szirmay Antal, a szent császári és apostoli királyi felség udvari tanácsosa
Zemplén vármegye bortermő hegyeinek és helyeinek történelmi, politikai és gazdasági ismertetése

Kassán,

Johann Joseph Ellinger császári és királyi privilegizált nyomdász betűivel, 1798.

„Hic Baccho locus, his ultro bonus imperat arvis,
Nec Regni ulterius curat protendere fines.”

Vanière: *Praedium rusticum*¹ X. könyv.

(Ez a hely Bacchusé, ezeken a vidékeken magától jóságosan uralkodik,
és nem törekszik arra, hogy tovább terjessze uralma határait.)

¹ X. könyv, 31–32. sorok. Első kiadás: VANIÈRE 1682. A legvalószínűbb, hogy Szirmay a nagyszombati kiadást használta: VANIÈRE 1772. A Vanière-idézetekről lásd a tanulmányt, IV. 3.

Előszó

Amikor a *Zemplén vármegye történelmi, politikai és helyrajzi ismertetés*² állítottam össze, barátaim gyakran kérleltek, hogy, amíg a művem átmegy az udvari cenzúrán, a közérdeklődésre való tekintettel legalább a zempléniak borairól és bortermő helyeiről szóló feljegyzéseimet adjam ki külön kivonatban. Engedtem a barátaim óhajának, és azoknak a bortermő hegyeknek és helyeknek az ismertetését, amelyek a tokajiak, avagy amiként hívják őket, a hegyaljaiak közé tartoznak, közkinccsé teszem. És hogy a közjavára legyek, gazdasági kérdésekkel gyarapítom, de hogy ne legyek terjedelmes, az iratok tömegéből, amelyekhez sokszor folyamodtam, csak keveset közlök, a jóindulatú olvasó megvidámítására pedig olykor borászok tréfáit és borainkról szóló közmondásokat csempészek a szövegbe. Üdvöz légy, jóindulatú olvasó, és légy kegyes hozzám!

Kelt falvamban³ 1798. március 19-én.

Szirmay Antal

1. § A Tokaji-hegy

Zemplén megye bortermő hegyeinek leírását a legelőkelőbbel, mégpedig az egész földkerekségen a legjobb hírűvel, a Tokaji-heggyel kezdjük. Noha jogosabb lenne ezt Tarcali-hegynek nevezni egyrészt a nyugati lábánál fekvő Tarcal mezővárosról, másrészt mivel a Pannóniát elfoglaló őseink is így nevezték el a legserényebb vitézről, Tarcalról, miként azt Anonymus, Béla király jegyzője nyomán a *Not. hist.* 7. fejezetében bemutatjuk. Anonymus 16. fejezete így szól: „Ekkor Ond, Rettel meg Tarcal,⁴ miután az erdőn áthaladtak, a Bodrog folyó mellett lovagoltak; majd mintha pályadíjért futottak volna, sebes vágásban nyargaltak fel egy jó magas hegynek a csúcsára. A másik kettőt maga mögött hagyva Tarcal, a serény vitéz ért fel elsőnek a hegyromra. Ezért a hegyet attól a naptól kezdve mostanáig Tarcal hegyének nevezték. A három úr a hegy csúcsáról, ameddig csak a szem ellát, körös-körül megszemlélte a földet; kimondhatatlanul meg is szerette azt, és mindjárt azon a helyen, pogány szokás szerint, egy kövér lovat ölve le, nagy áldomást csapott.”⁵ Két mezőváros, Tokaj és Tarcal között magasodik, magányosan emelkedik ki a sík vidékből, karjait sokféle irányba nyújtja le a lejtőkön, így a szőlőknek alkalmas otthont nyújt. A fele magasságáig csupa szőlő fedi, feljebb meredek, a csúcsán domború és kopasz, ezért is kapta a Kopasz-tető nevet. A nép azt beszéli, hogy esténként boszorkányok szoktak ott gyülekezni és táncolni. A megye levéltárában található egy 1703-ik évi úgynevezett köztiszti eljárás avagy bírói per az ott táncoló boszorkányok ellen. Amikor egy negyvenéves menyecskét vetettek vizsgálat

² Szirmay a két megyemonográfiáját (SZIRMAY 1803, 1804) eredetileg egyetlen mű két részének gondolta el, ennek a közös címéről van szó. Lásd a tanulmány I. részét.

³ Véke (ma Vojka).

⁴ A nyomtatványban (Anonymus nyomán) *Onudu, et Rettel, ... Turzoll*.

⁵ Pais Dezső fordítása (Pais, kiad., Anonymus 1926), némi módosítással (Anonymus művének szövegahagyományában a *Ketel* és *Ret(t)el* névváltozat egyaránt előfordul, és Szirmay Schwandtner kiadása alapján a *Rettel* változatot követi: lásd a tanulmányt, III. 2. e.)

alá, azért tagadta, hogy táncolt az ördögökkel, mert már éltesebb korú. A megyei jegyző, Keresztes Ferenc, aki tréfás férfiú volt, az idős leányzó vizsgálatához ezt az adomát fűzte: *Negyvenesztendő leánnyal már az ördög sem akart táncolni!*⁶ A keleti és a nyugati része közepes minőségű bort terem, jóllehet itt is kitűnik a Melegódal és az Aranyas lejtő. A legjobb termést a Mézes-málnának nevezett déli rész hozza. Az északi részen termő borok gyengébbek. A csúcán a talaj köves, a közepétől az aljáig porhanyós és morzsolható, homokkal, kavicssal és agyaggal kevert. Belül a felszíne alatt az egész hegy sziklás, hat forrás van rajta, három Tokajnál és ugyanannyi Tarcánál.

2. § A hegyaljai hegyek

A Tokaji-hegyet más bortermő, Hegyaljának mondott hegyek követik, amelyek Bodrogkeresztúr mezővárosától húzódnak északra, és egy karjukkal nyugat felé nyúlva Zombor, Mád, Tállya mezővárosok vannak a lábaiknál, a másikkal pedig keleti irányban folytonos sorban Kisfalud, Szegi, Erdőbénye, Liszka, Tolcsva, Vámosújfalú, Zsadány, Sára, Olaszi, Petrahó, Patak, Ardó fálvagnak és mezővárosoknak adnak helyet egészen Sátoraljaújhelyig. Ez utóbbiban a Magos-hegy azért nevezetesebb a többinél, mert a kráter és a körülötte nagy mennyiségben található láva arról tanúskodik, hogy ez egykor tűzhányó volt. Ezeket a hegyeket csak egy völgy választja el a Tokaji-hegytől, hogy a boruk minden különbség nélkül hasonló dicsőségre tegyen szert. A különbségükről éppúgy, mint a felsorolásukról a megfelelő helyeken még lesz szó, az őket alkotó föld tulajdonságáról pedig a tudós Dercsényi János, a vármegye rendes orvosa hozzáértően értekezett a tokaji bor forrásáról⁷ nemrég, 1797-ben kiadott kis műve mellékletében.⁸

3. § A hegyek belső összetétele

Dercsényi arról értekezik, hogy ezek a hegyek legnagyobb részt kovaföldből tevődnek össze. Ezért a tolcsvai hegyek gazdagok jáspisokban és a cseh gyémántoktól alig különböző kristályban, a Tokaji-hegy oldalában pedig gránátokat ásnak ki, Pataknál pedig – igaz, kicsiny méretűeket – rubinokat gyűjtenek. Tolcsva mezővárosnál pedig arany- és még ezüstércre utaló jelek vannak, de nem éri meg kitermelni, miként erről még Tolcsva mezőváros leírásánál szót fogunk ejteni.

Említésre méltó Ferenczy Jánosnak, Vámosújfalú jegyzőjének felséges Mária Terézia császárné és királynőhöz 1752-ben anyanyelvünkön írott levele a tolcsvai területen talált jáspisokról, amelyet a Zemplén vármegye levéltára 43. jegyzőkönyvének 312. oldala tartalmaz, és amelyet a királyi kancellária visszaküldött a vármegyének. Ebben a jegyző

⁶ A nyomtatványban Szirmay dőlt betűvel emeli ki a magyar nyelvű idézeteket; e fordításban hasonlóképpen, dőlt betűvel fogjuk jelölni az eredetiben is magyarul szereplő idézeteket.

⁷ A „forrás” itt mint borászati szakkifejezés szerepel (*effervescentia*); a „forrásáról” (Gährung) az utolsó szava mind a német, mind a magyar Dercsényi-mű címének.

⁸ A német mű (DERCSÉNYI 1796) magyar fordítása év nélkül, 1796-ban vagy 1797-ben jelent meg: DERCSÉNYI [é. n.]. A fordításában a 91–106. oldalon található melléklet címe: „Geognostica vagy a föld természeti tulajdonságait kimagyarázó Tóldalék”.

arról tesz jelentést, hogy a tolcsvai területen jáspisokat talált, és bányát kellene nyitni ott ezen kövek miatt őfelsége nevének legnagyobb dicsőségére, minthogy ilyen rendkívüli és ritka anyagot találtak a királyi tartományában. A kőből egy példányt is bezárt a levélbe, hogy őfelsége nagyobb bizonyosságot nyerjen erről a ritka felfedezésről. Kérte, hogy az elküldött követ adja át egy hozzáértő csiszolónak (*valami jó slajfernek*), hogy a felszínét ólomhenger (*ólom karikán*) segítségével szépen letisztítsa, majd pedig alakítsa valamilyen formára, de szépen, szögletesre, gömbölyűre vagy egyenesre csiszolva, és majd miután Isten sok ilyen darabbal megáldotta őfelségét (amit teljes szívéből kíván), az ilyen darabokból, de szépen, tükörszerű táblákat alakítsanak ki vagy hagyják meg őket ovális alakban, hogy őfelsége a hálósobái padlóit ki tudja velük rakatni, a kisebb darabokból pedig különféle ritkaságokat (*sokféle ráritásokat*) készíttethessen, úgymint dohánytartó dobozokat császári férje számára vagy a hercegi fiak magyar dolmányához gombokat. Azt írja, hogy harminc évvel azelőtt hallott olyanról (*ha igaz*), hogy Velenében egy kápolnát építettek ilyen kövekből. Talán még él valaki azokból a mesterekből! Közülük meg lehetne hívni egyiket-másikat. Végül oly nagy hűsége jutalmát kéri, sógorát pedig (*Lórintz György uramat*), a tekintetes vármegye akkori esküdtjét, aki igaz római katolikus ember, királyi figyelmébe ajánlja, hogy az szolgabíró legyen. A kedvező választ a tokaji postára várva még azt is hozzáfűzte, hogy a hozzá írandó levélben a következő megszólítással illessék: „*P. S. Ezekre leendő kegyes jó választát a tokaji postára elvárom, csak ilyen titulussal: Nemes, nemzetes Ferenczy János uramnak, váamosújfalusi helység érdemes notáriusának mint igaz hívemnek becsülettel adassék, per Tokaj, Vámosújfalu.*”

4. § A szerencsi hegy

Délről a kitűnő szerencsi hegy szomszédos, amelyet a magyarok neveztek el így Pannónia szerencsés elfoglalása miatt (*Not. hist.* 7. fejezete és az említett Anonymusnál a 17. fejezet). Hasonló közbülső völgygel szétvágott, szőlőt termő, ámbár eltérő természetű. Az egyik karját a szomszédos falvakkal, Onddal és Goloppal osztja meg, a másik karja pedig Monokig nyúlik.

5. § Hegyalja keletről szomszédos hegyei

Ugyanilyen dicséretet érdemelnek, amelyek a hegyaljai hegyektől keletre húzódnak, mégpedig azok az egyéb szomszédos hegyek, amelyeket a hegyaljaiaktól egy közbülső síkság választ el. Ezek a mind szőlőtermő hegyek a Bodrog folyótól Zemplén mezővárosa és [délről] Szőlőske, Ladamóc, Bári, nyugatról Nagytoronya és Kistoronya falvak, keletről pedig Céke közé terjednek ki egy mérföldnél is hosszabban.⁹

⁹ A latin szöveg (amely Bél/Matolay kéziratának mondatán alapul: Tóth, ed., Bél 2018, 117) itt pontatlan és nyelvtanilag nem egyértelmű, a magyar fordítás ezt szövegűen tükrözi. Valójában a szóban forgó terület Céke északról (nem keletről) határolja, Zemplén városa viszont keletről.

6. § A bodrogekői hegyek, Kövesd¹⁰

Vannak még folyókői szőlőtermő hegyek a Bodrogeköz szigetén is. Közülük az első a kövesdi hegy a Hegyalja térségből, amely nemcsak magasságával ér fel amazokkal, hanem ráadásul még sokkal szebb fekvésű náluk. A kecskebak két szarvához hasonlító két gerince van, ezért a helyiek Bakhegynek mondják. Ezeknek a tetejéről a teljes folyókői térség belátható egészen a Tokaji-hegyig. A karját a szomszédos Szerdahely¹¹ faluhoz nyújtja, és az oldalain nagy kiterjedésben kiváló szőlő borítja. Egy kis völgygel elválasztva tőle egy bájos domb található, amelynek tetején áll Kövesd vára. A felszínén homokos és morzsolható a talaja, belül azonban sziklás, márványból álló.

7. § A helmeci, szentesi hegy

Az előbbi magassága és borának ismertsége révén a helmeci hegy követi, szépségében azonban megelőzi azt. Kerekdedebb ugyanis és a tetején annyira lapos, hogy onnan keletre nemcsak Munkácsig és délre nemcsak Debrecenig lehet könnyűszerrel ellátni, hanem északra még a Kárpátokra is kilátást nyújt. Az egyik lábát nyugatra a szomszédos Szentes¹² birtokon túl nyújtja, ahol szőlőt is termesztene. Egyébként itt annyira bőségben áll rendelkezésre a természet által rétegekre szabdalt szikla, hogy ha a természet munkájához még szakértelem társul, akkor az épületek padlóíhoz igen szép burkolatot szolgáltat.

8. § A krivostyáni hegy

A krivostyáni¹³ hegy távol esik ezektől, a Bodrogeközön kívül északra négy mérföldre fekszik, és már Ung vármegyével határosan a Laborc folyó túlsó partján van, ahol a Homonnai járásból indul. Hosszúka és az oldala szépen délre néz, pompás fogyasztást nyújtó dicséretes szőlői vannak.

9. § A barkói hegy

A barkói hegy az előbbi hegyvel nyugatról szomszédos, és csak a köztük folyó Laborc választja el őket, a csúcsával, hosszúságával és szőlői hasonlóságával a másik nyomában jár. Északról egy ugyanilyen nevű vár romja található rajta, amelyről a Notitia historica comitatus Zempleniensisben sokat szóltunk, és Barkó hely leírásánál még sok szót fogunk ejteni.

¹⁰ Ma Nagykövesd (Velky Kamenec).

¹¹ Ma Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom).

¹² Ma Bodrogszentes (Svätuše).

¹³ A település ma Órmező (Strážske) része (Gödörös).

10. § A gálszécsi, a varannói, a homonnai és a domásai hegyek

Ezek a szőlőtermő gerinceken kívül ott vannak még Gálszécs mezőváros lakosainak a Dargó-hegy kicsiny részén művelt szőlői, de ezeket nem érdemes számba venni. Varannó és Homonna mezővárosok és Nagydomása és Kisdomása falvak hegyein is – miként az az összeírásokból kiderül – volt még szőlő az 1732-es évben, de minthogy az túl fanyar volt, és ezért az utódok felhagytak vele, ezért már nem kell a zempléni szőlők között számon tartanunk.

11. § A borok hozama és osztályaik

A szőlőtermő gerincek és hegyek bemutatása után számba kell vennünk az ebben a térségben előforduló mindenfajta bor termés hozamát és eltérő mivoltát. Ami a termés hozamot illeti, közepes szüret esetén egy-egy kapaalja szőlő után egy háromakós hordó bor fog teremni, a kapaaljak számából levezetett számítás alapján közepes szüret esetén könnyen akár 80 ezer hordónál avagy 240 ezer akónál is több bor teremhet. Ezek közül első osztályúak: Tállya, Ond,¹⁴ Rátka, Mád, Zombor,¹⁵ Tarcal, Tokaj, Bodrogkeresztúr, Kisfalud,¹⁶ Szegi, Liszka,¹⁷ Erdőbénye, Tolcsva, Zsadány,¹⁸ Petrahó,¹⁹ Patak, Vámosújfalú, Sátoraljaújhely, Olaszi,²⁰ Kistoronya. Másodosztályúak: Monok, Szerencs, Bekecs, Kövesd,²¹ Szentés,²² Királyhelme, Zemplén, Szőlőske, Csernakó,²³ Nagytoronya, Bári, Ladamóc. Harmadik osztályúak: Krivostyán,²⁴ Barkó, Gálszécs.

12. § A borok tulajdonságai

A borok miként helyük és elnevezésük szerint, úgy kiválóságuk és erejük szerint is eltérnek egymástól. A legédesebbek és szinte legjobbak a tarcali borok a Mézesmálról,²⁵ a tokaji és mádi borok. Leginkább a tállyaiak tartalmasak, amelyekről az a hír járja, hogy még a tridenti zsinaton is tréfás dicséretben részesültek. A zomboriak szinte valamennyi közül a legerősebbek. A szegiek és a zsadányiak a legaromásabbak. A tolcsvaiak és bényeiek állnak el a leghosszabb ideig, még tengeri úton sem lesz semmi bajuk. A többi bor a bodrogköziekkel együtt egy kicsivel könnyebb. A gálszécsiek, a krivostyániak és a barkóiak is dicsérik a saját borukat, mivel az módfelett tiszta és csodás kiáltozásokat vált ki a fogyasztóiban.

¹⁴ Ma Szerencs része.

¹⁵ Ma Mezőzombor.

¹⁶ Ma Bodrogkisfalud.

¹⁷ Ma Olaszliszka.

¹⁸ Ma Sározsadány része.

¹⁹ Ma Sárospatak része (Bodroghalász).

²⁰ Ma Bodrogolaszi.

²¹ Ma Nagykövesd (Velky Kamenec).

²² Ma Bodrogszentés (Svātuše).

²³ Ma Csarnahó (Černochoh).

²⁴ Ma Őrmező (Strážske) része (Gödörös).

²⁵ Más néven Mézes-málé, lentebb Szirmay is inkább így nevezi.

13. § A tállyai borhoz kötődő hagyomány²⁶

Annak a hagyománynak az eredete, hogy a tállyai borokat a tridenti zsinaton elismerőleg említették, oda vezethető vissza, hogy Draskovits György bíboros, kalocsai érsek, akit mint akkori pécsi püspököt 1562-ben követként küldtek a szent zsinatra a Magyar Királyság részéről, jobb szemből készült tállyai bort vitt magával. Az történt éppen, hogy a szentatya²⁷ az egyház többi bíboros atyájával együtt vendégül látta ebédre. Eszegetett, iszogatót, mulatozott a szent gyülekezeten az Úrban. Dicsérték Champagne borait, a Krisztus könnyéről²⁸ elnevezett és a többi számtalan, hosszú sorban odahozott bort. A magyar főpap is előhozza a tállyai borát, amely messze megelőzi az itáliai borokat, és ősi magyar nyíltszívűséggel megkínálja vele a lakoma legszentebb vezetőjét. Ez megköstolja ezt a mennyei nektárt, és kérdi, hogy tán angyalok hozták, vagy honnan van. A püspök azt feleli rá, hogy Tállyáról. A pápa az ital fenségességétől szinte elragadtatva így kiáltott fel: A legfőbb paphoz ilyen/tállyai borok illenek!²⁹

14. § A hagyomány bizonyítékokkal történő igazolása

A helyieknek ezt a hagyományát kellő bizonyítékok támasztják alá. Erről az eseményről Johannes Bocatius kassai polgármester, a tridenti zsinat kortársa is beszámol a Bártfán 1599-ben nyomtatott *Hungaridos libri poematum quinque*³⁰ II. könyvében, ahol így ír:

„Hungara ni Getici sentiret acinacis iras,
Nonne satis felix terra vocanda foret?
Ut taceam reliquas, quis coelitus aucta superbit
Dotibus, est sapido nobilitata mero.
Incola qua passim generosas educat uvas,
Est locus: Hungarice *Tallia* nomen habet.
Hinc Bacchi latices abvexerat Itala tellus,
Dulcia Pontifici dona ferenda suo.
Mox Pater admiscens cupidis nova pocula labris
Laudat, et unde liquor sit bonus iste, rogat?
Hungarus huic praesul, cui nota locique merique
Conditio: est matri *Tallia* nomen, ait.
Gratulor ergo mihi, Papa dicit, *Talia* nobis
Vina: patrem sanctum *Tallia* vina decent.”

²⁶ A 13–15. fejezetekben szereplő forrásokról, versekről lásd a tanulmányt, IV. 3.

²⁷ III. Gyula pápa.

²⁸ Lacryma Christi.

²⁹ „Summum pontificem talia vina decent.” Szójáték a „talia vina” és a „Tállya vina” hasonló hangzása alapján.

³⁰ BOCATIUS 1599, 240. Ennek szövege némileg eltér Szirmay idézetétől; ortográfiai különbségeken túl Bocatiusnál *avvexerat* áll *abvexerat* helyett (7. sor), egy félsor pedig teljesen különbözik: *Subiicit huic aliquis, cui nota locique merique* (11. sor).

(A magyar földet nemde elég szerencsésnek nevezhetnénk, ha nem tapasztalná a géta³¹ kard haragját? Hogy mást ne is említsek, amelyekkel az ég akaratából mintegy ajándékokkal elhalmozva büszkélkedik, az ízletes szinbora is híressé teszi. Van egy hely, amelynek magyarul Tállya a neve, ahol az ott lakó mindenütt nemes szőlőket termeszt. Bacchus nedűit innen vitette el az itáliai föld, hogy a főpapjának édes ajándékokkal szolgálhasson. Majd az atya sóvárgó ajkaihoz emelve az új serlegeket, dicséri, és kérdezi, honnan van ez a pompás ital. Azt válaszolja egy magyar főpap, aki számára ismert a hely és a bor eredete, hogy a kútfőjének a neve Tália. Örvendek, mondja a pápa, hogy ilyen borokban van részünk: a szentatyához ilyen/tállyai borok illenek.)

Timon Sámuel pedig a Tiszáról szóló ismertetésében³² így ír a tállyai borról:

„Permaneat, vigeatque hujus laus summa Lyaei,
Summum pontificem *Tállia* vina decent.”³³

(Maradjon meg állandóan és gyarapodjék ennek a bornak a legnagyobb dicsősége, a pápához ilyen/tállyai borok illenek.)

15. § A többi borról szóló mondások

De a többi borról is megvannak a helyieknek saját magyar és latin nyelvű bölcs mondásaik. Közülük a Mádról, Tállyáról és Keresztúrról³⁴ származó ismertebbeket éppúgy mellőzöm, mint a pajkosabbakat is. A következők említésre méltóbbak:

A hegyaljai borokról általában véve

„Visebat Bacchus totum sua regna per orbem,
Dispiciens: praestent quae meliora mero?
Denique Tokkaji claram progressus ad oram,
Vidit et hisce locis culmina sacra sibi.
Obstupuit: quod delicias adametque, feratque
Zemplén, jam gelido terra propingua [!] polo.
Post Cervum^a scandit, montanaque circumpexit,
Quae Máda, quae Tartzall, quae quoque Zombor habet.
Amplius obstupuit sua dona, locosque meraci
Oreque mox fudit talia verba suo:

³¹ Értsd: török.

³² A mű két kiadása (TIMON 1735, 1767) közül mindkettőt használhatta Szirmay (lásd a tanulmányt, IV. 3), a továbbiakban az utóbbit adjuk meg.

³³ TIMON 1767, 82. Pontos átvétel.

³⁴ Bodrogkeresztúr.

Campanos colui, et Chios per tempora multa,
At demum aeternos hic mihi figo lares.”³⁵

^a[*A szerző jegyzete:*] A Szarvas Tarcal nevezetes szőlőtermő dombja.

(Bacchus meglátogatta az országait az egész földkerekségen, kutatta, hogy mi jobb dolgot nyújtanak a bornál. Végül Tokaj neves vidékére érkezvén látta, hogy ezeken a helyeken is vannak szent ormai. Elámult, hogy a Zemplén, amely a fagyos sarkhoz közeli föld, szereti is az élvezeteket és szolgál is azokkal. Majd felment a Szarvasra, és körültekintett a hegyvidéken, ahol Mád, Tarcal és Zombor is van. Még jobban elámult az ajándékain és a színbornak ezeken a helyein, majd ily szavak fakadtak az ajkán: Sok időn át laktam Campaniában és Khioszon, de végül itt alakítok ki magamnak örök lakhelyet.)

A tokaji borok gyógyító erejéről

*Áldott Tokaji bor, be jó vagy, s jó valál,
Hogy csak szagodtól is elszalad az halál.
Mert sok beteg téged mihelyt kezdett inni,
Meggyógyult, noha már ki akarták vinni.
Istenek itala, halhatatlan Nectár!
A holott Te természet, áldott az a határ!
Bár csak a sírvtag homokok között is
Fakadna olly forrás, ha nem több, csak öt is,
Honnét az Orvosság folyna mint a Tisza,
Amelynek a vizét sok ember és hal issza,
Be sok beteg menne ennek a partjára,
S teliszívná magát pióca módjára.³⁶*

A tokajiról

„Tokkajum suprema tenet fastigia vini,
Sed depressa^b cave, pocula celsa cape.”³⁷

^b[*A szerző jegyzete:*] Az alatt fekvő helyeken gyengébb bor terem.

(Tokajnak van a legfőbb felsőbbsege a bor terén, de az alacsony serlegektől óvakodj, a magasakat ragadd meg.)

³⁵ Ugyanaz, mint TIMON 1767, 80–81. Az eredetihez képest egy érdemi változtatás történt: *Bromius*ból (Bacchus melléneve) *Bacchus* lett.

³⁶ Ez a kezdete egy hosszabb versnek, amely ismeretlen szerzőtől már a *Magyar Kurír*ban is megjelent: 1790. február 13., 181.

³⁷ Ugyanaz, mint TIMON 1767, 81.

Tarcalról

Vinum de Tartzall, amelyetől az ember leborul arccal.

Zomborról

Vinum de Zombor, már azt lehet mondani, hogy bor!

Liszkáról

„Sarmata Liszkanis degustat pocula cellis
Suspirans: Utinyam plyurima [!] Lyiska^c foret!”³⁸
^c [A szerző jegyzete:] Lyiska³⁹ lengyelül rókát jelent, a lengyelek ugyanis
lágyan ejtik a hangokat.

(A szarmata/lengyel megkóstolja a borokat a liszkai pincékben, és így sóhajt fel: Bár-
csak nagyon sok Liszka/róka lenne!)

Olasziról

„Huicce loco belle nomen dedit Ittala tellus,
Gignit enim Ausoniis aemula vina cadis.”⁴⁰

(Ennek a helynek az itáliai föld adta a szép nevét, ugyanis vetélytárs borokat szül az
ausoniai⁴¹ boroskorsóknak.)

Tolcsváról

„Evan⁴² Tóltsvensis quoniam vel Caecuba vincit.
Est bonus, at melior, quia permeat aequora salvus.”⁴³

(A tolcsvai bor/Bacchus akár már a caecubumi borokat is legyőzi. Jó, sőt még jobb,
mivel épségben jut át a tengeren.)

³⁸ Ugyanaz, mint TIMON 1767, 83, enyhe módosítással.

³⁹ Mai írással *Liska*.

⁴⁰ Ugyanaz, mint TIMON 1767, 83.

⁴¹ Itália költői neve.

⁴² Evan Bacchus egyik mellékneve.

⁴³ Ugyanaz, mint TIMON 1767, 83.

Patakról

„Quam multis tantum non ridet Bodrogus amnis,
Quantum ex Flumineo^e parva lagena cado.”⁴⁴

^e [A szerző jegyzete:] A Flumen magyarul patak.

(Mily sokaknak annyira nem tetszik a Bodrog folyó, amennyire egy kis palack a pataki borból.)

Bényéről

*Vinum de Bennye; amelyetül a lengyel
azt mondja: Ennye.^f*

^f [A szerző jegyzete:] Az „enne” csodálkozást kifejező partikula.

Újhelyről

„Doliola Ujhelii non sunt ita prisca Falerni,
At crebro seris gratia rebus inest.”⁴⁵

(Újhelyen nem olyan régiek a hordócskák, [mint] Falernumban, viszont gyakran van báj a kései dolgokban is.)

Szerencsről

„Huic equidem perfecta foret fortuna; sed illi
In patria lingua littera summa deest.”^{g 46}

^g [A szerző jegyzete:] „Fortuna”, vagyis „szerencse”. Ugyanis a hegyaljai boroktól egy kicsit elkülönül.

(Ennek teljes lenne a szerencséje, de a honi nyelven hiányzik az utolsó betűje.)

Innen ez az ismert magyar fordulat:

Vinum de Szerents, lengyelnek meg se jelents.

⁴⁴ Ugyanaz, mint TIMON 1767, 84, enyhe módosítással.

⁴⁵ Ugyanaz, mint TIMON 1767, 84–85.

⁴⁶ Ugyanaz, mint TIMON 1767, 85.

Monokról

„Non placeat cuncto hic Bromius si forte palato,
Gaudet heris se non displicuisse suis.”⁴⁷

(Ha esetleg nem lenne az a bor/Bacchus teljesen ínyedre való, annak is örül, ha a gazdái tetszését elnyerte.)

Toronyáról

„Hoc multi laudant, aliqui nec nobile dicunt,
Jurgia contemnens Sarmata saepe rapit.”

(Sokan dicsérik ezt a bort, némelyek nem is tartják nemesnek, a vitákat megvető lengyel azonban gyakran viszi.)

Kövesdről

„Quod de Kövesdi mittit vindemia monte,
Est Bodrogani gloria prima soli.”

(Amit Kövesd hegyéről ad a szüret, az a bodrogi föld első dicsősége.)

Báriról

*Vinum de Bári, addig volt híres,
még élt Makripodáry.*^h

^h[*A szerző jegyzete:*] Makripodáry Jácint csanádi püspök I. Lipót császár idejében, állítólag 1659-ben orvosi előírásra használta ezt a bort.

Krivostyánról

„Est variis titulis alter pretiosus Iachus,⁴⁸
Dote salutifera sum pretiosus ego.”ⁱ

ⁱ[*A szerző jegyzete:*] Hashajtó és vízajtó hatása van.

(Más bor/Bacchus mindenféle címeken lesz értékessé, én a gyógyító adományom miatt vagyok értékes.)

⁴⁷ Ugyanaz, mint TIMON 1767, 85.

⁴⁸ Bacchus mellékeve.

Barkóról

„Exterus ignorat, qualem det Barkó Lyaeum,
Nam quidquid praelis exprimit, ipsa bibit.”

(Az idegen nem tudja, hogy milyen bort ad Barkó, ugyanis bármit kinyom a szőlőprésekkal, azokat megissza.)

Továbbá:

*Vinum de Barkó, melytül sír nem csak a cigány rajkó,^k
De visít tölle még a rigó is és a szajkó.
^k[A szerző jegyzete:] A cigányok hívják rajkónak a gyereket.*

Gálszécsről

„In Gál-Széché acetum forte ne puta vile,
Quia vilis erat, quamdiu fuit vinum.”

(Gálszécsen nehogy véletlenül olcsónak gondold az ecetet, mivel olcsóbb volt, amíg bor volt.)

16. § Az aszúszőlőből készített borok gyógyító ereje

Egyébként az is csodálatos ezeknek a részeknek a boraiban, főként amelyeket aszúszőlőkből nyernek, hogy rendkívüli gyógyító erővel rendelkeznek. E bor esetében legjobb hatással a kínafa kergét használják az orvosaink. Ájulás esetén a legjobb szíverősítő orvosság. Erősítő hatása van, és az öregek teje – visszafogottan, főként este fogyasztva – ténylegesen nagyban hozzájárul a termékenységhez. Turóczi [László] már előttem, 1743-ban feljegyezte az *Ungaria suis cum regibus compendio data*⁴⁹ című művében, „hogy elfogyasztása után elűzte a levertséget, a negyednapos, valamint forró lázat, többórás őrjöngést csillapított le, és egy embert annyira magához térített, hogy a végső küzdelemre rendesen fel tudott készülni”. Jőmagam is megtapasztaltam, hogy még a széthasított szőlőből folyó lé is gyógyító.¹

¹[A szerző jegyzete:] Gyógyítja a szembetegségeket, a nyári hőségben megégett arcot helyreállítja, gyógyítja a húgykövet.

17. § Az orvosaink tétlensége a gyógyító erő kutatása terén

Azonban akkora a tétlenség orvosaink körében, hogy kutassák ennek a bornak

⁴⁹ Turóczi 1743.

a gyógyító erejét, hogy „nem győzők csodálkozni” Weszprémi István orvosdoktorral együtt a *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia* második százának első részében⁵⁰ a 116. lapon, „hogya tokaji bort, amelyet kiválóság tekintetében szinte minden ember közös véleménye szerint az egész Európa valamennyi vidékéről való borok fejedelmének kell tartanunk, honfitársaink közül – amennyire ezt tudni lehet – senki se vizsgálta meg annak rendje-módja szerint tudományosan mind a mai napig, mint megérdemelte és kellett volna, és nem magyarázta meg nekünk annak természet- és gyógytudományi hasznát. Magyarország gyógyvizeit több honfitársunk írta már le remek művecskében, a különféle természeti kincseket és egyebeket. Mért hanyagoljuk el, kedves honfitársaim, a legünnepelebb, valóban isteni, igazán nektárszerű, még a búfelejtető népenthész dicséreténél is többre méltó, s a természet jótéteménye folytán csupán csak a Tokaj vidéki hegyeken készülő magyar nedű alapos megvizsgálását.”⁵¹

18. § A tokaji borról kiadott művek felsorolása Több jeles férfiú is tett közzé értekezést a tokaji borról:⁵²

bártfai Paul Keler: *De vineis Hungariae* [Magyarország szőlőiről]. Thorn, 1712.⁵³

zólyomi Matolai János: *Disquisitio physico-medica de vini Tokaiensis cultura, indole, praestantia et qualitatibus* [Természettudományos és orvosi vizsgálat a tokaji bor kezeléséről, természetéről, kiválóságáról és minőségeiről]. Beillesztve az *Acta natura curiosorum* VII. kötetének függelékébe.⁵⁴

Bartholomeus Zarubal: *Metamorphoses seu natales poetici submontanarum superioris Hungariae urbium ac vinearum* [Metamorphoses avagy Felső-Magyarország hegyaljai városainak és szőlőinek megverselt megszületése]. Kassa, 1728.⁵⁵

Daniel Fischer: *Tractatus physico-medicus de terra medicinali Tokayensi* [Természettudományos és orvosi értekezés a tokaji orvosi földről]. Boroszló, 1732.⁵⁶

Adamus Fukker:⁵⁷ *Montium vitiferorum utpote Tokaiensis, Tarczal, Tallya, Mád et reliquorum nec non regionis vicinae geographica repraesentatio* [A szőlőtermő hegyek, úgy mint a tokaji, a tarcali, a tállyai, a mádi és a többi hegy, valamint a szomszédos térség földrajzi bemutatása]. Eperjes, 1749.

⁵⁰ WESZPRÉMI 1778.

⁵¹ Fordította Kővári Aladár: KŐVÁRI-VITA, ford., Weszprémi 1960–1970, 251–253.

⁵² Erről a listáról lásd a tanulmányt, IV. 1.

⁵³ JÄNICHEN–KELER 1712.

⁵⁴ MATOLAI 1744.

⁵⁵ MAROTTI 1728. (A valódi szerző Marotti Imre.)

⁵⁶ FISCHER 1732.

⁵⁷ A keresztnév téves, valójában Andreas Fuker. Az említett kiadás pedig nem egy értekezés, hanem egy térkép.

borsodi Dombó Sámuel: *Dissertatio inauguralis physico-chemico-medica de vino Tokaiensi* [Fizikokémiai és orvosi székfoglaló értekezés a tokaji borról]. Utrecht, 1758.⁵⁸

Peter Jaenichen: *Commentatio de vineis Hungariae* [Értekezés a magyarországi szőlőkről]. Thorn, 1761. negyedré. ⁵⁹

Fuker kassai orvos, aki nemrég, 1790-ben írt egy német nyelvű értekezést a tokaji borról.⁶⁰

Azonban ezek többnyire székfoglaló értekezések vagy akár csak egyetemi dolgozatok, és miként azt ezek a tudós férfiak maguk is bevallják, sietve és gondosság nélkül írták meg őket, egyikük sem vizsgálta meg alaposan ezt a legnemesebb nedűt gazdaságtani, természettani, vegytani és gyógytani szempontból méltóságának megfelelően úgy, hogy az külföldiek körében is méltatást nyert volna, és tőlem se lehet remélni, mivel nem vagyok orvos, ezért ennek a gondját tekintetes Dercsényi János orvosdoktorra és a vármegye hivatalos orvosára hagytam, aki megígérte nekem, hogy ennek a közelvárásnak e tekintetben eleget fog tenni.

19. § Arról, hogy mikor kezdtek el szőlőt termelni ezeken a részeken
Nekünk inkább azokra a történelmi kérdésekre kell választ keresnünk, hogy mikor kezdődött a szőlőművelés ezeken a részeken, és mikor kezdtek ezek a szőlők híressé válni. Bél Mátyás a *Prodromusban*⁶¹ arról ír, hogy Magyarországon már a pannonok idejében is folyt szőlőtermesztés. A pannon borokról Eutropius is említést tesz. Claudianus római költő Kr. u. 423-ban⁶² így versel a pannon szőlőkről:

„..... hinc obsidione solutus
Pannonius poterque Savi
rursum cote novat nigras rubigine falces
exesosque situ cogit splendere ligones
agnoscitque casas et collibus oscula notis
figit et opacum vitibus Histrum
conserit.”⁶³

⁵⁸ DOMBY 1758.

⁵⁹ Nincs ilyen kiadás. Valószínűleg Kéler 1712-es, Jänichen által kiadott művének (lásd a lista első tételét) 1731-es kiadására gondolt Szirmay: JÄNICHEN–KÉLER 1731.

⁶⁰ Friedrich Jakob Fuker, *Versuch einer Beschreibung des Tokayer Gebürges* [Kísérlet a Tokaji-hegy leírására]. FUKER 1790.

⁶¹ BÉL 1723.

⁶² Téves a dátum, akkor már nem élt Claudianus (404 körül halt meg).

⁶³ Claudianus, *De Consulatu Stilichonis* 2, 22, 205–215. A teljes szövegrész – amelyből Szirmay (illetve az ő forrása, Matolay, lásd a tanulmányt, IV. 1) pontosan idéz – így hangzik: „...hinc obsidione solutus / Pannonius poterque Savi, quod clausa tot annis / oppida laxatis ausus iam pandere portis / rursum cote novat nigras rubigine falces / exesosque situ cogit splendere ligones / agnoscitque casas et collibus oscula notis / figit et impresso glaebis non credit aratro, / exsectis, inculta dabant quas saecula, silvis / restituit terras et opacum vitibus Histrum / conserit.”

(Itt a megszállás alól felszabaduló és Szávából ivó pannon ... ismét fenőkővel újítja meg a rozsdától feketéllő sarlóit és fényesíti az elhanyagoltságtól tönkrement kapait. Felismeri a házait és az ismert dombokat megcsókolja..... és a sötét Dunát szőlőkkel ülteti be.)

Aurelius Victor azt írja, hogy a sirmiumi születésű Probus császár volt az első, aki szőlőt ültetett Pannóniában és katonai segédlettel a Sirmium melletti Almus-hegyet és a Moesia Superiorban (jelenleg Szerbia) lévő Aureus-hegyet szőlővel telepítette be. A legrégebbi oklevél, amely említést tesz szőlőkről, Katona Istvánnál a *Historia critica regum Hungariae* III. kötetének⁶⁴ 508. oldalán található: „ahol Magdolna, Márton ispán felesége a kathari⁶⁵ pusztán épített Szent Péter-monostort Mura pusztával, vincellérek telkeivel, szolgálkkal és szőlőkkel adományozza meg 1163-ban.”⁶⁶ De mindezek a Duna, Száva és Mura folyókhoz közeli szerémségi, szerbiai borról szólnak. A soproni szőlőket is nagyon korán említik az oklevelekben és a történetíróknál. Már „V. István király Sopron megye gabona- és bortizedének teljes huszadrészét a ciszterci rend testvéreinek Máriahegyen⁶⁷ épült monostorának adja állandó birtokába 1270-ben. A királyi kamara levéltárából.” Ugyancsak V. István király „felmenti a Sopron megyei íjászeit a *kórócsebernek*⁶⁸ nevezett, saját szőlői után járó borvám fizetése alól”. 1270-ben, Széchényi Ferenc oklevéltárának II. kötetéből. Anonymus pedig, III. Béla király jegyzője egyértelműen amellet tanúskodik, hogy Tokajban már a magyarok megérkezése előtt műveltek szőlőt. Miután a 17. fejezetben arról számolt be, hogy „Árpád vezér és nemesei a Tarcál hegyén túl ütöttek tábort a Takta vize mellett elterülő mezőn, egészen a Szerencse hegyéig”, a 16. és 22. fejezetben ismételtlen említi, hogy „a Tarcál hegyen nagy áldomást csaptak”, sőt a 22. fejezetben egyértelműen azt mondja, hogy „majdnem minden nap megittasodtak amiatt, hogy ez a nagy öröm beteljesedett”.⁶⁹ Az áldomás a magyarok körében az áldás italának vételét jelenti, és az, hogy minden egyes nap megittasodtak, nem fordulhatott elő másképp, csak ha bort ittak.

20. § Az újonnan telepített szőlőkről tanúskodó 1248., 1252., 1257. és 1271. évi oklevelek

A *Not. hist.* 22. fejezetében említés történt arról, hogy ezeket a szőlőket 1241-ben, a tatárok teljes háromévi itt-tartózkodása alatt kipusztították, és hogy azoknak a mű-

⁶⁴ KATONA 1780.

⁶⁵ A nyomtatványban és Katona szövegében is *Kathariensis*, de a ma is létező Csatár településre utal: Katona is *Chatárként* jelöli meg a helyet.

⁶⁶ Valójában nem pontosan idéz Szirmay, hanem kivonatolja Katona művének megfelelő részét az 508–509. oldalán; ez a rész 1136-ra és nem 1163-ra vonatkozott.

⁶⁷ Ma Borsmonostor (Klostermarienberg).

⁶⁸ A nyomtatványban *Koro-Cheber*.

⁶⁹ Pais Dezső fordítása (Pais, kiad., Magyar Anonymus..., 1926).

velését azután a IV. Béla király által az Olaszi faluba és Patak és Olaszliszka mezővárosokba telepített itáliai telepesek nemcsak újramezték, hanem itáliai szőlőkkel újonnan is betelepítették azokat. Az ott bemutatott oklevél arról is szól, hogy ezek a kolóniák a venetói területekről jöttek. Az oklevélben a sárosi ispán, Ciprián IV. Béla parancsára 1252-ben a venétek határterületeit kettéosztotta „Olaz” és „Potok” között. Itáliaiaknak és latinoknak is nevezik őket, vagy azért, mert Velence birtoka Észak-Itália részét képezte, vagy pedig azért, mert Itália más részéről is érkeztek, ezért is nevezi ugyanezen király Olaszliszka mezővárost az itáliaiak földjének azzal az oklevéllel, amellyel „hogy a saját és a néhai király, a boldog emlékü Kálmán, utód nélkül távozó szeretett fivére örök lelki üdvéről gondoskodjék, a közvetlenül hozzá tartozó Lizka-olozy földet (miként Wagner Károly az *Analecta Scopusii sacri et profani* I. részének⁷⁰ 303. oldalán nevezi, az itáliaiak és latinok földje) és Potokon egy szőlőt egy házhellyel együtt örökre a szepesi Szent Márton-egyháznak adományozza” az 1248-ik évben. Ezt a kiváltságot, amely a kunok és ujugurok (akikről a tudós Katona István úgy véli, hogy nogaji tatárok voltak) támadása során elveszett, 1290-ben III. András újítja meg. Mind a *Not. hist.* 22. fejezetében említett királyi összehívó parancsból, mind az előbb idézett oklevél szavaiból („a közvetlenül hozzá tartozó földet”), mind pedig abból, hogy egy másik oklevél, amellyel ugyanezen Béla király „a lelke gyógyulására és üdvére a thurunyi,⁷¹ Szent Ágoston reguláját valló testvéreknek négy vincellér telkét adja ajándékkul Potok és Oloz falvak között” az 1257. évben (Kaprinay István a *Historia diplomatica*⁷² 203. oldalán), királyi vincelléreknek nevezi őket, nyilvánvaló, hogy ezeket a kolóniákat szőlőművelés végett alapították, mégpedig maga a király. Végül pedig hogy nagyjából újonnan lettek telepítve, azt az ország elpusztítása is indokolja; már csak emiatt is újra kellett volna ültetni a teljes három éven át nem is művelt szőlőket, de világosan tanúskodik erről V. Istvánnak, IV. Béla fiának az az oklevele, amellyel minden adó tizedét, bárki szokta is azt behajtani, az egri püspöknek adja. Zemplén megyéről pedig ez olvasható az 1271-es évnél Batthyány Ignác gróf kézírataiban: „Továbbá a bor tizedét, ahol a szőlők nem sokkal ezelőtt lettek telepítve vagy lesznek telepítve a jövőben, a püspök vagy a káptalan tizedszedői róják majd ki.”

21. § A szőlők fajtájából levont bizonyságok

A *Not. hist.* 22. fejezetében főként az alapján állítottuk a tokaji szőlők fajtájáról, hogy az itáliai, hogy ezek a szőlők természetükben és fajtájukban igen eltérnek a Magyarországon telepített más szőlőktől, továbbá hogy az ezek művelésére létrehozott kolóniák Itáliából lettek idetelepítve, végül pedig hogy a hegyaljai szőlők egy bizonyos fajtáját még ma is rumonyának avagy romanának hívják, sőt hogy a formintnak mondott

⁷⁰ WAGNER 1774.

⁷¹ Valószínűleg a turóci premontrei prépostság.

⁷² A kiadványban *Histor. Dipl.* a rövidítés; valójában a *Hungaria Diplomatica* 2. részének (KAPRINAY 1771) 205. oldalán van az, amire Szirmay hivatkozik.

fő fajtájuk a nevé⁷³, úgy tűnik, az olasz *for*, azaz a *forumot*, teret jelentő szóból vagy Itália egyik városáról, a Veneto, most már Caesarea területén lévő *Forum Juli*iről,⁷⁴ az olaszul *For-Mine*k mondott *Forum Minucii*iről,⁷⁵ az olaszul *For-Line*k mondott *Forum Livii*iről⁷⁶ vagy más *forummal* jelölt hely nevé⁷⁷ről kapta. A debreceni magyar társaság, amely 1795-ben Bécsben Alberti betűivel kiadta a *Magyar grammatikát*,⁷⁷ a 338. oldalon a formint⁷⁸ szőlőt *formiaei*-nek [Formiana] nevezi, mégpedig Itália gyönyörű vidékéről, Formiae térségéről. Mégpedig jogosan, mivel már Horatius római költő is említést tesz róla az [Énekek] első könyvének 20. versében:

„*mea nec Falernae temperant vites, neque Formiani pocula colles*”⁷⁹

(nem jutok a falernumi szőlő és a formiae-i dombok lágy italához)

Mivel pedig a helyiek által góhérnek mondott malvázia szőlőfajta is előfordul Hegyalja vidékén, nagyon valószínű, a szőlők némely fajtáját vagy a Morea-félszigetről, a bortermeléséről ismert Napoli di Malvasia⁸⁰ hegyfokáról, vagy Kelet-Görögország Veneto felé eső más térségéből, vagy a Jón- és az Adriai-tenger más szigeteiről – ahová a király menekülés közben visszavonult⁸¹ – hozták ide, vagy azok éltek tovább, amelyek korábbi pannóniai szőlőkből megmaradtak.

22. § Valamennyi szőlőfajta és tulajdonságaik számbavétele

A tokaji szőlők fő fajtái a következők. Formint: lédús, édes, aromás szőlőt terem, a tőkéje tartós és ezért a Nap tűző hevéhez legjobban hozzászokott, a hegyaljai talajhoz leginkább illik. Madárkás: a formint szőlő egyik fajtája, de apróbb szemű, édes és sűrű levű; nevét onnan kapta, hogy a környéken repdeső seregélyek nagyon szeretik. Az előbbit pedig, hogy megkülönböztessék ettől, hólyagos formintnak is nevezik. Góhér: nagyon édes szőlő, gyorsan válik igen nemes aszúszőlővé, de mivel gyorsan érik, édessége miatt a méhek, a darazsak és a lódarazsak kiszívogatják, és szinte semmi egyéb haszna nincs, mint hogy a szőlősgazdák torkosságát már júniusban kielégítse. Két fajtája is van ennek a szőlőnek, a török góhér és a budai góhér, az előbbit a Morea-félszigetről, az utóbbit a Dunán inneni és a Dunán túli részokről telepítették ide. Muskotály: ázsiai szőlőfajta, illata a szerecsendióra emlékeztet, rendkívül édes,

⁷³ A furmint / formint eredetének kérdéséről lásd a tanulmányt, IV. 2.

⁷⁴ Egykor Friuli, ma Cividale olasz város.

⁷⁵ Talán Formia olasz városra gondol.

⁷⁶ Ma Forlì olasz város.

⁷⁷ DOMOKOS–BENEDEK 1795.

⁷⁸ A könyvben furmintként szerepel.

⁷⁹ Hor. Ód. 1, 20, 10–12.

⁸⁰ Morea-félsziget a Peloponnészosz-félsziget középkori megnevezése. Napoli di Malvasia Monemvasia görög város olasz neve.

⁸¹ IV. Béla a tatárjárás idején a dalmáciai Trau (ma Trogir) várába menekült.

azonban a vesszője nem mindenhol tartós, ezért aztán nem nagyon szokták telepíteni. Hárslevelű: az illata rendkívüli és a bodza virágához hasonló, hosszan elálló, lédús, illik a tokaji talajhoz, szinte sűrű mézzé kövéredik, és ezért a Nap hevétől a formint-hoz hasonlóan kiválóan aszúsodik. Balafánt: nagyon hasonlít az előbbihez, hosszan elálló tőkéjű, a bogyója gömbölyű, a leve édes, sűrű és mézes, nagy aszúszőlőket terem. Leányszőlő és fejérszőlő: nem sokban különbözik a két fajta, az előbbi a Nap hatására aransárga színű lesz, az utóbbi azonban igen késői szüret esetén is halvány; mindkettő hasmenést okoz, nagyon lédús és ezért igen kiváló orvosság vérhasban szenvedőknek. Polyhos: húsos szőlő, mivel sok és nagyszemű szőlőt terem, a köznép alacsonyabban fekvő helyeken szokta ültetni, de mivel a leve olyan fanyar, hogy a nyálat is könnyen összehúzza, a nemes szőlőültetvényekből száműzték. Rózsás: a színe a rózsára emlékeztet, de a leve fehér, bőséges, hosszan elálló, de nem egyformán édes és utóíze van, ám mindennapi fogyasztásra igen alkalmas. Gersett:⁸² világoskék színű, lédús és tulajdonságaiban hasonlít az előzőre. Purcsin: sötétkék színű, nagyon aprószemű, télire elálló, a leve pirosas, és ezért, főként ha a héjával együtt áztatják, édes vörösbort ad. Keckecsű: a kecske csecséhez hasonlít, fényes héjú, hosszúkás szemű, húsos, kemény héjú, édes, fehér levű, szinte egyetlen haszna, hogy ha még azelőtt összegyűjtik, hogy a fagy megcsipné, télre eltéve tovább eláll. Rumonya vagy romana: az előzőhöz hasonlít, mindössze simább, hosszúkás, görbe szemet hoz. Bogár- vagy bolgárszőlő: az előbbiekhöz hasonlít, csupán abban tér el tőlük, hogy színében hol vörös, hol világoskék. Azonban a rózsás, a gersett, a purcsin, a kecskecsű, a rumonya és a bogárszőlő, mivel húsosabbak és keményebb héjúak, igen ritkán teremnek aszúszemeket, vagy ha teremnek is, a szüretelők nem szedik le azokat, nehogy ártsanak az aszúszőlőkből kiperéselt bor szép arany színének, ha azokat is beáztatják. Vannak még további fajták. Királyédes: ötszögletű, csipkés a levele, ritkásabb szemű, azonban ritkán termi szerfelett édes termését, mivel elsőként hajt ki, és így többnyire a tavaszi fagy áldozata lesz. Fejér boros: fehér bogyójú, sűrű szemű, a leve édes. Gyöngyfehér: az előbbinél kisebb, ritkább szemű. Zöld szőlő vagy lelt szőlő: sűrű zöldes szemű, édes leve bőséges. Görbe szőlő: hosszúkás, görbe, húsos bogyójú, a héja kemény. A bátai, gácsai és bakátor ovális, túlságosan húsos, hosszan elálló szeműek. Mivel ezt a három fajtát a tiszántúli részéről telepítették ide, alföldi szőlőknek is nevezik őket. A sík és lejtős talajt szeretik, bőséges mustjuk van, de csak ritkán vagy szinte soha nem aszúsodnak.

23. § A borok és a szőlők értéke 1295-ben és 1380-ban

IV. Béla kora után az 1300-ik évig szinte nem is történik említés más szőlőkről az oklevelekben, csak az olaszokról, a patakiakról és a lizkaiakról. Ez arról tanúskodik, hogy először ezeken a helyeken hozták ismét rendbe a szőlőket, majd pedig csak ezután telepítették azokat széltében-hosszában a hegyaljai hegyek teljes vidékén. Abban az időben mind a boroknak, mind a szőlőnek igen nagy volt az értéke. Amikor

⁸² Ismertebb nevén gersely.

1779-ben a püspöki tized megváltásával kapcsolatos feladatokat láttunk el küldöttként, csodálkozva olvastuk az egri püspökség irataiban, hogy I. Lajos király idejében az 1380-as év környékén Zemplén megyéből több mint tízezer arany volt az egri érsek bevétele bordézmából. Cornides Dániel oklevélgyűjteménye III. kötetének 167. oldalán találtam, „hogy Kalad fia Péter a maga és fivére, István személyében az 1295-ik évben a váradi egyház káptalana előtt elcserélte a Szabolcs megyében, a Tisza mellett fekvő Heuzudnak nevezett, teljes örökletes birtokukat Thekeus leánya Johanna Potok⁸³ városban birtokolt szőlőjére”. Ha ennek a bornak és szőlőnek ilyen kimagasló volt az értéke, az mindenképp különös, hogy két évszázaddal ezelőtt a szerémségi borok minden egyéb Magyarországon termelt bort, így a tokajiakat is felülmúlták. Így tehát választ kell keresnünk arra a kérdésre, hogy mikor kezdtek a tokaji borok híressé lenni és arra a hírnévre és dicsőségre szert tenni, amelynek napjainkban is örvendenek.

24. § Az antalkó mértékegység használata az 1255-ik, az 1312-ik és az 1330-ik évben

A tonella vagy antalkó⁸⁴ mint mértékegység említése, amelyet manapság is használunk az aszúborok eladásakor, az oklevelekben nagyon régóta előfordul, de ezt a mértékegységet a zempléniek és a Duna mellékiek éppúgy használták. A *Not. hist.* 33. fejezetében azt láttuk, hogy az a vámszedési kiváltság, amelyet I. Károly⁸⁵ engedélyezett a Nagymihályi családnak 1312-ben, egy antalkó bor után egy nehezék⁸⁶ behajtását jelentette. Drugeth Vilmos mester, szepesi és újvári ispán a végrendeletében (Katona István a VIII. kötete⁸⁷ 627. oldalán közli) arról rendelkezik 1330-ban, hogy „a budai Keresztély 20 antalkó bort kapjon, amely talán 30 márkát vagy akár még többet is ér, és Ztoiannak mondott Miklós járjon el a pénzével, de számoljon el a tisztjének”. IV. Béla egyik oklevelében is említés történik az antalkóról 1255-ben. Ebben az oklevélben előírja, hogy „miként kell az adót Győrben, Abdán és Füzitön behajtani, hogy minden antalkó bor után a királynak 8, az ispánnak 2 dénárt fizessenek.” (Széchényi Ferenc oklevéltárának II. kötetéből a 33. szám alatt.)

25. § 1557-ig a soproni és a szerémségi borok az ismertebbek

A tokaji borról és a Tokaj környéki helyekről, amely korunkban a legjobb és messze földön a leghíresebb, Istvánffy Miklósig⁸⁸ (II. könyv az 1491. év körül) egy író sem

⁸³ Ma Sárospatak.

⁸⁴ A tonella és az antalkó szavak kisebb hordó jelentéssel bírnak, értéke körülbelül 75 liter.

⁸⁵ Károly Róbert.

⁸⁶ A nehezék (pondus) fizetési eszközt jelent, a márka 1/48-ad része (kb. 5 gramm ezüst).

⁸⁷ KATONA 1788.

⁸⁸ Szirmay itt és a későbbiekben az „Istvánffy” hivatkozások alatt Istvánffy Miklós *Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV* című művét érti, amelynek első kiadása: ISTVÁNFFY 1622.

tesz említést, még Bonfini sem, aki az I. tized I. fejezetében is csak a pilisi borokat említi. Sem Ranzanus, sem Galeotto Marzio, akik huzamosabb időt töltöttek Mátyás király udvarában és behatóan foglalkoztak ezzel a témával, de Cuspinianus sem említette, aki pedig II. Ulászló király idejében tartózkodott hosszabban a budai udvarban, jóllehet a teljességre törekedett abban, hogy mindent leírjon, amiről úgy tűnt, hogy hozzájárul Magyarország gazdagságához és termékenységéhez. Mindannyian, Sigismund von Herberstein báróval, Ferdinándnak a magyar udvarba küldött követével együtt csak a soproni, a szerémségi és a pilisi borokat dicsérik. Galeotto Marzio azt írja, hogy a szerémségi bornak nehéz lenne párját vagy csak hozzá hasonlót is találni a földkerekségen. Cuspinianus pedig azt mondja, hogy a szerémségi borok annyira kiválóak, hogy szerinte a krétai vagy korzikai borral is felveszik a versenyt. Sőt még Oláh Miklós is – aki Erdélyből származott, és ifjúkori éveit Ulászló és II. Lajos királyok udvarában töltötte, majd pedig különféle tisztségeken át fokról fokra haladva előbb az udvari kancellári tisztséget, végül pedig 1557-ben az esztergomi érseki méltóságot szerezte meg, és ha valaki, ő bizony a legnagyobb jártasságra tett szert a magyar vonatkozású dolgokban – a 11. fejezetében⁸⁹ ugyan említi a tokaji bort, de amikor Magyarország nevezetesebb borait veszi számba, a tokajiaknak nem tulajdonít külön dicsőséget. A 10. fejezetben ugyanis Pest városát, korának legnevezetesebb kereskedelmi helyét így írja le: „nevezetes sok különleges boráról, nemcsak az édes ízükkel kiváló szerémiekről (mintha krétaiak volnának), hanem a baranyiaiakról, somogyiakról és más fajtákról is. A kereskedők nagy számban gyűlnek itt össze. A lengyelek, sziléziaiak és sok külhoni nemzet fiai itt veszik a bort”.⁹⁰

26. § A tokaji borok híressé válásának kezdete

Valószínű tehát, hogy a tokaji borok csak akkor kezdtek híressé válni, amikor az ottlakók hosszas tapasztalatukra alapozva 1560 körül elkezdték a szőlőket előbb háromszori kapálással művelni és a szüretet késő ősre kitolni, majd pedig 1650 körül a Nap hevétől és a hirtelen érkező fagytól fonnyadt szőlőket, amelyeket méltó joggal neveznek aszúnak,⁹¹ a többtől különválasztani, majd pedig ezekre, miután olyanná taposták őket, mint a ragadós méz, nemes mustot kezdtek önteni. Azt, hogy ez 1650 körül vagy nem sokkal azelőtt történt, az 1655. évi törvény 79. cikkelye is alátámasztja: „A hegyaljai városok előadják, hogy a polgárok meg a nemesek – földesurak szőlőhegyein levő – szőlőiből a földesurak tisztjei fekete és aszú vagy kitűnőbb szőlőket is szoktak szedni és elvinni. Határozat született, hogy ezektől mint sérelmes dolgoktól a jövőben tartózkodjanak.” Továbbá a tokajiak úrbéri pere során a kilenced- és tizedszedők bemutatott jegyzékei alapján kiderült, hogy sem az aszúszőlők különválasztása, sem az azok utáni

⁸⁹ A *Hungaria* négy (18. századi) kiadása közül Szirmay az első, Bél *Adparatusának* elején szereplő kiadást használta: BÉL 1735–46, I. Lásd a tanulmányt, III. 2. e.

⁹⁰ Németh Béla fordítása (KULCSÁR et al., kiad., Oláh 2000).

⁹¹ A latin *passus* jelentése ebben a kontextusban „aszalt, aszú”

kilenced vagy tized szedése nem volt szokásban 1650 előtt, de a hegyaljai városok kérvénye, amelyet követek küldésével terjesztettek az 1655. évi országgyűlés elé, már azzal érvel, hogy „mivel aszúszőlők csak a szőlősgazdák külön szorgalmából lesznek, azaz ha háromszor megkapálják és külön szedik le őket, országos törvénnyel vegyék elejét annak, hogy a földesurak az aszúszőlőkből igényt merjenek tartani kilencedre. A földesúri birtokok viszont arra hivatkoztak, hogy ha az aszúszemeket külön szedik le, amely azelőtt nem volt szokásban, az nagyon rontja a must jó minőségét, és noha a szőlők azóta kiválóbbak, mióta az 1560-ik év után, már csaknem egy évszázaddal korábban, háromszori kapálással kezdték el művelni azokat, a mustból azonban, amelyet ilyen kiválóbb szőlőkből préseltek, mégis mindig szedtek kilencedet, végül pedig az országnak arra az általános törvényére hivatkoztak, hogy mindarra, amit csak a föld terem, arra vonatkozik a földesúri kilenced.” És mivel a szőlősgazdák nem akarták, hogy az aszúszőlő is a kilenced alá tartozzék, a földesurak, hogy megakadályozzák a külön leszedésüket, amely azelőtt nem is volt szokásban, erővel is elvették az így külön válogatva leszedett szőlőt. Azért hozták az előbbi törvényt, hogy az ilyen visszaéléseket megakadályozzák. Erről valóban úgy tűnik, arról szól, hogy megakadályozza, hogy erőszakosan elvigyék az aszúszőlőt. De Mária Terézia 1779-ben, amikor beszámoltunk neki a tokajiak ügyéről,⁹² a szőlősgazdák említett, az országgyűlésnek 1655-ben bemutatott kérvénye alapján és abból a politikai okból, nehogy a szőlősgazdák a földesúri kilenced miatt visszariadjanak attól, hogy külön szedjék az aszúszőlőt, és ezáltal az ország jelentős vagyontól essék el, királyi tekintéllyel a következőképp fejtette ki: az, hogy az aszúszemekből is kilencedet szednek, miként azt az említett törvény is megtiltotta a földesuraknak, ne legyen gyakorlat ezután.

27. § Az aszúbor készítésének módja

Hogy a máshonnan valók kedvében járjunk, érdemes még szót ejteni arról is, hogy miként készül ez az üdvös nedű. Ahhoz, hogy aszúszőlő teremjen, mindenekelőtt kedvező időjárás szükséges, hogy a szőlők június 24-éig elvirágozzanak, hogy júliusban és augusztus elején meghatározott időközönként essék az eső, hogy a bogyók bőséges nedvességet szívjanak magukba. Augusztus közepe után, miután már harmadjára kapálják a szőlőket, egész szeptemberben és október elején derűlten ragyogjon az ég, hogy a szőlőket kifőzze. Ne legyen fagy és dér azelőtt, hogy a szőlők teljesen megérnének, nehogy a nedvkeringésüket gátolja, hogy a fűrt szára megdermed. Október közepe táján eső lágyítsa meg a hártýját, majd derűs napok, hideg és deres éjjelek következzenek, hogy a szőlőt megfonnyasszák, aszalják, szárítsák és süssék. Az így szenvedett aszúszőlőket október vége és november eleje környékén a többtől elkülönítve szedjék egyrészt a szüretelők a szőlőkben, másrészt más erre szánt emberek hosszú táblákon, amelyeknek a széleit erősítsék meg lécekkal, hogy ne folyjék szét a lé az oldalán, hanem a tábla nyílásán át az alá helyezett kádba folyjék.

⁹² Lásd még erről a 33. fejezetet, illetve a tanulmányt, IV. 5.

Az így kiválogatott szőlőket felülről nyitott hordókba öntik, alulról pedig kifúrják a hordókat, hogy az esszenciának nevezett sűrűbb lé a hordó alá helyezett edénybe csöpögjön. Miután nagyobb mennyiséget összegyűjtöttek az aszúszőlőkből, ügyelni kell arra, hogy ha a kelleténél hosszabb ideig tárolják őket, meg ne savanyodjanak. Ez akkor szokott előfordulni, ha az aszúszőlők leve nem sűrű, hanem híg, és a melegebb időjárás is elősegíti a lé erjedését. Taposni kell tehát, míg sűrű massa nem lesz, és ezekre az összetaposottakra pedig harmadrészben már forrásban lévő jó minőségű mustot, kétharmad részben pedig frissen préselt mustot kell önteni. A forrásban lévő must az egész masszát forrásra készíti, a frissen préselt pedig az édességet biztosítja. Azt, hogy mennyi mustot kell ráönteni, az aszúszőlők minősége határozza meg. Ha első osztályú szőlőhegyről származó minőségi aszúszőlőkről van szó, akkor rendszerint három hordót öntenek négy puttonyra (egy puttony 50 pozsonyi icce), különben azonban nagyobb mennyiségben adnak hozzá aszúszőlőt. Ezt az elegyet gyakran keverik, míg alapos erjedésbe nem kezd, és a testesebb tartalma sűrű bőr gyanánt nem úszik a folyadékban. Az így készített mustot egyesek kifúrt aljú káddal csöpögtetik le, hogy csak a seprő és a testesebb tartalma maradjon a kád alján, mások gyakran bádogszítával meregetik ki ezt az összekevert anyagot és kézzel nyomják ki a levét, végül mások – ez a leggyakoribb – zsákokba öntik és lábbal taposva nyomják ki a levét belőle. A megmaradt törkölyre újból mustot öntenek, és tizenkét óra elteltével zsákokon szűrik át, és másásra avagy másodlás⁹³ aszúborra tesznek szert. Az esszenciát egyesek külön kis hordókba töltik, mások pedig aszúszőlőből készített borhoz keverik.

28. §

Hogy a hegyaljai aszúszőlőket és mustot ne helyettesítsék más, silányabb szőlőhegyekről származóval, az 1723. évi törvény 118. cikkelye megtiltotta a must és az aszúszőlők ilyen helyettesítését. Szüret idején mindenhol őrséget és felderítőket állítottak, és hogy a titkos csalókat minél gyorsabban leleplezhessék, a vármegye határozatából az ilyen bornak vagy az értékének vagy a szőlőnek a harmadrésze a feljelentőt illeti. Miután azonban már forrásnak indul a must, a fekvés és a szőlőhegy besorolása szerint, továbbá aszerint, hogy a szüret derűs vagy esős időben történt-e, minden bor eltérő minőségű lesz, a zemplénieknek nem is kell félniük azoktól a csalásoktól, amelyekkel a nemzet hitelének rontásával a kocsmárosok élnek, amikor a közönséges, nem hegyaljai borokat mesterséges édességgel hamisítják – amely aztán megsavanyodik –, és többnyire büntetlenül tokaji borok gyanánt árulják.

29. § A birtokkal nem rendelkezők borkészítésének tiltása

Egy másik, az 1729. évi törvény 12. cikkelye „az aszúszőlők összevásárlását tiltja az országban a nem birtokosoknak, akik következképpen visszaélés esetén nem

⁹³ A nyomtatványban: „*mászlás*, sive secundarium...”

tudnak elégtételt adni a közösségnek”. Ezzel kapcsolatban az 57. fejezetben ismertetni fogjuk némelyek észrevételét.

30. § A hegyaljai szőlők ültetése és művelése

Itt tűnik hasznosnak, hogy bemutassuk a hegyaljai szőlők ültetését és művelését, részint a nem idevalósiak kedvéért, részint pedig azért, hogy ennek leírása során természettani és gazdasági megfigyeléseinkkel a köz javát is szolgáljuk. A szőlő ültetése⁹⁴ először is nyáron a föld kiásásával és azoknak az árkoknak a húzásával kezdődik, amelyekbe a levágott szőlővesszők kerülnek késő ősszel vagy kora tavasszal, a trágya és a föld úgy kerül rájuk, hogy a vesszők hat hüvelyknyire álljanak ki a földből. Az így elültetett vesszők rendszerint három év után nőnek meg és hoznak termést. Eközben védeni kell a fagytól és még októberben földdel be kell takarni, és csak március végén szabad kibontani őket. Nagyobb sikerrel jár a szőlők átültetése, ha a szőlőtöveket egy másik szőlőültetvényből gyökerestül ássák ki, majd magát a szőlőtőkét is úgy betemetik, hogy csak a vesszők állnak ki sorba rendezve a földből. Egyesek nagyon helytelenül csak a szőlő gyökerét ültetik el, a tőkét azonban kint hagyják a földből, mert az így átültetett és közben sérült gyökér kevés lesz ahhoz, hogy egy vastagabb tőkét tápláljon. Ám ha ezzel szemben a tövet is betemetik, akkor a gyökerek is szívják a föld nedvességét, és a betemetett tövek is eresztenek új gyökereket, amelyek a szőlőt sokkal gazdagabban gyarapítják. Egyébként a szőlőművelés rendes menete a következő: a szüretelés után a szőlőtökéket, vagyis a szőlőtöveket befedik, azaz minden oldalról odahúzott földdel takarják be őket. Ez a *fedésnek* nevezett munka nagyon hasznos a szőlőknek, egyrészt védi a szőlőtőkét a téli fagytól, másrészt így a szőlő nedvét elszívó füvek gyökereit is kitépi, harmadrészt a szőlők lehulló levelei összekeverednek a földdel, ezek aztán a télen a hó alatt vízzel itatódnak át és elrothadnak, a földet termékenyebbé teszik és a szőlő gyökerét a szőlőhöz hasonló részecskékkel áztatják. Tavasszal, március elején nyitják a szőlőket, azaz eltávolítják a tövekhez kapart földet. Eme *nyitásnak* nevezett munka során ismét kikapálják a füvek megmaradt gyökereit, amelyek a szőlőtől elszívják a nedvességet, és a megnyitott tő szabadon fakad. Azután a szőlővesszőket vízszintesen úgy megmetszik (*metszés*), hogy csak a tőhöz legközelebbi két szemet hagyják meg. Ha fentebb metszenék le őket, abban az évben ugyan bő termést hoznának, de az azt követő években már keveset vagy semmit, és a szőlőtőkét is, azáltal hogy az új tövet növeszt, elcsúfítják. Azonban ez a magasabb metszés történik az idősebb szőlőkön, amelyeken a szőlősgazdák látják, hogy a következő évben már úgysem maradnának életben vagy amúgy is ki kellene őket vágni. Ezért ez a feladat jártas szőlészeket kíván.^m

^m [A szerző jegyzete:] Ezt a metszési szokást Vanière is igen jónak tartja a *Praedium rusticum*⁹⁵ X. könyvében: „...melior de vite pedata, / Quo propiore solo

⁹⁴ A szőlőművelés munkafázisait a szerző a latin szó után a magyar elnevezés megadásával is kiemeli.

⁹⁵ X. könyv, 120–123. sorok. Első kiadás: VANIÈRE 1682. A legvalószínűbb, hogy Szirmay a nagyszombati kiadást használta: VANIÈRE 1772.

fruitur, vindemia pendet: / Caudice quae brevior, terrae vicina, reflexi / Auxilio Solis felicius excoquit uvas.” (Az alacsony szőlőtől jobb szüret várható, mivel közelebb terem a talajhoz. Amely rövidebb tőkájú, a földhöz közeli, a visszaverődő Nap segítségével sikeresebben érleli a szőlőket.)

A metszést követi vagy a körülményekhez képest meg is előzi a szőlők *bujtása* vagy *homlítása*, amellyel a szőlőket szaporítják és a szőlőt termékenyebbé teszik. Ez, ahol a szőlőket sorban ültetik, egy hosszant vezetett árok ásásával történik, ahol pedig nem sorban ültetik őket, ott egy három- vagy négyszögletű gödröt ásnak, amelybe a szőlő tőkáját avagy tövét úgy döntik bele mélyebben, hogy a szőlővesszők háromszög vagy négyszög alakban vagy szabályos sorban elrendezve kiálljanak a földből, majd trágya kerül rájuk, földdel betemetik, a kiálló vesszőket pedig karókhöz kötözik. Az ökor-, tehén-, juh- és galambtrágya, a bomló gyeptől vagy növényekből származó trágya használata nagyobb gyümölcscsel jár, mint a lótrágyáé. Ez utóbbi ugyanis, ha nem keverik össze másfajta trágyával vagy gyeppel, a hőjével – főként homokos talajban – kiegészíti a szőlőket. Szaporítani pedig a jobb szőlőfajtákat kell, amelyeket már tavasszal meg lehet különböztetni a vesszőik kérge alapján. A formint, a balafánt és a hárslevelű kérge ugyanis szinte narancsszínű, a purcsiné, a bogárszőlőé és gersetté vörös, a fehérszőlőé, a rózsásé és a leányszőlőé pedig fehér. Ezekre és a többi könnyen megkülönböztethető fajtára lentebb még, amikor a szüretről lesz szó, vissza fogunk térni. A szaporításra szánt vesszők legyenek teli nedvességgel, a kergük alatti fás részük legyen eleven, a belük pedig könnyezzen, ne legyenek szárazak és fonnyadtak, amelyeket a szőlősgazdák *lazáltk*nak neveznek. Az így szaporított vesszők már abban az évben bőséges termést hoznak, a fölé rakott és elásott trágya pedig nem csak a szaporított, hanem a szomszédos szőlők gyökereit is nedvesíti és termékenyebbé teszi. Ez a munka júliusig tart. Nagyobb sikerrel jár azonban a szaporítás késő ősszel vagy kora tavasszal, egyrészt mivel az azután sarjadó vesszők rügyei a legkisebb érintésre leesnek, sarjadás előtt azonban még nem kell vigyázni rájuk, így gyorsabban el lehet végezni a munkát; másrészt mivel a korábban szaporított szőlők jobban sarjadnak, egyenesebb vesszővel nőnek, harmadrészt végül pedig azért, mivel május hónapban a már sarjadó és magasabbra növevő, de még nem szaporított szőlőket egy bizonyos bogárfajta megfúrja és megrágja. Ez a bogárfajta aranyoszöld, a szárnyai feketék. Linné a *curculio alni*⁹⁶ megnevezést használja rájuk, a szőlősgazdák ilonkának hívják.

Április végén és május elején kapálják meg először a szőlőt, részint hogy megszabadítsák a szőlőt a felnőtt füvektől, részint hogy a megkapált szőlők jobban növekedjenek. Azonban vigyázni kell ennél és a következő szőlőkapálásoknál, hogy ne közvetlenül eső után kapáljanak, mert így a földből a Nap hevénének hatására előtörő bőségesebb és meleg pára megégeti a szőlőket. Miután ekképp előbb megkapálták a szőlőket, karókat vernek le, hogy a növekvő zsengebb vesszőket megvédjék a szelek erejétől, és miután a szőlők elvirágoztak, a vesszőket sással kötik a karókhöz, amely

⁹⁶ *Curculio alni* (szó szerint „égerfázsizsik”, SZIRMAY 1810, 16 is így hívja) vagy *Orchestes alni*, egy ormányosbogárfaj.

bőségesen nő a szomszédos Bodroghözben és a tavakban. Ezt a kötözésre használt növényt előbb meg kell nedvesíteni, és még a megelőző évben le kell aratni, mert a szőlők első kötözésének idejére még nem éri el azt a magasságot, hogy hossza elég legyen ahhoz, hogy a vesszőket körül tudja érni, és mivel még gyenge, a terjeszkedő szőlővesszők is könnyen elszakítják. Néhány fukar szőlősgazda a legnagyobb kárakra még azelőtt megkötözi a szőlőit, hogy azok virágoznának vagy éppen virágzás közben, olyan megfontolásból, hogy megvédjék azokat az akkor leginkább uralkodó szelek erejével szemben. Az a kár ugyanis, amelyet a szelek okoznak azzal, hogy letörnek néhány gyengébb vesszőt, nem vethető össze azzal a kárral, amelyet a szőlők termésében okoznak ezzel. Ha ugyanis a szőlőket megkötözik és összeszorítják, ezáltal, ha ez virágzás közben történik, lesöprik a virágokról a virágport, ha pedig virágzás előtt, akkor a megkötözött szőlők virágporát megfojtják, és kizárják, hogy a levegő szabadon járva a megtermékenyítő port egyik virágról a másikra vigye, és így megakadályozzák, hogy ez a növényi nemzés megtörténhessen. Megfigyelhető, hogy az így összekötözött szőlők, még ha a bőséges esők le is mossák a virágport róluk, csekély termést hoznak, ezért méltán mondják a magyar szőlősgazdák, hogy „*elnyellett a szőlő*”, azaz le lett nyelve a szőlő. Maga a gondos anyatermészet rendelte a szeleket akkorra, amikor a szőlők virágoznak, hogy azok vigyék a virágok porát a fogadóhelyeikre, mégpedig a virág női nemzőszervébe, épp ezért kiválóan rendezte el a természet, hogy a szelek kiváltó oka a szőlők virágzásában rejlik. Tudniillik a szőlők virágaiból kiáradó bőséges savas gáz olyan érezhető mozgásba hozza a levegő többi részét, hogy megfigyelték, hogy egyensúlya felborulásával a borok még a pincékben is zavarossá válnak és újra erjedésbe kezdenek. Ezért pattognak el leginkább a hordók abroncsai is a szőlők virágzásakor, és főként a fiatalabb borok gondos felügyeletet igényelnek ilyenkor. A szőlő elvirágzásakor, június végén és július elején kerül sor a második kapálásra, a *forgatásra*, de úgy, hogy július 20-ára befejeződjen. Ha ezután, a legnagyobb kánikulában kapálják a szőlőket, a szőlő levele és maga a gyümölcs is megég, megsárgul, elszárad és lehull.

Amikor augusztus közepén másodszor kötözik a szőlőket, lecsípi a vesszők végeit; ezt a munkát *igazgatás*nak nevezik. Ez úgy történik, hogy a bujtásra szánt vesszők kellő magassága megmaradjon. Ha lecsípi a végeket, javára válik a termésnek, ezáltal ugyanis a vesszők végeibe bőven áramló nedv visszaszorul és a vessző alsó részeibe és a termésbe összpontosul, mindkettőt bőségesebben látja el nedvességgel, a vesszőt vastagabbá, a gyümölcsöt pedig levesebbé és nagyobbá teszi. Néhányan szerencsétlen módon még a leveleket is letépkedik a szőlőről. A levelek letépkése akadályozza a nedvkeringést, ezért a termés is elfonnyad, lehull vagy éretlen és kisebb lesz. Ezzel a kötözéssel együtt történik vagy azt közvetlenül követi a *harmadlás*nak nevezett harmadik kapálás, amely 1550 előtt még nem volt, hanem a felnőtt füvet a második vagy harmadik kapálás híján kitepték vagy lekaszálták. A háromszori kapálás nagyban hozzájárul a termés beéréséhez és ahhoz, hogy aszúszőlőket nyerjünk, sőt az egereket és a patkányokat is távol tartja, amelyek fészket raknak a nem

ekképp kapált szőlőkben. De minél hamarabb be is kell fejezni, nehogy a már lágyuló fürtöket a kapálók leegyék. Ezt követi, hogy a szőlőt meg kell védeni a tolvajoktól, a kutyáktól és a szőlőt dézsmáló madaraktól, amelyeket lármával, kereplővel, ostopattogatással, parittyakövek hajításával, puskaropogással hajtának el vagy hurkokkal fognak el. A szüret derült időben történik, a fürtöket előbb zsákban, majd kádban tapossák ki, ezután kerülnek a prés alá. A második taposás a kádakban felettebb hasznos, nem csak azért, hogy az esetleg megmaradt bogyókat széttapossák, hanem hogy még a törkölyben fellelhető aszúszőlőket is összezúzzák, mert ezek máskülönben a prés alá téve egészen maradnának. Nagyon hasznos munka, ha szüret alkalmával a szaporításra érdemes jobb vagy ritkább szőlőfajtákat, amelyeket leginkább termésük alapján lehet megkülönböztetni, vessző végére kötött valamilyen szövetszalaggal, hársfakéregből készült kötéllel vagy kukoricacsuhéval jelölik meg. Hasznos, ha ekkor vágják ki fejszével gyökerestül a haszontalan és vad fajtákat, máskülönben nem lehet majd megkülönböztetni őket, amikor már a leveleik lehullanak, és mivel a többenél sokkal életerősebb vesszőjük van, később haszon nélkül bujtatják majd őket.

Vannak továbbá a szőlőkhöz kapcsolódó rendkívüli munkák, úgymint az *oltás*. Ez a szőlőtöke elvágásával és meghasításával történik, miként a fák esetében, amelybe egy másik, jobb fajtájú szőlőről való vesszőt helyeznek, hogy az teljesen hozzánőjön a tőkéhez. Ez többnyire a közrendű emberek szőlőiben fordul elő, akik így igyekeznek a silányabb fajtát jobbra cserélni. A nemesek szőlőiből leginkább azért számúzik az oltást, mert a mindenholnan összeszedett vándorkapások, akiknek fogalmuk sincs arról, hogy a szőlők be lettek oltva, még ha keresztbe tett karókkal jelzik is nekik az oltást, a tőkébe oltott vesszőket könnyen letörik. Másik rendkívüli munka a földelés, azaz amikor a töveket új odahordott földdel fedik be. Ez a hegytetőkön történik, ahol a heves záporok, azzal, hogy a földet lehordják, annyira megcsupaszítják a szőlők tövét és a vesszőket olyan csenevészékké teszik, hogy már bujtani sem lehet azokat. A *földelés* odahúzott vagy odahordott, halmokba rakott és korhadttal gyepvel kevert új földdel történik novemberben. Ez a föld aztán, miután télen táplálta a gyökereket, azt eredményezi, hogy a szőlő szépen fakad és a vesszők magasabbra nőnek. A rendkívüli munkák közé tartozik még a sziklák és a kövek kihordása is. Ez akkor jár a legkevesebb költséggel, amikor a munkások a bujtás alkalmával kosarakban trágyát hordanak, és a kosaraik kiürítése után visszatértükben a köveket viszik ki. Egyesek ezeket nagyon rossz gazdasági megfontolásból mélyebbre ásott gödrökbe, úgynevezett *liktorvermek*-be temetik be. Ezáltal nemcsak épületeket fosztanak meg a szükséges építőanyagtól, hanem a szőlő alját is ismét sziklássá teszik, és azzal, hogy ezekből a gödrökből új köveket ásnak ki, csak szaporítják a munkát. Mások pedig a szőlőket a kiasott kövekből szintekre építik, ez a *kőgátrakás*. Bárcsak minden szőlőből számúznék ezeket, hiszen a keresztben és oldalról vezetett árkok kevesebb költség- és építőanyag-ráfordítással ugyanennyire megfelelnek, hacsak esetleg a hely rendkívüli meredeksége nem kíván meg ilyen kőgátat. A szőlőkben valamennyi munkát vagy a szőlő tulajdonosa által a munkásoknak fizetett *napszámért* cserébe, vagy a szőlőművesekkel valamilyen

munka *szakmány* történő elvégzéséről kötött megállapodás értelmében látnak el. A szőlőművesek csalásainak megelőzésére a vármegye már több „szabályzatot” kiadott „a szőlőművelésről”, felügyelőket állítottak ki. Ám ez az intézkedés csak megsokszorozta a nyilvános tolvajokat. A csalások megakadályozásának tehát nincs más módja, mint hogy maga a tulajdonos vagy megbízható barátja felügyel vagy tisztje által gondosan felügyeltet minden munkát, és a csaló szőlőműveseket megbünteti.

31. § A tokaji bor tárolása

Sok múlik a boraink megfelelő tárolásán is. Sokan hibáznak a megtöltés során. Az első és a második töltését az idejé avagy új hegyaljai bornak, amennyiben van elegendő, sajttal préselt borból kell megoldani (*sajtolás*). Ennek ugyanis szinte nincs is seprűje, és ezért, ha más borral nem keverik, ízetlen és kesernyés, vöröses színű lesz, ha azonban más borokkal keverik, azoknak zamatot ad a szőlőbogyók héjából, szárából és magvából kisajtott zamatos részecskéivel. Azután a borokat mindig a vele egyidős borral kell megtölteni, máskülönben az újabb bor a régebbieket, a régebbi pedig az újabbakat új, mégpedig kölcsönösen ellenkező és ezért ecetesítő forrásra fogja indítani. Az aszúszőlőkből préselt kövérebb borokat sosem szabad a hordó szájáig tölteni, hanem felül legalább egy vagy két hüvelyknyi ürességet kell hagyni, mert ez a mézes és olajos folyadék növekszik és sűrűségével felemelkedik, és felül a dugónál kifolyik, és dugót nedvességgel itatja át, amely a pincéből penészt vonz. A hegyaljai bornak nyáron is hideg, télen meleg és száraz, egyben mélyebb pincékre van szüksége. Ezért a nem idevalósiaknak vagy a városiaknak, akiknek nincsenek ilyen pincéik, vagy csak otthoni fogyasztásra vásárolnak tokaji borokat, vagy palackonként árulják azokat, jobb, ha leszedik a seprőről a tokaji bort és azt légmentesen lezárt vagy jól dugaszolt és lepecsételt palackokba öntik, a palackokat pedig a pincékben homokba rakják. A lengyelek egykor, államuk virágkorában a borokat még száz évnél is tovább tárolták így, hogy azok sem az édességükből, sem az aromájukból nem veszítettek. Sem a külső, mennydörgésre és városi zajokra mozgásba hozott levegő – minthogy ki van zárva – nem fogja zavarni, sem a sajtból, savanyúkáposztákból és más savanyúságokból kifolyó, romlást okozó levek nem fogják megtámadni azokat. A homok a szükséges hűvösséggel veszi körül őket. Szinte semmilyen kipárolgásuk nincs, ezért töltésre sem lesz szükségük, és az alkoholos részecskék sem illannak majd el. A megszámtolt palackok biztonságban lesznek a szolgák lopásaival szemben, és a lepecsételt palackokat nem lehet más borral megtölteni vagy keverni. Továbbá a seprőjüknek is kiváló hasznát lehet venni; más bort lehet ráönteni, másodrendű avagy másolás bor nyerhető, majd pedig ha hat hónap után ezt is lefejtik, a seprőből a legtisztább égetett bor nyerhető. Egyébként a mi boraink a mélyebb és nyáron is hideg pincékben még a seprőn is igen jól tárolhatók, nem szorulnak semmilyen mesterkedésre vagy a hordó kénezésére, ami egyébként sokaknak égető mellkasviszketést és fejfájást okoz. Mivel az anyatermészet jóságos hozzánk, a szőlőknek és a hegyaljai bornak elegendő

mézességet és éltetőerőt, zamatos olajosságot és kellemes illatot adott, amelyek ezeket a borokat – amennyiben tisztán és úgy tárolják őket, hogy más borokkal nem keverik össze, valamint a pincékből a rothasztó, ecetes és más ártalmas kipárolgásokat száműzik – a romlástól biztosan megóvják. Helyesen figyel fel erre a már említett tudós Dercsényi János,⁹⁷ és a francia költő is régóta megénekelte már:

„....ab albis

Optima sunt, quae vina fluunt Tocaina racemis;

Dulcis in ore sapor vivaxque in pectore virtus.

Non humus hanc omnis feliciter educat uvam,

Quae genus et nomen servet.”⁹⁸

(A legjobb borok azok, melyek a fehér tokaji szőlőfürtökből folynak; édes az ízük a szájban és élénk az erejük a mellben. Nem minden föld nevel sikerrel ilyen szőlőt, amely a fajtát és a nevet is megőrzi.)

32. § A tokaji hegyekben előforduló növényi aranyra felhozott bizonyítékok⁹⁹

Még tisztáznunk kell azt a kérdést, hogy van-e a tokaji szőlőkben és hegyekben növényi arany. Ezt többen is állítják. A Nagyszombatban 1743-ban kiadott *Ungaria suis cum regibus compendio data* című műben¹⁰⁰ és a *Topographia Magni Regni Hungariae*¹⁰¹ 480. oldalán ez olvasható: „A tokaji szőlőkben többször megfigyelték már az arany sарjadását, hol a fürtökhöz tapad, hol a levelekre van ráhintve, hol a szőlőszemeket járja át. A bécsi kincstár valóban büszkélkedik olyan arany szőlővesszőkkel és arany szőlőszemekkel, amelyeket a hegyaljai részeken találtak.” Ranzanus az *Epithoma rerum Hungaricarum* (A magyarok történetének rövid foglalata) művében, Galeotto Marzio a *De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Mathiae regis* (Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről) című könyve 27. fejezetében már régen feljegyezték, hogy találtak egy kétrőfnyi arany szőlőkacsot, amely egy szerémi szőlő tőkéjére volt csavarodva. A tokaji termésaranyról először Mattheus Held híres magyarországi orvos számol be a *Miscellanea curiosa medico-physica Academiae Naturae Curiosorum*ban.¹⁰²

⁹⁷ DERCSENYI é. n., 32.

⁹⁸ XI. könyv, 130-134. sorok. Első kiadás: VANIERE 1682. A legvalószínűbb, hogy Szirmay a nagyszombati kiadást használta: VANIERE 1772. Az eredeti költeményben *vina fluunt Tocaina* helyett *vina fluunt Apiana* szerepel.

⁹⁹ A 32–33. fejezetben a forrásokról részben Weszprémi, illetve a *Miscellanea...* folyóirat alapján ír Szirmay: lásd a tanulmányt, IV. 5.

¹⁰⁰ TURÓCZI 1743; nem található így a könyvben.

¹⁰¹ BONBARDUS 1718 vagy 1750.

¹⁰² Nem található ilyen beszámoló a *Miscellanea*ban, viszont a kiadványt lentebb is emlegeti Szirmay („Ephemerides”).

Rákóczi György erdélyi fejedelemnek, amikor 1651-ben a Tokajtól nem messze fekvő pataki várban tartózkodott, tömött szemű szőlőfürtöket hoztak ajándékba, amelynek bogyói olyan csodálatosan ragyogtak aranszemcséktől, mintha a héjaik avagy külső hátryaik arannyal lettek volna bevonva. Amikor pedig Held véleményét kérték ezekről a szőlőfürtökről, aki a fejedelemmel egy asztalnál ült, a kezeivel megtapogatva azokat, úgy találta, hogy azok termésarany szemcséktől nehezek, majd több szóban ugyanezt Sachs boroszlói orvossal is közölte. Ezt a történetet Hennin¹⁰³ is felidézi Tollius útleveléhez írt megjegyzéseiben¹⁰⁴ és Köleséri is az *Auraria Romano-Dacica*¹⁰⁵ 60. oldalán. A *Curiosorum*nak ebben az imént dicsért *observatió*jában¹⁰⁶ kerül említésre egy Martin Henrik Frankenstein nevű eperjesi orvos is, aki nemcsak birtokában van néhány, Tokaj környékén talált aranszemcséktől terhes szőlőszemnek, hanem ezt a témát két kis magánbeszámolójával, amelyeket 1659-ben Sachsnak elküldött, bővebben meg is világította. Johann Joachim Becher a *Metallurgia*¹⁰⁷ 1. oldalán mondja, hogy látott Magyarországon egy olyan szőlőt, amely arany ér fölött nőtt. Ennek nemcsak a egész tőkéje volt mintegy aranszálakkal befedve, hanem még egyes szemekben avagy bogyókban is talált aranszemcséket. Szintén Becher említi a I. könyv 2. oldalán: „Egy magyar nemes, Walpataky szőlősgazdája a szőlőjében talált egy szinte arany rügyet, amelyet ha letört a kapával, ismét kinőtt helyette egy másik.”¹⁰⁸ Johann Paterson Hain eperjesi orvos az *Ephemerides* 117. és 118. oldalán¹⁰⁹ így írt Sachsnak a tokaji arany szőlőkről: „Nemzetes Szemere László, Zemplén vármegye alispánja 1670-ben talált a szőlőjében egy szőlőt, amelyen minden bogyó arany volt. Amikor a szőlő héját fémhez dörzsölte, a szemek a kis lyukacsákakon át gyönyörű látványt nyújtottak. Azonban ez a szőlő, amelyet nekem elküldött, más javaimmal együtt katonaság barbár fosztogatásának esett áldozatául.” Dobai Székely Sámuel a gróf Pálffy Miklós kancellárhoz 1759. március 13-án írott levelében említést tesz arról, hogy Pothornay András, Szirmay Tamás ezredes veje, Kutsersfeld tanácsos segítségével egy olyan tokaji szőlőhöz tapadó termésarany gyűrűt küldött a császári felségnek, amely hét dukátot is nyomott. Bél Máttyás a *Prodromus*ban egy ilyen szőlővesszőről készült rajzot is bemutat.¹¹⁰

¹⁰³ A nyomtatványban *Heivinius*, de H. C. Henninről van szó, A Szirmay forrásaként szolgáló Wesszprémműben is *Henninius* áll.

¹⁰⁴ TOLLIUS 1700.

¹⁰⁵ Első kiadás: KÖLESÉRI 1717.

¹⁰⁶ *Miscellanea curiosa medico-physica Academiae Naturae Curiosorum*, I, 1670, 291.

¹⁰⁷ Első kiadás: BECHER 1661. A műnek nem *Metallurgia*, hanem *Natur-Kündigung der Metallen...* a címe, és a főszövegnek nem az 1., hanem a 2. oldalán van a fenti közlés (a mű 1705-ös kiadásában is). A pontatlanság oka részben az, hogy Szirmay Becherről is WESSZPRÉMY (1781, 160) alapján ír (ő pedig a *Miscellanea* alapján), ahol a hivatkozás így van megadva: „Metallurg. part. I. c. 1. pag. 2.”

¹⁰⁸ Nincs ilyen rész Becher említett művében. Szirmay Walpataky esetét is a *Miscellanea* imént említett részéből merítette (I, 1670, 291), amely nem Becherre hivatkozva meséli el az esetet, Szirmay mégis így érthette.

¹⁰⁹ Az *Academiae Caesareae Leopoldino-Carolinae naturae curiosorum ephemerides* folyóirat 1671-es kiadványáról van szó, amelynek címe *Miscellanea curiosa medico-physica Academiae Naturae Curiosorum*; de ebben a 187-188. oldalakon szerepel az idézett rész.

¹¹⁰ BÉL 1723, 153.

33. § Ami az arany ellen szól

Az, hogy a bécsi királyi kincstár őriz egy földből termett, tekeredő fonálhoz hasonló növényi aranyat, amelyet az Eperjes várostól négy mérföldkönyire fekvő Tarca faluban találtak – az *Ungaria suis cum regibus compendio* data írója¹¹¹ tévesen ezt keveri össze a tokaji arany szőlővel –, és az, hogy a tudós Weszprémi István orvosdoktor a *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia* III. kötetének 168. oldala¹¹² szerint rendelkezik egy ilyen arannyal, amelyet Szepesben, Teplicen¹¹³ találtak 1772-ben, nem engedik meg, hogy kétségbe vonjuk, hogy egyáltalán létezik-e Magyarországon növényi arany, de a tokaji szőlőkről szóló sok aranyas történet teljesen más megítélés alá esik. Tudniillik (miként erről az általunk említett tudós Weszprémi az említett helyen szokása szerint tudósan értekeznek) később valamilyen okból bizonyos vegyészek meg voltak győződve arról, hogy az arany a borral rokonságban áll és egymásra kölcsönösen hatással vannak, és hogy ezt a szőlőkön sarjadó arany is bizonyítja, az egyszerű nép pedig, mivel a tudós emberek tekintélyét és elhamarkodottságát elfogultan ítélte meg, megingathatatlanul hitt a szőlőkön növekvő arany valódi létezésében. A nép ebbéli hiedelmét az is növelte, hogy néhány jelentéktelen bölcselkedő már hosszú ideje hitt abban, hogy a tokaji föld azért olyan kiváló, mert különböző fémrészecskékkel, mindenekelőtt arannyal telített. A külföldiek vélekedése is bátorította a tévedésüket, minthogy maguk a franciák is azt állították, hogy a szőlőtermő hegyekben arany- és ezüsterek rejtőznek – ezeknél a tokajiak sem akartak alábbvalóak lenni –, miként erről Vanière költeménye, a *Praedium rusticum* szól a X. könyvben:

„....Tantum ne Gallia munus
Sperne: latet caecis argenti copia venis,
Aerisque, chalybisque latent, aurique metalla.
Parcite sed Baccho loca commoda, parcite, cives
Destruere, et tectas, irritamenta malorum,
Divitias ferro sub eisdem quaerere terris,
Queis auro melior, vitae solamen amarae,
Exoritur contra curas, et taedia vitis.”¹¹⁴

(Franciaország, ne vesd meg ezt az oly nagy ajándékodat! A titkos erek rengeteg ezüstöt, réz-, vas- és aranyércet rejtenek. De kíméljétek meg ezeket a Bacchusnak kedves helyeket, ne romboljátok le őket és ne keressétek vas szerszámokkal e rossz tettekre szító dolgokat, az ezen földek alá rejtett kincseket! A földeken az aragnál is jobb, a szőlő növekszik, a keserű élet vígasza a gondokkal és az unalommal szemben.)

¹¹¹ Az előző fejezetben említett Turóczi László.

¹¹² WESZPRÉMI 1781, 168-9.

¹¹³ Ma Szepestapolca (Spišská Teplica).

¹¹⁴ X. könyv 42–49. sorok. Első kiadás: VANIÈRE 1682. A legvalószínűbb, hogy Szirmay a nagyszombati kiadást használta: VANIÈRE 1772.

De ezeket a jóembereket látványosan megcáfolták. Elsőként Johann Adam Rayman, tudós eperjesi orvos 1718-ban,¹¹⁵ majd Daniel Fischer, előbb késmárki, majd zemp-
léni orvos az 1732-ben kiadott *De terra medicinali Tokayensi, a chimicis quibusdam
pro solari habita tractatus physico-medicus* (Fizikai és orvosi értekezés a tokaji orvosi
földről, amelyet egyes kémikusok aranytartalmúnak/Napból származónak tartanak)
című művében,¹¹⁶ végül a már annyiszor említett Wespzprémi István az idézett
helyen, és az *Ephemerides Litterariae Vindobonenses*ben 1773-ban.¹¹⁷ Kísérlettel igaz-
olták, hogy a szőlők külső héjára tapadt szemcsék egyáltalán nem aranyból valók,
mivel hiányoznak belőlük az arany lényeges tulajdonságai, tudniillik a súly és a leg-
nagyobb szilárdság a tűzben és az, hogy készségesen olvad össze a higannyal; ezek
az arany szemcsék nem mások, mint a szőlők érett, a Nap heve által kiolvasztott és
mézgas anyaggá sűrített leve. Minket is rászédett őseink vak hite, a Keresztúry-féle
*Ephemerides Vindobonenses*ben közzétettük, hogy a mádi szőlőnkben 1779-ben ta-
láltunk egy ilyen, kidomborodó arany szemcséktől feltűnő szőlőfürtöt. De mivel ez
a jelentés nemcsak a németországi tudósok, hanem az akkor uralkodó császárnő ér-
deklődését is felkeltette, az utasítására elkérték tőlünk ezt a szőlőfürtöt. Ezeket a ter-
mésarany színű szemcséket a bécsi egyetemen megvizsgálták, s egyből első ránézésre
rájöttek, hogy ezek bizonyos rovarok petéi, és 1780-ban az *Ephemerides* 87. számának
függelékében, az 526-ik lapon közzé is tették.¹¹⁸

34. § Tokaj városa

A szőlőtermő helyeket fogjuk leírni osztályaik szerint. Az első osztályú helyek:

Tokaj mezőváros – egykor Tocota, Tochol, Tokoyd – a Tisza és a Bodrog összefo-
lyásánál fekszik. Bél Mátyás a város nevét is innen eredezteti, azt állítja ugyanis, hogy
a Tokaj a szlávoknak összefolyást jelent,¹¹⁹ noha a magyarok úgy tartják, hogy a tok
és a háj szavakból áll össze, mert ott szokás volt tokokat fogni és a hájukat kinyerni.
Bél Mátyás úgy véli, a város neve inkább ez előbbiből származik, mert a magyarok
bejövetelekor ezt a helyet szlávok lakták, meg is említi, hogy a várat is ők építették
korábban.¹²⁰ Mi azt tartjuk legvalószínűbbnek, hogy a hely elnevezésének a közel-
ben folyó Taktához van köze, amelyet a magyarok bejövetelekor Takotának neveztek,
ezért is nevezi Anonymus a 16., a 17., a 22. és a 31. fejezetben Tokaj helyét „Tokota
melletti földnek”; a 17. fejezetben említi, hogy Tarcal vitéz ugyanott egy Hímes-
udvar¹²¹ nevű földvárat emelt. A földje mindenféleből bőséges termést hoz, de ahol
lapályos a terület, a Tisza, a Bodrog és a Takta áradásaitól minden tavasszal víz alatt
áll, ahol pedig dombos, ott szőlőt természetnek és nincsenek szántóföldek, hanem

¹¹⁵ RAYMAN 1720.

¹¹⁶ FISCHER 1732.

¹¹⁷ Nincs ilyen szám, Szirmay egy másik folyóiratot akarhatott írni: lásd a tanulmányt, IV. 5.

¹¹⁸ Az 1779–80-as szövegekről lásd a tanulmányt, IV. 5.

¹¹⁹ TÓTH, ed., Bél 2018, 161.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ A nyomtatványban és Anonymusnál *Hymus-udvar*.

csak vizenyős rétek, ami a hely hátrányai közé tartozik. Továbbá mivel a lakosoknak a szőlőművelés és a marhatartás nem elhanyagolható bevételi lehetősége, s emellett még a halászat is jelentős, ráadásul a két folyóhoz nemcsak máramarosi sótól, faanyagoktól, élelmiszerektől terhes hajók, hanem a lemergi, pesti, kassai és erdélyi kereskedelmi utak is – átvezetve az állandó hidakkal ellátott folyókon – itt futnak össze, ezeknek a részeknek kiemelkedő kereskedelmi helyéül is szolgál. A lakosai magyarok, németek, tótok, rácok és zsidók. A római katolikusoknak, a Keresztelő Szent Jánosnak szentelt, továbbá a görög katolikusoknak, a nem egyesült görögöknek, az ágostai és a helvét hitvallás követőinek vannak templomaik és imaházaik, valamint a zsidóknak is van saját zsinagógájuk, mivel a városban mindezen vallások előfordulnak. Ahol pedig a Tiszával összefolyó Bodrog szigetet képez, ott volt a hatalmas négyszögletű védművel, szakszerűen emelt bástyákkal megerősített vár. Ezek közül az volt a legerősebb, amely azon a részen volt, ahol a Bodrog kétfelé ágazott; ezt az építetőjéről, Bethlen Gábor erdélyi fejedelemtől Bethlen-bástyának nevezték. Belső egy torony emelkedett, amelyben a puskaport őrizték, továbbá voltak még benne kőfalú és biztos épületek a várparancsnok és őrkatonaság használatára. A vár alaprajzát és leírását nemcsak hazai, hanem külföldi, német és francia írók is közlik. Erről az erődről a leginkább említésre méltó művek a következők:¹²² a tokaji vár látképe Münster *Cosmographiájában*; Meissner;¹²³ Zeiler;¹²⁴ Gualdo a *Historia di Leopoldo 2.* kötetének¹²⁵ 90. oldalán; *Theatrum Europaeum* 9. kötetének¹²⁶ 1150. oldala, 10. kötetének¹²⁷ 803. oldala; de Fer *Forces de l'Europe* 9. kötete;¹²⁸ Bodenehr¹²⁹ és Parkenstein,¹³⁰ a tokaji vár madártávlati képe abban a *Chronica Ungarorum*-ban, amelyet 1664-ben adtak ki negyedréti méretben;¹³¹ a császári sereg táborának alaprajza Tokajnál 1660-ban a *Theatrum Europaeum* 9. kötetének 50. oldalán;¹³² Petrus Bizarus 1573-ban Bázelenben¹³³ és Georg Wernher 1595-ben Kölnben¹³⁴ megjelent értekezései; Karl Windisch az *Ungarisches Magazin* 1782. évi számának 332. oldalán; Kaprinay István *Hungaria diplomatica* I. kötetének¹³⁵ 156. oldalán; Bél Mátyás kéziratai; és az 1609-ik évi törvény 61. cikkelye és számos más törvény, amelyek a tokaji várnak mint Magyarországnak felső részei védőbástyájának hírét hirdetik. A városnak és a várnak ugyanaz volt a sorsa és ugyanazok voltak az uraik is. Bél és Kaprinay arról írnak, hogy a magyarok

¹²² Az alábbi listát valójában az *Ungarisches Magazin* 1782. évi számának 332–333. oldala alapján közli Szirmay: lásd a tanulmányt, III. 3. b.

¹²³ Első megjelenés: MEISSNER 1623

¹²⁴ Első megjelenés: ZEILER 1664.

¹²⁵ GUALDO PRIORATO 1676.

¹²⁶ Első megjelenés: 1672.

¹²⁷ Első megjelenés: 1677.

¹²⁸ FER 1696.

¹²⁹ BODENEHR, é. n.

¹³⁰ Helyesen Birckenstein. BIRCKENSTEIN 1699.

¹³¹ *Neue Ungarische und Siebenbürgische Chronick...* (*Neue Ungarische* 1664).

¹³² A 9. kötet két kiadása (1672, 1699) közül az 1672-esben van az 50. oldalon az említett metszet.

¹³³ BIZZARRI 1573.

¹³⁴ WERNHER 1595.

¹³⁵ KAPRINAY 1767.

Pannóniába történő végső bejövetele előtt a területet a szlávokkal keveredett vagy maguk is szláv eredetű metanaszta [„átköltözött”] jazigok¹³⁶ birtokolták, és a folyók összefolyása miatt erős helyet földszáncsal erősítették meg. De mivel a legrégebb író, Anonymus a magyarok bejövetelénél nem tesz említést erről a várról, hanem Tokajt a Takta melletti nagy földnek nevezi, mi az említett Anonymusszal együtt inkább Tarcál vitéznek tulajdonítjuk a vár eredetét.

A magyarok bejövetelekor a derék vitéz, Tarcál Árpád vezér kegyelméből annak a hegynek a lábánál kapott nagy földet, ahol a Bodrog a Tiszába ömlik. (Anonymus az idézett helyen és a *Not. hist.* 7. fejezete.)

Az 1074. évben Géza királyi herceg, amikor a Salamonnal vívott ütközetből menekült, Tokajban keresett menedéket. (Bonfini 2. tized 2. könyv.)

Az 1241. évben Kaprinay és Bél szerint a pusztító tatárok lerombolták a várat, s ez aztán mindaddig romokban állt, míg a csehek helyre nem állították, amikor 1440-ben elfoglalták ezeket a részeket. Mi azonban úgy véljük, hogy a vár helyreállítása Debrői István érdeme. Ugyanis ezután, amikor István ifjabb király Patakon lakott 1270-ben, Tokaj a királyi vadászkuttyák gondozóinak a szegényes birtoka volt.

Az 1290. évben László király Tokajt Simon fia Tamás comesnek adományozta a következő oklevél tanúsága szerint: ”Mi, László, Isten kegyelméből Magyarország királya, levelünk tartalmával emlékeztetül ajánlva jelentjük mindenkinek, akit illet, hogy tekintetbe véve Simon fia Tamás comes hűséges tetteit és szolgálatai érdemeit, amelyeket nekünk és országunknak dicséretesen és buzgón hajtott végre és szerzett, ezen Tamás comesnek adtuk, ajándékoztuk és adományoztuk bizonyos Zemplén megyei, Luch és Tochol¹³⁷ nevű földeket minden haszonvételeikkel és tartozékaikkal, hogy örökre békésen birtokolja azokat, más jogának sérelme nélkül, azzal a joggal és teljességgel, amellyel ezen vadászkuttyák gondozói birtokolták, úgy azonban, hogy az említett földekért cserébe a vadászkuttyák említett gondozóinak hasonló földeket fogunk adományozni. Kelt Mezősomlyón az 1290-ik évben Laetare vasárnap utáni szerdán.” (Kovachich Márton oklevélgyűjteményéből.)

Az 1388. évben Zudar Péter bán birtokában volt. (Tokaj úrbéri peres eljárásaiból.)

Az 1398. évben Zsigmond király Kászony birtokért cserébe Tokaj és Tarcál birtokokat Debrői Istvánnak adta adójukkal együtt. A várról nem történik említés. (Wagner Károly gyűjteménye.)

Debrői István egyike volt azon előkelőknek, akik a siklói börtönbe zárt Zsigmond király helyett Durazzói Károly fiát, Lászlót igyekeztek a trónra helyezni. (*Not. hist.* 54. és 55. fejezete.) Debrői, hogy pártját Felső-Magyarországban megfelelő várakkal támogassa, 1401-ben a két folyó összefolyásánál rohammunkával helyreállított tokaji erődítményt állította szembe a király pártján álló Perényiek pataki várával. Bizonyítékkal szolgál erre Zsigmondnak az az oklevele, amellyel Debrői István hűtlenségi vétke miatt Tokaj, Tállya és Regéc várakat György szerb despotának adományozza,

¹³⁶ Az eredetiben *Jazyges Metanastae*, így szerepelnek már legelső említésükkor, Ptolemaiosznál is.

¹³⁷ Lúcs és Tokaj.

ez Tokajt már várnak [*castrum*] hívja, Bonfini azonban a 3. tized 3. könyvében Tokajt kis várnak [*castellum*] nevezi, noha erre eddig mindig csak a birtok [*possessio*] nevet használták. Tokaj vár tehát 1440-ig György szerb despota birtokában volt.

Az 1412. évben Zsigmond magyar és Ulászló lengyel király Tokajban töltött el egy éjszakát. (Długosz történelmi jegyzetei¹³⁸ XI. könyvének 61. fejezete.)

Kaprinay és Bél arról számolnak be, hogy a várat 1440-ben a csehek foglalták el és állították helyre, de egyéb kortársak, akik írnak a pataki, a kövesdi és a gál-szécsi várak elfoglalásáról, a tokaji várról mélyen hallgatnak. (*Not. hist.* 70. fejezete.) Helytállóbb az a következtetés, hogy ezt a várat György despota engedte át Hunyadi János kormányzónak, és ő erősítette meg azt, hogy így fékezze meg a pataki csehek kirohanásait.

Nem sokkal ezután, 1457-ben mint Hunyadi várat említik, miként azt a következő, Bártfa városi levéltárból általunk átírt levél mutatja: „Hunyadi László beszercei gróf, tárnokmester vitézlő Bakos Pálnak, tokaji várunk várnagyának” (itt magparancsolja, hogy a bártfai polgárokról 1457-ben elhozottakat adja vissza nekik). Lásd Wagner Károly, *Diplomatarium comitatus Sárosiensis*,¹³⁹ 118.

Az 1460. évben Corvin Mátyás király jelentősen megerősítette. (Bél Mátyás a kézírataiban.)

Az 1469. évben Mátyás király adományából Szapolyai Imre birtokába került.

Az 1490. évben Albert, Ulászló király fivére sikertelenül támadta a várat, amikor a lengyelek betörték erre a vidékre. (Istvánffy 2. könyve.)

Noha az 1514. évben a felkelő keresztesek elfoglalták a pataki várat, a tokaji vár megúsza a támadásait. (*Not. hist.* 144.¹⁴⁰ fejezete.)

Az 1526. évben Szapolyai János itt tartott országgyűlést, és a várat jobban megerősítette. (*Not. hist.* 158.¹⁴¹ fejezete.)

Az 1527. évben nagyon heves ütközet zajlott Tokajnál I. Ferdinánd vezérei és Szapolyai János között. (Istvánffy 9. könyve.)

Az 1535. évben ismét heves csata volt Tokajnál I. Ferdinánd és Szapolyai vezérei között. Azonban miután semmilyen élelmet nem tudtak bevinni a várba, Szapolyai helyőrsége nem tudott tovább ellenállni az ostromnak, Bebek Ferenc pedig feladta a várat Leonard Felsnek, I. Ferdinánd császár csapatai vezérének. (Istvánffy 12. könyve.)

Az 1536. évben Szapolyaiék egy kis várat emeltek Tokajjal szemben Rakamazon. (*Not. hist.* 183.¹⁴² fejezete.)

Az 1541. évben Ferdinánd császár adományából a Tokaj feletti uralmat Serédy Gáspár kapta meg teljesített szolgálatai jutalmául.

¹³⁸ Jan Długosz, *Historiae Polonicae libri XII*. Szirmay a mű legjelentősebb 18. századi kiadását használhatta: DEUGOSZ 1711–12.

¹³⁹ WAGNER 1780.

¹⁴⁰ SZIRMAY 1804-ben 145. §.

¹⁴¹ SZIRMAY 1804-ben 159. §.

¹⁴² SZIRMAY 1804-ben 184. §.

Az 1550. évben az ország Szent Koronáját, amelyet Izabella királynő, Szapolyai János özvegye adott át Ferdinánd királynak, itt látták vendégül. (Istvánffy 16. könyve és a *Not. hist.* 208.¹⁴³ fejezete.)

Az 1556. évben Némethy Ferenc, Serédy István gyámja a vár parancsnokaként a Szapolyaiak pártjára állt, és a várat rút hitszegéssel átadta János Zsigmondnak. (Istvánffy 19. könyve.)

Az 1558. évben Dersffy István kassai kapitány pusztította a tokaji birtokot. (*Not. hist.* 226.¹⁴⁴ fejezete.)

Az 1565. évben Lazarus von Schwendi elfoglalta a várat, miután Némethy Ferencet golyótalálat érte. (Istvánffy 22. könyve és Petrus Bizarus Bázelen 1573-ban.¹⁴⁵)

Az 1566. évben Szapolyai János körülvéve a várat 32.000 erdélyivel és tatárral próbálta visszafoglalni, de Jakob Raminger és Kalvász Mátyás olyan vitézül és serényen védelmezték a helyet, hogy az ellenség – noha igen keményen küzdött – kénytelen volt visszavonulni. (Istvánffy 22. könyve és Bethlen *Historiájának*¹⁴⁶ az 5. könyve.)

Az 1567. évben a törökök pusztították a tokaji birtokot. (Istvánffy 24. könyve és az 1567. évi törvény 2. cikkelye.)

Az 1595. évben Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem birtokában volt.

Az 1605. évben, miután Georg Rueber kapitány és katonái valamennyi lovukat, amennyi csak volt, megették, és végül már az éhségtől gyötörtén a macskák és kutyák elfogyasztásától sem tartózkodtak, egyévi ostrom után a várat átadták Bocskai Istvánnak.

Az 1607. évben, Bocskai halála után Tokajt Thurzó György kapta meg 70.000 birodalmi tallér ellenében a hajdúk zavargásainak lecsendesítéséért.

Az 1611. évben ugyanitt kötötte Thurzó György az 1613. évi törvény 5. cikkelyében említett szövetséget az erdélyi fejedelemmel. (*Not. hist.* 380.¹⁴⁷ fejezete.)

Az 1621. évben az ország Szent Koronáját ismét vendégül látták Tokajban. (*Not. hist.* 404.¹⁴⁸ fejezete.)

Az 1622. évben a vár egyezség révén Bethlen Gábor kezébe került.

Az 1627. évben Bethlen Gáborral folyt itt tárgyalás. (*Not. hist.* 424.¹⁴⁹ fejezete.)

Az 1630. évben Bethlen özvegye, Brandenburgi Katalin birtokában volt. (*Not. hist.* 432.¹⁵⁰ fejezete.)

Az 1641. évben gróf Drugeth János gróf birtokában volt. (*Not. hist.* 461.¹⁵¹ fejezete.)

Az 1646. évben az evangélikusok¹⁵² zsinatát itt tartották. (Lampe, *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*,¹⁵³ 397. oldal.)

¹⁴³ SZIRMAY 1804-ben 209. §.

¹⁴⁴ SZIRMAY 1804-ben 227. §.

¹⁴⁵ BIZZARRI 1573.

¹⁴⁶ BETHLEN 1783–89.

¹⁴⁷ SZIRMAY 1804-ben 492. §.

¹⁴⁸ SZIRMAY 1804-ben 405. §.

¹⁴⁹ SZIRMAY 1804-ben 425. §.

¹⁵⁰ SZIRMAY 1804-ben 433. §.

¹⁵¹ SZIRMAY 1804-ben 462. §.

¹⁵² Az evangélikusok a protestánsokat értették.

¹⁵³ LAMPE 1728.

Az 1647. évben a várat az uradalommal együtt I. Rákóczi Györgynek adták (*Not. polit.* 131. fejezete), miután Szirmay Péter 1646-ban Németalföldről és Velencéből hozott vízmérnökökkel szabályozta a Tisza folyását, hogy az ne rombolja áradásával a várat. (Zemplén vármegye levéltára 229. fasciculusának 184. számú irata.)

Az 1648. évben Tokajban kezdődött el a tárgyalás, hogy miként csatolják vissza az öt vármegyét az 1647. évi törvény 20. cikkelye értelmében. (*Not. hist.* 491. fejezete.)

Az 1663. évben a vár német helyőrség kezén van. (*Not. hist.* 538.¹⁵⁴ fejezete.)

Az 1670. évben az I. Rákóczi Ferenc által szított lázadás során a lázadók sikertelenül támadták a várat. (*Not. hist.* 568.¹⁵⁵ fejezete.)

Ugyanebben az évben Széchényi György kalocsai érsek a helvét hitvallású lelkészt német vérteseikkel űzette el Tokajból. (Lampe, *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*,¹⁵⁶ 748. oldal.)

Az 1683. évben Thököly Imre elfoglalta a várat.

Az 1685. évben Aeneas Caprara császári vezér visszafoglalta a várat. (*Not. hist.* 656. fejezete.)

Az 1697. évben a Tokaji Ferenc által szított lázadás során a német őrséget lemészárolva rohammal vették be a várat. (*Not. hist.* 688. fejezete.)

Ugyanebben az évben Karl Vaudémont visszafoglalta a várat, a várost felgyújtották, kifosztották, lakóit válogatás nélkül lemészárolták. (*Not. hist.* 688. fejezete.)

Az 1703. évben gróf Bercsényi Miklós, II. Rákóczi Ferenc csapatainak vezetője elfoglalta a várat. (*Not. hist.* 716. fejezete.)

Az 1705. évben Rákóczi parancsára, hogy választ adjon pataki vára lerombolására, biztosa, Patay Sámuel a földig rombolta a várat, és hogy még nyoma se maradjon, a Bodrog és a Tisza folyókat csatornákkal vezetve a romokhoz víz alá temette azt. A folyókat az egész környék nagy kárára az erről már emlékekkel nem rendelkező utókor mai napig nem vezette vissza korábbi medreikbe. (Zemplén vármegye levéltára 230. fasciculusának 275. és 277. számú irata.)

Az 1713. évben a tokaji szőlőhegy egy része a heves esőzés miatt leszakadt. (Zemplén vármegye levéltára 230. fasciculusának 281. számú irata.)

Az 1715. évben, miután II. Rákóczi Ferencet pártütés miatt elítélték, a város és a birtok a királyi kincstárra szállt, és ma is a királyi kamara jogában áll az irányítása.

Az 1770. évben a halhatatlan emlékezetű II. József császár is megállt itt, amikor az országait járta be. (Zemplén vármegye levéltára 230. fasciculusának 294. számú irata.)

Az 1773. évben helyreállították a katolikus templomot és elindították a népiskolát. (Zemplén vármegye levéltára 230. fasciculusának 299. számú irata.)

A következő várparancsnokok neveit lehetett kinyomozni:

1457. Bakos Pál (mint fentebb)

¹⁵⁴ SZIRMAY 1804-ben 539. §.

¹⁵⁵ SZIRMAY 1804-ben 569. §.

¹⁵⁶ Lampe 1728.

1514. Heteley Mihály (*Not. hist.* 144.¹⁵⁷ fejezete.)
 1525. Lasztóczy Boldizsár (*Not. hist.* 159.¹⁵⁸ fejezete.)
 1528. Révay István (*Not. hist.* 169.¹⁵⁹ fejezete.)
 1556. Némethy Ferenc (mint fentebb)
 1565. Jakob Raminger és Kalvász Mátyás (mint fentebb)
 1594. Balassa Ferenc (Istvánffy 28. könyve.)
 1596. Georg Rueber, a keresztesi csatában megsebesült (Istvánffy 30. könyve.)
 1590. Claude Russel (Zemplén vármegye levéltára III. locusának 523. számú irata.)
 1625. Abaffy Miklós, akinek hűséges szolgálataiért Bethlen Gábor a Szabolcs vármegyei Kenéz¹⁶⁰ birtokot 5000 forintért zálogul adta (Kovachich Márton oklevélgyűjteményéből)
 1635. Kellemessy János
 1637. báró Révay István (Zemplén vármegye levéltára 229. fasciculusának 175. számú irata)
 1646. Stepán Ferenc (*Not. hist.* 484.¹⁶¹ fejezete); Kiss András alkapitány (ugyanott)
 1668. gróf Carlo Strassoldo (Zemplén vármegye levéltára 229. fasciculusának 208. számú irata)
 1670. gróf Rüdiger Stahrenberg (*Not. hist.* 568.¹⁶² fejezete)
 1685. Izdenczy Márton (*Not. hist.* 652. fejezete)

A következő szerzetesrendek szolgáltak egykor Istennek Tokajban:

Szent Pál Első Remete rendjének a szerzetesei, akiknek Szapolyai Imre alapította a Boldogságos Szűz Máriának szentelt kolostort 1470-ben.

Ezt a kolostort Serédy Gáspár rombolta le 1537-ben, miután a vikáriust és a testvéreket börtönbe vettette és elpusztította a berendezésüket. Amikor Ferdinánd császár felszólította, hogy adjon számot a tettéről, azt válaszolta, azért tette, nehogy a Szapolyaiak a kolostorból erődítményt tudjanak kialakítani. (Wagner Károly kéziratai I. kötetében a 127. oldal és a *Fragmen panis corvi proto-eremitici*.¹⁶³)

A második rend, amelynek háza volt Tokajban, a kapucinus atyáké. A Rákóczi-féle felfordulás időszakában a lelkipásztorától megfosztott tokaji katolikusok közössége Hugo Christopher von Winterbach, a tokaji sóház felügyelője közvetítésével sürgetve kérte Telekessy István egri püspököt, hogy a lelki vigasztalására és a katolikus hit gyarapodása érdekében engedje meg neki, hogy Ausztriából néhány kapucinus atyát

¹⁵⁷ SZIRMAY 1804-ben 145. §.

¹⁵⁸ SZIRMAY 1804-ben 160. §.

¹⁵⁹ SZIRMAY 1804-ben 170. §.

¹⁶⁰ Ma Taktakenéz.

¹⁶¹ SZIRMAY 1804-ben 485. §.

¹⁶² SZIRMAY 1804-ben 569. §.

¹⁶³ EGGERE 1663.

hívhasson, hogy azok letelepedhessenek Tokajban, majd pedig templomot és kolostort építhessenek. A sürgetők kéréseit a buzgó pásztor annak ellenére jóváhagyta, hogy csak nemrég került vissza a helyére királyi parancsra a katolikus plébános, név szerint Körmöczy János, de a kapucinusok jövetelét ő maga is lelkesen kérte a provinciális atyához írott levelében.

Miután sikerült megszerezni III. Károly király, a püspök és ezen felül még az ekkoriban Eperjesen székelő szepesi kamara egyetértését, az osztrák György atya, akit az 1712. évi augusztus 26-ai, Kremsben tartott káptalanból akkor választottak meg tartományfőnöknek, engedelmesség kötelezettségével Tokajba küldte Joachim és Quirinus atyákat és Éliás testvért, akik a nép örömujjongása közepette 1712. december 6-án meg is érkeztek oda. A szállásukat egy plébániatemplomnak örökül hagyott és azzal északról határos épületben alakították ki; két évig tartózkodtak ebben.

1714-ben a királyi adományból nekik átengedett és lakóhelynek alkalmassá tett Rákóczi-féle kincstári házba költöztek át. Ezt követően ezen a telken és Bodony György nemes ezzel szomszédos telkén, amelyet Bodony a kapucinusoknak nagyon olcsón, 45 forintért engedett át, lefektették a templom és kolostor alapjait. Bölsei Buday László nemes is átengedte a saját telke területét, mégpedig ingyen, az atyáknak.

1716. április 5-én Erdődy Gábor egri püspök megbízásából a templom alapkövét Bizánczy György munkácsi görög katolikus püspök tette le, de miután az alapokra két ölnyi magasságban felhúzták a falakat, a jötevők hiánya miatt a további munkával fel kellett hagyni egészen 1725-ig, amikor is gróf Koháry István nagyvonalúan 20.000 forintot adományozott, a királyi kamara pedig ingyen bocsátotta rendelkezésre az építőanyagokat, így a templom építését ismét folytatták és 1729-ben be is fejezték. Ebben az évben, augusztus 8-án szentelte fel Sorger Gergely tinnini püspök, az egri püspök suffraganeusa.

A templom épületének befejezése után kezdtek hozzá a kolostor építéséhez, amely a jötevők nagyvonalúságából 1733-ban be is fejeződött, és az alábbi előljárók alatt fenn is állt egészen 1787-ig, amikor október 22-én a királyi rendelet értelmében és Szikszay Gáspár, Sigray András és Nátafalusi Ferenc megbízottak közreműködésével megszüntették. A porticusának¹⁶⁴ ez volt a felirata:

„Vix orimur, morimur, sensimque perimus, et imus,
At quo? nescimus; sed tamen imus, eo.”

(Alig születünk meg, meghalunk és lassan elpusztulunk és megyünk,
de hogy hová, nem tudjuk; de bizony oda megyünk.)

Az alábbi atyák voltak a lakóhelyül szolgáló ház előljárói:

1. Joachimus (csehországi)	1712.
2. Albericus (innsbrucki)	1715.

¹⁶⁴ Valószínűleg kerengő értelemben.

3. Ciprianus (hallei)	1719.
4. Sigefridus (magyar ¹⁶⁵)	1720.
5. Florinus (kremsi)	1721.
6. Crescentianus (badeni)	1724.
7. Agathangelus (szláv)	1729.
8. Crescentianus (badeni)	1730.

A gvárdián atyák:

1. Paschalis (győri)	1734.
2. Valerianus (krumlovi)	1737.
3. Agricola (pfalzi)	1738.
4. Daniel (magyar ¹⁶⁶)	1741.
5. Gregorius (budai)	1742.
6. Albertinus (passau)	1744.
7. Auxentius (szombathelyi)	1745.
8. Valerianus (krumlovi)	1746.
9. Zephyrinus (nagyszombati)	1749.
10. Theodorus (oberzelli)	1752.
11. Amantius (gmundeni)	1755.
12. Remedius (laibachi)	1758.
13. Gervasius (győri)	1760.
14. Cajus (pozsonyi)	1761.
15. Honestus (nyulasi)	1762.
16. Amantius (gmundeni)	1766.
17. Bartholomaeus (galántai)	1768.
18. Spiridion (győri)	1769.
19. Salvius (budai)	1772.
20. Franciscus Emanuel (horkai)	1775.
21. Sifinius (óvári)	1778.
22. Edmundus (köpcsényi)	1779.
23. Desideratus (budai)	1780.
24. Crescentius (budai)	1783.
25. Synesius (budai)	1785.
26. Clementinus (szekszárdi)	1786.

A harmadik rend a Kegyes Iskolák atyáinak rendje,¹⁶⁷ akiket 1724 körül¹⁶⁸ telepítettek le Tokajban, hogy az ifúságot elmélyítsék a tudományokban, de miután megszüntet-

¹⁶⁵ Az *Ungarus* itt „magyarországit” is jelenthet.

¹⁶⁶ Az *Ungarus* itt „magyarországit” is jelenthet.

¹⁶⁷ A piarista rend.

¹⁶⁸ 1721-ben tették az alapítványt, de csak 1727-től kezdődött meg a tanítás Tokajban.

ték a pálosok rendjét, valamint a tokaji és pataki¹⁶⁹ gimnáziumokat, Sátoraljaújhelyre, a vármegye központjába helyezték át őket 1788-ban, ahol az állam jelentős gyarapodására a humaniora tudományára oktatják és a haza javára nevelik az ifjúságot.

Tokajban a bortermő dűlőket az eltérő fekvésük három osztályra osztja:

Első osztályúak azok, amelyeknek állandóan délről érkező napsütésben van részük. Ilyen a Mézes-málé, amely a tarcali terület határaitól egészen Tokaj városáig húzódik, továbbá a Paksi-, Gyöpös-, Németszőlő-, Hétszőlő-, Barát-, Szerelmi-, Tapasztó-, Bornemissza-, Kis-Mézesmál-, Kunhegy-, Kócsag-, Kendős- és Nagyszőlő-dűlők.

Másodosztályúak a keleti irányú dűlők: a Kisősze, a Zúgó, a Melegoldal és az ott talált aranyos bogyókról Aranyasnak mondott.

Harmadosztályú a nyugati és északi fekvésű, a bodrogeresztúri terület felőli tájék. Ez a Zúgó-, a Péchy-, a Boglyos-, a Máriás- és a Keskenyág-dűlőket foglalja magába.

Ezekben a dűlőkben mindössze három forrás található, ezért született meg ez a mondás is az itt lakók körében: „A természet a víz hiányát a bor bőségével kívánta pótolni”.

Régi okiratok, miként a helyre vonatkozó kiváltságok is, a viharos időkben megsemmisültek, ezért a város lakói Miksa császárhoz és királyhoz¹⁷⁰ folyamodtak, és miután előadták neki a kiváltságaikat ért károkat, kéréseikkel elérték, hogy a császár 1598-ban valamennyi szabadságukat és jogukat nyilvános oklevéllel állította helyre. 1610-ben Rudolf és II. Mátyás is megerősítették ezeket. Így a város lakói megkapták, hogy mentesek a földesuraknak járó szolgálai munkáktól, csak az uraiknak fizetnek mérsékelt censust [földbért], helyhatósági jogokkal rendelkeznek, egyéni módokon szedhetik a tizedet és kilencedet a borokból, van pallosjoguk, szabadon mérhetnek ki bort és maguk közül választott külön tanáccsal rendelkeznek.

A város címere a Mózes által keresztre akasztott kígyót ábrázolja. Van az állami postakocsinak állomása, vám a hidaknál, kőszórártár, nagyon népesek a vásárok a Boldogságos Szűz Mária fogantatásának napján, Keresztelő Szent János születésének napján, Szent Anna, Szent Máté, Szent Demeter és Szent Tamás napján.

35. § Tarcál mezőváros

Tarcál mezőváros a nevét a derék magyar vitézről, Tarcalról kapta (lásd fentebb az 1. fejezetet.)

Porhanyós fekete földje van, amely a lankás részen mindenféle gyümölcsöt megterem, a dombos részeken pedig kiváló bort ad, de ahol sík a talaja, ott mindössze 980 hold szántóföldje van; a sík vidék többi részét rétek és nádasok foglalják el a Takta folyónál, amerre pedig dombos, ott szőlők. A lakói magyarok, a római katolikus

¹⁶⁹ Valószínűleg az 1773-ban feloszlott jezsuiták iskolájára gondol Szirmay.

¹⁷⁰ 1598-ban még csak főherceg.

valláshoz és a helvét hitvalláshoz tartoznak, így mindkettőnek saját templomai és imaházai vannak. A katolikus templomban látható a Patakról származó és Tarcalon eltemetett Vékony János kapitány zászlaja, aki jelentősen hozzájárult Jenő herceg 1717-es török felett aratott győzelméhez és Belgrád visszafoglalásához. (Lásd erről Schmitth Miklósnak az *Imperatores Ottomanici a capta Constantinopoli, cum epitome principum Turcarum*¹⁷¹ II. részének 442. oldalát.) A többi emléket a háborúk viszontagságai semmisítették meg.

Szinte ugyanolyan volt a sorsa és ugyanazok voltak az urai a közeli fekvése miatt, mint Tokajnak.

A magyarok végső bejövetelével Árpád vezér adományából Tarcál vitéz lett a hely első birtokosa (Anonymus a 16. és 17. fejezetben), azt követően pedig a többiek az előző fejezetben felsoroltak, azt leszámítva, hogy 1603-ban a Rudolf császár általi elzálogosításnak köszönhetően Rákóczi Zsigmond külön birtokolta ezt.

Az 1606. június 23-ai, Bocskaiakkal folytatott bécsi tárgyaláson öfelsége beleegyezett, hogy Bocskai István visszaváltsa Tarcál mezővárost Rákóczi Zsigmondtól, és ősi joga Tokaj várával együtt birtokolja.

Az itt történt többi, 1670-től 1700-ig megtörtént eseményt Babocsay Izsák, a város ekkor élt jegyzője jegyezte le magyarul. Ezekről az ő kéziratai alapján adunk most rövid áttekintést.¹⁷²

Az 1620. évben Zombor Péter deák, Tarcál mezőváros bírása megvendégelte Bethlen Gábor fejedelmet, aki a nemesek közé emelte őt.

Az 1671. évben Gyöngyössy András és Tasnády István helvét hitvallású lelkészeket elűzték, miután a templomot visszafoglalták a katolikusok számára.

Az 1672. évben, miután Cobb¹⁷³ generális az elégedetlenek vezéreit, Petróczy Istvánt, Szuhay Mátyást, Kende Gábort és Szepessy Pált Györke falunál legyőzte, a tarcaliak és a többi hegyaljai falu a félelemtől szétszéledve ebben az évben nem szüretelt le a szőlőket, mivel Cobb tüzvel-vassal pusztított mindent.

Az 1673. évben a tarcaliak oltalomlevelet, úgynevezett *salva guardiát* nyertek Cobb generálistól, 200.000 forintot fizetve neki ezért. A tokaji helyőrségi katonák ennek ellenére zaklatták őket, különféle módokon erejükön felül bort és húst sarcoltak tőlük.

Ugyanebben az évben Jászay István főbíró, mivel Spank¹⁷⁴ generális levelét később juttatta el Tokajba, mint kellett volna, a helyettesével együtt elfogták, Tokajba vitték, karóba húzásra ítélték őket. Amikor már a hóhér a vesztőhelyen ki is feszítette őket, a városiak 10 hordó aszúbort odaszállítva nagy nehezen megmentették őket. Innen

¹⁷¹ SCHMITTH 1761 (a mű 2. kiadásában).

¹⁷² Babocsay Izsák 1705-ig volt Tarcál jegyzője. A Tarcál történetének három évtizedét összefoglaló írást Rummy Károly György adta ki (RUMY 1815, 9–181): *Fata Tarcaliensia, azaz Tarcál városának főbb változásai (1670–1700)*. A mű kézirati háttéréről és Szirmay általi felhasználásáról lásd a tanulmányt, III. 2. d.

¹⁷³ A generális neve Babocsaynál „Kopp”, Szirmaynál „Cobb”, a ma elsődlegesen használt névváltozat „Cob”. A fordításban megőrizük a Szirmay által használt névfórmát.

¹⁷⁴ Babocsaynál „Spork”, de Szirmaynál „Spank”, utóbbit megőrizük a fordításban.

ered a hegyaljaiak körében ez a mondás: „Legjobb ágens tokaji Antal!”, azaz az antalkó a leghatásosabb védőőgyvéd.

Az 1674. évben a tokaji parancsnok a bírót és a jegyzőt ismét megkötözve vezettette magához, mert nem jelentették Thököly híveinek a megérkezését, akik Tarcalba töltötték az éjszakát. Parancsba adta, hogy húzzák őket karóba, de tíz hordó bor ismételten nagy nehezen kiszabadította őket.

Ugyanebben az évben Spank generális titkára, Lochinszky a Monoknál vert táborból négy szolgát küldött Tarcalba azzal a parancssal, hogy két hordó kiváló bort hozassanak neki és a generálisnak. A lakosok szerencsétlenségére az történt, hogy Thököly hívei éjjel behatoltak a városba és Spank három szolgáját megölték, a negyediknek pedig sikerült elmenekülnie. A helyi előjárókat késedelem nélkül Spank táborába idézik, remegve mennek az ajándékokkal, név szerint Sikár bíró, Kis János tanácsos és Babocsay Izsák jegyző. De alig értek a táborba, látnak három igen hegyes tölgyfakarót előkészítve, hogy arra húzzák fel őket. A rettenetes halált csak úgy tudták megúszni, hogy a generálisnak 1000 forintot fizettek, de mivel ezt nem tudták azonnal kifizetni, Miskolc mezővárostól voltak kénytelenek kölcsönkérni; továbbá 14 hordó kiváló mézes-máli bort adtak a generálisnak és szállítottak Kassára; valamint még 100 köböl zabot bocsátottak ingyen rendelkezésére Spank csapatainak; végül pedig a tarcaliak elfogták Thököly három szerencsétlen katonáját, és azokat húzták a hegyes karókba a város előjárói helyett és a megölt szolgákért cserébe.

Az 1675. évben éjjel Thököly portyázói, nappal pedig az őket üldöző tokaji helyőrségi katonák zaklatták őket állandó támadásaikkal, sarcolásaikkal, vérontásaikkal és gyújtogatásaikkal.

Ugyanebben az évben a Liszka mezővárosnál táborozó Caraffa generális megparancsolta a tarcaliaknak, hogy adjanak ingyen 30 hordó bort, 20 vágásra szánt ökröt és 10 szekér kenyeret, és katonai végrehajtással ki is kényszerítette tőlük.

Strassoldo generális sem volt szelídebb nála.

Az 1676. évben Harsány György, Thököly kapitánya Farkas Péter hadnaggyal téli kemény hidegben éjnek évadján betört Tarcalra, rabló módjára kifosztotta a várost, valamennyi barmot és lábasjőszágot elhajtott, sőt a férfiak és a nők ruháit is lehúzva félmeztelen hagyta őket, majd pedig a szerencsétlenek házait is lángra lobbantotta.

Az 1677. évben az oly sok csapástól sújtottak a templom kerítéséhez vonultak és azt körülsáncolva megerősítették a támadásokkal szemben.

Az 1678. évben, amikor Teleky Mihály menekült magyarokkal Erdélyből indulva Rakamaznál tábort vert, augusztus 14-én Kara Haszán agának hívott alajbég vezetésével 800 segítségére küldött egri török, éppen ebédidő alatt, Tarcalba jött, a várost felgyújtották, és a szétszéledő lakókat a szőlőkben és a hegyekben is üldözőbe vették, a nőkön erőszakot tettek és mindenkit kifosztottak, 162 férfit és nőt hurcoltak el fogságba, azt a tizenkét városbelit pedig, akik a templom kerítéséhez mentek és onnan védekeztek, lemészárolták. Ekkor kapott lángra az eddig épségben megmaradt régi építésű plébániatemplom, súlyos harangjai is porrá és hamuvá lettek.

Mindezekon felül a még ott maradtakat Teleky Mihály fegyverfogásra kényszerítette, és Eperjesre vitte őket az oda áttelepített táborával együtt, csupán a gyerekek és a ténylegesen öregek maradtak. Ám miután gróf Leszinszky generális vezetésével végül a lengyel csapatok megfutamították Telekyt, a tarcaliak megszöktek és ezután hazatértek.

Az 1679. évben a pestis annyira pusztított Tarcalon, hogy a templom kerítéssel körülvett területéről, ahová ismét vonultak, minden nap 15-16 pestisben elhunytat vittek a temetőbe, és akik életben maradtak, már nem győzték a halottak temetését.

Ebben az évben a hegyaljai főesperes és tállyai katolikus plébánost, a *Not. hist.* 607. fejezetében említett Józsa Istvánt, aki hol Thökölyékhez, hol a császáriakhoz csatlakozott, és akkor éppen a császárhoz ragaszkodó magyarokat, a labancokat vezette, Tarcalnál egy Felcz nevű, Thököly pártján álló hadnagy lesből körülvette és hatvan embere megölése után neki is fejét vette. (Erről lásd Kazy Ferenc *Historia regni Hungariae* III. kötetének¹⁷⁵ 12. könyvét az 1679. évnél, valamint Zemplén vármegye levéltára 299. fasciculusának 194. számú iratát.)

Az 1680. évben a tarcaliak behódoltak az egri törököknek, a község a szőlőjét zálogba adta Olasz Jakab kassai polgárnak, 200 tallérért pedig megváltották magukat Kara Haszán alaj bégnél, hogy ne sarcolják őket.

Amikor Thököly Imre megérkezett, kényszerítette őket, hogy gondoskodjanak a tábora élelmezéséről, szállításairól és boráról, beszállásolta oda a Thököly-pártiak tisztjeit, Ferenczy Ferencet, Fekete Jánost, Kocsis Mihályt és Pataky Pétert.

Az 1681. évben május 21-én a tarcali szőlőket a hideg és jégeső vitte el. Ebben az évben Jánoki Farkas, Thököly-párti tizedszedő, aki azon kívül, hogy a város lakóit különféle behajtásokkal zaklatta, még arra is kényszerítette őket, hogy a maga részére mint tizedszedőnek aszúborokat is készítsenek.

Az 1682. évben, amikor Ibrahim budai pasa 40.000 katonájával Kassa ostromára elindult, a tarcaliak Mészáros János bíró és Babocsay Izsák jegyző küldöttek révén esdekelve behódoltak neki, de az őket őrző janicsárok bilincsekbe verték és csak 15 tallér kifizetése után engedték el őket Monok falunál. Miután pedig Thökölyék már elfoglalták Kassát, a törökök azt a parancsot kapták vezírüktől, hogy kassai útjukat megszakítva térjenek vissza Budára és keljenek útra Bécs ostromához.

Az 1683. évben Klobusiczky Ferenc, Zemplén vármegye alispánja a felkelt nemességgel Tarcalnál ütött tábort, és a város lakóit kényszerítette, hogy fogjanak fegyvert, és magával vitte őket. Később pedig Bécs ostrom alóli felszabadítása után és arra a hírrre, hogy Sobieski János lengyel király Hegyalja vidékén keresztül szándékozik hazatérni, követeket küldtek – Tokajból Cseklészi Benedeket, Tarcalból Komjáti Gergelyt, Tállyáról Cserkó Istvánt, Bényéroról Hídvégi Pétert – a Szepes mezővárosnál tábort verő lengyel királyhoz, hogy elejét vegyék ennek a fenyegető tehernek. A király kancellárjával abban egyeztek meg, hogy ezer hordó bort adnak a lengyeleknek, ha az ország más részei felé folytatják útjukat. De se a lengyel csapatok nem mentek át

¹⁷⁵ KAZY 1749.

Hegyalja vidékén, se a lengyel király – oly nagylelkű volt – nem hajtotta be soha rajtuk azt az ezer hordó bort.

Az 1684. évben a tarcali és minden hegyaljai nemes számára felkelést rendeltek el, hogy Buda végre felszabaduljon a török iga alól. Thököly pedig a tarcali dézsmából 40 hordó bort a református lelkésznek, Rimaszombati Mártonnak ítelt oda.

Az 1685. évben a császári csapatok Lelesz és Tárkány között ütöttek táborn, ezért aztán a tokaji vár Thököly-párti parancsnoka, aki nagyon tartott az ostromtól, a tarcaliakat, aki csak hadra fogható volt közülük, kirendelte a vár védelmére.

Szent Gergely ünnepén¹⁷⁶ hatalmas fagy vitte el a szőlők hajtásait, és több ember is megfagyott, a Tisza is annyira befagyott hirtelen, hogy szekerekkel lehetett átkelni rajta.

Thököly felkelést rendelt el a hegyaljaiaknak, de azok 3000 forinttal és 2000 köböl búzával megváltották magukat.

Amikor Schultz generális a Thököly-pártiak üldözése közben Mád mezővárosnál ütött táborn, a tarcaliak a követeikkel, Dévai Ferencsel, Babocsay Izsákkal és Tache Tamással átküldött néhány hordó borral kedveskedtek neki, ezért aztán oltalomlevelet, úgynevezett *salva guardiát* kaptak.

Végül Schultz ostrom alá vette Tokajt és el is foglalta, amikor az megadta magát. A katonaság azonban ez alkalommal a már érett fürtöket úgy felfalta a tarcali szőlőkben, hogy a lakók nem is szüreteltek.

Ebben az évben vetettek ki először állandó adót a városra.

Az 1686. évben Kahl ezrede a tarcali területen szállt meg, lovaival minden vetést elpusztított.

Caraffa generális ismét rendkívüli mértékű bor-, élelmiszer-, széna- és zabbehajtással sújtotta a város lakóit. A vármegyei tisztségviselők is, hogy megnyerjék a katonai parancsnokok jóindulatát, hasonlóképp jártak el, a kassai és az eperjesi főkapitányság számára bort hajtottak be a városlakóktól.

A Munkácsról kalandozva elinduló kóbor hajdúk ismét kifosztották a várost, a reformátusok lelkészét, Gyöngyösi Istvánt kirabolták. A lelkész feleségéről így ír Babocsay: *„Felesége-is mindenből ki mellyeztetvén hajadon fővel tsak egy Tatár-inghben hagyatik, a' középső lesnek kára nélkül.”*¹⁷⁷

Az 1687. évben a templomot ismét visszavették a reformátusoktól.

Az 1688. évben egy ismeretlen nevű tisztt, amikor újonc katonáival vonult át arra Erdély felé, a bírót és néhány helyi előkelő embert megfosztatta ruháitól, és megkötözve őket egész éjjel mindaddig kiszolgáltatta őket a szúnyogok csipéseinek, míg öt aranyat ki nem fizettek neki, máskülönben a katonáinak fényes vendéglátásban volt részük.

Caraffa generális, noha megígérte, hogy kifizeti annak az 50 hordó bornak az árát, amelyet Pauer György eperjesi polgár révén hozatott el a tarcaliaktól, ezt soha nem tette meg.

¹⁷⁶ Március 12.

¹⁷⁷ Az eredetiben a mondat így szerepel (RUMY 1815, 98–99): „Felesége is mindenből kimelleyzetik, hajadon fővel csak az egy tatár-ingben hagyatik, a' középső lesnek kára nélkül.”

Az 1689. évben az ide-oda jövő-menő katonaság sújtotta őket, és noha a katonatisztek súlyos kihágásokat követtek el, mégis fenyegetésekkel és verésekkel rávették őket, hogy olyan tanúsítványokat írjanak alá, hogy minden a rendszabály szerint történt.

Az 1690. évben Ladányi Albert helvét hitvallású lelkészt ismét eltávolították a parochiáról.

Az 1691. évben a lakosok vetését a Rabutin¹⁷⁸ és Schlick vezérlete alatt álló katonacsapatok lovaikkal letiportatták és lelegeltették.

Az 1692. évben Kiremberg lovassági tiszt ismét élelem- és borbehajtással sújtotta őket.

Az 1693. évben a vetéseket és a szőlőtermést sáskát falták fel.

Az 1694. évben Veterani¹⁷⁹ generális a katonaságra alkalmas ifjakat elfogatta Tarcalon és besoroztatta az ezredébe.

Az 1695. évben a jégeső nagy károkat okozott.

Az 1697. évben Schlick generális új és rendkívüli beszolgáltatásokkal sújtotta őket. Majd Tokaji Ferenc a *Not. hist.* 688. fejezetében leírt felkelés idején megkövetelte tőlük, hogy hűségesküt tegyenek Thökölynek, Nagy István nemest pedig lelövette, mert megjósolta neki [Tokajinak], hogy ennek a szokástól elütő tettének rossz vége lesz.

Pál deák¹⁸⁰ magyar ezredes a tokajiak¹⁸¹ üldözéséből visszatérőben a tarcaliakat úgy kirabolta, mintha azok ellenségek lettek volna.

Ugyanígy tett Karl Vaudémont generális is. A lakosok zavargása közben lelőtték Kerekes Istvánt és Törös György nemes özvegyét.

Az őket követő Solari generális semmivel sem bizonyult szelídebbnek.

Az 1698. évben a szétszóródott tarcaliak visszatértek lakóhelyeikre.

Az 1699. évben végre élvezhették az óhajtott békét.

Az 1700. évben II. Rákóczi Ferenc előírta nekik a szőlők művelési módját és kiadott egy szabályzatot, amellyel meg akarta akadályozni a szőlősgazdák csalásait. Babocsaynak itt a vége.

Ma a mezővárosnak az irányítása, minthogy a tokaji uradalomhoz tartozik, a királyi kamara jogában áll, és ugyanazon kiváltságok alapján kormányozzák, mint Tokajt. De vannak még benne a Károlyi és Ráday grófoknak és a Patay nemeseknek is szabad udvarházai.

Az első osztályú bortermő szőlőhegyei délre néznek, ezeknek napnyugtáig állandó napsütésben van részük. Ilyen a Szarvas-dűlő – ez a leginkább dicsérolégg emlegetett –, a Mézes-málé-, a Cserfás-dűlő, amelyet elsőként szoktak a császár asztalára tenni és ajánlani. A Felső-Thurzó-, a Lajstrom-, a Szilvölgy-, a Deák-, a Királmály-, az Agyag-, a Csuka-, a Kóbánya-, a Tárcki-, a Paksi-, a Bigó-, a Görbe-, a Barát-, az

¹⁷⁸ A nyomtatványban Rabatin. Jean-Louis de Rabutin (1642–1717) Erdély későbbi császári főparancsnoka.

¹⁷⁹ A nyomtatványban Witrian. Johann Friedrich Ambrosius von Veterani (1643–1695) olasz származású tábornok.

¹⁸⁰ Szirmaynál Paulus Deák, de Babocsaynál Paal Deákként szerepel.

¹⁸¹ Szirmaynál „tokajiak” szerepel, de valószínűleg „Thököly-pártiak” helyett tévesen szerepel így (*Tokayanorum, Thökölianorum*).

Árokháti-, a Forrás-, a Baksó- és a Terézia-dűlő. Ez utóbbit már a mi korunkban Mária Terézia királynő telepítette, és a magyarok anyjáról kapta a nevét.

Másodosztályúak, amelyek nyugatra néznek: a Nagy- és Kis-Cseke-, a Perőcz-, a Sójajó-, a Nagy- és a Kis-Mandulás-, a Nagyváti- és a Feketehegy-dűlő.

Harmadosztályúak, amelyek északra néznek: a Nagy- és a Kis-Temető-, a Bodonyi-, a Zombori-, az Előhegy-, a Farkas-, a Nagy- és Kis-Bajusz-, a Vinnai-, a Püspöki-, a Ponczi-, a Nyavalya- és a Kis-Várad-dűlő.

Ezekben a dűlőkben is csak három forrás fakad.

A városi pecsét egy nőt ábrázol, aki kezeit egy szőlőfürtért nyújtja és egy szárnyas genius előtt helyezkedik el. A vásárát Szent Szaniszló napján¹⁸² tartják. (Zemplén vármegye levéltára 28. jegyzőkönyvének 557. oldala.)

36. § Tállya mezőváros

Tállya magasabban fekvő és enyhén emelkedő helyen fekszik, kiváló a földje, kövér és porhanyós, mindenféle gyümölcsöt és nemes bort terem; 977 hold szántóföldje van, de nincsenek kaszálói és erdői, ami a hely hátrányául szolgál. A lakói római katolikus vallású, részben helvét, részben ágostai hitvallású magyarok, valamennyi gyülekezetnek van saját külön temploma és imaháza. A görögök és a zsidók a kereskedés céljából néhány kocsmára szorítkoznak, a görögök a tokaji paphoz járnak, hogy a rítusokat gyakorolják, a zsidók pedig magánházukban mondják el az imáikat.

Nevét a Tallia várról kapta, amely a Várhegy tetején három sánccal és töltéssel együtt még most is látható. A romjai világosan mutatják, hogy igen régi és gazdag vár volt, ugyanis az egykori tekintélyes és magas házainak omladozó falai és a szilárd várfala még a mi korunkban is sok helyen látható volt.

Az 1241. évben, miként azt a *Not. hist.* 21. fejezetének oklevele bizonyítja, a tatárokkal is csatáztak itt: „Regéc és Tállya alatt csatáztunk ezen tatárokkal, leestünk a lóról és ezen Tamás a saját lovát adta nekünk...”

Az 1411. évben Debrői István birtokolta a várat, és Zsigmond király ostrom alá vette és maga a király is jelen volt a vár ostrománál. (*Not. hist.* 54.¹⁸³ fejezete és Cornides Dániel oklevélgyűjteménye.)

Az 1469. évben Roskoványi Tamás volt a vár kapitánya. (A Roskoványi család levéltárából.)

Az 1500. évben Szapolyai János birtokában állt. (*Not. hist.* 140.¹⁸⁴ fejezete.)

Az 1528. évben a császáriak foglalták el.

Az 1536. évben a Szapolyaiak vették be. (*Not. hist.* 182.¹⁸⁵ fejezete.)

Az 1550. évben Izabella királynő visszaadta Ferdinánd császárnak, Serédy Gáspár és György kapta meg adományul.

¹⁸² Május 7.

¹⁸³ SZIRMAY 1804-ben 56. §.

¹⁸⁴ SZIRMAY 1804-ben 141. §.

¹⁸⁵ SZIRMAY 1804-ben 183. §.

Az 1557. évben Ferdinánd király Alaghy János várparancsnoknak elrendelte, hogy két, Tállyán lévő és a kassai ispotályhoz tartozó szőlőt adjon vissza az ispotálynak. (Kassa városának levéltárából.)

Az 1560. évben Alaghy János, György és Menyhért kapta meg a király adományából. (*Not. hist.* 231. fejezete, ahol Tállyai várról az áll, hogy le van rombolva.)

Az 1584. évben Mágócsy Gáspár, András és Ferenc birtokában volt, Mágócsy Ferenc beregi és tornai ispán volt.

Az 1590. évben „Rudolf császár, a jászói Keresztelő Szent János egyház káptalana által kiállított, Rákóczi Zsigmond, Heves és Borsod vármegyék ispánja, az egri vár és őrség főparancsnoka és kapitánya, illetve néhai Bekény Jánosnak Judit leánya, hitvese részéről bemutatott bevalló levelét, amely révén az említett alagi Bekény János előbb az 1563-ban hozott végrendeletét visszavonja, majd pedig az Abaúj vármegyében lévő Regéc várát és a Zemplén vármegyében lévő Tállya elpusztult erődítményét, amelyeket néhai alagi Bekény János erényeivel és munkáival szerzett, András és Judit fiára és leányára, a többi javakat pedig Alaghy György és Menyhért anyai testvéreire hagyja, jóváhagyásával megerősíti. Prágában.” (A királyi kincstár Orczy bárók ellen folytatott peréből.)

Az 1591. évben „Rudolf császár és király az egri egyház két bevalló levelét – az egyiket, amellyel Alaghy Ferenc magára vállalva Alaghy István, apai testvére fiainak, Istvánnak és Mihálynak per kétes kimeneteléből eredő terheit, amely pert az egész és teljes regéci és romos tállyai vár, továbbá az említett várakhoz joggal és ősidóktól tartozó mezővárosok, birtokok és birtokrészek és puszta részek miatt Alaghy Judit, korábban Mágócsy András, most pedig Rákóczi Zsigmond, az egri vár főkapitánya hitvese, tudniillik osztályos testvére ellen Surány Klárával, az említett néhai Alaghy István özvegyével, az említett István és Menyhért fiak természetes gyámjával indított, mint folyamatban lévő pert leteszik, és a Zemplén vármegyében lévő, jogilag az említett romos tállyai várhoz tartozó Mád mezővárost egymás közti kölcsönös és viszonos egyezséggel ezen Rákóczi Zsigmondnak és hitvesének, Alaghy Juditnak és mindkét nembéli leszármazottaiknak az 1590. évben bevallják; a másikat pedig, amellyel az említett Alaghy Judit említett Mád mezővárost vallja be férjének, Rákóczi Zsigmondnak az 1591. évben – figyelembe véve és megfontolva híve, Rákóczi Zsigmond hűségét és hűséges szolgálatai halmozott érdemeit, amelyeket ő elsősorban az ország Szent Koronájának, majd pedig a királyi felségnek azonnal szerencsés uralkodása kezdetétől fogva különböző tisztségekben és katonai feladatokban, főként pedig az egri kapitányságban, dicsérrel és katonai dicsőséggel a keresztény név ádáz ellenségeivel szemben mind általános, mind részleges hadjáratokban és támadásokban töretlen bátorsággal és rendületlenül és hűsége legnagyobb állhatatosságával vitézül és hasznosan és meglegegedéssel tanúsított – királyi beleegyezésével megerősíti. Prágában.” (Ugyanabból a perből.)

Mindezen egyezségek ellenére Tállya mezővárosa egészen az 1631.¹⁸⁶ évig Alaghy Menyhért birtokában állt. (*Not. hist.* 421.¹⁸⁷ fejezete)

Az 1633. évben gróf Esterházy Miklós, az ország nádora foglalta el felesége, Dersffy Orsolya hozományára címén. (*Not. hist.* 437.¹⁸⁸ fejezete.)

Az 1647. évben „Ferdinánd császár az Abaúj vármegyében lévő Regécnek nevezett teljes és egész várat avagy uradalmat a romos Tállya várral és valamennyi teljes és egész mezővárossal és faluval, úgymint Szántóval, Tállyával, Fonnyal, Vilmánnyal, Horvátival, Bacskóval, Regéckével, Sándorkával avagy Mogyoróskával, Szentannafalvával, Alsóvadásszal, Szikszóújfaluval, Alsónovajjal, Marcinfalvával, továbbá a Legyesbényén birtokolt birtokrésszel együtt Rákóczi György erdélyi fejedelemnek és hitvesének, Lorántffy Zsuzsannának és férfiági leszármazottainak bizonyos egyezés birtokában, miután előzetesen gróf Esterházy Miklós nádor örököseinek 160.000 magyar forintot letétbe helyeztek, örök joggal, a női nem számára pedig 160.000 magyar forintért megválthatóan adományozta. Az ausztriai Bécsben május 7. napján.” (A királyi kincstár Orczy bárók ellen folytatott peréből.)

Az 1663. évben, mivel Rabatta generális a tállyai városlakókat sokat zaklatta, minthogy a beszállásolt katonák számára nem volt elég a behajtott bor, és fenyegette őket, hogy ha nem teljesítik, amit parancsba adott nekik, akkor a helyi előkelőket éles karókba húzatja, Jantó és Tolvaj tállyai nemesek a fellázadt néppel megtámadták a generális szállását, az ezredéből sokakat megöltek. Maga Rabatta is alig tudott elmenekülni az üldözői kezei közül, egy századosát el is vesztette a menekülés során. (Zemplén vármegye levéltára 216. fasciculusának 1., 2. és 3. számú irata.)

Az 1670. évben a helvét hitvallású lelkészt vértés lovasok kidobták innen. (*Lampe, Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*,¹⁸⁹ 748. oldal.)

Az 1683. évben a Thököly-pártiak tartottak itt gyűlést. (Zemplén vármegye levéltára 232. fasciculusának 499. számú irata.)

Az 1684. évben a helvét hitvallásúak ismét elfoglalták a katolikusok templomát.

Az 1708. évben Rákóczi Ferenc tartott itt kisebb gyűlést. (Zemplén vármegye levéltára 217. fasciculusának 246. számú irata.)

Az 1714. évben a plébániatemplomot visszafoglalták a reformátusoktól a katolikusok részére. (Zemplén vármegye levéltára 189. fasciculusának 93. számú irata.)

Az 1715. évben, miután II. Rákóczi Ferencet pártütés miatt elítélték, a királyi kincstár birtokába került.

Az 1720. évben VI. Károly királyi ajándékozással Johann Leopold Donat von Trautson hercegnek adományozta.

Az 1749. évben itt is elkezdtek a heti vásárokat. (Zemplén vármegye levéltára 40. jegyzőkönyvének 619. és 622. oldala.)

¹⁸⁶ A nyomtatványban tévesen 1331 szerepel, az 1803-as megyeleírásban (SZIRMAY 1803, 162) viszont a helyes 1631.

¹⁸⁷ SZIRMAY 1804-ben 422. §.

¹⁸⁸ SZIRMAY 1804-ben 438. §.

¹⁸⁹ LAMPE 1728.

Az 1780. évben, mivel a Trautson hercegek fiúága megszakadt, az irányítása most a királyi kamara jogában áll, de a Keglevich, a Ráday, a Szirmay, a Barkóczy, az Andrásy, a Sennyey grófnak és a Bégány, a Lányi, a Plathy, a Róth, a Szemere és a Spillenberg nemeseknek és az eperjesi, bártfai és lőcsei polgároknak is voltak itt udvarházai.

Az 1786. évben II. József császár új sváb telepeseikkel gyarapította a várost, és az uradalom majorsági földjeit átadta nekik.

A nyilvános vásárokat Szent Vince,¹⁹⁰ Szent Ambrus,¹⁹¹ Szent László¹⁹² és Szent Kálmán¹⁹³ napján tartják.

A város kiváltságainál még meg kell említeni a szabad kocsmáltatást Szent Mihály¹⁹⁴ ünnepétől január 1-ig.

A nyilvános pecsétükön szőlőfürtöt ábrázolnak címernek.

A város következő dűlői termik a legnemesebb bort: a Patocs-, a Hetény-, a Meggyes-, a Kővágó-, a Dongó-, a Hegyes-, a Bányász-, a Hasznos-, a Görbe-, a Bahomalja-, a Tökömál-, a Remetehegy-, a Sashegy-, a Nyergeshegy-, a Palota-, a Cserepes-, a Tályi-kőhegy-, a Halastó-, a Csíkhegy- és a Várhegy-dűlők, amelyeken igen sok forrás fakad.

37. § Ond falu¹⁹⁵

Ond falu az Ond patak melletti kies síkságon fekszik, 515 hold a szántóföldje, termékeny a talaja, vannak szőlőtermő dombjai, azonban kevés a rét, faizásra pedig semmilyen lehetőség. A lakói főként helvét hitvallású magyarok, a falu a szerencsi plébánia filiája. A háborús erőszak okozta pusztulás átvészélése után 1695-ben a falut új magyar telepések lakták be. (Zemplén vármegye levéltára 208. fasciculusának 97. számú irata). Rudolf császár 1603. évi adományából Rákóczi Zsigmondhoz került, 1711-ig az ő örökösei, utána pedig a királyi kamara birtokában állt, most pedig az Aspremont és a Szirmay grófok és az Orczy bárók birtokolják.

38. § Rátka falu

Rátka falunak 662 hold a szántóföldje, termékeny a talaja, dús kaszálói és nemes born termő dombjai vannak. A lakói sváb származásúak, de már tudnak magyarul, római katolikus vallásúak, a falu a tállyai plébánia filiája.

A falunak ugyanazok voltak az urai és ugyanolyan volt a sorsa, mint a tállyai várnak, mivel ahhoz tartozott. Azonban mivel a háborús erőszak miatt a régi lakói

¹⁹⁰ Január 22.

¹⁹¹ December 7.

¹⁹² Június 27.

¹⁹³ Október 13.

¹⁹⁴ Szeptember 29.

¹⁹⁵ Ma Szerencs része.

szétszéledtek és eltűntek, elhagyatott puszta volt mindaddig, míg Trautson herceg 1754-ben svábok köréből hozott új telepésekkel ismét be nem népesítette.

A Trautson hercegek férfiágának megszakadása miatt a királyi kamara birtokában van, de itt van még a Melczer nemesek külön udvarháza.

Valamennyi szőlőtermő dűlőnek Rátkai-szőlőhegy a neve, kivéve a Melczer családhoz tartozó dűlőt, az Istenhegyet.

39. § Mád mezőváros

Mád mezőváros egy délről nyitott, másfelől szőlőtermő dombokkal körülvett kies völgyben fekszik, a völgy közepén egy patak folyik északról és Bécs-ere mocsárba ömlik. 838 hold a szántóföldje, a talaja a sík részen kövér, főként búzát terem, a földje a dombokon fehéres sárga, morzsolható vöröses kővel kevert. A hely lakói magyarok, római és görög katolikusok, valamint helvét hitvallásúak, ennek a három felekezetnek templomai is vannak.

Az 1591. évben a Tállya várhoz tartozó mezővárost Alaghy Ferenc birtokolta, miként fentebb a 36. fejezetben található.

Az 1596. évben Rákóczi Zsigmond lett a város ura Alaghy Judittal között házassága révén és Rudolf császár adományából, miként fentebb a 36. fejezetben található.

Az 1620. évben gróf Alaghy Menyhért birtokában állt, majd pedig miután férfiágon neki magva szakadt, 1633-ban Rudolf adományozásának említett jogán Rákóczi Zsigmond fiai foglalták el. (*Not. hist.* 437.¹⁹⁶ fejezete)

Az 1670. évben Széchényi György kalocsai érsek a reformátusok lelkészét vértess katonák segítségével kidobatta innen.¹⁹⁷ (Lampe, *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*,¹⁹⁸ 748. oldal.)

Az 1715. évben, miután II. Rákóczi Ferencet párttűtés miatt elítélték, a királyi kincstár birtokába került.

Végül a város negyed részét zálog jogcímén a Klobusiczky grófok családja birtokolta.

Jelenleg a város felét nagyanyjuk, Rákóczi Julianna öröklési jogán az Aspremont grófok, az egyik negyedét a Szirmay grófok,¹⁹⁹ a másik negyedét pedig a Orczy bárók birtokolják. Van még hét szabad udvarház:²⁰⁰ 1. a Makovica nevezetű, amely hajdan egy Zangusko nevű lengyel hercegé volt, most azonban már a királyi kamara a tulajdonosa; 2. a Hegyieké; 3. a nagytolcsvai nemeseké; 4. a Szentiványi grófoké; 5. a korponai Miskolczyaké; 6. Splényieké; 7. a katolikus plébánosé. Továbbá a Gönczy, a Tolnay és a Prámer és más nemesek is lakják még a várost.

Ezek az első osztályú szőlőtermő dűlők emelkednek: a Percehegy-, a Nyúlászó-, a Makovica-, a Szenttamás-, a Kővágó-, a Bacskai-, a Királyhegy- és a Becsek-dűlő.

¹⁹⁶ SZIRMAY 1804-ben 438. §.

¹⁹⁷ Fentebb, Tállya leírásában (36. §) is szerepel ugyanez az adat.

¹⁹⁸ LAMPE 1728.

¹⁹⁹ A 18. század végén Szirmay József, a család borsod megyei (grófi) ágából (OROSZ 2020, 204–205).

²⁰⁰ Olyan nemesi kúria, amelyre a mezőváros földesurainak joga nem terjed ki.

Másodosztályúak: a Birsalmás-, a Holdvölgy-, a Hintós-, a Juharos-, az Uszhegy-, a Kis-Vilmány-dűlő.

Harmadosztályú: a Veres- és a Sarkad-dűlő.

Ezekből a dombokból öt forrás fakad: a Dióskút, az Adókút, a Királykút, a Kiskút, és az ötödik forrás a Kővágó-dűlő alatt kénes, amely gyógyító fürdőt ad.

A város pecsétje Keresztelő Szent Jánost ábrázolja.

40. § Zombor mezőváros²⁰¹

Zombor mezőváros nevét a föld első magyar birtokosáról, Zumburról kapta. 2621 hold a szántóföldje, a terület lankás részét rétek, a dombokat szőlők uralják. A talaja porhanyós fekete, trágyázás nélkül is mindent megterem, a rétjei azonban mocsarasak, ami a hely hátrányai közé tartozik. A lakói magyarok, római és görög katolikusok és még helvét hitvallásúak, mindannyiuknak vannak saját templomaik és imaházai.

A terület első magyar birtokosa, mint említettük, Zumbur* volt.

*[A szerző jegyzete:] Lehel vezér fia volt, miként azt az Esterházy²⁰² grófok családfájának az átiratában a vasvári egyház káptalana igazolja 1670-ben és Bonfininél.

Ezután Rátold comes birtokában volt a hely, akinek a nemzetsége Kálmán király korában érkezett Apulia országból, Casertából, és akinek a király 1110-ben többek között a Zumbur nemzetségből való Pascha fiának a földjét ajándékozta. (Thuróczy János mester 17. fejezete.)²⁰³

Az 1300. évben az ő leszármazottja, Kokos magiszter, a Rátold nemzetségbeli István magiszter fia, Tolna és Bodrog ispánja Zombor földjéért pereskedett Szaday János comesszel, miként az 52. fejezetben az ítéletlevelet bemutatjuk. (Fejérváry Károly oklevélgyűjteményének III. kötetéből.)

Az 1321. évben Kokos magiszter fiai két ágra szakadtak. Az egyik ág a zombori területen fekvő Fejő- és az ítéletlevélben említett zombori Fejes-telekről, a másik ág pedig magáról Zomborról kapta a nevét. Ebből az ágból állapította meg Zombory András homo regiusként, azaz királyi megbízottként Arbona-Zsadány határait, miként azt a 48. fejezetben később látni fogjuk.

Az 1600. évtől a zombori Lippay nemesek családja birtokolta. Ebből a családból Lippay György esztergomi érsek Zombort, amely eddig falu volt, I. Lipót császár oklevelével 1665-ben a kiváltságos mezővárosok sorába emeltette és bevezette a nyilvános vásárokat.

Az 1603. évben Rudolf császár adományából Rákóczi Zsigmond is birtokrészt nyert Zomborban.

²⁰¹ Ma Mezőzombor.

²⁰² A nyomtatványban *Esztoras*.

²⁰³ Nem található Thuróczy *Chronica Hungarorumában* utalás erre, a Képes krónikában említik.

Végül hazai belső mozgalmak alatt annyira elpusztult, hogy még 1732-ben is csak a romos templom falmaradványait, a szántóföldeket és mocsaras réteket lehetett belőle látni, ebben az időszakban a Mádra kirendelt külön vezető és a zombori szőlőhegy gondnokai gondoskodtak róla.

Úgy tűnik, hogy a telepéseknek már a mi korunkban történt betelepítésével némiképp visszanyerte egykori jó hírét.

Az Aspremont, a Károlyi, az Andrássy és a Ráday grófok, az Orczy bárók és a Péchy, a Fáy, a Patay, a Szepessy, a Way, a Bernát, a Mudrány, a Prámer, a zsujtai Zichy, a Marzsó, a Kovács, a Vásáry, a Bajory, a Szabó, a Csengery, a Dombrády, az Uza, a Matyasovszky, a Szemere, a Nagy, a Nézay, a Radvány, a Krémer és a Pulszky nemesek birtokolják.

Első osztályú szőlőtermő dűlők: a Csajka-, a Hangács-, a Virginás-, a Lajos-, a Zombori-Király- és a Disznókő-dűlő.

Másodosztályúak: a Messzelátó-, a Galambos-, a Kereknémahegy-, a Csákány-, a Nagyköves-, a Felbér-, a Bokond- és a Borkút-dűlő.

Harmadosztályú: a Hegyemegy-, a Harcsa-, a Kőporos-, a Kishangács- és a Makkos-dűlő.

Ezekből a dombokból fakad a kristálytiszta Harcsakút-forrás²⁰⁴ és a Takta folyóba folyik.

41. § Bodrogkeresztúr mezőváros

Bodrogkeresztúr mezővárosa, hogy meg lehessen különböztetni a többi országban található Keresztúrtól, a Bodrog folyóról – amelynek a partján fekszik – kapja a megkülönböztető nevét. 727 hold szántóföldje van, a többi részén a dombokon szőlők, a Bodrog partján kaszálók vannak, a talaja termékeny. A telepesei magyarok, római és görög katolikusok és helvét hitvallásúak, mindegyik gyülekezetnek külön imahelye van, a római katolikusok temploma a Szent Kereszt megtalálására van felszentelve.

Az 1408. évben a Gara törzzsel megegyező Keresztúry családhoz tartozott (*Not. polit. 118. fejezete*). Az 1637. évben még élt ebből a családból a nemesek vonalán Garay Ferenc, aki a vármegye szolgabírája volt, és Bodrogkeresztúr városában volt egy nemesi udvarháza (Zemplén vármegye levéltára 212. fasciculusának 420. számú irata), amelyet még ma is Garay-kúriának neveznek.

Az 1603. évben Rudolf császár Rákóczi Zsigmondnak adta zálogba.

Az 1606. évben Bocskai István a bécsi tárgyalás engedélyénél fogva megváltotta és a tokaji várhoz csatolta.

Az 1589. és az 1617. évben nyomda is volt itt, miként az az itt nyomtatott művekből is kiderül. Ezek a művek: *Majestatis Hungariae aquila a Christophoro Lakner edita typis excusa Bodrog-Kereszturini apud Emericum Farkas anno 1617* [Magyarország

²⁰⁴ A nyomtatványban *Hasca-kút*; Az 1803-as megyeleírásban (SZIRMAY 1803, 158) is helyesen, „Harcsakút”-ként szerepel.

fenségének sasa. Kiadta Christoph Lackner, Bodrogkeresztúron nyomtatva [Farkas Imrénél 1617-ben],²⁰⁵ valamint *Summája azoknak az Artikulusoknak etc. Bodrog Kereszturini typis Joannis Manlii anno 1598.*²⁰⁶ Ezt a könyvet Pázmány Péter bíboros is említi a *Hodegus. Igazságra vezérlő kalauz* 3. könyvének 9. oldalán.²⁰⁷

Az 1647. évben III. Ferdinánd császár Rákóczi Györgynek adományozta.

Az 1711. évben a királyi kamara birtokolta.

Az 1714. évben a plébániatemplomot visszavették a reformátusoktól, hogy azt a katolikusok használják. (Zemplén vármegye levéltára 189. fasciculusának 91. számú irata.)

Most a mezőváros ura Aspremont gróf, nagyanyja, Rákóczi Julianna örökségéből. De vannak szabad udvarházai a Teleky, a Sennyey, a Döry grófoknak és a Patay, a Jósa, a Keczer, a Bagossy, a Besseney, a Kádas, a Fáy, a Schneider, a Glaczinger nemeseknek, és már említésre került a Gara-kúria.

A város Tokaj városához hasonló kiváltságoknak örvend, amelyeket II. Rudolf császár adott meg nekik, és amelyeket II. Mátyás császár 1610-ben megerősített. (Zemplén vármegye levéltára Loc. 72. Nr. 100.) Pallosjoggal is rendelkezik, de már nem él vele. A pecsétje egy bárányt ábrázol, a népes vásárai pedig a Szentháromság,²⁰⁸ Szent Mátyás,²⁰⁹ Szent Bertalan²¹⁰ és Szent Katalin²¹¹ napjain vannak.

Első osztályú szőlőtermő dombjai a Csókamál-, a Sajgó-, a Kakas-, a Kővágó-, a Messzlátó-, az Újhegy- és a Henye-dűlő.

42. § Kisfalud falu²¹²

Kisfalud a Bodrog partján fekvő falu, amelyet egykor kicsi mivoltáról neveztek el. 336 hold a szántóföldje, rétjei a Bodrogon túlra is kiterjednek. A lakói római katolikus és helvét hitvallású magyarok, a keresztúri plébánia filiája, földművelésből és szőlőtermesztésből élnek.

Az 1341. évben a szlavóniai Micsk bán fiai, István, Ákos, Lóránt és László magiszterek birtokában volt, akik a Kisfalud hegyén lévő szőlőket megosztották egymás között. (*Not. hist.* 44.²¹³ fejezete.) Közülük az egyik, a Szeghynek nevezett ág volt a falu ura.

²⁰⁵ A nyomtatvány teljes címe: *Maiestatis Hungariae Aquila a Christophoro Lackner I. V. D. inventa et hieroglyphica eius interpretatione leuissime descripta. Anno 1617, Sempronii. Kereszturini, apud Emericum Farkas, 1617* (LACKNER 1617). Mint látható, az említett nyomtatvány nem Bodrogkeresztúron, hanem a Burgenlandban levő Keresztúron (később Sopronkeresztúr, ma Deutschkreutz) jelent meg.

²⁰⁶ Szirmay ismét téved, ez a nyomtatvány is (*Summaia...* 1598) a Burgenlandban levő Keresztúron jelent meg.

²⁰⁷ PÁZMÁNY 1766. A hatodik könyv harmadik részében említi Pázmányt.

²⁰⁸ Pünkösöd utáni első vasárnap.

²⁰⁹ Február 24.

²¹⁰ Augusztus 24.

²¹¹ November 25.

²¹² Ma Bodrogkisfalud.

²¹³ SZIRMAY 1804-ben 45. §.

Az 1469. évben Corvin Mátyás adományából Szapolyai Imre kapta meg a tokaji várhoz csatolt falut.

Az 1515. évben Szapolyai János az Istvánffy 6. könyvében elbeszélte csodától indítva Szepeshelyen megalapította a Krisztus teste kápolnát, és annak az igazgatóságához csatolta Kisfalud falut, miként az a következő beiktatólevélből látszik: „Mi, János, Isten kegyelméből Magyarország királya etc., hogy mi, hívünk, Nagykőrösi Ferenc érdemeitől és erényeitől és az írásismeretben való elegendő jártasságától indítva, amelyekkel kapcsolatban őt felségünknel hitelt érdemlő tanúsággal méltatták, őt mint alkalmas és érdemes személyt a szepeshelyi egyház olvasókanonokságára és ugyanezen szepeshelyi egyház oldalához épített kápolnánk igazgatóságára a Szepes vármegyei Kolbach, az Abaúj vármegyei Somogy és az Zemplén vármegyei Kisfalud falvakkal együtt – amelyek ezen éneklőkanonokhoz és kápolnához tartoznak – királyi kegyúri jogunk hatalmánál fogva megválasztjuk, kinevezük etc. Kelt Váradon az Úr 1537. évében Szent Lőrinc vértanú ünnepének előestéjén.” (A szatmári jezsuita székháznak a szegi közbirtokosok elleni peréből.)

Az 1626. évben Kisfaludot és Szegit, noha kimaradtak a békekötésből, Bethlen Gábor visszaadta őfelségének. Kelt Lőcsén december 28-án.

Az 1647. évben III. Ferdinánd császár a Jézus Társasága atyáinak adta a falut, akiket az ifjúság nevelése céljából telepítettek be a szatmári várba (*Not. hist.* 485.²¹⁴ fejezete), hogy az atyáknak könnyebb legyen a székházukat fenntartaniuk.

Az 1720. évben, mivel már azelőtt sokáig elhagyatott volt, új telepesek laktak be.

Az 1773. évben, miután a jezsuitákat pápai bullával megszüntették, most a tanulmányi alaphoz tartozik.

Bortermő hegye a kör alapú Várhegy, amely kúpként külön áll a többiektől. Az ormán a hajdani Szeghyek ott emelkedő várának megmaradt romjai láthatók.

43. § Szegi²¹⁵ puszta

Szegi puszta egykor egy ilyen nevű család faluja volt, a Bodrog partján fekszik, a talaja termékeny, de még sok helyen bozótos.

Hajdan a Szeghi család birtokolta, majd miután ennek férfiága kihalt, Szapolyai János a Krisztus teste- kápolnához csatolta. Bethlen Gábor elfoglalta, majd 1626-ban visszaadta II. Ferdinánd császárnak, aki aztán részben a Rakonczay családnak adományozta. (*Not. polit.* 196. fejezete.)

Most több gazdája is van, úgymint a tanulmányi alap, az Aspremont grófok, a Berzeviczy bárók, Patay, Péchy, Keczer, Kazinczy, Desseoffy, Mudrányi, Olchváry, Okolicsányi nemesek, mindnek vannak ott bortermelés céljából tartott telkeik és borkiméréseik.

A puszta fölött a legkiválóbb termést hozó szőlőtermő dombok emelkednek, ezek

²¹⁴ SZIRMAY 1804-ben 486. §.

²¹⁵ A nyomtatványban *Szeghy*, mint a család neve. Ma Szegi község.

nevei: a Somos-, a Poklos-, a Mézpest-, a Göboly-, a Lapis-, a Csirke-, a Cigány-, az Aranyos-, a Hosszúmály-, a Varjas- és a Hatalos-dűlő.

A *Not. polit.* 55. fejezetében említett Long nevű erdőnek egy túlságosan kipusztított része látható itt.

44. § Olaszliszka²¹⁶ mezőváros

Olaszliszka mezőváros a Bodrog partján fekszik, a talaja gyümölcs- és szőlőtermő, a szántóföldje 962 hold, tágas kaszálói vannak a Bodrog folyónál, a *Not. polit.* 55. fejezetében említett Long-erdő egy része is ide tartozik. A lakói magyarok, római katolikusok és helvét hitvallásúak, külön templomuk és imahelyük van. A katolikusok templomának tornya különleges építésű, metszett kőből készült körfolyosóval díszített.

A Liszka név, amely szlávul rókát jelent, arra utal, hogy a magyarok bejövetelekor a helyet szlávok lakták.

Már fentebb a 20. fejezetben és a *Not. hist.* 22. fejezetében említettük, hogy 1245-ben a tatár pusztítás után a helyet itáliaiak állították helyre és telepítették be szőlőkkel, ezért kezdték el Olaszliszkanak, azaz az olaszok Liszkájának nevezni. Ámbár nem alaptalan az a következtetés sem, hogy a Liszka név is az olaszoktól származik, minthogy volt egy Liskanus, I. Ferdinánd egyik vezére, akit Istvánffy a 15. könyvében, Bethlen²¹⁷ pedig a 3. könyvében említ, és akit olaszul Liscának hívtak.

Az 1248. évben IV. Béla király a hozzá tartozó Liszka-Olaszi földet a szepesi Szent Márton-egyháznak ajándékozza, miként fentebb a 20. fejezetben található.

Az 1290. évben III. András megújította ezt az ajándékozást, miként fentebb a 20. fejezetben található.

Az 1466. évben Corvin Mátyás király vásártartási jogot adományozott a mezővárosnak. (Zemplén vármegye levéltára 49. jegyzőkönyvének 97. oldala.)

Az 1530. évben Szapolyai János király a város lakóit 12 mérőföldig terjedően vámmentesekké nyilvánította.

Az 1560. évben Lazarus von Schwendi hadvezér a tokaji végvárhoz foglalja el, de az 1567. évi köztörvény 32. cikkelye visszaadta a szepesi prépostnak és káptalannak.

Az 1606. évi bécsi béke erejénél fogva egy időre Bocskai Istvánnak adták át a mezővárost. (*Not. hist.* 357.²¹⁸ fejezete.)

Ez leszámítva miként mindig is a szepesi prépostság alapítványi birtoka volt, most is a szepesi püspök és káptalan birtokolja, de vannak még itt szabad udvarházak, székházak is, az egykori lőcsei jezsuita atyáké és a Melcer és Jakabfalvay nemeseké.

A város lakóinak rendkívüli kiváltságaik vannak, amelyeket II. Rudolf és II. Ferdinánd császárok adtak meg nekik. Ezek értelmében mentesek a földesuraknak nyújtandó szolgálai munkától, csak mérsékelt censust (földbért) fizetnek, van italmérési

²¹⁶ A címben *Liszka*, a szöveg első szava szerint *Olaszi-Liszka*. Ma Olaszliszka.

²¹⁷ BETHLEN 1783–89.

²¹⁸ SZIRMAY 1804-ben 358. §.

joguk, kilencedszedési szokásjogaik, külön tanácsuk, vásári és piaci jövedelmük és a tokajihoz hasonló pecsétjük. Pallosjoggal is rendelkeznek, de nem élnek vele.

A vásáraikat, amelyek nem annyira népesek, Szent Benedek,²¹⁹ Szent László,²²⁰ Szent Mihály²²¹ és Szent András napján²²² tartják.

Az első osztályú bortermő dombjai a Ránynak és az Előhegynek²²³ nevezettek. De szőlővel van beültetve a Meszes-, egykor Mescses-dűlő, a Herman nembeli Antoleus comes birtoka, amelybe amikor 1255-ben IV. Béla király oklevele beiktatta az említett comest, a tolcsvai Kádár fia István comes vagy tolcsvai Andronicus lettek királyi embereknek kijelölve. (Katona, VI. kötet,²²⁴ 230. oldal.)

45. § Vámosújfalu falu

Vámosújfalu falu az ott szedett vámról kapta a nevét (miként majd látni fogjuk), a talaja termékeny, a dombjai szőlőtermők, 336 hold szántóföldje van. A lakói római katolikus és helvét hitvallású magyarok, a tolcsvai plébánia filiája.

Az 1490. évben a hely földesura Thárczay János volt. (*Not. hist.* 131. fejezete.)

Az 1512. évben Tárczay Miklós Vámosújfalut az ott szedni szokott vámmal és más birtokokkal együtt elcserélte Perényi Imre nádorral Újhely várért, miként az a következő levélben található: „Mi, Ulászló, Isten kegyelméből Magyarország királya etc., hogy egyrészt tekintetes és nagyságos Perényi Imre, Abaújvár megye örökös ispánja, ennek a királyságnak, Magyarországnak a nádora és a kunok bírója, másrészt vitézlő Tárczay Miklós, ezen Perényi Imre fiának, Ferencnek és Péternek, az említett Tárczay Miklós pedig valamennyi fivérének és rokonának a terheit magukra vállalva kijelentik, hogy először az említett Perényi Imre ispán és nádor a Sáros megyében lévő Újvárnak nevezett várát Újfalú, Lyucsina, Olejnok, Hankócz, Bagler, Krusló birtokokkal és az említett Újfalú birtokon szedni szokott vámmal etc. az említett Tárczay Miklósnak adta és juttatta, viszont pedig ugyanezen Tárczay Miklós valamennyi és teljes, Zemplén megyében lévő alulírott mezővárosban és birtokokban, tudniillik Tolcsván, Vámosújfaluban és az ugyanott szedni szokásos vámban, valamint Csörgőben, Nagytoronyán, Gercselyen, Uporban, Izsépen, Abarán és Kis-Abara pusztában birtokolt birtokrészeit az említett Perényi Imre ispánnak és nádornak és fiának, Ferencnek és Péternek adta és juttatta etc. Kelt Érden etc. az Úr 1512. évében.” (Fejérváry Károly oklevélgyűjteményének III. kötetéből.)

Vámosújfalu tehát a Perényiek, Péter és a fia, Gábor birtokában volt, ők csatolták a pataki várhoz.

²¹⁹ Március 21.

²²⁰ Június 27.

²²¹ Szeptember 29.

²²² November 30.

²²³ A nyomtatványban tévesen *Élőhegy*.

²²⁴ KATONA 1782.

Az 1563. évben, amikor Perényi Gábor örökös nélkül halt meg, Vámosújfalunak azok lettek az urai, akik a pataki várnak voltak, azaz
 az 1564. évben a királyi kincstár;
 az 1574. évben a Dobó család (*Not. hist.* 255.²²⁵ fejezete);
 az 1601. évben Dobó István fiának, Ferencnek halálával kihaltak a Dobók, és a királyi kincstár foglalta el (*Not. hist.* 341.²²⁶ fejezete);
 az 1608. évben serkei Lorántffy Mihályra ruházta át a királyi kincstár;
 az 1630. évben Rákóczi György birtokába került a Lorántffy Zsuzsannával kötött házassága révén;
 az 1711. évben II. Rákóczi Ferenc ismert [pártütése] miatt a királyi kincstár foglalta el;
 az 1720. évben VI. Károly császár a Trautson hercegeknek adományozta, de mivel az 1780. évben a Trautsonok férfiágon kihaltak, most ismét a királyi kamara birtokában van.

A múlt század vége felé elhagyatott pusztaság volt, ezért a Trautson hercegek adománylevelében még pusztának nevezik, a mi korunkban azonban már új telepésekkel lett benépesítve, a templom régi épületének a romjai még láthatók. A hely szőlői egyedül a Ránynak mondott lejtőn található.

46. § Tolcsva mezőváros

A kies völgyben fekvő Nagytolcsva²²⁷ mezőváros a közeli horváti hegyekből eredő és már a magyarok Pannóniába történő végső bejövetelekor Tolcsvának nevezett patakról kapta a nevét, miként majd lentebb még látni fogjuk. Kiváló a talaja, a szántóföldje 650 hold. A hely lakói magyarok, nagyjából római és görög katolikus hitvallásúak. De igen sok helvét és ágostai hitvallású és zsidó is van. Nyilvánosan, templomokkal azonban csak a római és görög katolikusok és a helvét hitvallásúak gyakorolják a vallásukat.

Az első magyar birtokosa a helynek Alaptolma²²⁸ apja Retel²²⁹ vitéz volt, Árpád vezér neki adományozta Sátorhalomtól²³⁰ (ma Sátorújhely) egészen a Tolcsva folyóig terjedő földet. (Anonymus, Béla király jegyzője a 15. fejezetben.)

Az 1366. évben tolcsvai János fia Lászlóé volt, akinek elődei már 1254-ben is urai voltak a helynek. Ők név szerint Langensius fia János, Uz fia Demeter,²³¹ Kemez fia Gergely és a tolcsvai Balázs fia Uz. (*Not. hist.* 24.²³² fejezete). De az 1255. évben is a tolcsvai Kádár fia István comes és tolcsvai Andronicus lettek kijelölve

²²⁵ SZIRMAY 1804-ben 256. §.

²²⁶ SZIRMAY 1804-ben 343. §.

²²⁷ A nyomtatványban *Nagy-Tolcsva*. Ma Tolcsva.

²²⁸ A nyomtatványban és Anonymusnál *Oluptulma*.

²²⁹ Anonymusnál *Retel* és *Ketel* néven is szerepel.

²³⁰ A nyomtatványban és Anonymusnál *Satur-halma*. Az Anonymus művében szereplő nevek magyar fordítására lásd: VESZPRÉMY, szerk., Anonymus 1999.

²³¹ A nyomtatványban *Demetrius*.

²³² SZIRMAY 1804-ben 25. §.

királyi embereknek a Meszes birtok határbejárására, miként azt fentebb a 44. fejezetben láttuk.

Az 1512. évben Tárczay Miklós teljes Tolcsva és Vámosújfalú birtokait elcserélte Perényi Imrével annak Sáros vármegyei Újhely váráért, miként az fentebb a 45. fejezetben található.

Az 1514. évben „Illés tolcsvai plébános mint az esztergomi bíboros²³³ ügyintézője valamennyi egyház plébánosát értesíti, hogy Szűr²³⁴ Lőrinc kassai polgárt Konsztantinápolyba küldte, hogy gyűjtse össze a népet a törökök ellen. Parancsba adta, hogy őt és követőit kiközösítés büntetése alatt szívesen fogadják.” (Wagner Károly oklevél[gyűjteménye]²³⁵ 319. oldal.)

Az 1630. évtől a Rákócziak birtokolták mint a pataki vár tartozékát.

Az 1700. évben Rákóczi Ferenc a Stegnereknek adta zálogba.

Az 1714. évben a plébániatemplomot visszavették a helvét hitvallásúaktól a katolikusok részére. (Zemplén vármegye levéltára 189. fasciculusának 95. számú irata.) Ekkor történt, hogy a tolcsvai asszonyok szűrőkkel, villákkal és más asszonyi fegyverekkel szerelkeztek fel, és a beiktatott katolikus plébánost, Nedeczky Gábort záptojásokkal mint megannyi puskalövedékkel támadták és üzték ki ismét a városból. A plébánost aztán gróf Pálffy János vezette vissza, miután a bárdolatlan asszonyokat a tanáccsal megfenyítettette érdemtelenségükért. (Zemplén vármegye levéltára 12. jegyzőkönyvének 73. oldala.)

Ma a város a Szirmay nemesek családjának a hitbizományához tartozik. Szabad udvarházai vannak még a Nagy, a Berhelyi, a Mezőssy, a Szemere és a Carove nemeseknek.

A várostól keletre fekszik a Kistolcsvának mondott szállás, ahol a Szirmay nemesekhez tartozó kocsmá és két malom látható.

Az első osztályú tolcsvai szőlőtermő dombok: a Ciróka-, a Paczóth-, a Kútpatka és a Gyopáros-dűlő.

A másodosztályúak: az Előhegy-, a Várhegy-, a Nagykő- és a Bikódal-dűlő.

A talaja mindenhol laza és kövér, alul különböző színű kovával kevert, miként az fentebb a 3. fejezetben található. Kétségtelen, hogy a kövekben arany és ezüst szemcsék is vannak, de olyan kis mennyiségben, hogy még a munkások bérét sem fedezi. Így vált aztán szólássá a tolcsvai arany- és ezüstbányákról, hogy „azok művelése minden harmadik nemzedéket rászedi”.

A Várhegy domb tetején egy várnak a maradványai vannak, és egy tóé vagy mocsaráé is. Egyesek úgy vélik, hogy a város ezekről kapta a nevét, mintha egykor Tósvárnak mondták volna.

²³³ Bakócz Tamás.

²³⁴ A nyomtatványban *Zywr*.

²³⁵ A nyomtatványban szereplő *Dipl.* rövidítés nem lehet Wagner korábban már említett műve, a *Diplomatarium comitatus Sárosiensis* (WAGNER 1780), ennek 319. oldalán más van, így a hivatkozás a máshol már szintén említett kéziratos oklevélgyűjteményre vonatkozhat.

47. § Erdőbénye falu

Erdőbénye falu egy minden irányból hegyekkel körülvett sík vidéken fekszik, a nevét is innen kapta. 559 hold a szántóföldje, a szőlők talaja mindenhol annyira köves, hogy csak a legerősebb kétágú kapával művelhető, a szántóföldje ugyan laza talajú, de sovány és búzát nem ad, ám nemes bort terem, kaszálni is csak a hegytetőkön lehet, ezek azonban nyáron kiszáradnak. Az épületek közül a Szent Györgynek szentelt, a katolikusok használatára szánt templom emelkedik ki, de a helvét hitvallásnak is van itt imaháza, ugyanis az itt lakók, akik magyarok, ehhez a két valláshoz tartoznak.

Az 1604. évben kaszaházi Joó János királyi személynök birtokában volt, akiről Istvánffy azt írja a 33. könyvében, hogy jószágvesztésre ítélték és a bécsi vár tornyába lett bebörtönözve.

Az 1630. év után a pataki várhoz csatolt birtok a Rákócziak birtokába került.

Az 1700. évben Rákóczi Ferenc a Stegnereknek adta zálogba.

Jelenleg a Szirmay nemesek családjának²³⁶ a hitbizományához tartozik, de a Barkóczy grófoknak és a Jósa nemeseknek is vannak itt udvarházaik.

Ezek a fő bortermő dombok: a Tolcsva-, a Verőmály-, az Öszvér-, a Mulatóhegy-, a Várhegy-dűlő. Ez utóbbin található a 46. fejezetben említett vár romjai.

Ezekről a lejtőkről több forrás is fakad, közülük kettő nevezetesebb. Az egyik a Redneknek mondott, amelynek a vize salétromos, kék színű és gyógyfürdőként használják. A másik Szemgyógyítónak elnevezett timsós forrás, amely gyógyítólag hat a szemekre. A többi nem annyira a gyógyászatban, hanem inkább a szőlőművelés szomszédjának csillapításában bizonyul hasznosnak.

A falu mellett van még a Kisbénye szállás, ahol egykor egy másik falu állt, miként az VI. Károly Trautson hercegnek 1720-ban tett királyi adományából kiderül.

48. § Zsadány falu

Arbona-Zsadány²³⁷ falu az Arbona és Zsadány patakokról kapta a nevét, amelyek a zsadányi hegyen erednek, és onnan folynak keresztül a falun és ömlenek a Bodrogba. A földje gyümölcsöket és kiváló bort terem, a szántóföldje 313 hold, kaszálói a Bodrog partján vannak. A lakói magyarok, római és görög katolikusok és helvét hitvallásúak, a tolcsvai plébánia filiája.

Az 1321. évben két külön, mára már egyesült birtokot jelentett, Orbont és Zsadányt. Marcell és Juche birtokolták, akik vérük hullatásáért kapták meg IV. Béla királytól, miként arról a következő, ezen birtokok határait is leíró és a pataki domonkos atyák kolostoráról is említést tevő oklevél tanúskodik: „Felséges urának, Károlynak, Isten kegyelméből Magyarország méltóságos urának az egri egyház káptalana etc. Megkaptuk felséged azt tartalmazó levelét, hogy küldjük

²³⁶ A 18. század végén Szirmay Ádám volt a birtokos (BARTA 2009, 280).

²³⁷ Arbona (Arbonya) és Zsadány falvak egyesüléséből jött létre Arbona-Zsadány, amelyet a 18. század végére Bodrogzsadányra kereszteltek át; végül Bodrogzsadány és Sára egyesüléséből jött létre Sáradsadány.

el hiteles emberünket, akinek jelenlétében emberetek, Zombori András megtudja és kinyomozza a teljes igazságot, hogy a Zemplén megyében lévő Zsadánynak nevezett birtokot Béla úr, Magyarország egykori királya, fényes emlékű nagyatyátok adta-e és adományozta-e örök birtokul Marcellnek és Juchénak érdemszerző szolgálataikért és vérük hullatásáért, és hogy az ő birtokról kiállított kiváltságaik a pataki prédikáló testvérek kolostorában tűz martalékaivá váltak-e etc. Elküldtük alkalmas emberünket, Miklós szerencsi papot, esperest etc., aki szorgos vizsgálat révén az előbocsátottakról a következő igazságot derítette ki: az említett Zsadány birtok ősi időktől az említett Marcell és Juche birtokában volt és az ő birtokról kiállított kiváltságaik a pataki prédikáló testvérek kolostorában a tűz martalékaivá lettek. A határjelek pedig, amelyek Zsadány birtokot elválasztják a többi földtől, miként azt ugyanezen emberünk nekünk jelentette, a következő rendben található: az első határjel északról egy Orbon potoka nevű folyónál kezdődik, Orbon falu végén, innen kelet felé folytatódik és átmenve egy köves hegyen egy kő határjelhez érkezik, innen megkerülve egy Mandalon nevű hegyet leereszkedik a Zsadány-potoka nevű folyóhoz, és egy tövisbokros helyhez érkezik, ahol egy föld határjel van, aztán ugyanabba az irányba haladva a határjelül kijelölt nagy nyárfákhoz jut, és ott a Bodrog folyó szigetei egyesülésénél átmegy magán a Bodrog folyón, és ott egy réten és fák között dél felé letérve egy Zsadányhalmának nevezett szőlőhegy fölé érkezik, ahol egy föld határjel van, majd megkerülve három tavat, a Hosszú-, a Széles- és a Lapos-tavat Wys falu irányába halad, és ott egy nyíllövésnyire körülveszi a Turczer nevű folyót, aztán visszatérve nyugat felé megkerüli Bodrog szögét, és ugyanabba az irányba menve Sára falu völgyéhez jön, aztán ismét északra fordul és átmenve a Bodrog folyón egy határjelül kijelölt körtefához érkezik, majd innen emelkedve a nép nyelvén Mocsolás-tónak nevezett völgyhöz ér, és ebben a völgyben ide-oda kanyarogva megkerüli a Zsadány-hegynek nevezett hegyet és onnan lejöve visszatér a kezdő határjelhez és ott ér véget. Kelt az Úrnak 1321. évében vízkereszt tizenötöd napjának keddjén.” (Zemplén vármegye levéltára XXV. locusának 73. számú irata.)

Az 1516. évben Zritley Zsigmond a terebesi pálos kolostornak ajándékozta a birtok felét. (*Fragmen panis corvi proto-eremitici.*²³⁸)

A falu másik, pataki várhoz tartozó felét a Perényiek és az őket követők birtokolták. Az 1606. évben Bocskai István elfoglalta a pálosok részét.

Az 1610. évben visszakapták az atyák. (Zemplén vármegye levéltára 210. fasciculusának 231. számú irata és az 1613. évi törvény 2. cikkelye.)

Az 1666. évben a pataki uradalomhoz tartozó felét Báthory Zsófia fejedelem-asszony és fia, I. Rákóczi Ferenc a pataki jezsuita atyák székházának adta. (*Not. hist.* 564.²³⁹ fejezete.)

²³⁸ EGGERE 1663.

²³⁹ SZIRMAY 1804-ben 565. §.

Az 1678. évben a rendtartomány határozata a másik felét elszakította a terebesi pálos kolostortól és ugyanezen atyák sátoraljaúj helyi kolostorához csatolta. (*Fragmen panis corvi proto-eremitici.*²⁴⁰)

Az 1773. évben a jezsuita atyák, az 1786. évben pedig a pálos atyák szerzete szűnt meg, most az egyik felét a tanulmányi alap, a másik felét pedig a vallásalap birtokolja.

A szőlőtermő dombjai: a Zsádányhegye-, az Előhegy-, Szárhegy- és a Szent Ignác-dűlő. Mindegyiket déli irányból éri a napsütés, és ezért igen sok aszúszőlőt teremnek.

49. § Olaszi²⁴¹ falu

Olaszi – az egykori Olasz nevű – falu a Bodrog partján fekszik, az itáliai alapítóiáról kapta a nevét, miként az fentebb a 20. fejezetben és a *Not. hist.* 22. fejezetében található. A talaja termékeny, gabonát és bort terem, a szántóföldje 614 hold, a rétei dúsak, a *Not. polit.* 55. fejezetében említett Long makktermő és jól megőrzött erdeiben van része, és a Bodrog folyón jól kihasználható halászhelyben. A lakói római és görög katolikus magyarok, külön templommal rendelkeznek, a görög katolikusoknak saját parókusuk, a római katolikusoknak káplánjuk van helyben.

Az 1244. évben itáliaiak alapították a falut, akik újonnan, itáliai szőlővesszőkkel telepítették be az itteni szőlőket, miként az fentebb a 20. fejezetben és a *Not. hist.* 22. fejezetében található.

Az 1252. évben a sárosi ispán, Ciprián kettéosztotta a venétek határterületeit Olaszi és Patak között.

Az 1257. évben az olaszi lakói királyi szőlőművesek. (*Not. polit.* 26. fejezete.)

Az 1438. évben Perényi János birtokában volt a hely.

Az 1504. évben Perényi Imre az ősi birtokát, Olaszit a pálos atyák általa alapított terebesi monostorának adományozta, miként azt a következő oklevél is tanúsítja: „Mi, Ulászló, Isten kegyelméből Magyarország királya etc., hogy hívünk, az őszintén szeretett tekintetes és nagyságos Perényi Imre, Abaújvár örökös ispánja, Magyarországunk nádora és a kunok bírása előttünk személyesen megjelenve – miután fiai, Ferenc és Péter, leánya, Barbara és valamennyi más atyafiai és vérrokonai terheit és bármilyen kárait, akiket alulírott ügy érint vagy érinthet, magára és valamennyi örökségére vette – előterjesztette és a következő vallomást tette: Mivel őt ispánként és nádorként felülről jövő üdvös buzgóság indította és lelkében megfontolta, hogy az ember számára semmi sem biztosabb és a másvilágon semmi sem szilárdabb, mint azok az érdemek, amelyek az embert követik, ezért gondoskodni akar saját maga és szülei és ősei üdvösségéről, és saját és ősei és szülei és utódai lelkének enyhületére szent és kegyes emléket akar állítani és maga után hagyni, egyúttal attól a jámbor tisztelettől is égve, amelyet a Boldogságos Szűz Mária, Isten anyja iránt érez, akinek a dicsőséges nevében Terebesnek nevezett mezővárosában egy kolostort épített és alapított, és

²⁴⁰ EGGERE 1663.

²⁴¹ Ma Bodrogolaszi.

akinek pártfogásában bízunk, hogy az Isten színe előtt mindig támogatja őt és övéit, ősi és atyai, tudniillik az Olaszinak nevezett Zemplén megyei birtokát annak minden haszonvételével együtt etc. Miként mi is megfontolva ezen ispán és nádor úrnak jó szándékát és üdvös tettét, az említett adományozását és ajándékozását és jótékonykodó adakozását, amelyet az imént említett kolostor és remete testvérek javára előttünk tett, érvényesnek, kedvesnek és elfogadottnak tartjuk és ehhez az ajándékozáshoz, adományozáshoz etc. királyi és kegyes beleegyezésünket adtuk és egyúttal pártfogó egyetértésünket adjuk etc. Kelt Budán az Úr 1504. évében Szent Márton püspök és hitvalló ünnepnapján, magyarországi királyságunk 14., csehországi királyságunk 34. évében. P. H.” (Zemplén vármegye levéltára X. locusának 367. számú irata.)

Az 1606. évben Bocskai István foglalta el.

Az 1610. évben visszaadták az atyáknak. (Zemplén vármegye levéltára 210. fasciculusának 231. számú irata.)

Az 1678. évben a rendtartomány határozata elszakította a terebesi kolostortól és újhelyi kolostorához csatolta. (*Fragmen panis corvi proto-eremitici.*²⁴²)

Majd mivel az 1786. évben megszüntették a pálosok rendjét, most a vallásalap birtokolja.

Az 1786. évben pedig a pálos atyák szerzete szűnt meg, most az egyik felét a tanulmányi alap, a másik felét pedig a vallásalap birtokolja.

A birtok területéhez tartozik még a Csókfölde szállás is, amelyről az emberek azt mesélik, hogy Báthory Zsófia, Rákóczi özvegye szakította el a pataki területtől és adta a pálosoknak azért a csókért cserébe, amelyet egy pálos atya adott neki.

A szőlőtermő dombjai: a Magoshegy, a Somos és a Mandalin.

50. § Petrahó²⁴³ falu

Petrahó falu – az egykori Patrowszko, Patrowo – Olaszi és Patak között, a Bodrog partján fekszik, a talaja termékeny, a szántóföldje 410 hold, a lakói magyarok, helvét hitvallásúak, saját lelkésszel és imaházzal rendelkeznek.

Az 1248. évben, a tatárok okozta pusztítás után ezt a helyet is itáliai telepések népesítették be, akik újra elkezdtek itt szőlőket telepíteni.

Az 1257. évben IV. Béla király a lelke üdvéért a thurunyi (avagy miként Kaprinaynál szerepel, thuruli), Szent Ágoston reguláját követő testvéreknek ajándékozta vincellérei négy telkét, a „Potok és Oloz közötti falut”, miként az fentebb a 20. fejezetben szerepel. Ezért, mivel a hely urai az atyák voltak, a magyarok latin szó alapján úgy mondták, hogy a pátereké, azok a ruszok pedig, akik ezt a vidéket lakták, Patrowszkonak és Patrowónak mondták, aztán szép lassan a Patrowo Paterhóra és végül Petrahóra változott, mivel a magyarok a ruszoktól és szlávoktól elég gyakran hallották, amikor azok az atyák falujára utaltak, hogy *Pater ho drzi*.

²⁴² EGGERE 1663.

²⁴³ Ma Sárospatak része.

Turuny pedig az ágostonosok tornyáról kapta a nevét, és egy olyan írnok hívta tévesen Thurulnak Toronyát, aki nem tudott magyarul. Az 52. fejezetben látni fogjuk, hogy Toronya az ágostonosoké volt.

Az 1530. évben az evangéliumi forrongás ezeken a részeken történő megjelenésével, azután, hogy Drágffy Gáspár Toronya birtokát elfoglalva elűzte a szerzetes atyákat (*Not. hist.* 178. fejezete), Perényi Péter a petrahói birtokot is a pataki birtokhoz csatolta, ezután ugyanazok voltak az urai, mint a pataki várnak. Jelenleg is, a Trautson hercegek férfiágon történő kihalása miatt, a királyi kamara birtokában van.

A birtoknak a saját területén nincsenek szőlőtermő dombjai, de szőlőt művel a vele szomszédos pataki Szent Vince-dűlőben, amely egykor a domonkos atyákhoz tartozott.

51. § Nagypatak és Kispatak mezővárosok

Sárosnagypatak és Sároskispatak két összekapcsolódó mezőváros, egykor Potok és Rettel-Pataka²⁴⁴ néven, az előbbi a Bodrog jobb, az utóbbi a bal partján. A talajuk termékeny, a kaszálóik tágasak, a tavaik halban gazdagok, a dombjaik bort teremnek, a makktermő erdek a Long és az Esztáva, a szántóföldjük 1597 hold. Nagypatak belső területe 177.551, Kispataké pedig 104.661, összesen 282.212 négyszögöl. A lakói magyarok, a római és görög katolikusoknak van saját templomuk, miként a helvét hitvallásúaknak is van imaházuk, vannak parókusaik és lelkészük.

Sáropatak a nevét a magyarok Pannóniába érkezésekor kapta, amikor Alaptolma²⁴⁵ apja Rettel magyar vitéz átkelt egy kis folyón, „amely a Sátorhalomról²⁴⁶ lefutva a Bodrogba ömlik. Rettel a víz áradásától megbokrosodott lova miatt a víz alá merült, és a társai segítségével is csak alig tudott megmenekülni a halálból. Ezért azt a helyet Rettel társai tréfából Rettel-potokának nevezték el, azt a földet pedig, amelyet Rettel-potokának hívnak, Rettel utódai birtokolták egészen Szár László fia András király idejéig.” (Anonymus, Béla király jegyzője a 15. fejezetben.)

A hely első magyar birtokosa tehát Árpád fejedelem adományából Alaptolma apja Rettel volt. Úgy tűnik, hogy a vár alapítója is ő volt, mivel a magyarok érkezésekor semmilyen említés nem fordul elő a várról, márpedig

az 1050. évben I. András király és Rettel utódai Pataka helyet elcserélték, és a király Agumenda²⁴⁷ királynővel, a ruténok fejedelmének leányával itt lakott, mivel itt nagyobb biztonságban tartózkodott (félt ugyanis a német császár érkezésétől), ezért

²⁴⁴ A régi forrásokban gyakran szerepel a *Potok* névalak; mivel ennek alapesetben az az oka, hogy a magyar *a* betűt a latinban gyakran *o*-val adták vissza, alapesetben a „Patak” alakban lehetne lefordítani a latin alakot. Szirmay viszont nagyjából megkülönbözteti a *Patak* és *Potok* alakokat (előbbivel többnyire az ő korának települését jelölve, utóbbival a régi forrásokhoz igazodva), így a fordításban mi is megtartjuk ezt a megkülönböztetést.

²⁴⁵ A nyomtatványban és Anonymusnál *Oluptulma*.

²⁴⁶ A nyomtatványban és Anonymusnál *Satur-halma*. Az Anonymus művében szereplő nevek magyar fordítására lásd: VESZPRÉMY, kiad., *Anonymus*, 1999.

²⁴⁷ Anasztázia, Bölcs Jaroszlav kijevi nagyfejedelem lánya.

biztosra vehető, hogy a hely ekkor már meg volt erősítve. (Anonymus 15. fejezete; Pray György: *Annales regum Hungariae, Liber I.*,²⁴⁸ Bonfini 11. tized 11. könyv.)

Az 1201. évben Imre király a pataki hospeseket a saját előljárójuk,²⁴⁹ vagy ha ez nem elégséges, akkor a nádor vagy a király bíraskodása alá helyezte, elrendelte, hogy senki más bíraskodása alá ne tartozzanak. (Wagner Károly kéziratai I. kötetében a 310. oldal.)

Az 1212. évben az, hogy II. András király Patakon tartózkodott, és hogy a leánya, Szent Erzsébet itt született meg (*Not. hist.* 18. fejezete), egyaránt azt jelzik, hogy Patak vár volt.

Az 1219. évtől egészen az 1330. évig a vármegye déli részét a potoki várról Potok vármegyének hívták (*Not. hist.* 12. és 37. fejezete), mivel a vármegye elnevezése a fő váráról történt. A várparancsnokok nevei a *Ritus explorandae veritatis*ban²⁵⁰ és a *Not. hist.* 13. fejezetében²⁵¹ már 1219-től fel vannak sorolva, de nem kétséges, hogy már azelőtt is ott állt a vár. A következő pataki ispánok vannak felsorolva: 1219-ben Gergely; 1229-ben Farkas; 1273-ban László beregi és pataki ispán; 1223-ban Danch magiszter, egyben zólyomi ispán is; 1323-ban Mych sárosi és pataki ispán; 1330-ban a Patak megyei Sándor fia János Thuróczy *Chronica Hungarorum*ának 96. fejezetében.

Az 1252. évben, a tatárdúlás után a helyet venetói, vagyis itáliai telepesek népesítették be, akik újra elkezdtek szőlőket telepíteni és művelni ezeken a részeken, miként azt fentebb a 20. fejezetben láttuk.

Az 1262. évben István ifjabb király, IV. Béla fia lakott itt, a vár északi tornyát ő építette meg és ajándékozta Ubul fia Mihály comesnek. (*Not. hist.* 25. fejezete.²⁵²)

Az 1286. évben Mokianus nádor közgyűlést tartott itt. (*Not. hist.* 28. fejezete.²⁵³)

Az 1291. évben III. András király elismeri, hogy Simon fia György magiszter magát a királyi kegyelmébe felterjesztve Potok királyi várat az első királyi parancsra minden nehézség nélkül átadta. (Katona István a IV. kötetben,²⁵⁴ 1074. oldal.)

Az 1301. évben egy oklevélben Patakot királyi városnak nevezik, Trencsényi Máté hívei és a királyi katonák között heves ütközet zajlott itt. (Kaprinay a 217. oldalon, Timon Sámuel a *Cassovia vetus ac nova*²⁵⁵ 33. oldalán.)

Úgy tűnik, hogy később Patak királyi várost az ebben a háborúban tanúsított hűséges fáradozásáért a *Not. hist.* 27. fejezetében²⁵⁶ említett Simon comes fiainak adományozták, akik Potok várát 1321-ben Purustyán [Borostyán] várára cserélték

²⁴⁸ PRAY 1763.

²⁴⁹ Szirmay a *praepositus* kifejezést használja, valószínűleg nem egyházi emberről van szó.

²⁵⁰ A váradi regestrum, amelynek Bél Mátyás általi kiadását használta Szirmay: BÉL 1735–46, I. 191–278. Lásd a tanulmányt, III. 2. e.

²⁵¹ SZIRMAY 1804-ben 12. §.

²⁵² SZIRMAY 1804-ben 26. §.

²⁵³ SZIRMAY 1804-ben 29. §.

²⁵⁴ KATONA 1781.

²⁵⁵ *Cassovia*... 1732; a mű szerzősége ma vitatott.

²⁵⁶ SZIRMAY 1804-ben 28. §.

Károly királlyal. (Katona István VIII. kötet,²⁵⁷ 431. oldal, és Windisch, *Ungrisches Magazin*, II. kötet, 171. oldal.)

Az 1330. évben a Potok megyei Sándor fia János megmentette Károly király életét. (Thuróczy *Chronica Hungarorum*ának 96. fejezete; Pray György: *Annales regum Hungariae*, Liber II.,²⁵⁸ Bonfini 2. tized 9. könyv.)

Az 1366. évben Patak királynéinak, avagy Magyarország királynőinek a városa volt, miként azt a városlakók által egy úrbéri perben eredetiben bemutatott ítéletlevél is tanúsítja, amelyet a tárgyunkra vonatkozó részeiben mi is idézni fogunk itt abban bízva, hogy abból mind a királynéi tárnokmester azon tevékenysége kiderül, hogy a tisztán királynéi polgárok pereiben ő hoz döntést, mind az országbíróé, hogy ő pedig a jogok tulajdonáról dönt. „Mi, Bybek István comes, a felséges és nagyságos Lajos fejedelem úrnak, Isten kegyelméből Magyarország jeles királyának országbírója, emlékezetül ajánljuk jelen levelünk tartalmával jelezve mindenkinek, akit illet, hogy Sartor Lőrinc butkai Pál fia István képviselőjében a leleszi egyház konventjének ügyvédvalló levelével fivérünk, Bybek György királynéi tárnokmester elhalasztó levele tartalma szerint az Úr 1364. évében újév napjának elmúlt törvénykezési nyolcadában butkai Pál fia István képviselőjében ugyanezen tárnokmester ítélkező színe előtt megjelenve a pataki polgárok és hospesek ellen két tanúvallató levelet – ugyanezen leleszi konvent és Szabolcs megye alispánja és szolgabírói leveleit, amelyeket a király urunknak az ő írásos parancsára jelentettek, és amelyek a konventnek és az alispánnak és szolgabíróknak küldött királyi levél tartalmát szóról szóra tartalmazzák – mutatott be azt állítva, hogy azokban ugyanezen Pál fia István keresete és előterjesztése van kifejtve, miként arról ugyanezen királynéi tárnokmester ezek alapján írott levele által is értesültünk. Ezek többek között megfelelő rendben azt tartalmazzák, hogy a királyi embert és az említett konvent embereit és Szabolcs megye szolgabírái közül kettőt elküldtek az alulírottak kiderítésére, és az azokban a levelekben név szerint összeírtak Zemplén és Szabolcs megyékben körbemenve mindazoktól, akiktől illet és lehetett, a következő igazságot tudták meg az alulírottakról: hogy az említett pataki polgárok önhatalmúlag az említett Pál fia István Gávának nevezett birtoka helyszínére jöttek, és annak egy rétjét lekaszálták, és az ott lévő és lekaszált szénát elvitték. Ezen levelek bemutatása és tartalmuk megismerése után, Sartor Lőrincnek, az említett Pál fia István ügyvédjének, amikor kérte, hogy neki az előrebocsátottak felől az említett pataki polgárokat és hospeseket illetően a királynéi tárnokmester szolgáltatson ítéletet és igazságot, Kutmér fia Mihály ezen pataki polgárok és hospesek képviselőjében ugyanezek ügyvédvalló levelével a királynéi tárnokmester színe elé lépve ezzel szemben azt válaszolta, hogy azok a pataki polgárok és hospesek a jelzett rétet nem önhatalmúlag kaszálták le, hanem a jelzett rétet a polgárok ősi időtől királynéi föld vagy jog címén az említett Patak királyi város határain belül lévőként használták, és az semmiképp sem tartozik az előlemlített Gáva birtokhoz.

²⁵⁷ KATONA 1788.

²⁵⁸ PRAY 1764.

Ezek után az említett Pál fia István ezen Lőrinc ügyvéde azt a következő ellenvetést tette, hogy Patak királyi város határai az említett Gáva birtokot semmilyen részében nem érintik, de a pataki polgárok három vagy négy birtok vagy falu határain túl jöve az említett módon önhatalmúlag követték el az előrebecsátottakat, és ezen István kész és készen áll, hogy ebben a szomszédok és határosok és ugyanazon megyében lakó nemesek törvényes tanúskodásának alávesse magát. Ezért, mivel Gáva birtok és említett Patak királyi város határjeleinek a bejárására és annak az alulírott módon történő megvizsgálására és kiderítésére, hogy a perben szereplő rét az említett Patak királyi város vagy a jelzett Gáva falu határjelein belül van-e és fekszik-e, szükségképpen ki kellett küldeni a királynéi és az említett leleszi konvent embereit, ezért a királynéi tárnokmester a konventnek írva tisztelettel kérte a barátságukat, hogy adjanak közülük olyan embereket, akik mindkét fél számára tanúskodásra hitelesek, akiknek a jelenlétében az alul kihirdetendő királynéi emberek – miután a szomszédokat és a határosokat törvényesen összehívták, és a felek vagy azok törvényes ügyvédei jelen vannak – Szent György vértanú ünnepének akkor következő törvénykezési nyolcadában és más arra elegendő napokon az említett Patak királyi város és Gáva falu helyszíneire elmenve először az említett Gáva birtok határjeleit járják be az említett Pál fia István bemutatása nyomán, majd pedig az említett Patak királyi város Gáva birtok felőli határjeleit az említett pataki polgárok vagy azok ügyvéde bemutatása szerint, és a bejárás elvégzésével nézzék meg és vegyék szemügyre, hogy az említett perben szereplő rét Pál fia István említett Gáva birtokának határain belül vagy az említett Patak királynéi város határain belül van-e és fekszik-e, és a szomszédoktól és határosoktól és a királyi város és a birtok ugyanazon megyében lakó nemeseitől és más emberektől, akiktől illő és alkalmas lehet, nyíltan és titokban tudják meg és nyomozzák ki a teljes igazságot. Ezek után az említett leleszi konvent a birtokbejárás és határjelszemle és a vallatás sorát az ott végzett ügy teljes eljárásával együtt Szent György vértanú említett, hasonlóképp akkor következő ünnepe törvénykezési nyolcadának nyolcadik napjára hitelesen írja meg úrnőknek, a királynőnek. És mivel az előrebecsátottak megvitatása Szent György vértanú ünnepe törvénykezési nyolcadának nyolcadik napjáról különféle óvások közbejötté miatt az említett királynéi tárnokmester levelének tartalma szerint a legutóbbi évben elmúlt, a bolgárok ellen indított királyi sereg hadoszlása utáni tizenöt törvénykezési napra és Szent Mihály főangyal ünnepének törvénykezési nyolcadára lett elhalasztva kihirdetve, végül a tizenöt törvénykezési nap elérkeztekor egyrészt az említett Sartor Lőrinc butkai Pál fia István képviselőjében az említett konvent ügyvédvallói levelével, továbbá másrészt Pál fia János a maga képviselőjében személyesen és az említett pataki polgárok és hospesek képviselőjében azok ügyvédvalló levelével, mivel jelen per azért, mert az birtokügyet érintett, a színiünk elé került etc. etc. Ezért a velünk együtt bíraskodó főpapokkal, bárókkal és az ország nemesseivel elismertük, hogy Gáva birtok határjelei semmiképp sem terjeszkednek a Tisza folyón túlra, és eldöntöttük és meghagytuk, hogy ezen Pál fia István és a hozzá tartozók a már említett Tisza

folyón túlra sem a földek, a rétek, az erdők és a mocsarak, sem azok haszonvételei használatára ne mehessenek át, és az említett perben szereplő földet a mocsarakkal, a rétekekkel, az erdőkkel és minden, bármily néven nevezett és annak az említett Tisza folyótól az említett Patak királyi város felé eső felszínén létező haszonvételeivel és valamennyi tartozékával együtt ezen pataki polgároknak ítéltük és meghagytuk, hogy örökre birtokolják, egyaránt megtartsák és bírják mások jogainak a sérelme nélkül; az említett Pál fia Istvánra örök hallgatás csendjét szabtuk ki, és eldöntöttük és meghagytuk, hogy őt az alaptalan keresetért és visszafoglalásért a becsüjében el kell marasztalni. Ennek az ügynek az örök emlékezetére és erősségére adtuk ki ezen polgároknak ezen, hiteles függőpecsétünkkel megerősített kiváltságlevelünket. Kelt Visegrádon az 1366. évében Szent Márton hitvalló ünnepe említett törvénykezési nyolcadainak a tizenhatodik napján. (A függőpecsét helye.)”

Az 1390. évben Zsigmond király Patak királyi várost Perényi Miklósnak adományozta. (Zemplén vármegye levéltára 211. fasciculusának 353. számú irata.)

Az 1411. évben Perényi Péter Nagypatak mezővárosnál verte le a Debrői Istvánt követő lázadókat. (*Not. hist.* 54. fejezete.²⁵⁹)

Az 1429. évben, mivel Perényi Miklós ága férfi vonalon kihalt, Nagypatak királyi város Zsigmond császár királyi kezére háramlott, és ő „Magyarország többi szabad királyi városa csoportjába és számába sorolta.” Kelt Egerben a Laetare vasárnap utáni hétfőn. (A mezővárosok úrbéri peres eljárásában 7. szám és Z. alatt.)

Az 1436. évben Zsigmond király Pálóczi György esztergomi érseknek zálogosította el, majd miután Pálóczi Máté nádorra szállt, ismét mezőváros lett. (Katona István, XII. kötet,²⁶⁰ 750. oldal.)

Ugyanebben az évben Pálóczi Mátyus²⁶¹ nádor közgyűlést²⁶² tartott Patakon. (*Not. hist.* 66. fejezete.²⁶³)

Az 1440. évben cseh husziták foglalták el a várat. (Kézai Simon IV. rész 34. fejezet; Pray György: *Annales regum Hungariae*, II. rész,²⁶⁴ 343. oldal.)

Az 1459. évben a cseh huszitákat kiűzték a várból és legyőzték őket, a pataki Király-hegy ekkor kapta a nevét királyi csapatokról. (Kaprinay István a *Hungaria diplomatica* II. részének²⁶⁵ 203. oldalán.)

Az 1514. évben a keresztesek által szított parasztlázadás során elfoglalták Patakot. (Wagner Károly kéziratai I. kötetében a 324. oldal.)

Az 1526. évben a végzetes mohácsi mezőre indulni készülő zempléni csapatoknak itt volt a katonai szemléje. (*Not. hist.* 151. fejezete.²⁶⁶)

²⁵⁹ SZIRMAY 1804-ben 56. §.

²⁶⁰ KATONA 1790b.

²⁶¹ A nyomtatványban *Mattyus*. A nádor Pálóczi Máté és Mátyus néven is szerepel a régi forrásokban.

²⁶² Közgyűlésnek (*congregatio generalis*) abban a korban csak azt nevezték, amikor a nádor hirdetett a karok számára összejövetelt.

²⁶³ SZIRMAY 1804-ben 67. §.

²⁶⁴ PRAY 1764.

²⁶⁵ KAPRINAY 1771.

²⁶⁶ SZIRMAY 1804-ben 152. §.

Ugyanebben az évben, amikor Pálóczi Antal főispán, a hely földesura és nemzetségének utolsó sarja elesett a mohácsi mezőkön, Istvánffy 8. könyve szerint ugyanabban a sírban temették el Patakon, ahová a főpohárnok fivére, Mihály volt eltemetve. A márványon, amelyet a föld alatti kriptából hoztak elő és az északi falra illesztettek, ez a felirat látható:

„Hic situs Antoni es Michaelque Pálóczia proles,
Quos prius unus amor, nunc tenet urna duos.
Ille domi clarus, regali clarus in aula
Alter, nunc supero est clarus uterque polo.
1516. 1526.”

(Itt fekszel, Antal, és Mihály, Pálóczi-sarjak, akiket korábban az egy szeretet, most az urna tart össze. Az előbbi a hazában volt híres, a másik pedig a királyi udvarban, most mindkettő fent az égben ragyog.)

Perényi Péter pedig elfoglalta a várat, annak birtokában pedig mind Ferdinánd, mind János király megerősítette. (Istvánffy 9. könyve.)

Az 1530. évben, amikor Luther tana megérkezett Patakra, az egyházi férfiak részben áttértek arra, részben pedig kiűzték őket a városból. (*Not. hist.* 175–179. fejezete.)

Az 1536. évben Ferdinánd császár Patakon kötött fegyverszünetet János királlyal. (*Not. hist.* 186. fejezete.)

Az 1542. évben az ország előkelőinek egy kisebb összejövetelét tartották itt. (*Not. hist.* 195 fejezete.²⁶⁷)

Az 1555. évben a Dobók és a Perényiek pereskedtek a sárospataki területért. Perényi Gábor az adott szavát megszegve Dobó Istvánt foglyul ejtette és börtönbe zárta, annak fivérét, Domonkost pedig megkötözve Konstantinápolyba küldte, hogy így már, megszabadulva tőlük, ne tudjanak tovább pereskedni. (Istvánffy 19. könyve.)

Az 1558. évben, Perényi Gábor kiűzése után a várat királyi őrséggel erősítették meg, Patak területét azonban elpusztították. (Istvánffy 20. könyve.)

Az 1559. évi törvény 24. cikkelye Patakot királyi városnak nevezi, és az egész vármegye számára elrendeli annak megerősítését.

Az 1566. évben a tatárok kifosztották a mezővárost. (Istvánffy 23. könyve; Bethlen *Historiájának*²⁶⁸ az 5. könyve.)

Ugyanebben az évben, amikor Perényi Gábor örökös nélkül távozott, a pataki uradalom a királyi kincstárra szállt.

Az 1578. évben Miksa császár a Dobó családnak zálogosította el. (*Not. hist.* 255 fejezete.²⁶⁹)

²⁶⁷ SZIRMAY 1804-ben 197. §.

²⁶⁸ BETHLEN 1783-89.

²⁶⁹ SZIRMAY 1804-ben 256. §.

Az 1601. évben, amikor a Dobók István fiával, Ferencsel kihaltak, a királyi kincstárra szállt. (*Not. hist.* 341. fejezete.²⁷⁰)

Az 1608. évben Lorántffy Mihálynak adja el a királyi kamara.

Az 1610. évben azt a török koronát, amelyet az országba behozva az egykori Bocskai fejedelemnek ajándékoztak, Drugeth Bálint árvájának a gyámjai a pataki várban adták át gróf Thurzó György nádornak. (Závodszy György a saját naplójában.²⁷¹)

Az 1617. évben Rákóczi György birtokába kerül Lorántffy Zsuzsannával kötött házassága révén. (*Not. polit.* 131. fejezete.)

Az 1620. évben Drugeth György pusztította a pataki területet. (Ketteler,²⁷² Timon és a besztercebányai országgyűlés jegyzőkönyve.)

Az 1645. évben a hét Rákóczi fennhatósága alá tartozó vármegye itt tartotta a közgyűlését. (*Not. hist.* 475. fejezete.)

Az 1647. évben Rákóczi Györgyöt, miután 313.000 forintot kifizetett, III. Ferdinánd adományára megerősíti a vár birtokában. (*Not. polit.* 131. fejezete.)

Az 1661. évben II. Rákóczi Györgyöt nagy tömeg jelenlétében itt temették el. (A. 7. jegyzőkönyv 286. oldala, valamint a Zemplén vármegye levéltára 217. fasciculusának 92. számú irata.)

Az 1664. évben a tanulóifjúságot elűzték a református kollégiumból, ezért az evangélikusok Báthory Zsófiával szembeni sérelmeinek az ügyében főemberek nagy létszámú jelenlétében királyi tanácskozást tartottak Patakon. (Zemplén vármegye levéltára 209. fasciculusának 122. számú irata.)

Az 1666. évben itt tartották meg I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona népes lakodalmát.²⁷³ (A. 9. jegyzőkönyv 255. oldala és Zemplén vármegye levéltára 217. fasciculusának 97. számú irata.)

Az 1668. évben a jezsuita atyákat beköltöztették a várba. (*Not. hist.* 564. fejezete.²⁷⁴)

Ugyanabban az évben a reformátusok iskolái és tanárai is visszatértek a városba. (Kazy Ferenc, *Historia regni Hungariae*, [III. kötet]²⁷⁵ 9. könyv; Lampe, *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*,²⁷⁶ 590. oldal.)

Az 1670. évben, amikor a becstelen összeesküvés kitört, Rákóczi csellel itt ejtette fogságba Stahrenberg grófot, a tokaji várparancsnokot császári tisztjeivel együtt. (*Not. hist.* 568. fejezete.²⁷⁷)

Az 1671. évben német őrséget helyeztek a várba. (*Not. hist.* 575. fejezete.²⁷⁸)

²⁷⁰ SZIRMAY 1804-ben kérdéses a helye.

²⁷¹ Georgius Závodsky, *Diarium rerum per Hungariam, ab anno 1586, usque ad annum 1626. gestarum*. In: BÉL 1735–1746, I., 353–380.

²⁷² KETTELER 1724.

²⁷³ I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona esküvőjére nem Sárospatakon, hanem a Rákócziak zborói kastélyában (Makovica vára alatt) került sor 1666. március 1-jén.

²⁷⁴ SZIRMAY 1804-ben 565. §.

²⁷⁵ KAZY 1749.

²⁷⁶ LAMPE 1728.

²⁷⁷ SZIRMAY 1804-ben 569. §.

²⁷⁸ SZIRMAY 1804-ben 576. §.

Ugyanebben az évben helyreállították a várat, a Bodrogon pedig egy hajómalmot építettek. (Zemplén vármegye levéltára 209. fasciculusának 124., 125. és 128. számú iratai.) A reformátusok kollégiumát elfoglalták a jezsuiták. (Zemplén vármegye levéltára C. locusának 431. számú irata.)

Az 1682. évben a pataki iskolát visszaadták a reformátusoknak.

Az 1683. évben báró Saponara Fülöp pataki parancsnok visszaadta a várat a Rákóczi árváknak. A jezsuiták német őrkísérettel Szatmárba távoztak. A várfallal szomszédos templomot átadták a reformátusoknak. Az átvételnél jelen volt Thököly Imre gróf a feleségével, Zrínyi Ilonával és a Rákóczi-árvákkal.

Az 1686. évben Klobusiczky Ferenc alispán királyi parancsra kiűzte az evangélikusokat a várban lévő templomból.

Az 1687. évben az iskolát elvették a reformátusoktól, megtiltották nekik a vallásuk gyakorlását, a lelkészük pedig Hotyka faluba költözött. (Lampe, *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*,²⁷⁹ 499–503. oldal.)

Az 1697. évben Tokaji Ferenc, miután lázadást szított, a várba nyitott kapukon vonult be, és a teljes helyőrséget Sturman várparancsnok-helyettessel és Vécsey Sándor báróval együtt felkoncoltatta, a templomot pedig átadta a reformátusoknak, akiket innen nemsokára Ottavio Nigrelli generális űzött ki. (*Not. hist.* 688. fejezete.)

Az 1701. évben, mivel II. Rákóczi Ferenc volt a Magyarországon kitört lázadás elindítója, a pataki uradalom 1702-ben visszakerült a királyi kincstárhoz, a várat pedig, mivel annyi baj kútfőjének bizonyult, Lipót császár parancsára lerombolták. (Zemplén vármegye levéltára 209. fasciculusának 141., 144. és 145. számú iratai.) Babocsay Izsák kortárs tanú, aki a vár lerombolásánál is ott volt, azt írja, hogy a várban annyi fegyvert találtak, hogy azzal akár 15.000 katonát fel lehetett volna fegyverezni, és hogy az ágyúkat Kassára vitték át.

Az 1705. évben a pataki iskolát a templommal és a parókiával együtt Rákóczi Ferenc ismét a reformátusoknak adta. (Lampe, *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*,²⁸⁰ 518. oldal.)

Az 1708. évben Rákóczi követői egy kisebb összejövetelt tartottak Patakon, amely során a jeles férfiú, Bezerédy Imre, mivel a Rákóczi-féle összeesküvéstől elfordult és azt fontolgatta, hogy ezredével a császáriak pártjára áll, a vár kapuja előtt hóhér kezétől megcsönkítva életét veszítette (Zemplén vármegye levéltára 218. fasciculusának 247. és 269. számú iratai.). Miként arról Kolinovics²⁸¹ kortárs szemtanú beszámol a történelmi kézírataiban,²⁸² Bezerédy rendíthetetlen lélekkel, szemét nem bekötözve vállalta büntetését, hisz, ahogy mondta, dicstelenség lenne, hogy az, aki oly sokszor semmibe vette a kardokat, most ennek az egynek a látványától visszarettenne.

²⁷⁹ LAMPE 1728.

²⁸⁰ LAMPE 1728.

²⁸¹ Kolinovics Gábor (1698–1770).

²⁸² *Commentariorum de rebus Ungaricis libri XIII*, csak kéziratos cenzúrapéldány maradt fenn: OSzK, Fol. Lat. 389 (lásd a tanulmányt, III. 2. d.)

Az 1714. évben a várbeli templomot és a parókiát visszaadták a katolikusoknak, azonban a reformátusok is megerősítést nyertek a városi imaházuk és az iskoláik birtokában. (*Not. hist.* 753. és 755. fejezete.)

Az 1720. évben VI. Károly császár Leopold Donat Trautson hercegnek, Falkenstein grófjának, örökös udvarmesternek, aranygyapjas lovagnak, valóságos titkos és belső tanácsosnak adományozta a pataki uradalmat, tudniillik a várat és Sárospatak mezővárost, valamint Nagypatak és Kispatak mezővárosokat, továbbá Újhely mezővárost Borsiszer birtokkal, továbbá Petrahó, Végardó, Tőkécsernahó, Kistoronya birtokokat, és Bányácska és Kovácsvágás birtokokban és Vámosújfalu pusztán birtokrészeket pallosjoggal és a templomok kegyúri jogával együtt. Továbbá neki adta még a pataki várhoz tartozó elidegenített Tolcsva mezővárost, mindkét Bényét, továbbá Erdőbényét, illetve Bercel, Gáva, Balsa és Szabolcs birtokokon birtokolt birtokrészeket visszakövetelési lehetőséggel együtt. (Zemplén vármegye levéltára C. locusának 430. számú irata.)

Az 1722. évben a református kollégiumban tanuló ifjúság súlyos zavargást szított. (Zemplén vármegye levéltára 209. fasciculusának 430. számú irata.)

Az 1731. évben szegényházat alapítottak Patakon. (Zemplén vármegye levéltára 209. fasciculusának 153. számú irata.)

Az 1777. évben Belezna Miklós generális nemesi konviktus alapításával fáradozott. (Zemplén vármegye levéltára C. locusának 436. számú irata.)

Mivel az 1780. évben a Trautson hercegek férfiágon kihaltak, jelenleg a királyi kamara birtokában van.

Az 1786. évben, miután II. József császár a város déli részére sváb telepeseket költöztetett, elrendelte, hogy ezt a városrészt az ő nevéől Józseffalvának hívják.

Patak vára védművel volt erősítve. Perényi Miklós a nagyobb védettség érdekében falakkal és árkokkal vette körül, miként az az újhelyi várból 1534-ben Kassa városának írott leveléből kiderül, amelyben arra kéri az ottani polgárokat, hogy küldjenek neki ilyen erősítési munkálatokban járatos munkásokat. (Kaprinay kéziratai 27. kötetében a 336. oldal.) Ez derül ki fia, Perényi Gábor alábbi sírfeliratából is. Perényi Péter 1541-ben fejezte be a munkát, miként az az erődítmény folyami kapuja fölötti kőbe vésett címerből és feliratból kiderül:

"Felix Civitas, in qua verbum DEI praedicatur et observatur illud. 1541. April. 16."

(Boldog az a város, amelyben Isten igéjét hirdetik, és azt követik is. 1541. április 16.)

Még ma is büszkén mutatja a vár azt a régi tornyát, a Vörös-tornyot, amelyet – miként fentebb láttuk – még István ifjabb király épített. Ötemeletes, falainak vastagsága három öl, a teteje csúcsban végződik és négy sarkát négy tornyocska díszíti; ebben őrizték a Rákócziak kincseit, miként az az erdélyieknél szólássá is vált: „*Patak vitte*

ell Erdélyből a pénzt.” (Not. hist. 575. fejezete.²⁸³) Babocsay Izsák tarcali jegyző írja 1670-ben, hogy a helvét hitvallásúak kollégiumában egy diák csókát tartott, amely, miközben kíváncsian röpködött, bement ennek a Vörös-toronynak az ablakán, és innen a kupacból időről időre aranyérméket hordott a csőrében a diák erszényébe. Mikor ezek száma már a kétszázat is elérte, a diák félt, hogy észreveszik, ezért a csókát megölte és külföldi akadémiákra utazva elhagyta Patakot.

A várat leginkább I. Rákóczi György ékesítette palotákkal. Erről tanúskodik a keleti irányba néző palota ajtaja fölötti márvány is, amelyen a szépen vésett Rákóczi-címer alatt ez a felirat olvasható:

„DEO favente haec Palatia Spect[abilis] et Magnif[icus] Dominus Georgius Rákóczy de Felső-Vadász intra diem 22. Apr[ilis] anni 1617. et 22. diem Augusti, anni 1618. FF. Non est currentis, neque volentis, sed miserentis DEI.”

(Isten segítségével ezeket a palotákat tekintetes és nagyságos felsővadászi Rákóczi György úr építtette 1617. április 22-e és 1618. augusztus 22-e között. Nem azé, aki fut, sem nem azé, aki akarja, hanem a könyörülő Istené.)

A többi birtokos kevés emléket hagyott hátra. Úgy tűnik, hogy II. Rákóczi Ferenc egy kandallót építtetett, amelyre ezt vésette:

"Virtutem praesentem odimus, amissam quaerimus. Anno 1700. F. R."

(A jelen lévő erényt gyűlöljük, azt pedig, amelyet elveszítettünk, keressük. 1700-ik évben. R[ákóczi] F[erenc].)

Ahol a belső várba megyünk, a kapu felett egy óriási csont lóg, amelyről a helyiek azt mondják, hogy egy óriás lábszárából való.

A várparancsnokok közül csak a következők neveit sikerült kideríteni:

1229. Zuga – várnagy és potoki udvarispán, akit a *Ritus explorandae veritatis*²⁸⁴ 371. fejezetében neveznek meg.

1300. Simon fia György – szabolcsi főispán és potoki várnagy (Katona István, IV. kötet,²⁸⁵ 1233. oldal)

1548. Végh Ambrus – a pataki vár parancsnoka (Pray György: *Annales regum Hungariae*, Liber V.,²⁸⁶ 417. oldal)

²⁸³ SZIRMAY 1804-ben 576. §.

²⁸⁴ A váradi regestrum, amelynek Bél Mátyás általi kiadását használta SZIRMAY: BÉL 1735–46, I. 191–278. Lásd a tanulmányt, III. 2. e.

²⁸⁵ KATONA 1781.

²⁸⁶ PRAY 1770.

1671. Stahrenberg gróf (Zemplén vármegye levéltára 209. fasciculusának 128. számú irata)

1681. báró Saponara Fülöp (*Not. hist.* 639. fejezete)

A várban látható plébániatemplomot, amelynek a belső vár felé néző kapujára az 1492-es év van felvésvé, a Pálócziak építették. Wespzeprémi István a *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia* IV. kötetének²⁸⁷ 335. oldalán tévesen állítja tehát, hogy azt alapjaitól Perényi Péter emelte, ő csupán alkalmassá tette arra, hogy a helvét hitvallásúak használhassák.

A pataki plébánosok jeles férfiak voltak. Már fentebb láttuk, hogy Imre király alatt volt előjárójuk.²⁸⁸ Említettük, hogy János potoki plébános István király kedves embere volt. (*Not. hist.* 24. fejezete.²⁸⁹) 1366-ban Sándor plébános volt a királyi ember Patak királynéi város határbejárása során. 1526-ban a helyi plébános, Ráskai Mihály hasonlóképp prépost volt. (Zemplén vármegye levéltára 209. fasciculusának 121. számú irata.) 1503-ban György plébános bodonyi²⁹⁰ püspök volt. (Zemplén vármegye levéltára 232. fasciculusának 10. számú irata.) 1790-ben Györky István, a sági Boldogságos Szűz Máriáról nevezett prépostság prépostja. Szívesen felsoroltuk volna a többi plébános nevét is, de nem tudtuk megszerezni azoktól, akik ebben segítségünkre lehettek volna. Tudjuk, hogy a jelenlegi plébánosa Kovalik János, aki egyúttal bodrogközi esperes is.

Magát a plébániát Keresztelő Szent János tiszteletére alapították (Zemplén vármegye levéltára 209. fasciculusának 121. számú irata), nem tartozott az egyházmegyes püspök joghatósága alá. Ezt az a per is tanúsítja, amely János esztergomi érsek és István egri püspök között támadt. Az érsek a leleszi Szent Kereszt-monostorral és a pataki és újhelyi plébániákkal kapcsolatban teljes engedelmességet és lelki joghatóságot követelt magának, mivel azonban a felek nem tudtak megegyezni, János érsek 1399-ben IX. Bonifác pápához és az Apostoli Szentszékhez folyamodott. A vitát Bonifác így döntötte el: „a leleszi Szent Kereszt-monostor és a nagypataki és újhelyi plébániái egyházak nem kötelesek érseken kívül senki mást mint közvetlen előjárójukat elismerni, és csak neki kötelesek illő engedelmességet és tiszteletet tanúsítani, és kötelesek ezen érsek zsinatára, valahányszor csak zsinatot tartanak, elmenni, és a küldöttek ellátása és az Apostoli Szentszék követeiről való gondoskodás kifizetéséhez és más terhek elviseléséhez kellően hozzájárulni. Kelt Rómában Szent Péternél május elsején, pápaságunk II.,²⁹¹ Krisztus 1400-ik évében.” (Katona István, XI. kötet,²⁹² 481. és 510. oldalán és Péterffy Károly, *Sacra concilia*,²⁹³ II. rész, 288. oldal.)

²⁸⁷ WESPZEPRÉMI 1787.

²⁸⁸ Az itt szereplő *praepositus* valószínűleg nem az egyházi értelemben használt prépost megfelelője, nem egyházi, hanem világi ember volt.

²⁸⁹ SZIRMAY 1804-ben 26. §.

²⁹⁰ Vidin magyar neve.

²⁹¹ A nyomtatványban „II.” szerepel, de 11 lehetett az eredetiben, mert IX. Bonifác pápa 1389-től uralkodott.

²⁹² KATONA 1790a.

²⁹³ PÉTERFFY 1741–42.

Az 1545. évi köztörvény 25. cikkelye is a nevezetes plébániák közé sorolja a pataki plébániát.

Ennek az egyháznak a kegyúri joga 1526-ban a Pálóczi családé, 1720-ban a Trautson hercegeké volt. (Zemplén vármegye levéltára 209. fasciculusának 121. számú és C. locusának 430. számú irata.)

Ebben a templomban nyugszanak Pálóczi Mihály és Antal (mint fentebb), Perényi Péter és Gábor, ez utóbbi hitvese, Országh Ilona, továbbá Dobó István és Ferenc, Lorántffy Zsuzsanna, Rákóczi György és Zsigmond és V. Frigyes pfalzi választófejedelem leánya, Henrietta és Székely Klára és Barbara hamvai.

Azt, hogy Perényi Pétert és Gábort ebben a pataki templomban temették el és nem a terebesiben, az a beszéd is bizonyítja, amelyet Szikszai Fabricius Balázs iskolamester mondott Sárospatakon Perényi Gábor életéről és haláláról temetése alkalmával, és amelyet 1568-ban Wittenbergben ki is nyomtattak Johannes Crato²⁹⁴ betűivel negyedré méretben 6 ív terjedelemben.²⁹⁵ Ennek egy példánya nekünk is a birtokunkban van, ebben megtalálhatók a síremlék, a temetési hely és a temetési zászló feliratai is.

Patakon több szerzetescsaládnak is volt háza. A híres Katona István VI. kötetének²⁹⁶ 240. oldala és Pray György *Specimen hierarchiae*-ja²⁹⁷ I. kötetének a 198. oldala alapján nyilvánvaló, hogy a prédikátorok rendjének már 1255-ben volt itt kolostora. Ez a kolostor 1322-ben tűzvészben pusztult el, és abban egy előterjesztés szerint megsemmisült az a kiváltságlevél is, amelyet Béla király adott Marcell és Juche *comes*eknek Zsadány birtokról. (Zemplén vármegye levéltára 209. fasciculusának 12. számú irata.)

A *Not. hist.* 51. fejezetében²⁹⁸ már bizonyítottuk, hogy Szent Klára rendje apácáinak Szent Anna-kolostora már 1380-ban állt Patakon, ennek romjai a külvárosban a sáncon túl még ma is láthatók.

A Szent Orsolya rendje apácáinak Szentlélek-kolostora a ferencesek kolostorával, a mostani református kollégiummal átellenben volt.

A ferences atyák azon a helyen laktak, ahol most a református kollégium látható. (*Not. hist.* 151.²⁹⁹ és 179.³⁰⁰ fejezetei.)

A Jézus Társasága atyáit Báthory Zsófia 1666-ban telepítette le. Az alapítás sorát Lipót császár megerősítésével együtt a *Not. hist.* 564. fejezetében³⁰¹ ismertettük.

A fogolykiváltó trinitáriusokat Körösy György, a Rákóczi javak jószágigazgatója telepítette le 1694-ben, az alapítványukat 1734-ben Trautson herceg és Aspremont gróf egyéb jövedelmekkel gyarapította. A kolostorukon a következő felirat látható:

²⁹⁴ A nyomtatványban tévesen *Cratoris*, mintha *Crator* lenne a név alanyesete.

²⁹⁵ SZIKSZAY FABRICIUS 1568.

²⁹⁶ KATONA 1782.

²⁹⁷ PRAY 1776–79.

²⁹⁸ SZIRMAY 1804-ben 53. §.

²⁹⁹ Nem található utalás a ferencesekre a jelzett helyen.

³⁰⁰ SZIRMAY 1804-ben 180. §.

³⁰¹ SZIRMAY 1804-ben 565. §.

„VnI trInoqVe Deo, IoannI a Matha,
feLICI a VaLoIs, Vtpote sVIs patronis
reLIgIoVs orDo sanCtae trInItatIs
e pIorVM obLatIonIbVs ereXIIt.”

(Az egy és hármias Istennek, Mathai Jánosnak, Valois Félixnek mint pártfogóiknak a Szentháromság szerzetesrendje kegyes emberek felajánlásaiból emelte.)

A pataki ferences kolostor a többi kolostornál jelentősebb volt, mivel kuztódia volt, azaz meghatározott számú kolostor és testvér az ő irányítása alatt állt. A pataki kuztodiához tartozott a pataki, a szántói, a cékei, a sóvári és a homonnai kolostor, ezekben 1525-ben 95 volt az atyák száma. A rend *Annales*ének³⁰² 29. oldala szerint ekkor Magyarországon 10 ilyen kuztódia volt, a kolostorok száma 73, az atyák és a testvérek száma 1473 volt.

1527-ben Jubilate vasárnapon a sárospataki kolostorban tartották a tartományi káptalant, ahol a vokális atyák egyöntetű egyetértésével ismételten Pécsváradi Gábort választották meg tartományfőnöknek, jóllehet már éltes korú volt; ő volt a sorban az ötödik tartományfőnök. (A rend *Annales*ének³⁰³ 27. oldala.)

A sárospataki Szent Anna-kolostorban elő apácák alapítványához tartozott 1391-ben a toronyai birtok fele. (Zemplén vármegye levéltára 204. fasciculusának 597. számú irata.) 1556-ban Ferdinánd király beleegyezett, hogy Viczmándy Mátyás és Thorda Zsigmond a sárospataki apácák Csernahónak nevezett birtokát elfoglalhassák. Továbbá 1560-ban ugyancsak Ferdinánd király megerősítette, hogy Thorda Zsigmond a Zemplén vármegyei csernahói birtokot, amely egykor a sárospataki várbán élő klarissza apácákhoz tartozott, ugyanezen rend nagyszombati kolostorában élő apácaival kötött egyezés alapján birtokolja. (Kaprinay kéziratai 23. kötetében a 20. és 23. oldalak.)

A *Not. hist.* 174. fejezetében³⁰⁴ bemutattuk, hogy Patakon már a mohácsi vész előtt is működött egy iskola, amelyet aztán Perényi Péter 1531-ben az evangélikusok iskolájává tett, a fia, Gábor pedig biztos jövedelmekkel gyarapította. Az akaratát II. Miksa császár³⁰⁵ is helyénvalónak ítélte meg, miként az az 1662. évi országgyűlés jegyzőkönyveiből kiderül. Végül Lorántffy Zsuzsanna az 1658. október 30-án Patakon hozott végrendeletében a királyhalmeci és dobóruszkai javak jövedelmeit ugyancsak erre a pataki iskolára hagyta. (Zemplén vármegye levéltára C. locusának 435. számú irata.)

Ez az iskola Báthory Zsófia támadásai miatt 1672-ben Erdélybe, Gyulafehérvárra költözött. 1683-ban aztán visszaköltözött Patakra, 1687-ben újból, második alkalommal is helyet változtatva Göncre ment át, ahonnan 1695-ben Kassára költözött,

³⁰² FRIDRICH 1759.

³⁰³ FRIDRICH 1759.

³⁰⁴ SZIRMAY 1804-ben 175. §.

³⁰⁵ 1662-ben nem II. Miksa, hanem I. Lipót volt a magyar király és német-római császár.

és 1696-ban a város külvárosában nyert elhelyezést. 1703-ban a polgárháború során szétszóródott, míg 1704-ben Patakon vissza nem szerezte a régi székhelyét, ahol ma is működik.

A kollégium kapujának ez a felirata:

„Orate pro paCe HlerosoLIMae, postVLate, Vt sInt beatI, qVI tIbI faVent. – Flat paX In ClrCVItV tVo, et qVIES in ConCLaVIBVs tVIs. Psal[mus] 122.

Protege, conserva, convertas, destrue, sana primores, populum, hostes, rixas, vulnera nostra.”

(Imádkozzatok Jeruzsálem békéjéért, kérjétek, hogy legyenek boldogok, akik szeretnek téged. Legyen béke a falaidon és nyugalom a tornyaidban. 122. zsoltár.

Oltalmazd vezetőinket, tartsd meg a népet, fordítsd meg az ellenségeinket, szüntesd meg a viszályainkat és gyógyítsd be sebeinket.)

A következők voltak a tanárai az 1531. évtől:

1. Kopácsi István. 1531 körül volt az iskola igazgatója, de aztán 1542-ben Wittenbergbe ment innen, majd visszatérve, miután Erdődön és Nagybányán az egyházak és iskolák elöljárója lett, 1549-ben visszahívták Patakra az egyház és az iskola vezetésére. A pataki iskola, amely azelőtt triviális iskola³⁰⁶ volt, ekkoriban alakult át kollégiummá. 1562-ben hunyt el, mint a zempléni [református] egyházmegye esperese.*

*[A szerző jegyzete:] A „Kövesd Kopácsit!” mondás hozzá kapcsolódik. *Not. hist.* 179.³⁰⁷ fejezete.

2. Balsarati Vitus János. 1560 körül lett tanár, 1575-ben hunyt el, egyúttal pataki lelkész is volt.
3. Czeglédi Ferenc. 1557-ben a már megtört korú Kopácsy István segéde és egyúttal veje lett, apósát nemcsak a pataki lelkészi, hanem az esperesi tisztségében is követte, 1590-ben halt meg Patakon.
4. Szikszai Fabricius Balázs. 1561-ben lett tanár, 1564-ben Kolozsvárra hívták, 1566-ban tért vissza Patakra, ahol 1576-ban halt meg.
5. Beregszászi Péter 1574. 1576-ban Váradra került lelkésznek.
6. Paksi Mihály 1576. Fabricius helyettese, 1577-ben Egerbe hívták lelkésznek.
7. Kassai Császár György 1578. Egyúttal a pataki egyház lelkésze, 1586-ban halt meg.
8. Thoraconymus Mátyás 1580. 1587-ben vált meg tisztségétől.
9. Pilcz Gáspár 1587. 1597-ben vált meg tisztségétől.
10. Pesti Gáspár 1591. Egyúttal lelkészi feladatot is ellátott, 1596-ban halt meg.
11. Krakкаи avagy Karkai Demeter 1598-ig.

³⁰⁶ Alapszintű népiskola.

³⁰⁷ SZIRMAY 1804-ben 180. §.

12. Ujfalvi Katona Imre 1599. Később nagyságos Rákóczi Zsigmond udvari hitszónoka lett.
13. Kézdivásárhelyi Mózes 1601.
14. Vásárhelyi János 1603. 1608.
15. Kecskeméti Elek János 1608. Egyúttal az egyház lelkésze is. 1609.
16. Szepsi Láni Mihály 1610. 1613-ban a gönci egyház lelkésze lett.
17. Szikszai Siderius István 1612. Meghalt 1623-ban.
18. Szepsi Kórocz György 1614. A tokaji lelkészi szolgálatából hívták meg, 1620-ban visszatért Tokajba.
19. Lővei György 1615. Később mádi lelkész 1618-ban.
20. Szenczi Boros János 1616. 1622-ben halt meg.
21. Filiczki János 1622.
22. Muraközi Dús³⁰⁸ Márton 1622. Ugyanebben az évben pestisben hunyt el.
23. Tolnai Pap István 1623. Majd 1626-ban Rákóczi György udvari hitszónoka lett.
24. Simándy S. János 1626. 1630-ban újhelyi lelkész lett.
25. Komjáti Dávid Mátyás 1626. Majd 1630-ban tolcsvai lelkész lett.
26. Zemlényi György 1626. Majd 1631-ben vinnai lelkész lett.
27. Salánki György 1629. Végül 1635-ben mádi lelkész.
28. Bakai Benedek 1630.
29. Ruszkai András 1631. Végül 1636-ban bényei lelkész.
30. Dobraviczai Mihály 1634.
31. Szepsi Literáti Pál 1636. Végül pataki lelkész.
32. Verőczy³⁰⁹ Ferenc 1636. Az iskola rectora,³¹⁰ végül tállyai lelkész.
33. Bényei Deák János 1637. Majd 1641-ben mádi lelkész.
34. Valerius Dávid 1637.
35. Fövényesi István 1638. 1639-ben szentpéteri lelkész lett.
36. Tolnai Dali János 1639. 1642-ben Miskolcra ment el lelkésznek, 1649-ben tért vissza, végül 1656-ban tarcali lelkész lett.
37. Kolosi P. Dániel 1640. Majd 1642-ben beregszászi lelkész.
38. Szentpéteri Mihály 1641.
39. Zebegnyei János 1643. Majd 1646-ban tállyai lelkész.
40. Tarczali Pál 1644. Conrectornak³¹¹ hívták meg, végül gönci lelkész lett.
41. Szepsi P. Gáspár 1645. conrector.
42. Szilágyi Benjámín István 1645. Váradról hívták Patakra, 1647-ben Tolcsvára ment át lelkésznek.
43. Huszthi Sándor 1646. Alig töltött el hat hónapot, belekeveredett a Tolnai-féle³¹² perekbe.

³⁰⁸ A nyomtatványban tévesen *Dey* (SZIRMAY 1803-ban *Day*).

³⁰⁹ Ismertebb „Veréczy” formában.

³¹⁰ A rector az iskola élén álló vezető tanár.

³¹¹ A conrector a rector közvetlen munkatársa, helyettese.

³¹² Szirmay a Tolnai Dani János puritánus nézetei miatt kibontakozó viszályokra utal.

44. Szentpéteri S. János 1646. 1649-ben Bodrogkeresztúrra ment lelkésznek.
45. Nógrádi Máttyás 1648. 1649-ben Debrecenbe hívták meg lelkésznek.
46. Hercegszőlősi János 1647-ben conrector, 1654-ben tolcsvai lelkész lett.
47. Váczi András 1648. 1649-ben lelkészi tisztséget vállalt.
48. Újvári Tamás 1649. Conrector, 1650-ben lemondott a tisztségéről.
49. Johannes Amos Comenius: 1650-ben hívták meg az iskola megreformálására, 1654-ben vált meg a tisztségétől.
50. Veresegyházi István 1651. a felsőbb osztályok tanítója.
51. Tofeus Mihály:³¹³ 1652-ben hívták meg Váradról Patakra, majd 1655-ben bodrogkeresztúri lelkész lett.
52. Szatmári Ötvös István 1653. Conrector, 1656-ban érsekújvári lelkész lett.
53. Szántai Pál 1654. Majd tolcsvai lelkész lett.
54. Buzinkai Mihály: 1656-ban a Báthory Zsófia által elűzött kollégiummal együtt Erdélybe ment, és Gyulafehérváron halt meg a szolgálatának 1683-ban.
55. Lippai Sámuel 1656. Majd 1660-ban Debrecenben lett tanár.
56. Bacsoni Menyhért 1656. Meghalt 1662-ben.
57. Pósházi János: 1657-ben hívták meg a pataki iskolába, Buzinkaihoz hasonlóan a kollégiummal együtt Erdélybe ment és Gyulafehérváron halt meg 1686-ban.
58. Köpeczi Bálint orvosdoktor: 1665-ben lett harmadik tanár, 1668-ban mondott le tisztségéről.
59. Séllyei András: 1669-ben paedagogarcha³¹⁴ tisztségre hívták meg, ezt a tisztséget azonban három hónap múlva a pataki lelkészséggel cserélte fel.
60. Csécsi János: 1686-ban az Erdélyből visszatért diákoknak lett a tanára, tisztségében sok viszontagság közepette halt meg Patakon 1708-ban.
61. Simándi István 1709. 1710-ben pestisben hunyt el, sírfelirata a következő: „Mykrokosmos erat..... cui natura parem non dedit orbe magum.” (Mikrokoszmosz volt....., akihez hasonló varázslatos tudóst nem adott a természet a Föld kerekén.)
62. Füleki András 1711. Ifjabb Csécsi János áskálódására 1717-ben elbocsátották, és helyi lelkész lett.
63. Ifjabb Csécsi János 1713. Királyi parancsra 1734-ben elmozdították tisztségéből, 1769-ben mint magánember halt meg Patakon.
64. Nagymihályi Szomoló Gergely 1719. A Csécsivel folytatott perek és az azokból fakadó zavargások miatt 1734-ben VI. Károly császár ugyanazon parancsa mozdította el tisztségéből, és Csátra³¹⁵ került lelkésznek.
65. Szatmári Paksi Mihály 1734. A tisztség betöltése idején halt meg 1744-ben.
66. Sárkány Dávid 1734. 1758-ban féloldali bénulás érte, 1762-ben magánemberként fejezte be az életét Miskolcon.

³¹³ A nyomtatványban *Tonfoeus*.

³¹⁴ A nagydiák segédtanítókat irányító és felügyelő tanár.

³¹⁵ Mezőcsát.

67. Szathmári Paksi Mihály. A sorban 65-dikként szereplő Szathmári Paksi Mihály fia, először a keleti nyelvek, a katekétika és a szónoklattan tanára lett 1742-ben, majd 1743-ban a csáti egyházba távozott, 1744-ben pedig, atyja halálával annak örökébe lépett. 1771-ben szélütés érte, életét 1778-ban fejezte be Patakon.
68. Bányai István 1744. 1767-ben vált meg feladatától.
69. Szathmári Paksi Pál 1759. Orvosdoktor, 1766-ig, haláláig viselte tisztségét.
70. Szentesi János 1767. 1781-ben halt meg.
71. Szentgyörgyi István 1767-ben ideiglenes tanárként hívták meg, majd 1770-ben rendes tanári kinevezést nyert, ma is betölti ezt a tisztséget.
72. Szathmári Paksi Mihály, a sorban 67-dikként szereplő Szathmári Paksi Mihály fia, 1771-ben akadémiákról érkezett Patakra, 1772-ben kezdett el előadásokat tartani, 1773-ban halt meg.
73. Őri Filep Gábor teológiai doktor, akit az aszalói egyházból hívtak meg a teológia tanárának és Szathmári Paksi Mihály utódának 1773-ban, jelenleg a tiszántúli egyházkerület szuperintendense.
74. Szilágyi Márton 1773. 1790-ben halt meg.
75. Szombathi János 1783. Ma is ellátja feladatát.
76. Szabó Dávid 1792. Szilágyi Márton utóda lett, ma is betölti ezt a tisztséget.

Lampe a *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*³¹⁶ 597. oldalán a következő protestáns pataki lelkészeket sorolja fel:

1532. Sztáray Mihály, másként Ztari avagy Ztarinus, miként a *Not. hist.* 179. fejezetében³¹⁷ szerepel.

Kopácsi István

1568. Czeglédi Ferenc

Pesti Gáspár

1586. Kassai Császár György

Tolnai Tamás

1609. Kecskeméti Elek János

Suri Orvos Mihály

Balogi György

1629. Károlyi István

Pataki Fűsüs³¹⁸ János

1632. Tolnai István

Tolnai Péter

Ardai Pál

Körösszegi István

Pósaházi Mihály

³¹⁶ Lampe 1728.

³¹⁷ SZIRMAY 1804-ben 180. §.

³¹⁸ A nyomtatványban tévesen *Jűsüs*.

Vereczky Ferenc
Medgyesi Pál
1655. Lippai Sámuel
Séllyei Balogh István
Szerencsi Péter
Váradi Mihály
Szántai Mátyás
Németi Gergely
1687. Debreceni Ember Pál
1695. Gönyüi Péter

A Rákóczi-féle nyomda is Patakon volt. Wallaszky Pál a *Conspectus Reipublicae Litterariae in Hungaria*³¹⁹ 205. oldalán tesz említést róla. Patakon nyomtatták ki 1655-ben Lorántffy Zsuzsanna fejedelemszony, Rákóczi György özvegye gondoskodásából az 1562-ben összeállított tarcal-tordai reformált hitvallást *Compendium doctrinae Christianae*³²⁰ címen latinul és magyarul. Cornides Dániel *Bibliotheca Hungarica*³²¹ című műve 170. oldalán az *Exemplar reconciliationis cum Hungaris factae 1606. Conditiones pacis*³²² (A magyarokkal 1606-ban kötött egyezség kiadása; a béke feltételei) II. Rudolf római császár és I. Ahmed szultán között; továbbá az 1608., az 1609., az 1613., az 1618., az 1622., az 1625., az 1638., az 1647. és az 1649. évi országgyűlési cikkelyek akként vannak felsorolva, hogy ezeket mind Patakon nyomtatták ki.

Miksa császár és király³²³ Sárospatak mezővárosnak és külvárosának, Kispataknak a következő szabadságokat engedte meg:

1. Az egész országban mentesek legyenek a vámok fizetésétől.
2. Maguk választhassanak bírakat, de azok tegyenek esküt a provisor³²⁴ előtt.
3. Választhassanak vásárbírókat, aki a régi piaci mellékeseikkel, avagy jövedelmekkel rendelkezék.
4. Rendelkezzenek pallosjoggal a felségsértés, a hazaárulás és gyűjtogatás eseteit kivéve.
5. Saját boraikat egész évben mérhessék, kivéve azt a 18 hordó bort, amelyet három időszakban az uradalom javára kell mérniük.
6. Szabadon hozhassanak be árukat és élelmiszereket.
7. A kilenced és tized kifizetése után a bort, a terményeket és egyebeket szabadon árulhassanak, a provisoroknak azonban elővásárlási joga legyen.
8. Az elővásárlás azonban nem történhet a piacon délelőtt 10 óra előtt.

³¹⁹ WALLASZKY 1785.

³²⁰ *Compendium...* 1665.

³²¹ CORNIDES 1792.

³²² *Exemplar reconciliationis...* 1653.

³²³ II. Miksa német-római császár (1564–76), magyar trónon I. Miksa.

³²⁴ A pataki uradalom gazdasági kormányzója.

9. Az idegeneknek, akiknek nincs házuk a városban és nem viselnek közös terheket, nem szabad bort kimérniük és kereskedelmet űzniük.
10. Azok a nemesek, akik a városban laknak, a helyi bíró alá tartozzanak és viseljék a közös terheket.
11. A mesterek céhekbe csoportosulhassanak.
12. A város használhasson hiteles pecsétet.
13. Az egyház lelkészeinek a Perényi Gábor által meghatározott jövedelmeket ezután is meg kell engedni.
14. A Perényiek idejében bevezetett behajtási visszaélések, úgymint a pennabor³²⁵ és a vásárlások és eladások során a pénzlevonás megszűnnek, csak a kilenced- és tizedszedés módja marad. Birtokokat pedig szabadon vásárolhatnak és adhatnak el. Kelt Wolkersdorf várában 1572. augusztus 21-én.

II. Ferdinánd a vásártartást a Zemplén vármegye levéltára 38. jegyzőkönyvének 418. oldala szerint ezzel a királyi oklevéllel engedte meg: „hogy Sárospatak mezővárosban állandóan négy szabad vásárt avagy szabad éves piacot tartsanak Szent Gedeon ünnepén, azaz március 30-án, Exaudi avagy pünkösöd ünnepét megelőző vasárnap, Szent László ünnepén, azaz június 28-án, végül Szent Gebhard ünnepén avagy augusztus 27-én. Kelt Bécsben 1634. július 15-én.”

Ezeknek a városoknak a fő bortermő dombjai a Királyhegy, a Megyer, a Szögfő, a Darnó és a Hosszúhegy. Megyeren van egy kovakő- és malomkőbánya is, ezért ez a hely jól ismert. Itt egy hideg, tiszta és egészséges vizű forrás is található. Ezekről északra van a kies fekvésű, Somlyónak mondott, minden irányból szőlőkkel beültetett domb. Ez egykor több mint ezer hordó bort termelt a Rákócziak asztala számára. A domb alatt volt egy nagyobb borház és egy nagyon üde forrás, amelyet szépen faragott kőoszlopok vettek körül, és amely a Rákócziak asztalára szolgált, ezért is nevezték Fejedelem kútjának. Most már csak az oszlopok romjai láthatók, a dombon pedig a szomszédos károlyfalviak³²⁶ és trausonfalviak³²⁷ folytatnak szőlőművelést.

A mezővárosok területével szomszédos Abajhomok pusztá, amely egykor két birtok volt. 1366-ban ugyanis Abaj Tolcsvay János fia Lászlóé volt, Homok pedig Agócsy Lászlóé volt, miként azt a Gáva birtok és Kispaták mezőváros közti határokat megkülönböztető levél mutatja: „A leleszi konvent, mivel eleget akart tenni a királynéi tárnokmester kéréseinek, kötelességének megfelelően a királynéi emberekkel tanúskodásra kiküldte az embereit, szerzetes férfiakat, a felperes részére András testvért Kupponyi Miklóssal együtt, az alperes pataki polgárok részére Péter testvért Sándor pataki plébánossal mint külön királyi emberrel, akik Szent György vértanú ünnepe oktavájának harmadik napján elmentek Gáva birtok helyszínére etc., ahol etc. Tolcsvay János fia László Felső-Kenézlnék és Abának nevezett birtokai azokkal

³²⁵ Dézsmaszedés során a behajtást feljegyzőnek, a penna kezelőjének járó bor.

³²⁶ Ma Sátoraljaújhely része.

³²⁷ Ma Hercegkút.

határosak etc. Továbbá Agócsy László azt mondta, hogy az említett Aba birtokkal az ő Homoknak nevezett birtoka szomszédos. Patak város kéziratából.” Ezek a birtokok 1526 után elpusztultak, végül Patak hatalmaskodó urai elfoglalták a pataki várhoz, 1666-ban pedig Báthory Zsófia a jezsuita atyák székházának adományozta őket, most pusztaként a pataki római katolikus plébánoshoz tartoznak.

52. § Sátoraljaújhely mezőváros

Sátoraljaújhely igen ősi város, ugyanis már a magyarok Pannóniába érkezésekor is állt, és Sátorhalmának³²⁸ nevezték. (Anonymus, Béla király jegyzője a 15. fejezetben.)

Nevét a Sátor-hegyről kapta, amelynek a formája egy kifeszített sátorra hasonlít. Egy másik, a Ronyva patak bal partjára lejtő, a Ronyva és a Bodrog áradásának kitett helyen áll, ahol a maradványai még ma is láthatók.

A 904. évben a magyarok közül első birtokosa Alaptolma apja Rettel volt, akinek Árpád vezér adományozta a Sátorhalmától egészen a Tolcsva folyóig terjedő egész földet lakosaival együtt. (Anonymus 15. fejezete.)

Az 1110. évben Kálmán király *Rátold* comesnek adományozta, aki Apulia országból, Casertából érkezett. (Thuróczy krónikájának 17. fejezete.)

Az 1241. évben a tatárok elpusztították a várost, 1250-ben már a Ronyva jobb partjára, egy magasban fekvő és az áradásoktól mentes helyre, a Sátor-hegy lábához települt át, ekkor kezdték el Sátoraljaújhelynek nevezni.

Az 1298. évben Újhely birtok a Rátold nemzetségbeli István magiszter fiáé, Kokos magiszteré, tolnai és bodrogi ispáné volt, 1299-ben azonban Szaday János comes elfoglalta, miként az a következő, régi udvari ítéletmintát bemutató iratban található: „Mi, István comes, király urunk alországbírója emlékezetül ajánlva jelentjük, hogy mikor a Rátold nemzetségbeli István magiszter fia, Kokos magiszter, tolnai és bodrogi ispán személyesen megjelent Szaday János comes ellen, aki helyett Ungi Miklós és Máté szervienesi jelentek meg ügyvédvalló levéllel a bíróság színe előtt, a pert, mivel nagy jelentőségű ügyről volt szó, András urunk, Magyarország felséges királya színe elé terjesztettük. Kokos magiszter bemutatta az esztergomi káptalan vallatólelevelét, amely azt tartalmazta, hogy ezen János comes az Úr 1299. évében pünkösöd ünnepe utáni csütörtökön, a per tartama alatt elpusztította ezen magiszter Zemplén megyében lévő, Újhelynek nevezett falvát avagy birtokát, továbbá egy másik birtokot, Zombort; és hogy ezen felül a Fejőnek nevezett földjét³²⁹ és a Hodus, Tulman és Takta nevű, Tiszából kimenő, jogtalanul elfoglalt halastavakat megtartotta. Ezért András úr, Magyarország felséges királya, a mi urunk Demeter magiszterrel, zólyomi ispánnal, Tamás nyitrai és borsi ispánnal és velünk mint alországbíróval és igen sok nemessel azt a döntést hozta, hogy ezen Kokos magiszter minden vádjában, tudniillik 100 márka kárért Zombor birtok felégetésében és a Fejőnek nevezett föld és Hodos,

³²⁸ Az Anonymusból vett nevekről lásd az előző, Sárospatakról szóló fejezet elejét és a hozzá tartozó jegyzeteket.

³²⁹ Fejőpuszta Tarcal melletti helység.

Tulman és Takta elfoglalásában mint fő tényben, továbbá 50 márka kárért Újhely birtok elpusztításában, 30 márka kárért Zombor falu elpusztításában az említett János comest ítéletileg elmarasztalják az említett Kokos magiszterrel szemben. Kelt Budán az Úr 1300-ik évében Esto mihi vasárnap előtti pénteken.” (Fejérváry Károly oklevélgyűjteményének III. kötetéből.)

Az 1318. évben László és Donch magiszterek a leleszi konvent előtt elcserélték Újhely falut Tamás comesszel a zempléni várért. (A Soós család levéltárából.)

Az 1321. évben Micz bánnak a *Not. hist.* 36. fejezetében³³⁰ említett fiai Potok várát és Újhely, Ardó, Borsi, Kovácsi,³³¹ Taj és Toronya birtokokat, továbbá a zempléni várat Ladamóc faluval együtt mint szerzett javaikat elcserélték Károly királlyal a purustyáni [Borostyán] várra és annak tartozékaira. (Katona István, VIII. kötet,³³² 431. oldal.)

Az 1352. évben I. Lajos király nagyvonalú adományából Újhely Korjatovics Tódor, a rutének hercege birtokába került, és miután a magas Várhegyen várat épített, azt ruszin telepésekkel oly nagygyá tette, hogy nemsokára elnyerte a város nevet.

Az 1390. évben ugyanis Újhelyet királyi városnak nevezik, és a mellette lévő várral együtt Zsigmond császár Perényi Miklósnak adományozta. (Zemplén vármegye levéltára 211. fasciculusának 353. számú irata.) Ezután ugyanazok voltak az urai, mint a pataki várnak, és ma is a pataki területtel együtt a királyi kamara jogában áll az irányítása.

Az 1497. évben Földessy Balázs volt a várnagya. (A Buttkey lajstrom 4. fasciculusának 53. számú irata.)

Az 1522. évben Luther tanát Magyarországon először Újhelyen kezdte el terjeszteni Siklói Mihály, aki még a mohácsi vész előtt volt Wittenbergben Luther hallgatója, miként azt közli Székely Sámuel a gyűjteményeiben,³³³ továbbá Weszprémi István a *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia* második százának második részében³³⁴ a 93. oldal után,³³⁵ aki így ír: „Amikor Siklói Mihály 1522-ben elkezdte terjeszteni Sátorújhelyen a Luthertől merített tanítást, más társai pedig Patakon az iskolában indultak harcba érte, újítási törekvésük miatt vád alá helyezték őket, azonban Brandenburgi György őrgroffban, Ulászló király leánytestvérének a fiában és fiának, II. Lajosnak a gyámjában pártfogóra találtak, miként arról Scultetus a postillájában³³⁶ tanúskodik.” De a jeles Adam Kollár is ezt közli a *De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apostolicorum regum Ungariae*³³⁷ (Magyarország apostoli királyainak a vallási dolgok körüli törvényhozó hatalmának eredetéről és örökös gyakorlatáról) Bécsben 1774-ben nyolcadrét méretben kiadott könyve 123. és 124. oldalán; miként

³³⁰ Szirmay 1804-ben 37. §.

³³¹ A nyomtatványban *Knachy*.

³³² KATONA 1788.

³³³ Dobai Székely Sámuelnek (1704–1779) négykötetes oklevélgyűjteményét (*Cimelia*) ma a Pécsi Egyházmegyei Levéltár őrzi.

³³⁴ WESZPRÉMI 1781.

³³⁵ Nem található az idézett rész a megadott oldalon.

³³⁶ Abraham Scultetus művét Szenci Molnár Albert fordította le németről magyarra: SZENCI MOLNÁR 1617.

³³⁷ KOLLÁR 1764. A megadott oldalakon Luther zsolttárai és magyar kiráynőhöz intézett levele található.

Lampe a *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*³³⁸ 54. és 70. oldalán, valamint Szatmárnémeti Mihály a Kolozsvárott 1675-ben kinyomtatott *A négy evangelisták szerént való dominica* című művéhez³³⁹ írott előszavában így ír: „Anno 1522. Siklósi Mihály kezdte reformálni Újhelyt. Ellene hozatott az 1523. évi kemény 54. artikulus: A lutheránusokat és azok pártfogóit halállal és összes javaik elvételével büntették. Továbbá az 1525. évi 4. artikulus, hogy a lutheránusokat meg kell égetni.”

Az 1527. évben Perényi Péter ostrom alá vette a várat. (*Not. hist.* 157. fejezete.³⁴⁰)

Az 1528. évben Deák Simont, Perényi parancsnokát az őrség kizárta, a várat pedig átadta Serédy Gáspár császári vezérnek. (Kaprinay kéziratai 27. kötetében a 306. oldal.)

Az 1534. évben a vár még nyilvánvalóan épségben állt, mivel Perényi Péter az előző, 51. fejezetben idézett, kassai polgárokhoz írott levelét innen keltezte, de Oláh Miklós is így róla 1538-ban a kommentárjai második fejezetében.³⁴¹ „Újhely, Terebes olyan várak, melyeket a falokon kívül igen erős sáncárok vesz körül”.

Ezért tehát azt minden bizonnyal az 1558. évben a környéket tűzzel és vassal pusztító Telekessy Imrének kellett lerombolnia, nehogy az a Perényiek menedékéül szolgálhasson, minthogy ezentúl semmilyen említés nem történik róla, és most már a romok között lehet szomorú nyomát felfedezni.

Az 1697. évben Tokaji lázadása az újhelyi vásárban tört ki. (*Not. hist.* 688. fejezete.)

Az 1715. évben Újhely határát olyan hatalmas jégeső verte el, hogy ez emberek és a barmok is kint pusztultak el a mezőkön. (Zemplén vármegye levéltára 232. fasciculusának 17. számú irata.)

Az 1758., az 1764. és az 1768. évben támadt tűzvészekben a város szinte teljesen a lángok martaléka lett. (Zemplén vármegye levéltára 232. fasciculusának 18. számú irata.)

A város plébániatemplomát Pálóczi Imre építette 1482-ben (*Not. hist.* 128. fejezete.³⁴²), de mivel ez a tűzvészekben megrogyott és leomlott, a most látható templomot 1770-ben Johann Wilhelm Trautson herceg kezdte el építeni, de mivel ő fiúörökös nélkül halt meg, a királyi kamara fejezte azt be.

Az 1560-ik évben Perényi Gábor – Miksa császár jóváhagyásával – a protestánsok használatára bocsátotta a templomot, miként az az 1662. évi országgyűlés irataiban olvasható. Báthory Zsófia ebben az évben adta a katolikusoknak. (*Not. hist.* 526. fejezete.³⁴³) 1670-ben visszavették a protestánsok. 1673-ban a hitszónokok elűzésével ismét a katolikusok kapták meg, 1682-ben azonban Thököly Imre ismét a protestánsoknak adta. (Lampe a *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*³⁴⁴ 597. oldalán.) 1714-ben végleg visszakerült a katolikusokhoz. (Zemplén vármegye

³³⁸ LAMPE 1728.

³³⁹ SZATMÁRNÉMETHI 1675. Nem található az idézett rész az előszóban.

³⁴⁰ SZIRMAJ 1804-ben 158. §.

³⁴¹ Oláh Miklós *Hungária* c. művében a 11. fejezetben található. Szirmaj Bél kiadását használta: BÉL 1735–46, I., 1–38. Lásd a tanulmányt, III. 2. e.

³⁴² SZIRMAJ 1804-ben 129. §.

³⁴³ SZIRMAJ 1804-ben 527. §.

³⁴⁴ LAMPE 1728.

levéltára 189. fasciculusának 90. számú irata.) Az 1773-ik évben a templomhajót boltozattal fedték be ezzel a felirattal, amelyet még gyerekkoromban megjegyeztünk:

„OpItVLante Del gratIa, fornIx Iste In eIVs gLorlaM ereCtVs est.”

(Isten kegyelmének segítségével ez a boltozat az ő dicsőségére emeltetett.)

A katolikus plébániát gazdag jövedelmekkel gyarapították, kiváltságos volt, mivel nem az egri püspök joghatósága alá tartozott, hanem az esztergomi érsek alá volt rendelve, miként azt fentebb az 51. fejezetben láttuk. A Papszög tágas rétjei, szántóföldek, szőlők, Paptava halastavak, két kocsmá és mézszárszékek, valamint a város Papsornak mondott utcája ma is hozzá tartoznak.

Sőt, a város terméseiből szedett tized sem az egyházmegye püspökének, hanem a plébánosnak járt, miként arról Péter újhelyi plébános György bodonyi püspökkel és sárospataki plébánossal a tizedek birtokbavétele kapcsán 1503-ban támadt vitája tanúskodik. (Zemplén vármegye levéltára 232. fasciculusának 10. számú irata.)

Péter plébánoson kívül csak a következő plébánosok neveit lehetett kideríteni a legutóbbi időszakból:

1714-ben Kilián János

1720-ban Püspöky András kanonok, majd vovadrei választott püspök

1735-ben Dely János kanonok

1745-ben Gusztinyi János kanonok, majd nyitrai püspök, aki prédikációival és az oltáriszentségről írott *Üdvösség mannája*³⁴⁵ címen írott művével vált nevezetessé.

1750-ben Barta István jezsuita, majd kanonok

1760-ban Csák István kanonok, majd a dömölki Boldogságos Szűz Máriáról nevezett dömölki apát

1764-ben Kováts József, előbb sok éven át Egerben teológiai tanár, majd egervári Szent Istvánról nevezett prépost, akinek, mivel nagyon magas termetű volt és páratlan barátsággal kötődött hozzánk, ezt a sírverset írtuk:

„HIC dorMlt Ioseph KoVáts paroChVs, praepositVs VlhelIensIs.

Mensuram excessit carmen et ille miser.”

(Itt nyugszik Kováts József újhelyi plébános, prépost. A vers felülmúlta a mértéket és ő is szegény.)

1778-ban Szőny Imre

1791-ben Györky Imre sági Boldogságos Szűz Máriáról nevezett prépost

1795-ben buzitai Szeldmajer György kanonok

Az ágostai hitvallást 1522-től 1560-ig nem gyakorolták nyilvánosan Újhelyen, de a terjesztői, Siklósi Mihály, Szilvássy Mihály, Batizi András és Dévai Mátyás ma-

³⁴⁵ Első kiadás: GUSZTINYI 1759.

gánemberek házaiban tartották meg igehirdetéseiket a népnek.

Noha 1560-ban átadták nekik a katolikusok plébániatemplomát, a nép nagyobb része elutasította a tanításukat, egyrészt azért, mert az öregek, akik a katolikus válásba nőttek bele, még éltek, másrészt azért, mert a hitvallás alapjait a tarcal-tordai zsinat és a Perényi Gábor által a wittenbergi és lipcsei akadémiákhoz küldött követségek még nem erősítették meg eléggé, végül pedig azért, mert Lazarus von Schwendi generális, akit külföldi létére az 1567. évi törvény 31. cikkelye is megemlégett, a lehető megmesszebb menőig támogatta ezt a tant.

Az 1600-ik évben, miután Bocskai István és Miklós és Drugeth Bálint urak a nemesség nagyobb részével a helvét hitvallást fogadta el (Zemplén vármegye levéltára 183. fasciculusának 7. számú irata.) – amelyet, miként az a Zemplén vármegye levéltára A. 6. jegyzőkönyvének 141. oldala szerint kiderül, „magyar hitnek” neveztek –, a Bocskai-féle lázadás alatt Újhelybe bevezetett első helvét hitvallású lelkész Sárosi András volt. A következők követték hivatalában:

1617. Tihaméri Máté³⁴⁶

Simándi János

Bényei János

1639. Géresi Bálint

Kaposi István

Rimaszombati István

1646. Iratosi János

1647. Hatházi Gáspár

Szilágyi Benjamin István

Némethi István

1655. Kaposi István

1662. Solthy János, Báthory Zsófia úzte el

1670. Salánki János,

Vadászi Simon

1673. Elűzték őket. 1682. Nánási Gábor

1684. Makai Ferenc

1685. 1699. Zádorfalvi Márton³⁴⁷

Az 1714. évben, miután a plébániatemplom visszakerült a katolikusokhoz, egy kis haranggal ellátott fa imaházba szorultak a Papsor utcában.

Az 1781. évben, miután II. József császár közzétette a keresztény türelmi rendeletét, a város jól látható helyén tartós építőanyagokból, toronnyal és nagyobb harangokkal ellátott új imaházat építettek; ma is ezt használják.

Első Remete Szent Pál rendje Szent Ágoston reguláját követő atyáinak itt volt a legnevezetesebb és legrégebb kolostora, a Szent Egyedről elnevezett. Azért említjük

³⁴⁶ A nyomtatványban tévesen *Matthias* (Mátyás) *Tibeméry* szerepel.

³⁴⁷ A nyomtatványban *Zádorbázy*; SZIRMAY 1803-ban Zádorfalvi.

legrégebbinek, mert miután a remeték első, Baranya megyei, patacsi kolostorát, amelyet Bertalan pécsi püspök emelt 1215-ben, a törökök 1526-ban feldúlták, az újhelyi kolostornál nem maradt régebbi. Ezt ugyanis II. András király alapította 1221-ben, amikor Patakon tartózkodott, az Újhely város melletti pusztában, amelyet a templomtornyáról Thurunynak mondtak. A tatárok által 1241-ben lerombolt kolostort IV. Béla állította helyre 1252-ben, miután az atyáknak adományozta Petrahó birtokot (lásd fentebb az 50. fejezetben). Az 1258-ban alkalmasabb helyre költöztették a kolostort, és az atyáknak adták a város mögötti erdős pusztaságot, amelyet aztán telepésekkel népesítettek be, most Barátszer ennek a városrésznek a neve. 1312-ben I. Károly, 1350-ben I. Lajos király megerősítették ezt, az 51. fejezetben említett János comes pedig két, Long-erdőben lévő halastóval, a Barát-tóval és a Kassa-tóval gyarapította az alapítványt. (A rend levéltárából.)

Az 1506. évben Buttkay Mihály tolcsvai szőlőket, 1509-ben toronyai Kovács Lőrinc szintén egy szőlőt, 1510-ben Varjú Orsolya pedig egy kelecsényi telket adományozott az atyáknak.

Az 1530. évben a toronyai szőlőből Drágffy Gáspár, az újhelyi kolostorból és a petrahói birtokból pedig Perényi Péter üzte ki az atyákat.

Az 1560. évben, mivel Miksa császár jóváhagyta, hogy plébániatemplomot azzal a feltétellel át lehet engedni a protestánsoknak, ha cserébe a pálos atyákat is visszavezetik a kolostorukba, Perényi Gábor visszaköltöztette őket.

Az 1603. évben a Bocskai hívei elűzték őket, javaik az ország kincstárába kerültek.

Az 1610. évben ismét visszakapták a kolostort és a javaikat. (*Not. hist.* 378. fejezete³⁴⁸ és az 1613. évi törvény 2. cikkelye.)

Az 1626. évben Alaghy Menyhért gróf a templomukat helyreállította és főoltárral látta el. (*Not. hist.* 437. fejezete.³⁴⁹)

Az 1665. évben a kolostor Skotniczky Alfonz vikárius alatt jelentősen gyarapodott. Somogyi Ferenc leleszi prépost gazdag felszerelést, Pesthy özvegye egy udvarházat és egy kertet ajándékozott a kolostornak. Rákóczi György özvegye, Báthory Zsófia és fia, Ferenc azokért a sérelmekért kárpótlásul, amelyeket a pataki uradalom birtokosai okoztak a kolostornak, átengedte neki Kiszte falut, Komár pusztát és egy udvarházat Barancson, a Várallya és az Oremus szőlőket egy újhelyi telekkel együtt.

Az 1672. évben a kolostort a Szent Egyed-ünnepi szokásos búcsú idején lázadó magyarok támadták meg és fosztották ki.

Az 1674. évben Csepellényi György atya romlatlan testét, akit a lázadó hazai polgárok gyilkoltak meg 1672-ben,³⁵⁰ a farmosi³⁵¹ temetőből kiemelték, és a Rákóczi által az eset örök emlékezetére épített kápolna kriptájába temették el tiszteletteljesen azzal a felirattal, amelyet Benger Miklós az *Annalium eremi-coenobiticorum ordinis*

³⁴⁸ SZIRMAY 1804-ben 379. §.

³⁴⁹ SZIRMAY 1804-ben 438. §.

³⁵⁰ 1674-ben szenvedett vértanúságot.

³⁵¹ Egerfarmos.

fratrum eremitarum S. Pauli primi eremita 2. kötetének³⁵² 124–126. oldalán mutat be.

Az 1678. évben Olaszi, Zsadány és Sára falvakat elszakították terebesi alapítványtól, és az újhelyi kolostorhoz csatolták őket.

1679. március 23-án a Thököly-pártiak hat felfegyverzett századdal ismét megtámadták a kolostort, és délelőtt tíz órától estig három irányból támadták. Két atya, Bessenyei Márk és Szörény Ágoston harminc emberrel olyan elszántan védekezett, hogy a védők még akkor sem hátráltak meg, amikor a kolostor, a templom, a szomszédos házak és pajta is lángra kapott, az ostromlók pedig kénytelenek voltak feladni remélt zsákmányukat.

Az 1690. évben Barlógh István a kolostorra hagyta Vitány falut 20.000 forint értékben.

Az 1706. évben Rákóczi Ferenc parancsba adta, hogy teljesen égessék fel a kolostort, nehogy menedékkül szolgálhasson azoknak a császári csapatoknak, amelyek Rabutin generális vezetésével Kassa ostromára igyekeztek, azonban Károlyi Sándor gróf, Rákóczi vezére nem engedelmeskedett ennek a parancsnak, és megmentette a helyet attól, hogy a lángok martaléka legyen.

Miután 1786-ban megszüntették a pálosok rendjét, 1788-ban a piarista atyákat helyezték át Tokajból ebbe a kolostorba, akik gimnáziumot és kollégiumot indítva az állam jelentős gyarapodására irányítják az ifúság nevelését, miként ezt a 34. fejezetben is említettük.

A pálos kolostort a következő vikáriusok és perjelek vezették:

1. János	1293.
2. Lőrinc	1310.
3. Péter	1312.
4. Miklós	1354.
5. Márton	1367.
6. Tamás	1393.
7. Miklós	1449.
8. Márton	1454.
9. Bálint	1462.
10. Vince	1465.
11. Demeter	1477.
12. Gáspár	1562.
13. Mihály	1564.
14. György	1578.
15. Koprinchich Márton	1637.
16. Győri ³⁵³ Gergely	1639.
17. Petroviczy János	1640.

³⁵² BEMBER 1743.

³⁵³ A nyomtatványban *Jaurinensis*; ez egyszerűen származást is jelölhet, mert a többi esetben nem fordít latinra magyar vezetékneveket Szirmay.

18. Virostek Oszvald	1642.	
19. Vanoviczy János, később szkardonai püspök		1645.
20. Biberi Gergely, később rendfőnök	1659.	
21. Skotniczky Alfonz	1667.	
22. Benkovics Ágoston rendfőnök, majd váradi püspök		1667.
23. Barilovics Lajos rendfőnök	1689.	
24. Nádasdy László, majd csanádi püspök		1690.
25. Skolny Elek	1696.	
26. Enyiczkey István	1701.	
27. Bolla Ágoston	1713.	
28. Radovány Özséb	1714.	
29. Flávy Benedek	1716.	
30. Vukovics Pál	1723.	
31. Simonyi József	1726.	
32. Fejér Pál	1732.	
33. Letenyei Pál	1738.	
34. Bogovics Gellért	1744.	
35. Kunktár ³⁵⁴ József	1747.	
36. Kollarich Joachim	1755.	
37. Keresztes József	1767.	
38. Országh Lőrinc	1770.	
39. Kuzmics Mihály	1758.	
40. Marton Jeromos	1773.	
41. Vidi Ferenc	1776.	

Egyébként Újhely mezővárosnak 6000 lakója van, 2832 hold termékeny talajú szántó-földje, a lakói magyarok, németekkel és szlovákokkal vegyesen, különböző vallásúak. A római és görög katolikusoknak saját templomaik és plébánosaik vannak, a helvét hitvallásúaknak is van imahelyük és lelkészük, sőt a zsidóknak is van egy míves zsinagógája és elemi iskolája is. Az ágostai hitvallásúak és a nem egyesült görögök Tokajhoz tartoznak filiaként. A rutének archipresbiterének is volt a székhelye 1700-ban.

A mezőváros jelesebb épületei közül kiemelkedik a vármegyeháza, ahol a vármegyei közgyűléseket is tartják. Itt található a vármegye levéltára is, ügyesen kialakított börtöncellákat is magába foglal egy kápolnával – ahol a foglyok kilenc cellából láthatják és hallhatják is a szentmisét bemutató papot – és egy ebédlővel.

A mezőváros mellett folyik a Ronyva patak, kőhíddal és az uradalom, a városlakók, a plébános és Hartaiak négy vízimalmával.

A területét kelet felől hosszú vonulatban kerüli a makktermő Long-erdő, amelynek közepén a Bodrog folyó hömpölyög, és pompás pontyokkal és csukákkal látja el a városlakókat.

³⁵⁴ „Kulcsár”-nak kellene lennie; SZIRMAY 1803-ban *Cunctár*.

A város különleges hegyekkel és nemes bortermő dűlőkkel büszkélkedik. A legmagasabb a Magas-hegy, azt, hogy ez egykor tűzhányó volt, a krátere és a körülötte lévő láva is elárulja. Ezt a csúcán kifeszített sátozt formáló Sátor-hegy követi, amelyből kisebb vár kinézetű dombok emelkednek ki. A többi hegy és dombok: a Vár-hegy, a Szár-hegy, a Bányai-, a Fekete-hegy, a Köves-hegy, a Boglyoska, a Veresharasz, a Tompa, a Meleg-ódal, a Néma-hegy és a Cepre. Ezekből üde források törnek elő. Közülük a legfőbb, legüdítőbb forrás hírében járó a Berzsi a vásártéren, amely föld alatti csatornákon vezetve a főutcán, a vármegyeháza előtt csobog. A másik a Zsolyomka-forrás a Magas-hegy aljában, ahol a bájos völgyben mindkét oldalról házsorok fogják közre a fülemülék énekéről elnevezett Fülemile utcát. A harmadik a Komló-kút a szántóföldek között sík vidéken. A negyedik a Szár-hegy alatt, az ötödik a Köves-hegy lejtői alatt van; a hatodik a Néma-hegy alatt a Szent János-kútja, amely onnan kapta a nevét, hogy az Szent János születésének ünnepe után kiszárad.

Az egész környék legnépesebb vásárait tartják itt virágvasárnap, Sárlos Boldogasszony,³⁵⁵ Szent Egyed³⁵⁶ és Szent Imre³⁵⁷ ünnepein. A város pecsétjén a W betű és az 1505-ös évszám látható.

A város közelében három szállás található: a Néma, ahol egy vendégfogadó is van; az Ungvár, amely messziről külön város benyomását kelti, azonban csak a laza sziklába vésett pincék, felettük pedig a lakók betérésére és poharazgatására kialakított présházak vannak; a harmadik, kissé távolabb eső szállás a Hosszúláz, amelyet II. József császár sváb telepésekkel népesített be, és amely már a várostól külön birtokot alkot.

Az 1702. évben Rákóczi Ferenc a Ronyva patak folyásánál egy új utcával növelte a várost, és mivel azt a *Not. hist.* 726. fejezetében említett, Palotásnak nevezett testőrsége lakóhelyül szánta, a lakók Palotás utcának mondták, Rákóczi azonban születési helyéről Borsiszernek nevezte el, a Trautsonnak szóló adományozásban is így szerepel fentebb az 51. fejezetben. Mikor Rákóczi 1711-ben elmenekült, az épületeket a földdel tették egyenlővé, hogy a testőrségének még az emléke se maradjon fenn, amikor pedig a romok között cigányok alakították ki a házaikat, Cigány utcának kezdték el nevezni. De mivel napról napra növekedett az előkelő lakosok száma, és díszesebb épületeket is emeltek itt, a várossal egyesített utca mind a régi, mind az újabb elnevezését elveszítette. Mi is csupán azért idéztük itt fel, hogy a Trautsonnak szóló adománylevélben szereplő Borsiszer utca elnevezésének eredetét és annak névváltozását megvilágítsuk.

Nagy dicsőségére szolgál a városnak az is, hogy a haza és korunk leghíresebb költőnője, Molnár Borbála itt született és nőtt fel. *Molnár Borbála munkái*³⁵⁸ címen magyarul írott versei – akár elméjének élességét, akár költői művészetét nézzük – olyan kiválóak, hogy méltán válnak az egész nemzet dicsőségére, hogy nemcsak a franciák, az angolok és az olaszok, hanem mi, magyarok is ilyen kiváló tehetségű és izlésű hölgyel dicsekedhetünk.

³⁵⁵ Július 2.

³⁵⁶ Szeptember 1.

³⁵⁷ November 5.

³⁵⁸ Első kiadás: MOLNÁR 1793.

Jóllehet Eperjesen láttam meg a világot, de újhelyi nagyapai birtokrészem birtokában egykor ebben a városban is éltem, és elégiákat és költeményeket írtam a Ronyva patakánál, miként azt az életemet taglaló elégia is mutatja:

„Fragopoli primum vitales hausimus auras,
Prima urbs vagitus audiit ista meos.
Protinus infantem nitidas accepit in ulnas
Phoebus et Aonidum, dixit, alumnus eris.
Parce puer lachrymis, venient et fletibus anni,
Hei mihi! fortunae vulnera quanta feres!
Aspice caenoso spumantem vortice Ronyvam,
Stant ubi Rutheni diruta castra Ducis.
Has quondam ad salices, haec ad coryleta canendo,
Deduces Latias ex Helicone Deas.” etc. etc.³⁵⁹

(Eperjesen lélegeztem be először az éltető levegőt,
először ez a város hallotta meg a sírásomat.
Majd gyermekként Phoebus vett ragyogó karjaiba
és mondta: „A múzsák növendéke leszel.
Ne sírj, fiú! A könnyek számára is eljönnek majd az évek,
jaj nekem, a sors mennyi sebét fogod viselni!
Tekints a sáros forgatagtól tajtékozó Ronyvára,
ahol a rutén vezér romba dőlt erősségei állnak.
Egykor ezekhez a fűzekhez, ezekhez a mogyoróbokrokhoz fogod
a latin istennőket levezetni a Helikonról.” stb. stb.)

53. § Nagytoronya és Kistoronya falvak

Nagytoronya és Kistoronya – az egykori Thurul, Turuny, Felsőtoronya, Alsótoronya – két külön falu, nevét azoknak az ágostonosoknak így mondott tornyáról kapták, akiknek egykor Nagy- avagy Felsőtoronya falu erdős pusztájában volt lakhelyük. (Lásd fentebb az 50. és 52. fejezetet.)

Az 1221. évben II. András király alapított itt monostort, ezt 1241-ben a tatárok feldúlták, 1258-ban pedig Újhelybe helyezték át. Felsőtoronya falu felét az atyáknak adományozták.

Az 1254. évben a toronyai földet az Úz és a Tolcsvay³⁶⁰ családok visszaváltották Simon fiaitól. (*Not. hist.* 24.³⁶¹ fejezete.)

Az 1281. évben Mihály és Ompud az egri káptalan előtt arról tanúskodnak,

³⁵⁹ A versről lásd a tanulmányt, III. 2. a.

³⁶⁰ A nyomtatványban *de Tolchvva*.

³⁶¹ SZIRMAY 1804-ben 25. §.

hogy Emődi Farkas meghatározott hitbéri kötelezettségének eleget tett, és ezért visszaadták neki a Zemplén³⁶² megyei Turonya birtokot. (Kaprinay kéziratai 1. kötetében a 249. és 256. oldalak.)

Az 1321. évben Micz bán utódai Toronya birtokot is elcserélték a purustyáni [borostyáni] várra. (Lásd fentebb az 52. fejezetet.)

Az 1330. évben az 51. fejezetben említett Potok megyei János Felsőtoronya felét a pataki Szent Klára rend Szent Anna-kolostorában élő apácáinak adományozta.

Az 1380. évben Perényi Miklós elfoglalta a birtokokat, de Felsőtoronyát visszaadta az apácáknak. (*Not. hist.* 51. fejezete.)

Az 1390. évben Zsigmond király adományozása is megerősíti Kistoronya falu birtokában. (*Not. hist.* 51. fejezete.)

Az 1512. évben Felsőtoronya felerészben az újhelyi ágostonosok avagy pálosokhoz, felerészben pedig Szent Klára rendje Patakon élő apácáihoz tartozott. (Wagner Károly kéziratai XV. kötetében a 164. oldal.)

Az 1530. évben Drágffy Gáspár az apácákat és a barátokat kiűzte a birtokukból.

Az 1578. évben, miután Drágffy családja férfiágon kihalt, a Dobó család birtokába kerültek. Ők a pataki várhoz csatolták azokat, a vár urai birtokolták őket mindaddig, míg II. Rákóczi Ferencet lázadás miatt el nem ítélték, s így Nagytoronya a nővérenek, Ferdinand Aspremont feleségének jutott, Kistoronyát pedig VI. Károly császár Leopold Donat Trautsonnak adományozta, akinek magvaszakadtával az ismét a királyi kincstárra szállt, jelenleg pedig a királyi kamara birtokában van.

Kistoronyán a Sennyey báróknak van két udvarháza, amelyek a Pethő gróftól háramlottak rájuk.

Katolikus és helvét hitvallású magyarok lakják őket, az utóbbiaknak Kistoronyán van imaházuk. Nagytoronyának 1215, Kistoronyának 481 hold jól termő szántóföldje van. Mindkét falunak vannak tölgyerdei és kiváló bort termő dombjai, mint a Mákos, a Keletka és a Feketehegy nevezetűek. A hegyaljai szőlők közé azonban csak kistoronyai dombok tartoznak.

54. § A másod- és harmadosztályú helyek felsorolásának elmaradása

A többi, másod- és harmadosztályú helyekről szóló leírás is készen van, de a mű már nagy terjedelmű lett így, és mivel egyébként is közzé szándékozom tenni valamennyi hely leírását a *Not. polit.*-ban, valamint hogy ne tűnjék úgy, többször is ugyanazzal hozakodunk elő, továbbá, mivel ezek a helyek nem tartoznak a hegyaljaiak csoportjába, a másod- és harmadosztályú helyek leírásától itt eltekintünk.

³⁶² A nyomtatványban *Zemlin*.

55. § Vélemény a tokaji bor kereskedelmének fellendítéséről

A számba vett helyeken bizonyosan szerencsés helyzetbe kerülnének az ott lakók, ha a borkereskedelmük jobb lehetőséghez jutna. Úgy vélem, ezt a kereskedelmet legesleginkább az északi népekkel a Balti-tenger irányába kellene megerősíteni, mivel az Adriai-tenger irányába a trieszti vagy a fiumei kikötőig tartó szárazföldi út, továbbá az olasz, a francia és a görög borok tömege, a Fekete-tenger felé pedig a török tartományok jelentette akadályok miatt és amiatt, hogy ott csupán az orosz nép van a közelben, nem remélhető virágzó borkereskedelem. Ezzel szemben amaz vidékeknek olyan az elhelyezkedése, hogy a Szepes vármegyéből a Visztulába folyó hajózható Poprádon keresztül ezeknek a vidékeknek minden termékét a víznek köszönhetően rövid úton egészen a Balti-tengerig el lehet juttatni, és ott nem csupán az északi népekkel, az oroszokkal, a dánokkal és svédekkel, akik amúgy híján vannak a természet eme alkotásának, hanem az Északi-tengeren a hollandokkal, az angolokkal és Németország nagyobb részével is sokkal előnyösebben kereskedelmet lehet kiépíteni. Mindenekelőtt ezt a kereskedelmet kellene megerősíteni és ennek az akadályait kellene felszámolni. Ezek az akadályok akkor szűnnének meg, ha a porosz királlyal szerződést köténék, hogy legalább a máshová szállítandó (tranzit) borok utáni vámokat csökkentse; [illetve] ha a borokat azokra a külföldi árukra, úgymint bőrökre és más dolgokra cserélik, amelyek a császári és királyi tartományokban hiányoznak. Ekképpen a legnagyobb sikerrel kereskedtek egykor a szepesi kalmárok és szücsök is, amikor a tokaji borokat bőrökre cserélték a lipcsei, drezdai és hamburgi vásárokon. Hasonló cserét lehetne kiépíteni a lengyelekkel és a sziléziaiakkal vászonért, viaszért, kenderért. Lehetne növelni ezt a kereskedelmet, ha Bécsben, Triesztben és Fiumében olyan társaság alakulna, amely a császári cukorgyárak termékeit és a babkávét tokaji borra cserélné. A legnagyobb sikerrel folytatták ezt a fajta cserekereskedelmet Stegner és Keffala tokaji kalmárok. A népnek is jelentős előnye származik abból, hogy az orosz cárnak saját képviselője van Tokajban. Mi lenne, ha ehhez az oroszokkal folytatott borkereskedelemhez az osztrák területeken Lembergben,³⁶³ az orosz területeken pedig a Dnyeper és a Bug folyóknál Ocsakovban állítanának fel raktárakat, és mind ezeken a helyeken, mind Tokajban kereskedőtársaságok jönnének létre?

56. § Némelyek véleményének cáfolata

Némelyek úgy vélik, hogy az is előmozdítja a kereskedelmet, ha mindenféle minőségű borokat előállítanak, miként azt a franciák, a spanyolok, a portugálok és az olaszok teszik, és a tokaji közönséges borból is készítenek kifőzéssel szeszes italokat és lepárlással folyadékokat. Nem tagadható, hogy a természetet mesterségesen lehet segíteni, és ezért a bor spirituszának a kifőzését törkölyből vagy borseprőből, az ürmősbor készítését, az új hordó – amelybe a mustot töltik – átitatását bodzavirágillattal és más olyan ártalmatlan anyaggal, amely ízt vagy illatot kölcsönöz, nem vesszük

³⁶³ Ma Lviv.

tekintetbe, de ami a kifőzést illeti, vagy a mesterséges beavatkozással biztosított édességet vagy pezsgést, az ilyen mesterségesen készített bor számunkra olyan távol esik attól a bortól, amelyet a Nap jóságos fénye készít az anyaszőlőn, mint amilyen távol állnak az alkimisták képzelgésai attól az aranytól, amelyet az anyatermészet szokott készíteni a Föld gyomrában. A kifőzés gátolja a kellő erjedést, a spirituszt tartalmazó részecskék távoznak, az így nyert édesség ennek következtében savanyúsággá változik, az állandó pezsgést pedig viszolygást keltő dolgokkal érik el, az édességet gyakran egészségre ártalmas dolgokkal, úgymint ólommal, a színt kénes gőzzel, amely nagyon sokaknak belül égető érzést okoz, ezért tehát a jövőben is feddhetetlen magyarokként ragaszkodjunk nemzetünk és borunk ősi feddhetetlenségéhez, amely eddig hitelt adott nekünk a külföldiek körében. Vanière is, amikor a mesterségesen előállított francia borok készítéséről ír és tanít, helytállóan jegyzi meg:

„Divitibus quicunque volet fucata venenis,
Dolia corrumpat: tu purum a vite Lyaeum
Semper ama: medicata placent, sincera ruentem
Vina foveat stomachum.”³⁶⁴

(Aki drága mérgekkel álcázott borokat óhajt, tönkreteszi a hordókat; te mindig a szőlőről származó tiszta bort szeresd, a gyógyításra alkalmasak a kedvesek, a tiszta borok segítenek hasmenés ellen.)

57. § Némelyek megjegyzése az 1729. évi törvény 12. cikkelye kapcsán
Némelyek úgy vélik, hogy a lakosok boldogulását elősegítené, ha az 1729. évi törvény 12. cikkelyét – amely tiltja, hogy olyanok vásároljanak aszúszerűt, akik nem birtokosok – enyhítenék, és a bortermelést megszorítások nélkül mindenkinek, mind hazaiaknak, mind idegeneknek megengednék. Azt hozzák fel indítékul, hogy az idegenek természetüktől fogva könnyebben rávehetőek, mint mi, hogy kereskedelmi társaságot alakítsanak. Továbbá, hogy a nem birtokosok is vállalják a közös terheket, ezért az is illő, hogy a közjóból is hasonlóképp részük legyen. Továbbá, hogy az ilyenek is fogyasztják és kiviszik ezt a hazai terméket, ezért a vásárlás és kivitel lehetőségeit nem elzárni, hanem inkább még jobban megnyitni kellene. Továbbá, hogy csak olyan csalásoktól lehet tartani, hogy szüret idején a bort és a szőlőket olcsóbbakkal helyettesítik vagy mesterségesen előállított édességgel hamisítják. Az előbbire a vármegyei, a helyi hatóságok és a földesurak ügyelnek, az utóbbi pedig nem az aszúszerű felvásárlása során történik, hanem más módon, mivel a törvény ellenére a kocsmárosoknál sohasem előzik meg kellőképpen, és többnyire büntetlen marad. Végül a legjobb tanítómesterre, a tapasztalatra hivatkoznak, amely

³⁶⁴ XI. könyv, 177–180. sorok. Első kiadás: VANIÈRE 1682. A legvalószínűbb, hogy Szirmay a nagyszombati kiadást használta: Vanière 1772.

II. József császár uralkodása alatt megmutatta, hogy amikor mindenkinek egyaránt megengedték, hogy szabadon kereskedhessen az aszúszőlőkkel, az semmilyen kárt nem okozott a lakosoknak, sőt inkább az előnyükre szolgált. Ez a szabadság nagyon sokakat, főként külföldieket vásárlásra ösztönzött, az igen sok vásárló pedig annyira megnövelte a must és aszúszőlők árát, hogy a legnagyobb szerencsének tartották, ha valaki szüret alkalmával el tudta adni a mustot és az aszúszőlőket, az adózó nép pedig, akit szintén számításba kell venni, jelentős készpénzhez jutott ezeknek a vásárlóknak köszönhetően.

58. § Befejezés

Azt, hogy ezek az érvek mennyit nyomnak alátalban, az atyák törvényének megszüntetését vagy enyhítését kívánják-e, a hon atyáinak mérlegelésére bízunk. Az bizonyos, hogy a zsidókat velük született csalárdságuk miatt távol tartják a hegyaljai városok is, és hogy az említett törvényt³⁶⁵ a nemzetünk hitelessége miatt és érdekében hozták.

³⁶⁵ Szirmay bizonyára Zemplén vármegye gyűlésének 1791. október 7-i rendeletére gondol, mely korlátozta a zsidók jogát a tokaji borral való kereskedelemre; hasonló tartalmú a nyomtatvány megjelenésének évében (de már a március 19-ikére datált előszó után), 1798 július 7-én kihirdetett királyi rendelet. Mindkettő kiadása: BALASSA 1982, 10-12, 14. Az utolsó mondatról és az idegenek kereskedésének kérdéséről lásd a tanulmányt, IV. 6.

A' T O K A J I,
V A G Y I S
H E G Y A L L Y A I S Z Ö L L Ö K N E K
Ü L T E T É S É R Ö L ,

J 6

M I V E L É S É R Ö L ,
A'
S Z Ü R E T E L É S R Ö L ,
A' B O R O K N A K T S I N Á L L Á S Á R Ö L , É S M E G
T A R T Á S Á R Ö L .

A'

S Z Ö L L Ő S É S B O R O S M A G Y A R G A Z D Á K S Z Á M Á R A
I R T A , É S K I A D T A
S Z I R M A I S Z I R M A Y A N T A L ,
T S Á S Z Á R I , ' S K I R Á L Y I U D V A R I
T A N Á T S O S .

P E S T E N ,
T R A T T N E R M Á T Y Á S B E T Ű I V E L .
1 8 1 0 .

527.002

Bújjon el a' Német *Rhénusi* borával,
Halgasson az Olasz a' *Falernumával*,
Tsak igya meg a' Francz híres *Sámpanerét*
Egy hordónk fel éri boraik tengerét.
A' halhatatlanság' Mennyei *Nectárja*
E' vólt, vagy ez annak valóságos párja.

Mátyássy.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA
KÖNYVTÁRA

ELŐ BESZÉD.

Közre bocsájtottam vólt 1798-dik Esztendőben Deák nyelven Zemplén Vármegyei bor termő hegyeknek esméretét, melly egyszersmind a' szőlőknek külömb külömbféle fajtájit, ültetéseknek, jó miveltetéseknek, a' szüretelésnek, a' borok tsinálásának, 's megtartásának módgyát is rövideden magában foglalta.

Ezen munka tsak a' Túdósok által, és kevés szőlős gazdák által

olvasatott. Hogy tehát ez által a' köz jónak közönségesen használhassak, azt most Anyai nyelvünkön meg bővitve, és Tzikkelyekre fel osztva ki adom, nem keresvén más ditsöitést: tsak hogy ezzel is Polgár társaimnak hasznára lehessenek.

Szirmay Antal.

I. TZIKKELY.

A' Hegyallyai szőlőknek ültetésekéről.

A' Hegyallyai szőlők ültettetnek vermelés által, az az: a' hol minden rend, és sor nélkül ültettetnek, e' végre alkalmas vermek; a' hol pedig sorjában esik az ültetés, ottan sinór után árkok ásatnak. Akár veremnek, akár ároknak a' mélysége három lábnyi; szélessége pedig két lábnyi elegendő. Vermelni, és árkolni lehet akár tavasszal, akár ősszel; de jobb, ha az olyan vermek, vagy árkok az ültetés végett elébb elkészítettvén, azokat a' téli hó bé lepi, és a' földeiket meg Kövéritti, 's porhányóssabbá teszi. A' szőlő pedig ültetik vagy Későn ősszel, az az Novembernek a' végén, vagy Decembernek az elején; vagy korán tavasszal, az az Februarius végén, vagy Martiuszk az elején. Az ültetés kétféleképen jó, úgy mint: vagy lemettszett ép vesszőkkel, vagy más szőlőből ki ásatott tövekkel. Az elsőbb móddal

már régi tövekből, 's jó fajtákból az ép veszszök le metfzetnek, a' kiásott verembe, vagy árokba úgy le döntetnek, hogy az alsó részek görbésen meg hajtva légyen az ároknak, vagy a' veremnek az allyán, a' felső része pedig az ároknak a' szélléhez tamasztva hat hüvelyknyire a' földből ki állyon. A' második mód szerint: ki ásattnak a' vén, és a' jó fajta tövek, más régi szöllőből, a' hol sűrű ebbek, a' mennyire lehet gyökerestől, és azon gyökerestől, 's tőkéstől a' veremnek, vagy az ároknak az allyára úgy meg hajólva tétetnek: hogy tsak a' veszszök a' veremből, vagy az árokból sorban, vagy a' hol rendetlen a' szöllő, három, négy szeg formára, hat hüvelyknyire a' földön fellül homlítás formán ki állyanak. Az előbbeni mód szerint a' veszszök meg fogamzanak, ha kivált essős, és nedves idők következnek az iltetés után, de a' második mód szerint sokkal hamarább, és bizonyosabban. Mind a' két módban a' veszszöknek ki hagyandó Végeit a' kiálló apróbb növésektől meg kell tisztítani, de az allyáról tsak a' száraz részeit kell levágni, a' nyers nyövéseket, és a' nyers gyökereket pedig az allyán meg kell hagyni, mivel mindenik, új gyökeret fog ereszteni, és annyival hamarább meg fogamzik akár tőke, akár veszsző, mennyivel több növései, vagy gyökerekéi vannak az eltemetett allyán. Ugy a' kiásott verembe, vagy a-

rokba letéttvén akár vessző, akár szőlőtő, az allyára elébb kevés föld, az után másfél lábnyira jó érett trágya töltetik, és ez megtapostatván földdel úgy behányattatik, hogy, ha ősszel esik az ültetés, a' ki álló vessző is földdel bé fedessék. Igen helytelenül tselekeszik némellyek, midőn ki ásván más szőlőléből a' szőlő töveket, azoknak tsak a' gyökerét szokták a' földbe ásni, a' tökéjét pedig földön fellül hagyni; mert úgy megsértetvén a' szőlő tökének a' gyökere, nem elegendő, hogy a' kiálló vastagabb tökéjét táplálhassa; ellenben, ha nem tsak a' gyökere, de a' tökéje is a' földbe temettetik, és tsak a' vesszéjének a' teteje, hagyattatik ki, nem tsak a' szőlő gyöker szivja magába a' földnek nedvességét, hanem az eltemettetett szőlő töke is új gyökereket bocsájt magából, mellyek a' szőlő vesszőket táplálván, hamar nagyra neveli. Azomban az ültetés, mind azon munkát meg kívánnya, mellyet a' régi szőlő, ki vévén az első esztendőben a' karózást, és a' kötözést. Kivált pedig a' hidegtől kell az ültetést oltalmazni. Azért még |Octobernek a' végén körül kapállandó földdel bé kell földni, és tsak Martiusnak a' végén, vagy Aprilisnek az elején ki nyitni, az az: a' földet róla el kaparni.

Az ültetésre mindenkor jó fajtákat kell választani, mellyek bőven, és jó bor

levet termők. A' Hegyallyai szőlőknek nevezetesebb fajtái im ezek: *Formint*, Olasz Országi fajta: *Formiai* tartományból, édes, tartós, és a' Hegyallyai földhöz legalkalmasabb. Ez is kétféle: *Hólyagos Formint* nagyobb szemű, *Madarkás Formint* apró szemű; mivel a' seregélyek nagyon szeretik, *Madarkásnak* neveztetett. *Góhér* igen édes, és koránt érő, de mivel a' később szüretig meg nem áll, és a' darások, 's a' méhek édességéért el hordják, tsak arra való: hogy a' szőlős gazda korántabb szőlőt ehessen. Ez is kétféle: *Török-Góhér*, és *Budai-Góhér*, mivel az előbbi *Móreai* fél szigetből; a' másik Dunántúl való részekből hozatott. *Muskatal* Asiai fajta, szép illatú, de a' fája nálunk nem igen tartós, azért tsak a' száznak ízére való nézvé helyenkint neveltetik. *Hárs levelü*, különös, 's a' bodza virághoz hasonlító illatú, böven, jó bort, 's aszszú szőlőt termő, azért a' *Formint* után második helyet érdemeli. *Balafánt*, ez is igen jó, és tartós fajta. *Leány-Szöllő*, szüretkor sárgás, *Fejér-Szöllő* halavány, mind a' kettő igen édes, leves, has menést szerző, de mivel a' hárttyája igen vékony, tsak a' kemény agyagos, vagy nyirkos földbe alkalmas; a' fővenyes földben pedig ritka esztendőben állja meg, a' Később szüretet, hanem le tsorog. *Polyhos*, ez igen böven termő, de igen húsos, azért a' leve nem derék, és a' bora hamar penyé-

szedik. *Rósás*, veres rósa színű, bőven termő, de nem igen édes, hanem közönséges italu bornak igen alkalmas. *Gersett*, világos kék színű, levére, és a' minémiségére való nézve a' Rósáshoz hasonlít. *Purtsin*, setét kék színű, sűrű, és apró szemű, igen leveles, és édes, ez, ha a' dér előtt meg szedetik, és meg tsomoszoltatván a' hártájával edgyütt ázik, igen szép színű veres, és jó bort ad. *Ketsketsetsü*, hosszszas szemű, kemény hártájú, jó édes, téli meg tartásra való. *Rumonya*, a' ketske tsetsühez hasonlít, tsak hogy a' hártája fényesebb. *Bogár-Szöllő*, ez is hasonló, tsak hogy a' hártája kékes, vagy veres. Azomban *Rósás*, *Gersett*, *Purtsin*, *Ketsketsetsü*, és *Bogár*, vagy is *Bolgár* szőlők, mivel igen jhúsosak, és kemény hártájok vagyon, aszszú szőlőt ritkán teremnek, és ha teremnek is, nem kell ki szedetni, hogy ezek a' többivel ki ázván, az aszszú szöllő bor szép arany színének ne ártsanak. *Király édes*, igen tsipkés levelű, igen keveset, és ritkán terem, azért a' jó Szöllős Gazdák által szüret tájban ki szokott vágattatni, mivel tavaszi homlitáskor a' többitül nem lehet meg különböztetni, sőt kövér, és nagyra növe veszzejével a' homlitókat meg tsalja. *Zöld-Szöllő*, máskép *Leltszöllő*, sűrű, Zöldellő szemű, bőven, 's édes levet termő, derék fajta. Vannak még jó fajták: *Fejér-Boros*, és *Gyöngy-Fejér*, mel-

lyek a' Hegyallyai Szőlős Gazdák, előtt esmeretesek, a' Görbe-Szőlő tsupán a' szépségéért, és húsos voltára való nézve tartóságáért téli nyalánkságra plántáltatik. *Batai*, *Gatsai*, *Bakátor*, és több *All-Földi* szőlőknek a' nemei pedig tsak a' szegényebb emberek szölleiben a' bővebb szüret kedvéért terjesztetnek, és a' Nemesebb szőlőkben a' húsos, nem édes vóltokra való nézve nem igen neveltetnek.

A' fellyebb irtt módon véghez vitt ültetést első esztendőben nem szükség metszeni, hanem ezután következő esztendőben szükséges úgy meg nyesni a' metsző késsel, hogy tsak a' apróbb vesszőknek a' négy bimbóinak helyei maradgyanak a' föld színén, a' nagyobb vesszőket pedig rend szerint, kivált essős, és nedves esztendőkben, már a' második esztendőbe el lehet homlitani, melly munkában arra szükség vigyázni: hogy nem viszsára, hanem a' melly oldalra döntett a' veremhez, vagy az árokhoz a' szőlő vesszeje, azon oldalra döntessék, és essék meg a' homlitás is; harmadik esztendőben pedig már széltében el lehet homlitani. Azért a' szőlő ültetéskor arra is kell vigyázni: hogy ne igen sűrűn essék az ültetés: hanem közben annyi tágasság és térség hagyatassék, hogy a' bé ültetett vesszőket közben le dönteni, 's el homlitani lehessen.

Mert tapasztalt dolog, hogy a' sűrűn tétetett ültetés sem olly tartós, sem olly termő nem lészen, mint a' ritkábban ültetett, 's azután elhomlitott tövekből, vagy vesszőkből, mivel amazoknak olly mély gyökere nem lészen, mint a' le döntetett, 's keresztül kasúl a' homlítás által húzatott szőlő töveknek, és vesszőknek, 's az ő mélyebben, és hosszára terjedő gyökereiknek. Az újjonnan plántálandó szőlőnek alkalmas helyet, fekvést, és földet kell választani. A' magos, és meredek hely nem jó, mivel a' Záporok elhordják a' földjét, és a' szekerezés is terhes. A' lapályon jó bor nem terem, a' derek is hamar el fagylatják. Leg jobb tehát a' középszerű, 's lassankint felnyúló domb; kivált, ha dél felé fekszik, hogy a' napnak sugári télben, 's nyárban reggeltől estvélig érhessék. A' sivatag homokban nem tartós a' szőlő, mivel télben a' hideg, nyárban a' nagy meleg kiszáritja a' töveket. Az agyagot nehéz kapálni, 's a' termés is benne tökéletesen meg nem érik, leg alkalmatossabb a' nyirok, kivált fővennyel keverve.

II. TZIKKELY.

A' Hegyallyai szőlőknek jó mi- vélésekről.

Minek utánna meg szedetnek a' szőlők, szükség azokat bé fedni, az az: minden ól-
dalról reájok kapartt földdel a' töveket bé
takarni. Hasznos ezen munka: mivel a' bé-
födött szőlőtő a' reá kapáltt föld által nem
csak a' téli hidegtől óltalmaztatik, hanem
a' szőlőtőnek gyökereit szívó fűveknek gyö-
kerei is ez által ki kifzaggattatnak, és a' szőlő-
tő veszsokről le hulló levelek is bé kapál-
tatván, télen által elrothadnak, és a' szőlő-
tőhöz hasonló nedvességgel a' szőlő tővet kö-
vérittik. Kinyilván a' tavasz, Martiusnak
elején, Gergely napja körül meg tsördül a'
kapa, és a' befedett szőlő tövek ki nyit-
tatnak, az az: Ősszel a' tövekre kapartt
föld elkapartatik. Hasznos ezen munka is;
mert a' szőlőknek a' töve a' kapa által nem
csak meg mozgattatik, és a' tavaszi esökből,
's havakból le szivárgo hasznos nedvesség
könnyebben, 's mélyebben a' gyökerre hathat;
hanem a' szőlő tővet szívó fűveknek gyö-

kerei is ismét ki szaggattatnak, és a' szöllőtő kifedetvén, szabadon fakad.

Azután következik a' metszés, az az: le metszetnek a' metsző késsel a' szöllő vesszők kerekdeden, gömbölyüen mint egy vízi mértékre, 's a' földszínéhez erányozva (*horizontaliter*) nem pedig nyárs formára: hogy (a' mint a' Hegyallyán mondják) a' béka rajtok felnyársoltassék, 's olly alacsonyán: hogy tsak a' szöllőtőnek allyához leg közelebb lévő két, 's három szöllő szemek meg hagyattassanak. Ha fellyebb metszetetik a' szöllő vessző, bö termést fog ugyan hozni azon esztendőben, de a' jövő esztendőkben igen keveset, és a' szöllő tövete meg úndokittya, mivel az által a' szöllő tövén ujjabb, 's ki álló szöllőtő formáltatik. Mind az által meg szenvedtetik, sött hasznos az ollyan fellyebb való metszés az ollyas vén töveken, mellyek már veszendők, 's tsak egy esztendeig tartandók: hogy utólyára is bö termést hozzanak. Azért is a' szöllő mivéléshez igen értő miveseket kíván a' szöllő metszés: hogy az ollyas vén töveget meg válaszsák, a' fiatalokat kerekdeden, két, 's három szemre messék, a' száraz részeit le metéllyék, és a' homlitásra való jó fajtákat alkalmas helyen meg hadgyák. Mert példa beszédgye az a' Hegyallyaiaknak:

hogy a' midőn metszi valaki a' szőlőt, akkor szüreteli meg.

A' metszést követi, sőt néha megelőzi a' *homlítás*, vagy is *bujtás* rakás, melly által a' szőlő szaporittatik, és termékenyebbé tétetik. Véghez vitetik ez a' ki ásatott alkalmas vermekben, a' hol a' szőlő sorjában ültetve van, hosszára, a' hol pedig rendetlen, három, vagy négy szegletű vermekben, a' mellyekbe a' homlításra rendelt szőlő tökéstül, 's gyökerestül le döntetik úgy: hogy az ép szőlő vesszők három, vagy négy szegletre, a' vagy sorban a' földből ki állyanak. A' tökére, és a' gyökérré töltenek jó érett trágya, és az a' földel bé temettetik, a' kiálló szőlő vesszők pedig az apróbb nyövésektől, 's bajuszszaitól meg tisztittatván, a' karókhöz köttetnek vagy a' tökének apróbb, 's öszvetört gyökereivel, vagy a' hárs fának meg ázatott héjával, vagy a' komlónak gyökereivel, vagy növéseivel. Az ökör, tehén, juh, galamb trágya, vagy az elrotthasztott gyep, avagy növények legalkalmatossabak a' szőlőnek meg kövérítésére; a' ló trágya pedig, ha tsak más trágyaival, vagy meg érett gyepvel öszve nem kevertetik, a' maga nagy melegségével, kivált a' homokos földben ki szárítja a' töveket; azért a' homokban legjobb az érett gyepvel való homlítás. Homlítani kell pedig

a' jobb fajtákat, mellyeket tavaszkor is meg lehet különböztetni. Mert a' Formintnak, Balafántnak, Muskatalnak, és a' Hárs leve-
lűnek a' fája, vagy is a' héjja mint egy Na-
rancs színű, a' Purtsin, Bogár szőlő, és a'
Gersett vereslik, a' Fejér szőlőnek Rosásnak,
és a' Leány szőlőnek a' héjja fejezik. Eze-
ket, és a' többi fajtákat mikép lehessen
könnyebben kiválasztani? meg írjuk a' mód-
ját, midőn a' szüretre alább szóllunk. E mel-
let az elhomlittandó vesszők épek, és ned-
vességgel tellyesek legyenek, az az: ha a'
tetejek lemetszetik, a' hártya, és a' béli
közt Zöldes légyen a' fája, a' béli siró,
vagy is nedvességet botsájtó, nem pedig szá-
raz, jég vert, mellyeket a' Szőlős Gazdák
Lazáltoknak neveznek.

Hasznos ezen munka. Mert ez által
nem csak a' szőlő kivált a' pusztás helyeken
tenyésztetik, iffjittatik, és szaporíttatik,
de a' homlitások is azon esztendőben igen
bő termést hoznak, az eltemettetett trágya
pedig nem csak az el homlitott, de a' szom,
széd töveknek is gyökereit meg járván ter-
mékenyebbé teszi. Hibáznak némelylek-
midőn igen is termékenyvé kívánván tenni,
a' szöllejeket, azt rendkívül igen is bőveni
homlittyák, ki vágván még az ép vén tö-
veket is. Ez által a' szőlő termékenyebb
lészen ugyan, de a' bora alább való. Mert

tapasztalt dolog: hogy a' vén tö jobb bort terem, mint a' homlítás. Nem szükség tehát egyébűtt homlítani, hanem a' hol üreségek, és [puszta helyek vannak a' szőlőbe, vagy a' hol a' vén tövek már veszendők. Tart ezen munka egész Julius hólnapig. Jobb, és szaporább homlítás esik mind az által akár késő ősszel, akár korán tavaszkor, mellyet *vaktában* való homlításnak neveznek; mert azután, midőn már [indul, és fakad a' szőlő, a' gyenge bimbója legkissebb tapintással, ütéssel, a' vagy mozgással, elesik, és gyümölsöt nem hoz; a' szőlő fakadás előtt pedig nem szükség a' szemet, vagy is a' bimbót oltalmazni, azért szaporább is a' munka, jobb is, rendesebb is, mind azért, hogy a' korántabb elhomlított vesszők, korántabb, és kövérebben fakadnak, és egyenesen, azután pedig [görbésen nőnek; mind azért, hogy a' kifakadott, és magossabban felálló elhomlittandó szőlő vesszőknek bimbóit bizonyos férgeknek neme Május hólnapban meg fúrja, 's meg emészti. Ezen bogaraknak neme zöldes, a' szárnyai pedig feketések. *Lineé* azt Egerfa Zsízsjének (*Curculio Alni*) a' Szőlős Gazdák *Illonkának* nevezik. A' *vaktában* téendő homlításban arra kell mindazáltal vigyázni: hogy az elhomlittandó vesszőknek a' szeme igazán *vak* ne legyen, mellyet könnyen meg lehet esmérni: mert a' *vak* szemnek a' felső

hártyája könnyen le esik, 's belül száraz nem bimbós, nem zöldes; az egészséges szemnek pedig belső része sárga, gyapottas, és azon alúl Zöldes, leves. Aprilisnek vége felé, és Május hólnapban meg kapáltatnak a' szőlők mind azért, hogy a' fel növő füvektől meg tisztittassanak; mind azért, hogy meg mozgattatván a' gyökereik körül a' föld, kövérebben nőhessenek.

Vigyázni kell ezután kapállásokban: hogy a' nagyobb eső után mindjárt következő nagy melegben ne történjék a' kápállás. Mert úgy a' napnak forrósága által a' földből ki hajatott hővebb, és melegebb pára a' szőlőknek leveleit meg sűti, ki szárítja, és a' szőlő nedvességei kerengésének, következőképen a' gyümölnének éreltetésében nagy gátlást téssen. Meg kapáltatván így először a' szőlők, a' tövekhez karók veretnek: hogy a' gyengébb növéseket a' szeleknek ereje ellen védelmezzék, és minekutánna el virágzik a' szőlő, a' vesszők a' karókhoz köttetnek sással, melly a' szomszéd Bodrog közön, és a' tavakban bőven terem. Ezen kötő füvet meg kell elébb nedvesíteni, és még az előbbeni esztendőben le aratván készen tartani. Mert az első kötözéskor azon esztendőbéli sás még nem is nőhet ollyas magosságra: hogy a' meg köttetendő szőlő vesszőket meg környékezhesse, és még

B

gyengés lévén, a' magokat szélesebbre ki terjesztő szőlő vesszők által könnyen elszakítottatik. Igen rossz ki menetellel megkötetik némely fősvény Szőlős Gazdák a' szölleiket, minek előtte el virágzottak volna, vagy épen virágjokban, azon okból: hogy az akkor leginkább uralkodó szelektől a' növéseket megoltalmazzák. Mért azon kár, mellyet a' szelek le törvén némelly gyengébb növéseket, tesznek, nem olly tetemes, mint sem okoztatik a' termésben ez által: ha a' virágzó, vagy a' virágzandó szőlők a' kötözés által öszve szorítottatnak, és ez által, vagy a' virágjoknak lisztje le dörgöltetik, vagy azon liszt meg fojtatik, nem engedtetvén a' levegőnek, 's a' szőlőnek gyenge menetele, és által járása: hogy a' gyümöltsnek fogantatására rendelt liszt porotska (*pollen*) a' virágoknak helyébe, mint nemző helyébe vitessék, és hullhasson, 's ez által ezen növénynek a' nemzése meg gátoltatik. Tapasztalt dolog az: hogy az úgy öszve szorított szőlők, vagy ha a' virágzaskor a' sok essők a' virágjoknak ezen nemző porát le mossák, kevés, vagy semmi gyümöltsöt nem hoznak, azért a' Szőlős Gazdák méltán azt mondják, hogy *ol nyellett a' szőlő*. Maga a' gondoskodó természet akkor, mikor virágzanak a' szőlők, rendelte a' szeleket: hogy ezek által a' virágoknak nemző pora a' kelyhekbe a' meg fogantatás végett által vitessék, azért

is az akkor járó szeleknek az okát is a' szőlőknek virágzásába helyhezette. Tudni il-lik a' szőlő virágokból bőven ki gőzölgő savanyú szer (*acidun. gas*) olly érezhető mozgásba teszi a' levegőt: hogy annak egyenlő mértékét (*Aequilibrium*) fel háborítván, a' pinczékbe le rakatott borok is fel zavarodnak, és a' forradásra kisztetnek, a- zért a' szőlő virágzáskor az abrantsok is a' pinczékbe széjjel pattognak, 's akkor az új borok szorgalmatos vigyázást kívánnak.

El virágozván, 's meg kötöztetvén a' szőlő másodszer kapáltatik (*Forgatás*) Ju-nius hólnapnak vége felé, és Juliusnak ele-jén úgy: hogy ezen forgatás zodik Juliusig elvégeztessék; mert azután a' *Caniculai* nagy forróságban ha kapáltatnak, a' szőlő leve-lek, és a' gerezdek is meg lankadnak, sár-gúlnak, meg száradnak, 's le hullnak. — Au-gustus hólnapnak a' közepén másodszer kö-töztetnek a' szőlők, a' veszzőknek teteje le tsipdestetvén, 's ezen munka *igazgatásnak* nevezterik. A' tetejeknek le tsipdesése tsak úgy tétessék meg: hogy a' veszzőknek il-lendő magossága homlítás kedvéért meg maradjon. Használ a' termésnek ezen tsipke-dés; mert ez által a' szőlőnek kerengő ned-vessége, melly a' tetejére felé hatna, le húzat-tatik az alsó részekre, és a' gyümöltre, és azokat bővebb nedvességgel táplálja, a'

B 2

veszsejét vastagítja, a' szőlő szemet tel-lyesebbé teszi. Rosz kimenetellel némel-lyek az igazgatáskor letsipdelik a' szőlőnek az alsóbb leveleit is: hogy a' napnak me-lege jobban érhesse a' gerezdeket. Mert ezen leveleknek le tsipkedése által a' szőlő ned- vességnak kerengése (*circulatio*) nagyon meg gátoltatik, 's azért a' gerezdek el lan- kadván a' termés le hull, vagy tökéletesen ineg nem érik, vagy igen apró szemű lesz. Ezen igazgatással egygyütt, vagy mindjárt utánna következik a' harmadik kapálás (*Har- madlás*) a' melly leg inkább használ a' szől- lőknek tökéletes meg érésére, és aszszú szőlőnek lételére, sött az egereknek, pat- kányoknak, és a' madaraknak el hajtására is, a' mellyek a' füves, 's meg nem harma- dolt szőlőkben fészket vernek, bujkálnak, 's a' szőlőnek termését el hordják. Mind az által mennél elébb szükséges ezen mun- kát el végezni, mert már nagyon lágyúlván a' szőlő, a' kapások is a' termésnek nagy részét meg emésztik. — Következik az őrzés a' szőlő pásztorok által.

Vannak még ezeken kívül némel-ly rend kívül való munkái a' szőlőknek, úgy mint: az *Óltás*. Ezt tavaszkor Martius hó- napban hóld tölte előtt egyenesen le met- szetr, 's meg hasított tőkébe helyheztetvén a' szőlő vesszőket, úgy véghez lehet vinni,

valamint más gyümölcs termő fáknak, a végre: hogy a' rosz fajták a' jobbakkal fel tseréltessenek; de csak a' szegény emberek szöllejébe való, a' kik a' szöllejeket magok kapálván az olyan gyenge oltványt meg örzik; a' hol pedig idegen, gyülevész kapás öszve tódúl, ott le tördelik. De a' homlítás által is a' rosz fajtákat ki lehet pusztítani: ha azokat ki vágván a' szomszédos jó fajták helyekbe húzattatnak, melly annyival is hasznosabb: hogy a' homlítás által egyszerűsminde trágáztatik, és kövérítettik a' szőlő, az oltások által pedig csak sovány földű marad.

A' második rend kívül való munka a' *Födélés*, (Födözés) az az: a' szőlő töveknek uj földdel való meg hordása a' hegyeknek tetején, és a' meredék, vagy a' kösziklás helyeken, a' hol a' Záporok, a' földet, a' szőlő tövekről úgy le hordják: hogy sokszor a' gyökereik is ki látszanak, 's e' miatt elegendő táplálása nem lévén a' tökének, a' veszszeje el allyasodik, és sem termést nem hoz, sem homlítani nem való. Hasznos tehát ezen munka, 's úgy vitetik véghez: hogy ha a' meg fődendő helyen fellül alkalmas gyepes, vagy a' meg rothadott fa levelek által meg kövérített föld találtatik, tehát ez a' meg fődendő tövekre öszszel szüret után le húzattatik. Ha pedig olyas le húzandó

föld nem találtatik, tehát készíteni kell, úgy mint: egy esztendő előtt a' szüretelő, vagy más alkalmas helyre jó kövér gyepet kell hordatni, azt halmokra öszve rakni, és minekutánna meg érik, öszve rothad, azt kosarakban öszszel szüret után fel kell hordani, 's az ollyas töveket meg földni. Tapasztaltt dolog: hogy az ilyen gyep a' télen által a' hó vizétől fel olvasztatván a' töveket meg kövérített, és a' veszzöket a' következő nyáron nagyra növeti. A' rend ki-
vül való szöllő munkák közzé számláltatik a' kőszikláknek öszve hasogatása, és a' köveknek ki hordása is. A' kősziklák tsákányokkal, vagy vas kakókkal töretnek öszve, a' vagy puska porral széjjel hányattatnak, a' köveket pedig leg kevesebb költséggel úgy lehet kihordani: ha homlitáskor a' trágya hordók kosárjaikból ki öntvén a' trágyát, az üres kosáraikat kövekkel meg rakják, és le hordják. Némellyek igen rosz gazdasággal a' köveket a' ki ásatott mély gödrökbe el szokták temetni, és azokat *Liktor vermeknek* hívják. Ez által nem tsak az épületre szükséges szereket (*materiale*) károsan el vesztetik, de a' szöllőnek fenekét is megint kövesé, és kősziklássá teszik, és a' mély gödröknek ásatásával ujjabb köveket ki hányván a' munkát haszontalanul szaporitják. Mások megint a' ki ásatott kövekből kőgátokat raknak, mellyek bár minden szöllők-

ből ki pusztíttatnának; mert a' keresztül, és az oldalaslag húzatott árkok kevesebb költséggel, és a' más épületre szükséges szereknek meg kímélésével a' kö gátoknál jobbak, és hasznosabbak; ha csak a' szer felett való magosság, és meredekség a' kö gát rakást nem kívánja.

III. TZIKKELY,

A' Szüretelésről.

Szüretelni jó, tiszta, száraz időben kell; mert a' bor az essőtől, sött a' nagyobb harmattól is erejét el veszti, és meg virágosodik az az: meg penészedik. A' ki igen későn szüretel, jobb bora, de kevés lészen, a' ki igen hamar, az aszszú szőlős bort nem tsznál, sött a' bora sem derék. A' közepszerűség tehát leg jobb, az az: midőn a' szőlő tökéletesen meg érik, azt a' száraz derék meg lágyítják, és részenkint meg aszik. Melly többnyire 20-dik Octobertől 11-dik Novemberig szokott történni. A' régiek tsomoszolták a' szőlőt, és tisztább, 's kevesebb seprejű borok is vólt, de mivel ezen munka igen sza-

porátlan, sok kád, sok munkás kivántatik hozzája, most már a' Zsákokon által, vagy mezétláb, vagy ha hideg az idő, patkólatlan tsizmában tapostatik ki a' szőlő termés.— Igen hasznos, ha az olyan Zsákba taposott termés, a' kádokra töltetik, azokba újra keményen meg tapostatik, az után hárántékoson fel emeltetvén, 's fel pólczoltatván a' kádnak egygyik óldala, az úgy meg tapostatott termés a' kádnak magosabb óldalára fel hányattatik, és a' még benne hátra lévő must a' kádnak alatsonyabb óldalára le szivárogtatik, 's a' szivárgás le szürettetvén, a' törköly, a' sajtóba verettetik, 's ki sajtóztatik. Mert úgy sokkal több levét ad, és a' termésben lévő ki nem szedett aszszú szőlő szemek a' must által meg lágyittatván, a' második taposás által széjjel nyomatnak, és a' le szivárgó, 's ki sajtólandó bort nagyon meg javitják; máskép tapasztaltt dolog: hogy, ha úgy másodsor is a' kádokban széjjel nem nyomatik a' Zsákban már egyszer meg taposott termés, a' ki nem szedett, 's közötté lévő aszszú szőlő szemek a' sajtóban tsak meg nyomattatván épen maradnak. — Még hasznosabb, a' ki reá érkezik, ha a' ki sajtóztolt törkölyt széjjel kapáltatja, és megint mászodsor ki sajtóztatja.

Szüretkor arra kell leg inkább vigyázni: hogy ne szaporán, de jól szedjenek a

szedők, a' szőlő gerezdeket el ne hadgyák a' töveken, az el hullott szőlő szemeket fel szedjék, és az aszszú szőlőt jól kiválogassák. — Tapasztaltt dolog: hogy a' ki nem szedetett aszszú szőlő soha úgy meg nem javítja a' bort, mint ha ki választatik, külön meg tapostatik, és reája must töltetvén abban széjjel ázik. — Az aszszú szőlő kétféleképen szedetetik; a' szőlőben szedők által, és a' Táblákon a' taposó kád mellett. — A' szőlőben szedetett aszszú szőlő sokkal jobb: mivel a' nyers szőlőktől külön választatván, a' musttól fel nem ázik, és kövérebb; a' Táblákon szedett pedig már mustot szíván magában lutskos, és musttal elegyes. A' ki tehát azt kívánja: hogy a' szőlőben sok aszszú szőlőt szedjenek a' szedői, azoknak a' nap számjokou kívül, különös jutalmat ígérjen, p. o. egy sajtártól egy, két, három krajczárt, a' mint tudni illik az aszszú szőlő termés több, vagy kevesebb. — Ezen jutalom sikeresebb száz vigyázó, 's pálczával fenyegető Pallérnál. A' ki pedig még jobban kívánja ki szedetni, ezenkívül a' Puttonokba le hordatni szokott, 's már meg válogatott szőlőt a' táblára töltesse, és ottan ki rendelendő szedőivel újra vizsgáltaassa által, 's ha maradtak volna még valamelly aszszú szőlő szemek, azokat is különös jutalom mellett ki szedesse. — A' szedésre alkalmasabbak az aszszonyok, és a' fel nem serdülte

fiúk; mert a' férfiak az aszszú szőlő szedéssel restelnek bajlódni, azért a' férfiak inkább putton hordóknak, taposóknak, szűrőknek valók 's jobb hogy ezekre fordittassanak.—

A' szüretnek alkalmatosságával még igen hasznos munka ez: ha akkor a' termésektől könnyen meg esmérhető jó, és rossz fajták meg választatnak, és a' rosszszak, a' minémü a' *Király édes*, és a' sok *Góhérok* tövestől fejszéssel ki vágattatnak, helyekbe pedig, és másutt is a' jó fajták, a' szőlő veszzőnek tetejére kötendő rongyokkal, vagy tengerinek boritékjával a' tavaszi homlitásra meg jegyeztetnek. — Hasznos akkor a' trágya hordás is a' szőlőnek az allyára: hogy a' következő homlitásra jókor készen lehessen. — Ha pediglen a' szüretkor ollyas idő támadna: hogy a' nagy hidegek miatt nem lehetne külön választani az aszszú szőlőt, akkor igen hasznos a' termést elébb a' Zsákon által tsizmában, melegebb helyen, a' borházba, hogy a' fagyos szőlő szemek fel engedjenek, ki tapostatni, és ezen ki taposott törköly megint a' kádokba meg tapostatik, 's már elébb a' Zsákon által szürt must ezen meg taposott törkölyre reá forgattatik, és kapákkal jól meg kevertetik, 24. Óráig áztatik, azután megint a' Zsákon által szüretik, 's végre ki sajtóztatik. Az illyen bor is igen finom, és sokszor, ki-

vált ha felényire meg ászott a' szőlő, a' leg jobb borral vetekedik.

IV. TZIKKELY,

A' boroknak tsinállásáról.

Hogy aszszú szőlő legyen, ahoz az időnek járása is meg kívántatik. Akkor lehet reményleni aszszú szőlőt: ha a' szőlő 24-dik Juniusig el virágzik, 's meg tisztúl, ha Juliusban, és Augustus hólnapnak az elején közbe közbe essők járnak: hogy a' szőlő a' *Caniculai* nagy forróságban el ne süljön, hanem elegendő nedvessége legyen. — Augustusnak a' közepétül, midőn már meg harmadoltatnak a' szőlők, Septemberen által egész October közepéig tiszta meleg idők járjanak: hogy a' szőlőt éreltessék, 's a' nedvességét ki főzzék. Ne legyen dér, és fagy, minek előtte a' szőlő tökéletesen meg érjen, mert a' dér, és a' fagy által meg fönnyasztatván a' szára, a' szőlő nedvességének kerengése is meg gátoltatik, és ha koránti derek járnak, a' szőlő tökéletesen meg nem érik. — Octo-

bernek a' közepe táján, megint esső kíván-
tatik reá, hogy a' hártáját meg lágyítsa,
következzenek megint fényes, meleg napok,
de harmatos, hideg, és deres éjtzakák, a'
mellyek a' szőlő szemeket meg fonnyasztják,
szárítsák, meg aszalják. Azért is, az úgy
meg aszott szőlők Deákúl méltán szenvedett
szőlőknek (*Uvae passae*) neveztetnek. —

Minekutánna a' 3 dik Tzikkelyben irtt mód
szerint az aszszúk a' nyersektől el választatnak,
a' kádokra, vagy az egy végén ki fenekeltt
hordókra töltetnek, alól vékony fúróval meg
fúratatván a' hordónak, vagy a' kádnak fe-
neke, a' levek le tsapoltatik, az *Essen-
tiának* neveztetik. — Ezen Essentiának mér-
téketes le eresztése tsak akkor tartatik
szükségesnek, ha az aszszú szőlő igen levez,
és a' taposása későbbre halasztatik; egyébkor
pedig az Essentiának mértékletlenül lett le
szürése igen káros; mivel a' Zsírját nagyon
el veszti. — Hogy az aszszú szőlő meg ne
savanyodjék, nem kell meleg helyen, fű-
tött szobákban, és sokáig szemül tartani,
hanem meg taposni. — A' meg savanyodás
akkor történik: ha az aszszú szőlő nem
Zsiros, nem sűrű, de vékonyabb nedves-
séggel tellyes; ha meleg idők járnak, és
akkor sokáig szemül tartatik, 's forradásban
indúl. — Meg kell tehát taposni keménnyen;
hogy olyan légyen mint a' vaj, két taposó

legénynek négyszerre ki töltvén egy egy put-
tont. — Úgy meg tapostatván must nélkül
is tovább el áll, de jobb a' megtapostatottra
jó mustot tölteni, egy harmad részben már
forradásban indúlt mustot, két harmad rész-
ben pedig frissibe szedett édes mustot. A'
forradásban indúlt must az aszszú szöllöt,
és a' frissiben szedett mustot is forradásra
indítja, a' frissiben szedett must pedig az
édességét meg tartja. — Mennyi mustot?
mennyi aszszú szöllőre kellessék tölteni? az
a' szöllős gazdának akaratján áll, a' bor-
nak jósága pedig az aszszú szöllőnek kövér-
ségétől, többségétől, és a' mustnak jóságá-
tól függ. Ha egy putton aszszú szöllőre
(melly 44. Posonyi iczét foglal magában) tölt
egy Gönczi hordó mustot, mellynek 176.
iczésnek kellene lenni, már nagyon meg ja-
vitja a' borát, és egy puttonos mászlása lé-
szen. Ha két putton aszszú szöllőre tölt,
annyival jobb, de még sem lesz édes. Ha
három puttonra tölt, már édes is lesz; ha
négy puttonra, már akkor ántalagokra
szűrheti, és úgy neveztetett Aszszú szöllő
bora (*Aufsprugja*) lesz. Ha egy hordó
aszszúra egy hordó mustot tölt, már ennél
nem lehet finomabb, tsak az *Essentia*, ha
(a' mint alább meg írjuk) meg tapostatott
aszszú szöllőre töltetik, és fellyebb már a'
jóságát nem is lehet vinni, mivel már olly
sűrű lesz, hogy a' Zsákon által igen ne-

héz le szivárogtatni. Gyakran kell keverni ezen kavarekot, míg fel nem veti a' vastagabb részeit, és a' kádnak tetején bőr formán nem úszik. Mind az által mindenkör elég olyan áztatásra 48. óra, mert ha sokáig ázik, a' szép arany színét el veszti, és az aszszú szőlőnek hárttyáitól vereses színt kap. Az úgy ki áztatott aszszú szőlőt a' régiek bádóg rostákon által kézzel ki nyomva szokták le szivárogtatni, de ez megint hosszszas munkába, és sok munkásba kerül; azért leg jobb: a' kádat magossabbra fel emelvén, 's alája kádatskát, vagy más edénytévén, annak a' fenekét vékony fúróval megfúrni, és a' levét le tsapolni. Úgy a' leg tisztább leve le szűrődik, kevés sepreje lézen, és a' kádban tsak a' törkölye, és a' húsos részetskéi maradnak meg. —

Némellyek hasznosabbnak tartják: ha az olyan kavarek a' taposó Zsákba apródonkint töltetik, 's a' lábokkal jól ki nyomattatik, azért; mert az első aszszú szőlő taposáskor lehetetlen minden aszszú szőlő szemet széjjel törni. Most tehát, már ezen szemek, elázván, ujjabb taposás által a' Zsákban széjjel nyomattatnak, és a' bort meg kövérittik, a' sűrűsége is a' seprejével sokat ad a' borjóságához. — Az úgy ki tapostatott törkölyt lehet ugyan mindjárt a' sajtóban verni, és ki préselni, de ha igen kövéren van tsinálva, sokkal jobb, ujjabb mustot tölteni reá, 'e

azzal még öblíteni. Mert az aszszú szőlőnek sűrű mézes részetskéji a' sajtólás által el nem választatnak, hanem tsak a' törkölybe maradnak, ellenben pedig ha újra töltött musttal széjjel olvasztatnak, 's meg mosattatnak, a' must közzé keverednek. — sőt a' ki sajtoltt aszszú szőlő törkölyt is hasznos széjjel kapálni, 's újra töltendő musttal meg öblíteni, hogy a' még benne található mézes sűrű részetskék a' must közzé kevertessenek. — Mind az által mind a' két esetben az olyan aszszú szőlő törkölyre töltetett mustot nem kell sokáig rajta hagyni: hanem, ha estve töltetik, más nap reggel Zsákba ki tapostatva le szürni; mert máskép vereses színt kap, és meg keseredik. — Az *Essentiát* soha nem jó magánossan az antalagokba tölteni; mert seprű nélkül ereje, és gyökere soha sem léssen, hanem tsupán édessége, és igen későn, 's nehezen tisztúl meg, azon kívül attól meg fosztatván a' többi bor, kövérségét el veszíti, hanem ha tsak valaki külön szürni, 's le szivárogtatja az *Essentiáját*, azt leg jobb vagy a' tsináltt borok közzé a' szüréskor el oszlatni, vagy hogy egyenlő bora legyen, a' tsináltt aszszú szőlő bort elébb kádra szüretni, abban az *Essentiát* bele tölteni, jól öszve kavarni, és úgy antalagokba szürni. — Ha pedig a' bornak valami Remekjét kívánja tsinálni valaki, egy antalag *Essentiára* tapostasson egy putton jó féle asz-

szű szőlőt, arra töltsön egy antalag Essentiát, gyakran kavarja, és 48. Óra múlva szűrje által a' Zeákon, a' törkölyét pedig különös bornak öblöngesse ki más musttal. Úgy az Essentiának sepreje, ereje, gyökere, és különös édessége lészen. — Némellyek az Essentiának egynehány iczényi különös seprüt is adnak más akkoron szűrt aszszú szőlő borból, de ebből olly jó remek bor, mint az előbbeniből, nem válik, és szine ugyan lészen, de gyökere nem; mivel a' bornak gyökere, és fűszerszáma az aszszú szőlőnek hártájában, húsában, sőt magvaiban is áll, mellyek, ha az Essentiával áznak, 's azzal edgyütt forradásra indulnak, a' mézes részeket, a' fűszerszámos részekkel öszve elegyítik. Mind az által az Essentiát Legélyekben, (*Bouttelliákban*) jó meg tartani, egy hónap múlva keménnyen bedugva (bé spuntolva) hogy semmi levegő, vagy más meg vesztegető gőzölgések hozzá ne ferhessenek, úgy el áll sok száz esztendeig, mindenkor javúl, és ha a' Buttellákba apróra öszve tört fa héj (*Cinnamomum*) szeretsen Dió virág, és szekfü hányattatik, ezen fűszerszámok seprüt vevén, 's ki ázván, olly kellemetes, fű szerszámos illatú bort készittenek az íváásra, mint a' jó Réménység foki bor (*Capo di bona speranza*), sőt az ollyas Essentiából öszve keverve más borral lehet hirtelen asztalra akár jó édes

ürmöst, akár Budai, vagy Egri sűrű veres borral öszve elegyítve *Malagához* hasonló bort tsinálni. —

Az Ürmös bor sokféleképpen készül. Némellyek a' friss édes mustot igen ki főzik, hogy tsak a' fele, vagy két harmada maradjon, némellyek az öszve törtt mustár maggal, 's tojásnak a' fejérével keverik. De leg jobb ürmös bor készítettik e' képpen: ha egy hordó szemem szedett, és még meg nem taposott aszszú szőlőre egy antalag fris édes sajtólásbéli must töltetik, 24. óráig rajta hagyatik, azután a' hordónak a' feneke kis fúróval meg fúratván, a' must le tsapoltatik, antalagba töltetik. Igen tiszta, és édes, természetes, nem ártalmas lézen: mert az aszszú szőlőnek a' zsirját le öblíti, 's magához szívja. — Az úgy meg öblített aszszú szőlőt meg lehet azután tapostatni, és másolásnak fordítani. Az Ürmös borba egyéb Patikai szerek, mellyektől kedvetlen Patikai izt, és szagot kap, nem szükségesek, hanem tsupán tsak Bárány üröm (*Absinthium Punicum*) mellyet a' derek előtt kell szedni, hogy erejét, és szagát el ne veszítse, vagy leg jobb a' Patikából venni, azt egy lábnyi hosszúságú zsatskóba bé tölni, négy iczés fazékba jól meg főzni, és midőn meg hül, a' Zacsakóból ki nyomván a' levét,

C

az antalagba tölteni, és az ürmös Zsatskót is beléje vetni, vagy függeszteni. —

Készülhet *Muskatal* bor is: ha a' Muskatal szőlőnek ki nyomván a' levét, tsupán tsak az hártáját; mellyben áll az illatja, ollyas Zsatskóba tömjük, hozzá teszszük a' Bodza virágot, Badiánt, és az öszve törtt Koriandrom magot, 's ezen zsatskót a' még forradásra nem indúltt mustba, és hordóba botsájtyuk: hogy a' musttal együtt forjen. Szint úgy kellemetes szagot ad a' bornak: ha az üres hordók, mellyekbe a' bor szüretik, bodza virágra öntetett forró vízzel forróztatnak ki, azért jó a' ki forrózandó hordóba egy maroknyi bodza virágot vetni, 's arra a' forró vizet bé tölteni. — A' mi a' hordókat illeti; azokat száraz fából, jól készülteket kell választani. Mert a' fának nyersesége forradáskor a' borral öszve elegyedik, és annak kedvetlen ízt, szagot, és színt ad. — Többnyire az tsak bal vélekedés: hogy az ótska hordóba káros volna a' mustot tölteni. Mert az ó bor a' hordóból el fogyván, ha a' hordó mindjárt ki fenekeltetik, abból a' bor seprü ki öntetik, és mindjárt, 's jól meg mosattatik, szintén ollyan jó, mint az új hordó. Ha tehát az ótska hordóba a' bor meg romlik, abban esett a' hiba: hogy a' seprü benne sokáig meg hagyatott, annak részei, és a' bor-

kő az oldalához száradván, már későn mossattatott. Azért az ótska hordókkal, mellyek a' honnyi italunktól meg maradnak, ha ezeket leg alább a' közönséges bórnak fordítanánk, a' sok új hordóknak, és a' szőlőkaróknak készítésével már pusztulásra indúltt, 's nem sokára el fogyandó erdeinket jó formánn meg lehetne kémélni.

A' ki sajtóltt törkölynek is, tsupán lörének való készítésével nálunk kevés hasznát veszik; sokkal hasznosabb volna abból, mint a' Duna mentében szokás, pálinkát főzni. Böven, és jó pálinkát ad a' törköly, azért a' kifőzésének módját is rövideden le írjuk. — A' ki sajtóltt törkölyből hogy jó, és sok pálinka légyen, szükség azt elébb kapákkal széjjel vágatni, meg morsoltatni, és vagy kádokra, vagy hordókba, vagy a' borháznak fedele alatt ki ásandó, 's deszkákkal ki bélelendő vermekbe kótissokkal keményen bé verni, és a' tetejét agyaggal jól bé mázolni. A' kád nagyon romlik vele, a' ki ásatott verem a' borházban alkalmatlan, és nem is lehet úgy deszkákkal ki bélelni: hogy a' levegő által ne járja, tehát az ereje is a' levegő által ki hajtatik, 's el oszlattatik, de azon alkalmatlanság is van mellette: hogy a' ki égetésre távúlabbra vinni nem lehet. Leg jobb tehát az ótska, és bornak már nem alkalmas hordókba fellyebb itt módon

tömni, 's azokat az agyaggal jól bé mázolni. Úgy a' levegő által nem járja, az edény úgy is nem nagy áru, 's több esztendőkre e' végre használandó, 's az által vitele akár hová könnyű. — Az úgy meg tömetett törkölyt a' következő Februariusban, Martiusban, vagy leg fellyebb Aprilisben ki kell égetni e'képen: hogy a' hordóról az agyag leszedtvén a' pálinka főző fazékba a' törköly el morzsolva tétessék, arra meg kívántató viz öntessék, azzal jól fel kavartassék; hogy a' pálinka főző fazékhoz ne égjen, és ne ragadjon. Ezen ki folyó nedvesség másodszor is a' főző fazékon által eresztetvén, jó, erős, és sok pálinkát ad.

V. TZIKKELY,

A' boroknak meg tartásáról.

A' Boroknak gondos meg tartása teszi a' jó bort. Azoknak meg töltésében sokan hibáznak. Az első, és a' második töltelékjét az új bornak, a' mennyire ki telik, sajtólásból kell meg adni. Mert ennek nintsen sepreje, és azért ha tsak a' seprős borral öszve nem

kevertetik a' sajtólás, izetlen, keserű, és
 veresses színű; ellenben ha más seprűs bor-
 ral elegyítettik, annak, gyökeret, és fűszer-
 számos erőt ad, maga fűszerszámos részeta-
 kéjivel, mellyek a' szőlőnek hártájából,
 szárából, és magvaiból ki ázván, 's ki pré-
 seltetvén közötté találhatnak. Azért már
 szüretkor meg kell jegyezni a' sajtólásokat,
 vagy pedig mindjárt azokat a' seprűs mustal-
 öszve kell elegyíteni. Az első, és a' má-
 sodik töltelékjét az új bornak, fel fenekeltet-
 vén egy végén a' töltelék, és jól fel kavar-
 tatván, kivált ha az sajtólást, seprűstől ele-
 gyítve lehet meg adni, de a' következő töl-
 telékeket káros is, ártalmas is a' seprűs bor-
 ral tölteni, hanem csak a' szin bort kell a'
 töltelékre fordítani. Mert a' seprű csak salak-
 ja a' bornak, és a' vévő is tsalattatik, ha a'
 szin bor helyett csak seprűt vészen. Lehet
 a' seprűnek más képen is jobb hasznát venni,
 azt égett bornak ki égetvén. Azomban a'
 következő töltelékekben mindég szorgalma-
 tosan kell arra vigyázni; hogy a' bor a' ja-
 vával, 's egy idejű borral töltsék meg.
 Mert akár ó bort töltsünk meg az újjal,
 akár újat az ó borral, mind a' két esetben
 a' meg töltött bor új, és egymással ellenkező
 forradásra indul, és a' tsinált bor minden
 édeségét el veszti, a' közönséges bor pedig
 etzetességet kap. A' kövér aszszú szőlő
 borokat soha se kell meg tölteni szinig, de

egy, vagy két hüvelyknyi ürességet kell a' hordó, vagy az antalag száján alól hagyni. Mert ezen mézes, és olajos lév, a' maga sűrűségével fél emelkedik, és a' dugón fel lyül hatván, a' pinczének gőzétől penészes hártját kap, és azzal a' bort is meg vesztegeti. — Az olyan pincze penészt más hordókról is, kivált a' dugójiról le kell gyakran törölgetni: hogy annak veszedelmes ereje a' borba ne hasson. — A' közönséges uj borokat szüret után hat héttel, a' tsináltt borokat két hólnap múlva először, azután egy hólnap múlva másodszer meg kell tölteni. — A' második töltelék után a' közönséges borok minden hólnap múlva, a' tsináltt borok pedig hat hólnap múlva meg kívánják a' töltelékét, a' kövér aszszú szőlő esztendeig is el áll töltelék nélkül. — A' tiszta időben szedett tsináltt bor meg nem penészedik, a' közönséges bornak pedig ha vólna virágja, és penészsze, azt minden töltéskor etséttel le kell szedni, és rajta mennél elébb ki adni. — A' pincze agyagos, kő poros, vagy kösziklás, és mély, télbe meleg, nyárba hideg, és száraz légyen. — Ne tartassék a' pinczében sem káposzta, sem gyümöls, sem sajt, vagy túró, vagy földi vetemény, mellyek veszedelmes gőzölgésekkel a' bort meg ronthassák. Azért a' kinek nintsen jó pinczéje, vagy azon esztendőbéli töltelékje, kivált a' külföldi, és Városi lakosok, kik

italra veszik a' tsinált borokat, vagy azokat butellánként árulják, leg jobban tselekesznek: ha az ollyas tsinált szin bort Buteliákra le húzzák, jól be spuntolliák, bé petsételik, és a' pinczébe a' fővenybe helyeztetik. Úgy száz esztendőig is meg tartják az erejeket, és édességeket. A' külső levegő a' Buteliából ki zárátva lévén sem forradásra, sem pedig a' felső kotsikázás, és a' ménydörgések által meg mozgattatott föld, vagy levegő belső mozgásra nem indítja, sem egyéb veszedelmes gözölgések hozzája nem férhetnek. A' főveny a' meg kívántató hideggel környékezi azokat. Semmi ki párolgások nem lesz, és azért a' töltelék sem szükséges, sem az ereje ki nem gözölög. Bátorságban lesznek a' meg olvasott, és bé petsételit Buteliák a' szolgáknak nyalánkságától, és a' kultsárok más alá való borral meg nem tölthetik. A' seprejeknek hasznát lehet venni, azt akár a' vászonyból tsinált Zsatskón által le szivárogtatván, vagy ki préselvén, és azután az itató papiroson, vagy a' süveg zsatskón által botsátván, akár égett bort égetvén belőle, vagy más közönséges bort töltvén reája. De az ollyan seprűre töltött bort, ha a' seprűvel nem egy idejű, hat 'hólnap alatt meg kell innia; mert azután meg eczetesedik. — Azomban a' Hegyallyai borok jó pinczékben tartatván, jó magok idejebéli borokkal töltvén, a'

seprűn még jobban meg állanak, A' bűdöskő virága (az *Anschlag*) a' tsinált boroknak éppen veszedelmes, és savanyúságra indítja azokat, a' közönséges borokat pedig az asztali italra, és a' kortsmákra lehet *anschlagolni*: de ezek is ez által az izeket vesztik, és sokakban mejj égetést okoznak. Tsak természetesen leg jobb a' Hegyallyai bor, nem kell annak czifra, különös mesterség, tsak a' jó gondviselés; mivel ezen természet javával minket bódogító Magyarok Istene adott a' Hegyallyai szőlőnek, és bornak eleendő mézet, azt élesztő erőt, meg tartó fűszerszámos olajat, jó ízt, kedves illatot, a' mellyek azt a' meg romlástól meg tartják, tsak tisztán, gondossan, szüzen, veszedelmes kavarák nélkül bánjanak vele, 's jó pinczében tartsák; ne férjenek hozzá semmi rothasztó, eczetes, vagy más e' féle veszedelmes gőzölgések. — Sőt még Orvosi nagy erejek is vagyon, a' mellyet valamelly Orvosi Túdós hazánkfia bár vóltaképpen meg írta!

Áldott Tokai bor, be jó vagy, 's jó valál,
Hogy tsak szagodtól is el szalad az halál;
Mert sok beteg téged mihelyt kezdett inni,
Meg gyógyúlt, noha már ki akarták vinni.
Istenek itala, halhatatlan Nectár!
A' holott Te természet, áldott az a' határ!
Bár tsak a' sivatag homokok között is
Fakadna olly forrás, hanem több, tsak öt is,
Honnét az orvosság folya mint a' Tisza,
A' mellynek a' vizét sok ember, 's hal iszaga;
Be sok beteg menne ennek a' partjára,
'S teli szivná magát piócza módjára!

MAGYAR
TUDDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Rk. 6302/1992

„A holott Te termeszt,
áldott az a határ!”
Szirmay Antal Hegyaljával
és a tokaji borral
kapcsolatos művei

Orbán Áron

König György a Szirmay Antalról szóló, 1903-ban kiadott kismonográfiájában így jellemzi címszereplőjének Zemplén, Ung és Szatmár megyékről szóló műveit: „Mind e három monographia oly szorgalommal készült, oly nagy tudományról tesz tanúságot, hogy mindenesetre méltóbb hely illeti meg a magyar történetírás fejlődésében, mint a melyet eddig neki juttattak.”¹ Az alábbi tanulmány középpontjában egy olyan Hegyaljáról szóló Szirmay-mű áll, amely az egyik Zemplén-leírásból vált ki és bővült tovább. Vizsgálódásaink révén könnyen kiderülhet, hogy König szavai ma, 120 év után még aktuálisabbak, mint akkor, legalábbis ennek a – rövid címén – *Hegyalja-Ismeretetésnek* a vonatkozásában, de talán a megyeleírások vonatkozásában is.

Nem könnyű megválaszolni azt a kérdést, pontosan hány művel fogunk foglalkozni az alábbiakban. 1797-re Szirmay megírta – többek közt – azt a művét Zemplén megyéről, amelynek címét magyarul *Zemplén helyrajzi-politikai ismeretéseként* rövidíthetjük.² Ennek hegyaljai településekkel és tokaji borral foglalkozó része képezte

¹ KÖNIG 1903, 35.

² SZIRMAJ 1803.

az alapját annak az 1798-ban kiadott, szintén hosszú latin című műnek, amelyet a továbbiakban *Hegyalja-Ismertetésnek* nevezünk,³ és amelynek mind a facsimile kiadását, mind a jegyzetelt magyar fordítását tartalmazza ez a kiadás. Végül eme *Hegyalja-Ismertetésnek* négy fejezetén alapul egy csak a szőlőműveléssel és borkészítéssel foglalkozó magyar nyelvű, 1810-ben kiadott mű, amelyet *1810-es kézikönyvnek* nevezhetünk,⁴ és amelyet a kiadásban facsimile formában közlünk. Az alábbi tanulmány alapvetően a *Hegyalja-Ismertetést* elemzi, de a mondottak miatt nagyrészt érvényes lesz a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetése* megfelelő részeire is, sőt a megyeleírás egészére vonatkozóan is lehet következtetéseket levonni. A *Hegyalja-Ismertetés* szőlőművelésről szóló fejezeteinek vizsgálata pedig összekapcsolódik az *1810-es kézikönyv* elemzésével, a megfelelő helyen össze is hasonlítjuk őket.

Dolgozatomnak kettős célja van. Egyrészt gyakorlati segítséget kívánok nyújtani az olvasónak Szirmay szóban forgó művei – alapvetően a *Hegyalja-Ismertetés* – megértéséhez, áttekintéséhez. A lábjegyzetek szintjén túl is szükséges útmutatás a tekintetben, hogyan álljunk hozzá a sok hivatkozáshoz, a forrásokhoz általánosságban, milyen szövegekkel kell számolnunk, hogyan csoportosíthatók az egyes fejezetek témák szerint. Másrészt a *Hegyalja-Ismertetés* lehetőséget nyújt több érdekes téma körüljárására: a mélyebb összefüggéseket keresve igyekszem Szirmay művét elhelyezni három 18. századi tudományág kontextusában, és megvizsgálni a szerzőt mint topográfust, mint történészt és mint szőlészeti-borászati szakírot. Így Szirmayról és életművéről alkotott képünk is teljesebbé válhat, és a három tudományterület – földrajz, (hely)történet, szőlészet-borászat – magyarországi fejlődéséről, 18. század végi kérdéseiről is gyarapodhatnak ismereteink.

Mindhárom területen gazdagította Szirmay a magyarországi tudományos irodalmat, de egyik szempontból sem foglalkozott vele érdeme szerint a modern kutatás. 1903-ban megjelent König György említett, kora szintjének megfelelő, máig alapvető monográfiája Szirmayról és életművéről, ezek után viszont igen kevés tanulmányban foglalkoztak vele. Művei közül, úgy tűnik, csak a legismertebbről, az alább még szóba kerülő *Hungaria in Parabolis*-ról született átfogóbb elemzés, Csörsz Rumen István tanulmányaiban.⁵ Szirmay Zemplén megyével kapcsolatos műveit (amely megyéről a legtöbbet írt) inkább csak egy-egy szempontból, egy-egy kisebb tanulmányban vizsgálta meg ifjabb Barta János, illetve Orosz István;⁶ ők a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetése* szövegét vették alapul, olyan részeket, amelyek a *Hegyalja-Ismertetés*be is bekerültek, így eredményeikről lesz még szó. Balassa Iván, a hegyaljai szőlészet-borászat kiváló ismerője több helyen érinti Szirmayt nagymonográfiájában,⁷ de csak

³ SZIRMAY 1798.

⁴ SZIRMAY 1810.

⁵ SZIRMAY 1804a, 1807. Lásd elsősorban CSÖRSZ RUMEN 2010a, 2010b.

⁶ BARTA 2010, OROSZ 2020. Barta tanulmánya átfedésben van a Zemplén gazdálkodásáról és társadalmáról szóló könyvének (BARTA 2009) megfelelő részével.

⁷ BALASSA 1991.

elszórta, és gyakran csak a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetése* magyar fordítását⁸ használta. A megyeleírások mögött láthatóan nem is igen akarták észrevenni a kutatók a kisebb *Hegyalja-Ismertetést*, így nem is tisztázták e művek egymáshoz való viszonyát. Hogy erre sor kerüljön e tanulmányban, előbb látnunk kell a szóban forgó művek keletkezésének életrajzi hátterét, és amúgy is szükséges elhelyeznünk a megyével kapcsolatos műveket az egész életmű kontextusában.

I. Egy zempléni nemes életműve és megyeleírásai; a *Hegyalja-Ismertetés* keletkezése

Az alábbiakban csak röviden foglalkozhatunk Szirmay Antal életével és írásaival, de már e vázlatos áttekintés is meg fogja mutatni, hogy mind az életpályája – legalábbis annak első szakasza –, mind életműve megragadható módon tárja elénk a vagyonosabb nemesség karakterét, a vármegye vezető nemességének tevékenységi és érdeklődési körét. Őrá különösen érvényes az a közhely, hogy életének és művének tanulmányozásával egyúttal egész korát tanulmányozzuk.

Az eredetileg Borsod megyei Szirmay család a 18. századra több ágra szakadt, az ország északkeleti megyéiben voltak birtokaik.⁹ Zemplén megyében az 1800-as összeírás szerint tizenegy Szirmay családfő lakott birtokosként;¹⁰ a *Hegyalja-Ismertetés* szerzője több Szirmayt is említ.¹¹ Maga Szirmay Antal a család ugoccai ágából származott, a Sáros megyei Eperjesen született (1747. január 20-án), de élete során viselt hivatalai és birtokai révén egyértelműen leginkább Zemplén megyéhez kötődött. A kassai nemesi konviktusban kitűnt tehetségével és klasszikusok iránti érdeklődésével. Apja, Szirmay György több megye táblabírája volt, így várható volt Antal hivatali előmenetele is; s valóban, az iskola elvégzése után előbb különböző megyei főjegyzők mellett volt joggyakornok, majd 1773-ban maga is bejutott Zemplén megye tisztikarába. 1777-től a megye főjegyzője, és táblabíróvá választották egyre több megyében.¹² Még nagyobb rangot jelentett, hogy 1787-ben udvari tanácsos lett, és az Eperjesen székelő tiszáninneri kerületi tábla elnöke (ezekben segítette őt, hogy lelkes jozefinista volt; a katolikus vallásra már apja áttért). 1790-ben és 1796-ban őt választotta Zemplén megye az egyik országgyűlési követnek. Több hivatala is utazásokkal járt együtt: gyakornoksága alatt Pesten volt és több dunántúli megyében,

⁸ A művet magyar fordításban közölni kezdte az *Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez* című folyóirat 1895 és 1903 között.

⁹ A család borsodi ágának egy tagja, István bárói, majd 1707-ben grófi címet is szerzett, ez azonban nem szállt át a család többi ágára. A Szirmayakra összefoglalóan lásd BARTA 2009, 279–280.

¹⁰ Ibid. 280.

¹¹ Lásd 32. §, 40. §, 46. §.

¹² 1774 Ung; 1779 Abaúj és Zemplén; 1786–87 között budai táblabíró; 1788 Sáros megye.

1779-ben Bécsben az akkori főispán kíséretében, Budán a budai táblabírói hivatala alatt, Pozsonyban a képviselősege éveiben. Több helyen alkalma nyílt, hogy kiélhesse egyik szenvedélyét, a könyvtárakban, levéltárakban való kutakodást: Zemplén megyei főjegyzőként és a levéltár gondozójaként összeírta a megyei levéltár lajstromát, de azt is biztosan tudjuk, hogy Budán is levéltári (például családtörténeti) kutatásokat folytatott.¹³ A hivatalok és utazások tehát megteremtették a feltételeket ahhoz a nagyarányú adatgyűjtéshez, amely többek közt a Zemplénről, Hegyaljáról szóló műveiben visszaköszön.

1797-ben aztán hivatali pályája derékba tört. Az 1790-es évek feszült politikai légkörében a vármegyei életre különösen jellemző volt a nemesi csoportok versengése, egymás elleni áskálódása, Szirmaynak pedig túl sok ellensége akadt (beleértve a család gazdagabb és lutheránus ágához tartozó Szirmay László alispánt, aki az Antal csoportjával szemben álló párt egyik vezetője volt), és végül felmentették kerületi elnöki és más tisztségeiből. A tudomány számára mindenesetre ez is szerencsés fordulat volt, ugyanis ettől kezdve vékei birtokára visszavonulva elősorban az írásnak, a tudománynak élt Szirmay. Közben gazdálkodott, gyermekeket nevelt (az első házasságából származó 11 gyermekből csak egy élte meg a felnőttkort, ezenkívül második házasságából is volt egy fia);¹⁴ olyan barátok jártak hozzá, mint a nem messze lakó és Szirmayval távoli rokonságban is levő Kazinczy Ferenc, vagy éppen Kovachich Márton György, Szirmay iratainak későbbi rendezője. 1812-ben, 65 évesen halt meg, élete végéig dolgozott; halála napján is a *Magyar Kurírt* olvasta. Temetésekor Kazinczy néhány koporsóvivőt kituszkolt a koporsó alól, és maga állt be a helyükre.¹⁵

Szirmay a vagyonos nemességnek ahhoz a rétegéhez tartozott, amely vezető szerepet, magas tisztségeket töltött be a vármegyében, ugyanakkor nem volt tagja a kastélyban lakó, több nyelvet beszélő, világlátott arisztokráciának. Mindazonáltal az előbbi nemesi csoporton belül is kitűnt egyrészt literátus oldalával, tudományos érdeklődésével, másrészt következetes udvarhűségével és jozefinizmusával, illetve egyházellenességével. Műveit, amelyek nagyrészt máig kéziratban maradtak, König György három kategóriába sorolja: „néprajzi és szépirodalmi”, történeti, végül politikai írásokra; bár egy-egy művet nem mindig lehet egyértelműen a fenti kategóriákba besorolni, azért ezek jól mutatják az életmű fő irányait. Az első, néprajzi–szépirodalmi kategóriából (ahol a „néprajz” kifejezést erős fenntartásokkal kell kezelnünk) messze legismertebb műve – az a műve, amelyről öregkorában a kortársak elősorban ismerték – a kétszer is kiadott *Hungaria in Parabolis*, magyar közmondások és szójárások egyfajta példatára.¹⁶ Elsősorban értékörző céllal íródott abban a korban, amelyben sokan a magyar nyelvet pusztán létében is fenyegetettnek érezték; márpedig a közmondások,

¹³ Már a házasságkötése utáni években is, 1770 és 1773 között, amikor éppen nem volt hivatali teendője, rendezte a családi levéltárat és az apósától örökölt nagy könyvtárat.

¹⁴ Az első feleségével ellentétben második feleségével már nemigen fért össze Szirmay, ez a fő oka annak, hogy 1810-ben, élete utolsó éveire a szomszédos Szinyérré költözött a nagyobbik fiához. 1809-ben érdemei elismeréseként Ferenc császár Rádban is birtokot adományozott neki.

¹⁵ A fenti életrajzi adatokra lásd KÖNIG 1903, 3–24.

¹⁶ SZIRMAY 1804a, 1807. A műről lásd elősorban CSÖRSZ RUMEN 2010a, 2010b.

szólások Szirmay szerint mindennél jobban kifejezik a nemzet karakterét (és persze magának a nemesúrnak a vidám, adomázó, pajzánságtól sem mentes természetéből is megőrzött valamit a mű). Vizsgálatunk szempontjából megemlítendő, hogy több mondás már a Zemplénről/Hegyaljáról szóló művekben is szerepel. Szirmaynak van egy másik, kiadatlan gyűjteménye is szellemes adomákból, továbbá verseket is írt – nem túl jelentékenyeket –, főleg kisebbeket és latinul.¹⁷ Történeti-helyrajzi művei közül leginkább a három alább tárgyalandó, Zemplén megyéről és Hegyaljáról kiadott nyomtatvány emelkedik ki (terjedelmi szempontból is), és ezekből nőtt ki a csak a szülőművelésről és magyarul írt *1810-es kézikönyv*.¹⁸ Zemplénen kívül összeállított Ugocsáról is megyeleírást,¹⁹ illetve Szatmár megyéről is,²⁰ ez utóbbit magyarul. Történeti művei közül van még kettő, amely inkább forráskiadás,²¹ és kettő, amely – mivel korának politikai eseményeit tárgyalja – politikai, illetve memoárirodalomnak is vehető.²² Utóbbiak közé tartozik a hírhedt *Magyar jakobinusok története*, amely udvarhű szempontból adja elő a Martinovics-féle összeesküvés történetét, és éppen séggel nem járult hozzá Szirmay életművének megbecsüléséhez; Kazinczy fordította magyarrá, és már ő hevesen kritizálta a jegyzeteiben.²³ Még hivatali időszakában írta Szirmay a történelem segédtudományaihoz sorolható *Genealogiae familiarum Hungaricarum*ot, amely 251 nemesi família családfáját tartalmazza.²⁴ Végül fennmaradtak és részben kiadásra is kerültek hivatalviselésével szorosan összefüggő politikai írásai: régi magyar jogi kifejezések szótára, egy, a törvényszéki eljárások reformját sürgető írás, és az 1790-es követségével kapcsolatos írások.²⁵ Ha általánosságban nézzük az írások témáját, Szirmay életműve tökéletes keresztmetszetét nyújtja saját társadalmi közege, a vagyonosabb és megyei tisztviselő nemesség érdeklődésének: a magyar nemzet, a magyar nyelv, történelem, jog, törvénykezés, politika, a vármegye maga, nemesi családfák, gazdálkodás, és egy kis latin költészet.

Szirmay Zemplén megyéről, illetve Hegyaljáról három, egymással szorosan összefüggő nyomtatványt is kiadott, *Notitia* („Ismertetés”) címkezdettel, és hosszú, egymáshoz hasonlító címeik miatt a korábbi kutatásban nemegyszer összekeverték őket, ha egyáltalán megemlítették; először tehát ezeket az összefüggéseket kell tisztáznunk, és e művek felépítését, keletkezését kell felvázolnunk legalább olyan mértékben, amennyire ez a *Hegyalja-Ismertetés* megismeréséhez szükséges. Több évtizedes anyaggyűjtés után, 1797-re Szirmay összeállított Zemplén megyéről két,

¹⁷ Lásd KÖNIG 1903, 30–32.

¹⁸ SZIRMAY 1810.

¹⁹ SZIRMAY 1805.

²⁰ SZIRMAY 1809–10.

²¹ Hóra 1784-es parasztlázadásáról, illetve az 1707-es ónodi országgyűlésről. 1811-ben íródtak. Lásd KÖNIG 1903, 38–40.

²² *Fragmenta historiae sui temporis*, azaz *Historia arcana*, emlékei az 1765–1810 közti időszakból (1811-ben készült), illetve a *Jacobinorum Hungaricorum historia* (1810). Lásd KÖNIG 1903, 35–38.

²³ Kiadása: SZIRMAY 1889.

²⁴ 1786–90 között írta; lásd KÖNIG 1903, 40.

²⁵ Lásd KÖNIG 1903, 42–49.

egymást kiegészítő leírást. Az egyik, a *Notitia Historica Comitatus Zempléniensis*²⁶ kronológiai rendben, az *annales*-hagyományra is építve mutatja be a megye történetét, 774 „§” jellel jelölt fejezetben, számos forrást tárva az olvasó elé; erre a továbbiakban a *Zemplén történeti ismertetése* rövid címmel fogok hivatkozni, a *Hegyalja-Ismertetés* magyar fordításában pedig – mivel gyakran hivatkozik e műre – megőrizzük a Szirmay által használt *Not. Hist.* rövidítést. A másik a *Notitia topographica, politica inclyti comitatus Zempléniensis*,²⁷ amely a megye természetrajzát, lakosságát, főbb sajátosságait mutatja be, majd egyenként a települések jelenlegi jellemzőit és történetét, összesen 638 kis fejezetben; erre a továbbiakban *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetéseként* hivatkozom, a fordítás főszevegében pedig *Not. polit.* marad a jelölése. Eredetileg a két szöveget egyetlen mű két részének gondolta el Szirmay, közös címmel,²⁸ és a *Zemplén történeti ismertetésére* való hivatkozásokból láthatóan az lett volna az első rész, de végül a fenti címek lettek a végsők, és maga Szirmay szerint is már mindegy lett, melyiket vesszük első résznek.²⁹ Az Országos Széchényi Könyvtárban fennmaradtak – részben Szirmay hagyatékából – e megyeleírások előzményei vagy másolatai, de a mi témánk szempontjából nem érdekesek (vagy a *Zemplén történeti ismertetése* korábbi változatainak kéziratai,³⁰ vagy cenzúrapéldány,³¹ vagy különböző másolatok³²). Az 1797-re³³ elkészült dupla mű kiadásával azonban, úgy tűnik, nehézségei adódtak Szirmaynak. Végül Kovachich György, az Egyetemi Könyvtár „őre”, a tekintélyes forráskutató, egyúttal Szirmay barátja adta ki a két művet Budán, a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetését* 1803-ban, a *Zemplén történeti ismertetését* pedig 1804-ben. Mint Kovachich két műhöz írt előszavaiból kiderül, Szirmay megkérte őt a kiadásra, átadta neki a közlés jogát.³⁴

Ám nem ezek voltak Szirmay első kiadásai a megyével kapcsolatban: 1798-ban megjelent Kassán, Johann Joseph Ellinger nyomdájában egy kis nyolcadrés kötet, a *Notitia historica, politica, oeconomica montium, et locorum viniferorum comitatus Zempleniensis*,³⁵ röviden a *Hegyalja-Ismertetés*. Ez tulajdonképpen a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetése* azon fejezeteinek a közreadása, amelyek Hegyaljára vonatkoznak; mindössze két – igaz, hosszabb – fejezetet adott hozzá a szerző a szőlészeti-borá-

²⁶ Szó szerint „Zemplén vármegye történeti ismertetése”.

²⁷ Szó szerint „A nevezetes Zemplén vármegye helyrajzi, politikai ismertetése,” a *politicát* a kor szóhasználatának megfelelően tág értelemben véve.

²⁸ A *Hegyalja-Ismertetés Praefatiója* szerint ez a közös cím a *Notitia Historica Topographicaque Comitatus Zempléniensis* lett volna.

²⁹ Lásd SZIRMAY 1803 *Praefatióját*.

³⁰ Fol. Lat. 309, Fol. Lat. 305.

³¹ Fol. Lat. 304.

³² Fol. Lat. 306., Fol. Lat. 303, Fol. Lat. 3622.

³³ Lásd mindkét mű (SZIRMAY 1803, 1804) *Praefatiójának* keltezését: *Dabam ruri meo [=Véke] Anno 1797*

³⁴ Az előszavakban Kovachich a megye előkelő nemeseit, magát Szirmayt, és természetesen a császárt is dicséri, hálóját fejezi ki nekik; a két mű végére pedig egy-egy indexet állított össze a jeles tudós.

³⁵ Szó szerint „Zemplén vármegye borteremő hegyeinek és helyeinek történelmi, politikai és gazdasági ismertetése”.

szati részhez,³⁶ és még két kis lezáró fejezetet,³⁷ az új összeállítás koherenciája végett. Az összesen 58 kis fejezetből 4 az új, a mű szövegének 201 oldalából pedig mintegy 14 oldalt tesz ki az újonnan hozzáadott rész (és egy-két fejezet kissé lerövidült az „anyaműhöz”, a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetéséhez* képest). A *Hegyalja-Ismertetés* így a következőképpen épül fel: (1) Az első fejezetcsoport a hegyeket írja le, nem csak a hegyaljaiakat, hanem röviden a megye többi hegyét is; (2) a 11–33. fejezeteket „szőlészeti-borászati” résznek is nevezhetnénk, itt mutatja be Szirmay a tokaj-hegyaljai borokat, a szőlészeti munkákat és egyéb, a hegyaljai szőlőkkel kapcsolatos múlt- és jelenkori körülményeket; (3) ezután következik a 34–54. fejezetben a hegyaljai települések leírása egyenként, amely rész a mű csaknem kétharmadát teszi ki; (4) végül négy, borkereskedelemről szóló fejezet zárja a művet. Könyvét 1798 márciusára állíthatta össze Szirmay, legalábbis a *Praefatio* 1798. március 19-én kelt.

Mi készíthette Szirmayt arra, hogy a két nagy megyemonográfia megjelenése előtt külön közzétegye ezt a kisebb művet, csak Hegyaljáról? A *Praefatio*ban a szerző hangsúlyozza, hogy barátai unszolására adta ki ezt a kisebb könyvet, amíg a nagyobbak elbírálása, megjelenése folyamatban van.³⁸ A biztató, sürgető barátokra való hivatkozás a humanizmus óta gyakori közhely; igaz is lehet, de valójában több szinten kell keresnünk a Szirmayt motiváló tényezőket. Először is, a század utolsó harmadában, de különösen 1790-től egy kulturális fellendülésnek lehetünk tanúi, amelyben egyre nagyobb figyelmet kap minden, ami nemzeti, így az ország-, megye- és tájleírásoknak is termékeny korszaka ez; egyre kedvezőbb fogadtatásra talált minden „hungarikum”, márpedig a tokaji bor és a hegyaljai szőlőtermő hegyek ilyen szerepet is egyre inkább betöltöttek. Szirmaynak ráadásul személyes, az életkörülményekben keresendő okai is lehettek, hogy a több évtizedes adatgyűjtés eredményeit minél előbb és akár a tervezettnél több kiadott könyvvel arassa le. 1797 közepére rendül meg Szirmay helyzete a megyében, október 27-én menti fel őt egy kancelláriai rendelet az eperjesi tábla elnöksége tisztségéből; még egészen 1798 végéig próbál visszatérni, és végül december 21-én értesül arról, hogy nincs reménye állása visszaszerzésére.³⁹ Eme életrajzi adatokkal jól összecseng, hogy 1797 folyamán kerekíti ki a szerző a megyemonográfiákat, és amikor a közeli kiadásuk bizonytalanná válik, 1798 márciusára összeállítja a *Hegyalja-Ismertetést*; Szirmay tudós oldalát, a megye és ügyei iránti elkötelezettségét nyilvánvalóan tükrözik, tükröznék a nyilvánosság előtt is az ilyen művek. Az elismerés keresésének ezt a külsődleges szempontját persze nem kell túlhangsúlyozni: Szirmayt őszintén érdekelte a megye és története, és a szőlőművelés, illetve tokaji bor világát különösen szerethette. Sok írásában felhozza a témát; magában a *Zemplén*

³⁶ 30–31. §.

³⁷ 54. § és 58. §.

³⁸ Megjegyzi azt is, hogy „gazdasági kérdések” (*quaestionibus oeconomicis*) tárgyalásával egészíti ki az eredeti művet, ám e kérdések közül a borkereskedelmi témájúak már az eredeti műben is benne voltak; a fent említett, szőlőművelésről szóló két fejezet az új.

³⁹ KÖNIG 1903, 18–21.

helyrajzi-politikai ismertetésében kiemelten tárgyalja, és leghíresebb műve, a *Hungaria in Parabolis* szójárásaiból, történeteiből többek közt a borivásnak is kisebb mitológiája kerekedik ki.⁴⁰ A tokaji bor kultuszának terjesztéséhez nyilván még inkább hozzájárul a szőlészeti-borászati hangsúlyú művekkel – a *Hegyalja-Ismertetéssel*, s később *A tokaji, vagy is hegyallyai szőlőknek ültetéséről...* szülő könyvecskéjével – a Hegyalján maga is telektulajdonos Szirmay. Végül az is nyilvánvalóan motiválta, hogy éppen ebben az időszakban a tokaji bor ügye a régióban különösen fontossá vált. Az olcsó osztrák borok, illetve a lengyel és orosz területek felé irányuló kivitel akadozása ellenlépésekre készítette a birtokosokat és megyei hatóságokat: igyekeztek a minőséget fokozni és állandó szabványokat felállítani. Ezzel összefüggésben, mint látni fogjuk, 1790 és 1810 között szőlészeti-borászati szakmunkák sora jelent meg;⁴¹ a *Hegyalja-Ismertetés* ennek a vonulatnak is részét képezte.

Ha közelebbről összehasonlítjuk a *Hegyalja-Ismertetést* a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetése* megfelelő részeivel, feltűnően kevés különbséget tapasztalunk. A fent említett két nagyobb és két kisebb fejezetet adta hozzá a kivont részekhez Szirmay, ezenkívül címetek tapasztott az egyes fejezetekhez (a kiadásban ezek a margón szerepelnek), és kedvenc 17. századi költője, Vanière tankölteményének a sorait több helyre beillesztette.⁴² Az átvett fejezeteken alig módosított, legfeljebb egy-egy szó eltérést találunk, ortográfiai vagy központoszási különbségeket, illetve néhol egy-egy hivatkozás elvételét vagy hozzáadását; ennél magasabb szintű különbséget csak nagyon ritkán. A 10. fejezet nagy részét az „anyamű” két kisebb fejezetéből gyúrta egyggyé, ezenkívül a 33. fejezet tartalmaz jelentősebb módosításokat. A fejezetek sorrendjét a topográfiai részben megváltoztatta, mivel – mint írja e rész elején – a „szőlőtermő helyeket osztályaik szerint”⁴³ írja le.⁴⁴ Nem mondhatni, hogy a szerző túlságosan megizzadt volna az új mű összeállításával: ezt mutatja a komolyabb módosítások elmaradásán kívül a bevezető, átvezető és lezáró részek kurtasága is. Így egy kissé *in medias res* kezdődik a *Hegyalja-Ismertetés* a Tokaji-hegy bemutatásával. A helyrajzi részt az eredeti műben egy kérdéssorozat vezette be, hogy mit fognak tartalmazni a településleírások, és szerepelt az a fontos információ is, hogy az 1772-es urbárium adatait használta;⁴⁵ egy hasonló bevezetés elkelt volna a *Hegyalja-Ismertetés* megfelelő részében is. Végül a befejezés is legfeljebb a borkereskedelemről szóló három fejezet befejezésének tűnik, és semmiképpen sem az egész mű *conclusiójának*.

⁴⁰ Azt az Anonymustól eredő történetet például, hogy már a magyarok bejövetelekor nagy „áldomást” tett a tokaji hegyen „Turzol”, akiről Tarcál a nevét kapta, megtaláljuk a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetésében*, a *Hegyalja-Ismertetésben* és a *Hungariában* is (utóbbira lásd Csörsz RUMEN 2010a, 40).

⁴¹ BALASSA 1991, 479.

⁴² Jacques Vanière művéből való (első kiadás: VANIÈRE 1682) a *Hegyalja-Ismertetés* elejére illesztett mottó, és a szövegben magában már négy helyen szerepel idézet a latin tankölteményből, míg a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetése* megfelelő helyei közül csak az egyiknél (SZIRMAY 1803, 400). Vanière művéről lásd még lent (IV. 3).

⁴³ SZIRMAY 1798, 63.

⁴⁴ Erről lásd még alább. Hogy konkrétan a két mű mely fejezetei feleltethetők meg egymásnak, a Függelék táblázata tartalmazza, amely egyúttal a *Hegyalja-Ismertetés* fejezeteinek áttekintését is nyújtja.

⁴⁵ SZIRMAY 1803, 131–132.

N O T I T I A
TOPOGRAPHICA, POLITICA
INCLYTI COMITATVS
ZEMPLÉNIENSIS
P E R
ANTONIUM SZIRMAY
D E S Z I R M A.

PRIVS EIVSDEM COMITATVS ORDINARIVM
NOTARIVM, DEIN S. C. ET R. A. M. CONSILIA-
RIVM AVLICVM, ET TABVLAE IVDICIARIAE
DISTRICTVALIS CIS-TYBISCANAE PRAE-
SIDEM CONSCRIPTA.

E D I T A

ET INDICIBVS PROVISA INDVSTRIA
MARTINI GEORGII KOVACHICH
SENQVICIENSIS,
AA. LL. ET PHILOS. DOCT. II. COMITATVVM ZEMPLÉ-
NIENSIS, AC PEST PILIS ET SOLTH ARTICVLARITER
VNIGORVM TABVLAE IVDICIARIAE ASSESSORIS,
ARCHIVI EXCELSAE CAMERAE REGIAE HVN-
GARICO AVLICAE REGESTRANTIS.

B V D A E.
TYPIS REGIAE VNIVERSITATIS PESTANAE

1 8 0 3.

1. kép: A Hegyalja-Ismertetés „anyaművének”, a Zemplén helyrajzi-politikai ismertetésének a címlapja (1803)

Az a tény, hogy a *Hegyalja-Ismeretetés* egy megyeismertetésből vált ki, egy másik problémát is maga után vont, mégpedig Hegyalja területével kapcsolatban. A borvidék a kora újkorban már egy közjogilag is létező terület volt, még ha bizonyos települések esetében sokáig nem is volt egyértelmű, hogy beletartoznak-e. E terület neve hivatalosan Hegyalja volt, latinul a *Submontanus* jelző jelölte. Magát a bort, amely erről a területről származott, „tokajiként” emlegették leginkább – főleg külföldön –, és ennek nyomán a 18. századtól Hegyaljára kezdtek Tokajjal kapcsolatos neveket is használni (pl. *Tokajer Wein-Gebürg*). Ma elsősorban Tokaj-Hegyaljaként emlegetik a területet, ami már csak a félreértések elkerülése végett is üdvös dolog; ám Szirmay és kora számára Hegyalja volt az elsődleges név, és e tanulmány is ezt a terminológiát követi. Hegyalja területének rögzítésében leginkább az 1737-es királyi leirat volt a meghatározó; a későbbi vármegyei rendelkezések is elsősorban ennek településlistáját vették alapul, és az „ingatag” helyzetű, végül 1737-ben kiszoruló települések (elsősorban Szerencs) a 18. század folyamán hiába kérvényezték visszahelyezésüket.⁴⁶ Szirmay korára vonatkozóan tehát ezt az 1737-ben rögzített településlistát vehetjük alapul, márpedig abban benne van három olyan település is, amely a *Hegyalja-Ismeretetés*be nem került bele: Golop, (Abaúj-)Szántó és Horváti. Mivel ezek nem Zemplén, hanem Abaúj megyei települések voltak,⁴⁷ nem voltak benne a *Zemplén helyrajzi-politikai ismeretetésében*, és túl keveset nyomtak a latban⁴⁸ Szirmay számára ahhoz, hogy róluk új fejezeteket írjon, s így a *Hegyalja-Ismeretetés*be minden hegyaljai település bekerüljön. Talán éppen azért, hogy ne érhesse szó a ház elejét a kimaradók felől, Szirmay ezt a címet adta a művének: „Zemplén vármegye bortermő hegyeinek és helyeinek... ismeretése”, vagyis a megye borvidék részét és nem egész Hegyalját jelöli meg a mű tárgyaként (a megye hangoztatása a címben természetesen összefügg a szóban forgó Szirmay-művek keletkezésének egész, fent ismertetett kontextusával is). Ám ettől még egyértelmű, hogy az egész borvidék sajátosságairól szólnak az általános leírások, és a *Praefatio*ban már maga a szerző is így fogalmaz: „azoknak a bortermő hegyeknek és helyeknek az ismeretését, amelyek a tokajiak, avagy amiként hívják őket, a hegyaljaiak⁴⁹ osztályába tartoznak, közzéteszem.” Itt tehát már gyakorlatilag kimondja a szerző, hogy a közjogi értelemben vett Hegyaljáról lenne szó művében. Ellentmondás van tehát a cím és a *Praefatio* témamegjelölése között, a három település bevonása elvárható is lett volna, meg nem is. A bizonyos értelemben kimaradó települések súlya és aránya nem olyan nagy, hogy ne lehessen kissé leegyszerűsítve Hegyalja-ismeretesként gondolni a műre, de azért a három település lakói – akik éppoly büszkék borukra, mint a többi hegyaljai – nem örülhettek túlságosan, ha fellapozták a kis nyomtatványt. (Bent maradt viszont a helyrajzi részben – tehát elvileg, a kisebb mű címe szerint most már a „zempléni bortermő helyek” között – két olyan kisebb, akkor még önálló település, amely nem volt híres boráról, nem tartozott Hegyaljához, csak

⁴⁶ Hegyalja területi problémáira a kora újkorban lásd BODÓ 1979, 485–486.

⁴⁷ Pontosabban Golop esetében Felsőgolop tartozott egyértelműen Abaújhoz.

⁴⁸ Nem valószínű, hogy egyszerű figyelmetlenségről lett volna szó Szirmay részéről.

⁴⁹ A latin eredeti a magyar és latin nevet is megadja: „sive (uti vocant) Hegyallensium, seu Submontanorum...”

szorosan egy hegyaljai település mellett feküdt: Petrahó – ma Sárospatak része – és Nagytoronya, amelyet Kistoronyával együtt tárgyal Szirmay.)

Minden szerkesztési és tartalmi hiányosság, illetve átfedés ellenére a *Hegyalja-Ismertetés* önálló értékű mű, és ezt főleg annak fényében kell hangsúlyoznunk, hogy az eddigi szakirodalom alig említette meg a könyvet, az mintegy „eltűnt” a nagyobb *Notitiák* mögött. A kisebb módosításokon, hozzáadott elemeken túl két hosszú és jelentős szövegrészletet is tartalmaz, s így már valóban körüljárja a szőlőművelés témáját. Egyébként is, a Zemplént vagy Hegyalját részletesen tárgyaló művek közül ez volt az első, amely nyomtatásban is megjelent, s az érdeklődők már a 18. század végén minden korábbinál több ismeretet meríthettek belőle a hegyaljai települések jelenéről és múltjáról, illetve a régió bizonyos természetrajzi és szőlészeti-borászati kérdéseiről is.

II. A *Hegyalja-Ismertetés* szerkezete és topográfiai-földrajztudományi kontextusa: Bél Mátyás nyomában

Nem meglepő, ha egy 18. századi magyarországi topográfiai mű későbbi vizsgálója hamar rábukkan Bél Mátyás (1684–1749) hatásának nyomaira. A hazai történettudomány, de még inkább a földrajz kibontakozásában úttörő jelentősége volt a pozsonyi evangélikus líceum rektorának, majd a város lelkészének; Szirmay nem az egyetlen a 18. században, aki a művével ennek a polihisztor óriásnak a vállán állt. Halléból hazatérve – ahol legelsősorban August Francke előadásai hatottak rá – Bél tulajdonképpen a protestáns államismereti iskolát akarta Magyarországon is meghonosítani hatalmas vállalkozásával, Magyarország teljes történeti és földrajzi leírásával. Különböző tervek után 1723-ban nyomtatásban megjelent a nagy műegyüttes *Prodromusa*, amely szó szerint is „előfutárt” jelent.⁵⁰ Ebben egyrészt már elkészült fejezetek vagy azok tervezetei voltak; többek közt egy háromoldalas szinopszis – *De Vineis et Vino Hungariae*⁵¹ – éppen a magyarországi borok jelentőségét emelte ki, név szerint megnevezve és első helyen említve több hegyaljai települést. Másrészt kiderül a *Prodromus*-ból az eredeti, gigantikus terv: az első rész a régi, államalapítás előtti Magyarországról (*Hungaria antiqua*) szólt volna, hunokat és avarokat is beleértve, míg a második rész írta le az új Magyarországot (*Hungaria nova*) úgy, hogy egy történelmi, egy geográfiai (benne a vármegyeleírásokkal) és egy természetrajzi könyvből állt volna.⁵²

⁵⁰ BÉL 1723a.

⁵¹ BÉL 1723.

⁵² Bél vállalkozásának történetét és kéziratait részletesen tárgyalja TÓTH 2007.

2. kép: Bél Mátyás (Johann Jakob Haid rézmetszete)

Bél alaposan kidolgozta az anyaggyűjtés módszereit, és segítők egész hálózatát szervezte meg – családtagokból, tanítványokból, helyi erőkből mindenféle társadalmi osztályból –, hogy minden helyszínről megbízható adatokat, értesüléseket szerezzen. Nagyon fontos szerepet töltött be fizetett adatgyűjtője, Matolai János. Az adatgyűjtést mind a vármegyék, mind az udvar gyanakvó szemmel nézte, de utóbb sikerült kivívni legalább a kormányzat támogatását (az ország újjáépítésének feladatához is jól illett Bél terve); a kancellária felügyelte a munkát, és azt is előírta, hogy a kéziratokat az egyes vármegyék bírálják el és egészítsék ki adatokkal. Végül az egész vállalkozásból csak négy kötet jelent meg Bél életében, a Dunán inneni kerület kilenc vármegyéjének leírása a *Notitia Hungariae novae historico-geographica* („Az új Magyarország történeti-földrajzi ismertetése”) részeként, 1735 és 1742 között (és még egy posztumusz kötet Moson leírásával). A többi vármegyeleírás, mint ahogy rengeteg már elkészült történelmi és természetrajzi rész is, kéziratban maradt, és ezek különböző csoportokra oszthatók aszerint, hogy milyen fázisban maradtak, átesett-e kancelláriai, illetve megyei ellenőrzésen az adott megyeleírás (Tóth Gergely ez alapján összesen 6 csoportot állapít meg).⁵³ Ami Zemplén leírását illeti, ez a kézirat éppen a vármegyén akadt fenn: 1736-ban Bél a Helytartótanácsra keresztül elküldte a vármegyének, de az először kifogásokat fogalmazott meg „magánszemélyek jogait” (valószínűleg birtokviszonyokat) illetően, majd a sürgetések ellenére nem foglalkozott tovább vele.⁵⁴ A művet a vármegyeleírások kritikaikiadás-sorozatának részeként nemrég adta ki Tóth Gergely és kollégái,⁵⁵ és e kutatásból az is kiderül, hogy az anyagot kisebbrészt Dobay Székely Sámuel, nagyjából Bél általában is legfontosabb segítője, Matolai János állította össze: az a Matolai, aki 1744-ben külön művet adott ki a tokaji borról (1732-ben tartózkodhatott Zemplénben a kért adatgyűjtés és a borvidék tanulmányozása végett).⁵⁶

Bél és segítők csapata életműve nemcsak a tényanyag szempontjából járult hozzá százada tudományához, legalább ennyire fontosak a polihisztor módszertani újításai. Egyebek mellett bővítette a szóba jöhető források körét, és nyugati mintát követve Bél már gyakorolt forráskritikát, ha kezdetlegesen is; az anyag feldolgozásában pedig az addig Magyarországon egyeduralgó kronológiai elvet felváltotta a topográfiai és tematikus elv. Az ország leírásában a vármegyék szerinti felosztás elsősorban a vármegyéknek a politikai-társadalmi életben, rendi világban játszott kiemelkedő szerepének köszönhető. Az egyes megyeleírásoknak jól látható szerkezete van: az „általános rész” (*pars generalis*) első „tagja” (*membrum*) a megye természetrajzát, második tagja

⁵³ Tóth 2007, I, 160–163. Egy-egy kéziratosa megyeleírás részben vagy egészben már megjelent a 18. század közepe óta, de az összefüggő és kritikai igényű kiadássorozat csak az utóbbi évtizedben indult meg Tóth Gergely vezetésével; mindezen kiadások adatai megtalálhatók a legutóbbi, 2018-as kiadásnak (Tóth et al., kiad., Bél, 2018) a bibliográfiájában.

⁵⁴ Tóth et al., kiad., Bél, 2018, 97–104.

⁵⁵ Maga Zemplén megye leírása e kiadás 95–229. oldalán található.

⁵⁶ Tóth et al., kiad., Bél, 2018, 97–100.

a „politikai”⁵⁷ viszonyait (a lakosság főbb csoportjai, főbb tisztségviselők stb.) tárgyalja; a *pars specialis* járasonként taglalja a megyét, leírva minden járásban a városokat, várakat, végül a falvakat, kisebb helységeket (mindezeket igen sok történelmi adattal).

A megyeleírásnak azt a kéziratát, amely alapján a 2018-as kritikai kiadás is készült, és amelyet az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár őriz,⁵⁸ a kézírás alapján Matolai írta, Bél csak itt-ott javított bele. Bél tisztázata, amelyet elküldött a vármegyének, nem maradt fenn.⁵⁹ Logikusan feltételezte a korábbi kutatás, hogy a Bél megyeleírását is felhasználó Szirmay mint a megyei levéltár gondozója találhatta meg és porolhatta le ezt a vármegyének évtizedekkel azelőtt eljuttatott kéziratot.⁶⁰ Mégsem így volt, legalábbis ha meg is találta a kéziratot Szirmay, nem azt használta munkája során.

Az OSZK őriz egy, a kutatásban eddig figyelembe nem vett kéziratot Szirmay hagyatékából, Fol. Lat. 274 jelzet alatt. Ez egy pontos másolat Bél művének Matolai-féle kéziratáról, amely Szirmay idején is Esztergomban volt. Mint a másolat Szirmay kezével írt címlapján olvasható, ő maga gondoskodott róla, hogy a főszékesegyházi könyvtár kiadatlan kéziratát „lemásolják, szirmai Szirmay Antal költségére és használatára; Pesten, 1793-ban.”⁶¹ A másolatot lezáró bejegyzésből a másolat leellenőrzésének, átvételének pontos dátuma is kiderül: március 25.⁶² A másolat szövege megegyezik a Matolai-féle kéziratéval, mindössze a számozás és sorrend, illetve a fejezetek eleji *Oppidum*-jelölések tekintetében van néhol különbség. Ez abból adódik, hogy Matolai nem követte szorosán a Bél által előírt rendszert, a települések meghatározott sorrendjét, a kisebb és nagyobb települések külön blokkokba való elkülönítését a leírásban, ezért Bél javításokat tett a kéziratban, helyenként átszámozva azt, és/vagy megtűzdelve a település minősítését (pl. *Opp.*) jelölő szavakkal. Szirmay másolója igyekezett Bél jelöléseit figyelembe venni, ezért más néha a települések számozása és sorrendje. A főszöveg maga azonos, viszont egy-két szöveghelyhez Szirmay megjegyzéseket, betoldásokat fűzött a margón, és ez utóbbiak közül legalább kettő kétséget kizáróan bizonyítja, hogy Szirmay ezt a kéziratot használta munkája során. Szegi dűlőit például így írja le Bél, pontosabban Matolai, és így egészíti ki Szirmay:

„... versus amnem Poklos, tum Nészpest [*beszúrva a margón*: Göböly, Lapis, Chirke, Czigány, Aranyos] seu Mézpest, reductior versus Bénye [...] Neque Poklos multum decedit, tametsi qui nominantur Hoszsumasly, Varjas, Hatalos, inferioris sint sortis.”⁶³

⁵⁷ A *Politica* a szó eredetének megfelelően (*polisz*) elsősorban az államra és közigazgatásra vonatkozott abban a korban, nem annyira a mai értelemben vett politikára.

⁵⁸ Hist. I. fff [1.] jelzet alatt.

⁵⁹ TÓTH et al., kiad., Bél, 2018, 97–100.

⁶⁰ Ifjabb Barta János is ezt feltételezte (BARTA 2010, 125), valamint Orosz István is (OROSZ 2020, 203).

⁶¹ *Zempléniensis Comitatus notitia historica, politica per Mathiam Belium anno 1732. [...] conscripta, sed inedita. Ex autographo in bibliotheca cardinalis principis Josephi a Batthyán repository describi procurata, sumptibus et usibus Antonii Szirmay de Szirma. Pesthini, anno 1793.*

⁶² 404. o.: „Collatae cum MSS. Beliano, in Bibliotheca Cardin[alis] Primatis, Principis Josephi a Batthyán praestante. Pesthini 25. Martii Anno 1793. Per Antonium Szirmay de Szirma...”

⁶³ Fol. Lat. 274, 189. o.

Szirmay megyeleírásában pedig – s így a *Hegyalja-Ismertetésben* – ennek a passzusnak a több dűlőnévvel kiegészített, de rövidebben összefoglalt verzióját olvashatjuk:

„Colles vitiferi praestantissimo fructu supereminet praedio, vocanturque: Somos, Poklos, Mézpest, Göboly, Lapis, Csirke, Czigány, Aranyos, Hoszsúzmály, Varjas, et Hatalos.”⁶⁴

Talán nem szükséges tovább bizonygatni, hogy ez a kézirat volt Szirmay asztalán. E kéziratnak a szóban forgó Szirmay-művek keletkezéstörténete szempontjából és nem a szövegvariánsok szempontjából van jelentősége.⁶⁵ A továbbiakban az egyszerűség kedvéért Bél Mátyás kézirataként vagy műveként fogok utalni a megyeleírásra, bár voltaképpen egyrészt egy döntően Matolaitól származó és Bél által itt-ott javított kézirat, másrészt ennek Szirmay embere által pontosan lemásolt és Szirmay által pár helyen annotált változata van a kezünkben, miközben a Bél Mátyás által írt tisztázat nem maradt fenn.

Ifjabb Barta János már elkezdte feltárni az összefüggéseket Szirmay és Bél Zemplén-leírásai között;⁶⁶ mivel Szirmay *Hegyalja-Ismertetése*, mint láttuk, a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetéséből* vált ki, várható, hogy az utóbbiról alkotott értékelés a kisebb műre is vonatkoztatható, legfeljebb az arányok különböznek. Vizsgáljuk most tovább a Bél–Szirmay összefüggések kérdését, a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetése* azon részeire fókuszálva, amelyek a *Hegyalja-Ismertetésben* is szerepelnek. Mint Barta röviden megállapítja, Bél kéziratának már a szerkezete is mintaként szolgált Szirmay számára.⁶⁷ Hozzátehetjük, már a cím is azonnal Bél művére emlékezteti az olvasót: *Notitia... historico-geographica... szavak állnak az egyes Bél-kötetek címlapján, és Szirmay kétféle megyeleírásának, valamint Hegyalja-ismertetésének a címei is a Notitia szóval, sőt két esetben Notitia historica-val kezdődnek. A Zemplén helyrajzi-politikai ismertetése megyeleírásának szerkezete, ami a főbb egységeket illeti, ugyanaz, mint Bél megyeleírásáé: természetrajz (hegyek, folyók stb.); a megye lakossága, főbb tisztségviselői, családjai; végül az egyes települések leírása. Az arányok különböznek: egyes részeket rövidebben, másokat hosszabban (ez a gyakoribb) tárgyal Szirmay, sőt, bizonyos témákat egészen mellőz, viszont újakat von be. A hegyek után nem a folyók, majd az állat- és növényvilág következik, mint Bél művében, hanem a borvidék sajátosságait tárgyaló részt találunk (ezt a szempontot tehát már a Hegyalja-ismertetés kiválása előtt a nagyobb megyeleírás is kiemelte); a nemesi családokat, tisztviseleket sokkal hosszabban tárgyalja Szirmay, az egyes települések leírásában pedig*

⁶⁴ SZIRMAY 1803, 178; SZIRMAY 1798, 117. Lásd még Sárospatak leírásában a Megyer dűlőnél egy-egy kiegészítést Somlyóról és a „Fejedelem kútjáról”: Fol Lat. 274, 105. o., illetve SZIRMAY 1803, 221.

⁶⁵ A 2018-as kiadás ezt a Fol. Lat. 274-et nem, csak egy másik másolatot ismer (lásd a kéziratokról TÓTH et al., kiad., Bél, 2018, 97–104), de ennek nincs jelentősége a kiadás szövege szempontjából, amely amúgy is – joggal – szorosan Matolai eredeti szövegéhez igazodik. A továbbiakban is e 2018-as kiadás oldalszámait szerint hivatkozunk Bél / Matolai művére.

⁶⁶ BARTA 2010.

⁶⁷ Ibid., 124.

hangsúlyos, viszonylag terjedelmes és jól elkülöníthető részként szerepel a történelmi adatok, események taglalása; általában a történelmi részek következetes beiktatása a legfőbb különbség Bél, pontosabban Matolai megyeleírásához képest (utóbbinak nem volt erőssége a helytörténelmi visszatekintések kidolgozása). Formailag Szirmay megyeleírása nem különül *generalis* és *specialis* részekre, azon belül pedig *membrumokra*, mint Bél leírása, hanem egyszerűen egymás után következnek a „§” jellel jelölt számított fejezetek.⁶⁸ Bél művében az egyes járásokon belül alapesetben szigorú rendben következne egymás után a várak, városok, majd falvak leírása; de a Zemplén-leírás, és azon belül is a *Processus Submontanusé* (Hegyaljai járás) éppen hogy nem sikerült ilyen rendszerezettre – mint láttuk, valószínűleg az anyagot összeállító Matolai kevésbé rendszeres szemlélete miatt⁶⁹ –, szimplán egymás után következnek a települések csakúgy, mint később Szirmaynál (aki a települések sorrendjében más logikát követ). Amikor Szirmay a saját megyeleírásából kivonta a Hegyaljával kapcsolatos részeket, létrehozva a *Hegyalja-Ismeretést*, ennek a kisebb műnek a két fő része – a hegyek és szőlészeti-borászati rész, illetve az egyes hegyaljai települések leírása – tulajdonképpen még mindig tükrözi a leírás eredeti Bél Mátyás-i alapelvét, a *pars generalis* és *pars specialis* egymásra következését.

A makroszerkezet után térjünk rá a mikroszerkezetre: hogyan épül fel egy-egy település leírása a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetésében*, így tehát a *Hegyalja-ismertetésben* is? A település nevének magyarázata után a terület általános leírása következik: a határ (szántók, legelők stb., akár pontosan megadva a terület nagyságát), a lakosság nemzetiség és vallás szerint, főbb nevezetességek és intézmények. Ezután egy történelmi rész mutatja be a település történetét, és ezzel összefüggésben a terület múlt- és jelenbeli birtokosait; az összegyűjtött adatokat, eseményeket *annales-szerűen*, kronológiai rendben tálalja. Végül a hegyaljai települések esetében a szőlőtermő dűlők felsorolása következik, és adott esetben a város kiváltságai, vásárai, pecsétje. Kisebb települések esetén a történelmi rész lehet akár csak néhány esemény, a jelentősebbeknél viszont (Tokaj, Kis- és Nagypatak, Sátoraljaújhely) számos oldalt kitehet, és magába foglalhatja múltbeli és jelenlegi tisztségviselők, egyházi vezetők listáit, várak, szerzetesrendek és egyéb intézmények részletesebb bemutatását. Ha a történelmi részeket nem számítjuk, jól látható a Bél Mátyás-i minta az egyes települések leírásában is: Bél is a név magyarázatával kezdi, röviden leírja a területet (ő nem nyújt számbeli adatokat) és a lakosokat nemzetiség és vallás szerint, valamiképpen szerepelnek a főbb birtokosok, nevezetességek és intézmények, illetve a dűlők, végül nemegyszer a város kiváltságai, pecsétje. A történelmi múlt változó mértékben van jelen a Bél Mátyás-i leírásokban, attól is függően, hogy melyik „fejlődési fázisig” jutott el a segítőktől eredő kézirat Zemplén esetében igencsak elakadt a megyeleírás történelmi irányú kidolgozása. A kézirat inkább csak a nagyobb települések történetére tér ki, akkor is jóval kevesebb adattal, mint Szirmay; ha a településhez tartozik

⁶⁸ Szirmaynál így az sem tűnik ki, hogy melyik település melyik járásba tartozik.

⁶⁹ Tóth et al., kiad., Bél, 2018, 99.

vár – mint Tokaj esetében –, a várost és várat általában külön tárgyalja, de egyik rész sem válik nagyszágrendileg terjedelmesebbé a falvak leírásánál.⁷⁰

A szerkezeti hasonlóságoknál kényesebb kérdés a konkrét, szövegszerű egyezéseké. Barta általánosságban megállapítja, hogy viszonylag sok a szövegszerű hasonlóság a két megyeleírás közt, akár mondatok szintjén is, de elemzése⁷¹ összességében kisebb mértékű átvételt mutat ki, mint amennyire valójában használta Szirmay a kéziratot. Nézzük most meg közelebbről, csak a megyeleírásban és a *Hegyalja-Ismertetés*-ben egyaránt szereplő részeket. Ha Szirmay művének első egységét, a hegyek leírását (1–10. §) összevetjük Bél megyeleírásának megfelelő részével,⁷² azonnal szembevetünk, hogy Szirmay részben kivonatolta, röviden összefoglalta, részben szó szerint, akár több mondatra terjedően átvette Bél szövegét.⁷³ Ezt az alapszöveget aztán itt-ott kedve szerint kibővítette: az 1. fejezetben például beilleszt egy idézetet Anonymustól, és a Tokaj-hegy „Kopasz-teteje” kapcsán megemlíti egy boszorkánypert; a 3. fejezet, amely a tokaji föld kincseiről szóló levelet közli, teljes egészében Szirmay „betoldása”; a 10. fejezetben pedig, a távolabbi hegyek kapcsán a korábbiaknál rövidebben foglalja össze a Bél szövegében olvasottakat.

A szöveztani rész (11–33. §) a Bél Mátyás-i kéziratától alapvetően függetlennek tűnik.⁷⁴ A helyrajzi rész (34–54. §) esetében viszont nem áll meg Barta állítása, miszerint a települések leírása „véggépp elszakad a Bél féle *Notitiától*”.⁷⁵ Az valóban nem fordul elő, hogy többmondatos részeket átemel Bél településleírásaiból, de azért számos alapvető adatot átvesz oly módon, hogy vagy a felsorolt elemek (pl. felekezetek, források, dűlők) sorrendjéből, vagy az azonos tényeket tartalmazó mondatok hasonlóságaiból látszik, hogy Bél kézirat volt Szirmay forrása (önmagában az adatok hasonlósága persze még nem perdöntő, így itt csak a biztosan Bél-től átemelt elemekre hozok példákat). Vegyük példaként a Bodrogkeresztúr ismertetéseiben szereplő szoros hasonlóságokat. A szabad (feudális terhektől mentes) udvarházakkal rendelkező családokat így sorolja fel a két szerző:

⁷⁰ Általánosságban egyébként jellemző, hogy maga Bél Mátyás gyakran hosszú történeti áttekintéseket, intézmények bemutatását „zsúfolja bele” egy egy település leírásába: erre a legjobb példa Pozsony, amelynek „leírása” országos jelentőségű történelmi eseményekre és intézményekre való hosszú kitérések miatt válik rendkívül terjedelmessé (BÉL 1735–49, I.).

⁷¹ BARTA 2010, különösen 124–126.

⁷² TÓTH et al., kiad., Bél, 2018, 115–118 (5. §).

⁷³ Vesd össze például a *Hegyalja-Ismertetés*nek már a legelső mondatát (a nyomtatványban 5. o.) Bél kéziratának megfelelő részével (115. o.): „Montium viniferorum in hac regione, immo tota fere Europa facile princeps est decantatissimus ille per universum terrarum orbem, Mons Tokaj. Accepit is nomen a Tokaj castro, seu oppido eius nominis, quod ei subest ab ortu, tametsi iure meliori dici posset Tarczaliensis, ab oppido Tarczal...”

⁷⁴ Lehetséges kapcsolatokról egy-két helyen lásd még lent, IV. 1.

⁷⁵ BARTA 2010, 126.

<p><i>Bél:</i> „Curiarum certe circiter XVI sunt, in quibus C. Aspermont, Teleki, baro item Sennyei, et nobiles Patai, Josa, Ketzer, Bagosi, Garai, Besenyei, Döri, Kadas, Fai, Schneider, Glatzinger, praecipuas possident.”⁷⁶</p>	<p><i>Szirmay:</i> „Sunt tamen & liberae Curiae Comitibus Teleky, Sennyey, Döry, & Nobilibus Patay, Josa, Keczer, Bagossy, Bessenyei, Kádas, Fáy, Schneider, Glaczinger, & Curia Garaiana dicta.”⁷⁷</p>
--	--

A nevek sorrendje nagyon hasonló, Szirmay mindössze a Döry családot tette előrébb, a grófok közé, a Garaiakat pedig, udvarházuk „szabadságát” elbizonytalanító kontextusban, a sor végére (az Aspremontokat még korábban részletesen tárgyalta Szirmay); ezek a módosítások nyilván az azóta történt változásokat tükrözik. S ha e nemesi családoknál Bélt vette alapul, nyilván a mellette szereplő közlésben, a város kiváltságait biztosító császárok említésekor is Bél lehetett a kiindulópont, csak éppen itt másképp fogalmaz Szirmay, nincsenek konkrét átfedésben levő szövegrészek.⁷⁸ Kicsit lejjebb a dűlőknek ilyen felsorolásait olvashatjuk:

<p><i>Bél:</i> „Viniferi colles recedunt ad occasum et septemtrionem, pauci illi, et non parva parte deserti. Meliores vocantur <i>Csokamál</i>, <i>Sajgo</i>, et <i>Kakas</i>, quippe quorum fructus maturus vini <i>Tokaiensis</i> classem mediocrem exaequat saepe; neque contemnendus erit, qui in <i>Kövágo</i> gignitur, atque <i>Meszelató</i>, sed vilissimi sunt in <i>Ujhegy</i>, et <i>Henye</i>.”⁷⁹</p>	<p><i>Szirmay:</i> „Colles vitiferos habet 1mae Classis, Csóka-mál, Sajgó, Kakas, Kö-vágo, Meszsze-látó, Ujhegy, & Henye.”⁸⁰</p>
--	---

A nevek sorrendje alapján itt is egyértelmű, hogy bár máshonnan is nyilván tudhatta a dűlőket Szirmay, itt konkrétan Bélt követte, egyúttal igen erőteljesen le is egy-

⁷⁶ TÓTH et al., kiad., Bél, 2018, 165.

⁷⁷ SZIRMAY 1803, 176.; SZIRMAY 1798, 113.

⁷⁸ Cf. TÓTH et al., kiad., Bél, 2018, 165: „coacti erant, exemplo Tokaiensium” stb., illetve SZIRMAY 1803, 176 és SZIRMAY 1798,113: „Privilegiis paribus cum Tokaino Oppidum” stb.

⁷⁹ TÓTH et al., kiad., Bél, 2018, 166.

⁸⁰ SZIRMAY 1803, 176; SZIRMAY 1798, 113 (ez utóbbiban „Sajgó” helyett „Sajgó”).

szerűsítette a szöveget (nem biztos, hogy személyes meggyőződésből) azzal, hogy a Bél-kéziratban még minőségileg széles spektrumban szereplő dűlők nála már mind „első osztályúak”.

A felhozott szöveghelyek tipikus példái annak, milyen módokon használta fel Szirmay Bél szövegét: kiindulópont volt számára, adatokat merített belőle, és meg-
esett, hogy az adatokkal együtt nagyobb, fél- vagy egymondatnyi szövegdarabok is átkerültek. Ám Bél (és persze mások) adatait alapvetően a saját megfogalmazásában és a saját koncepciója szerint használja Szirmay; például leegyszerűsítve összefoglal (mint a legutóbbi bodrogkeresztúri példából látható), vagy – jóval gyakrabban – bő-
vít, kiegészít (lásd a Fol Lat. 274. ismertetésénél említett esetet). Bár további példák is felhozhatók a helyrajzi részből Bél-szövegrészek (legfeljebb egy-két mondat) szó szerinti és hivatkozás nélküli átvételére,⁸¹ inkább az a jellemző, hogy a másoktól nyert információt a saját szavaival építi be a szövegegyüttesbe.

Összefoglalóan úgy fogalmazhatunk, hogy a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetése*, s így közvetve a *Hegyalja-Ismertetés* írásakor Bél megyeleírása jelentette a kiindulópontot, ő adta azt a vázat, amelyre Szirmay felfűzhetette a máshonnan vett elemeket is; az egyes településleírások, még amikor hosszúra nyúlnak is és csak máshonnan vett adatokat tartalmaznak, a Bél Mátyástól örökölt struktúrába ágyazódnak bele. Mint láthattuk, ténylegesen Szirmay tulajdonában volt a megyeleírás egy másolata, így bármikor elővehette. A *Hegyalja-Ismertetés*nek egyedül a szövegszerkezeti része az, amely gyakorlatilag független Béltől, amúgy makroszerkezeti szinten is az ő megyeleírása a minta, és mikroszerkezeti szinten is, ami a földrajzi-helyrajzi részeket illeti. *Szöveg-szintű* egyezés a hegyek ismertetése esetében, az első tíz kis fejezetben nagymértékű, a helyrajzi részben ritka. Ha a terjedelem szempontjából vizsgáljuk a kérdést, a Béltől átvett összefüggő szövegrészek aránya elenyésző a *Hegyalja-Ismertetés* egészéhez képest, már csak azért is, mert éppen a szövegszerkezeti rész, illetve a helyleírásokon belüli krónikaegységek nyúlnak hosszúra. Ettől még tény, hogy – mint már Barta és Orosz is megállapította a nagyobb megyeleírás vonatkozásában – vannak ilyen hivatkozás nélküli átvételek; ennek problémájára alább, a történeti források tárgyalásánál még visszatérünk. Előrebocsátom azonban, hogy egyrészt a *Hegyalja-Ismertetés* szövegének valóban csak egy kis része származik szó szerinti vagy tartalmi értelemben Béltől, másrészt természetesen ezeket az átvételeket is másképp ítélték meg abban a korban, mint ma. Magát Bél Mátyást mint forrását Szirmay többször említi a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetésében*, (*Mathias*) *Bel*, *Belius* vagy *Bellius* néven. Tokaj város neve például összefügg a Tisza és Bodrog összefolyásával, „Bél Mátyás innen eredezteteti” – mondja Szirmay, aki ezután gyakorlatilag idéz is egy pár soros részt Bél kézirataiból.⁸² Azt nem mondja meg, Bélnek melyik művéről van szó, és érdekes módon máshol

⁸¹ Lásd pl. egy hegy és várrom leírását a kisfaludi fejezet végén (TÓTH et al., kiad., Bél, 2018, 166, és SZIRMAY 1803, 178, ill. SZIRMAY 1798, 116); vagy erdőbényei templomok leírását (TÓTH et al., kiad., Bél, 2018, 147, és SZIRMAY 1803, 155–156, ill. SZIRMAY 1798, 126).

⁸² SZIRMAY 1803, 132, ill. SZIRMAY 1798, 63–64; cf. TÓTH et al., kiad., Bél, 2018, 161.

sincs utalás erre a Zemplén-leírásra,⁸³ miközben Bél több más kiadott művét és kéziratát konkrétan említi Szirmay a saját Zemplén-leírásában.

Ha Zemplén megye leírója Bél Mátyás, illetve Matolai fél évszázaddal korábbi megyeleírására támaszkodik, abban sok erény mellett sok hibalehetőség is benne rejlik, ha a szerző nem vigyáz; erre már a korábbi elemzők is figyelmeztettek olyan szövegrészek kapcsán, amelyek amúgy a *Hegyalja-Ismertetés*ben is szerepelnek, s így azokat itt is érdemes felidézni. Egyrészt előfordul, hogy a Bél-féle kézirat keletkezése (valószínűleg 1732) óta megváltoztak a körülmények az adott helyen, ám Szirmay új adat híján átveszi Bél elavult közlését: például azt, hogy a varannói és homonnai hegyek környékén szőlőművelés is folyt, miközben valójában felhagytak ezzel a 18. század végére.⁸⁴ Másrészt Bél, illetve Matolai sem volt tévedhetetlen, ők is gyűjthettek valótlan vagy pontatlan adatokat, és ismerünk példát arra, hogy Szirmay átvett ilyen hibás adatot: a Mád városon keresztülfolyó patak neve Bócs-ere volt, nem pedig „Bécs-ere”, amelyet Bél kéziratában és ennek nyomán Szirmaynál is olvashatunk.⁸⁵ Ezek azonban inkább kivételes esetek, jellemzőbb az, hogy Szirmay vagy megőrzi a saját korára is érvényes információt, vagy felfrissíti azt, leginkább pedig kibővíti, máshonnan is gyűjt. Ez nem csak a múlt tényeire vonatkozik: A *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetésének*, illetve a *Hegyalja-Ismertetésnek* a legfőbb újdonsága a helytörténeti adatok bőséges közlése, de a jelenkori földrajzra-helyrajzra vonatkozó részek is valamennyivel részletesebbek, mint Bél leírásaié: hogy csak egy példát említsünk, felhasználásra kerülnek a század második felében történt felmérések (urbárium, népszámlálás) adatai.⁸⁶ Ha pedig azt nézzük, hogy nyomtatásban mi jelent meg Zemplén megyéről és Hegyaljáról a 18. század végéig (tehát mintegy érdemnek tekintjük többek közt a Bél-féle kézirat sok megfigyelésének hozzáférhetővé tételét), még kedvezőbb színben tűnnek fel Szirmay művei. Nem könnyű szétválasztani a 18. század földrajzi és történeti szakirodalmát – éppen Bél Mátyás nyomán kapcsolódott gyakran össze a kettő –, de ha egy pillantást vetünk a század főbb, Zemplént is érintő, részben vagy egészben földrajzi-helyrajzi műveire, láthatjuk, hogy mennyiségileg is jelentős előrelépést jelent a két Szirmay-nyomtatvány, és módszertanilag sem marad el a kor színvonalától.

Bél Mátyás nyomán, nemegyszer a polihisztor és segítői által gyűjtött anyagot felhasználva bontakozik ki Magyarországon a tudományos földrajzi irodalom.⁸⁷ A század folyamán egyre sűrűbben jelennek meg nyomtatásban különböző országleírások, és mivel e leírások alapvető egysége a vármegye (Bél nyomán, de a vármegye általános jelentősége és a célközönség miatt is), Zemplén és azon belül Hegyalja is szerepel

⁸³ E sorok írója legalábbis nem talált ilyen utalást. BARTA (2010, 124) említi a Szinnai kő szöveghelyét, mint amelynél „Bél Zemplén leírására (Bellius kéziratára) is található utalást”, ám itt sem konkrétan a Zemplén-leírás van megemlítve, csak annyi, hogy „Matthias Belius in Mss. et Kaprinay Dipl. Tom. 1. pag. 78.” (SZIRMAY 1803, 29).

⁸⁴ BARTA 2010, 124; SZIRMAY 1798, 13.

⁸⁵ OROSZ 2020, 203; SZIRMAY 1798, 106.

⁸⁶ BARTA 2010, 126; SZIRMAY 1803, 132.

⁸⁷ A század földrajzi irodalmáról áttekintést nyújt FODOR 2006.

ezekben. Tomka-Szászky Jánosnak, Bél tanítványának 1748-ban megjelent *Introductio*ja az első magyarországi földrajzi kézikönyv;⁸⁸ részben az ő közreműködésével jelent meg Bél kéziratai alapján egy teljes Magyarországot leíró *Compendium*, 1753-tól több kiadásban.⁸⁹ Karl Gottlieb von Windischtól németül jelent meg az államismereti iskolára szorosan támaszkodó *Geographie des Königreichs Ungarn*, több kiadásban, 1780-ban már két kötetben;⁹⁰ ugyanő az *Ungrisches Magazin* című folyóiratában (1781–87) is közölt megyeleírásokat. Eme országismertetések érthető módon csak röviden tekintik át Zemplén vármegyét – mint egyiket a sok közül –, illetve Hegyalját.⁹¹ A század végén már részletes, részben vagy egészben geográfiai lexikonok is kezdtek megjelenni, mint Korabinszky J. Mátyástól a *Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon... von Ungarn* 1786-ban,⁹² vagy Vályi Andrástól a földrajzi szempontból jelentősebb „Magyar Országnak Leírása”(1796);⁹³ ezek többek közt helységnévtárként is szolgáltak, ám például Tokajra Vályinál is csak fél oldal jut.⁹⁴ Az országleírásokon túl a 18. századi hegyaljai borvidékről szóló szőlészeti munkák is gyakran áttekintik Hegyalja településeit – e munkákról később lesz szó⁹⁵ –, de rövidebben, mint Szirmay, gyakran csak felsorolásszerűen. Kazinczy Ferencnek van országleírása⁹⁶ és külön egy befejezetlen Zemplén-leírása is (1789); utóbbi éppen Szirmay hagyatékában maradt fenn, az OSZK Fol. Hung. 880 jelzetű kéziratában, olyan dokumentumokkal egybekötve, amelyek a kettejük közti, Zemplénről szóló diskurzust tükrözik (e dokumentumok alapján főleg Kazinczy kért tanácsot, bírálatot Szirmaytól, aki viszont maga is felhasználta a kéziratot⁹⁷). Ez a megyeleírás is (f. 3–44) inkább csak vázlat, és a megírt részek főleg a *politicum*ra vonatkoznak (lakosság, közigazgatás stb.).

Szirmay az egyes földrajzi egységeket, helységeket módszertanilag egyszerűen írja le, sorba véve az egyes elemeket (szántók és legelők, birtokosok, dűlők stb.) egy hozzávetőleges rendben, nem különösebben keresve a mélyebb összefüggéseket – ám nem volt ez másképp a 18. század földrajzi irodalmának más műveiben sem, és nemigen várt el mást a célközönség sem. Az államismereti iskola előrelépést jelentett a forráskritikán túl az ok-okozati összefüggések feltárása és egy holisztikusabb szemléletmód irányába, de amit ténylegesen látunk a 18. század magyarországi földrajzi irodalmában, az inkább a gyűjtött adatok, megfigyelések rendezett közlése, mint mai értelemben vett tudományos feltárás. E tekintetben módszertanilag nemigen

⁸⁸ TOMKA-SZÁSZKY 1748.

⁸⁹ Első kiadás: BÉL 1753.

⁹⁰ WINDISCH 1780.

⁹¹ A *Compendium* legrészletesebb kiadásában (BÉL 1779) például Zemplén megyére húsz oldal jut (201–221. o.); WINDISCH Geográfijának (1780) 2. kötetében tíz oldal a „*Sempliner Gespanschaft*ra” (42–53. o.), benne öt oldal a hegyaljai „*Bezirkre*” (48–52. o.).

⁹² KORABINSZKY 1786.

⁹³ VÁLYI 1796.

⁹⁴ VÁLYI 1796, III., 505.

⁹⁵ Lásd lentebb, IV. 1.

⁹⁶ KAZINCZY 1775.

⁹⁷ Lásd III. 3. c.

láthatunk előrelépést Bél Mátyás után a 18. század végéig.⁹⁸ Hogy milyen földtani viszonyok miatt terem olyan jó szőlő és bor Hegyalján, vagy a települések földrajzi fekvése hogyan függ össze történelmükkel – ezek inkább már a következő századok történészeinek kérdései. Nem véletlen, hogy a modern szakirodalom szűkebb értelemben vett helytörténetírással foglalkozó művei a 19. századtól szokták kezdeni az áttekintést.

III. Szirmay és a 18. századi történetírás. A mű gazdag forrásvilága és a forráskezelés problémái

1. A *Hegyalja-Ismertetés* a 18. századi történetírás kontextusában

Szélesre tágítva a kört Bél Mátyás mint történész körül, vizsgáljuk most meg a *Hegyalja-Ismertetés* történeti részeit általánosságban, illetve ezek kapcsán Szirmayt mint történészt a 18. századi történetírás kontextusában. Ezek a történeti részek – a településleírások nagy részét adó helytörténeti részek (afféle „kiskrónikák”), illetve a hegyaljai szőlőművelés történetére vonatkozó részek (19–20. §, 23–26. §) – először is a hivatkozott források mennyiségével döbentik meg az olvasót. Azon túl, hogy az adatok oroszánrészéhez tartozik valamilyen hivatkozás, ezek igen változatosak is. És nem csak a nyomtatott forrásokból van sok és sokféle – Anonymustól 18. századi történetírókig és tudósokig –, hanem kéziratos és egyéb forrásokból is: kéziratos beszámolók, naplók, népi mondások, feliratok, de mindenekelőtt oklevelek számos levéltárból és gyűjteményből. Természetes módon tolnak fel az olvasóban efféle kérdések: hogy lehet, hogy az inkább csak közmondás- és szólásgyűjteményéről ismert nemesúr ennyi történelmi adatot gyűjtött össze a kor viszonyai közt, egy viszonylag *kis területre* (itt: Hegyaljára) vonatkozóan? Nem lehet, hogy a hivatkozott közlések egy része – talán jó része – nem hiteles, vagy legalábbis más forrásból származik, mint ami meg van adva? Ha viszont összességében egy hiteles és rendesen megírt mű ez a vidék helytörténetírásában mindenképp úttörő ismertetés, miért nem foglalkozott vele érdemben és érdeme szerint a szakirodalom?

A hitelesség kérdését még érdekesebbé teszi az, hogy Szirmayról való *eddig* tudásunk alapján *elvileg* minden szélsőség elképzelhető. Egyrészt ismerjük Szirmay hajlamát a történelmi kutakodásra, levéltárak iránti vonzalmát, és életrajzi adataiból tudunk a megyei tisztségével járó levéltári munkájáról, illetve a sok utazásról is – a környező megyékbe, Pest-Budára, sőt Bécsbe –, amelyek egy ilyen nagyszabású adatgyűjtésnek legalábbis a minimális feltételeit megteremtették. Másrészt Szirmay becsvágyának

⁹⁸ Lásd FODOR 2006, 70–111.

és a múlt eseményeit színező fantáziájának megnyilvánulásaira is ismerünk példákat, és monográfiájában König György oklevél-hamisítással is vádolja, amely bizony a történetírói szakmában a helytelen forráskezelés típusai közül a legsúlyosabb eset: a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetése* 84–86. oldalán, a megye nemes családjait felsoroló részen belül szerepel a Lasztóczy család állítólagos *Divisionáléja* 1339-ből, egy magyar nyelvű (!), archaizáló ortográfiával írt oklevél, amelynek hitelességét már Kazinczy is kétségbe vonta.⁹⁹ Valójában nem egyértelmű, hogy Szirmay volt a hamisító, lehetett például egy Lasztóczy is még korábban; mindenesetre talán épp ez az eset, vagy egyéb, vélt vagy valós helytelen hivatkozások vették el a modern kutatók kedvét attól, hogy Szirmay történetírói oldalát komolyan szemügyre vegyék, s ehhez párosulhatott az az irdatlan munka, amelyet a rengeteg hivatkozás egyenkénti ellenőrzése jelentene (még az internet korában is). Ám egyetlen esetleges hamisításból (amelyet König is elszigetelt esetnek mond¹⁰⁰) semmiképp sem lehet általánosító következtetéseket levonni, és a három Zemplénnel kapcsolatos nyomtatvány – s akár a szerző más történeti művei – valóban olyan súlyúak, hogy érdemes őket történeti szemmel megvizsgálni, akár azért, hogy Szirmay (hely)történetírói szerepéről pontosabb képet kapjunk, akár azért, mert az első körben hitelesnek bizonyuló adatokat általában is felhasználhatja a történettudomány. S nemcsak érdemes, de elvileg lehetséges is vizsgálni a hivatkozások jelentős részét, legalább egy olyan kisebb egységét, mint a *Hegyalja-Ismertetés*, amely viszont a nagyobb Zemplén-ismertetések mögötti történetírói attitűdöt is tükrözheti. Jelen munka keretei közt nem vállalkozhatok a nyomtatványok, adott esetben ma is elérhető források azonosításán túl a több ezer hivatkozás egyenkénti ellenőrzésére – ez egy disszertáció nagyságrendű kutatómunkát jelentene –, de a források feltérképezésével és minden típuson belül több jól megválasztott, akár gyanús hely ellenőrzése révén – vagyis több, mint szűrőpróbaszerű vizsgálat által – le lehet vonni óvatos, iránymutató következtetéseket arról, hogyan állt hozzá Szirmay a forrásokhoz, és hogyan álljunk hozzá mi Szirmayhoz.

A vizsgálat tanulságaiból érdemes itt előrebocsátani azt, hogy a *Hegyalja-Ismertetés* alapján nem tűnik úgy, hogy Szirmay alapvetően kilógna a kor tágabb értelemben vett történetírói közül. A jelek szerint alapvetően rendes kutatómunkát végzett, a források kezelésekor elkövetett hibái összességében nem kiugróak, és azokat is a kor szokásainak figyelembevételével kell megítélni. Azért kell ezt hangsúlyozni már az elején, mert sok esetben sikerült megtalálni egy-egy közlés valódi forrását, amely vagy nincs feltüntetve a műben, vagy más van helyette feltüntetve; általában is, a kritikus vizsgálat nyilván a hibákat veszi célba elsősorban, és nem az érdemeket (a hivatkozások esetében ráadásul bizonyítani csak azt lehet, ha egy adatot máshonnan vett át, azt nem lehet bizonyítani, hogy egy adatot biztosan a megadott forrásból vett át, közvetítő nélkül). A hibák számbavétele összességében túlon túl negatív irányba torzíthatja a Szirmayról alkotott képünket, ezért fontos tudatosítani, hogy az *alap eset* mégiscsak

⁹⁹ KÖNIG 1903, 33–34.

¹⁰⁰ Ibid. 34.

az, hogy önállóan kikutatott adatokat, tényeket közöl a 18. század szokásainak nagyjából megfelelő hivatkozásokkal. Általában nem is Szirmay történelmi kvalitásainak az értékelése vizsgálódásunk fő célja, hanem hogy egy hozzávetőleges képet kapjunk Szirmay eme oldaláról és kora (hely)történetírásának horizontjáról. Vizsgálódásunk ugyanis túlmutat Szirmayn: mivel ismeri és használja a 18. században, főleg jezsuiták révén kibontakozó tudományos történetírás főbb műveit, és már csak ezek révén is a másodlagos és elsődleges források (köztük oklevelek) széles spektrumából mérít, a *Hegyalja-Ismeretetés* forrásvilágának feltérképezése általában is tükrözheti a 18. század végi történetírás főbb forrástípusait, és a források nem megfelelő kezelésének a századra jellemző eseteit.

A szűkebb értelemben vett tudományos történetírás csak ebben a században született meg: ekkor került a hangsúly az oklevelekre és más elsődleges forrásokra, egyúttal végképp elavulttá vált az „egykönyvű”, egy-egy fő munkát, krónikát mindig folytatni akaró humanista történetírás. A bollandisták nyomán Magyarországon Hevenesi Gábor alapozta meg a nagyarányú forrásgyűjtést, a 17. század végétől; az először még egyháztörténeti irányultságú gyűjtés később az ország általános történelmére, illetve művelődéstörténetére is kiterjedt, és e tevékenység Kaprinay István munkásságával tetőzött, aki 1773-ig, a jezsuita rend feloszlataáig több mint száz kötetnyi kéziratot másolt le vagy gyűjtött össze. A forrásgyűjtés révén pedig a 18. században sorra születtek a már új alapokon álló átfogó történeti munkák, először egyháztörténeti, aztán más területeken is; a fejlődésnek a német államismereti iskola magyarországi meghonosítása adott lendületet egyrészt Bél Mátyás, másrészt jezsuita tudósok által. Míg komolyabb forráskritikáról az első 18. századi művekben még nem beszélhetünk, Pray Györggyel már az 1760-as évektől egy újabb szintre kezdett lépni a történetírás: Pray egyrészt már igyekezett minden forrást fölülvizsgálni, másrészt az adatok pusztá gyűjtése, közlése helyett kritikailag is elemezte, értékelt az összegyűjtött információt, az események okainak feltárására, az összefüggésekre nagyobb hangsúlyt helyezett.¹⁰¹ Ám ezek a módszertani újítások lassan hódítottak teret, a 18. század egészére inkább a már elsődleges forrásokon alapuló, de nagyrészt még „adatközlő” történetírás a jellemző – ahogy Szirmay művére is.

Ami tehát fentebb a Bél Mátyás nyomán kibontakozó földrajztudomány módszertani gyengeségeiről említésre került, az érvényes a történetírás szempontjából is. Szirmay rengeteg adatot, információt gyűjt össze, de nemigen keresi az ok-okozati összefüggéseket (bár ez alól vannak kivételek, főleg a borvidék története vonatkozásában), és a forráskritika sem erőssége. Azért előfordul, hogy Szirmay felülvizsgálja a forrását, legalábbis a másodlagosakat. Kétségbe vonja például Weszprémi István orvoslástörténeti kiadványának egy adatát, miszerint a pataki plébániatemplomot Perényi Péter emelte volna; a várkapu felirata alapján a Pálócziakat mondja a templom első építőinek.¹⁰² Ugyanakkor „azt, hogy Perényi Pétert és Gábort ebben a pataki

¹⁰¹ A 18. századi történetírásra összefoglalóan lásd GUNST 1995.

¹⁰² SZIRMAY 1798, 159–160.

templomban temették el és nem a terebesiben, az a beszéd is bizonyítja, amelyet Szikszai Fabricius Balázs iskolamester mondott Sárospatakon Perényi Gábor életéről és haláláról¹⁰³ – érvel Szirmay a tulajdonában levő, beszédet tartalmazó nyomtatvány alapján. Van példa egy egész fejezetre is, amelyben Szirmay egy tévképzetet és az azokat terjesztő forrásokat kritizálja: a 33. fejezet az állítólagos tokaji növényi aranyat cáfolja; igaz, kérdéses, hogy az ebben szereplő kritikus érvek mennyiben Szirmayéi, erről lásd lentebb a IV. 6. szakaszt. Mindenesetre nem teljesen igaz König sommás értékelése, miszerint Szirmay nagyon „híján van” a forráskritikának.¹⁰⁴ Ami a történeti részek összességében „adatközlő” jellegét illeti – a helytörténeti részek esetében ez egyfajta *Annales*-stílust jelent –, az kétségtelen; ettől még nagyon is használhatóak az összegyűjtött közlések, ám inkább az olvasóra van bízva, hogy azokból mélyebb összefüggéseket olvasson ki vagy teremtsen.

2. A történeti részek forrásai, illetve betétszövegei

Mielőtt a forráskezelés problémáira rátérnénk, vegyük sorra a történeti részek hivatkozott forrásainak típusait egy lehetséges csoportosításban, kitérve a főbb művekre az egyes forráscsoportokon belül, és adott esetben arra, hogyan juthatott hozzá ezekhez. A szölszeti rész fő forrásairól a következő fejezetben lesz szó, de azok is besorolhatók az itt említett forrástípusokba. Az alábbiakban nem sorolok fel olyan másodlagos forrásokat, amelyekre hivatkozott ugyan Szirmay, de a jelen kutatás során kiderült, hogy valószínűleg mégsem vette a kezébe, például mert egy másik forrás közvetítésével hivatkozik rá: ezekről a következő szakaszban (III. 3) lesz szó.

a) Szirmay saját művei

Mivel a *Hegyalja-Ismertetés* a nagyobb megyeleírás két részének egyik tagjából vált ki, és ez a két rész kiegészíti egymást, természetes, hogy Szirmay legtöbbször ezekre a nagyobb műveire hivatkozik. Az összes forrás közül messze a legtöbb hivatkozás a *Zemplén történeti ismertetésére* esik (ennek a jelölése a „Not. hist.”), amely, mint látuk, hasonló anyagot dolgoz föl, mint a helyrajzi-politikai rész, csak más hangsúlyokkal és más – kronológiai – rendezési elv szerint; persze sok az átfedés a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetésével* s így a *Hegyalja-Ismertetéssel*. Érthető tehát, hogy magára a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetésére* (amelynek a jelölése a „Not. pol.”) jóval kevesebb a hivatkozás. Mire a *Zemplén történeti ismertetése* Kovachich keze alá és onnan kiadásra került 1804-ben, a fejezetszámai egy ponton túl elcsúsztak eggyel ahhoz a változathoz képest, amelyet Szirmay használt 1797–98-ban, így a *Hegyalja-Ismertetés* „Not. hist.” hivatkozásainak fejezetszámai gyakran mögötte járnak a kiadott

¹⁰³ Ibid. 162.

¹⁰⁴ KÖNIG 1903, 33.

– s az olvasók számára ma elérhető – változat fejezetszámainak; ezeket az eltéréseket jelöltük a lábjegyzetben. A nagyobb megyleírásokra való hivatkozások természetesen csak közvetítő jellegűek: az olvasó a nagyobb könyv fellapozásával tud utánanézni a tényleges forrásoknak, ami körülményesebb, viszont jó esetben lehetőséget nyújt az adott közlés részleteinek, hátterének megismerésére.

A *Hegyalja-Ismertetés*ben (is) felbukkannak néha magyar nyelvű szólások, helyi mondások, amelyeknek egy része olyan jegyzetekre, esetleg gyűjtésre megy vissza, amelyből 1804-re a *Hungaria in Parabolis*, Szirmay legismertebb műve nőtt ki. A *Hungariában* is szerepel¹⁰⁵ például a *Negyvenesztendő leánnyal már az ördög sem akart táncolni!* mondás, amelyet Szirmay egy 1703-as perirat alapján illesztett be a *Hegyalja-Ismertetés* és a nagyobb mű első fejezetébe. Egy megyei jegyző reagált így egy boszorkánysággal vádolt nő védekezésére, aki „azért tagadta, hogy táncolt az ördögökkel, mert már éltesebb korú” (és nem azért, mert nincsenek ördögök és boszorkányszombatok – tehetnénk hozzá). Érdekes dolgokat tudhatunk meg a korról, és általában is, e gyakran tréfás, ízes 18. századi magyarsággal hangzó mondások határozottan élvezetessé teszik a művet.

Szirmay saját műve még egy korábban írott verse, amelyet Sátoraljaújhely leírásának (52. §) végére illesztett. Mint már König megállapította,¹⁰⁶ Szirmay szerette beszúrni a megjelenő műveibe ifjúkori latin verseit – nem biztos, hogy a mai olvasó (vagy akár a korabeli olvasók egy része) sokat nyer velük. Mindenesetre az e vershez írt bevezető sorok felfednek valamit Szirmay költői arcából („egykor ebben a városban is éltem, és elégiákat és költeményeket írtam a Ronyva pataknál”), maga a tízoros elégia pedig egy régi klasszikus/humanista toposzra épít (a megjelenő Apollón megbízása vagy jóslata a költőről), amely ebben a kontextusban a nagyobb, helyrajzi-történeti művet is egy kicsit a humanista költői önreprezentáció hagyományába helyezi, mintha azzal a gondolattal játszana a szerző, hogy a megjelent nagy latin mű(vek) az alkotói tehetség ifjúkori ígéretének beteljesülése(i).

b) A 18. századi tudományos történetírás nyomtatványai

A *Hegyalja-Ismertetés* történeti részein már első ránézésre is látszik, mekkora befolyással volt Szirmayra (is) a 18. századi új, tudományos történetírás. A másodlagos forrásokra való hivatkozások közül ezekre a történetész munkákra vonatkozik a legtöbb utalás, és az oklevelek jó része is a jezsuita tudósok kéziratos vagy nyomtatott gyűjteményeinek közvetítésével jutott el Szirmayhoz. Egyértelmű, hogy ismeri, tiszteli, alapvető mércének tartja ezt az új történettudományt. A kettős megyleírás egy 1793–94-es változatának bevezetőjében a szerző világosan utal is eme iskola egyik fő

¹⁰⁵ SZIRMAY 1804a, 125.

¹⁰⁶ KÖNIG 1903, 30–31.

módszertani alapelvére, egy Bél Mátyástól származó¹⁰⁷ többszörös hasonlattal: olyanok számára az oklevelek, mint „a teológusnak a biblia, a jogásznak az írott törvény, vagy a filozófusnak a tiszta ész”; és mindig hivatkozni kell rájuk.¹⁰⁸

A jezsuita történészek közül azt említi a legtöbbet Szirmay, aki a legterjedelmesebb magyar történetet adta ki: Katona István összesen 42 kötetben jelentette meg *Historia criticáját*. A kötetek nagyobb része megjelent Szirmay műveinek elkészültéig, aki a sorozat több kötetének számos oklevelére hivatkozik. Katona, ahogy számos más történetíró a század végén, Pray György köréhez tartozott, aki szinte egész intézményeket pótol: Pray főművéhez, az ötkötetes *Annales regum Hungariae*hez (1763–70) előszeretettel nyúlt Szirmay, míg az egyháztörténeti *Specimen Hierarchiae*¹⁰⁹ egyszer hivatkozott. Kollár Ádámot viszont, a magyar jogtörténet úttörő tudósát csak egyszer említi.¹¹⁰ Wagner Károlynak, aki Pray „örtársa” volt az Egyetemi Könyvtárban, a Szepességéről és Sáros megyéről kiadott forrásgyűjteményét¹¹¹ használta Szirmay a hivatkozások alapján. Az irdatlan mennyiségű oklevelet lemásoló Kaprinay István műveiből csak egy kisebb Mátyás-kori rész jelent meg nyomtatásban,¹¹² ez felbukkan Szirmaynál is. Wagner, Kaprinay és mások kéziratos oklevélgyűjteményéből is merített szerzőnk (lásd lentebb). Schmitth Miklós, aki többek közt Katona István tanára volt Nagyszombatban, szintén elsősorban a magyar történelem forrásait kutatta, Szirmay viszont éppen az *Imperatores Ottomanici*¹¹³ című művére hivatkozik egyszer. A korábbi jezsuita tudósgenerációból, a század első feléből Timon Sámuelnek köszönhet Szirmay több adatot, szöveget: egyszer hivatkozik Timon Tiszáról írt művére,¹¹⁴ egy ebben található versre a tállyai borról (bár más boros verseket is ebből a műből merített); egyszer „Timonra” csak úgy általában; és többször arra a *Historia regni Hungariae*ra, amelyet Timon műve alapján adott ki Kazy Ferenc.¹¹⁵ (A szintén hivatkozott *Cassovia vetus ac novát*¹¹⁶ Szirmay idejében még Timonnak tulajdonították, ma szerzősége vitatott.) Turóczi László magyar királyokról írt művére¹¹⁷ is van hivatkozás. Nem a jezsuiták körébe tartozott Bél Mátyás, aki fentebb már tárgyalásra került, s akiről alább, a forráskezelésről szóló szakaszban (III. 3) is lesz még szó; mint láttuk, az ő *Notitiáját* használta leginkább Szirmay, viszont alig és akkor is furcsán hivatkozik rá. Bél nyomtatott művei közül csak a *Prodromus*ra utal szerzőnk, aki ezenkívül több korábbi történetírót is Bél kiadásából idéz (lásd alább).

¹⁰⁷ Lásd BÉL 1735–46, I., *Praefatio*. Köszönöm az észrevételt Tóth Gergelynek.

¹⁰⁸ OSZK, Fol. Lat. 305, f. 4: *Probatos equidem Patriae Scriptores in testimonium adducere non negligam, sed quod sunt Biblia Theologo, Iurisconsulto Lex Scripta, Philosopho Sana ratio, id mihi erunt Diplomata, ad pandendam meam optimam fidem cum indicatione Locorum, unde exscripta sint provocanda.*

¹⁰⁹ PRAY 1776–79.

¹¹⁰ A királyok törvényhozó hatalmával kapcsolatos művére (KOLLÁR 1764) hivatkozik, de rosszul, 1774-nek írja a kiadás évszámát (SZIRMAY 1798, 183).

¹¹¹ WAGNER 1774, 1780.

¹¹² KAPRINAY 1767–71.

¹¹³ SCHMITTH 1760–1761.

¹¹⁴ TIMON 1735.

¹¹⁵ KAZY 1749.

¹¹⁶ *Cassovia*... 1732.

¹¹⁷ TURÓCZI 1743.

Az általános történeti művekhez hasonlóan az egyház- és művelődéstörténeti irodalom 18. századi felvirágzását is tükrözi az, hogy mennyi ilyen mű kerül egy olyan kis területre irányuló összeállításba, mint a *Hegyalja-Ismertetés*. A sátoraljaúj-helyi pálos rendház kapcsán – nem meglepő módon – két mű is említettik a pálosok történetéről.¹¹⁸ Az általánosabb egyháztörténetből Péterffy Károly zsinati szövegeket tartalmazó nagyszabású forráskiadása¹¹⁹ egyszer kerül elő Szirmaynál, míg protestáns oldalon Debreceni Ember Pál Lampe által kibővített és kiadott egyháztörténeti monográfiájára¹²⁰ sok a hivatkozás, akár egész listákat (például a protestáns pataki lelkészek felsorolását) is merített belőle. Maguk a kora újkori teológiai művek is képviseltetik magukat a *Hegyalja-Ismertetésben* (egy-egy hivatkozás Pázmány, Szathmárnémethi műveire,¹²¹ bár ezek azok közé tartoznak, amelyeket nem biztos, hogy Szirmay ténylegesen kézbe vett¹²²). A magyar művelődéstörténet több területéről is említésre kerülnek művek hivatkozásként, mind úttörő jelentőségű alkotásai a 18. század második felének: Weszprémi István orvoslástörténeti műve, a debreceni *Magyar Grammatika*, Wallaszky Pál irodalomtörténeti áttekintése, Cornides Dániel *Bibliotheca Hungarica* című lexikona.¹²³

Összességében már a *Hegyalja-Ismertetés*be bekerülő hivatkozások is abba az irányba mutatnak, hogy a kettős megyeleírásban Szirmay mintha tudatosan le akarta volna fedni a felhasznált művekkel, illetve hivatkozásokkal az új, 18. századi történetírás minél több területét. Ismerve Szirmay jó anyagi körülményeit és utazásait, a nyomtatványokhoz való hozzáférés nem okozhatott különösebb problémát, a fenti művek többsége egyébként is hamar sztenderddé vált.

c) Újságok, folyóiratok

A 18. század utolsó évtizedeinek egyik újdonsága volt különböző folyóiratok megjelenése Magyarországon, és tudjuk, hogy Szirmay többnek is olvasója volt – és nagyobb mértékben merített belőlük a *Hegyalja-Ismertetésben*, mint amennyire feltűntette. A Karl Windisch által szerkesztett és egyszerre történeti, illetve földrajzi-természet-tudományos irányultságú *Ungrisches Magazin*ra kétszer hivatkozik, de legalább egy esetben egy nagyobb szövegrészt is átemelt belőle,¹²⁴ és könnyen lehet, hogy az egyik boros verset a *Magyar Kurír*ből vette.¹²⁵ Az *Ephemerides Vindobonenses* három számára is hivatkozik egy fejezeten belül (33. §), ebből az egyiket úgy említi, mint

¹¹⁸ EGGERE 1663, BENDER 1743.

¹¹⁹ PÉTERFFY 1741–42.

¹²⁰ LAMPE 1728. A mű nem jelenhetett meg Magyarországon, ezért kellett Utrechtben kiadni, Friedrich Adolph Lampe révén.

¹²¹ PÁZMÁNY 1766, SZATHMÁRNÉMETHI 1675.

¹²² A Szathmárnémethire való hivatkozásról lásd még alább, III. 3. a.

¹²³ WESZPRÉMI 1774–87; DOMOKOS–BENEDEK 1795; WALLASZKY 1785; CORNIDES 1792.

¹²⁴ Lásd III. 3. b.

¹²⁵ Lásd IV. 3.

amelyikbe maga is publikált.¹²⁶ Mindenesetre fontos, hogy többek közt újságok révén friss eseményekről is tájékozódott Szirmay, hiszen a *Hegyalja-Ismertetés*ben a tájegység jelenét is elének kívánta tární, s ezért a történeti részeknek egészen a szerző jelenkoráig kellett érniük.

d) Helyi jellegű beszámolók, kisebb nyomtatványok
(16–18. század)

A kora újkorból már fennmaradtak olyan kisebb, helyi jellegű narratív források is (naplók, történelmi jegyzetek, levelek, beszédek stb.), amelyek csak egy-egy helyi eseményt, eseménysort járnak körül, azt viszont részletesebben és sok esetben színesebben, mint ahogy az átfogó, okleveleken alapuló történeti művek tárják elének a történelmet. Szirmay – nagyon is helyesen – nemcsak egy-egy adatot vesz ilyen forrásokból, de akár hosszabb részleteket is beiktat. E kisebb források általában jóval nehezebben hozzáférhetőek, mint a nagy történeti művek, és amelyekhez Szirmaynak sikerült hozzájutnia, azokról szűkszavúan beszél, így nem mindig könnyű feltárni a forrás útját Szirmayhoz. Használja például Bezerédj Imre helytállásának dicséretekor Kolinovics Gábornak azt a Rákóczi-szabadságharcról szóló, amúgy labanc nézőpontú írását, amelyet a 18. században gyakran másoltak, de máig csak kéziratban van meg.¹²⁷ Egy másik adatot Thurzó György és Imre titkárának, Závodszky Györgynek a naplójából vesz. Csak úgy hivatkozik rá, hogy „Závodszky György a saját naplójában”; valójában nem volt nehéz hozzáférnie, hiszen a Bél által kiadott *Adparatus ad historiam Hungariae* első *Decas*ában ez a mű is szerepel.¹²⁸ A hegyaljai természeti kincsekre vonatkozóan egy magánlevelet nemcsak megemlíti, de hosszan idéz is Szirmay, fordításban, sőt a végén az eredeti nyelven, magyarul is: Ferenczy János nótárius levele a császárnénak a tolcsvai jáspisokról példaként szolgál olyan, levéltárból előásott forrásokra, amelyek Szirmay nélkül valószínűleg nem maradtak volna fenn. Ezúttal a szerző pontosan megadja a forrása útját, amely végül nála kötött ki: „Említésre méltó Ferenczy Jánosnak, Vámosújfalu jegyzőjének felséges Mária Terézia császár- és királynőhöz 1752-ben anyanyelvünkön írott levele a tolcsvai területen talált jáspisokról, amelyet a Zemplén vármegye levéltára 43. jegyzőkönyvének 312. oldala tartalmaz, és amelyet a királyi kancellária visszaküldött a vármegyének.” (3. §)

Az a beszámoló, amelyből a legtöbbet merített, Babocsay¹²⁹ Izsáknak, a 17. század végén, 18. elején élt tarcali jegyzőnek a *Fata Tarczaliensia, azaz Tarczal városának főbb változásai (1670–1700)* címet kapott történeti jegyzete. A műnek egy, a sárospataki kollégium könyvtárában levő másolatát Kazinczy Ferenc is lemásolta,¹³⁰ majd

¹²⁶ Lásd IV. 5.

¹²⁷ SZIRMAY 1798, 155. A mű címe *Commentariorum de rebus Ungaricis libri XIII*. Kovachich ezt is ki akarta adni, de a mai napig csak kéziratok maradtak fenn: OSZK, Fol. Lat. 389; ELTE Egyetemi Könyvtár, Ms. G. 86. A műről lásd TÓTH 2010, 26.

¹²⁸ SZIRMAY 1798, 152. A *Diarium*... az 1586 és 1624 közti időszakról szól. In: BÉL 1735–1746, I., 353–380.

¹²⁹ Előfordul a „Babócsay” változat is.

¹³⁰ Lásd RUMY 1815, p. XV.

ebből adta ki a művet 1815-ben Rummy Károly;¹³¹ ezzel meg is adtam két lehetséges helyet, ahol Szirmay hozzájuthatott a beszámolóhoz (a könyvtárban, illetve Kazinczy révén). A Rummy kiadásában 170 oldalas magyar nyelvű írást Szirmay 11 oldalon foglalja össze latinul,¹³² ám ez a 11 oldal is messze több, mint amekkora részek egyetlen forrás idézése vagy kivonatolása révén bekerültek a *Hegyalja-Ismertetés*be. Elsőre úgy tűnhet, ez a nagyobb betoldás megbontja a mű arányait, de jobban megnézve talán éppen hogy javára válik: a szerző a „kamerát közelítve” példaként mutatja be egyetlen kisvárosnak egy kisebb, egy generációnyi időszakát, eseménydús – túlságosan is eseménydús – történelmét, amely alapján jobban el tudjuk képzelni, hogy a többi helységeírás száraz adatai, tárgyilagos közlései mögött mennyi minden rejtőzhet. Babocsay művét Szirmay nem teljesen arányosan foglalja össze (például megesik, hogy több ugyanolyan fontos esemény közül csak egyet említ¹³³), néhol pontatlan,¹³⁴ és az is előfordul, hogy hozzáfűz valamit anélkül, hogy jelölné: ez már nem Babocsay szövege;¹³⁵ összességében viszont kielégítőnek tűnik a kivonatolás, és az erősen rövidítve előadott események is nagymértékben megőrzik az eredeti beszámoló drámaiságát. Ritka és rendkívül értékes az ilyen elbeszélés (így Szirmay általi rövidített közzététele is, latinul, a kor lingua francáján): Babocsay, ha néhol túlozhat is, a szemtanú hitelességével tárja elénk, mennyit és milyen változatosan szenvedhetett egy egyébként viszonylag gazdag város népe a történelem egy-egy vérzivatarosabb időszakában. A Habsburg-seregek általi megszállások idején például elég volt akár egy kis késlekedés egy generális levelének továbbításával, máris az érintett bírók karóba húzása lehetett a büntetés. Egy ilyen, 1673-as esetben a tarcaliaknak sikerült megváltaniuk a bírót tíz hordó aszúborral – mi mást ajánlana fel egy Tokaji-hegy alatti város? Spank generálisnak tetszhetett az ajándék, mert 1674-ben is legalább kétszer gurultak felé a hordók; ettől még persze mást is einstandoltak a katonák, búzát, zabot, szénát, amit csak lehetett. És ez csak egy példa a csapásokra: a Thököly- és hegyaljai felkelés időszakában Habsburg-zsoldosok, hajdúk, törökök támadták, sarcolták a várost, terror, beszállások, pestis, fagy sújtották a népet.

A 16. századból is vannak olyan helyi jellegű művek, nyomtatványok, amelyeket Szirmay alkalmasint felhasznált. Szikszai Fabricius Balázsnak a Perényi Gáborról szóló halotti beszédét is tartalmazó pataki nyomtatványáról büszkén említi, hogy megvan neki, és mint fentebb láttuk, használta is.¹³⁶ A kassai Johannes Bocatius kiadott verseinek egy kötetéből¹³⁷ idéz egy boros verset (lásd alább). Históriai énekre

¹³¹ RUMY 1815, 9–181.

¹³² SZIRMAY 1798, 85–95.

¹³³ Például átveszi Babocsaytól azt, hogy 1671-ben két lelkeszt elűzték a templomukból, de azt már nem, hogy a kollégium tanárait is elűzték: SZIRMAY 1798, 85.

¹³⁴ Például Jászai Istvánt főbíróként írja, pedig Babocsay megfelelő, 1673-ra vonatkozó részében Tar Pál a főbíró, és Jászai István a helyettese („kisbíró”) (SZIRMAY 1798, 86). Másik példa: Gyöngyösi István kirablása Szirmaynál 1686-ban volt, pedig Babocsaynál 1687-ben (p. 97). Az ilyen esetekben nem valószínű, hogy Szirmay jobb értesülések alapján, tudatosan javította volna Babocsayt.

¹³⁵ Például a „tokaji Antalra” (antalkóra) vonatkozó mondást: SZIRMAY 1798, 86.

¹³⁶ SZIKSZAY 1568; SZIRMAY 1798, 162.

¹³⁷ BOCATIUS 1599.

vagy történeti tárgyú latin versre sehol sincs utalás – megbízhatatlannak tartotta ezeket? –, a nagy 16. századi történeti művek, kiadások egy részére viszont van.

e) A hagyományos kánon (a 12–17. századi nagy történeti művek)

Fentebb láttuk, hogy Szirmay számára a 18. századi új, tudományos történetírás volt az alapvető paradigma, de éppen ezért fontos hangsúlyozni, hogy a 18. század, legalábbis Szirmay számára, alig vetett árnyékot a hagyományos kánonra, a nagy középkori-humanista történeti művekre, amelyek többé-kevésbé még mindig igazodási pontként szolgáltak a korban. Általában a nemzeti hagyományok, a nemzet-tudat részévé is váltak e munkák, nyilván már csak ezért sem engedte el őket a hazafias nemesúr, akinek történelem- és hazaszeretete majd' minden művén érződik. A nagy művek közül messze a legtöbbször Istvánffy Miklós *Historiae*jára hivatkozik, amely 1622-ben jelent meg nyomtatásban először,¹³⁸ és valóban, abban a nagy sorozatban, amelyben a középkori, humanista történetírók egymás művét folytatták, Istvánffy 17. század elejéig ívelő műve volt talán az utolsó egyértelműen kanonizálódott alkotás. Johann Jacob Kettelernek, Istvánffy egyik folytatójának száz évvel később kiadott művére¹³⁹ is találunk hivatkozást. A 17. századból származó forrás még (két említéssel) Bethlen Farkas erdélyi történetíró és kancellár *Historia de rebus Transilvanicis* című munkája, amelyet éppen Szirmay idejében adtak ki, az 1780-as években.¹⁴⁰ Oláh Miklós (Nicolaus Olahus) 1536-ban befejezett *Hungariáj*át kétszer említi, sőt idéz is belőle. A középkorból legtöbbször Bonfinire hivatkozik, egy-két (konkrét hivatkozás nélküli) említés esik Galeottóra, Ranzanóra, Kézaira, a Képes Krónikára, illetve Thuróczy krónikájára, de Jan Długosz lengyel történelemtől írt, 1460 körül elkészült krónikájára is. Szirmay kedvencének III. Béla király (1172–96) jegyzője, Anonymus tűnik, legalábbis az ő művében talált szerzőnk olyan, a hegyaljai területre vonatkozó összefüggő részt, amelyet említ is és többször idéz is. Anonymus kiemelt helye Szirmaynál már csak azért sem meglepő, hiszen ő volt az első fennmaradt nagy nemzeti történeti mű szerzője, a honfoglalás krónikása, mindenképpen a „kezdetek” varázsa lengte körül. A krónika 16. fejezete „Tarczal hegyéről” szól, de más fejezetekben is esik szó Hegyalja területére eső helyszínekről: Szirmay láthatóan egyetlen alkalmat sem szalaszt el, hogy ezeket a számára etimológiailag is érdekes részeket említse vagy idézze.¹⁴¹

¹³⁸ ISTVÁNFFY 1622.

¹³⁹ KETTELER 1724.

¹⁴⁰ BETHLEN 1783–89.

¹⁴¹ Ha a hiányok felől közelítjük meg a kanonikus szerzők felhasználásának kérdését, említhetnénk, hogy nem esik utalás sok híres 16–17. századi történetíróra, de természetesen ez nem is lenne elvárás, hiszen eleve csak Hegyalja településeinek történetéről van szó Szirmaynál. Megjegyzendő azért, hogy vannak olyan kiadott, hegyaljai településekkel (is) kapcsolatos történeti írások, amelyeket akár felhasználhatott volna, ilyen például Tokaj 1565-ös ostromának leírása, amelyet Zsámboky János az 1568-as Bonfini-kiadása végére illesztett más ostromleírásokkal együtt (BONFINI 1568, 818–820).

A történeti művekre való hivatkozások egyenetlen eloszlásában szerepe lehetett egyrészt annak a tényezőnek, hogy megvolt-e nála (akár ideiglenesen¹⁴²) egy adott mű vagy sem, másrészt annak, hogy mennyire kötődött az adott krónika kiadójához. A nagyon gyakran hivatkozott Istvánffy nyilván megvolt a könyvtárában, míg az egyszer említetkénél ez erősen kérdéses, sőt az is, hogy közvetlenül azokat használta-e a Szirmay. Ami a nagy történeti művek kiadásait illeti, ismét hangsúlyoznunk kell Bél Mátyás jelentőségét. Az *Adparatus...*-ban számos forrást kiadott, és a sorozat 3. decasának tekinthető *Scriptores rerum Hungaricarum...*-ban (amelyet Johann Georg Schwandtner adott ki) szintén részt vett. E *decas* első kötetében jelent meg Anonymus először nyomtatásban, 1746-ban;¹⁴³ Bél maga írt előszót a kötethez, és az Anonymus értékelése körüli vita azóta is tart. Egyértelmű, hogy Szirmay Schwandtner kiadását használta.¹⁴⁴ A *Hegyalja-Ismertetés* elején hosszan idézett Anonymus-részlet pontosan megegyezik a schwandtneri kiadás szövegével,¹⁴⁵ leszámítva, hogy Ond vezér furcsa „Ound” névalakját Szirmay „Onudu”-ra módosította.¹⁴⁶ Az is könnyedén bizonyítható, hogy Oláh *Hungáriáját* a Bél Mátyás-i forrásokból I. *decas*-ból (1735)¹⁴⁷ olvasta Szirmay, és nem Kollár 1763-as „rivális” kiadásából.¹⁴⁸ Závodszy naplójáról már fentebb kiderült, hogy Bél kiadásából használhatta szerzőnk. Ha pedig mind Oláh, mind Závodszy művét Bél *Adparatusa* közvetítette, aligha kétséges, hogy a híres középkori forrást, a kétszer is hivatkozott váradi regestrumot nem a forrás első, 1550-es kolozsvári kiadásában¹⁴⁹ látta Szirmay, hanem Bél kiadásában, ugyanis ez is szerepel az *Adparatus*-ban.¹⁵⁰ Összesen tehát legalább négy olyan 12–16. századi forrás van, amely Bél vagy Schwandtner közvetítésével juthatott el Szirmayhoz: az e körbe tartozó források nyilvánvalóan könnyebben kerültek a zempléni nemes látóterébe.

f) Oklevelek és egyéb elsődleges források

Elérkeztünk a talán legérdekesebb, legnagyobb tétellel bíró, egyúttal legnehezebben megválaszolható kérdéshez: az oklevelekre, elsődleges forrásokra való hivatkozások

¹⁴² Ha egy Szirmay által biztosan használt nyomtatvány nem volt meg a könyvtárában, felmerülnek például a következő lehetőségek: kölcsönkérte egy ismerősétől, kijegyzetelte egy könyvtárral rendelkező ismerősénél, esetleg (közkönyvtárak híján) plébániai könyvtárban talált rá az adott műre.

¹⁴³ SCHWANDTNER 1746, 1–38.

¹⁴⁴ A 3. *decas*nak (*Scriptores rerum Hungaricarum...*) 1. része megjelent 1765-ben Nagyszombatban és 1766-ban Bécsben is, az Anonymus-részlet tekintetében változatlan szöveggel.

¹⁴⁵ SZIRMAY 1798, 5–6 és SCHWANDTNER 1746, 13.

¹⁴⁶ Az „Ound” mellett az „Oundu” is előfordul Schwandtnernél, például a XV. fejezetben.

¹⁴⁷ BÉL 1735–46, I, 1–38.

¹⁴⁸ KOLLÁR, kiad., Oláh 1763. Szirmay Sátoraljaújhely kapcsán, a 184. oldalon így idézi Oláhot: *Ujbhely, et Terebes arces aggere extra moenia circumducta fortissimo*. Ez az *et* kivételével pontosan megfelel Bél kiadásának (21. o.), Kollár mondatában viszont *circumducto fortissima* szerepel (50. o.). A *Hegyalja-Ismertetés* 38. oldalán szereplő idézet forrása pedig a Bél-féle kiadás 18. oldalán van.

¹⁴⁹ *Exemplum...* 1550.

¹⁵⁰ BÉL 1735–46, I, 191–278. A két kiadásnak különböző címei vannak: az 1550-esnek *Exemplum seu ritus explorandae veritatis*, az 1735-ösnek csak *Ritus explorandae veritatis...*, Szirmay az utóbbit írja kétszer is, ez is Bél kiadásának használatára utal.

megbízhatóságának és eredetének kérdéséhez. Az új történetírás építőkövei az oklevelek. Szirmay esetében is az oklevelek kellő mértékű és megfelelő, akár közvetett, akár közvetlen használatán áll vagy bukik, hogy valóban megfelel-e az általa is mérvadónak tekintett új történetírói iskolának akár a korabeli, akár a mai olvasók szemében. Már fentebb idéztem az egyik előszóból, hogyan tesz hitet Szirmay az oklevelek mellett; a *Hegyalja-Ismeretetés* rövid előszavában sem mulasztja el kiemelni, hogy gyakran folyamodott oklevelekhez. Általánosságban az mutatkozott ideálisnak az új történetírás szempontjából, ha egy történetíró egyrészt használja a már meglévő szakmunkák (pl. Pray, Katona) elsődleges forrásokon, főleg okleveleken alapuló műveit; másrészt ismer és használ kéziratok oklevélgyűjteményeket, hiszen számos nagy gyűjtemény halmozódott fel a 18. század végére; harmadrészt elős új forrásokat is, főleg ha helyi történelemről, helytörténetről van szó. Szirmay a hivatkozások alapján mindháromat teljesítette, viszont az utóbbi két kategóriát, a kéziratok forrásokra való hivatkozásokat – akár van köztük hamis vagy téves, akár nincs – elég nehéz (volt) ellenőriznie a korabeli és a mai olvasónak is, már csak a különböző településekhez tartozó lelőhelyek miatt is. Ráadásul a hivatkozások maguk is gyakran túl általánosak: sok olyan jellegűt találunk a *Hegyalja-Ismeretetés*-ben, mint „a Soós család levéltárából”, „Patak város kéziratából”, vagy éppen „csodálkozva olvastuk az egri püspökség irataiban”. Ám ha egy kézirat forrásmegadáshoz nem tartozik pontos jelzet, oldalszám, az nem egyszerűen Szirmay hanyagságának, vagy a kor túlságosan laza hivatkozási szokásainak tudható be.

Az oklevélgyűjtemények Szirmay koráig szinte csak magángyűjtemények voltak, egyénileg tették kötetbe vagy katalogizálták őket (vagy éppen az ideiglenesség tudata miatt nem is katalogizálták). Ha akár egyetlen olvasó is utána akart és tudott volna menni egy adatnak, a forrást a hozzá tartozó és Szirmay által mindig megadott hely, évszám (pl. egy oklevél kiadásának alapadatai) révén elvileg megtalálhatta. Egy olyan hivatkozásnál például, mint „Fejérváry Károly oklevélgyűjteményének III. kötetéből”, könnyen lehet, hogy Szirmay a reálisan elvárható pontosságig megadta a forrás elérhetőségét, és e kötetben vagy nem voltak oldalszámok, vagy úgymint időrendben vagy más logikus rendben voltak az oklevelek. Ami pedig a helyi levéltárakból való forrásokat illeti, Szirmay korában jó, ha egyáltalán volt rendes lajstromozás és ezáltal használható jelzetek. A hatóságok a 18. század folyamán többször tettek lépéseket megyei levéltárak felállítására, az iratanyag rendben tartására, illetve katalogizálására, ám még 1768-ban is csupán tíz megye adott a központi kormánzatnak olyan visszajelzést, miszerint működő és rendben levő levéltára van. További intézkedések történtek az iratok kezelésére vonatkozóan, és 1785-ben II. József megerősítette azt is, hogy a felügyelet és a rendezés felelőssége a megyei főjegyzőé.¹⁵¹ Mint láttuk, Szirmay épp ebben az időszakban volt zempléni főjegyző, vagyis minden jel szerint maga rendezte, de mindenképpen kutatta a levéltárat. Így az olyan hivatkozásoknál, mint „Zemplén vármegye levéltára (Arch. Zempl.) 229. fasciculusának 184. számú irata”, Szirmay

¹⁵¹ A korabeli megyei levéltárakról összefoglalást nyújt DEGRÉ 1964; a fenti adatokhoz lásd 100–102. o.

jó esetben nemcsak hogy pontos jelzetet adott meg, hanem esetleg egyenesen neki köszönhető, hogy egyáltalán jól visszakereshető (volt) a levéltárban az adott forrás.

Mielőtt áttekintenénk, a három kategórián belül milyenfajta forrásokat, lelőhelyeket említ a szerző, meg kell vizsgálnunk, hogy felmerül-e komoly probléma a hivatkozások hitelességével *általánosságban*. Ma már csak az iratok, oklevelek töredékének visszakeresésére van lehetőség: a jelzetek és lelőhelyek, ha megadta őket Szirmay, mára megváltoztak; a magángyűjteményeknek – már amelyek egyáltalán egyben maradtak – csak egy része került követhető úton-módon ma is működő központi intézményekbe; a fennmaradt okleveleknek (akár gyűjteményből, akár helyi levéltárból származnak) csak egy része található meg az alapadatok alapján intézményi katalógusok, akár internetes adatbázisok (pl. a MOL DL-DF rendszere) segítségével. A szükségképpen szűrőpróbaszerű ellenőrzés viszont azt mutatja, alapvetően nem kell csalásra számítanunk: úgy tűnik, Szirmay alapesetben létező és a leírt adatot, eseményt valóban tartalmazó forrásokra hivatkozik, ha pedig idéz belőlük, a kor szokásainak megfelelően, hozzávetőleges pontossággal idéz.

Vegyük példaként a *Hegyalja-Ismertetés* leghosszabbban, hét oldalon keresztül idézett oklevelét: ez egy Bebek (Bybek) István országbíró által 1366-ban kiadott ítélettel, amelyet, mint Szirmay mondja, a patakiak egy úrbéri perben mutattak be (s ezért talán Sárospatakon talált rá a szerző).¹⁵² Az oklevél máig fennmaradt (DL-DF 282851), és az összehasonlításból kiderül, hogy ezt idézhette Szirmay, konkrétan az oklevél első felét és végét, amely az érvelése számára fontos volt (a kihagyott részt jelölte, a szokásos „etc. etc.”-vel); mint máshol is a *Hegyalja-Ismertetésben*, a helytörténet szempontjából fontos kifejezéseket, mondatokat dőlt betűvel emelte ki. Az átírás viszonylag pontos, a pontatlanságok értelmező helyesbítések,¹⁵³ magyarosabban írt nevek,¹⁵⁴ rövidítések,¹⁵⁵ vagyis összességében nem tűnnek jelentősnek. A városi pecsét hitelesítő szerepét is kiemeli a szerző egy jegyzetben.¹⁵⁶ A két változat összehasonlítása azt a benyomást kelti,¹⁵⁷ hogy a szerző jól tud bánni középkori oklevelekkel (is), jól oldja fel a rövidítéseket, hosszú, cikornyás és nehezen olvasható latin szövegből is ki tudja szűrni és értelmezni a számára fontos információt, jelen esetben azt, hogy Patak királynéi kiváltságokkal rendelkezett. Szirmay itt új adatokat tárt fel, tudományos eredményekre jutott, és azt is mutatja az oklevél példája, hogy szerzőnk átírásainak potenciálisan a mai napig is forrásértéke lehet olyan esetekben, amikor az eredeti forrás nem maradt fenn. Általánosító következtetéseket természetesen csak széles körű vizsgálat után vonhatnánk le; vannak pontatlanabb átírások is, vagy pontatlanabb idézőjel-használat, a forráskezelés következő szakaszban bemutatott potenciális

¹⁵² SZIRMAY 1798, 141–148.

¹⁵³ Pl. „commendantes” helyett „commendamus”, Tavarnicorum” helyett „Tavernicorum”.

¹⁵⁴ Pl. „Zabouch”-ból „Zabólch”.

¹⁵⁵ Pl. „Judicum nobilium” helyett több helyen megmaradt a nyomtatványban Szirmay „Judlium” rövidítése.

¹⁵⁶ 147. o.

¹⁵⁷ Természetesen nem lehet száz százalékig kizárni, hogy az oklevél szövege közvetítéssel, pl. egy másolat révén került Szirmay művébe, mindenesetre az oklevelet a 18. században tudtommal nem adta ki senki, és a pataki lelőhely, illetve az átírás sajátosságai mind a közvetlen átírást valószínűsítik.

problémái az oklevelekre is vonatkoznak. Egyelőre viszont összességében, nagyjából megbízhatónak tűnnek az oklevelekre való hivatkozások és átírások. Arra is van példa, hogy egy oklevelet már kiadtak a Szirmay-művek elkészülte előtt, de ő mégsem ebből, hanem úgy tűnik, az eredetiből vagy annak másolatából idézi a szöveget, olyan szövegrészeket is, amelyek a kiadásból a rövidített előadásmód miatt kimaradtak.¹⁵⁸

Vegyük most sorra röviden, honnan, milyen módon juthatott hozzá Szirmay elsődleges források szövegéhez. (1) Mint említettük, a jezsuiták által elindított forráskiadási programok révén a 18. század végéig már jelentős számú oklevél, törvény és más elsődleges forrás jelent meg nyomtatásban. Előfordul, hogy Szirmay ilyen könyvekből merítette anyagát, amint azt explicit módon mutatja ez a hivatkozás is: „A legrégebbi oklevél, amely említést tesz szőlőkről, Katona Istvánnál a *Historia critica regum Hungariae* III. kötetének 508. oldalán található”.¹⁵⁹ Előfordulhat, hogy akkor is valamilyen forráskiadás közvetített Szirmay számára egy forrást, ha a *Hegyalja-Ismeretésben* egy magángyűjtemény vagy levéltár van feltüntetve; de ez összességében nem tűnik jellemzőnek, mert eleve nagyon kevés volt az olyan kiadott forrás, amely éppen Zemplén, illetve Hegyalja területére vonatkozik.

(2) Szirmay nem kevesebb, mint hat *kézírtos* oklevélgyűjteményre hivatkozik a *Hegyalja-Ismeretésben*: Kaprinay István, Wagner Károly, Fejérváry Károly, Kovachich Márton György, Cornides Dániel és Széchényi Ferenc gyűjteményeire (az ilyen hivatkozások jellemzően „Coll[ectio] Dipl[omatica]” vagy egyszerűen „Mss.” rövidítésekkel kezdődnek).¹⁶⁰ A hat közül csak a Kaprinay-hivatkozásokhoz szokott tartozni a kötetnél részletesebb helymegjelölés, oldalszám. Kaprinay a haláláig (1785) 102 kötetet állított össze másolatokból, ezeket nagy értékük miatt a Kamara ideiglenesen lefoglalta,¹⁶¹ de 1789-re elhelyezték a már Pesten levő Egyetemi Könyvtárban, és más gyűjteményekkel együtt nyilvánossá tették; Szirmay is itt tanulmányozhatta, és máig egyben van a gyűjtemény a könyvtárban. Wagner Károly (1732–90), az egyetemi könyvtár őre 1784-ben nyugdíjba ment és Kiszébenben (Eperjes mellett) élt haláláig, kéziratgyűjteményének egy részét ma az OSZK őrzi.¹⁶² Fejérváry Károly (1743–94), a sárosi táblabíró és az eperjesi kollégium felügyelője szintén Eperjes mellett, mégpedig komlóskeresztesi birtokán élt haláláig; gyűjteményeit Jankovich Miklós vette meg 1799-ben, így kerültek végül az OSZK-ba, ám ott a *Collectio diplomaticának* csak az első kötete van meg,¹⁶³ a Szirmay által többször hivatkozott III. kötet nincs.

¹⁵⁸ Vö. egy 1512-es, birtokcseréről szóló oklevél Wagner általi kiadását (WAGNER 1780, 78–79) és Szirmay általi átírását (1798, 120–121). A hivatkozás szerint Szirmay Fejérváry Károly magángyűjteményének III. kötetéből vette az oklevelet (ma nincs meg). Wagner rövidített kiadását Katona is átvette (KATONA 1792, 640–642).

¹⁵⁹ KATONA 1780, 508–509; SZIRMAJ 1798, 26. Katona István kötetein kívül Szirmay például KAPRINAY (1767–71) vagy WAGNER (1780) kiadásait is használta mint források lelőhelyeit.

¹⁶⁰ Egy helyen utal Dobai Székely Sámuel „gyűjteményeire” is, akinek valóban fennmaradt egy négykötetes oklevélgyűjteménye, de ez az 1522-es évszámhoz tartozó bekezdés (SZIRMAJ 1798, 183) egészében problematikus, hivatkozásai megbízhatatlanok.

¹⁶¹ MÁTYÁS 2017, 204.

¹⁶² Pl. Quart. Lat. 1281 („Analecta Diplomatica”). Lásd HÖLVÉNYI 1970, 342–349.

¹⁶³ A Quart. Lat. 1262 középkori oklevelek másolatainak két kötetét tartalmazza.

Kovachich Márton György (1744–1821), Szirmay és mások kiadója főleg Pesten tevékenykedett, mint a kor egyik fő tudományszervezője; az ő kéziratos hagyatékát is az OSZK őrzi, ám kérdéses, hogy rendkívül szerteágazó forrásgyűjtéséből¹⁶⁴ melyikre vonatkozhat Szirmay két „Kovachich Márton oklevélgyűjteményéből” hivatkozása. Cornides Dániel (1732–1787) Pesten volt könyvtári őr-társ Wagner Károlyt követően, halála után a gyűjteményeit Teleki József vette meg. Széchényi Ferenc (1754–1820) Cenken őrizte gyűjteményeit, míg 1802-ben fel nem ajánlotta a ma is nevét viselő könyvtár alapítására. Mindeme gyűjtemények (talán az egy Kaprinay kivételével) az azóta eltelt bő kétszáz év alatt jelentős átrendezéseken mentek keresztül.

A fentiekből látható, hogy a gyűjteményekre való hivatkozások nagy része ma alig visszakereshető. Mindenesetre a legjobban ellenőrizhető, vagyis a Kaprinay-gyűjteményben fennmaradt oklevelekre, úgy látszik, jól és pontosan hivatkozik Szirmay; inkább csak az fordul elő, hogy láthatóan megelégszik a Kaprinay által gondosan megírt regesztá elolvasásával, és talán nem az egész oklevélből merít, legalábbis minimum egyszer a regesztát közli szó szerint a saját művében.¹⁶⁵ A többi gyűjtemény esetében is valószínűvé teszi¹⁶⁶ a hivatkozások hitelességét az, hogy a Szirmay-művek keletkezésekor olyan helyszíneken voltak a gyűjtemények, amelyeket a sokat utazó nemesúr ismert és könnyen elérhetett (Eperjes környéke, Pest),¹⁶⁷ ráadásul legalább két gyűjtővel közeli viszonyban állt (Kovachichsal és Fejérváryval,¹⁶⁸ de ők kaput jelenthettek a többiek felé is).

(3) Meglepően sok és sokféle a városi és magánlevéltárakra való hivatkozás is. Messze a legtöbb Zemplén megye levéltárára, pontos hivatkozással együtt: itteni iratrendező és kutató tevékenységéről már esett szó. Ám említi Szirmay egy-egy dokumentum kapcsán Kassa, Bártfa levéltárát, sőt a Királyi Kamara levéltárát is (amely Pozsonyban székelt). Egy pálos kolostor kapcsán a „rend levéltárára” utal,¹⁶⁹ ez ott helyben, Sátoraljaújhelyen lehetett.¹⁷⁰ Családi magánlevéltárakban is búvárkodott a jelek szerint, például a „Soós” és a „Roskoványi család levéltárában”: utóbbi bizonyosan az ismert Sáros megyei nemesi család. A „Batthyány Ignác gróf kézirataiban” (20. §) talált adat esetleg ugyanakkor kerülhetett lejegyzésre, mint amikor az esztergomi Batthyáneumból Szirmay segítőtje kimásolta a fent említett Bél-féle kéziratot; az ilyen típusú közvetett adatszerzés a többi esetben sem zárható ki. Az okleveleken kívül (az említettek többsége középkori) többször idéz periratokat, kora újkori bírósági

¹⁶⁴ Lásd elsősorban WINDISCH 1998, 130–133.

¹⁶⁵ Lásd pl. SZIRMAY 1798, 165.

¹⁶⁶ Talán Széchényi Ferenc kivételével: kérdéses, hogy használta-e közvetlenül az ő gyűjteményét Szirmay. Arra egyébként is csak egy hivatkozás esik, míg a többiekére egynél több.

¹⁶⁷ Szirmaynak nem kellett feltétlenül a helyszínre mennie az oklevélszövegek kigyűjtése végett, azokat ismerős révén is megszerezhetette, illetve egy megbízott írnok révén is másoltathatott, ahogy az esztergomi főszékesegyházi könyvtárból való Bél-féle kézirat példáján is láthattuk fentebb.

¹⁶⁸ KÖNIG 1903, 22 és 57.

¹⁶⁹ SZIRMAY 1798, 191.

¹⁷⁰ Ma Pécsen van Pálos Könyvtár és Levéltár.

dokumentumokat,¹⁷¹ de például tizedjegyzéket, országgyűlési jegyzőkönyvet, vagy éppen törvényeket is (utóbbiakhoz már nem volt nehéz hozzáférni).

Az oklevélgyűjteményeknél említett okok miatt (intézmények átszervezése, eredeti jelzetek hiánya stb.) e hivatkozások hitelességét is összességében nehéz lenne bizonyítani, de jó okunk van a jóhiszeműségre. Szirmay kutatómunkájának azok a körzetei, amelyek a fenti levéltári lelőhelyek kirajzolnak (Zemplén és Sáros megye, ritkábban Pest), nagyon hasonlóak a fenti oklevélgyűjtemények területi elhelyezkedéséhez. Természetesen, mint említettük, mindig számolni kell az eshetőséggel, hogy egy adatot Szirmay nem közvetlenül a feltüntetett levéltárból vett, hanem egy kéziratos oklevélgyűjteményből vagy akár nyomtatványból, és ott volt feltüntetve a levéltári lelőhely. Am az ilyen típusú kételkedést nem kell túlzásba vinni: ha tudjuk, hogy Szirmay tényleg sokat járt az adott területen, és tudjuk, hogy amúgy lételeme volt a levéltári kutakodás, miért ne vehette volna az adatokat valóban a feltüntetett helyekről?

g) Szóbeli közlés, személyes tapasztalat

A múlttól való információszerezés eme egyéb módjait csak röviden említem, hiszen nem szorulnak különösebb magyarázatra. Nyilvánvaló, hogy a közelebbi, 18. századi múlt eseményeiről szóban is érdeklődött Szirmay az illetékeseknél, és egy helyen explicite utal is e tevékenységére, a pataki plébánosok kapcsán: „Szívesen felsoroltuk volna a többi plébános nevét is, de nem tudtuk megszerezni azoktól, akik ebben segítségünkre lehettek volna.”¹⁷² Több évszázados feliratokat kolostorok, várak falain (főleg Patakon vannak ilyenek) a szemtanú hitelességével közöl. Hogy egyes birtokok milyen családok tulajdonában voltak már generációk óta, részben köztudott lehetett, Szirmay ezeket az információkat sem könyvből meríthette az általa jól ismert települések esetében. Egyes közlései gyerekkori élményekre, tapasztalatokra is visszamehetnek, például a viszonylag hosszan leírt sátoraljaiúj helyi pálos rendház kapcsán: tudjuk, hogy 9–11 éves kora közt a pálosokhoz járt iskolába.¹⁷³

3. A problematikus forráskezelés főbb típusai

Milyenfajta hivatkozással, idézéssel kapcsolatos hibákkal, hiányosságokkal kell számolnunk a *Hegyalja-Ismertetésben* – nem csak a történeti részekben, hanem az egész műben? Mint említettem, a tökéletlen forráskezelés eseteinek e rövid számbavételével nem az a cél, hogy értékeljünk, akár kétségbe vonjuk a mű értékét, hanem egyszerűen

¹⁷¹ A közigazgatási és bírósági iratok különválasztása szintén megkezdődött a 18. században (DEGRÉ 1964, 103). A bírósági iratokhoz nem mindig tartozik lelőhely Szirmaynál („a szatmári jezsuita székháznak a szegi közbirtokosok elleni peréből”, vagy „A mezővárosok úrbéri peres eljárásában”), a kivételek közé tartozik az olyan hivatkozás, mint a „csodálkozva olvastuk az egri püspökség irataiban” (23. §).

¹⁷² SZIRMAJ 1798, 160.

¹⁷³ KÖNIG 1903, 5.

tudnia kell a mai olvasóknak, kutatóknak, hogyan álljon hozzá a feltüntetett (vagy éppen fel nem tüntetett) forrásokhoz, milyen típusú problémák fordulhatnak elő e téren. Ismétlem, Szirmaynál a rendes, kora szintjének megfelelő hivatkozás az alapeset, a hiányosságok pedig a 18. század kontextusában értékelendők.

a) Pontatlan hivatkozások vagy idézőjel-használat

Először is sokszor előfordul, hogy a hivatkozásokhoz nem ad oldalszámot Szirmay, holott azt legalábbis a nyomtatványokból biztosan kiírhatta volna;¹⁷⁴ máskor rosszul adja meg az oldalszámot.¹⁷⁵ Nagyobb baj, amikor egyáltalán nem találjuk a forrást a megadott oldalszám környékén, vagy csak nagyjából arról a korszakról találunk valamit.¹⁷⁶ Az is megesik, hogy a megadott esemény ott van a megadott oldalon, csak egy kicsit másképp: nem csak azok a szereplők hajtották végre azt adott tettet, vagy nem úgy, stb.¹⁷⁷ A torzítások efféle, általam ismert esetei inkább hanyagságból, mint szándékos „kozmetikázásból” származónak tűnnek.

Az idézetekkel is lazábban bánt Szirmay (és kora), mint ahogy ma elvárnánk. Néha bizony kicsit rövidít a szövegen, kicsit kivonatol, módosítgat szavakat (főleg végződéseket), holott az idézőjel alapján pontos idézésre számítnak.¹⁷⁸ Az is előfordul, hogy hivatkozik egy szerzőre, és a megfogalmazás alapján a *Hegyalja-Ismertetés* több mondata forrásának ezt a szerzőt véljük, holott valójában csak az első adatok származnak tőle.¹⁷⁹

b) Az „elhallgatott közvetítő”

A mai tudományos életben sem ritka, hogy a tanulmány szerzője hivatkozik ugyan egy forrásra, de ugyanarra előtte már másvalaki is hivatkozott, és szerzőnk ettől a másik tudóstól vette át az adatot, az ő közvetítésével. Ilyenkor – ha nem köztudott, gyakori adatról van szó – illik megjelölni a másik tudóst „idézi xy” típusú hivatkozással, ám néha ez „lefelejtődik”. Hogyne fordult volna elő ilyesmi Szirmay korában, amikor

¹⁷⁴ Egy példa: „Az 1620. évben Drugeth György pusztította a pataki területet. (Ketteler, Timon és a beszercebányai országgyűlés jegyzőkönyve.)” SZIRMAY 1798, 152.

¹⁷⁵ Pl. „Kaprinay István a *Historia diplomatica* 203. oldalán”(20. §), holott az adott forrás a *Hungaria Diplomatica* 205. oldalán van.

¹⁷⁶ Ez a helyzet a következő adattal: „Az 1301. évben egy oklevélben Patakot királyi városnak nevezik, Trencsényi Máté hívei és a királyi katonák között heves ütközet zajlott itt. (Kaprinay a 217. oldalon, Timon Sámuel a *Cassovia vetus ac nova* 33. oldalán.)” SZIRMAY 1798, 141.

¹⁷⁷ Pl. Amikor Szirmay Mád leírásában is a lelkészek 1670-es eltávolításáról ír, csak Széchényi György kalocsai érseket nevezi meg felelősként, holott a hivatkozott LAMPE (1728) több főpapot is felsorol.

¹⁷⁸ Jó példa, ahogy Oláh *Hungáriájából* idéz a 38. oldalon (vö. az eredetivel: OLÁH 1735, 18), vagy egy KATONÁNÁL (1780) szereplő oklevél idézése a 19. fejezetben. Sátoraljaiújhely leírásában (52. §) a reformáció 1522-es kezdeteiről szóló résznek az összes hivatkozása és idézete (Weszprémi, Kollár, Lampe, Szathmárnémethi) problémás.

¹⁷⁹ Pl. a 3. fejezetben csak az származik az emlegetett Dercsényitől, hogy „a tolcsvai hegyek gazdagok jáspisokban”, az utána következő sorok (az arany- és ezüstérc említéséig) már nincsenek benne a Dercsényi-műben.

az ilyenfajta „közvetítő” lehivatkozásáról nem volt semmiféle általánosan elfogadott szabály? Az ilyenfajta mulasztásnak is vannak fokozatai; a *Hegyalja-Ismertetés*ből most álljon itt egy olyan példa, amelyen azért – 18. század ide vagy oda – joggal ráncsolhatja a szemöldökét a mai olvasó. Tokaj leírásának elején Szirmay felsorolásszerűen hivatkozik azokra a „leginkább említésre méltó művekre”, amelyek az erődről szólnak: imponzáns a lista, három évszázadból 17 hazai és külföldi forrást sorol fel pontos hivatkozással, a téma jó ismerőjének tűnik fel a szerző. Csakhogy egy nagyon hasonló lista van Karl Windisch *Ungrisches Magazin* című folyóiratának 1782. évi számában, abban, amelyik Szirmay listájában az *egyik* hivatkozás (kiemelés tőlem):

<p><i>Ungrisches Magazin 1782, 332. o.</i>¹⁸⁰</p> <p>„1. <i>Tokay</i>. Festung, ¼ Bogen Prospekt. Aus Münsteri Cosmographia.</p> <p>2. <i>Tokay</i>, h. 93, ¼ Bogen. Aus dem Meisner.</p> <p>3. <i>Tokay</i>. Aus dem Zeiler.</p> <p>4. Wahre <i>Contrafactur</i> der Festung Tokay, ¼ Bogen.</p> <p>5. <i>Tokay</i>, Prospekt. <i>Bloem del et fec</i>. Ein Bogen. Aus des Gvaldo. hist. di Leop. T. II. p. 90.</p> <p>6. Grundriß des Feldlagers der Kais. Armeen, bey Tokay, Anno 1660, Aus dem Theatro Europ. T. 9. p. 50.</p> <p>7. Prospekt der Festung <i>Tokay</i>. Theatr. Eur. T. 9. p. 1150.</p> <p>8. Grundriß der Festung <i>Tokay</i>. Theatr. Eur. T. 10. p. 803. Ein schöner Riß, wobey auch der Prospekt und das edle Weingebirg zu sehen ist.</p> <p>9. <i>Tokay</i>. Aus dem Kreckwitz.</p> <p>10. <i>Tokay</i>. ¼ Bogen Perspektivischer Grundriß. Aus des <i>de Fer Force d'europa</i>, T. 9.</p> <p>11. <i>Tokay</i>. Prospekt, ½ Bogen. Aus dem Bodenehr.</p> <p>12. <i>Tokay</i>. Aus dem Purkenstein.”</p>	<p><i>Szirmay</i>:</p> <p>- „Prospectus fortalitii Tokay in Münsteri Cosmographia.</p> <p>- Meisner.</p> <p>- Zeiler.</p> <p>- Gualdo in Hist. Leop. Tom. 2. pag. 90.</p> <p>- Theatr. Europ. Tom. 9. pag. 1150. Tom. 10. pag. 803.</p> <p>- de Fer Force d'Europe Tom. 9.</p> <p>- Bodenehr,</p> <p>- & Parkenstein.</p> <p>- Contrafactura contra fortalitiium Tokay in Chron. Ungar. Francofurti in 4. anno 1664.</p> <p>- Delineatio Castrorum Caesarei exercitus ad Tokay anno 1660. in Theat. Europ. Tom. 9. p. 50.</p> <p>- Petri Bizari Basileae anno 1573.</p> <p>- Georgii Werhneri Coloniae anno 1595. editae dissertationes,</p> <p>- item Windisch in Magaz. Hung. anno 1782. pag. 332.</p> <p>- Kaprinay in Hung. Dipl. Tom. I. pag. 156.</p> <p>- MSS Belii,</p> <p>- & Art. 61. 1609. ac plurimae leges, quae clarum Tokaynae arcis, <i>tanquam Superiorum Regni partium antemuralis nomen inclamant.</i>”¹⁸¹</p>
---	---

¹⁸⁰ *Ungrisches Magazin 2. (mit Kupfern)*, 1782, 332–333. o.

¹⁸¹ SZIRMAY 1798, 65–66. Félkövér kiemelés és sortörések tőlem.

Windisch listájának 12 tételéből 11-et¹⁸² egyszerűen átvesz Szirmay (a két lista elején még a sorrend is egyezik), és azt a benyomást kelti, mintha ő szedte volna össze ezeket a Tokaj-ábrázolásokat. Valójában csak hozzátett Windisch listájához négy, valamiképpen Magyarországhoz kötődő művet (Bizzarri, Wernher, Kaprinay, Bél¹⁸³ műveit) és törvényeket. „Elhallgatott közvetítőket” a *Hegyalja-Ismertetés* más helyein is sikerült találni, például egy-egy boros versnél, vagy a növényi aranyról szóló fejezetekben.¹⁸⁴ Ezek az esetek arra intenek, hogy amennyiben nem tudjuk biztosan, hogy a hivatkozott szerző művét Szirmay tényleg felhasználta, vagy fel szokta használni, akkor nem szabad kizárnunk a lehetőségét ilyen közvetítőnek.

c) Szó szerint átvett, de egyáltalán nem hivatkozott szövegek

A nem megfelelő forráskezelésnek ez a legsúlyosabb fajtája; nagyobb szövegegységnek (nem csak egy-két szónak) hivatkozás nélküli átvétele a 18. században sem felelt meg a játékszabályoknak. A leghosszabb ilyen átvételről a *Hegyalja-Ismertetés*ben már szóltam fentebb: az első tíz, rövid fejezetet, a hegyek leírását szinte teljesen a Bél-féle kézirat másolatából merítette szerzőnk, azt részben kivonatolta, részben szó szerint átvette. A településleírások adataiban, felsorolásaiban is sokszor visszaköszön a Bél-kézirat (de nem szó szerint átvett mondatok formájában). Nem csak azért problémás ez, mert a szerző saját kutatásának tűnhetnek az átvett, de nem hivatkozott részek, hanem így az olvasó számára elvész az ellenőrizhetőség lehetősége is.¹⁸⁵ A Bél-kéziraton kívül is vannak még kisebb források, amelyekre szerzőnk nem tartotta szükségesnek hivatkozni, holott legalábbis határesetről van szó. Amikor például felsorolja a sátoraljaújhelyi perjeleket, a 42-ből az első 26 perjel (1701-ig) pontosan úgy szerepel nála, mint Kazinczy Zemplén-leírásában, amelyet, mint tudjuk, a régi barát elküldött Szirmaynak, és végül ott maradt a vázlat az utóbbi hagyatékában.¹⁸⁶ Elképzelhető lenne, hogy mindkét lista közös forrásból származik, de annyira pontos az egyezés a kettő között, hogy szinte biztosra vehetjük, Szirmay konkrétan Kazinczy szövegét használta, és azt a listát egészítette ki a maga jelenkoráig.

¹⁸² Csak a „9. Tokaj. Aus dem Kreckwitz” a kivétel.

¹⁸³ A laza „MSS Belii” hivatkozás a Bél-féle kézirat Tokaj-leírását kell, hogy jelentse, amely kéziratot Szirmay az egész művében alapul vett.

¹⁸⁴ Ezekről lásd a megfelelő szakaszokban, IV. 3, ill. IV. 5.

¹⁸⁵ Ha Szirmay változtatott Bél szövegén, az lehet jó irányú – például tükrözheti az azóta megváltozott viszonyokat –, de rossz irányú is; Mád leírásában például a kúriával rendelkező nemesek közül kikerült a Bélnél még szereplő Dessewffy család, bár Szirmay idejében is volt a városban udvarházuk. Vö. Orosz 2020, 206. Gyakran előfordul az is egy-egy településleírásban, hogy míg Bél több nemzetiséget sorol fel mint ottani lakosokat, Szirmay leírásában már csak magyarokat találunk. Ennek az érdekes különbségnek a magyarázata további kutatást igényel, amelynek során figyelembe kell venni az ismert adatokat a települések nemzetiségi összetételéről a szóban forgó évtizedekben, és a nemzet tudat erősödését a 18. század végén.

¹⁸⁶ Vö. SZIRMAY 1798, 193–4, és OSZK, Fol. Hung. 880, f. 34.

3. kép: A Tokaji-hegy, Tokaj vára és városa Montecuccoli gyűjteményéből, 1664
(Eredeti lelőhely: ÖStA KA Kartensammlung G I a 220; másolata a Hadtörténelmi
Térképtárban)

Szögezzük le: Szirmay, legalább a hegyek leírásakor, plágiumot követett el. Attól még, hogy a forráshasználat játékszabályai nem kristályosodtak ki annyira Szirmay korára, mint mára, ezek a játékszabályok megvoltak minden műfajban. Korábban, például a humanista költészetben is lehetett tudni, hol húzódik a határ az *imitatio* és a már túl sok szó szerinti átvétel között, és az utóbbi megvetésre méltó volt. A tudományos szövegekben szabadabban folytak a kompilációs műveletek, egymás adatainak, szövegrészeinek átvétele, de a 18. század végére már végképp egyértelmű volt, hogy a hosszabb, akár többmondatos részek forrását megfelelően idézni és hivatkozni kell: maga Szirmay is ezt a mércét hirdeti a számos aprólékos hivatkozásával, amelyek átszövik a történeti részeket. Szerencsére a biztosan és szó szerint átvett részek az egész *Hegyalja-Ismertetésnek* – úgy tűnik – csak egy kis, pár oldalas részére terjednek ki, a többi részben pedig néhol nem hivatkozott „kivonatolt” mondatokról, átvett névlistákról, egyszerűen határesetekről beszélhetünk, amelyek megítélése nézőpont kérdése.

Enyhítő körülményeket a Szirmay-művek plágiumgyanús eseteire már ifjabb Barta János is felhozott,¹⁸⁷ és továbbiakat is mondhatunk: ezek mind arra vonatkoznak, hogy a korban a mainál szabadabban használták a forrásokat, egyáltalán, a szerzői jog fogalma is sokkal képlékenyebb volt. Ami például a perjelek listáját illeti, Szirmay azt gondolhatta, úgyis Kazinczy is kiírta valahonnan ezt a listát, miért ne írhatná ki ő Kazinczy kéziratából a rá való hivatkozás nélkül? Az első magyar „plágiumperben”, az úgynevezett „Íliász-perben” (1823–26), amelyben egy fel nem tüntetett fordító ügyében vitatkozott össze Kölcsey és Kazinczy Ferenc,¹⁸⁸ utóbbi állt a megengedőbb oldalon; ez is azt erősíti, hogy Kazinczynak valószínűleg nem lett volna problémája azzal, hogy egy névlistát – amely mögött semmi egyéni stílus, de talán komolyabb kutatómunka sem volt – átvett nemes barátja a saját művébe. A hosszabb, szó szerint átmásolt részek, a hegyek leírása kapcsán pedig mondhatnánk ennél jóval súlyosabb eseteket is. A *Magyar Geográfia* című, 1757-ben Bély Gergely által kiadott topográfia például – ahogy Fodor Ferenc fogalmaz – „minden valószínűség szerint *Tsétsi János* sárospataki tanár 1732-ben kelt latin nyelvű kéziratának a feleséggyilkos *Vetsei (Pataki) István* volt református lelkész által 1741-ben Pécsen történt elplagizálásából” ered.¹⁸⁹ De mint láttuk, maga Bél Mátyás sem törte össze magát, hogy mindig megjelölje, a *Notitiáknak* melyik része kinek a szövegén alapul. Amikor tehát Szirmay kis plágiumát, illetve plágiumközeli húzásait mérlegeljük, mindenképp figyelembe kell venni azt a 18. századot, amelyben a Bély Gergely fenti történetéhez hasonló esetek nemegyszer előfordultak. Mindenesetre azért szép lett volna, ha az a Szirmay, aki források százait használja fel és rendesen utal is rájuk, méltóképpen hivatkozik arra a Bél Mátyás-i műre, amelyből formailag és tartalmilag is a legtöbbet merítette.

*

¹⁸⁷ BARTA 2010, 128–9.

¹⁸⁸ Lásd KAPUSI 2015.

¹⁸⁹ FODOR 2006, 76.

A történeti részek és forrásaik feltérképezése, illetve a hivatkozások általános vizsgálata után egyfajta „megfogyva bár, de törve nem” érzésünk lehet. A lényegi eredmény az, hogy Szirmayt mint helytörténészt vagy történetírót az eddigénél komolyabban kell vennünk. Többször és többféle hibát, mulasztást követett el a források felhasználása során, de ennél sokkal többször igaznak, megfelelőnek bizonyultak a hivatkozásai, márpedig hatalmas mennyiségű forrásból merített. Mind az elsődleges, mind a másodlagos források széles spektrumát mutatja fel a mű, az új, tudományos történetírás követelményeinek megfelelően. Számos kéziratot, oklevelet ő kutatott ki és tárt a nyilvánosság elé. Ha az összefüggések feltárása és a forráskritika terén el is marad a mű a 18. század legjobbjaitól, például Pray György műveitől, a Hegyalja településeinek történetéről – ahogy egész Zemplén megyéről – messze az addigi legrészletesebb művet írta meg. Leírásaiban megvannak a települések, illetve a borvidék akkori, 18. század végi legalapvetőbb jellemzői, és az összegyűjtött történeti adatokból összeálló „kiskrónikákból”, ha azok szükségképpen foghíjasak is, mégiscsak összeáll a helyszínek történetének egy vázlata, amelyet az ország és főleg az adott hely lakói haszonnal forgathattak, forgathatnak; sőt, kellő körültekintéssel a ma történészei, helytörténészei is használhatják Szirmay adatait, közléseit kiindulási pontként.

IV. A hegyaljai szőlő és bor – számos nézőpontból

1. A *Hegyalja-Ismertetés* és a tokaji borral kapcsolatos 18. századi irodalom

A *Hegyalja-Ismertetés* fejezetei az egész mű szerkezetének szempontjából, mint láttuk, három kategóriába sorolhatók: a hegyek, illetve a települések leírásától jól elkülöníthetők a valamiképpen szőlészettel, borászattal foglalkozó részek. Ez az a nagyobb téma, amely a mű kereteit adja, hiszen főleg azok a hegyek és azok a zempléni települések kerültek be a műbe, amelyek a borvidéket alkotják; ugyanakkor e fejezetek csak nagyjából egyharmadát teszik ki a mű terjedelmének. Témájuk alapján e fejezeteket – amelyek nem mindig logikus rendben követik egymást – öt csoportra oszthatjuk: (1) a tokaji bor története; (2) a tokaji bor jellemzői és a borokhoz kötődő hagyomány; (3) a szőlő és szőlőművelés, borkészítés jellemzői; (4) a növényi arany kérdése; (5) megjegyzések a borkereskedelemről. Az ötből az első három csoport – a „törzsanyag” – fejezetei egymásba játszanak, e fejezeteket máshogy is lehetséges csoportosítani; az utolsó kettő kis fejezetcsoport egyértelműbben különválnak, és ezek inkább kiegészítő jellegűek.

A tokaji bornak, konkrétan mind az öt fent említett altémának összegyűlt már némi szakirodalma a 18. század végére. A modern kutatás még nem eléggé dolgozta fel ezt a 18. századi tokaji borral kapcsolatos irodalmat,¹⁹⁰ és magáról a *kora újkori* tokaji borról, szőlőről és szőlőművelésről is viszonylag kevés modern mű szól.¹⁹¹ Már csak ezért sem vállalkozhatok az alábbiakban arra, hogy szőlészeti-borászati szempontból mélységében értékeljem Szirmay művét, és a részletes elemzést amúgy sem teszik lehetővé e kiadáshoz írt kísérőtanulmány keretei. Az alábbiakban csupán áttekintem – mintegy úttörő jelleggel – a szőlészeti-borászati részek főbb jellemzőit, érdekességeit; felmérem, milyen típusú forrásokat használ Szirmay, nagyjából hogyan viszonyul a korábbi szakirodalomhoz, mely szempontok hangsúlyosak nála, milyen álláspontra helyezkedik egy-két vitás ügyben. Mielőtt egyenként sorra venném az öt altémát, egy előzetes áttekintés keretében vizsgáljuk meg azt a kérdést, hogy nagyjából hogyan viszonyul általában Szirmay műve a 18. századi szőlészeti-borászati irodalomhoz. Annál is inkább adja magát a kérdés, mert szerzőnk maga is külön felsorolja egy helyen az általa említésre méltónak tartott, tokaji borral kapcsolatos nyomtatványokat.

Ez a 18. fejezetben található lista nyolc tételt tartalmaz, mint „tokaji borról” szóló „értekezéseket”, de nem mindegyik az a szó szoros értelmében. A valójában Marotti Imre által írt¹⁹² *Metamorphoses* (1728) egy humanista hagyományban gyökerező vers arról, hogyan érkezik meg Bacchus Hegyaljára, és hogyan változtatja Magyarország legnagyobb borvidékévé. A tévesen „Adamus”-nak átkeresztelt Andreas Fuker hosszú latin címmel megjelölt műve (1749) igazából egy térkép, nem értekezés. Szerepel a listában két, valójában összetartozó tétel: Paul Keler *De vineis Hungariae* [Magyarország szőlőiről] (1712) és „Peter Jaenichen” *Commentatio de vineis Hungariae* című művei, de az utóbbinál álló 1761-es évszám téves, az 1731-es kiadásról lehet csak szó. A bártfai borkereskedő Kelernek a toronyai (Toruń) akadémiái gimnáziumban született értekezését először 1712-ben jelentette meg az iskola rektora, Peter Jänichen; ugyanezt kiadta Jänichen 1731-ben egy gyűjteményes kötetben is, azonban e kötetben Keler kiegészítette az értekezését egy *Beschreibung des vornehmsten Weingebürges in Ungarn* című művel,¹⁹³ valójában ez utóbbi szól konkrétan a hegyaljai borvidékről, míg a listában (részben pontatlanul) feltüntetett két tétel általában szól a magyarországi szőlőkről. Összesen öt olyan mű marad a listában, amely valóban tokaji borral kapcsolatos értekezés: Keler 1731-es, Daniel Fischer 1732-es, Matolai János 1744-es, Dombó Sámuel 1758-as és Friedrich Jakob Fuker 1790-es értekezései (e művek viszonylag rövidek, csak Fukeré könyv terjedelmű¹⁹⁴). Az öt műből három szól általában a tokaji borról, szőlőről, borvidékről; Dombó művében a hangsúly egyértelműen a bor összetételére és az orvosi vonatkozásokra esik, míg Fischer főleg a tokaji orvosi földet tárgyalja.

¹⁹⁰ A Speculum Kutatócsoport *Europica varietas Tokajensis* sorozatában (amelynek része ez a kiadás is) többek közt ezt a hiányt is pótolni kívánjuk a jövőben.

¹⁹¹ E témában a legkiemelkedőbb munka Balassa Iván *Tokaj-Hegyalja szőlője és bora* c. monográfiája (BALASSA 1991); egyéb művekről még lesz szó e fejezetben.

¹⁹² A szerző helyén feltüntetett Zarubal valójában a vizsgaköltemény *promotora* volt.

¹⁹³ Lásd JÄNICHEN–KELER 1731 leírását a bibliográfiában.

¹⁹⁴ Fukerről és művéről lásd BLASKÓ 2009.

Lefedi-e ténylegesen Szirmay (megszűrt) listája a 18. század tokaji borászati irodalmát? Kettős választ kell adnunk: ami a század első kétharmadát illeti, Szirmay valóban felsorolja a legfőbb *nyomtatott* műveket (Keler–Jänichen, Matolai, Fischer, Dombly), de azért vannak ezeken kívül is kisebb kiadott írások. Johann Adam Raymann több újságcikkben hírt adott a tokaji bor egyes kérdéseiről és az aktuális hegyaljai termésről,¹⁹⁵ továbbá Dombly több, az említett disszertációval átfedésben levő írása annak a Friedrich Hoffmann-nak a neve alatt jelent meg, aki elnökölt a disszertáció megvédésekor, de magának Hoffmannnak is van kisebb írása a tokaji borról.¹⁹⁶ A század végén megnövekedett a tokaji bor irodalma, nem függetlenül a nemzeti kultúra és általában a felvilágosodás kibontakozásától, illetve gazdasági okoktól; ám ez nem tűnik ki a zempléni nemesúr listájából, amelynek végén Fuker 1790-es műve kissé árván álldogál. Először is, 1796-ban Bécsben kiadták Dercsényi János *Über Tokay's Weinbau...* című kis könyvét,¹⁹⁷ amelyben a szerző a tokaji bort és szőlőművelést főleg fizikai-kémiai szempontból tárgyalja, és egy toldalékban a föld tulajdonságait is elemzi; a mű több kiadást megért, és rögtön megjelent magyarul is.¹⁹⁸ Az év nélkül megjelent fordítás 1796-ban vagy 1797-ben jöhetett ki; hogy Szirmay a német vagy magyar változatot használta, nem derül ki az utalásaiból, de a 2. fejezetben szereplő „Dercsényi... 1797-ben kiadott kis műve” megnevezés inkább a magyar fordításra utalhat.¹⁹⁹ Dercsényi János (1755–1837) Zemplén megye főorvosa volt az 1780-as évektől. Kazinczy Ferenc hűgát, Júliát vette el 1785-ben,²⁰⁰ és e baráti-rokoni kapcsolatok, illetve Dercsényi többszöri, tiszteletteljes emelgetése a *Hegyalja-Ismertetésben* szinte biztossá teszik, hogy Szirmay személyesen ismerte őt. Hogy miért nem tüntette fel az említett Dercsényi műve(ke)t a listájában, abban talán szerepet játszhatott az, hogy egy nagyobb, igazán alapos művet várt tőle, amely a „legnemesebb nedűt gazdaságtani, természettani, vegytani és gyógytani szempontból” járja körül, mint írja Szirmay a 18. fejezetben. Dercsényin kívül főleg olyan művek jelentek meg a század utolsó harmadában – már inkább német és magyar, mint latin nyelven –, amelyek általában a magyarországi mezőgazdaságról vagy szőlőművelésről szólnak, s így a tokaji borvidéket is érintik: ilyen például Mitterpacher Lajos több agrártudományi műve,²⁰¹ vagy Prónay Pál könyve *A szőlőknek*

¹⁹⁵ Johann Adam Raymann (vagy Reimann) a *Sammlung von Natur- und Medicin- wie auch hierzu gehörigen Kunst- und Literatur-Geschichten* című folyóiratban többször tett közzé adatokat a hegyaljai szőlőtermésről és a tokaji borról 1718 és 1725 között. Lásd CsOMA 2012, 13. A növényi arany kapcsán lentebb még szóba kerül Raymann.

¹⁹⁶ HOFFMANN 1740, 1748, 1761; HOFFMANN 1722. Ezekről és más Hoffmann-i művekről lásd N. KIS 2022.

¹⁹⁷ DERCSÉNYI 1796.

¹⁹⁸ DERCSÉNYI é. n.

¹⁹⁹ Szirmay, mint láttuk, éppen 1797 folyamán fejezte be a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetését*, így tehát annak *Hegyalja-Ismertetésbe* bekerülő részét is.

²⁰⁰ Dercsényi életéről és tevékenységéről lásd KISS 2009.

²⁰¹ Például a *Sätze aus der Naturgeschichte des Acker- und Weinbaues* (MITTERPACHER 1775). Még egy külföldi példa Rumpelt *Abhandlung von der vortrefflichen Natur, Eigenschaft und Würckung des ungarischen Weins* c. értekezése (első kiadás: RUMPELT 1761).

plántálásáról.²⁰² Nagyváti János *A szorgalmatos mezei gazda* című munkájában²⁰³ viszonylag sokat foglalkozik a hegyaljai szőlőműveléssel. Kisebb jelentőségűek azok a Tokajról és boráról szóló, néha hosszabb lexikonszócikkek, amelyek szintén a 18. század végén szaporodtak meg.²⁰⁴ A növényi aranyról nem annyira külön művekben, inkább értekezések, beszámolók, újságok egy-egy kisebb részében esik szó.

A lényegi kérdés persze az, mit használt fel szerzőnk akár az általa felsorolt, akár a nem emlegetett szakirodalomból. Igen kritikusan fogalmaz a felsorolt elődeiről: „Azonban ezek többnyire székfoglaló értekezések vagy akár csak egyetemi dolgozatok [*exercitationes*, szó szerint „gyakorlatok”], és miként azt ezek a tudós férfiak maguk is bevallják, sietve és gondosság nélkül írták meg őket...”, hangzik az általános értékelés; a mondat folytatása már bizonyos elhanyagolt kutatási szempontokra vonatkozik, amelyeket maga Szirmay is Dercsényi Jánosra hagy inkább mint szakértő orvosra (lásd a fenti bekezdést). Több szempontból igazságtalan ez a sommás értékelés: az egyetemi értekezés (*disputatio*, *dissertatio*) műfaja ebben a korban nem jelentett egyfajta „másodlagos” szintet az „érettebb” szerzők megjelent könyveihez képest, és Dobby disszertációja – hogy csak egy példát említek – igen alaposan járja körül a tokaji bort orvosi szempontból.²⁰⁵ Egyébként sem lehet egy mércével mérni a század elején és végén (itt 1712-ben, illetve 1790-ben) született szakirodalmat. Nyilvánvaló Szirmaynak az a szándéka – és erre finomabb formában sajnos a mai kutatók egy része is hajlamos –, hogy kibővítsen a korábbi szakirodalom érdemeit, hogy annál nagyobbak tűnjön a maga teljesítménye. Annyiban igaza van Szirmaynak, hogy a szóban forgó korai értekezések valóban csak rövid, a kor és a műfajuk szintjének megfelelő áttekintések, illetve Fuker könyve a terjedelméhez képest felületes (és sokszor túlságosan szubjektív, érzelmileg túlfűtött, bár egyébként a szerkezete hasonló Szirmay művéhez²⁰⁶), és a *Hegyalja-Ismeret* bizonyos szempontokból valóban alaposabb az öt korábbi értekezésnél. Nem is látszik, hogy felhasználta volna e műveket szerzőnk, pontosabban: hasonlóságokat inkább csak az általánosabb, közismertebb tények szintjén találunk.

Akadnak azonban olyan – akár szó szerinti – átvételek is a szövezes részekben, amelyek forrásai vagy Szirmay által csupán máshol, más összefüggésben emlegetett szerzők művei, vagy egyáltalán nem említett szerzőkéi. Dercsényiről már volt szó, őrá többször utal Szirmay, és például földtani, nemesfémekre vonatkozó információkat merít belőle, de fura módon a szakirodalmi listájába nem teszi bele. A boros versekről, a szőlők történetéről vagy a növényi aranyról szóló fejezetek egy-egy kisebb részleteiben, mint látni fogjuk, nem vagy nem megfelelően hivatkozik forrásai 18. századi

²⁰² PRÓNAY 1780.

²⁰³ NAGYVÁTI 1791.

²⁰⁴ Lásd CSOMA 2012, 13–14.

²⁰⁵ Lásd N. KIS 2022.

²⁰⁶ FUKER művének (1790) főbb részei így követik egymást: a Tokaji-hegy geográfiája; Hegyalja topográfiája (rövid településleírásokkal); „történelme” (de érdemben csak 18. századi események); szőlőművelés és borkészítés; borkereskedelem; végül egy rövid „természettörténeti” rész a hegy keletkezéséről. Fuker művének szerkezete tehát akár hatással lehetett a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetésére* és így a *Hegyalja-Ismeret*re, de a német értekezés összességében felületesebb és adatokban szegényebb Szirmay műveinél.

közvetítőire. A leginkább említésre méltó hiányosság megint csak a Bél–Matolai-féle kéziratokra való hivatkozások elmaradása. *Kéziratok*: ugyanis nem csak az eddig emlegetett, Szirmay által lemásoltatott, ma OSZK-ban őrzött kézirat jön szóba,²⁰⁷ hanem fennmaradt három kisebb és töredékes, szintén Matolai által írt és Bél által javított kézirat is, amelyek közül legalább az egyiket, úgy tűnik, használta Szirmay – és talán ugyanakkor, ugyanúgy került hozzá Esztergomból, mint az előbbi másolat. A Ráday Gyűjtemény három, Matolai tollából származó írást őriz:²⁰⁸ (1) a magyarországi szőlőkről és borokról általában; (2) Hegyalja történetéről és szőlőhegyeiről,²⁰⁹ (3) és a kőszegi borról. Amikor a 19. fejezetben Szirmay elkezd tárgyalni a szőlőművelés első említéseit, három ókori közlést a szőlőültetésről nagyon hasonló módon talál, mint Matolainak a magyarországi szőlőkről szóló kézírata: hogy Aurelius Victor szerint Probus császár volt az első szőlőültető (a Szerémségben); hogy a pannon borokat Eutropius is említi; illetve hogy Claudianus is megverselte e szőlőket.²¹⁰ Matolai közléseit Szirmay röviden összefoglalja, illetve Claudianus versének ugyanazon részét idézi. Ismét nézőpont kérdése, minek vesszük ezt az esetet, sem a közlések mennyisége, sem az információ egyedisége nem teszi *feltétlenül* szükségessé a Béltre/Matolaira való hivatkozást a kor szokásai szerint, mindenesetre ismét egy olyan – szinte biztos – közvetítő forrás találtatott, amelyet Szirmay nem hangsúlyozott.

Bonyolultabb kérdés, hogy használta-e Szirmay a tokaji borvidékről szóló (2.) Matolai-féle töredéket. Az egyes települések dűlőit Matolai mind a megyéről szóló (OSZK-beli), mind a Hegyaljáról szóló (Ráday-beli) kéziratban leírta, nagyon hasonló módon. Szirmay valamelyiket felhasználva (ugyanakkor kiegészítve) sorolta osztályokba és írta le a dűlőket egyes településleírások végén, ez egyértelmű a nevek leírásából és sorrendjéből, lásd pl. a tokaji (34. §) vagy tarcali (35. §) fejezetek végén. Éppen mivel a két szóba kerülő forrás nagyon hasonló, nehéz megállapítani, melyik volt szerzőnk asztalán, de bizonyos jelek alapján inkább a Zemplénről szóló (OSZK-beli) másolat lehetett az.²¹¹ Vizsgálódásaim szerint nincs más olyan részlete e Matolai-töredéknek, amely a *Hegyalja–Ismertetés* valamely részlete forrásaként merülne fel, így lehet, hogy ezt a kézirat-töredéket Szirmay nem ismerte, legalábbis nem használta.

Mindent egybevéve jelen állás szerint a *Hegyalja–Ismertetés* szőlészeti-borászati részei igen nagyfokú önállóságot mutatnak. Az egész, fent körvonalazott 18. századi borászati szakirodalomból (kéziratokat is beleértve) viszonylag kevés és rövid szövegrészleteket találtam, amelyek konkrét és biztos forrásai voltak a *Hegyalja–Ismertetés*

²⁰⁷ Fol. Lat. 274.

²⁰⁸ Jelzetük: K. O. 8. Fontosabb részeit Wellmann Imre közzétette fordításban: WELLMANN, szerk., Bél, 1984.

²⁰⁹ Ez a kézirat „történeti-helyrajzi”, „gazdasági” és „fizikai-orvosi” részekből állt volna, de csak az elsőnek egy töredéke maradt fenn.

²¹⁰ Vö. a kézirat 2. fejezetével.

²¹¹ Lásd pl. Szirmay szövegének hasonlóságát az OSZK-beli kézirat olyan felsorolásaihoz, mint a tarcali első osztályú helyeké: „*Felso Turzo, Laitrom, Szilvolgy, Deak, et qui versus oppidum porriguntur, Kiralmal, et Agyak.*” stb. (TÓTH et al., szerk., BÉL, 2018, 160). A Ráday-beli kézirat megfelelő helyei egy kicsit kevésbé hasonlóak.

megfelelő szövegrészleteinek. Látszik, hogy főként személyes tapasztalaton alapul igen sok szőlészeti fejezet. A személyes ismeretsegeknek, szóbeli közléseknek is nyilván nagy szerepe lehetett, de Szirmay maga is művelt szőlőt: a 33. fejezetben elmeséli, mit talált a „mádi szőlőnkben.” Összességében úgy tűnik, Szirmay a „saját jogán” vált a tokaji bor szakértőjévé (bár nem *egyedüli* 18. századi professzionális író ő, mint ahogy a 18. fejezetben sugallni akarta, és azért a saját tollak közül egy-két idegen is kivillan). Egyes részeken, például a borkereskedelemről vagy a szőlőművelésről szóló részeken kifejezetten érződik, hogy mennyire nem egy íróasztal mögött szövegekkel bíbelődő kompilátor írta ezeket, hanem a tokaji szőlészeti-borászat egész valóságában benne élő gazdálkodó nemes. A szőlőművelésről szóló rész éppen az a rész, amely újonnan került be a *Hegyalja-Ismertetésbe*, a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetésében* még nem volt benne. 1810-ben pedig megjelent Szirmaynak egy újabb műve, csak a szőlőművelésről-borkészítésről, de bővebben és magyarul: *A tokaji, vagy is hegyaljai szőlőknek ültetéséről, jó műveléséről, a' szüretelésről, a' boroknak tsinállásáról, és meg tartásáról: szőlős és boros magyar gazdák számára* (rövidítve *1810-es kézikönyv*).²¹² A Pesten, Trattner Mátyás által nyolcadrét formátumban kiadott, a címből is láthatóan praktikus irányultságú zsebkönyv végképp megerősítette Szirmay mint a tokaji szőlészeti-borászat szakértője hírét. A kis könyvre még kitérünk a szőlőművelésről szóló szakaszban, mert érdekes lesz röviden összevetni a *Hegyalja-Ismertetés* megfelelő fejezeteivel.

2. Adalékok a tokaji bor történetéhez

A *Hegyalja-Ismertetés* 19–20. és a 23–26. fejezetei a tokaji szőlőművelés és bor történetének vázlatát nyújtják. Ezekkel a fejezetekkel itt csak röviden foglalkozom, egyrészt mivel fentebb, a történeti részek általános tárgyalásakor már szóba kerültek, másrészt mivel ma is sok a tisztázatlan kérdés, különösen a hegyaljai szőlőművelés középkori viszonyait illetően. Már az is érdem, hogy Szirmay egyáltalán talált a hegyaljai szőlőtermesztéssel, borászattal kapcsolatos 18. század előtti forrásokat, hiszen alig ismertek ilyeneket az ő koráig.

A 19. fejezet általában szól az első szőlőültetésekről Magyarország területén. Mint fentebb láttuk, több, klasszikus auktor által említett, pannóniai szőlőtermesztéssel kapcsolatos eseményt Matolai kisebb kéziratából vett át Szirmay (bár részben már közhelyek voltak), ugyanakkor már ebben a fejezetben felhoz néhány középkori oklevelet is, amelyek szőlőkre, bortized szedésére utalnak Magyarország területén. Ami a hegyaljai kezdeteket illeti, Szirmay nem tudja megállni, hogy ne fedezzen fel kedvenc történetírója, Anonymus szövegében a tokaji borra utaló nyomokat: azt, hogy Árpádék „a Tarcál hegyen nagy áldomást csaptak”, és a többi, megittasodásra való utalást Szirmay úgy értelmezi, hogy helyi szőlőművelésből származó bort ittak, holott valójában ezt és az egész eseménysort semmi nem bizonyítja, és mai tudásunk

²¹² SZIRMAY 1810.

szerint nincs semmi biztos forrás az itteni szőlőművelésről e korai időkben. A 20. fejezetben négy darab, részben jezsuita oklevélgyűjteményekből (tehát igen megbízható forrásból) származó oklevelet mutat be, amelyek mind azzal kapcsolatosak, hogy IV. Béla (1235–70) korában „olasz” telepesek jöttek és sok hegyaljai területet szőlővel telepítettek be.²¹³ A 21. fejezetben a „formint” nevet is valamelyik „For” kezdetű olasz város nevéből vezeti le (a latin „Forum” kezdetű városnevekből alakult ki Formia, Forli stb.); mint írja, a Formia városból való eredeztetés mellett állt már a *Debreceni Grammatika* (1795) is. Ma már tudjuk, hogy régen „olaszoknak” mondhattak minden újlatin nyelven beszélő telepest, és valószínűleg vallonok jöhettek elsősorban, már a 12. században; a „Formint” származása ma sem tisztázott, de kicsivel valószínűbbnek tűnik a szó francia-vallon eredete, a „forment” szóból vagy származékaiból.²¹⁴ Mindezzel együtt igen jelentős Szirmay közlése, ma is a vallon betelepüléshez kötjük a borvidék kialakulásának kezdeteit. A 23., 25. és 26. fejezetek meglátásai legalább ennyire jelentősnek tűnnek: Szirmaynak további oklevelek és egyes történeti művek alapján feltűnik, hogy a 16. századig a szerémségi borok voltak a leghíresebbek, és csak 16. század derekától veszi át az elsőséget a hegyaljai borvidék, az újítások több hulláma következtében.²¹⁵ Ez is igaz, amennyire ma tudjuk;²¹⁶ Tokaj-Hegyalja azután kezdett igazán felemelkedni, hogy a törökök elpusztították a szerémségi borvidéket.

Szirmaynak a szőlőtermesztés történetével kapcsolatos forrásfeltárásait és meglátásait akkor tudjuk majd alaposabban értékelni, ha magát a borvidék korai történetét jobban ismerjük, nagyobb figyelem hárul rá a kutatásban. Szükséges lenne a korszak történéseinek górcső alá venniük a Szirmay által hivatkozott, igen jelentősnek tűnő okleveleket, és tisztázni azt a kérdést, hogy eme okleveleket ő helyezte-e először a tokaji bor történetének kontextusába. Egyelőre úgy tűnik, hogy Szirmay úttörő munkát végzett a tokaji bor történetének kutatásában. Az biztos, hogy ugrásszerű a fejlődés e téren ahhoz képest, hogy a tokaji bor többi 18. századi szakírója vagy egyáltalán nem foglalkozik a történeti szemponttal, vagy csak felületesen, kiegészítésként, mintegy megágyazva a számukra fontosabb, borról vagy szőlőművelésről szóló fejezeteknek.²¹⁷

3. A tokaji borról röviden – tudós megállapításokban és versekben

A *Hegyalja-Ismertetés* 11–17. fejezetei egy egységnek is vehetők mint a tokaji borról és egy-egy, a borral kapcsolatos helyi hagyományról, versről szóló fejezetek. Szirmay

²¹³ Ezt még részletesebben a *Zemplén történeti ismertetése* általa is hivatkozott 22. fejezetében fejti ki.

²¹⁴ A furmintról lásd BALASSA 1991, 101–109; a vallon betelepülésről pedig ibid. 27–30.

²¹⁵ A 26. § kulcsmondatai az újításokról: „1560 körül elkezdték a szőlőket előbb háromszori kapálással művelni”; „1650 körül vagy nem sokkal azelőtt” kezdtek az aszút különválasztani.

²¹⁶ Lásd BALASSA 1991, 31–33.

²¹⁷ MATOLAI például a kiadott művében (1744, 10–11) a terület története vonatkozásában néhány 1550 utáni kora újkori pusztítást említ csak meg, Fuker pedig, bár könyvében külön fejezetben tárgyalja a *Geschichte des Tokayer-Gebürges* (FUKER 1790, 40–48), láthatóan nem tud mit kezdeni a korábbi századokkal, és szinte csak 18. századi eseményeket említ.

tehát a zempléni hegyek után először magát a tokaji bort mutatja be röviden, utána tér rá annak történetére, majd a szőlőművelésre. A borról magáról, tulajdonságairól és gyógyhatásairól szóló négy fejezet (11–12. és 16–17. §) meglepően rövid, összesen három oldalt tesz ki. A tokaji bor összetételéről, minőségének titkáról, a spiritus fogalmáról, és mindezekkel összefüggésben a gyógyhatásokról szóló fejtegetések a 18. századi szakirodalomnak egy fontos aspektusát jelentették. Már Matolai írt e témakörben röviden, később Dombó fejtette ki részletesebben, elsősorban e kérdések körül forgott a disszertációja; Dercsényinél pedig nem különállóan találjuk meg e témákat, hanem a szőlőművelésről, borkészítésről szóló fejtegetéseinek részeként.²¹⁸ Szirmay esetében nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek a fejezetek eredetileg Zemplén megye leírásához tartoztak, nem egy borról szóló értekezéshez; később pedig, a *Hegyalja-Ismertetés* összeállításakor már nem bővítette ki e fejezeteket, nyilván azért sem, mert nem e témakörben volt a legtöbb tapasztalata. Mindenesetre azért egy-két mondatban tömören, velősen bemutatja a tokaji borokat néhány fontos szempont mentén.

Szirmay először kiemeli az előzőleg felsorolt hegyek szőlőinek magas terméshozamát, majd összesen 35 zempléni település borait sorolja három minőségi kategóriába (11. §). A dülők három osztályba sorolása a bor minősége szerint feltűnően jelen van Bél, illetve Matolai kézírataiban, nyilván innen tanulta meg ezt az elvet Szirmay is (aki, mint fentebb láttuk, maguknak a dülőknek a felsorolásakor is alapesetben Bélből–Matolaiból indult ki, de korántsem sorolta fel az összes ismert dülőt²¹⁹). Itt magukat a településeket sorolja három osztályba boruk szerint, és az első osztályba az a 20/22²²⁰ hegyaljai település került, amelyeket aztán a helyrajzi-történeti részben egyenként leír; így e listának is megvan az az árnyoldala, amelyet a földrajzi vonatkozások kapcsán láttunk,²²¹ vagyis hogy kimarad három hegyaljai település, mivel nem zempléni falvak. A 12. fejezetben a szerző rövid körképet nyújt arról, a legjobb borok közül melyik mivel tűnik ki: a Mézes-málról jövő tarcali borok a legédesebbek, a tállyaiak a legtartalmasabbak, és így tovább. Nyilván túl sommás és szubjektív ez a pár mondatos összefoglalás, azt viszont jól érzékelteti, hogy Hegyalja borai *különbözőképpen* kiválóak, nem elég csak minőségi osztályokba sorolva megkülönböztetni őket. Az aszúborok gyógyhatásait szintén pár mondatban foglalja össze: a láztól a levertségig sok különböző ártalomra, betegségre jók, mint maga is tapasztalta (16. §). A következő (17.) fejezetben pedig – mintha magyarázatot akarna adni a gyógyhatások tárgyalásának kurtaságára – Weszprémi Istvánt idézi, aki 1778-ban elmarasztalta a magyar tudományt, amiért senki nem vizsgálta alaposan a tokaji bor orvosi hasznát. Ez nem állja meg a helyét, ugyanis a fentebb említett – és a következő (18.) fejezetben maga Szirmay által említett – Dombó Sámuel már 1758-ban értekezett e borok gyógyhatásáról, de Dercsényi 1797-ig megjelent műveiben is hangsúlyos ez a szempont.

²¹⁸ MATOLAI 1744, különösen 20–24; DOMBY 1758; DERCSÉNYI 1796 és é. n.

²¹⁹ Lásd pl. Mád esetét: OROSZ 2020, 207.

²²⁰ Attól függően, hogy Kis- és Nagypatakot, illetve Kis- és Nagytoronyát (ahogy Szirmay hívja őket) egy vagy két településnek számítjuk-e.

²²¹ Lásd az I. rész végén.

Aránylag több figyelmet fordít szerzőnk olyan mondásokra és rövid versekre, amelyek a tokaji borral kapcsolatos népi hagyományt és korabeli közvélekedést képviselik. Nemcsak néprajzi, mikrotörténeti szempontból érdekes ez a több, mint húsz szöveg, amelyet Szirmay a 13–15. fejezetekben rögzített, hanem a források kezelése, Szirmay műhelyitkai szempontjából is. Csoma Zsigmond kiemelte, hogy milyen sokat köszönhetünk Szirmaynak, amiért a *Hungaria in Parabolis*ban és a megyékről szóló írásokban számos, általa hallott boros mondást, rigmust megörökített, amelyek jórészt elvesztek volna.²²² Ez az értékelés a lényegét tekintve helytállónak tűnik, ám legalábbis ami a *Hegyalja-Ismertetés*be bekerülő szövegeket illeti, kérdőjelek támadnak arra vonatkozóan, saját hallomásából, sőt saját korából merített-e minden szöveget a zempléni nemesúr. Az első szövegcsoport a tállyai borról szól, és e szövegek tálalása különbözik a többiétől egyrészt abban, hogy két külön fejezetben (13–14. §) összesen három latin opusculumot találunk ugyanarról a témáról, másrészt abban, hogy meg van adva a versek forrása is. Amikor 1567-ben Draskovits György a pápánál vendégeskedett, és a pápa megkóstolta a püspök által kínált tállyai bort, állítólag így kiáltott fel a szentatyá: „Summum pontificem talia vina decent”; a mondat szójátékon alapul, egyszerre lehet úgy érteni, hogy „ilyen (*talia*) borok illenek” a pápához, és hogy „tállyai borok” illenek. Népszerű lehetett a történet, mert Szirmay rögtön közölni tudja két későbbi versbe foglalását is: Johannes Bocatius epigrammáját (kissé módosítva), illetve egy disztichont, amely Timon Sámuel (1675–1736) Tiszáról szóló ismertetésében²²³ szerepel.

A 15. fejezetben további 19 latin és magyar vers következik, forrásmegadás nélkül, ám valójában legalább tíz vers Timonnak az imént említett művéből származik. A fejezetben három verset olvashatunk a tokaji borokról általában, majd rövid verseket, mondókákat egy-egy hegyaljai település boráról, végül nyolc Hegyalján kívüli, de zempléni település boráról is. A hegyaljai vonatkozású versek nagyobb része megvan Timonnál is, legtöbbször ugyanabban a formában, illetve néhol egy-egy szót módosított Szirmay a könnyebb megértés végett. Több verscsoport hasonló sorrendje kétségtelenné teszi, hogy Timon volt Szirmay forrása, akár a mű 1735-ös, akár az 1767-es kiadása.²²⁴ Megint csak nem kell túlságosan elmarasztalnunk Szirmayt – közvetítő másodlagos forrásokat nem volt szokás a korban *feltétlenül* megadni –, de fontos tudnunk, hogy ezek a versek nem feltétlenül hosszú múltra visszatekintő és közzsájon forgó versek. Ezenkívül a tokaji bor gyógyító erejéről szóló verset – az egyetlen hosszabb magyar költeményt – szintén egy, a Szirmay-műnél korábbi forrásban, egy

²²² CSOMA 2017, 241–245. A lábjegyzetek tanúsága alapján Csoma a *Hungaria* első kiadásából (SZIRMAY 1804a), illetve a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetéséből* (1803) és az Ugocsa-leírásból (1805) idézi Szirmay szövegeit, a *Hegyalja-Ismertetésre* nem utal.

²²³ TIMON 1735 és 1767.

²²⁴ Mindkét kiadásban ugyanazokon az oldalakon szerepelnek a versek, így a fordítás jegyzeteiben az 1767-es kiadásra megadott oldalszámok érvényesek az 1735-ös kiadásra is.

1790-es *Magyar Kurír* számban találjuk meg,²²⁵ népszerű lehetett, legalábbis Szirmaynak kedves, mert az *1810-es kézikönyv* végén is ezzel búcsúzik a szerző. A verseknek minden jel szerint magas történeti forrásértékét mindenesetre nem befolyásolja az, hogy honnan kerültek közvetlenül Szirmay művébe, és a kis gyűjtemény egy színes keresztmetszetét nyújtja a tokaji borról szóló népi és latin költészetnek; abból a szempontból is változatosak, hogy a bortermelő települések magasztalásától a maró gúny kifejezéséig változó módon viszonyulnak a településekhez. Az alábbi táblázat segít áttekinteni, hogy melyik és mely tájegységbe tartozó településekről szólnak a *Hegyalja-Ismertetésbe* bekerült szövegek, ezek milyen nyelvűek, terjedelműek és formájúak, milyen az attitűdjük a településhez (csak az egyértelműen dicsérő vagy gúnyos attitűdöt jelölöm), illetve van-e olyan közvetlen forrása a szövegnek, amelyet Szirmay a jelek szerint használt.

	Település	Hegyaljai vagy nem (utóbbi esetben járás)	Nyelv	Terjedelem, forma	Attitűd	Közvetlen forrása (ha biztosan tudható) ²²⁶
1	Tállya	Hegyalja	a) latin b) latin c) latin	a) rövid elbeszélés b) 7 disztichon c) 1 disztichon	a-c) egyértelműen dicsérő	b) BOCATIUS 1599 enyhe módosítással (Szirmay megadja) c) TIMON 1735/1767 (Szirmay megadja)
2	Tokaji bor általában	Hegyalja	latin	6 disztichon	egyértelműen dicsérő	TIMON 1735/1767 enyhe módosítással
3	Tokaji bor általában	Hegyalja	magyar	12 sor, felező tizenkettes	egyértelműen dicsérő	<i>Magyar Kurír</i> (1790)
4	Tokaji bor általában	Hegyalja	latin	1 disztichon		TIMON 1735/1767

²²⁵ *Magyar Kurír*, 1790. február 13., 181. o. CSOMA (2017, 247) is észrevette, hogy a *Magyar Kurír* is közölte a verset, de közelebbi adatokat nem ad az újságról, a további hivatkozásban pedig (hogy a verset az „*Ország-Világ* című lap 1780. évi XIII. száma” is hozza) tévesen szerepel az évszám 1880 helyett.

²²⁶ Az oldalszámokat lásd a fordítás jegyzeteiben.

5	Tarcal	Hegyalja	magyar	1 sor	egyértelmű- en dicsérő	
6	Zombor	Hegyalja	magyar	1 sor		
7	Liszka	Hegyalja	latin	1 disztichon		TIMON 1735/1767 enyhe módosítással
8	Olaszi	Hegyalja	latin	1 disztichon	egyértelmű- en dicsérő	TIMON 1735/1767
9	Tolcsva	Hegyalja	latin	2 hexameter	egyértelmű- en dicsérő	TIMON 1735/1767
10	[Sáros] Patak	Hegyalja	latin	1 disztichon	egyértelmű- en dicsérő	TIMON 1735/1767
11	[Erdő] bénye	Hegyalja	magyar	2 sor		TIMON 1735/1767
12	[Sátoralja] újhely	Hegyalja	latin	1 disztichon		TIMON 1735/1767
13	Szerencs	Tokaji járás	a) latin b) magyar	a) 1 disztichon b) 1 sor	b) egyértel- műen gúnyos	a) TIMON 1735/1767
14	Monok	Tokaji járás	latin	1 disztichon	egyértelmű- en gúnyos	a) TIMON 1735/1767
15	[Nagy?] Toronya	Gálszécsi járás	latin	1 disztichon		
16	Kövesd	Zemplé- ni járás	latin	1 disztichon	egyértelmű- en dicsérő	
17	Bári	Zemplé- ni járás	magyar	2 sor		
18	Krivostyán	Homon- nai járás	latin	1 disztichon	egyértelmű- en dicsérő	
19	Barkó	Homon- nai járás	a) latin b) magyar	a) 1 disztichon b) 2 sor	b) egyértel- műen gúnyos	
20	Gálszécs	Gálszécsi járás	latin	1 disztichon	egyértelmű- en gúnyos	

Mint látható, Szirmay összeállításából (amelyet részben készen kapott) a hegyaljai borok jönnek ki jól, míg a többi zempléni, nem hegyaljai településre vonatkozó versek vegyes minőségre utalnak, és e csoportban az ironikus felhangú költeményből van a több. Valóban a hegyaljai („tokaji”) borok az európai hírű borok, de azért egyértelmű az összeállítás hegyaljai nézőpontja, amely még ráerősít a meglevő általános szintkülönbségre: Monokon vagy Gálszécsen nem biztos, hogy a fenti gúnyverseket szavalták... Természetesen ezek könnyed mondások, versek viccnek is vehetők, de nem szabad elfelejtenünk, hogy érzékenyen érinthetett egy-egy lokálpatriótát egy kedvezőtlen csengésű vers azon a borvidéken, ahol versengtek az egyes települések a borukkal. Jó lenne, ha további kutatások során előkerülnének adatok arról, Szirmay idejében milyen versek forogtak ténylegesen közszájon és mely vidékeken.

A két tucatnyi szövegből álló összeállítás más szempontból sem teljesen reprezentatív: egyrészt maga a szerző is említi a 15. fejezet elején, hogy „a Mádról, Tállyáról és Keresztúrról származó ismertebbeket éppúgy mellőzöm, mint a pajkosabbakat” (kár értük); másrészt túlreprezentáltak a latin versek abból a szempontból, hogy a lakosság latinul nem tudó többsége alapvetően az anyanyelvén tanult meg és adott tovább ilyen verseket, mondásokat (nem beszélve arról, hogy a Hegyalján beszélt népnyelvek közül itt csak a magyar képviseltetik, bár a szójátékokban a lengyel is megvillan). Ami a verses összeállítás *Hegyalja-Ismeretés*-ben betöltött szerepét illeti, kifejezetten üdítő ez a rész, a gyakran szójátékokon alapuló és a félig tréfás, félig komoly rivalizálást érzékeltető versek sora vidám színfolt a műben, másrészt valamelyest pótolja azt a néprajzi, társadalmi aspektust, amely egyébként meglehetősen elsikkad a *Hegyalja-Ismeretésben* a sok földrajzi, történeti és gazdasági fejtegetés közt.

Van még egy borral kapcsolatos vers, amelyről szólunk kell: Jacques Vanière *Praedium rusticum* című, először 1682-ben kiadott, paraszti gazdálkodásról írt tankölteménye,²²⁷ amelynek X–XI. könyvében a szőlőművelésről, borról és borkészítésről is szó van. A számos országban több kiadást megért költeményt²²⁸ Szirmay előszeretettel idézi művében, négy helyen is, és a mottó is ebből való. Általában Vanière Szirmay által választott sorai valóban alátámasztják a szerző fejtegetéseit az adott helyen, vagy legalábbis egy szép verses ábrázolást nyújtanak a tárgyról, bár van olyan hely, ahol erőltetettnek is érezheti az olvasó Vanière citálását az adott témában.²²⁹ A sok idézés mögött mélyebb indítékok vannak, mint hogy Szirmay szerette a költészetet, és hogy a két mű fejtegetései összecsengenek. A nagy klasszikus költők alapvető igazodási pontként szolgáltak a humanista hagyományban, a tudományos művekben is; és a kora újkorban virágzott a klasszikus alapokon nyugvó neolatin költészet, a tankölteményeket is beleértve. Költészet és tudomány nem vált még külön. Szirmay mint 18. századi vagyonos nemes olyan oktatásban részesült, amelyben a klasszikus-humanista hagyomány meghatározó volt. A híres költeményből való

²²⁷ VANIÈRE 1682.

²²⁸ Az a kiadás, amelyet Szirmay a legnagyobb eséllyel használhatott, a nagyszombati: VANIÈRE 1772.

²²⁹ Például a 33. fejezetben.

idézetek nem csak esztétikailag hivatottak „felfele húzni” a *Hegyalja-Ismertetést*, hanem tudományos szempontból is. Arra utalnak, hogy Szirmay műve is bekapcsolódik a nemzetközi tudomány vérkeringésébe; hogy egy olyan magyarországi témáról, műről van szó, amely a legmagasabb európai szinthez igazodik. A tokaji bor egyébként is európai hírű, és Szirmay még inkább azzá akarja tenni, olyannyira, hogy egy helyen meg is másítja Vanière versét: a 31. fejezet idézetének kezdete az, hogy „.....ab albis / Optima sunt, quae vina fluunt Tocaina racemis” („A legjobb borok azok, melyek a fehér tokaji szőlőfürtökből folynak”), holott az eredetiben „Tocaina” helyett „Apiana” szerepel. Egy bizonyos nézőpontból költői játék ez, egy másik szempontból viszont egy kisebb hamisítás, amelyet nem sokan fedezhettek fel azonnal, hiszen nem sokan fűjték kívülről Vanière tankölteményét.

4. Szőlőművelés és borkészítés – a *Hegyalja-Ismertetésben* és az 1810-es kézikönyvben

Ha a *Hegyalja-Ismertetés* szőlészeti-borászati részén belül külön egységnek vesszük a történeti fejezeteket, akkor a 22., illetve a 27–31. fejezeteket vehetjük a 18. század végi hegyaljai szőlőművelés és borkészítés témájához tartozónak. Nem számítva két, csupán pár soros, kiegészítő jellegű fejezetet (28–29. §), a következő négy fejezetről van szó: a szőlőfajták felsorolása (22. §), az aszúbor készítése (27. §), a szőlők ültetése és művelése (30. §) és bor tárolása (31. §). A 31. és főleg a 30. fejezet különösen hosszú, akár több kisebbre is oszthatta volna a szerző a munkafázisok alapján. Nyilván azért is lógnak ki terjedelmi szempontból, mert éppen ezek azok a „betoldások”, amelyek még nem szerepeltek a Zemplén-leírásban. A téma jelentőségét mutatja, hogy a fenti négy fejezet az, amelynek alapján külön könyvet adott ki Szirmay egy bő évtizeddel később, a már említett *1810-es kézikönyvet*. Hogy miért jelentetett meg egy külön művet magyarul, világosan megmondja a kis könyv előszavában: írt ugyan a címben jelzett témáról a *Hegyalja-Ismertetésben*, de „ezen munka tsak a’ Tudósok által, és kevés szőlős gazdák által olvastatott. Hogy tehát ez által a köz jónak közön-ségessen használhassak, azt most Anyai nyelvünkön meg bővitve, és Tzikkelyekre fel osztva ki adom, nem keresvén más ditsöitést: tsak hogy ezzel is Polgár társaimnak hasznára lehessenek.” A könyv a négy 1798-as fejezet anyagán alapul – egyes részek akár mondatokon keresztül szinte szó szerinti fordítások –, de alapvetően mindegyik kisebb témát jobban részletezi a szerző. Hogy összességében mennyivel részletesebb az új mű, megmutatja a terjedelmi összehasonlítás: míg a *Hegyalja-Ismertetés* említett négy (plusz kettő) fejezete 23 oldalt tesz ki, az *1810-es kézikönyv* főszovege 34 hasonló formátumú oldalt, tehát mintegy másfélszeresére nőtt a téma tárgyalása.

Ezzel a kis könyvvel sem foglalkozott érdemben a modern szakirodalom, pedig a témában alapvető jelentőségű. A 18. század végéig csak Friedrich Jakob Fuker

tárgyalja valamivel nagyobb terjedelemben a hegyaljai szőlőművelést és borkészítést²³⁰ – aki tályjai orvosként és borkereskedő család fiaként sok tapasztalattal bírt –, de némileg más hangsúlyokkal, és *összességében* felületesebben: számos munkafolyamat leírásában, azok legkedvezőbb időszakai és más praktikus információk terén általában Szirmay műve részletesebb. A Turóc megyei nemesi családból származó Prónay Pál már említett, *A szőlőknek plántálásáról...* szőlő, 1780-ban megjelent kis könyve már egy generációval Szirmay kézikönyve előtt mankót nyújtott a csak magyarul tudó szőlősgazdáknak; az ültetéstől a bor tárolásáig végigmegegy a munka fázisain, itt-ott a Szirmay-műhöz képest eltérő fókusszal, hol részletesebben és pontosabban, hol kevésbé pontosan, mint a terjedelmében hasonló²³¹ *1810-es kézikönyv*. Ám Prónay műve általában szól a korabeli magyarországi szőlőművelésről-borkészítésről, sőt kitér más gazdasági témákra is – például gyümölcsfák ültetésére –, míg Szirmay kézikönyve specifikusan a hegyaljai szőlőművelés és borkészítés csinját-bínját tárja elének.

Lássuk az első fázis, az ültetés példáján, hogyan, mennyire részletezi tovább a teendőket az *1810-es kézikönyv* a *Hegyalja-Ismertetés*ben írottakhoz képest.²³² Az 1798-as mű szerint az ültetés a föld kiásásával és árkok húzásával kezdődik, nyáron; az 1810-es változat szerint tavasztól ősziig lehet vermet készíteni, amely három láb mélységű és legalább két láb szélességű kell, hogy legyen. A levágott szőlővesszők „késő ősszel vagy kora tavasszal” kerülnek a vermekbe, és „a trágya és a föld úgy kerül rájuk, hogy a vesszők hat hüvelyknyire álljanak ki a földből” (1798). Az *1810-es kézikönyv* pontosítja, hogy vagy november végén–december elején, vagy február végén–március elején kell ültetni, és két módszert is megkülönböztet aszerint, hogyan kell hajlítani, beállítani a vesszőket. Mindkét mű részletezi, milyen vesszőket kell választani, hogyan és milyen földdel, trágyával kell befedni a már elültetett vesszőket, és mindkettőben óva int Szirmay attól, hogy a vesszőkön túl a tövek is kiálljanak a földből; azt megint csak jobban részletezi az *1810-es kézikönyvben*, hogyan kell kiválasztani az ültetés helyét, és hogyan, illetve pontosan meddig kell gondozni az ültetvényt, mielőtt sor kerül a *nyitásra*, azaz a már fölöslegessé vált föld levételére.

Látható tehát, hogy bár az 1798-as leírások is részletesek, az *1810-es kézikönyv* az, amely igazán segíthetett a szőlőművelésben és borkészítésben, pontos, ha lehet, számszerű adatokkal, mértékekkel – nem beszélve arról, hogy a magyar többségű területen mennyivel több gazda érthette meg a magyar nyelvű kézikönyvet, mint a latin *Hegyalja-Ismertetés*. Természetesen csak könyvből így sem lehetett megtanulni ezt a szakmát. A vesszőültetéstől a bor elkészültéig tartó procedura az egyik legösszetettebb, legidőigényesebb mezőgazdasági munkafolyamat, és még jóval részletesebben is lehetett, lehet írni róla. A kora újkori szőlőművelés témájában talán legjártasabb modern kutató, Balassa Iván 750 oldalas monográfiájának²³³ mintegy fele a kora újkori hegyaljai szőlőművelésről-borkészítésről szól, és számos olyan forrás fennmaradt, amelyek

²³⁰ FUKER 1790, 48–106. Egyébként a német műben szintén szerepelnek latin és magyar szakkifejezések.

²³¹ PRÓNAY művének (1780) főszerzője nagyjából éppen annyit tesz ki, mint az *1810-es kézikönyv*é.

²³² Vö. SZIRMAY 1798, 30. § eleje, illetve SZIRMAY 1810, 5–13.

²³³ BALASSA 1991.

legalábbis a munka egy-egy fázisára, összetevőjére az *1810-es kézikönyv* szintjénél is pontosabb, részletesebb adatokat tartalmaznak. Ami például az ültetést illeti, nem mindegy, hogy azonnal leszúrják-e a földbe a vesszőket vagy előbb meggyökereztetik, illetve gödörbe vagy árokba ültetik őket. Ismert volt a magról való vetés mint módszer, a földforgatás és a nyitás különböző technikái.²³⁴ Mindezzel természetesen nem akarok utalni semmiféle olyan elvárásra, hogy Szirmay még részletesebb kézikönyvet is írhatott volna; mindössze jelzem, hogy a hegyaljai szőlészet-borászat világa még annál is gazdagabb, mint amilyennek Szirmay kézikönyvéből tűnhet; és a szerző sokszor magától értetődően azt a módszert írja csak le, amelyet ismer vagy amelyben hisz, és kevesebbszer közöl alternatív módszereket, mint amennyi alternatíva valójában létezett a 18. és 19. század fordulóján.

Az ültetés után hasonló részletességgel, logikus rendben írja le a munka fázisait szerzőnk a *Hegyalja-Ismertetés* 30–31. fejezeteiben, és változó, de mindig valamenynyivel nagyobb részletességgel az *1810-es kézikönyvben*. A nyitás után következik a metszés, a bujtás vagy homlítás (a szaporítás végett), a kapálás és a kötözés körei; ha van az egyes munkáknak magyar nevük, azt már a latin változat megadja, a második kapálás például a „forgatás”, a harmadik a „harmadlás”. Szirmay kitér a kártevőkre is: rovarokra, egerekre és patkányokra, de károkat okozhatnak a szőlőben a kutyák, madarak, sőt az emberek is (nem csak a tolvajok, hanem a dolgukat rosszul végző munkások, például a metszők...). A speciális munkák közé tartozik az oltás és a földelés. Ritkán, de előfordul, hogy Szirmay több létező eljárást említ és az egyik mellett teszi le voksát: például a kiásott köveket szerinte nem szabadna az úgynevezett liktorvermekbe rakni, hanem kőgátakat érdemes rakni belőlük. A bor megfelelő tárolását különösen gondosan tárgyalja Szirmay, ezt külön fejezetbe is teszi a *Hegyalja-Ismertetésben* (31. §), és külön cikkelybe (V.) az *1810-es kézikönyvben*. Érdekes módon viszont a szürettel alig foglalkozik: pár sor jut rá a 30. fejezetben, és a magyar kézikönyvben is inkább csak a megfelelő tárolóedények, kádak és dézsák szempontjából közelíti meg a kérdést. Talán azért szűkszavúbb a szüret kapcsán, mert ez a fázis viszonylag könnyű volt technikai szempontból, nem igényelt sok magyarázatot. Ebből is látszik a két Szirmay-szöveg gyakorlatias, praktikus irányultsága.

A *Hegyalja-Ismertetés* szőlőművelési részéhez kapcsolható a szőlőfajtákat felsoroló fejezet (22. §), amelynek anyaga az *1810-es kézikönyvben* az ültetésről szóló részbe²³⁵ került: a gazdának tudnia kell, milyen fajtákat érdemes ültetni. A szőlőfajták felsorolása szinte kötelező eleme lett a boros szakirodalomnak,²³⁶ de Szirmay sorolja fel tudomásom szerint a legtöbb fajtát a szűkebben vett 18. századi tokaji boros szakirodalmon belül, ismertetve a 18. század végéig Hegyalján ismert összes szőlőfajta nagyobb és jelentősebb részét.²³⁷ Egy-egy mondatban jellemez összesen 21 szőlőfajtát

²³⁴ Lásd BALASSA 1991, 186–206.

²³⁵ SZIRMAY 1810, 7–10. A magyar változat nagyon hasonló a latinhoz, a nevek terén egy-két névváltozat különbözik csak.

²³⁶ Lásd pl. már JÄNICHEM–KELER 1731, 272ff; MATOLAI 1744, 12–13.

²³⁷ A 18. század végéig ismert szőlőfajtákról lásd BALASSA 1991, 115–149.

(nem számítva, hogy néhánynak két altípusa is van), nagyjából a minőségüknek megfelelő sorrendben. A felsorolás elején olyan fajták állnak, amelyeket akkor is, ma is a legjobb tokaji fajták közé tartozónak gondoltak, gondolnak:²³⁸ ezek a Furmint vagy Formint (ez ma messze a legelterjedtebb), a Madárkás (a Furmint egyik fajtájának veszi Szirmay), a Góhér, a Muskotály, a Hárslevelű.

Szirmay mindkét művében külön fejezetben foglalkozik az aszúbor készítésével, ami nem meglepő. Ez volt a borvidék legértékesebb bora, amely már a 18. század elejére egész Európában híressé vált, az 1790 és 1810 közötti időszakban pedig végképp a „tokaj-hegyaljai szőlőművelés és borkészítés középpontjába”²³⁹ került. A külföldi piacok beszűkülése miatt az 1790-es években országos és megyei szinten is meg sokasodtak a minőség javítását és az értékesítési lehetőségek növelését célzó intézkedések, főleg a földesurak érdekeit védve: egy 1791-es rendelkezés szerint például csak 21 hegyaljai helységben lehetett aszúborot készíteni.²⁴⁰ Ezzel párhuzamosan az 1790-es évektől a szakirodalomban is részletesebben írnak már az aszú készítéséről,²⁴¹ és Szirmay az egyik szakértője ennek a kulcsfontosságú borfajtának; Balassa Iván az egyik legnagyobb gyakorlattal rendelkező szakembernek nevezi a korszakban.²⁴² Amikor a *Hegyalja-Ismertetés* szerzője a borvidék történetéről áttér a szőlőművelési részre, jellemző módon „A tokaji borok híressé válásának kezdete” című fejezet után „Az aszúbor készítésének módjával” (27. §) indít, és az *1810-es kézikönyv* „A boroknak tsinállásáról” című cikkelye is jórészt²⁴³ az aszúval foglalkozik. Szirmay gondosan leírja, hogyan kell a megfelelő időjárási körülményeknek érlelniük, majd fonnyasztaniuk, szárítaniuk a szemeket; hogyan kell a szüretelőknél elkülönítve leszedniük a fürtöket;²⁴⁴ hogyan kell megfelelően tárolni; hogyan kell az aszútészta mustot önteni, hogy jól erjedjen. Ám Szirmay sem volt tévedhetetlen: Fukerhez hasonlóan az aszúsodás fő okának a napfény és eső megfelelő arányát, váltakozását tartotta (amely jó esetben az úgynevezett „főzőesztendőt” hozza el), amelynek a mai tudomány nem tulajdonít akkora jelentőséget.²⁴⁵ Mindenesetre azt, hogy mennyire fontosnak tartja az aszúbor és minőségének megőrzését, Szirmay a következő (28. §, cím nélküli) fejezettel is kiemeli, amelyben felidéz egy 1723-as, a must és aszúbor hamisítással felérő helyettesítését tiltó törvényt: ebben a kontextusban ez nem csupán egy történelmi tény megemlézése, hanem enyhe figyelmeztetéssel is felér.

²³⁸ Lásd BALASSA 1991, különösen 148–9. o.

²³⁹ BALASSA 1991, 506. Az aszú készítéséről és jelentőségének növekedéséről a 18. században lásd *ibid.* 476–506; az aszúról összefoglalóan BOROS 2007; CSOMA 2017, 253–261.

²⁴⁰ BALASSA 1991, 478 és 499–500.

²⁴¹ Míg Keler (JÄNICHEN–KELER 1731), illetve MATOLAI (1744, 18, és a Ráday Gyűjtemény Hegyaljáról szóló kéziratában) egy-egy kisebb bekezdés erejéig írnak róla, 1790-től Fuker, Szirmay, Nagyváti, Pethe Ferenc és mások többoldalas részeket szentelnek a témának. Lásd BALASSA 1991, 476–481.

²⁴² *Ibid.* 487 és 497.

²⁴³ SZIRMAY 1810, 27–33 (kis mértékben kibővítve az 1798-as változatot); e cikkelyben még (33–36. o.) az ürmösbor kerül terítékre (amelyet az aszú nagyrészt kiszorított), a muskotály, illetve törköly pálinkaként való felhasználása.

²⁴⁴ A kétféle szedési módszer közül (lásd BALASSA 1991, 487–490) Szirmay az újabb, aszútáblás módszert írja le.

²⁴⁵ BALASSA 1991, 482–483.

4. kép: Tóbeoltás (Petrus de Crescentiis: *O pomnozeniu y rozkrzewieniu wszelakich pożytków...* Krakkó, 1571, 311. o.)

Szirmay műve gazdasági-technikai, azon belül is praktikus irányultságú, és – a műfaj más műveihez hasonlóan – nemigen fordít figyelmet a szőlőműveléstől a bor-elkészültéig tartó események társadalmi vetületeire. A borvidékeken, mindenekelőtt a Hegyalján külön foglalkozások alakultak ki, itt a feudális társadalom némileg már átalakult. Hogy csak címszószerűen említsünk néhány ide kapcsolódó munkakört: alapesetben a szőlőtulajdonos vincellérje fogadta fel a munkásokat és felügyelte a munkákat; a mindenféle nemzetiségű munkások lehettek napszámosok (a 18. századra már ez volt az uralkodó) vagy dolgozhattak szakmányban (ők teljesítménybért kaptak); a különböző munkaköröknek megfelelően voltak például kapások, metszők, szüretkor szedők, puttonyosok; a szőlőre adott esetben szőlőpásztor vigyázott, és szüretkor külön őrséget is fogadhattak.²⁴⁶ Szirmay a nemesi tulajdonos pozíciójában van, és leginkább a gazdasági teljesítmény szempontja mentén kerül említésre egy-egy foglalkozás, társadalmi csoport. Fontos például, hogy ne okozzanak károkat a kapások, különösen „a mindenholon összeszedett vándor kapások”;²⁴⁷ vagy, hogy jól végezzék a dolgukat a szedők a szüretkor. Hogy ez utóbbit biztosítsa, Szirmay külön jutalmat ígért az egyes aszúszőlőkért a napszámon felül:²⁴⁸ e módszer újdonságát és eredményességét Balassa Iván is kiemeli.²⁴⁹ Szirmay említi még a különbséget a napszámban, illetve szakmányban dolgozók közt,²⁵⁰ és azt is, hogy „szüret idején mindenhol őrséget és felderítőket állítottak” (28. §); összességében viszont tényleg csak itt-ott villannak fel emberek a szövegben, és ezek éppen azt juttatják eszünkbe, milyen jó lett volna, ha – nagy tapasztalata birtokában – többet beszél ezekről a csoportokról és szokásaikról. Népszokások, ünnepek is kapcsolódtak a szőlőműveléshez. A szüretet például egész másképpen írja le Fuker, mint Szirmay: előbbi leírása nagyon jól érzékelteti, milyen kemény munka, egyúttal milyen vidám hangulat, akár nép-ünnepély lehetett szüretkor.²⁵¹ Prónay viszonylag száraz művéből is elővillan olykor a szőlők, pincék körüli mozgalmas élet, például ebben az intelemben: „Aszszonyt, Leányt sem jó Kúltárnak Pintzében tartani, mivel kedvezni kívánván jó Baráttyaiknak a’ leg-jobb hordóbúl a’ leg-édesebb konty alá való Borotskát szoktak adni, vagy magok-is innya...”²⁵² Mindezek a szempontok nem kell, hogy kedvezőtlen fényben tüntessék fel Szirmayt, ő a maga műfajában minden jel szerint kielégítő művet írt; mindössze hangsúlyozom az *1810-es kézikönyv* és az alapjául szolgáló 1798-as részek technikai, gyakorlatias jellegét. Ezt is némileg ellensúlyozza a számos tokaji borról szóló mondás, vers közzététele a 13–15. fejezetekben és más Szirmay-művekben.²⁵³

²⁴⁶ Minderről lásd részletesen BALASSA 1991, 257–326.

²⁴⁷ SZIRMAY 1798, 53.

²⁴⁸ SZIRMAY 1810, 25.

²⁴⁹ BALASSA 1991, 387.

²⁵⁰ SZIRMAY 1798, 54.

²⁵¹ FUKER 1790, 83–106.

²⁵² PRÓNAY 1780, 55.

²⁵³ Lásd fent, illetve CSOMA 2017, 241–245. Az *1810-es kézikönyv* elején és végén is szerepel egy-egy magyar népi jellegű vers.

5. A növényi arany legendája

A hegyaljai növényi arany legendája, amelynek hamiskás fénye a mai napig meg-megcsillan a tokaji borkultúrában, szórakoztató művelődés- és tudománytörténeti csemegé. Jól tanulmányozható rajta, hogy adott esetben hogyan szüli egyik tévedés a másikat a hagyományban, sőt a tudományos életben, hogyan burjánzik el egy legendaegyüttes minden bizonnyal téves középkori, kora újkori vélekedésekből kiindulva, a modern tudományba nyúlóan. Tulajdonképpen két recepciótörténetet is megkülönböztethetünk. A legendák fő csoportját a 18. században, leginkább éppen Szirmay idejében kezdték felszámolni; mellékvonalon szívósan tartotta magát egészen a közelmúltig egy jól különválasztható legenda, amelyet „Paracelsus és a tokaji növényi arany” címen foglalhatunk össze. Ez utóbbival nem foglalkozunk itt, kiválóan összefoglalta már tudománytörténeti szempontból Adamik Lajos és Monok István egy-egy tanulmányban.²⁵⁴ A *Der Hermetische Nord-Stern...* című kiadvány egyik traktátusában szereplő észrevételek, amelyeket tévesen Paracelsusnak tulajdonítottak, minduntalan fel-felbukkantak a modern szakirodalomban egészen a két említett 2017-es tanulmányig; még szobrot is emeltek Paracelsusnak Tokajon, pedig semmi bizonyíték nincs rá, hogy egyáltalán járt volna a vidéken. Az alábbiakban csupán a Szirmay által röviden felvázolt fő legendaegyüttesről lesz szó; a legendák és a vita komolyabb áttekintésének nem itt van a helye, csupán arra a kérdésre keressük a választ, hogyan gyűjthette össze Szirmay a 32–33. fejezetben szereplő adatokat, megfelelőek-e a hivatkozásai, és végül milyen álláspontra helyezkedik.

Magyarországon előforduló növényi aranyról már a késő középkortól kezdtek legendák születni: két, a témában talán legfontosabb középkori forrást – Ranzano és Galeotto Marzio feljegyzését egy szerémségi arany szőlőkacsról – Szirmay is közli a 32. fejezet elején. A történetek a 17–18. században kezdtek megsokasodni, és ezek főleg Hegyalján talált aranyról szóltak. Aranyszemcsés szőlőszemekről, aranyszemeket tartalmazó fürtökről, aranyszálakat tartalmazó szőlőtövekről, spirál alakban a tőkére tekeredő arany kacsokról terjengtek különböző hírek, és mindegyik felfedezésnek megvolt a saját – sokszor igen valóságos hangzó, sok konkrétumot tartalmazó – története. A 18. század elejétől elkezdtek érkezni a történeteket részben vagy egészben a legendák körébe utaló cáfolatok is, és a kibontakozó tudományos vita már jelentős irodalmat termelt ki a század végére. Egy-egy írás utal sok korábbira, és az utalások bonyolult szövevénye miatt sokszor nehéz megállapítani, hogy ha egy összefoglalásban – mint Szirmayéban – felidéznek egy-egy történetet, annak melyek a közvetlen és a végső forrásai, hányszoros közvetítésen ment keresztül egy-egy leírt eset vagy vélemény. Szirmay körképe az esetekről a 32. fejezetben meglehetősen rövid, de sokféle irodalomra hivatkozik, majd a 33. fejezetben, további tudós írások felidézése után, határozott álláspontra helyezkedik, ezzel maga is formálójává válik a nemzetközi érdeklődés övezte vitának. Meg kell kísérelnünk legalább nagyjából felmérni,

²⁵⁴ ADAMIK 2017, MONOK 2017.

honnan meríthette információit Szirmay: tanulságos lesz ez ismét a munkamódszerei szempontjából, és általában is látnunk kell megállapításainak körülbelüli érvényét.

A 32. fejezetben összesen tíz olyan szerző vagy műve kerül említésre, akik hegyaljai növényi aranyról számoltak be (vagy úgy, hogy először értekeztek az adott esetről, vagy úgy, hogy korábbi szerzőkre utaltak): Turóczi László, M. Bonbardi, M. Held, H. C. Hennin, Köleséri Sámuel, M. F. Frankenstein levele Sachshoz, J. J. Becher, J. Paterson Hain, Dobai Székely Sámuel és Bél Mátyás.²⁵⁵ E forrásokat nyilván nem egyenként szedte össze Szirmay; mi lehetett a kiindulópontja? Maga is többször²⁵⁶ említi a kritikus oldalon álló Weszprémi Istvánt, egy helyen konkrétan az orvos-történeti monográfiája III. kötetének 168. oldalát. Ez a rész az egyik fenti szerzőről, Heldről (Heldius) szóló szócikk, amelyben Weszprémi az egész *aurum vegetabilével* kapcsolatos vitáról egy 11 oldalas összefoglalást nyújt.²⁵⁷ Ez volt Szirmay fő közvetítő forrása. A 33. fejezettel való összevetésből kiderül, hogy a tizből öt beszámolóinak az összefoglalását (Held, Hennin, Köleséri, Frankenstein–Sachs, Becher) szinte szó szerint ebből írta ki szerzőnk. A szócikkben Weszprémi utal egy száz évvel azelőtti folyóirat két számára, amelyek több eredeti beszámolót tartalmaznak: ez a *Miscellanea curiosa medico-physica Academiae Naturae Curiosorum* 1670-es és 1671-es számának egy-egy része (e *Miscellanea* egy lipcsei kiadású folyóirat²⁵⁸ kiadványa). A 33. fejezetben a Walpatakyról szóló idézet és a Paterson Hain által közölt, Szemere Lászlóról szóló idézet ebből a *Miscellaneából* származik, viszont Szirmay – bár amúgy a *Miscellaneát* megemlíti más helyeken – itt rossz hivatkozásokat ad meg.²⁵⁹ Mindezekhez a készen talált beszámoló-összefoglalásokhoz Szirmay még hozzátett négy 18. századi szerzőtől származó beszámolót (Turóczi, Bonbardi, Dobai Székely, és a Bél *Prodromus*ában található kép), amelyeket valóban maga olvashatott.

A 33. fejezetben aztán kifejti kritikus álláspontját a kérdésben. Weszprémire támaszkodik itt is, még inkább, mint amennyire mutatja. Kulcsmondata arról, hogy kik cáfolták meg a fentieket, így hangzik: „Elsőként Johann Adam Rayman [...] 1718-ban, majd Daniel Fischer, előbb késmárki, majd zempléni orvos az 1732-ben kiadott *De terra medicinali Tokayensi* [...] című művében, végül a már annyiszor említett Weszprémi István az idézett helyen, és az *Ephemerides Litterariae Vindobonenses*ben 1773-ban.” A Raymanról és Fischerről írottak megint csak szinte szó szerint ugyanabból a Weszprémi-szócikkből származnak, ám őt Szirmay az *egyik* (itt a felsorolásban a harmadik) forrásaként nevez meg: ez a hivatkozási módszer ugyanolyan, mint amit fentebb, az *Ungrisches Magazin* folyóirat esetében láthattunk.²⁶⁰ Az *Ephemerides Vindobonenses*re való utalás különös, ugyanis a lapot csak 1776-ban indította Keresztury József: Szirmay valószínűleg egy másik folyóiratot akarhatott írni, a *Kaiserlich*

²⁵⁵ A beszámolókat tartalmazó műveket és a hivatkozások pontos forrását lásd a fordítás jegyzeteiben.

²⁵⁶ A 33. fejezetben, háromszor.

²⁵⁷ WESZPRÉMI 1781, 159–170.

²⁵⁸ *Academiae Caesareae Leopoldino-Carolinae naturae curiosorum ephemerides*.

²⁵⁹ „Becher említi az I. könyv 2. oldalán...”, illetve „...az *Ephemerides* 117. és 118. oldalán...” A bonyolult hivatkozásokról a részleteket lásd a fordítás jegyzeteiben.

²⁶⁰ Lásd III. 3. b.

Königlich allergnädigst privilegierte Anzeigen aus sämtlichen kaiserlichen königlichen Erbländern címűt, ugyanis annak éppen 1773-as számában számos vitairat található a növényi arany kérdésében (Weszprémről is).²⁶¹

Végül a szerző saját tapasztalatával támasztja alá kritikáját: „a Keresztúry-féle *Ephemerides Vindobonense*-ben közzé tettük, hogy a mádi szőlőnkben 1779-ben találtunk egy ilyen, kidomborodó arany szemcséktől feltűnő szőlőfürtöt”; ez eljutott az uralkodóhoz (Mária Teréziához), akinek parancsára a bécsi egyetemen megvizsgálták, és rájöttek, „hogy ezek bizonyos rovarok petéi, és 1780-ban az *Ephemerides* 87. számának függelékében, az 526-ik lapon közzé is tették.” Igaz lehet a szőlőfürt megtalálásáról és elküldéséről szóló történet, bár átvizsgálva az említett *Ephemerides*-nek azokat a részeit, amelyek szóba kerülhetnek, nem találtam meg az állítólag közzétett cikket; az ügy még további kutatást igényel, mivel lehetséges, hogy Szirmay megint elrontotta a hivatkozást. Az udvar felől érkező „válasz” viszont valóban szerepel az *Ephemerides* 1780. évi 87. számában (ez az október 31-i szám) az 526–527. oldalon. Érdekes módon egy vershez kapcsolódik: Franciscus Sebastianovich Magyarorszag termékenységét dicsérő versében, a Tisza leírásában arról van szó, hogy Liber (Bacchus, a bor istene) révén „arany magvak” (*aurea grana*) is teremnek a szőlőkben, és ehhez az *aurea granához* kapcsolódik egy lábjegyzet, miszerint: „Ezt költőileg [kell érteni]. Ugyanis az ez évben végzett kísérletek azt mutatják, hogy a sárga magvak, amelyek a tokaji szőlőfürtökhöz tartoznak, semmiképpen nem aranyból vannak, hanem csupán bizonyos rovarok petéi.”²⁶²

Mindent összevéve érdekes Szirmay összefoglalása a hamis vélekedésekről a 32–33. fejezetben, jól tükrözi a tudományos vita izgalmát és tétjét, de magába az összefoglalásba is vegyül egy csipetnyi hamisság. Nem kell elvárunk egy eredetileg Zemplén megyét, illetve Hegyalját leíró szerzőtől, hogy elmélyedjen a szerteágazó vitában, és azt is láttuk fentebb, hogy a közvetítő forrásokra vonatkozó tudományos elvárások még nemigen alakultak ki a 18. századra. Mégis, az összeállításból úgy tűnhet a naiv olvasónak, hogy a szerző Weszprémiből, illetve a *Miscellaneából* indult ugyan ki (ezeket valamilyen formában megnevezi), de nagyrészt ismeri, olvasta, és önállóan foglalja össze az általa említett, vitához kapcsolódó szövegeket. Valójában a beszámolókról szóló összefoglaló mondatok nagyrészt szinte szó szerinti átvételek Weszprémről, illetve a *Miscellaneából* is, és ezekhez tett hozzá néhány (nem mindig ellenőrizhető) általa olvasott forrást, illetve saját tapasztalatot. Ettől persze még olvashatta bármely eredeti szöveget Szirmay, de ezt a komolyabb utánajárást a részéről egyáltalán nem támasztja alá a fenti vizsgálat. (A pongyola, hibás hivatkozások aránya is érthetően megnőtt a többszörös közvetítés eredményeképp: egy-egy hivatkozás vagy eredetileg is hibás volt, vagy Szirmay vette át rosszul, vagy útközben lefelejtődtek valahol.)

²⁶¹ *Kaiserlich Königlich...* 3 (1773), 78–90, 401–404. A folyóiratszámra BALASSA (1991, 430) hívja fel a figyelmet.

²⁶² „Pampinea hic se etiam Liber protrudit ab ulmo, / Aurea grana* ferens, ut pressis vasa coronet / Nectaribus, simul immiscens Albumque, Nigrumque / Fundit opes Mortalibus et sua dona propinat.” A csillaghoz tartozó lábjegyzet: „Poetice hoc. Nam ex experimentis hoc ipso anno factis constat, grana flava, quae uvis Tockainis adhaerent, nequaquam aurum, ovula tantummodo certorum insectorum esse.”

Eltekintve mindezekről a szépséghibáktól, összességében mégiscsak nyújtott egy kielégítő körképet a kérdésről és a főbb esetekről, hozott be új forrásokat is, és egy felvilágosultnak nevezhető álláspontra jutott a kérdésben. Összességében ugyanis az volt a véleménye, hogy ha nem is tagadható teljességében a növényi arany létezése Magyarországon, magukat a felhozott hegyaljai eseteket megcáfolta a tudomány.

6. Megjegyzések a borkereskedelemről

A *Hegyalja-Ismertetés* utolsó négy fejezete a tokaji bor 18. század végi értékesítéséről, kereskedelméről szól. Szirmay nem egyszerűen felvázol borkereskedelemmel kapcsolatos problémákat, kérdéseket, hanem megoldási javaslatokat is nyújt, vagy állást foglal több alternatíva közül választva, így tehát az addig deskriptív jellegű *Hegyalja-Ismertetés* normatív jelleget ölt a végére. Láttuk már fentebb, hogy a tokaji bor ügye a mű megírásának is egyik oka lehetett. Az egyik probléma a piacok beszűkülése volt a külkereskedelemben, ezzel foglalkozik az 55. fejezet. Tudjuk, hogy a 18. század végére az olcsó osztrák borok igencsak visszavetették sok helyen a tokaji bor kelendőségét;²⁶³ Szirmay viszont – talán az uralkodóház iránti tapintatból – nem az osztrák borokat nevezi meg, hanem az „olasz, francia és görög borok tömegét”. Egyébként a földrajzi irányok mentén tárgyalja a problémát: az Adriai-tenger felé hosszú a szárazföldi út, a Török Birodalom a Fekete-tenger irányában akadályozza a kereskedelmet. Észak felé viszont, a Balti-tenger irányába, kedvező lehetőségek nyílnak a Hegyaljáról jól megközelíthető vízi útvonalak miatt. Szerzőnk eme északi irányú kereskedelem akadályainak felszámolását javasolja: a porosz királlyal való szerződés révén csökkenteni kellene a vámokat (ez a probléma Lengyelország 18. század végi többszörös felosztásához is kapcsolódik, amelyről Szirmay megint csak nem beszél); a tokaji bort bőrökre és más termékekre is érdemes lenne cserélni; végül kereskedelmi társaságok alapítását javasolja (már létező példák alapján), illetve ezáltal a tokaji bor helyi képviselőit különböző területeken. Hogy Szirmay javaslatai mennyire helytállóak, gazdaságtörténészek tudnák eldönteni, mindenesetre nagyon úgy tűnik, hogy a szerző szakértő forrásokra támaszkodott (nem feltétlenül írott forrásokra: zempléni ismeretségi körében bizonyára voltak borkereskedelemmel foglalkozó vagy ahhoz értő személyek is, ő maga pedig szőlőtulajdonos volt). A tokaji borászat fentebb tárgyalt 18. századi szakirodalmából csak Fuker foglalkozott érdemben a borkereskedelemmel, de könyvének e fejezete más szempontokból tárgyalja a témát;²⁶⁴ a fejezet végén ő is sajnálkozik a piacok beszűkülésén, de megoldási javaslatokról nem beszél.

Az 56. fejezetben a szerző egy másik szempontot hoz fel: a minőség megőrzésével kell védeni a tokaji bor értékesítési lehetőségeit. Ezt a kérdést már érintette

²⁶³ BALASSA 1991, 479.

²⁶⁴ FUKER 1790, 106–128. Fuker elsősorban pénzügyi szempontokat érint, az állam és kereskedelem viszonyát taglalja, és hogy az egyes európai nemzetek mennyire szeretik, veszik a tokaji bort.

fentebb: a fejezet kapcsolódik az aszúbor készítéséről szóló 27. fejezethez. Az 56. fejezetben kifejti, hogy nem szabad követni azok példáját, akik kifőzéssel, lepárlással rosszabb minőségű borokat készítenek, és mesterséges beavatkozással növelik a bor édességét vagy pezsgését. Az 57. fejezetben pedig azt szorgalmazza, hogy enyhítsenek azokon a törvényeken, amelyek tiltják a nem birtokosok jogát aszúszőlő vásárlására, és akadályozzák, hogy az idegenek szabadon kereskedjenek a borral. Szirmay konkrétan csak az 1729-es törvényt említi meg a nem birtokosokra vonatkozóan, de a háttérben ott van az az 1737-es és később sokszor elővett törvény is, amely nagyrészt eltiltja az idegeneket a tokaji borral való kereskedelemről.²⁶⁵ Szerzőnk a saját tapasztalatára hivatkozik, miszerint mindenki jól járt II. József (1780–90) idején, amikor szabadabb volt a kereskedés

A probléma hátterében az a 18. század végére elterjedt vélemény áll, hogy a magyarok nemigen alkalmasak a kereskedelemre,²⁶⁶ így viszont az idegenek fölöznek le a tokaji borból származó haszon nagy részét. Szirmay az utóbbival láthatóan nem ért egyet, az előbbivel viszont igen, így fogalmazza meg: „az idegenek természetüktől fogva könnyebben rávehetők, mint mi, hogy kereskedelmi társaságot alakítsanak.” Kik ezek az idegenek? A magyarok és lengyelek részvétele a borkereskedelemben valóban egyre csökkent a 18. században, viszont számos más nemzetiség foglalkozott vele: németek, görögök, ruszinok (ők inkább csempészként), rácok, örmények és zsidók.²⁶⁷ A 18. század végére a zsidók váltak dominánssá; az ő kereskedelmi tevékenységüket számos törvénnyel, rendelettel igyekeztek szabályozni 1790-től, és gyakran egymásnak is ellentmondtak e rendelkezések, így a zsidók helyzete elég bizonytalan volt a korszakban. Szirmay azonban nem biztos, hogy pont rájuk gondol, amikor az idegenek szabad kereskedelmét támogatja. Az 58., utolsó fejezet utolsó mondatának pontos jelentése kétséges. Az eredeti így hangzik: „Judaei certe propter innatas iisdem fraudes, et a montanis Civitatibus arcentur, et *Creditum Nationis* conditae praemissae legis fuit ratio...”; egy lehetséges fordítása pedig ez: „Az bizonyos, hogy a zsidókat velük született csalárdságuk miatt távol tartják (vagy: tartják távol) a hegyaljai városok is, és hogy az említett törvényt²⁶⁸ a nemzetünk hitelessége miatt és érdekében hozták.” Nehezen értelmezhetjük másként a mondatot, mint hogy a zsidók „veleszületett csalárdságát” (*innatae fraudes*) mint elterjedt nézetet Szirmay is magáévá teszi, legalábbis e művében. Jellemző, hogy ez a kis zárófejezet még nem volt benne az „anyaműben”, a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetésében*. A korábbi fejezetekhez nem szervesen illeszkedő és mai szemmel nézve igen problémás megállapítást tartalmazó fejezet talán éppen azoknak az – idegenek kereskedését mégsem annyira pártoló – nemes uraknak, tanácsosoknak a megnyerése végett kerülhetett a mű végére, akiket meg is nevez a második mondatban a „haza atyái” kifejezéssel (*patres patriae*).

²⁶⁵ BALASSA 1991, 567–568.

²⁶⁶ Ibid. 569.

²⁶⁷ Lásd részletesen ibid. 569–619.

²⁶⁸ Itt egy zsidókat korlátozó törvényről van szó, valószínűleg az 1791-esről: lásd a fordítás jegyzetét.

A négy utolsó fejezet jól tükrözi Szirmay királyhűségének és hazafiságának azt a kettősségét, amelyre már König György is rámutatott.²⁶⁹ Szirmay egész pályája során királyhű volt; különösen II. Józsefért rajongott (főleg hogy ebben az évtizedben ívelt fel leginkább a karrierje), de az 1790-es évek Habsburg uralkodóival²⁷⁰ szemben sem mutatkozott kritikusként. Ugyanakkor hazafiságát, hazaszeretetét, magyar nyelv és kultúra iránti szeretetét a *Hegyalja-Ismertetés* számos pontján kifejezésre juttatja, és erre szép példát nyújt az, ahogyan az 56. fejezetben kiáll a tokaji bor minőségéért: „... ezért tehát a jövőben is feddhetetlen magyarokként ragaszkodjunk nemzetünk és borunk ősi feddhetetlenségéhez...” Ezt ma úgy mondanánk: a tokaji bor a nemzeti kulturális örökség részét képezi.

V. Összegzés

Szirmay sokoldalú művét sokféleképpen lehet mérlegre tenni. Közelítsük meg a pozitívumok és negatívumok szempontjából, és kezdjük a mérleg bal serpenyőjével, hogy túlessünk a „szépséghibákon”. Szirmay nem mondható teljesen tisztakezű szerzőnek. A *Hegyalja-Ismertetés*nek egy kis részében, összességében néhány oldalnyi terjedelemben – az elején és még egy-egy pársoros részben – plágiumot követett el (nevezhetjük már így a 18. század vonatkozásában is), és volt hajlama arra, hogy elködösítsen fontos közvetítő forrásokat, s így a maga érdemének tüntesse fel bizonyos forrásegyüttesek megtalálását. Bél Mátyás, illetve a tokaji borról szóló 18. századi irodalom kapcsán láttuk, hogy Szirmay összességében kicsit kevesebbnek mutatta a korábbi szakirodalmat és eredményeit, így a saját eredményei még nagyobbak, újszerűbbnek tűnhettek, tűnhetnek. Mindezek hibák ugyan, de nem kirívóak abban a korban. Felhozhatjuk még, hogy sokszor túl száraz, adatközpontú a stílusa, illetve hogy mindhárom tudományterületen elhanyagol bizonyos témákat, szempontokat, de ezek már nagyrészt a műfaji kötöttségekből vagy a kor tudományának korlátaiból eredő hiányosságok, és nem annyira a szerző hibái. Talán akkor is gondosabban dolgozhatott volna, és alaposabb átalakításokat, bővítéseket végezhetett volna, amikor a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetéséből* kivágta és kikerekítette a *Hegyalja-Ismertetést*.

Mindezzel együtt is óriási teljesítmény a *Hegyalja-Ismertetés*, hogy a nagyobb megleírásokról ne is beszéljünk. Nyomatásban az első részletes munka ez Hegyaljáról és szinte mindegyik településéről, és a Bél Mátyás-i kéziratnál is egy kicsivel részletesebb földrajzi tekintetben. Leginkább történeti szempontból végzett úttörő munkát szerzőnk: több évtizedes kutatómunka révén elképesztő mennyiségű adatot gyűjtött

²⁶⁹ KÖNIG 1903, különösen 50. König ambivalensnek látja ezt az attitűdöt, de azért számos példát látunk arra, hogy a korabeli nemesség összeegyeztethetőnek gondolta a Habsburg-hűséget és hazafiságot.

²⁷⁰ Magyar trónon II. Lipót és I. Ferenc.

össze elsődleges és másodlagos forrásokból, új okleveleket is feltárva, és ezáltal az első hegyaljai helytörténeti művet tette le az asztalra. Hivatkozásai nagy többségükben megfelelnek a korabeli tudományos elvárásoknak, alapvetően a 18. századi új, tudományos történetírás elveit követi a szerző. Nem egy elsődleges forrás Szirmay nyomtatványának köszönhetően válhatott közkinccsé, akár a mai tudósok számára is. Hogy mennyire felelnek meg Szirmay adatai, közlései a korabeli valóságnak, vagy mennyire értelmezett jól egyes okleveleket, az adott korszak történészeinek kell eldönteniük, és ugyanez érvényes a *Hegyalja-Ismertetés* szőlészeti-borászati részére is: a végső értékelés a korszakkal is foglalkozó gazdaság- és technikátörténetesek, borászok kezében van. Az azonban biztos, hogy a hegyaljai szőlőművelés történetét, a tokaji borról szóló mondásokat és verseket, illetve a hegyaljai szőlőművelés és borkészítés számos fázisát legalábbis minden korábbi szakirodalomnál részletesebben tárgyalta Szirmay (ez utóbbi szempontokat az *1810-es kézikönyvben* még részletesebben). A tokaj-hegyaljai borvidék történetének felvázolása, bárhogyan is viszonyul a mai ismereteinkhez, úttörő kutatás, és a szőlőművelés, borkészítés, illetve a borkereskedelem terén számos követni érdemes eljárást fogalmaz meg a szerző, beleértve újító jellegű javaslatokat is. Összességében egy olyan könyvet adott ki Szirmay, amely három tudományterületen is előrelépést jelentett, amelyek mindegyike különösen érdekelhette a 18. század végi hegyaljaiakat (gondoljunk a tokaji bor ügyére, a nemzeti történelem iránti fokozódó érdeklődésre és lokálpatriotizmusra); a mai olvasó pedig egyetlen könyvben, mintegy keresztmetszetben, számos szempontból tanulmányozhatja a 18. század művelődését és magát Hegyalját is.

Függelék

A Hegyalja-Ismertetés fejezetei és a Zemplén helyrajzi-politikai ismertetése ezeknek megfelelő fejezetei

Szirmay 1798	Szirmay 1803 megfelelő fejezetei
1. § A Tokaji-hegy	7.
2. § A hegyaljai hegyek	8.
3. § A hegyek belső összetétele	első bekezdés: 80. § második bekezdés: 82. § (módosítva)
4. § A szerencsi hegy	9.
5. § Hegyalja keletről szomszédos hegyei	10..
6. § A bodrogközi hegyek, Kövesd	11.
7. § A helmeci, szentesi hegy	12.
8. § A krivostyáni hegy	13.
9. § A barkói hegy	14.
10. § A gálszécsi, a varannói, a homonnai és a domásai hegyek	nagyobb része: 15–16.
11. § A borok hozama és osztályaik	17.
12. § A borok tulajdonságai	18.

13. § A tállyai borhoz kötődő hagyomány	19.
14. § A hagyomány bizonyítékokkal történő igazolása	20.
15. § A többi borról szóló mondások	21.
16. § Az aszúszőlőből készített borok gyógyító ereje	22.
17. § Az orvosaink tétlensége a gyógyító erő kutatása terén	23.
18. § A tokaji borról kiadott művek felsorolása	24.
19. § Arról, hogy mikor kezdtek el szőlőt termelni ezeken a részeken	25.
20. § Az újonnan telepített szőlőkről tanúskodó 1248., 1252., 1257. és 1271. évi oklevelek	26.
21. § A szőlők fajtájából levont bizonyosságok	27.
22. § Valamennyi szőlőfajta és tulajdonságaik	28.
23. § A borok és a szőlők értéke 1295-ben és 1380-ban	29.
24. § Az antalkó mértékegység használata az 1255-ik, az 1312-ik és az 1330-ik évben	30.
25. § 1557-ig a soproni és a szerémségi borok az ismertebbek	31.
26. § A tokaji borok híressé válásának kezdete	32.
27. § Az aszúbor készítésének módja	33.
28. § [Hamisítás tiltása]	34.
29. § A birtokkal nem rendelkezők borkészítésének tiltása	35.
30. § A hegyaljai szőlők ültetése és művelése	
31. § A tokaji bor tárolása	
32. § Ami az arany ellen szól	36.
33. § Felmerülő kétségek	37. (módosítva)
34. § Tokaj városa	177. (helyenként módosítva)
35. § Tarczal mezőváros	178.
36. § Tállya mezőváros	183.
37. § Ond falu	185.
38. § Rátka falu	184.

39. § Mád mezőváros	182.
40. § Zombor mezőváros	181.
41. § Bodrogkeresztúr mezőváros	195.
42. § Kisfalud falu	196.
43. § Szegi puszta	197.
44. § Olaszliszka mezőváros	198.
45. § Vámosújfalú falu	199.
46. § Tolcsva mezőváros	179.
47. § Erdőbénye falu	180.
48. § Zsadány falu	201 .
49. § Olaszi falu	202.
50. § Petrahó falu	203.
51. § Nagypatak és Kispatak mezővárosok	204.
52. § Sátoraljaújhely mezőváros	243.
53. § Nagytoronya és Kistoronya falvak	246.
54. § A másod- és harmadosztályú helyek felsorolásának elmaradása	
55. § Vélemény a tokaji bor kereskedelmének fellendítéséről	624.
56. § Némelyek véleményének cáfolata	625.
57. § Némelyek megjegyzése az 1729. évi törvény 12. cikkelye kapcsán	626.
58. § Befejezés	

Rövidítve idézett szakirodalom

ADAMIK 2017

Adamik Lajos, *Egy modern Paracelsus-legenda vázlatos története*, Orvostörténeti Közlemények, 238–241 (2017), 127–141.

BALASSA 1982

Balassa Iván, *Adatok a zsidók szerepéhez Tokaj-Hegyalja vidékének szőlőművelésében és borkereskedésében (1791–1841)*, in *Évkönyv – Magyar Izraeliták Országos Képviselete*, 1981/82, 5–47.

BALASSA 1991

Balassa Iván, *Tokaj-Hegyalja szőleje és bora. Történeti-néprajzi tanulmány*, Tokaj, Tokaj-Hegyaljai ÁG Borkombinát, 1991.

BARTA 2009

Ifj. Barta János, *Zemplin vármegyét az útas vizsgálja... Gazdálkodás és társadalom Zemplén megyében a 18. század végén*, Debrecen, Debreceni Egyetem Történeti Intézete, 2009.

BARTA 2010

Ifj. Barta János, *Plágium, vagy korlátlan írói „szabadság”? (Zemplén megye két leírása a szerzői jogvédelmet megelőző időből.)*, in *Emlékkönyv dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Balogh Elemér és Homoki-Nagy Márta gondozásában, Szeged, 2010, 119–129.

BECHER 1661

Johann Joachim Becher, *Natur-Kündigung der Metallen...* Frankfurt a. M., W. Ammon és W. Serlin, 1661.

BÉL 1723a

Bél Mátyás, *Hungariae antiquae et novae Prodromus...* Norimbergae, Petrus Conradus Monath, 1723

- BÉL 1723
Bél Mátyás, *De Vineis et Vino Hungariae* in BÉL 1723a, 152–154.
- BÉL 1735–46
Bél Mátyás, ed., *Adparatus ad historiam Hungariae, sive collectio miscellanea monumentorum ineditorum partim, partim editorum sed fugientium. Conquisiuit, in decades partitus est, et praefationibus atque notis illustravit M. B. Decades II. Posenii*, Typ. Jo. Paul Royer. A. E. M., 1735–46.
- BÉL 1735–49
Bél Mátyás. *Notitia Hungariae novae historico-geographica*, Tom. I–V., Bécs, 1735–49?
- BÉL 1753, 1779.
Bél Mátyás, *Compendium Hungariae geographicum...* Posenii, J. M. Landerer, 1753; Posenii et Cassoviae, J. M. Landerer, 1779.
- BENGER 1743
Benger Miklós, *Annalium eremi-coenobiticorum ordinis fratrum eremitarum S. Pauli primi eremitaie volumen secundum*, Pozsony, Haeredes Royeriani, 1743.
- BETHLEN 1783–89
Bethlen Farkas, *Historia de rebus Transilvanicis*, I–VI, kiad. Benkő József, Szeben, 1783–89.
- BIRCKENSTEIN 1699
Anton Ernst Burckhard von Birckenstein, *Ertz-Hertzogliche Handgriffe Dess Zirckels und Lineals*, Augsburg, Koppmayer, 1699.
- BIZZARRI 1573
Pietro Bizzarri, *Pannonicum bellum, sub Maximiliano II. Romanorum et Solymano Turcarum Imperatoribus gestum*, Basel, S. Henricpetri, [1573].
- BLASKÓ 2009
Blaskó Katalin, „Ein tiefer Blick in der Natur“. *Versuch einer Beschreibung des Tokayer Gebürges von Friedrich Jakob Fucker*, in Bernád Ágoston Z. et al., hg., *On the Road – Zwischen Kulturen unterwegs*, Wien und Berlin, LIT Verlag, 2009, 297–313.
- BOCATIUS 1599
Johannes Bocatius, *Hungaridos libri poematum V. Bartpfa, Iacobus Klöss*, 1599.
- BODENEHR, é. n.
Gabriel Bodenehr, *Europens Pracht und Macht... Augsburg, s. d.*
- BODÓ 1979
Bodó Sándor, *Tokaj-hegyalja, egy minőségi borvidék körülhatárolása*, Ethnographia 4 (1979), 480–491.
- BONBARDUS 1718
Topographia Magni Regni Hungariae Sive Nobilissimae ejus Ditionis, quam modo Hungariam dicimus... Viennae Austriae, I. D. Voigt, 1718.
- BONBARDUS 1750
Michael Bonbardus, *Topographia magni Regni Hungariae, olim a quodam Societatis*

Jesu sacerdote conscripta. nunc studio cujusdam ex eadem Societate sacerdotii emendata et aucta... praeside... Joanne Baptista Piker. Viennae Austriae, literis Leopoldi Joannis Kaliwoda, 1750.

BONFINI 1568

Antonius Bonfinius, *Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia*, ed. Zsámboky János. Basel, Oporinus, 1568.

BOROS 2007

Amedeo Boros, *Benedictus Ego qui te ibi...*, *Il Tokaji Aszú, rex vinorum, dalle alchemie microclimatiche alla pietra filosofale*, in ETNOANTROPOLOGIA online 2. – Atti del X Congresso Nazionale AISEA (2006), *Cibo e alimentazione, Tradizione, simboli, saperi*, Roma, AISEA, 2007, 55–68.

Cassovia vetus ac nova, chronologice proposita [vitattott szerzőségű], Kassa, J. H. Frauenheim, 1732.

Compendium Doctrinae Christianae... Az keresztyéni tudománynak... Rövid Summája. Sárospatak, G. Renius, 1655.

CORNIDES 1792

Cornides Dániel, *Bibliotheca Hungarica, sive catalogus scriptorum de rebus omnis generis Hungariae adnexarum provinciarum, gentiumque finitimarum...* Pest, s. t., 1792.

CSOMA 2012

Csoma Zsigmond, *A magyar borászati szakirodalom kialakulása*, Eger, EKF, 2012.

CSOMA 2017

Csoma Zsigmond, *A reformáció borai és virágai. Történeti, néprajzi tanulmányok*, Budapest, Agroinform, 2017.

CSÖRSZ RUMEN 2010a

Csörsz Rumen István, *A magyarság toposzai Szirmay Antal műveiben*, in Jankovics József, Nyerges Judit, szerk., *Kultúra, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Debrecen, 2006) előadásai*, Bp., 2010.

CSÖRSZ RUMEN 2010b

Csörsz, Rumen István, *Szirmay Antal és a szájhagyomány*, in Szemerkenyi Ágnes, szerk., *Folklor és nyelv*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010, 277–296.

DEGRÉ 1964

Degré Alajos, *A magyarországi vármegyei levéltárak története*, *Levéltári Szemle* 14 (1964), 674–696.

DERCSÉNYI 1796

Dercsenyi János, *Über Tokay's Weinbau, dessen Fechsung und Gährung. Mit geognostischen Beilagen*, Bécs, Blumauer, 1796.

DERCSÉNYI é. n.

Dercsenyi János, *A tokaji bornak természetéről, szűréséről és forrásáról / németül Derczeni Derczeni János...*, magyarul Ö. F. G. P. P. által; *A' föld' természeti tulajdonságait kimagyarázó*, Kassa, Fűskúti Landerer F., é. n.

DŁUGOSZ 1711–12

Jan Długosz, *Historiae Polonicae libri XII*. Lipsiae, sumptibus I. L. Gleditschii et H. G. Weidmani, 1711–12.

DOMBY 1758

Domby Sámuel, *Dissertatio inauguralis physico-chemico-medica De vino Tokaiensi*, Trajecti ad Rhenum, Joannes Broedelet, 1758.

DOMOKOS–BENEDEK 1795

Domokos Lajos és Benedek Mihály, szerk., *Magyar Grammatika, Mellyet Készített Debreczenbenn Egy Magyar Társaság*, Bécs, Alberti, 1795.

EGGERE 1663

Andreas Eggere, *Fragmen panis corvi proto-eremitici, seu reliquiae annalium eremicoenobiticorum Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Pauli primi eremita*, Bécs, M. Cosmerobius, 1663.

Exemplar Reconciliationis cum Hungaris Factae 23 Junii, Anno 1606. nec non Conditiones Pacis Turcicae, Sárospatak, G. Renius, 1653.

Exemplum seu ritus explorandae veritatis. Kolozsvár, 1550.

FER 1696

Nicolas de Fer, *Les Forces De L'Europe, Ou Description Des Principales Villes, Avec Leurs Fortifications*, Paris, Chez l'Auteur, 1696.

FISCHER 1732

Daniel Fischer, *De terra medicinali Tokayensi*, Wratislaviae, Michael Hubert, 1732.

FRIDRICH 1759

Urban Fridrich, *Historia seu compendiosa descriptio Provinciae Hungariae Ordinis Minorum S.P. Francisci, Strictioris Observantiae, militantis sub gloriosissimo titulo Sanctissimi Salvatoris*, Kassa, Acad. Soc. Jesu, 1759.

FUKER 1790

Friedrich Jakob Fuker, *Versuch einer Beschreibung des Tokayer Gebürges*, Bécs, J. T. Trattner, 1790.

GUALDO PRIORATO 1676

Galeazzo Gualdo Priorato, *Continuatione dell'istoria di Leopoldo Cesare, nella quale si descrive la ribellione d'Ungheria, e quanto è successo dal principio della congiura sino all'anno 1676*, Bécs, Helena Thurnmeyerin Vedova, 1676.

GUNST 1995

Gunst Péter, *A magyar történetírás története*, Debrecen, Csokonai, 1995.

GUSZTINYI 1759

Gusztinyi János, *Üdvösség mannája*, Eger, s. t., 1759.

HOFFMANN 1722

Friedrich Hoffmann, *Observatio XXIV. Historia vini Tockaviensis Hungarici cum ejus indole, genesi ac virtute*, in HOFFMANN 1722a, 79–88.

HOFFMANN 1722a

Friedrich Hoffmann, *Observationum physico-chymicarum selectiorum libri III*, Halae, Simon Jacob Renger, 1722.

HOFFMANN 1740, 1748, 1761

Friedrich Hoffmann, *Dissertatio inauguralis medico-physica, De vini Hungarici excellentie nature, virtute et usu*, in HOFFMANN 1740a, 355–362; HOFFMANN 1748a, 355–362; HOFFMANN 1761a, 355–362.

HOFFMANN 1740a, 1748a, 1761a

Friedrich Hoffmann, *Opera omnia physico-medica, Tomus V.*, Genevae, Samuel de Tourne, 1740, ²1748, ³1761.

HÖLVÉNYI 1970

Hölvényi György, *Wagner Károly és a Bél-iskola*, Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 5 (1970), 329–50.

ISTVÁNFFY 1622

Istvánffy Miklós, *Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV*, Coloniae Agrippinae, Sumptibus Antonii Hierati, 1622.

JÄNICHEN–KELER 1712

De vineis Ungariae, praeside Petrus Iaenichius... publice disseret Paulus Keler, Thorunii, Johann Ludwig Nicolai, 1712.

JÄNICHEN–KELER 1731

Meletemata Thorunensia seu dissertationes varii argumenti ad historiam maxime Polonicam, Ungaricam et Prussicam, politicam, physicam, rem nummariam ac litterariam spectantes, uno volumine iam collectae et comprehensae curante Petro Iaenichio, Tomus III., Thorunii, Johann Ludwig Nicolai, 1731, 215–255.: *Dissertatio de vineis Ungariae*; 255–278.: *Beschreibung des vornehmsten Weingebürges in Ungarn*; 272.: *Die Werckzeuge, die bey dem Weinbau gebrauchet werden*.

KAPRINAY 1767–71

Kaprinay István, *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae*, Partes I–II., Bécs, J. T. Trattner, 1767–71.

KAPUSI 2015

Kapusi Angéla, *Vályi Nagy Ferenc és az Íliász-pör*, Zempléni múzsa 4 (2015), 20–24.

KATONA 1780

Katona István, *Historia ciritica regum Hungariae. Ex fide domesticorum et exterorum concinnata*. Tom. III. Complectens res gestas Colomani, Stephani II., Relae II., Geisae II. Pestini, 1780.

KATONA 1781

Katona István, *Historia ciritica regum Hungariae. Ex fide domesticorum et exterorum concinnata* Tom. IV. Complectens res gestas Stephani III., Ladislai II., Stephani IV., Belae III., Emerici, Ladislai III. Posenii et Cassoviae, J. M. Landerer, 1781.

KATONA 1782

Katona István, *Historia ciritica regum Hungariae. Ex fide domesticorum et exterorum concinnata*. Tom. VI. Complectens res gestas Belae IV. post abitum tartarorum, Stephani V., Ladislai IV., Andreae III. Budae, Typ. reg. universit., 1782.

KATONA 1788

Katona István, *Historia regum stirpis mixtae*. Tomulus I. Ordine VIII. Ab anno Christi 1301. ad annum usque 1331. Budae, Typ. Cath. Landerer viduae, sumptibus Joan. Mich. Weingand, 1788.

KATONA 1790a

Katona István, *Historia regum stirpis mixtae*, Tom. IV. Ordine XI. Ab anno Christi 1832. ad annum usque 1410. Budae, Typ. reg. universitatis, 1790.

KATONA 1790b

Katona István, *Historia regum stirpis mixtae*. Tom. V. Ord. XII. Ab anno Christi 1410. ad annum usque 1439. Budae, Typ. reg. universitatis, 1790.

KATONA 1792

Katona István, *Historia regum stirpis mixtae*. Tom. XI. Ord. XVIII. Ab anno Christi 1496. ad annum usque 1516. Budae, Typ. reg. universitatis, 1792.

KAZINCZY 1775

Kazinczy Ferenc, *Magyar Ország Geographica, az az, földi állapotjának le-rajzolósa...* Kassa, Landerer M., 1775.

KAZY 1749

Kazy Ferenc, *Historia regni Hungariae... Tomus III. ab anno seculi decimi septimi sexagesimo quarto ad annum ejusdem seculi octuagesimum primum*, Tyrnaviae, 1749.

KETTELER 1724

Johann Jakob Ketteler, *Regni Hungarici historia... auctarium*, Köln, H. Rommerskirchen, 1724.

KISS 2009

Kiss László, *Kazinczy sógora, Zemplén főorvosa Dercsényi János*, Bp.–Debrecen, 2009.

KOLLÁR 1764

Adam Kollár, *De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae circa sacra apostolicorum regum Ungariae libellus singularis*, Bécs, J. Trattner, 1764.

KOLLÁR, kiad., Oláh 1763

Oláh Miklós, *Hungaria et Atila...*, ed. A. F. KOLLÁR. Bécs, T. Trattner, 1763.

KORABINSZKY 1786

Korabinszky J. Mátyás, *Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon... von Ungarn*, Pozsony, Weber–Korabinszky, 1786.

KÖLESÉRI 1719

Samuel Köleséri, *Auraria Romano-Dacica*, Cibinii, Johann Barth d. J., 1719.

KÖNIG 1903

König György, *Szirmay Antal (1747–1812)*, Budapest, Franklin Társulat, 1903.

KÖVÁRI-VITA, ford., Weszprémi 1960-1970

Weszprémi István, *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza = Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographie*. (Latin és magyar nyelven.)

A szerző jegyzeteiből szedve; ford. Kővári Aladár, Vita Tivadar. I., II/1., II/2., III. köt. Budapest, 1960–1970.

KULCSÁR et al., kiad, Oláh 2000

Oláh Miklós, *Hungária – Athila*, kiad. Kulcsár Péter et al., ford. Németh Béla (Hungária) és Kulcsár Péter (Athila). Bp., Osiris, 2000.

LACKNER 1617

C. Lackner, *Maiestatis Hungariae Aquila a Christophoro Lackner I. V. D. inventa et hieroglyphica eius interpretatione levissime descripta. Anno 1617*. [Sopron]keresztúr, Farkas I., 1617.

LAMPE 1728

Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania, kiadta [Debreceni Ember Pál műve alapján, azt kiegészítve] Friedrich Adolph Lampe, Utrecht, J. van Poolsum, 1728.

MAROTTI 1728

[Marotti Imre], *Metamorphoses seu natales poetici submontanarum superioris Hungariae urbium ac vinearum*, Kassa, 1728.

MATOLAI 1744

Matolai János, *Disquisitio physico-medica de vini Tokaiensis cultura, indole, praestantia et qualitatibus*, Acta physico-medica Academiae caesariae Leopoldino-Carolinae naturae curiosorum exhibitia Ephemerides VII, Appendix ad volumen septimum Actorum physico-medicorum, Norimbergae, Wolfgang Moritz Endtner Erben, 1744, 1–24.

MÁTYÁS 2017

Mátyás Melinda, *Jezsuita tudósok digitalizált kéziratgyűjteményei az ELTE Egyetemi Könyvtárban és lehetséges kutatási témáik*, in Kiszl P. et al., szerk., *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság*, Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2017.

MEISNER 1623

Daniel Meisner, *Thesaurus philopoliticus*, Frankfurt a. M., 1623.

MITTERPACHER 1775

Mitterpacher L., *Sätze aus der Naturgeschichte des Acker- und Weinbaues*, Bécs, 1775.

MOLNÁR 1793.

Molnár Borbála munkái. Vol. I–IV. Kassa, Fűskúti Landerer M., 1793.

MONOK 2017

Monok István, *Paracelsus és a tokaji bor. Néprajzzá váló filológiai tévedés*, *Agria*, L (2017), 77–80.

NAGYVÁTI 1791

Nagyváti János, *A szorgalmatos mezei gazda*, I–II., Pest, Trattner, 1791.

Neue Ungarische und Siebenbürgische Chronick... Franckfurt am Mayn, Schönwetter, 1664.

N. Kis 2022

N. Kis Tímea, *Domby Sámuel orvosi disszertációjának újdonsága*, in *Domby Sámuel: De vino Tokaiensi – A tokaji borról, 1758*, Pető Gábor fordításában, N. Kis Tímea jegyzeteivel és tanulmányával, Budapest – Sárospatak, L'Harmattan – Tokaj-Hegyalja Egyetem, 2022.

OROSZ 2020

Orosz István, *Szirmay Antal egy zempléni mezővárosról*, in Papp Klára et al., szerk., *Kultúra, művelődés, agrárium. Tanulmányok ifj. Barta János 80. születésnapjára*, Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, 2020, 201–210.

PAIS, kiad. és ford., Anonymus 1926.

Pais Dezső, kiad. és ford., *Magyar Anonymus – Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről*. Budapest, Magyar Irodalmi Társaság, 1926.

PÁZMÁNY 1766

Pázmány Péter, *Hodegus. Igazságra vezetlő kalauz...* Nagyszombat, Acad. Soc. Jesu, 1766.

PÉTERFFY 1741–42

Péterffy Károly, *Sacra concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae celebrata...* Partes I–II., Pozsony, Bécs, 1741–42.

PRAY 1763.

Pray György, *Annales regum Hungariae ab anno Christi CMXCVII ad annum MDLXIV. deducti ac maximam partem ex scriptoribus coaevis, diplomatibus, tabulis publicis et id genus litterariis instrumentis congesti. pars I. Complectens res gestas ab divo Stephano ad carolum I. Robertum*. Vindobonae, Typis Georgii Lud. Schulzii, 1763.

PRAY 1764.

Pray György, *Annales regum Hungariae ab anno Christi CMXCVII ad annum MDLXIV. deducti ac maximam partem ex scriptoribus coaevis, diplomatibus, tabulis publicis et id genus litterariis instrumentis congesti. Pars II. Complectens res gestas a Carolo I. Roberto ad Wladislaum I*. Vindobonae, Typ. Joann. Thomae de Trattner, 1764.

PRAY 1770

Pray György, *Annales regum Hungariae ab anno Christi CMXCVII ad annum MDLXIV. deducti ac maximam partem ex scriptoribus coaevis, diplomatibus, tabulis publicis et id genus litterariis instrumentis congesti. Pars V. Complectens res gestas ab Ludovico II. ad Maximilianum II*. Vindobonae, Sumptibus Aug. Bernardi. A. E. M., 1770.

PRAY 1776–79

Pray György, *Specimen Hierarchiae...* Partes I–II., Kassa, 1776–79.

PRÓNAY 1780

Prónay Pál, *A szőlőknek plántálásáról, helyes műveléséről és a bornak gondos megtartásáról való oktatás, melyet a közhaszonra kibocsátott...* Pest, 1780.

RAYMANN 1720a

Johann Adam Raymann, *Special-Historie der An. 1718. in Ober-Hungarn gehaltenen Weinlese*, Sammlung von Natur- und Medizin- wie auch hierzu gehörigen Kunst- und Literatur Geschichten, Herbst-Quartal 1718, 6 (1720), 1718–1725.

RUMPELT 1761

[Georg Ludwig Rumpelt], *Abhandlung von der vortrefflichen Natur, Eigenschaft und Würckung des ungarischen Weins*, Dresden und Warschau, 1761.

RUMY 1815

Rumy Károly György, *Monumenta Hungarica sermone nativo scripta, az-az 'Magyaroknak emlékezetes írásaik*, I. kötet, Pest, Trattner J., 1815.

SCHMITTH 1760–61

Schmitth Miklós, *Imperatores Ottomanici a capta Constantinopoli, cum epitome principum Turcarum...* Tom. I–II., Nagyszombat, Acad. Soc. Jesu, 1760–1761.

SCHWANDTNER 1746

J. G. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*. Tom. I. Vindobonae, 1746.

Summaia azoknak az articulusoknak, kikreul vetekeodesek tamadtanak, [Sopronkeresztúr], Manlius, 1598. (RMK I 304).

SZATHMÁRNÉMETHI 1675

Szathmárnémethi Mihály, *A négy evangelisták szerént való dominica...* Kolozsvár, Veresegyházi Mihály, 1675.

SZENCI MOLNÁR 1617

Szenci Molnár Albert, *Postilla Scultetica. Az egész esztendő által való vasarnapokra es fő innepekre rendeltetet euangeliomi textusoknak magyarazattya*, Oppenheim, Galler, 1617.

SZIKSZAY FABRICIUS 1568

Szicszay Fabricius Balázs, *Oratio de vita et obitu spectabilis et magnifici domini Gabrielis Perenii...* Wittenberg, Johannes Crato, 1568.

SZIRMAY 1798

Szirmay Antal, *Notitia historica, politica, oeconomica montium, et locorum viniferorum comitatus Zempleniensis, Cassoviae*, Typ. Ellinger, 1798

SZIRMAY 1803

Szirmay Antal, *Notitia topographica, politica inclyti comitatus Zempleniensis*, Budae, Typ. Univ., 1803.

SZIRMAY 1804

Szirmay Antal, *Notitia Historica comitatus Zempleniensis*, Budae, Typ. Univ., 1804.

SZIRMAY 1804a, 1807

Szirmay Antal, *Hungaria in parabolis...* Budae, Typis regiae Universitatis Pestanae, 1804; Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1807.

SZIRMAY 1805

Szirmay Antal, *Notitia politica, historica, topographica incliti comitatus Ugochiensis*. Pestini, Typ. Trattner, 1805.

SZIRMAY 1809-1810

Szirmay Antal, *Szathmár vármegye fekvése, történeti és polgári esmérete: 1–2. rész.* Buda, Univ. Ny., 1809-1810.

SZIRMAY 1810

Szirmay Antal, *A tokaji, vagy is hegyallyai szőlőknek ültetéséről, jó műveléséről, a' szüretelésről, a' boroknak tsinállásáról, és meg tartásáról: szőlős és boros magyar gazdák számára,* Pesten, Trattner Mátyás betűivel, 1810.

SZIRMAY 1889

Szirmay Antal, *A magyar jakobinusok története,* szerk. Abafi Lajos, Budapest, Aigner, 1889.

TIMON 1735, 1767

Timon Sámuel, *Tibisci Ungariae fluvii notio,* Cassoviae, Typis academicis per Joan. Henr. Frauenheim, 1735; Typis Collegii Academici Soc. Jesu, 1767.

TOLLIUS 1700

J. Jacobus Tollius, *Epistolae itinerariae...* ed. H. C. Henninius. Amsterdam, F. Halma, 1700.

TOMKA-SZÁSZKY 1748

Tomka-Szászky János, *Introductio in orbis antiqui et hodierni geographiam...* Posonii et Cassoviae, impensis Ioannis Michaelis Landerer, 1748.

TÓTH 2007

Tóth Gergely, *Bél Mátyás „Notitia Hungariae novae...” c. művének keletkezéstörténete és kéziratának ismertetése,* I–II, Doktori disszertáció, ELTE-BTK, 2007.

TÓTH 2010

Tóth Gergely, *Felekezeti és történelmi emlékezet. A Rákóczi-szabadságharc a 18. századi honi történetírásban,* Történelmi Szemle 52 (2010), 13–35.

TÓTH et al., ed., Bél 2018

Bél Mátyás, *Notitia Hungariae Novae Historico Geographica, Tomus quintus...*, Comitatus Sarosiensis, Zemplinensis, Ungváriensis et Bereghiensis, ed. Gregorius Stephanus Tóth, Budapest, MTA TTI, 2018.

TURÓCZI 1743

Turóczi László, *Ungaria suis cum regibus compendio data,* Nagyszombat, Acad. Soc. Jesu, 1743.

VÁLYI 1796.

Vályi András, *Magyar Országnek Leirása...* Budán, a' Királyi Universitásnak betűivel, 1796.

VANIÈRE 1682

Jacques Vanière, *Praedium rusticum,* Párizs, Jean Le Clerc, 1682.

VANIÈRE 1772

Jacques Vanière, *Praedium rusticum,* Nagyszombat, Acad. Soc. Jesu, 1772.

VESZPRÉMY, szerk., Anonymus 1999.

Veszprémy László, szerk., *Anonymus: A magyarok cselekedetei. Kézai Simon: A magyarok cselekedetei.* Bp., Osiris, 1999.

- WAGNER 1774
Wagner Károly, *Analecta Scopusii sacri et profani*. Partes I–II. Viennae, typis Joann. Thomae de Trattnern, 1774.
- WAGNER 1780
Wagner Károly, *Diplomatarium comitatus Sárosiensis*, Pozsony és Kassa, 1780.
- WALLASZKY 1785
Wallaszky Pál, *Conspectus Reipublicae Litterariae in Hungaria...* Pozsony–Lipce, Loewe, 1785.
- WELLMANN, szerk., Bél 1984
Bél Mátyás: *Magyarország népének élete 1730 táján*. Vál., s. a. r., bev. Wellmann Imre. Ford. Wellmann Imre, Püspöki Nagy Péter. Bp., 1984. (Történetírók Tára)
- WERNHER 1595
Georg Wernher, *De admirandis Hungariae aquis hypomnematum*, Köln, s. t., [1595].
- WESZPRÉMI 1774, 1778, 1781, 1787
Weszprémi István, *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographie*. Tom. I–IV.
Centuria prima. Lipsiae 1774 ex officina Sommeria.
Centuria altera. Pars prior. Viennae 1778 typis Jo. Thom. de Trattnern.
Centuria altera. Pars posterior. Viennae 1781 typis Jo. Thom. de Trattnern.
Centuria tertia. Decas I. et II. Viennae 1787 typis Jo. Thom. de Trattnern.
- WINDISCH 1780
Karl Gottlieb von Windisch, *Geographie des Königreiches Ungarn*, Pozsony, A. Löwe, 1780.
- WINDISCH 1998
V. Windisch Éva, *Kovachich Márton György, a forráskutató, sajtó alá rend., a bevezető tanulmányt írta Glatz Ferenc*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1998.
- ZÁVODSKY 1743
Georgius Závodsky, *Diarium rerum per Hungariam, ab anno 1586, usque ad annum 1626. gestarum*. In: BÉL 1735–1746. I. 353–380.
- ZEILER 1664
Martin Zeiler, *Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn...*, Leipzig, 1664.

Régi folyóiratok

- Academiae Caesareae Leopoldino-Carolinae naturae curiosorum ephemerides*. Lipsiae, V. J. Trescheri, 1670–1706. 1670-es és 1671-es kiadványa: *Miscellanea curiosa medico-physica Academiae Naturae Curiosorum*
- Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez* (1895–1928)
- Ephemerides Litterariae Vindobonenses* (1776–1785)
- Kaiserlich Königlich allergnädigst privilegierte Anzeigen aus sämtlichen kaiserl. königl. Erbländern* (1771–1776)
- Magyar Kurír* (1786–1834)
- Sammlung von Natur- und Medicin- wie auch hierzu gehörigen Kunst- und Literatur-Geschichten* (1717[1718]–1726[1730])
- Ungrisches Magazin* (1781–87)

Illusztrációk jegyzéke

Borítókép: Szirmay Antal arcképe a *Zemplén történeti ismertetése* (1804) elején

1. kép: A *Hegyalja-Ismertetés* „anyaművének”, a *Zemplén helyrajzi-politikai ismertetésének* a címlapja (1803)
2. kép: Bél Mátyás (Johann Jakob Haid rézmetszete)
3. kép: A Tokaji-hegy, Tokaj vára és városa Montecuccoli gyűjteményéből, 1664 (Eredeti lelőhely: ÖStA KA Kartensammlung G I a 220; másolata a Hadtörténelmi Térképtárban)
4. kép: Tőbeoltás (Petrus de Crescentiis: *O pomnozeniu y rozkrzewieniu wszelakich pozytków...* Krakkó, 1571, 311. o.)

Személy- és helynevek mutatója

Budai-Király Tímea

- Abaffy Miklós 250
Abafi Lajos 430
Abara (Oborín, Kis-Abara, SK) 269
Abaujszántó (Szántó, Marcinfalva, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 261, 358
Abda (Győr-Moson-Sopron, HU) 232
Adamik Lajos 409, 421
Agathangelus atya 252
Agócsy László 294, 295
Ágoston, Szent 229, 275, 299
Agricola atya 252
Ahmed, I. lásd Oszmán, Ahmed, I.
Ákos magiszter, Micsk bán fia 266
Alaghy Ferenc 260, 263
Alaghy György 260
Alaghy István, id. 260
Alaghy István, ifj. 260
Alaghy János 260
Alaghy Judit 260, 263
Alaghy Menyhért 260, 261, 263, 300
Alaghy Mihály 260
Alaptolma vitéz 270, 276, 295
Albericus atya 251
Albertinus atya 252
Almásfüzitő (Füzitő, Komárom-Esztergom, HU) 232

Alsónovaj lásd *Novajdrány*
Alsóvadász (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 261
 Amantius atya 252
 Ambrus, Szent 262
 Ammon, Johann Wilhelm 421
Amsterdam (NL) 430
 Anasztázia Jaroszlavna lásd Rurik, Anasztázia Jaroszlavna
 András, II. lásd Árpád-ház, András, II.
 András, III. lásd Árpád-ház, András, III.
 András, Szent 269
 Andrásy család 262, 265
 Anjou, Károly I. (Carolo I. Roberto, Károly Róbert, Károly, I.) 232, 278, 296, 300, 428
 Anjou, Lajos, I. 232, 278, 296, 300
 Anna, Szent 253, 287, 288, 305
 Anonymus 214, 216, 228, 244, 246, 254, 270, 276, 295, 356, 365, 370, 379, 380, 396, 428, 430
Arbona-Zsadány lásd *Sárazsadány*
 Arday Pál 292
Ardó (ma Sárospatak része, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 215, 296
 Árpád vezér 228, 246, 254, 270, 276, 295, 396
 Árpád-ház, András, II. 277, 300, 304
 Árpád-ház, András, III. 229, 268, 276, 277
 Árpád-ház, Béla, III. (Bela, III.) 214, 228, 270, 276, 287, 295, 379, 428
 Árpád-ház, Béla, IV. (Bela, IV.) 229–232, 268, 269, 272, 275, 277, 300, 397
 Árpád-ház, Géza, I. 246
 Árpád-ház, Géza, II. (Geisa, II.) 425
 Árpád-ház, Imre (Emerici) 277, 286
 Árpád-ház, István, II. (Stephanus, II.) 425
 Árpád-ház, István, III. (Stephanus, III.) 425
 Árpád-ház, István, IV. (Stephanus, IV.) 425
 Árpád-ház, István, V. (Stephanus, V.) 228, 229, 246, 277, 284, 286, 425
 Árpád-ház, Kálmán, Könyves 229, 264, 295
 Árpád-ház, László, I. (László, Szent) 262, 269, 294
 Árpád-ház, László, II. (Ladislaus, II.) 425
 Árpád-ház, László, III. (Ladislaus, III.) 425
 Árpád-ház, László, IV. (Ladislaus, IV.) 246, 425
 Árpád-ház, Salamon 246
 Aspremont család 262, 263, 265, 266, 267, 366
 Aspremont, Ferdinand 287, 305
Augsburg (Bayern, D) 422

Aurelius Victor, Sextus 228, 395
 Auxentius atya 252

 Babocsay (Babócsay) Izsák 254–258, 283, 285, 377, 378
 Baczoni Menyhért 291
Bacskó (Bačkov, SK) 261
 Bagossy család (Bagosi) 266, 366
 Bajory család 265
 Bakai Benedek 290
 Bakócz Tamás 271
 Bakos Pál 247, 249
 Balassa Ferenc 250
 Balassa Iván 308, 350, 356, 392, 397, 404, 405, 406, 408, 411, 412, 413, 421
 Bálint vikárius 301
 Balogh Elemér 421
 Balogi György 292
 Balsaráti Vitus János 289
Bánhorváti (Horváti, Borsod-Abauj-Zemplén, HU) 261, 358
 Bányai István 292
Bári (Bara, SK) 216, 218, 224, 401
 Barilovics Lajos 302
Barkó (Brekov, SK) 217, 218, 225, 401, 417
 Barkóczy család 262, 272
 Barlógh István 301
 Barta István 298
 Barta János, ifj. 272, 350, 351, 362, 363, 365, 367, 368, 390, 421, 428
Bártfa (Bartpha, Bardejov, SK) 219, 226, 247, 262, 384, 392, 422
 Barth, Johann 426
 Bartholomaeus atya 252
Bartpha lásd *Bártfa*
Basel (Basel, CH) 245, 248, 422, 423
 Báthory Zsigmond 248
 Báthory Zsófia 273, 275, 282, 287, 288, 291, 295, 297, 299, 300
 Batizi András 298
 Batthyány Ignác 229, 384
 Batthyány József 362
 Bebek (Bybek) István 278, 382
 Bebek Ferenc 247
 Becher, Johann Joachim 242, 410, 421
Bécs (Vindobona, Vienna, Wien, A) 230, 241, 243, 244, 254, 258, 261, 263, 265, 268,
 272, 294, 296, 306, 352, 368, 370, 376, 380, 393, 410, 411, 422–429, 431, 432

Bégány család 262
Bekecs (Borsod-Abauj-Zemplén, HU) 218
 Bekény János 260
 Bekény Judit 260
 Bél Mátyás (Bel, Belius, Bellius, Mathias) 216, 227, 233, 242, 244, 245, 246, 247, 277, 282, 285, 297, 359, 360–370, 372, 375, 377, 380, 384, 388, 390, 395, 398, 410, 414, 421, 422, 425, 430, 431, 433
 Bela, III. lásd Árpád-ház, Béla, III.
 Béla, III. lásd Árpád-ház, Béla, III.
 Bela, IV. lásd Árpád-ház, Béla, IV.
 Bélyd Gergely 390
 Beleznay Miklós 284
 Benedek Mihály 230, 376, 424
 Benedek, Szent 269
 Benger Miklós 300, 301, 376, 422
 Benkovics Ágoston 302
 Benkő József 422
Bénye lásd *Erdőbénye*
 Bényei Deák János 290, 299
 Bercsényi Miklós 249
Beregszász (Berehove, UA) 290
 Beregszászi Péter 289
 Berhelyi család 271
 Bernardi, Augustus (Bernád Ágoston) 422, 428
 Bernát család 265
 Bertalan, Szent 300
 Bessenyei Márk 301
 Bessenyei család (Besenyei) 266, 366
Besztercebánya (Banská Bystrica, SK) 282, 386
 Bethlen Farkas 248, 268, 281, 379, 422
 Bethlen Gábor 245, 248, 250, 254, 267
 Bezerédj Imre 283, 377
 Biberi Gergely 302
 Birckenstein, Anton Ernst Burckhard von 245, 422
 Bizánczy György 251
 Bizzarri, Pietro 245, 248, 388, 422
 Blaskó Katalin 392, 422
 Bocatius, Johannes 219, 378, 399, 400, 422
 Bocskai István 248, 254, 265, 268, 273, 275, 282, 299, 300
 Bodenehr, Gabriel 245, 387, 422
 Bodó Sándor 358, 422

Bodony György 255, 286, 298
Bodony lásd Vidin
Bodrogkeresztúr (Keresztúr, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 215, 218, 220, 265, 266, 365, 402, 419
Bodrogkisfalud (Kisfalud, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 215, 218, 266, 267, 367, 419
Bodrogolaszi (Olaszi, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 215, 218, 229, 268, 274, 275, 301, 401, 419
Bodrogszentes (Szentes, Svätuše, SK) 217, 218
Bodrogszerdahely (Szerdahely, Streda nad Bodrogom, SK) 217
Bodrogzsadány lásd Sáradsadány
Bogovics Gellért 302
Bolla Ágoston 302
Bonbardus, Michael 241, 410, 422
Bonfini, Antonio 233, 246, 247, 264, 277, 278, 379, 423
Bonifác, IX, pápa 286
Boros, Amedeo 406, 423
Boroszló lásd Wrocław
Borsmonostor (Klostermarienberg, Máriabegy, ma Répcekehely része, Burgenland, A) 228
Bölcs Jaroszlav lásd Rurik, Jaroszláv, I.
Bölsei Buday László 251
Brandenburgi György 296
Brandenburgi Katalin 248
Broedelet, Joannes 424
Buda (HU) 230, 232, 233, 252, 256, 257, 351, 425, 426, 429, 430
Butka (SK) 278, 279
Buttkay Mihály 296, 300
Buzinkai Mihály 291
Bybek György 278
Bybek István lásd Bebek István

Cajus atya 252
Caprara, Aeneas 249
Caraffa generális 255, 257
Carolo I. Roberto lásd Anjou, Károly, I.
Carove család 271
Caserta (Campania, I) 264, 295
Cassovia lásd Kassa
Cellödömök (Dömök, Vas, HU) 298
Cenk lásd Nagycenk
Český Krumlov (Krumlov, CZ) 252

Chatár lásd *Csatár*
 Ciprián ispán 229, 274
 Ciprianus atya 252
Cividade de Friuli (Forum Julium, Udine, I) 230
 Claudianus, Claudius 227, 395
 Clementinus atya 252
Colonia Agrippina lásd *Köln*
 Comenius, Johannes Amos 291
 Cornides Dániel 232, 259, 293, 376, 383, 384, 423
 Corvin Mátyás lásd Mátyás király
 Cosmerobius, Johann Christoph 424
 Crato (von Craffheim), Johannes 429
 Crescentianus atya 252
 Crescentiis, Petrus de 407, 433
 Cuspinianus, Johannes 233
 Czeglédi Ferenc 289, 292

Csák István 298
Csarnabó (Csernakó, Černochovo, SK) 218
Csát lásd *Mezőcsát*
Csatár (Kathar, Chatár, Zala, HU) 228
 Csécsi János 291
 Csécsi János, ifj. 291
 Cseklészi Benedek 256
 Csengery család 265
 Cserkó István 256
Csernakó lásd *Csarnabó*
 Csoma Zsigmond 393, 394, 399, 400, 406, 408, 423
Csörgő (Čerhov, SK) 269
 Csörsz Rumen István 350, 352, 356, 423

Danch magiszter 277
 Daniel atya 252
 Deák Simon 297
Debrecen (Hajdú-Bihar, HU) 217, 230, 291, 376
 Debreceni Ember Pál 293, 376, 427
 Debrői István 246, 259, 280
 Degré Alajos 381, 385, 423
 Dely János 298
 Demeter vikárius 295, 301
 Demeter, Szent 253

Demeter, Uz fia 270
Dercsényi János 215, 227, 241, 386, 393, 394, 398, 423, 426
Dersffy István 248
Dersffy Orsolya 261
Desideratus atya 252
Dessewffy család 267, 388
Dévai Ferenc 257
Dévai Mátyás 298
Długosz, Jan 247, 379, 424
Dobay Székely Sámuel 242, 296, 361, 383, 410
Dobó család 270, 281, 305
Dobó Domonkos 281
Dobó Ferenc 270, 282, 287
Dobó István 270, 281, 282, 287
Dobóruszka (Ruská, SK) 288
Dobraviczai Mihály 290
Dombrády család 265
Domby Sámuel 227, 392, 393, 394, 398, 424, 428
Domokos Lajos 230, 376, 424
Dömölk lásd *Celldömölk*
Dóry család 266, 366
Drágffy család 305
Drágffy Gáspár 276, 300, 305
Draskovits György 219, 399
Dresden lásd *Drezda*
Drezda (Dresden, Sachsen, D) 306, 429
Drugeht János 248
Drugeth Bálint 282, 299
Drugeth György 282, 386
Drugeth Vilmos 232
Durazzói Károly 246
Durazzói László 246

Edmundus atya 252
Eger (Heves, HU) 280, 289, 298, 424
Egerfármos (Fármos, Heves, HU) 300
Eggere, Andreas 250, 273, 274, 275, 376, 424
Egyed, Szent 299, 300, 303
Éliás testvér 251
Ellinger, Johann Joseph 213, 354, 429
Emericus lásd Árpád-ház, Imre

Emódi Farkas 305
 Endtner Erben, Wolfgang Moritz 427
 Enyiczkey István 302
Eperjes (Prešov, SK) 226, 242, 243, 244, 251, 256, 257, 262, 304, 351, 355, 383, 384
Érd (Pest, HU) 269
Erdély (RO) 233, 242, 245, 248, 255, 257, 258, 261, 285, 288, 291, 379, 426
Erdőbénye (Bénye, Bennyne, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 215, 218, 223, 256, 272, 284, 287, 290, 362, 367, 401, 419
 Erdődy Gábor 251
Erdőhorvát (Horvát, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 270, 358
 Erzsébet, Szent 277
 Esterházy család 264
 Esterházy Miklós 261
Esztergom (Komárom-Esztergom, HU) 233, 264, 271, 280, 286, 295, 298, 362, 384, 395
 Eutropius 227, 395

Farkas Imre 265, 266, 427
 Farkas ispán 277
 Farkas Péter 255
Farmos lásd *Egerfarmos*
 Fáy család 265, 266, 366
 Fejér Pál 302
 Fejérváry Károly 264, 269, 296, 381, 383
 Fekete János 256
 Felcz hadnagy 256
 Fels, Leonard 247
Felsőgolop lásd *Golop*
 Fer, Nicolas de 245, 387, 424
 Ferdinánd császár lásd Habsburg, Ferdinánd, I.
 Ferdinánd, I. lásd Habsburg, Ferdinánd, I.
 Ferdinánd, III. lásd Habsburg, Ferdinánd, III.
 Ferenc, I. lásd Habsburg-Lotaringiai, Ferenc, I.
 Ferenczy Ferenc 256
 Ferenczy János 215, 216, 377
 Filiczki János 290
 Fischer, Daniel 226, 244, 392, 393, 410, 424
Fiume lásd *Rijeka*
 Flávy Benedek 302
 Florinus atya 252
 Fodor Ferenc 368, 370, 390
Fony (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 261

Forlì (Forum Livii, Emilia-Romagna, I) 230, 397
Formia (Forum Minucii, Lazio, I) 230, 397
Forum Julium lásd *Cividale del Friuli*
Forum Livii lásd *Forlì*
Forum Minucii lásd *Formia*
Földessy Balázs 296
Fövényesi István 290
Franciscus Emanuel atya 252
Francke, August 359
Frankenstein, Martin Henrik 242, 410
Frankfurt am Main (Franckfurt am Mayn, Hessen, D) 421, 427
Frauenheim, Joannes Henrich 423, 430
Fridrich, Urban 288, 424
Frigyes, V. lásd Wittelsbach, Frigyes, V.
Fuker, Andreas 226, 392
Fuker, Friedrich Jakob 227, 392, 393, 394, 397, 403, 404, 406, 408, 412, 424
Füleki András 291
Füskúti Landerer Ferenc 423, 427
Füzitő lásd *Almásfüzitő*

Galánta (SK) 252
Galeotto, Marzio 233, 241, 379, 409
Gálszécs (Sečovice, SK) 218, 225, 247, 401, 402, 417
Gara család 265, 266
Garai család 366
Garay Ferenc 265
Gáspár vikárius 301
Gebhard, Szent 294
Gedeon, Szent 294
Geisa, II. lásd Árpád-ház, Géza, II.
Genf (Genevae, CH) 425
Gercsely (Hrčel, SK) 269
Géresi Bálint 299
Gergely ispán 277
Gergely, Kemez fia 270
Gergely, Szent 257
Gervasius atya 252
Géza, I. lásd Árpád-Ház, Géza, I.
Glatz Ferenc 431
Glatzinger család (Glaczinger) 266, 366
Gmunden (Oberösterreich, A) 252

Golop (Felsőgolop, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 216, 358
Gödrös lásd Örmező
Gönc (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 288, 290
 Gönczy család 263
 Gönyüi Péter 293
 Gregorius atya 252
 Gualdo Priorato, Galeazzo 245, 387, 424
 Gunst Péter 372, 424
 Gusztinyi János 298, 424

Gyöngyösi István 257, 378
 Gyöngyössy András 254
Győr (Győr-Moson-Sopron, HU) 232, 252
 György atya 251, 298
 György magiszter, Simon fia 277, 285
 György vikárius 301
 György, Szent 272, 279, 294
 György, szerb despota 246, 247
 Győri Gergely 301
Győrke (Ďurkov, SK) 254
 Györky Imre 298
 Györky István 286
 Gyula, III. pápa 219
Gyulaférvár (Alba Iulia, RO) 288, 291

Habsburg, Ferdinánd, I. (császár) 233, 247, 248, 250, 259, 260, 268, 281, 288
 Habsburg, Ferdinánd, II. (császár) 268, 294
 Habsburg, Ferdinánd, III. (császár) 261, 266, 267, 282
 Habsburg, Károly, VI. (császár; magyar királyként III. Károly) 251, 261, 270, 272, 284, 291, 305
 Habsburg, Lipót, I. 224, 264, 283, 287, 288
 Habsburg, Mária Terézia (császár) 215, 234, 259, 377, 411
 Habsburg, Mátyás, II. (császár) 253, 266
 Habsburg, Miksa, II. (császár) 253, 281, 288, 293, 297, 300
 Habsburg, Rudolf, II. (császár) 253, 254, 260, 262–266, 268, 293
 Habsburg-Lotaringiai, Ferenc, I. 352, 414
 Habsburg-Lotaringiai, József, II. 249, 262, 284, 299, 303, 308, 381, 413, 414
 Habsburg-Lotaringiai, Lipót, II. 414
Halle (Halae, Halle an der Saale, Sachsen-Anhalt, D) 252, 424
 Halma, François 430
 Harsány György 255

Hatházi Gáspár 299
Hegyi család 263
Held, Mattheus 241, 242, 410
*Helme*c lásd *Királyhelme*c
Hennin, H. C. 242, 410, 430
Henricpetri, Sebastian 422
Henrietta Mária pfalzi hercegnő 287
Herberstein, Sigismund von 233
Hercegekút (*Trautsonfalva, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU*) 294
Hercegszőlősi János 291
Heteley Mihály 250
Hevenesi Gábor 372
Hídvégi Péter 256
Hierati, Antoni 425
Hoffmann, Friedrich 393, 424, 425
Homoki-Nagy Márta 421
Homonna (*Humenné, SK*) 217, 218, 288, 368, 401, 417
Honestus atya 252
Horváti lásd *Bánhorváti*
Horváti lásd *Erdőhorváti*
Hotyka lásd *Makkoshotyka*
Hölvényi György 383, 425
Hubert, Michael 424
Hunyadi János 247
Hunyadi László 247
Huszthi Sándor 290

Imre, Szent 303
Innsbruck (*Tirol, A*) 251
Iratosi János 299
István magiszter, Micsk bán fia 264, 295
István, Pál fia 278, 279, 280
István, V. lásd Árpád-ház, István, V.
Istvánffy Miklós 232, 247, 248, 250, 267, 268, 272, 281, 379, 380, 425
Izabella királynő lásd Jagelló, Izabella
Izdenczy Márton 250
Izsép lásd *Magyarizsép*

Jagelló Izabella 248, 259
Jagelló, Lajos, II. (Ludovicus II.) 233
Jagelló, Ulászló, I. (Wladislaus I.) 247, 428

Jagelló, Ulászló, II. 233, 269, 274, 296
 Jakabfalvai család 268
 Jänichen, Peter 226, 227, 392, 405, 406, 425
 Jankovich Miklós 383
 Jankovics József 423
 Jánoki Farkas 256
 János comes 286, 295, 296, 300
 János érsek 286
 János vikárius 301
 János Zsigmond lásd Szapolyai, János, II.
 János, Keresztelő Szent 245, 253, 260, 264, 286, 303
 János, Langensius fia 270
 Jászai István 254, 378
 Joachim atya 251
 Joó János 272
 Jósa család 266, 272, 366
 Józsa István 256
 József, II. lásd Habsburg-Lotaringiai, József, II.
 Juche 272, 273, 287

Kádas család 266, 366
 Kaliwoda, Leopoldi Joannis 423
 Kálmán király lásd Árpád-ház, Kálmán, Könyves
Kalocsa (Bács-Kiskun, HU) 219, 249, 263, 386
 Kalvásy Mátyás 248, 250
 Kaposi István 299
 Kaprinay István 229, 245, 246, 247, 275, 277, 280, 284, 288, 297, 305, 368, 372,
 375, 383, 384, 386, 387, 388, 425
 Kapusi Angéla 390, 425
 Kara Haszán aga 255, 256
 Károly Róbert lásd Anjou, Károly, I.
 Károly, I. lásd Anjou, Károly, I.
 Károly, III. lásd Habsburg, Károly, III.
 Károly, VI. lásd Habsburg, Károly, VI.
 Károlyi család 258, 265
 Károlyi István 292
 Károlyi Sándor 301
Kassa (Košice, Cassovia) 213, 219, 226, 227, 245, 248, 255, 256, 257, 260, 271, 283,
 284, 288, 297, 301, 351, 354, 378, 384, 423, 424, 426, 427, 428, 431
 Kassai Császár György 289, 292
 Katalin, Szent 266

Kathar lásd *Csatár*

Katona István 228, 229, 232, 269, 277, 278, 280, 285, 286, 287, 296, 375, 381, 425, 426

Kazinczy család 267

Kazinczy Ferenc 352, 353, 369, 371, 377, 378, 388, 390, 393, 426

Kazinczy Júlia 393

Kazy Ferenc 256, 282, 375, 426

Keczer család 266, 267, 366

Kecskeméti Elek János 290, 292

Keglevich család 262

Kelecsény (Kelecsin, UA) 300

Keler, Paul 226, 227, 392, 405, 406, 425

Kellemessy János 250

Kende Gábor 254

Kenéz lásd *Taktakenéz*

Kerekes István 258

Keresztes Ferenc 215

Keresztes József 302

Keresztúr lásd *Bodrogkeresztúr*

Keresztúry család 265

Keresztúry József 244, 410, 411

Késmárk (Kežmarok, SK) 244, 410

Ketteler, Johann Jacob 282, 379, 386, 426

Ketzer család (Keczer) 266, 267, 366

Kézai Simon 280, 379, 430

Kézdivásárhelyi Mózes 290

Kilián János 298

Királyhelmec (Helmec, Kráľovský Chlmec, SK) 217, 218, 288, 417

Kis János 255

Kis Tímea, N. 393, 394, 428

Kis-Abara lásd *Abara*

Kisfálud lásd *Bodrogkisfálud*

Kispatak lásd *Sárospatak*

Kiss András 250

Kiss László 393, 426

Kistoronya (Malá Trňa, SK) 216, 218, 284, 304, 305, 419

Kiszl Péter 427

Kisszeben (Sabinov, SK) 383

Klára, Szent 287, 305

Klobusiczky család 263

Klobusiczky Ferenc 256, 283

Klöss, Iacobus 422
Kocsis Mihály 256
Koháry István 251
Kolinovics Gábor 283, 377
Kollár, Adam 296, 375, 380, 386, 426
Kollarich Joachim 302
Kolosi P. Dániel 290
Kolozsvár (Cluj Napoca, RO) 289, 297, 380, 424, 429
Komjáti Dávid Mátyás 290
Komjáti Gergely 256
Komlóskeresztes (Chmelov, SK) 383
Konstantinápoly (Isztambul, TR) 271, 281
Kopácsy István 289, 292
Kopp (Cobb) generális 254
Koppmayer, Jakob 422
Koprinchich Márton 301
Korabinszky J. Mátyás 369, 426
Korjatovics Tódor 296
Korpona (Krupina, SK) 263
Kovachich Márton György 246, 250, 352, 354, 373, 377, 383, 384, 431
Kovács család 265
Kovács Lőrinc 300
Kovalik János 286
Kováts József 298
Kölcsey Ferenc 390
Köleséri Sámuel 242, 410, 426
Köln (Colonia Agrippina, Nordrhein-Westfallen, D) 245, 387, 425, 426, 431
König György 349, 350, 352, 353, 355, 371, 373, 374, 384, 385, 414, 426
Köpcsény (Kittsee, Burgenland, A) 252
Köpeczi Bálint 291
Körmöczy János 251
Körösy György 287
Körösszegi István 292
Kővári Aladár 226, 426
Kövesd lásd *Nagykövesd*
Krakkai (Karkai) Demeter 289
Krémer család 265
Krems (Krems and der Donau, Niederösterreich, A) 251, 252
Krivostyán lásd *Órmező*
Krumlov lásd *Český Krumlov*
Kulcsár Péter 233, 302, 427

Kunktár (Kulcsár) József 302
 Kupponyi Miklós 294
 Kutsersfeld tanácsos 242
 Kuzmics Mihály 302

Lackner, Christoph 266, 427
 Ladányi Albert 258
 Ladislaus, II. lásd Árpád-ház, László, II.
 Ladislaus, III. lásd Árpád-ház, László, III.
 Ladislaus, IV. lásd Árpád-ház, László, IV.
Laibach lásd *Ljubljana*
 Lajos, I. lásd Anjou, Lajos, I.
 Lajos, II. lásd Jagelló, Lajos, II.
 Lakner, Christoph 265, 266
 Lampe, Friedrich Adolph 248, 249, 261, 263, 282, 283, 292, 297, 376, 386, 427
 Landerer János Mihály 422, 425, 426, 430
 Lányi család 262
 László ispán 277
 László magiszter, Micsk bán fia 266, 296
 László, IV. lásd Árpád-ház, László, IV.
 László, Szent lásd Árpád-ház, László, I.
 Lasztóczy Boldizsár 250
 Lasztóczy-család 371
 Le Clerc, Jean 430
Legyesbénye (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 261
Leipzig lásd *Lipcse*
Lelesz (Leles, SK) 257, 278, 279, 286, 294, 296, 300
Lemberg lásd *Lviv*
 Leszinszky generális 256
 Letenyei Pál 302
Lipcse (Lipsia, Leipzig, Sachsen, D) 299, 306, 410, 424, 431, 432
 Lipót, I. lásd Habsburg, Lipót, I.
 Lipót, II. lásd Habsburg-Lotaringiai, Lipót, II.
 Lippai Sámuel 291, 293
 Lippay család 264
 Lippay György 264
Lipsia lásd *Lipcse*
Liszka lásd *Olaszliszka*
Ljubljana (Laibach, SI) 252
 Lochinszky (szolga) 255
 Lóránt magiszter, Micsk bán fia 266

Lorántffy Mihály 270, 282, 287, 288, 293
 Lorántffy Zsuzsanna 261, 270
Lőcse (Levoča, SK) 262, 267, 268
 Lőrinc vikárius 301
 Lőrinc, Szent 267
 Lőrincz György 216
 Lővei György 290
 Ludovicus II. lásd Jagelló, Lajos, II.
 Luther Márton 281, 296
 Luxemburgi, Zsigmond 246, 247, 259, 280, 296, 305
Lviv (Lemberg, UA) 245, 306

Mád (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 215, 218, 220, 221, 226, 244, 257, 260, 263,
 265, 290, 368, 386, 388, 396, 398, 402, 411, 419
 Mágócsy András 260
 Mágócsy Ferenc 260
 Mágócsy Gáspár 260
Magyarizsép (Nižný Žipov, Izsép, SK) 269
 Makai Ferenc 299
Makkoshotyka (Hotyka, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 283
 Marcell 272, 273, 287
Marcinfalva lásd *Abaújszántó*
 Mária Terézia lásd Habsburg, Mária Terézia
Máriahegy lásd *Borsmonostor*
 Marotti Imre 226, 392, 427
 Marton Jeromos 302
 Márton vikárius 301
 Márton, Szent 275, 280
 Marzsó család 265
 Máté, Szent 253
 Mathai János 288
 Matolai János 216, 226, 227, 361, 362, 363, 364, 368, 392, 393, 395, 396, 397, 398,
 405, 406, 427
 Mátyás király (Corvin Mátyás) 233, 241, 247, 267, 268, 375
 Mátyás Melinda 383, 427
 Mátyás, II. lásd Habsburg, Mátyás, II.
 Mátyás, Szent 266
 Matyasovszky család 265
 Medgyesi Pál 293
 Meisner, Daniel 245, 387, 427
 Melczer család 263, 268

Mészáros János 256
Mezőcsát (Csát, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 291, 292
Mezősomyó (Șemlacu Mare, RO) 246
 Mezőssy család 271
Mezőzombor (Zombor, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 215, 218, 220, 221, 222, 254,
 264, 265, 295, 296, 401, 419
 Micsk bán 266
 Mihály vikárius 301
 Mihály, Kutmér fia 278
 Mihály, Szent 262, 269, 279
 Mihály, Ubul fia 277
 Miklós pap 273
 Miklós vikárius 301
Miskolc (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 255, 290, 291
 Miskolczy család 263
 Mitterpacher Lajos 393, 427
Mogyoróska (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 261
Mohács (Baranya, HU) 280, 281, 288, 296
 Molnár Borbála 303, 427
 Monath, Petrus Conradus 421
Monemvasia (Nápoli di Makvasia, GR) 230
Monok (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 218, 256, 401
 Monok István 409, 427
Mosonmagyaróvár (Győr-Moson-Sopron, HU) 252
 Mudrány család 265, 267
Munkács (Mukacsevo, UA) 217, 251, 257
 Muraközi Dús Márton 290
 Münster, Sebastian 245, 387

Nádasdy László 302
 Nagy család 265, 271
 Nagy István 258
Nagycenk (Győr-Moson-Sopron, HU) 384
 Nagykőrösi Ferenc 267
Nagykövesd (Kövesd, Velky Kamenec, SK) 217, 218, 224, 247, 401, 417
 Nagymihályi család 232
 Nagymihályi Szomoló Gergely 291
Nagypatak lásd *Sárospatak*
Nagyszében (Sibiu, Szeben, RO) 422
Nagyszombat (Tyrnavia, Trnava, SK) 213, 236, 241, 243, 252, 288, 307, 375, 380,
 402, 426, 428, 429, 430

Nagy-Tolcsva lásd *Tolcsva*
Nagytoronya (Velká Trŕňa, SK) 216, 218, 269, 304, 305, 359, 398, 401, 419
Nagyvárad (Várad, Oradea, RO) 232, 267, 277, 285, 289, 290, 291, 302, 380
 Nagyváti János 394, 406, 427
 Nánási Gábor 299
Napoli di Malvasia lásd *Monemvasia*
 Nátafalusi Ferenc 251
 Nedeczky Gábor 271
 Németh Béla 233, 427
 Némethi István 299
 Némethy Ferenc 248, 250
 Németi Gergely 293
 Nézay család 265
 Nicolai, Johann Ludwig 425
 Nigrelli, Ottavio 283
 Nógrádi Mátyás 291
Norimberga lásd *Nürnberg*
Novajidrány (Alsónovaj, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 261
Nürnberg (Norimberga, Bayer, D) 421, 427

 Nyerges Judit 423
Nyitra (SK) 295, 298
Nyulas (Jois, Burgenland, A) 252

Oberzell (Bayern, D) 252
Ochakov (UA) 306
 Okolicsányi család 267
 Oláh Miklós (Olahus, Nicolaus) 233, 297, 379, 380, 386, 426, 427
 Olasz Jakab 256
Olaszi lásd *Bodrogolaszi*
Olaszliszka (Liszka, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 215, 218, 222, 229, 231, 255,
 268, 401, 419
 Olchváry család 267
Ond (ma Szerencs része, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 216, 218, 262, 418
 Ond (Ound, Onudu) vezér 214, 380
Ónod (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 353
 Oporinus, Johannes 423
Oppenheim (Rheinland-Pfalz, D) 429
 Orczy család 260, 261, 262, 263, 265
 Orosz István 263, 350, 362, 367, 368, 388, 398, 428
 Orsolya, Szent 287

Országh Ilona 287
 Országh Lőrinc 302
 Oszmán, Ahmed, I. 293
 Óvár lásd *Mosonmagyaróvár*

Őri Filep Gábor 292
 Őrmező (*Krisvostyán, Gödrös, Strážske, SK*) 217, 218, 224, 401, 417

Pais Dezső 214, 228, 428
 Paksi Mihály 289
 Pál, Szent 250, 299
 Pálffy János 271
 Pálffy Miklós, gr. 242
 Pálóczi Antal 281, 287
 Pálóczi család 286, 287, 372
 Pálóczi György 280
 Pálóczi Imre 297
 Pálóczi Máté 280
 Pálóczi Mátyus 280
 Pálóczi Mihály 281, 287
 Papp Klára 428
 Párizs (*Paris, F*) 424, 430
 Paschalis atya 252
 Passau (*Bayern, D*) 252
 Pataki Fűsűs János 292
 Pataky Péter 256
 Patay család 258, 265, 266, 267, 366
 Patay Sámuel 249
 Paterson Hain, J. 242, 410
 Patrowo lásd *Sárospatak*
 Patrowszkó lásd *Sárospatak*
 Pauer György 257
 Paulus (Pál, Paal) Deák 258
 Pázmány Péter 266, 376, 428
 Péchy család 253, 265, 267
 Pécs (*Baranya, HU*) 219, 300, 384
 Pécsváradi Gábor 288
 Perényi Barbara 274
 Perényi család 246, 269, 273, 281, 294, 297
 Perényi Ferenc 269, 274
 Perényi Gábor 270, 281, 284, 287, 294, 297, 299, 300, 372, 373, 378

Perényi Imre 269, 271, 274
 Perényi János 274
 Perényi Miklós 280, 284, 296, 305
 Perényi Péter 269, 276, 280, 281, 284, 286, 287, 288, 297, 300, 372
Pest (Budapest) 233, 245, 351, 362, 370, 383, 384, 385, 396, 423, 427, 428, 429, 430
 Pesti Gáspár 289, 292
 Péter plébános 294, 298
 Péter vikárius 301
 Péter, Kalad fia 232
 Péter, Szent 228
 Péterffy Károly 286, 376, 428
 Pethe Ferenc 406
 Pethő család 305
 Pető Gábor 428
Petrahó lásd *Sárospatak*
 Petróczy István 254
 Petroviczy János 301
 Pilcz Gáspár 289
 Plathy család 262
 Poolsum, Jakob van 427
Poprád (SK) 306
 Pósaaházi János 291
 Pósaaházi Mihály 292
 Pothornay András 242
Pozsony (Posonium, Bratislava, SK) 235, 252, 353, 359, 365, 384, 422, 425, 426, 428, 430, 431
Prága (CZ) 260
 Prámer család 263, 265
 Pray György 277, 278, 280, 285, 287, 372, 375, 381, 391, 428
 Probus, Marcus Aurelius, császár 228, 395
 Prónay Pál 393, 394, 404, 408, 428
 Pulszky család 265
 Püspöki Nagy Péter 431
 Püspöky András 298

 Quirinus atya 251

 Rabutin, Jean-Louis de (Rabatin) 258, 301
Rad (Rád, SK) 352
Rád lásd *Rad*

Ráday család 258, 262, 265
Radovány Özséb 302
Radvány család 265
Rakamaz (Szabolcs-Szatmár-Bereg, HU) 247, 255
Rákóczi család 271, 272, 282, 284, 294
Rákóczi Ferenc, I. 249, 273, 282
Rákóczi Ferenc, II. 249, 250, 258, 261, 263, 270, 271, 272, 283, 285, 301, 303, 305
Rákóczi György, I. 249, 261, 266, 270, 282, 285, 290, 293
Rákóczi György, II. 242, 282, 287, 300
Rákóczi Julianna 263, 266
Rákóczi Zsigmond 254, 260, 262, 263, 264, 265, 290
Rakonczay család 267
Raminger, Jakob 248, 250
Ranzano, Pietro 233, 241, 379, 409
Rátka (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 218, 262, 263, 418
Rátold ispán 264, 295
Raymann (Reimann), Johann Adam 244, 393, 410, 429
Regéc (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 246, 259, 260, 261
Remedius atya 252
Renger, Simon Jacob 424
Retel vitéz 270
Révay István 250
Rijeka (Fiume, HR) 306
Rimaszombati István 257, 299
Roskoványi család 259, 384
Roskoványi Tamás 259
Róth család 262
Royer, Johann Paul 422
Rudolf, II. lásd Habsburg, Rudolf, II.
Rueber, Georg 248, 250
Rumpelt, Georg Ludwig 393, 429
Rumy Károly György 254, 257, 377, 378, 429
Rurik, Anasztázia Jaroszlavna 276
Rurik, Jaroszláv, I. 276
Russel, Claude 250
Ruszkai András 290
Ruszoly József, dr. 421

Sachs (Sachsius, 17. századi orvos) 242, 410
Salamon lásd Árpád-ház, Salamon
Salánki György 290

Salánki János 299
 Salvius atya 252
Sándorka (oklevélben szereplő település) 261
 Saponara Fülöp 283, 286
Sárazsádány (Zsádány, Sára, Arbona, Borsod-Abauj-Zemplén, HU) 215, 218, 264, 272, 273, 287, 301, 419
 Sárkány Dávid 291
 Sárosi András 299
Sárospatak (Patrowszko, Patrowo, Petrahó, Kispatak, Nagypatak, Borsod-Abauj-Zemplén, HU) 215, 218, 223, 232, 242, 246, 247, 249, 269, 270–273, 275–296, 298, 300, 305, 359, 363, 372, 373, 376, 377, 378, 382, 385, 386, 390, 401, 419, 423, 424
 Sartor Lőrinc 278, 279
Sátoraljaújhely (Újhely, Sátorhalom, Satur-halma, Borsod-Abauj-Zemplén, HU) 215, 218, 223, 247, 254, 269, 270, 271, 274, 275, 276, 284, 286, 290, 294–302, 304, 305, 364, 374, 375, 376, 380, 384, 385, 386, 388, 401, 419
Sátorhalom lásd *Sátoraljaújhely*
Satur-halma lásd *Sátoraljaújhely*
 Schlick generális 258
 Schmitth Miklós 257, 375, 429
 Schneider család 266, 366
 Schultz generális 257
 Schulz, Georg Lud. 428
 Schwandtner, Johann Georg 214, 380, 429
 Schwendi, Lazarus von 248, 268, 299
 Scultetus, Abraham 296
 Sebastianovich, Franciscus 411
 Séllyei András 291
 Séllyei Balogh István 293
 Sennyey család (Sennyei) 262, 266, 305, 366
 Serédy Gáspár 247, 250, 259, 297
 Serédy György 248
 Serédy István 259
 Serlin, Wilhelm 421
 Sifinius atya 252
 Sigefridus atya 252
 Sigray András 251
 Sikár bíró 255
Siklós (Baranya, HU) 246
 Siklósi Mihály 296, 297, 298
 Simándi István 291

Simándy S. János 290, 299
Simonyi József 302
Skolny Elek 302
Skotniczky Alfonz 300, 302
Sobieski, János, III. (lengyel király) 256
Solarri generális 258
Solthy János 299
Somogyi Ferenc 300
Soós család 296, 381, 384
Sopronkeresztúr (Deutschkreutz, Burgenland, A) 266, 427, 429
Sorger Gergely 251
Spank (Spork) generális 254, 255, 378
Spillenberg család 262
Spiridion atya 252
Splényi család 263
Stahrenberg, Rüdiger 250, 282, 286
Stegner család 306
Stepán Ferenc 250
Stephanus, II. lásd Árpád-ház, István, II.
Stephanus, III. lásd Árpád-ház, István, III.
Stephanus, IV. lásd Árpád-ház, István, IV.
Stephanus, V. lásd Árpád-ház, István, V.
Strassoldo, Carlo 250, 255
Surány Klára 260
Suri Orvos Mihály 292
Synesius atya 252

Szabó család 265
Szabó Dávid 292
Szaday János 264, 295
Szaniszló, Szent 259
Szántai Mátyás 293
Szántai Pál 291
Szántó lásd *Abaujszántó*
Szapolyai család 247, 248, 250, 259
Szapolyai Imre 247, 250, 267
Szapolyai János 247, 248, 259, 267, 268
Szapolyai, János, II. (János Zsigmond) 248
Szathmárnémethi Mihály 376, 386, 429
Szatmári Ötvös István 291
Szatmári Paksi Mihály 291, 292

Szeben lásd *Nagyszeben*
 Széchényi Ferenc 228, 232, 383, 384
 Széchényi György 249, 263, 386
 Szeghi család 267
Szegi (Szeghy, Borsod-Abauj-Zemplén, HU) 215, 218, 267, 362, 385, 419
 Székely Barbara 287
 Székely Klára 287
Szekszárd (Baranya, HU) 252
 Szeldmayer György 298
 Szemere család 262, 265, 271
 Szemere László 242, 410
 Szemerkenyi Ágnes 423
 Szenci Molnár Albert 296, 429
 Szenczi Boros János 290
Szentannafalva (oklevélben szereplő település) 261
Szentes lásd *Bodrogszentes*
 Szentesi János 292
 Szentgyörgyi István 292
 Szentiványi család 263
 Szentpéteri Mihály 290
 Szentpéteri S. János 291
 Szepessy család 265
 Szepessy Pál 254
Szepestapolca (Teplíc, Spišská Teplica, SK) 243
 Szepsi Kórocz György 290
 Szepsi Láni Mihály 290
 Szepsi Literáti Pál 290
 Szepsi P. Gáspár 290
Szerdahely lásd *Bodrogszerdahely*
Szerencs (Szerents, Borsod-Abauj-Zemplén, HU) 216, 218, 223, 262, 273, 358, 401,
 417
 Szerencsi Péter 293
 Szikszai Fabricius Balázs 287, 289, 373, 378, 429
 Szikszai Siderius István 290
 Szikszay Gáspár 251
Szikszó (Szikszóújfalu, Borsod-Abauj-Zemplén, HU) 261
Szikszóújfalu lásd *Szikszó*
 Szilágyi Benjámin István 290, 299
 Szilágyi Márton 292
 Szilvássy Mihály 298
Szinyér (Svinice, SK) 352

Szirmay Ádám 272
 Szirmay Antal 213, 214, 215, 218, 219, 220, 227, 228, 229, 232, 233, 236, 237,
 241–245, 247–250, 253, 254, 258, 259, 261, 263, 265–268, 270, 273, 276,
 277, 280, 281, 282, 285–290, 292, 296, 297, 299–302, 304, 305, 307, 308,
 349–356, 358, 359, 362–388, 390–400, 402–406, 408–415, 417, 423, 426,
 428, 429, 430, 433
 Szirmay család 261, 262, 263, 271, 272, 351
 Szirmay György 351
 Szirmay József 263
 Szirmay László 352
 Szirmay Péter 249
 Szirmay Tamás 242
Szombathely (Vas, HU) 252
 Szombathi János 292
 Szőny Imre 298
 Szörény Ágoston 301
 Sztáray (Ztari, Ztarinus) Mihály 292
 Szuhay Mátyás 254
 Szúr (Zywr) Lőrinc 271

 Tache Tamás 257
Taktakenéz (Kenéz, Borsod–Abaúj–Zemplén, HU) 250
Tállya (Borsod–Abaúj–Zemplén, HU) 215, 218, 219, 220, 226, 246, 256, 259, 260–
 263, 290, 375, 398, 399, 400, 402, 404, 418
 Tamás ispán, Simon fia 246
 Tamás vikárius 295, 301
 Tamás, Szent 253
 Tar Pál 378
Tarcal (Tartzall, Borsod–Abaúj–Zemplén, HU) 214, 215, 218, 221, 226, 228, 246,
 253–258, 285, 290, 293, 295, 299, 356, 365, 377, 379, 395, 396, 398, 401, 418
 Tarcal vitéz 214, 244, 246, 254
 Tarczali Pál 290
 Tárczay Miklós 269, 271
Tárkány (Komárom–Esztergom, HU) 257
 Tasnády István 254
 Telekessy Imre 297
 Telekessy István 250
 Teleki család (Teleky) 266, 366
 Teleki József 384
 Teleky Mihály 255, 256
Téplíc lásd *Szepestapolca*

Terebes lásd *Töketerebes*
 Thárczay János 269
 Theodorus atya 252
 Thoraconymus Mátyás 289
 Thorda Zsigmond 288
Thorunii lásd *Toronya*
 Thököly Imre 249, 255–258, 261, 283, 297, 301, 378
 Thurnmeyerin Vedova, Helena 424
 Thuróczy János 264, 277, 278, 295, 379
 Thurzó György 248, 282, 377
 Thurzó Imre 377
 Tihaméri Máté (Tiheméry, Matthias) 299
 Timon Sámuel 220–224, 277, 282, 375, 386, 399, 400, 401, 430
Tinnin (HR) 251
Tochol lásd *Tokaj*
Tocota lásd *Tokaj*
 Tofeus Mihály 291
Tokaj (Tocota, Tochol, Tokoyd, Borsod–Abaúj–Zemplén, HU) 214, 215, 216, 218, 221, 226–235, 240–255, 257, 258, 259, 265, 266, 267, 268, 282, 290, 306, 308, 349, 355, 356, 361, 364, 365, 367, 373, 378, 379, 387, 388, 389, 391–403, 405, 406, 408, 409, 411–415, 417, 418, 419, 423, 427, 428, 430, 433
 Tokaji Ferenc 249, 258, 283, 297
Tokoyd lásd *Tokaj*
Tolcsua (Tóltsuensis, Nagy-Tolcsua, Borsod–Abaúj–Zemplén, HU) 215, 216, 218, 222, 269, 270, 271, 272, 284, 290, 291, 295, 300, 377, 386, 401, 419
 Tolcsvay család 304
 Tolcsvay János 294
 Tolcsvay László 294
 Tollius, J. Jacobus 242, 430
 Tolnai Dali János 290
 Tolnai István 292
 Tolnai Pap István 290
 Tolnai Péter 292
 Tolnai Tamás 292
 Tolnay család 263
 Tomka-Szászky János 369, 430
Toronya (Thorunii, Toruń, PL) 224, 276, 288, 296, 300, 304, 305, 392, 401, 425
 Tóth Gergely 216, 244, 359, 361–367, 377, 395, 430
 Tournes, Samuel de 425
Töketerebes (Terebes, Trebišov, SK) 273, 274, 275, 287, 297, 301, 373, 380
 Tőrös György 258

Trajecti ad Rhenum lásd *Utrecht*
Trattner Károly 427
Trattner Mátyás 396, 430
Trattner, Johann Thomas 424, 426, 428, 429, 431
Trau lásd *Trogir*
Trautson, Johann Wilhelm 262, 263, 270, 272, 276, 284, 287, 297
Trautson, Leopold Donat 261, 262, 263, 270, 272, 276, 284, 287, 303, 305
Trautsonfalva lásd *Hercegkút*
Trencsényi Máté 277, 386
Trescheri, Viti Jacob 432
Trieszt (Friuli-Venezia Giulia, I) 306
Trogir (Trau, HR) 230
Tsétsi János 390
Turóczi László 225, 241, 243, 375, 410, 430

Ujfalvi Katona Imre 290
Újbhely lásd *Sátoraljaújbhely*
Újvári Tamás 291
Ulászló, II. lásd Jagelló, Ulászló, II.
Úpor (Úpor, Zemplénújfalu része, SK) 269
Utrecht (Trajecti ad Rhenum, NL) 227, 376, 424, 427
Úz család 304
Uza család 265

Váczai András 291
Vadászi Simon 299
Valerianus atya 252
Valerius Dávid 290
Valois Félix 288
Vályi András 369, 430
Vályi Nagy Ferenc 425
Vámosújfalu (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 215, 216, 218, 269, 270, 271, 284, 377, 419
Vanière, Jacques 213, 236, 241, 243, 307, 356, 402, 403, 430
Vanoviczy János 302
Várad lásd *Nagyvárad*
Váradi Mihály 293
Varannó (Vranov nad Topľou, SK) 218, 368, 417
Varjú Orsolya 300
Varsó (Warschau, Warszawa, PL) 429
Vásárhelyi János 290

Vásáry család 265
 Vaudémont, Karl 249, 258
 Vécsey Sándor 283
Végardó (ma Sárospatak része, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 284
 Végh Ambrus 285
Véke (Vojka, SK) 214, 352, 354
 Vékony János 254
Velenca (Venezia, Veneto, I) 216, 229, 249
 Vereczky Ferenc 293
 Veresegyházi István 291
 Veresegyházi Mihály 429
 Verőczi (Veréczi) Ferenc 290
 Veszprémy László 270, 276, 430
 Veterani, Johann Friedrich Ambrosius von 258
 Vetsei (Pataki) István 390
 Viczmándy Mátyás 288
 Vidi Ferenc 302
Vidin (Bodony, BG) 251, 286
Vienna lásd *Bécs*
Vilmány (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 261
Vilyvitány (Vitány, Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 301
 Vince vikárius 301
 Vince, Szent 262, 276
 Vindobona lásd *Bécs*
Vinna (Vinné, SK) 259, 290
 Virostek Oszvald 302
 Vita Tivadar 226, 426
Vitány lásd *Vilyvitány*
 Vukovics Pál 302

Wagner Károly 229, 246, 247, 250, 271, 277, 280, 305, 375, 383, 384, 425, 431
 Wallaszky Pál 293, 376, 431
 Walpataky (forrásban említett magyar nemes) 242, 410
Warschau lásd *Varsó*
 Way család 265
 Weingand, Joannes Michael 426
 Wellmann Imre 395, 431
 Wernher, Georg 245, 388, 431
 Weszprémi István 226, 241, 242, 243, 244, 286, 296, 372, 376, 386, 398, 410,
 411, 426, 431
 Windisch Éva, V. 384, 431

Windisch, Karl Gottlieb von 245, 278, 369, 376, 387, 388, 431
Winterbach, Hugo Christopher von 250
Wittenberg (Brandenburg, D) 287, 289, 296, 299, 429
Wladislaus, I. lásd Jagelló, Ulászló, I.
Wrocław (Boroszlo, Wratislaviae, PL) 226, 242, 424

Zádorfalvi Márton 299
Zangusko (forrásban említett lengyel herceg) 263
Zarubal, Bartholomeus 226, 392
Závodszky György 282, 377, 380, 431
Zebegneyi János 290
Zeiler, Martin 245, 387, 431
Zemlényi György 290
Zephyrinus atya 252
Zichy család 265
Zólyom (Zvolen, SK) 226, 277, 295
Zombor lásd *Mezőzombor*
Zombor Péter 254
Zombori András 273
Zrínyi Ilona 282, 283
Zrittey Zsigmond 273
Zudar Péter bán 246

Zsadány lásd *Sárazsadány*
Zsámboky János 379, 423
Zsigmond lásd Luxemburgi, Zsigmond
Zsujta (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 265

L'Harmattan France
5-7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
email : diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO
Tél : (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email : harmattan.italia@agora.it

A kiadó kötetei megrendelhetők,
illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14-16.
Tel.: (36) 1-267-5979
harmattan.hu

Sorozat tipográfia: Kára László
Borítóterv, borító tipográfia: Bányi Vivien
Tördelés: Bányi Vivien
Korrektúra: Bellus Ibolya
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter